

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Милан Б. Миловановић

**АРХИВСКО-ДОКУМЕНТАЛИСТИЧКА ГРАЂА
АРХЕОЛОШКОГ ИНСТИТУТА У БЕОГРАДУ:
ИСТОРИЈАТ, СТРУКТУРА, ДИГИТАЛИЗАЦИЈА**

Докторска дисертација

Београд, 2024.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOLOGY

Milan B. Milovanović

**ARCHIVE-DOCUMENTAL MATERIALS FROM THE
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY IN BELGRADE:
HISTORY, STRUCTURE, DIGITALIZATION**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2024.

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Милан Б. Милованович

**АРХИВНО-ДОКУМЕНТАЛЬНЫЙ МАТЕРИАЛ
АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА В БЕЛГРАДЕ:
ИСТОРИЯ, СТРУКТУРА, ЦИФРОВИЗАЦИЯ**

Докторская диссертация

Белград, 2024.

Ментор:

др Бојан Ђорђевић, редовни професор,
Филолошки факултет Универзитета у Београду

Чланови комисије:

Датум одбране:

Изјава захвалности

Највећу захвалност дугујем свом ментору, проф. др Бојану Ђорђевићу, на саветима и помоћи током писања дисертације, као и својој породици, која је и овога пута била уз мене свим срцем.

*Овај рад посвећујем Снешки и Мишку, у знак искрене захвалности
за све што су учинили за мене.*

Милан Миловановић

Архивско-документалистичка грађа Археолошког института у Београду: историјат, структура, дигитализација

Сажетак

У првом сегменту дисертације представљен је историјат настанка и битнијих етапа развоја Археолошког института у Београду. Посебно место заузима преглед постојања и покушаја оснивања археолошких научних установа пре Другог светског рата. Научници који су учествовали у покушајима формирања археолошких институција, или били чланови већ формираних таквих установа које су на овим просторима радиле само неколико година, били су водеће личности у процесу настанка Археолошког института у 1947. години, и нарочито у његовом даљем развоју. Управа је на првим седницама дефинисала план рада, који се примарно односио на проучавање јужнословенских народа на бази археолошке документације. Централне сегменте дисертације представљају поглавља о историјату, структури и дигитализацији теренске документације Археолошког института на истраженим локалитетима у Србији. Судећи према архивским документима и доступној литератури, опште радне активности Документације могу се поделити у три етапе развоја. У оквиру њих су анализирани догађаји који су утицали на развој и усавршавање руковођења, инвентарисања, евидентирања, систематизације, чувања и складиштења теренског материјала. У завршним поглављима разматрају се данашње стање документационог простора и досадашњи постигнути резултати на пољима систематизације, дигитализације и консолидације архивистичко-документалистичких јединица на основу савремених информатичких технологија.

Кључне речи: Документација, Археолошки институт, теренска документација, евидентирање, археологија, историјат, структура, дигитализација, база података.

Научна област: архивистика, документалистика, археологија, културна историја.

Ужа научна област: документалистика.

УДК:

Archive-Documental Materials from the Institute of Archaeology in Belgrade: History, Structure, Digitalization

Abstract

In the first segment of the dissertation, the history of the creation and more important stages of the development of the Archaeological Institute in Belgrade is presented. Special attention was paid to the overview of the formation and attempts to establish archaeological scientific institutions before the Second World War. Scientists who participated in the attempts to form archaeological institutions, or were members of already formed such institutions that worked in these areas for only a few years, were leading figures in the process of the creation of the Archaeological Institute in 1947, and especially in its further development. At the first meetings, the administration defined the work plan, which primarily related to the study of South Slavic peoples based on archaeological documentation. The central segments of the dissertation are the chapters on the history, structure and digitization of the field documentation of the Archaeological Institute at the researched sites in Serbia. According to archival documents and available literature, the general work activities of Documentation can be divided into three stages of development. Within these stages, the events that influenced the development and improvement of management, inventory, recording, systematization, preservation and storage of field material were analyzed. The final chapters discuss the current state of documentation and the results achieved so far in the fields of systematization, digitization and consolidation of archival-documentary units based on modern information technology.

Key words: Documentation, Archaeological Institute, field documentation, recording, archaeology, history, structure, digitization, database.

Scientific area: archival studies, documentary studies, archaeology, cultural history.

Specific field of study: documentary studies.

UDC:

Садржај:

1. Увод.....	2
2. Историјат настанка, евидентирања и чувања археолошке документалистичке грађе у Србији до 1947. године.....	9
- Зачеци археолошке документације у Србији.....	9
- Израда, руковођење и чување археолошке документације у Србији током прве половине 20. века.....	15
3. Оснивање и развој Археолошког института у Београду.....	24
- Кратак осврт на историјат настанка и развоја археолошких научних установа у Србији до 1947. године.....	24
- Археолошки институт у Београду: идеја оснивања, етапе унутрашњег развоја и дефинисани планови.....	31
4. Историјат и структура архивистичко-документалистичке грађе и њеног вођења у Археолошком институту у Београду.....	55
- Историјат и структура 1947–1961, етапа I	55
- Историјат и структура 1962–1992, етапа II	87
- Историјат и структура 1993–2020, етапа III	126
5. Данашње стање Документације као Организационе јединице Археолошког института.....	137
- Просторни распоред и дефинисана организација рада.....	127
- Начин вођења, евидентирања и чувања документације.....	141
6. Уопштена структура и основни начин израде научне и техничке документације...	161
7. Дигитализација архивско-документалистичке грађе у Археолошком институту.....	180
- Идејни приступ дигитализацији: историјат и реализација.....	190
- Поступак дигитизације.....	195
- Метаподаци.....	198
- Централна електронска база података: планско креирање и функционисање...	199
8. Закључак.....	202

9. Скраћенице.....	213
10. Библиографија.....	215
11. Илустрације.....	253
12. Резиме.....	338

Osnovni princip dokumentacije je neophodnost da ona bude obuhvatna i da dokumentuje što potpunije sve faze rada, sve neophodne naučne podatke, i da jednom gotova dokumentacija može da bude neophodna osnova za rad ne samo arheolozima već i drugim srodnim ili pomoćnim naukama.

Mirjana Ćorović Ljubinković
Na Ohridu, 6. juna 1960.

УВОД

Уопштена дефиниција археологије као дисциплине јесте: проучавање прошлости на основу материјалних остатака које је створио човек. Милутин Гарашанин је истакао да је, у општем смислу, археологија саставни део историје.¹ У оквиру ове интерпретације, свакако се подразумева подела људске прошлости на праисторију и историју. Период од употребе првих оруђа која је створио човеков предак, до појаве писма на Блиском истоку, средином 4. миленијума пре Христа – јесте раздобље које припада праисторији. Сазнања о начину живота и материјалној култури првих људских заједница може да нам пружи управо археологија. Од настанка писма до данас, рачуна се време историје у оквиру које археологија својим открићима значајно допуњује недостатке из писаних извора.² Александар Палавестра је дефинисао археологију као инструмент којим разоткривамо прошлост, с једне стране, док је с друге стране истакао да је археологија дисциплина која је резултат вековног, свесног људског настојања да ту прошлост спозна. Археологија је, даље се додаје, производ људске културе.³ Према Драгославу Срејовићу, археологија се односи на активност људских заједница свих времена и свих простанстава, а њени резултати постају значајни не само за историју у целини већ и за све остале друштвене науке, посебно кад оне имају амбицију да утврде опште истине о човеку, његовом делу и понашању. Археологија, истиче даље Срејовић, испитује материјалне остатке који проистичу из колективне делатности психологије, довољно временски удаљене да се могу посматрати ван наших данашњих моралних категорија, али је лишена исказа појединца, тачних датума и детаљних описа догађаја. Археологија покушава да открије разлоге који утичу на промену у економији, култури и друштва кроз различите временске периоде, и њихов даљи циљ егзистенције.⁴

Истраживање археолошких налазишта има за циљ упознавање целокупног човековог живота, друштва, привреде и културе преко материјалних споменика и остатака из прошлости. За археолошку науку, теренски рад који се односи на рекогносцирање локалитета (распознавање и обележавање) од основног је и многоструког значаја, јер представља темеље потоњих археолошких радњи: ископавања, проучавања и одржавања; све са циљем да створи праву претходну слику о стању археолошких локалитета. Такво упознавање је историјски доказ о сталној културној промени и напретку човека од његове појаве до данас.⁵ Међутим, треба укратко напоменути да спровођење истраживања археолошких локалитета, са крајњом намером да се спозна људска заједница у прошлости, умногоме зависи и од других наука. Одговоре на многа питања, у том случају, могу да пруже палеонтологија, геологија, минерологија, антропологија, хемија, архитектура, историја, етнологија, историја уметности.⁶

Све горе наведене дефиниције указују на то да је главни задатак археологије, напоменимо још једном, реконструкција прошлости на основу материјалних остатака које је створио човек током свог постојања. А шта би био задатак археолога? Метју Џонсон је писао о томе да археолошки артефакти припадају садашњости. Без обзира на то што су их направили и користили људи столећима раније, одређивање њиховог

¹ Програмски Архив РТС, *Nešto sasvim lično – Milutin Garašanin*, ARH 257638, 11'.

² Reinach 1937, 155; Гарашанин 1950, 123; Stipčević 1985, 7-12.

³ Палавестра 2011, 11.

⁴ Срејовић 2001, 323, 327-328.

⁵ Грбић 1953, 28, 70.

⁶ Уп. Reinach 1937, 155-156; Палавестра 2011, 17-20.

времена настанка и употребе јесте процена коју праве научници у садашњости.⁷ Археолошке налазе могуће је реконструисати ако се правилно документују. Сви подаци током ископавања, ако нису забележени, заувек су изгубљени за науку. Археолог не може поновити експеримент као, рецимо, природњак – током или након обављених истраживања. Приликом реализације ископавања, откривене структуре руководиоца може проучити само у тренутку радова, будући да слојеви из сонди нестају.⁸ Управо је један од примарних задатака археолога током спровођења теренских истраживања, која се у основи деле на рекогносцирања и ископавања, израда научне и техничке документације. Документалистички теренски материјал сведочи о некада истраженом археолошком локалитету. Уколико је документација начињена по важећим стандардима, само налазиште се сели у дневник, фотографије или теренске цртеже. У том случају, степен заштите и даља научна интерпретација зависе од квалитета израђене документације.⁹

Археолошки терен је пред очима истраживача само кратко време, јер се током даљег рада, као што је већ напоменуто, највећим делом уништава. Документовање података, добијених приликом археолошких радова, омогућује потпуно и правилно искоришћавање археолошке грађе неопходне за даљу обраду.¹⁰ Сви подаци се морају бележити са јасном представом о могућим питањима која ће доћи у каснијим фазама рада. Овакви приступи, како Кевин Грин наводи, руководиоцу допуштају да наметне стандардизоване методе бележења, које знатно смањују могућност грешке или пропуста. Време уложено током састављања теренске документације исплатиће се нпр. у тренутку писања извештаја о ископавању, јер се исцрпна база података о локалитету може организовати на разне начине, и тако предочити специфичну информацију сложену по жељеном редоследу.¹¹ Документацију археолошких ископавања у основи чине: дневник, теренски цртежи, нивелмански дневник, фото-дневник, фотографије (током 20. века и негативи филмова или фото-плоче), гробни записници, белешке, као и обрађени, класификовани картони покретног археолошког материјала. У оквиру новијих метода теренских радова, све се више примењује израда дигиталне документације, која се базира на фотограметријским снимањима и дигиталној перспекцији терена. Уз теренски материјал се може додати финансијски извештај (трошкови превоза, закупнине смештаја или потрошног материјала за рад на терену), као и, рецимо, данашњи видео-записи (некада видео-касете), који свакако постепено улазе у састав документалистичких јединица. Овакав вид грађе представља забележен извор археолошких информација или репродукован документациони материјал, који је од посебног значаја за научне истраживаче, чији је основни задатак реконструисање прошлости и културног наслеђа.¹²

Израда научне и техничке документације, такође, има стратешку важност чувања података за будуће генерације, које ће тако располагати бољим знањем, методама и техникама које се односе на питање реконструкције прошлости. Генерације са таквим наслеђем имаће задатак и обавезу да синтетичу досадашње резултате и да на

⁷ Џонсон 2008, 30-31.

⁸ Vinski 1948, 196-198.

⁹ Тасић 2002, 5.

¹⁰ Vinski 1948, 194-196; Гарашанин, Гарашанин 1953, 61.

¹¹ Грин 2003, 150, 152.

¹² Гарашанин, Гарашанин 1953, 61; Бошковић 2017, 268; Milovanović 2022, 254; Појам документарна грађа подразумева, у најужем смислу, комплетирање неког фонда под надзором стручњака. Ђорђевић 2010, 41.

њиховој основи постављају и решавају неке нове научне проблеме.¹³ Стога се може рећи да се документовање теренског материјала врши управо због будуће провере добијених информација, које ће бити интегрисане у резултат неких каснијих мултидисциплинарних истраживања или писања историјата археологије. То је само један од примера који илуструје значај израде документације. Упоредо са представљеним поглављима ове дисертације која се односе на историјат руковођења и структуру документације, пружиће се и други циљеви стратегије постојања теренског материјала. Значај овог питања може да се сагледа како би се објавили резултати истраживања или научне интерпретације. Посебно треба нагласити важност документације за локалитете који више нису доступни за обилазак или јавност (нпр. налазишта у Ђердапу, која су потопљена). Током археолошких ископавања, истражене целине се уништавају (непокретни налази или слојеви), и самим тим се не могу више вратити у првобитно стање. Управо се кроз документовање откривених структура спроводи заштита локалитета, односно добијају се подаци који нам служе као база за даљу анализу приликом објављивања радова.

Горе поменути термини „научна документација“ и „техничка документација“, који ће се у издвојеним поглављима дисертације више пута истицати, јесу две стране исте медаље. Техничка документација подрумева израду документалитичких једница током рекогносцирања или ископавања. Процес израде техничких цртежа непокретних и покретних налаза, скица, ситуација; затим писање дневника, који подразумева описивање сваког истраженог сегмента у ископу; израда картона и образаца за археолошке артефакте; фотографисање или мерење кота са циљем да се изради нивелмански дневник – сваки наведени поступак колоквијално спада у контекст техничке (или практичне) израде документације, који, поред археолога, могу да обављају обучени стручњаци из других дисциплина (архитекте, геометри, историчари уметности). Након теренске израде документације и њеног инвентарисања унутар институције у којој се чува, она добија нову димензију. Током обраде резултата археолошких проучавања, документација се користи искључиво у научне сврхе, при чему можемо издвојити неколико битнијих примера: интерпретација (хронолошка, етничка, хоролошка, религиозна, занатска, војна), писање извештаја, публикације, критике, ревизија, стручни прикази, едукативни или научно-популарни обрасци.

Пример коришћења научне документације за потребе Музеја, као и образложење њеног научног значаја, проналазимо код Владимира Петковића, у јесен 1931. године. Као управник Хисторијско-уметничког музеја, он није дозволио да се теренска документација уступи извесном Централном прес-бироу у циљу стварања пропаганде о југословенском културном наслеђу у иностранству. Иза овог подухвата стајало је Председништво Министарског савета Краљевине Југославије (Pov.С.Р. br. 8480, 12.9.1931). У образложењу је подвучено да „svakodnevno dolaze molbe stranih institucija, naučnika i publicista kako bi im se poslala što veća količina materijala o našoj zemlji“.¹⁴ На овај захтев Министарског савета, Петковић је одмах реаговао опширним саопштењем у којем је детаљно образложио зашто Музеј није у стању да уступи тражену документацију: „Управа Музеја жали што не може да се сагласи са предњим захтевом уопште, а специјално у погледу снимака, које Музеј није публикувао. Снимци који се траже, нису снимци аматера или дилетаната, већ они који чине стручан материјал, припреман за стручну, научну обраду. Вршени под контролом стручних,

¹³ Васић 1997, 14.

¹⁴ АЈ, 66-84, 238; 241, Министарство просвете Краљевине Југославије, *Istorijsko-umetničkom muzeju* (Zahtev), Pov. P. 474, 22.9.1931.

научних радника, ови су снимци научна својина Музеја, на употребу које имају права само радници на науци (...).¹⁵

Почеци рада на прикупљању и сређивању теренске документације Археолошког института, забележени су у првим годинама његовог оснивања, тачније, 1947. године. Управо је једна од главних тема ове дисертације, којој ће уједно бити посвећено неколико поглавља, представљање историјата рада Документације Института. Циљ овог поглавља јесте да се кроз проучену архивску грађу и објављене извештаје пружи увид у битније догађаје који су утицали на развој руковођења теренским материјалом. Током друге половине 20. века, ова научна установа спровела је низ великих пројеката који су иза себе оставили обимну теренску документациону грађу. У том смислу, највећа пажња биће посвећена изучавању археолошког материјала Института у деценијама након оснивања, будући да је Документација тада имала свој врхунац у руковођењу. Према извештајима које су саставили документаристи током 80-их година, ова организациона јединица Института представљала је најобимнију археолошку грађу те врсте сакупљену, каталогску обрађену и доступну на једном месту на целој територији Србије (укључујући и бивше републике СФРЈ).¹⁶ Полазећи са таквог становишта, посебна пажња приликом писања ове дисертације поклоњена је оснивању Археолошког института, чији је план рада дефинисан на проучавању јужнословенских народа управо на бази теренске документације. Како сазнајемо пратећи архивску грађу, свест о оснивању научне организације која ће се бавити проучавањем археологије на овим просторима јављала се у више наврата. Водећу улогу у овом погледу, у првој половини 20. века имали су Милоје Васић, Никола Вулић и Владимир Петковић. Међутим, као што је истакнуто, до 1947. године све је остало само на покушајима. Изузетак су Кондаков институт за византологију и археологију, који је из Прага премештен у Београд 1938, као и Централни институт (завод) за чување старина (*Zentralinstitut zum Schutz der Altertümer*), коју је у пролеће 1942. године у Београду, током окупације Краљевине Југославије, основао Јохан Рајсвиц.

Званично, Археолошки институт под окриљем Српске академије наука (Сл. 1) биће основан на предлог Владимира Петковића, који ће уједно бити и постављен на његово чело. Под руководством свог првог управника, установа је имала за циљ да окупи сараднике са Универзитета, из музеја и других научних институција у Београду, који су се у разним видовима бавили проучавањем археолошких проблема. До краја 1947. године, сакупљена је група од деветнаест еминентних стручњака, који су се једном недељно окупљали и решавали многобројна питања Института.¹⁷ Један од циљева, који је постављен у годинама након формирања, био је проучавање процеса развитка људског живота на основу археолошке грађе у земљи и на Балкану. Проучавањем тих материјалних остатака требало је реконструисати начин живота, културу, уметност и домете људског мишљења на поменутих просторима.¹⁸

Данас Археолошки институт своју научну делатност темељи на дугорочним и плански заснованим истраживањима која су усмерена према широком сагледавању развоја материјалне и духовне културе на подручју Србије, служећи се првенствено археолошким методама. За поједине епохе које су биле доминантне на централном Балкану, наука не располаже писаним изворима у целини. Археолошки метод у тим случајевима представља основни извор сазнања. Са друге стране, раздобља за која

¹⁵ АЈ, 66-84, 238; 241, Хисторијско уметнички музеј, *Министру просвете Опште одељење* (Одговор Владимира Петковића), бр. 766, 28.9.1931.

¹⁶ Бошковић 2017, 267; Milovanović 2022, 254.

¹⁷ Бошковић 1969, 1-2; Milovanović 2022, 255.

¹⁸ Бошковић 1959, 1.

постоје историјска сведочанства тешко су замислива без тумачења археолошких остатака које је засновано, између осталог, и на обради теренске документације.¹⁹

У првом делу дисертације сагледавају се историјат и структура архивистичко-документалистичке грађе Археолошког института у Београду, што је уједно и један од главних предмета истраживања. Појам „архивистичка“ треба тумачити на начин који указује на то да се сваки документ, према закону везаном за архивски материјал, након 30 година опредељује формално као архивски.²⁰ Богдан Лекић је дефинисао архивску грађу као сав изворни и репродуковани (писани, цртани, штампани, фотографисани, филмовани, фонографисани, или на други начин забележени) материјал који има значај за историју, културу и друге научне области.²¹ Под овом дефиницијом, без неких већих измена или додатака, могао би се, у основи, окарактерисати и архивистичко-документалистички материјал, који је предмет истраживања ове дисертације. Бојан Ђорђевић издваја документалистику као дисциплину информационе науке која је такво звање стекла 1948. године. Главни циљеви у контексту њеног проучавања су коришћење, сређивање и класификација информација, затим принципи стварања и умножавања докумената, обрада докумената, као и машинско превођење и обликовање система за претраживање информација.²² Прикупљена и проучена архивска грађа на тему историјата документације налази се у Археолошком институту и архивима на територији Србије (Државни архив Србије, Архив САНУ, Архив Југославије, Архив Народног музеја Србије). Паралелно са приказом вођења, прикупљања и инвентарисања документационе грађе кроз рад стручних сарадника за документацију, у поглављима се прати и рад установе кроз реализацију пројеката на археолошким локалитетима различите хронолошке припадности.

Документација Археолошког института се од тренутка формирања најпре водила фиктивно као Одељење, некада и као Центар, док је данас дефинисана, заједно са библиотеком, као посебна Организациона јединица.²³ Најранији подаци о сређивању теренске документације, који представљају прву етапу развоја, забележени су крајем 1947. године, када је неколико стручњака Института радило на обради картотеке и фототеке. Како се временом документација повећавала, будући да је установа спроводила обимна археолошка истраживања различитог типа, указала се потреба за новим кадровима, што је коначно резултирало ангажовањем стручног сарадника на радном месту документаристе, средином 50-их година.²⁴ Златно доба у руковођењу научне и техничке документације биће непосредно након што је Археолошки институт постао самостална научна установа, 1961. године. Било је то време када је Документацијом руководила Љубица Продановић, чији је вишедеценијски рад остао упамћен по томе што је теренски материјал водила по централном регистру, који је омогућавао јединствену и лаку претрагу издвојених документалистичких јединица. Заједно са њом, важну улогу у овом сегменту развоја имао је и Владислав Поповић, који је, следећи пример руковођења археолошком грађом у Француској, дао велики допринос у изради и вођењу документације Института.²⁵ Како би се структура

¹⁹ ААИ, Д-160, Археолошки институт, *Savetu Republičkog fonda za nauku, Beograd*, бр. 375/1, 15.6.1990; Васић 2001, 1.

²⁰ Лекић 2006, 90.

²¹ Лекић 2006, 29; О валоризацији, категоризацији и заштити архивског и документалистичког материјала, вид. Stulli 1970.

²² Ђорђевић 2010, 40.

²³ Никић, Миловановић 2023, 51.

²⁴ Milovanović 2022, 256-257.

²⁵ Popović 1966.

теренске документације сагледала у целини, посебни делови дисертације биће посвећени начину њене израде. Такво гледиште омогућава нам да издвојимо саму концепцију теренске грађе, која се у основи дели на помоћну документацију и документацију која настаје током археолошких радова.

Израда теренске документације кроз историјат археолошких истраживања у Србији није увек била иста. Ово се посебно односи на данашње време, када се примењују иновативне технологије које омогућавају прецизнију и бржу обраду добијених резултата. У том смислу, пажња ће бити у одређеној мери посвећена и дигиталној обради археолошке документације, која већ увелико налази примену на скоро свим ископавањима, од стране музејских, научних и заштитних установа у Србији. Пратећи историјат рада Документације, долазимо до сазнања да се покушај дигитализације и стварања информативне базе података јављао у неколико наврата током 90-их година, што представља други главни предмет истраживања дисертације. Представљена структура обраде и уноса информација применом различитих оперативних програма и дигиталних метода, коју су поједини сарадници Археолошког института представили као идејно решење у руковођењу теренском грађом, обележила је рад Документације на прелазу из 20. у 21. век.

Данас је активност највећим делом усмерена на дигитализацију документационе грађе Института. Овај поступак заправо представља коначну реализацију савремене обраде документалистичких јединица, која је започета пре више деценија. Поступак је у првој фази подразумевао рад на спровођењу дигитализације, који је покренут 2021. године, са циљем да се започне са стварањем адекватних услова за креирање централне базе података, путем које ће корисници лакше и брже долазити до потребног теренског материјала.

План и метод рада на дисертацији у примарном облику односили су се на систематизацију прикупљених извора и примену критичког осврта у погледу њихових тумачења. У том смислу, издвајају се писани подаци који су прикупљени из различитих архива и Документације као Организационе јединице Археолошког института, који ће на поменуте начине бити анализирани. У даљим корацима, они ће бити интегрисани у историјски контекст који се односи на први део тезе, где је дат хронолошки преглед развоја Археолошког института и теренске документације. Паралелно са овим процесом, консултована је стручна литература из области архивистике, историје и археологије, а такође је спроведено и анкетаирање старијих сарадника Института, чија сећања у доброј мери обогаћују сазнања о историјату рада стручних сарадника за документацију. У другом делу истраживања, примењена је анализа и дефинисање тренутног стања у Документацији Института, како би се створили услови за креирање метаподатака и израде будуће централне електронске базе Документације ради лакше претраживости, уз сарадњу и саветовање са стручњацима из дигитално-оперативних области.

Примарни циљеви који су постављени током писања тезе сагледавају се кроз два основна постулата. Први је да се добију историјски прикази прикупљања, инвентарисања и заштите теренске документације, као и представљање систематског рада Документације као данашње Организационе јединице Археолошког института. У плану је да се у овом делу тезе представе доступни извори (архивска и документациона грађа, и др.) који пружају основ за дефинисање поменутих подухвата, али и стварање опште историјске слике деловања Документације Института.

У другом делу дисертације дефинисан је циљ који треба да пружи слику о раду на пољу досадашње обављене дигитализације документације, као и представљање креирања централне базе података, која ће омогућити транспарентну претрагу теренске

археолошке и архивске грађе, претходно претворене у одрживи електронски облик. У оквиру овог контекста изнета је хипотеза дисертације која предочава да се кроз доступне изворе (писане и усмене) може пратити ток историјског развоја и структуре архивско-документалистичке грађе у Археолошком институту у Београду.²⁶ Прегледана грађа, у првом реду архивска, омогућава садржајно сагледавање рада на прикупљању, инвентарисању и заштити документационог садржаја кроз активност стручних сарадника, почев од оснивања установе 1947. године до данас. Детаљним приказом у контексту историјата развоја документације, ствара се полазно тежиште у погледу креирања метаподатака и централне базе, који ће омогућити лакши рад на пољу претраживања грађе ове врсте, што уједно представља и примарни очекивани резултат у будућности.

²⁶ О значају усмених извора кроз архивистичка проучавања, вид. Ацић 2003.

ИСТОРИЈАТ НАСТАНКА, ЕВИДЕНТИРАЊА И ЧУВАЊА АРХЕОЛОШКЕ ДОКУМЕНТАЛИСТИЧКЕ ГРАЂЕ У СРБИЈИ ДО 1947. ГОДИНЕ

За сада нема података који би пружили јаснији увид о првом вођењу, чувању и инвентарисању теренске археолошке документације у Србији, али, са друге стране, може се одредити када она постепено настаје. Упоредо са археолошким истраживањима, ствара се археолошка документација, која се мора водити са пуном пажњом и педантно, јер у супротном – истраживања немају никакву вредност. Документовање података, добијених приликом теренских радова, омогућава потпуно и правилно коришћење археолошке грађе која је неопходна у каснијим фазама рада, што подразумева обраду резултата, писање извештаја и публикавање.²⁷

Идеја овог поглавља је да на основу расположивих података представи историјат настанка теренске документације која се јавља у времену од првих путописаца и пионира српске археологије, све до оснивања Археолошког института САН. Да би се створила јаснија слика у том погледу, у даљем тексту ће се пружити и краћи осврт на важније датуме у српској археологији, нарочито у контексту њене институционализације. Архивска грађа из разних стручних организација у Србији, у будућности ће свакако пружити садржајније податке о почетним етапама када је реч о историјату, стандардизацији и вођењу археолошке документације. До 1947. године стручњаци из музејских и просветних установа на овим просторима спровели су читав низ археолошких радова, иза којих је остала обимна научна и техничка документација. Начин и модел евидентирања и чувања теренског материјала, наслеђен из међуратног периода, биће у првим годинама рада у доброј мери примењиван у Археолошком институту САН.

Зачеци археолошке документације у Србији

Прва испитивања археолошких налазишта забележена су од стране путописаца и љубитеља старина у време док Србија још није постала независна држава. Обично се узима да је гроф Луиђи Фердинанд Марсили први спровео рекогносцирања терена у српском Подунављу, након Карловачког мира 1699. године. Заједно са њим, на терену дуж леве и десне обале Дунава, био је присутан Јохан Милер, један од тадашњих водећих европских картографа.²⁸ Оба истраживача, тада у војној служби цара Леополда I, током испитивања терена иза себе су оставила заиста обимну теренску документацију, која и данас служи као полазна тачка у проучавању античких и средњовековних фортификација на Дунаву. У питању је документација која се састојала из географских карата са убицираним налазиштима, и израђених цртежа. Највећу исказну вредност имају објављене скице утврђених насеља, јавних грађевина, саобраћајница и споменика, затим природних реткости, покретних археолошких и палеографских налаза, и много тога другог (Сл. 2). Уз достављене описе локалитета, израђени су пресеци фортификација, идеалне реконструкције, ситуациони планови, основе и изгледи грађевина, који су пропраћени размерником и упутима.²⁹

Један од првих српских путописаца био је Максим Радковић, егзарх београдског митрополита Викентија Јовановића, који је 1733. године спровео обилазак српских цркава и манастира са циљем да забележи опште стање у коме се они налазе. Уз

²⁷ Vinski 1948, 194-196; Гарашанин, Гарашанин 1953, 61; Грин 2003, 150, 152.

²⁸ Радојчић 1927, 19-21.

²⁹ Marsilius 1726, II.

состављање теренских белешки, Радковић израђује и попис свештеничких реквизита и манастирске имовине.³⁰ Неколико деценија касније јавиће се покушај састављања података о старинама на простору српских земаља, чији је иницијатор био Захарија Орфелин. Према Дејану Медаковићу, 1768. године у *Славено-сербском магазину (Славено-сербский магазинъ)*, Орфелин је јавно настојао да подстакне савременике да му пошаљу прилоге о „архитектури, музици, живопису и разном художеству“.³¹

Интересовање за старине у Србији јавиће се интензивније током 19. века. О историјату српске археологије, у време када се врше пионирска истраживања и када археологија постаје институционализована наука, до данас је писано у више наврата – стога ћемо у даљем тексту представити битније датуме који могу да буду значајни у контексту настанка теренске документације.³² Може се слободно рећи да су старине у Србији биле незаобилазне у очима страних и домаћих путописаца који су у датом периоду током обиласка терена стварали обимну археолошку документацију. Свакако, била је то грађа аматерског типа, која се састојала из површног описа утврђења и објеката различите хронолошке припадности, података о њиховом географском положају, затим о топонимима, легендама, понекад и покретним налазима.³³ Током обиласка, поштоваоци старина су начинили скице и описе црквених споменика, археолошких локалитета и предмета. Њихови прикази су најчешће били слободне природе, односно без стручних и помоћних упутстава и легенди.

Међу првим испитаницима који су бележили податке о старинама у модерној историји Србије, приликом изучавања народне историје и етнологије, издваја се Вук Стефановић Караџић. Познато је да се, током обиласка српских земаља, интересовао за изучавање манастира, и у одређеној мери за античке и средњовековне тврђаве у време прве владавине кнеза Милоша Обреновића (1815-1838). Посебно треба нагласити његову улогу у преписивању натписа (између осталог и античких) и записа,³⁴ на основу чега се може рећи да је заправо Караџић један од првих српских истраживача који су стварали теренску документацију. Значајан допринос у бележењу података о археолошким налазима пружале су народне старешине Кнежевине Србије, које су биле дужне да пишу извештаје о старинама „кад год би их где нашле, или кад год би о њима сазнале“.³⁵ Један случај у вези са овим питањем потврђен је у пожаревачком окружју, када су кнезови из Пожаревца 1820. и 1823. године обавестили кнеза Милоша о пронађеним покретним и непокретним археолошким налазима у околини Кучева и Петровца на Млави.³⁶

После Вукових обилазака, занимање за српске старине, нарочито за манастире, знатно ће порасти. Међу бројним испитаницима из друге трећине 19. века, за ову прилику ћемо издвојити само неке, који су оставили великог трага у опису културне заоставштине: Димитрије Давидовић, Ђорђе Магарашевић, Тодор Влајић, Јосиф Веселић, Аћим Медовић.³⁷ Значајан искорак у бележењу старина догодио се 1836. године, када је Совјет на предлог кнеза Милоша издао акт о попису цркава и манастира у Србији. Они који су одлазили на терен да обаве тематска испитивања ове врсте,

³⁰ Витковић 1884.

³¹ Медаковић 1985, 23.

³² Детаљније о историјату српске археологије вид. Милинковић 1984; Милинковић 1985, Милинковић 1989; Срејовић 1983; Срејовић 1984; Тасић 1983; Трипковић 2020, 50-110.

³³ Срејовић 1983, 19.

³⁴ Караџић Стефановић 1826, 35-52; Караџић Стефановић 1827, 134-139; Мано-Зиси 1954, 307; Самарџић 1981, 466-467.

³⁵ Мано-Зиси 1954, 307; Самарџић 1981, 468.

³⁶ Манојловић 1996, 5-6.

³⁷ Медовић 1852; Медаковић 1985, 154, 184, 189.

добили су задатак да приликом пописивања доставе податке о имену цркве, ктитору, географском положају, времену настанка, грађевинском материјалу и опису стања у којем се налазе. Према Стевану Томићу, тада је начињен списак од 293 цркве и 50 манастира, а обављено је и „inventarisanje crkvenih stvari, knjiga i odjejanija“.³⁸

Када је реч о развоју археолошке науке у Србији, важни догађаји су се одиграли средином 19. века. Године 1841, када је државу водио кнез Михаило Обреновић, оснива се Друштво српске словесности, на иницијативу Јована Стерије Поповића. Задаци новоформиране установе, према Радовану Самарцићу, примарно су се односили на интензивнији рад на стварању књижевног језика и народном просвећивању.³⁹ Важна година у погледу развоја српске археологије била је 1844, када је основан Музеум српски, такође на предлог Јована Стерије Поповића. Други важан догађај била је Уредба о забрани рушења старих градова и њихових развалина, коју је донео кнез Александар Карађорђевић.⁴⁰ Већ 1847. године, Друштво српске словесности покрене часопис *Гласник Друштва српске словесности*, у којем су се обрађивале и теме које су се односиле на проучавање старина у Србији.⁴¹

Непосредно након оснивања Музеума српског, Јован Стерија Поповић је приступио инвентарисању и описивању предмета.⁴² У то време, важну улогу у раду музеја и даљем уздизању археологије имао је Јанко Шафарик, лекар и слависта словачког порекла. На предлог министра просвете, Пауна Јанковића, 1846. године Јанко Шафарик је кренуо у обилазак Србије са циљем да обрати пажњу на „природне реткости и предмете који по древности или важности својој заслужују да се у музеум српски пренесу, (...) као и предмете, стародревне или у каквом нибуд вниманију важне, који се покретати не могу, и од којих ће он описаније, у колико му глава цејлдопустити буде, попечатитељству поднети“. Током свог пута, Шафарик је обишао античке локалитете и српске средњовековне споменике (тврђаве и цркве). Посебно треба истаћи његово скицирање одбрамбених шанчева на Мишару, који датирају из Првог српског устанка (1804–1813). Како је Министарство наложило, Шафарик је саставио податке о покретним и непокретним налазима, начинивши тако путописну документацију која се састојала од белешки и слободних цртежа. У његовим записима можемо пронаћи описе положаја и карактеристика средњовековних споменика, затим палеографске и уметничке представе или народне легенде. Паралелно са белешкама, Шафарик израђује скице римских јавних и надгробних споменика са пратећим белешкама.⁴³ Важно је нагласити потребу о документовању података, које је Шафарик у то време јавно предлагао. Његова идеја је била да се један „художник“ о државном трошку „пошаље у сва старославна места с тим налогом, да он сва изображенија стара до сад сачувана, која се год још доста познати могу, *тачно и верно копира* /подвукао М. М./ (...) и да се ове копије као имање народно у народном музеју чувају“.⁴⁴

Наредна своја путовања, која су у науци окарактерисана као рекогносцирања,⁴⁵ Јанко Шафарик је обавио заједно са државним чиновником Јованом Гавриловићем 1854. године на Космају. Заправо, била су то прва археолошка рекогносцирања у Србији, у овом случају античких локалитета Губеревац и Стојник. Овим

³⁸ Томић 1958, 21.

³⁹ Самарцић 1981, 475.

⁴⁰ Гавела и др. 1963, 277; Милинковић 1989, 125.

⁴¹ Ћирковић 1997, 125.

⁴² Медаковић 1985, 12, 112.

⁴³ Коларић 1953; Милинковић 1998, 426.

⁴⁴ Томић 1958, 31.

⁴⁵ Коларић 1953, 36, нап. 10; Милинковић 1985, 79.

истраживањима претходила је припрема за одлазак на терен: одобрење надлежних власти, прикупљање података о налазиштима, набавка материјала за техничку документацију и анкетирање мештана. По својој прилици, током обиласка терена Шафарик је саставио дневник и начино „снимке“ репрезентативних покретних налаза. Израђена документација након обављених рекогносцирања послужила му је за састављање извештаја који је предао Министарству просвете и Друштву српске словесности.⁴⁶

Јанко Шафарик је, такође, заслужан и за прва археолошка ископавања у Србији. Обављена су у лето 1865. године на Руднику, а ток радова пратиће израда археолошке документације. Као тадашњи управник Музеума сербског, на локалитету Старо Рудничкиште, Шафарик је сондажно истраживао антички сакрални објекат. Од приложене документације издвајају се његова скица ситуационог плана локалитета и скица ископане грађевине, у оквиру које су представљени основа и пресек (Сл. 3). Свакако је током ископавања руководиоца радова састављао и дневник, који му је касније послужио да изради извештај намењен Министарству просвете, на чијем је челу тада био Коста Цукић. У Шафариковом дневнику могу се пронаћи подаци о архитектури, хоризонталној стратиграфији или регистрованим траговима паљења. Уз наведене документационе прилоге, био је ту и списак трошкова који је након ископавања чинио завршни економски извештај.⁴⁷

За историјат развоја теренске археолошке документације велики значај имају пионирска рекогносцирања лицејских питомаца у Србији, из 1863. године. Резултати њихових истраживања, који, гледано из данашњег угла, могу имати мултидисциплинарни карактер, објављени су од стране Косте Поповића 1867. године, што уједно представља прве публиковане целокупне извештаје са археолошких проучавања у Србији на бази теренске документације. Током обиласка, лицејски питомци су саставили описе античких и средњовековних локалитета, рударских подручја, као и врло значајну скицу основе остатака цркве Благовештења у Горњачкој клисури (Сл. 4).⁴⁸ Треба укратко рећи да се исте године оснива Дружина за археологију и етнологију на балканском трипољу, чији су „апел за уздизање“ потписали тадашњи водећи интелектуалци Србије. Један од главних задатака Дружине био је испитивање непокретних културних налаза, као и „да прибира и на видик у верном снимку /подвукао М. М./ износи различито посуђе из минулих времена“.⁴⁹

Наредна рекогносцирања спровео је професор војне географије Јован Драгашевић у источној Србији почетком седамдесетих година 19. века. Нарочито треба скренути пажњу на његове белешке о античким утврђењима и гробовима у Стигу и Поморављу,⁵⁰ или скице рановизантијских и средњовековних фортификација у Хомољу (Сл. 5).⁵¹ Вредно је напоменути да је Драгашевић међу првим српским истраживачима који су обраћали пажњу на визуелну детекцију и просторну удаљеност утврђења, а закључке је, у романтичарском духу, уносио у своје белешке. Резултати његових рекогносцирања објављени су у *Летопису Матице српске* (1874, 1875) и *Гласнику Српског ученог друштва* (1876, 1877). Они представљају прве ауторске публиковане археолошке извештаје на бази теренске документације у Србији, у оквиру којих се налазе географске карте са пратећим легендама, израђене скице ситуационих

⁴⁶ Novaković 1877, 206-208.

⁴⁷ Вулић 1941-48, 257-261; Милинковић 1985, 74-76.

⁴⁸ Поповић 1867.

⁴⁹ Медаковић 1985, 13.

⁵⁰ Драгашевић 1877, 18, 28-30.

⁵¹ Миловановић, Филиповић 2021, 24.

планова локалитета, основе утврђења или општи изгледи фортификација са представљеном микролокацијом.⁵²

У контексту настанка теренске документације, важно је напоменути истраживања Михаила Валтровића и Драгутина Милутиновића с почетка 70-их година 19. века, када су спровели проучавање средњовековних цркава у Србији. Дубравка Прерадовић с правом истиче да се њихов теренски рад може сматрати почетком научног приступа контексту израде теренске грађе.⁵³ Они су иза себе оставили урађене основе и пресеке сакралних објеката, као и цртеже детаља архитектонских елемената и живописа, о чијем је значају Валтровић говорио на следећи начин: „У тачним висинским, поширним и подужним мерама нацртани архитектонски споменици, са подробним нацртима основа, подужног и попречног пресека и детаља, изнеће потпуну естетичку вредност и ступањ технике у српских грађевина. У контурама и карактеру верни снимци скулптурски и живописни, који последњи оживљени и бојама оригинала, показате ступањ оних двеју, архитектури служећих уметности и даће потпуну слику српског духа оног времена, из којег су оригинали“. Такође је истакао да је, од осталих документационих прилога, значајно урадити графику, фотографију и пластично снимање.⁵⁴

Значајни датуми у српској археологији забележени су током 1881. године. Према Стевану Томићу, тада је први пут поднет Народној скупштини Србије предлог о доношењу Закона о заштити старина и споменика културе.⁵⁵ Други догађај уследио је када је Михаило Валтровић (Сл. 6), на предлог министра просвете Кнежевине Србије, Стојана Новаковића, постављен за професора археологије на истоименој катедри на Великој школи у Београду. Било је то априла месеца, када је указом кнеза Милана Обреновића одређено да чувар Народног музеја обавља истовремено и посао професора археологије на историјско-филолошком одсеку Велике школе. На основу досадашњих истраживања, може се констатовати да је мало сачуваних података о његовим предавањима.⁵⁶ Да ли је Валтровић током наставе причао о изради документације и значењу документовања откривених налаза – за сада се може само нагађати. Посредно, можемо претпоставити да је први професор археологије у Србији највероватније говорио о начину израде теренске грађе, ако се има у виду да је држао предавања из теорије и методологије археолошких истраживања,⁵⁷ што само по себи укључује израду и руковођење документацијом.⁵⁸ У прилог наведеној тези, додатно, иде и његов извештај са археолошкох ископавања на Виминацијуму. Заправо, била су то прва стручна археолошка ископавања у Србији, која су званично спроведена октобра 1882. године.⁵⁹ Реч је о сондажним истраживањима која су пропраћена садржајном теренском документацијом. Резултати Валтровићевих радова, заједно са техничком документацијом, објављени су 1884. године у првом броју часописа *Старинар*.⁶⁰ Његов чланак *Откопавања у Костоцу* заправо представља почетак публикавања

⁵² Драгашевић, 1874, 60-61, 63; Драгашевић 1875, 80-81, 88; Драгашевић 1876; Драгашевић 1877.

⁵³ Прерадовић 2016а, 3.

⁵⁴ Валтровић 1874, 344.

⁵⁵ Томић 1958, 62.

⁵⁶ Гавела и др, 1963, 274; Милинковић 1984, 14-16; Милинковић 1989, 126.

⁵⁷ Милинковић 1997, 134.

⁵⁸ Гарашанин, Гарашанин 1953, 61

⁵⁹ Валтровић је најпре током фебруара 1882. године спровео рекогносцирање терена. Због велике угрожености локалитета илегалним деловањем, у свом извештају предлаже Министру просвете и црквених дела ископавања Виминацијума, током којих би се откривени покретни налази пребацили у музеј, а остаци архитектуре „прецртали и описали“. Валтровић 1883.

⁶⁰ Валтровић 1884с.

документације настале након археолошких ископавања (Сл. 7-8). Валтровић је на терену врло прецизно начинио ситуациони план утврђеног комплекса Виминацијума, затим техничке цртеже на којима је представио пресеке и основе гробница, као и цртеже покретних налаза.⁶¹ Незадовољан стањем на терену, на коме је констатовано уништавање архитектуре и илегалну трговину налазима, у својим белешкама је, такође, наглашавао да старине морају да се прецртају и опишу пре него што буду девестиране.⁶² Нешто касније, Валтровић је настојао да обезбеди пројекциони апарат и одговарајуће фотографије које су му биле потребне за наставу.⁶³ Имајући горе наведене чињенице у виду, можемо са великим степеном вероватноће констатовати да је током својих предавања Валтровић износио податке о изradi и значају теренске документације.

Поред тога што је покренуо часопис *Старинар*, Валтровић је значајан и за оснивање Српског археолошког друштва 1883. године. У нову организацију у Србији били су позвани да се учлане учени људи тог доба: „На народу који данас у српским земљама живи и који им је данашње име дао, остаје да трагове очува, прибира и науци на употребу преда. На народу српском остаје да све то историјско градиво, којим му земље обилују, на свет изнесе, да га очува од пропасти и растуривања ван граница и да сакупи на места удесена за научни распоред и изучавање“.⁶⁴ У Статуту Српског археолошког друштва дефинисани су основи послови: одржавати, прикупљати, изучавати и на свет издавати културне, историјске и уметничке старине, из свију периода преисторијског и историјског живота на српској земљи. Под тачком 2 се истиче: „Прибирајући и истражујући старине и помажући друге морално и материјално у истом раду“.⁶⁵ Појам „прибирајући“ може се протумачити као прикупљање података о неком археолошком налазишту, што само по себи, непосредно укључује и стварање документације.

Михаило Валтровић је 1885. године у *Старинару* изложио предности и недостатке фотографисања археолошких предмета: „Помоћу фотографског снимка на стакленој плочи спреме се на више начина плоче за отштампавање, са којих се према научној потреби, могу добити отисци или само црни или у бојама које су на оријиналу. Фотомеханичким се поступком (хелиографијом, фототипијом, фотолитографијом и другим начинима штампарског умножавања) ради много брже и поузданије, но што је то могуће цртачу кичицом, писаљком или пером. Но и за њега остаје доста посла приликом издавања научних дела са снимцима. Поједине делове, натписе и под. на предметима, што на фотографском снимку излази скраћено или се не види, за то што је на противној страни предмета, моћи ће само цртачка рука да стави пред очи јасно и тачно“.⁶⁶ Судајући према архивској грађи коју је објавила Дубравка Прерадовић, иницијатива за набавку фотографске опреме за Народни музеј потекла је управо од Михаила Валтровића. Било је то нешто касније, тачније – 1891. године, када је Српској краљевској академији упућена молба у којој се наводи потреба за „фотографским апаратом са целим потребним прибором за потпуно извођење снимака“. У молби је даље истакнуто да ће се апарат користити у музеју, али и приликом теренских

⁶¹ Детаљније о анализи Валтровићевих археолошких истраживања Виминацијума, вид. Милинковић 1984, 16-17.

⁶² Милинковић 1998, 432.

⁶³ Премовић 2018, 299.

⁶⁴ Валтровић 1884а, 1.

⁶⁵ Валтровић 1884б, 1.

⁶⁶ Валтровић 1885, 107.

истраживања.⁶⁷ Међутим, први фото-апарат за Народни музеј Валтровић ће, са комплетном фото-лабораторијом, набавити тек 1897. године.⁶⁸

Поред домаћих, треба укратко споменути и стране истраживаче, који су такође иза себе оставили документацију у виду белешки и скица, током испитивања праисторијских, античких и средњовековних налазишта. Међу њима је најзначајнији аустроугарски путописац Феликс Каниц, чије су скице посебно важне за античка утврђена насеља на десној обали Дунава и у унутрашњости Србије. Његов методолошки приступ током друге половине 19. века, подразумевао је, такође, добру припрему за археолошка рекогносцирања. Каниц је првобитно најавио свој долазак у Србију, затраживши дозволу за обављање својих истраживања, код представника Министарства просвете Кнежевине Србије. У току обиласка издвојених локалитета, користио је античке итинераре и писане изворе из разних епоха. Велику помоћ на терену Каницу је пружила и прикупљена грађа из објављене домаће и стране литературе која се односи на проучавање старина у Србији.⁶⁹

Предлог о заштити старина из 1881. године није био усвојен. Тенденција за доношење овог закона јавила се поново 2. априла 1889. године на свечаном годишњем скупу Академије. На скупу Одељења друштвених наука у септембру исте године прочитан је пројекат закона о старинама у Србији, који су написали Михаило Валтровић и Милан Ђ. Милићевић, по угледу на сличне законе у Европи.⁷⁰ Међутим, ни овај закон, као ни сви остали, све до 1945. године неће бити усвојен од стране српске владе.⁷¹

Као управник Народног музеја, Михаило Валтровић је радио на инвентарисању и завођењу предмета. Према податку из 1890. године, он је започео са „општим списком“, у који су уписивани сви набављени налази за музеј, док за наредну годину од Државне штампарије наручује 500 табака формулара за инвентарисање, 50.000 етикета и 5.000 већих етиката према специјалним обрасцима.⁷² Тражени материјал свакако је био неопходан за лице које ће обављати посао руковођења документацијом. У наредним годинама, Валтровић је јавно писао о потреби запошљавања помоћника у музеју који би радио на цртању предмета.⁷³ Вероватно због повећаног броја нових археолошких налаза, које је Музеј почетком деведесетих година 19. века допремио, министар просвете и црквених послова Љубомир Клерих одобрио је Валтровићев предлог о ангажовању тада младог Милоја Васића, са циљем да као помоћник чувара у музеју ради на описивању предмета и стварању каталога.⁷⁴

Израда, руковођење и чување археолошке документације у Србији током прве половине 20. века

За развој српске археологије у првим деценијама 20. века велики значај има теренски рад Милоја Васића. Након што је докторирао у Немачкој, код Адолфа Фуртвенглера (Adolf Furtwängler), Васић започиње своја теренска истраживања јужно

⁶⁷ Прерадовић 2016а, 4.

⁶⁸ Величковић 1975, 633; Детаљније о Валтровићевој иницијативи да обезбеди услове за фотографисање археолошких збирки и документовање фотографија, вид. Прерадовић 2023, 25-36.

⁶⁹ Каниц 1985; Тасић 1983, 5; Kostić 2011, 3-4.

⁷⁰ Томић 1958, 64.

⁷¹ Детаљније о томе вид. Томић 1958, 63-85.

⁷² Величковић 1975, 617, 621-622.

⁷³ Валтровић 1896, 192.

⁷⁴ Величковић 1975, 628; Медаковић 1985, 112.

од Саве и Дунава.⁷⁵ Најпре током 1902-1903. године реализује ископавања на локалитетима Виминацијум и Тодића црква у Старом Костолцу.⁷⁶ Убрзо ће сфера његових истраживања бити окренута праисторијском периоду, у највећој мери ископавању Винче, које ће између 1908. и 1934. године трајати у неколико наврата. Васићев рад, свакако, прати израда обимне документације, која се састоји из археолошких теренских снимака, топографских планова, скица, затим техничких цртежа покретних и непокретних налаза (основе, пресеци, и др.), дневника и фотографија. За израду већег дела теренске грађе током радова на Винчи под Васићевим надзором, био је задужен Анте Мудровчић.⁷⁷

У првим деценијама 20. века у Србији почиње први талас научног проучавања византијског културног наслеђа од стране првих школованих византолога. Били су то Драгутин Анастасијевић и Владимир Петковић, који су своје образовање такође стекли на докторским студијама у Немачкој. У годишњем извештају Одељења за српске и византијске старине Народног музеја за 1906. годину Петковић истиче потребу за стварање мање документационе секције, односно „колекције снимака фотографских, у цртежу и у бојеној репродукцији“ живописа српских цркава.⁷⁸ Постепена употреба и значај фотографије утицали су, даље, на покушај формирања фотодокументације у Народном музеју у Београду, што се закључује на основу предлога буџета за 1908. годину, у оквиру којег је наведена позиција за израду копија у боји и за фотографске снимке старосрпског живописа и орнамената на монументалним споменицима.⁷⁹ У то време, музеј је поседовао инвентар фотографских негатива са списком археолошких локалитета, из којег ће касније настати збирка снимака по узору на фототеку Хришћанске и византијске колекције у француској Школи високих студија (*École des Hautes Études*), чији је аутор био византолог Габријел Мије (*Gabriel Millet*).⁸⁰

У контексту важности израде теренске документације, треба се укратко осврнути на истраживања средњовековних цркава из 1906. године, која су реализовали Милорад Рувидић и Бранко Таназевић, професори Техничког факултета. Њихов рад на терену примарно се односио на снимање архитектонских елемената који су подразумевали израду планова и пресека. Таназевић је, такође, наглашавао важност сарадње са историчарима и археолозима, како би се добила потпунија научна документација која је неопходна за рад на рестаурацији споменика.⁸¹

Владимир Петковић 1912. године започиње своје прве велике теренске радове на Царичином граду код Лебана,⁸² који су за науку били од великог значаја, будући да су тада успостављени темељи проучавању рановизантијске археологије у Србији,⁸³ праћени, наравно, израдом научне и техничке документације. Вредно је, свакако, напоменути да је Народни музеј поседовао инвентарну књигу, вероватно попуњену 1914. године, у коју су унети подаци о негативима које је Петковић начинио приликом обиласка средњовековних цркава. Ту су још, у мањој мери, пописани снимци са

⁷⁵ Срејовић 1984.

⁷⁶ Валтровић 1902, 191, 199; Васић 1903.

⁷⁷ Васић 1911, 260-261; Палавестра 2020, 96-202.

⁷⁸ Петковић 1906, 214.

⁷⁹ Прерадовић 2016а, 9.

⁸⁰ Прерадовић 2016б, 84-85, 89.

⁸¹ Прерадовић 2023, 59, 61.

⁸² Петковић 1913.

⁸³ Ћоровић Љубинковић 1983, 29; Форме ради, треба навести и један пример археолошких ископавања која су реализована од стране просветних установа. Било је то 1921. године, када је Драгутин Анастасијевић, као шеф Катедре и Семинара за византологију на Филозофском факултету у Београду вршио истраживања на цркви Св. Богородице у Куршумлији. Анастасијевић 1922; Радић 2008, 180.

Васићевих ископавања Винче и археолошких предмета који су били у саставу збирке музеја.⁸⁴ Неколико година касније, као управник Народног музеја, Петковић је саставио Нацрт Закона о Централном одељењу за споменике и уметност, у оквиру којег су прописана задужења запослених. У том Нацрту, који је дефинисан 1919. године, наводи се обавеза кустоса да руководи инвентарисањем објекта у оквиру својих збирки.⁸⁵

До 1947. године, када је основан Археолошки институт САН, на овим просторима ће бити реализована бројна теренска испитивања, а радове у оквиру њих ће интензивно пратити израда научне и техничке документације. Међутим, за сада је тешко рећи када и где је први пут забележено вођење и инвентарисање целокупне археолошке теренске документације у Србији. Вероватно је први рад ове врсте, уз извесна ограничења, донекле организован у Народном музеју. Познато је да се 1926. године, у оквиру предлога Нацрта буџета за 1927/1928, управник Владимир Петковић обраћа министру просвете Краљевине СХС, Милошу Трифуновићу у вези са потребом ангажовања кустоса који би радио на „стручном инвентарисању објеката“. Тада је забележено да Музеј поседује укупно шест различитих збирки на којима раде само два кустоса, што је у односу на обим посла био недовољан број.⁸⁶ Занимљив податак проналазимо у Извештају о раду Народног музеја за 1927. годину, који се односи на инвентаризацију праисторијске збирке, спроведену од стране Миодрага Грбића. У помало критичком тону, Грбић пише о недостатку документације која треба да буде заведена у Музеју: „Ранији руководиоци ове збирке нису оставили за собом дневнике са ископавања (...), док постојећи инвентар Музеја садржи тако сумарне индикације, и то само за купљене предмете, да је реконструкција индикација за научно инвентарисање јако отежана. Стога сам научни инвентар (лисни каталог) који има рубрике: локалитет, ближе одређење налазишта (...), културна хронологија, опис предмета, место за слике, техничке индикације са дефинитивним бројем и ознаком где се предмет налази (соба витрина, ред итд.) уносио само оне индикације за које сам био сигуран да су тачне“.⁸⁷

Податке о вођењу документације у Народном музеју проналазимо, такође, у Извештају о раду за 1928. годину, састављеном од стране Ђорђа Мано-Зисија, који је у датом периоду радио на уређењу средњовековне и историјске збирке. До краја године он је израдио азбучни и систематски регистар, који је редигован по врстама објеката и стварима знаменитих личности. На основу тога, Мано-Зиси пише да се тако „ствара могућност за израду вође каталога, чији посао у будућности долази на прво место, док од осталих важнијих послова спадају инвентарисање и копирање фотографских негатива“.⁸⁸ Разлог за стварање бољег приступа у руковођењу документацијом највероватније је узрокован музејском ревизијом која је спроведена управо 1928. године. Гордана Томић истиче да су азбучни и систематски регистар редиговани по врстама објеката: оружје, оруђе, одело, опрема, накит, посуђе, писани споменици, отисци, копије, фотографије, итд.⁸⁹ У наредним годинама Мано-Зиси је спровео каталогизацију музејског фонда и израду регистра налаза. Његов рад је, такође,

⁸⁴ Прерадовић 2023, 82-84.

⁸⁵ Хам Миловановић 2009, 116, нап. 102.

⁸⁶ АЈ, 66-642-1066, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Народни музеј у Београду. *Господину министру просвете* (Нацрт предлога буџета за 1927/1928. годину), бр. 334, 25.6.1926.

⁸⁷ Грбић 1928, 198.

⁸⁸ Мано-Зиси 1928, 236-237.

⁸⁹ Томић 1982, 247.

пратило инвентарисање копија средњовековних орнамената и негатива који су настали током обиласка манастира од стране стручњака Народног музеја.⁹⁰

Јула 1929. године оснива се Археолошка збирка на Теолошком факултету у Београду, на одобрење министра просвете, Божидара Максимовића, чему је претходила иницијатива Милоја Васића и енглеског мецене Чарлса Хајда (*Charles Hyde*). Васић је о њој, између осталог, писао: „Универзитетска збирка није парадна збирка куриозитета, него збирка докумената, архив своје врсте за познавање културе у нашој области“. Поред покретне археолошке грађе, збирка је обухватала теренску и пратећу документацију са Васићевих истраживања Винче. Временом је, од стране њених сарадника, израђена картотека са фототеком, ради лакшег руковођења. Данас је збирка смештена на Филозофском факултету у Београду, при Одељењу за археологију. Један од задатака збирке и њених сарадника јесте да студентима пружи блиски контакт са материјалом, како би се лакше осетиле поруке прошлости које археолошки налази у себи носе.⁹¹

У контексту чувања теренске документације, важне податке налазимо у Предлогу закона о музејима и чувању старина и споменика, из 1932. године. Под тачком 5 Општих одредби стоји податак да директори народних музеја воде надзор „над инвентарисањем музејских предмета и подносе годишње извештаје министру просвете“. У вези са питањем рада кустоса у музејима, иста тачка Предлога доноси следеће: „Кустоси, кустоси-архивари и кустоси библиотекари дужни су да помажу директоре у целокупном њиховом стручном раду у музејима и изван њих, да се старају о прикупљању, обради и сређивању збирака, о вођењу инвентара, библиотеке и архиве и конзервирању разних објеката. Они воде дневнике рада и на основу њих дају директорима податке за годишње извештаје“.⁹² Под термином кустос–архивар, који се наводи у Предлогу закона, може се, уз нужни опрез, претпоставити да је овде реч о стручњаку који је био задужен и за послове вођења теренске документације. Паралелно са сређивањем музејских збирки, које у основи подразумевају депоновање и инвентарисање археолошко-уметничких предмета, иде и пратећа документација. У Предлогу закона, под тачком 5 се такође спомињу препаратори који су били задужени за обављање фотографских, растаураторских и цртачких послова.⁹³ Стручњаци који су били задужени за израду научне и техничке документације постојали су касније и у Музеју кнеза Павла. Били су то кустоси, помоћници кустоса и стручни помоћни техничари: цртачи, рестауратори, препаратори, фотографи.⁹⁴

Одсуство документационог одељења и документариста у оквиру музејских установа у Србији можда се може објаснити чињеницом да се документација након обављених истраживања дуже време чувала код руководиоца. Чак и у Предлогу закона о музејима и чувању старина, у оквиру члана о регулисању археолошких ископавања, нема података о прописаним стандардима за вођење или израду теренске документације. Члан 13 Предлога закона доноси правило о ископавању музејских објеката и споменика, у којем се каже да теренски рад спроводе директори, кустоси или други стручњаци изван музеја. Даље је прописано да се ископавања могу предузети у оквиру територије којом руководи надлежни музеј, или ван својих зона,

⁹⁰ Прерадовић 2023, 146.

⁹¹ Гавела и др, 1963, 280-281; Срејовић 1983, 21; Лазић 1998, 443; Милинковић, Тасић 1990, 381; Palavestra 2020, 147.

⁹² АЈ, 66-115-396, Предлог закона о музејима и чувању старина и споменика, 19.3.1932.

⁹³ АЈ, 66-115-396, Предлог закона о музејима и чувању старина и споменика, 19.3.1932.

⁹⁴ АЈ, 66-332, Закон о музејима. Опште одредбе.

уколико добију споразум директора те области.⁹⁵ У оквиру овог члана Предлога закона нема података о правилима и општим одредбама унутар неке законске регулативе која би се односила на вођење документације током ископавања. По свему судећи, код археолога је вођење теренске документације тада била општа ствар, коју није требало подвлачити. Као што је наведено, у Народном музеју кустос је имао обавезу да инвентарише и архивира објекте унутар својих збирки. Да ли се његов посао односио и на вођење, инвентарисање, систематизацију, издавање, складиштење и заштиту археолошке документације? Рад о историјату руковођења теренском документацијом у Народном музеју до сада није написан, те сложенија тумачења о овој теми за сада морају бити остављена по страни. Ипак, уколико опет сагледамо извештај Миодрага Грбића, може се рећи да је одређен степен руковођења документационим материјалом постојао, али, очигледно, унутар хронолошки издвојених археолошких збирки.

У Архиву Југославије могу се пронаћи поједини подаци о развоју теренске документације у унутрашњости Србије. Краљевска банска управа Моравске бановине основала је 1932. године Археолошку комисију при Просветном одељењу. Један од задатака ове комисије био је да прикупља податке о локалитетима.⁹⁶ Као добар пример, истиче се допис Краљевске банске управе Моравске бановине који је био упућен начелницима срезова 18. јуна 1934. године. У њему се тражи састављање података о археолошким налазиштима. Посебно се наводи да се сви добијени теренски подаци морају убацити у формулар са рубрикама. Било је предвиђено да се унесу информације о местима где су регистровани архитектонски остаци, покретни налази, затим попис индикативних топонима, итд.⁹⁷ Овде је, свакако, реч о теренском записнику којег су начелници срезова морали да упуте општинским управама, како би се у њега унели показатељи о археолошким локалитетима након анкетирања мештана или евентуалног обиласка терена. Посредно, можемо претпоставити да је кључну улогу у реализацији ових радова имао Адам Оршић Славетић (Славетићки). Према писању Марка Јанковића, Оршић је тежио томе да систематизује прикупљене податке кроз уредне формуларе, картотеке и правилнике за прикупљање материјала.⁹⁸ Извештај о овој акцији „чувања и сакупљања старина“ је у јануару наредне године предат Министарству просвете Краљевине Југославије. У њему је, између осталог, наведено следеће: „Да би се систематски могло приступити чувању старина, требало је прво извршити попис свих места, на којима се сада налазе или су се задњих година нашли археолошки предмети (...). Стотине извештаја који су после тих расписа стигли, служили су као подлога за стварање картотеке, у којој свака управна општина имаде карту на којој се бележе сви археолошки и конзерваторски подаци (...). Извештаји, добивени од свих општинских управа, дају потпуну слику о броју и стању археолошких налазишта“. Поред формулара, уз извештај су били приложени планови и скице терена, фотографије, цртежи или отисци покретних налаза, а у неким случајевима радила се и оставка сакупљених предмета. Сви ови подаци, како се даље наводи, унети су на прегледан начин у картотеку. Сарадници среских општина касније

⁹⁵ АЈ, 66-119-377, Предлог закона о музејима и чувању старина и споменика. Опште одредбе.

⁹⁶ Бошковић 1936, 193.

⁹⁷ АЈ, 66-332, Краљевина Југославија, Краљевска банска управа Моравске бановине, Просветно одељење. Предмет: Преглед археолошких налазишта. Начелнику среза од 1-40, бр. 16378/34, 18.6.1934; Гарашанин 1950, 126.

⁹⁸ Јанковић 2018, 45.

су били у обавези да уступе предмете нишком музеју.⁹⁹ Врло је могуће да је, заједно са евидентираним налазима, сарадницима музеја предата и израђена картотека. Требало би поменути да је музеј у Нишу, непосредно након оснивања 1933. године, имао лице које је било задужено за вођење и сређивање теренске документације. Био је то секретар музеја, Александар Ненадовић, који је и након Другог светског рата обављао исте послове.¹⁰⁰

Године 1935, спајањем Историјског уметничког музеја и Музеја савремене уметности, настаје Музеј кнеза Павла, на чије чело је постављен Милан Кашанин. Поред бројних одељења, новоформирана установа имала је стручњаке у вођењу документације. Тако је, рецимо, Ђорђе Мано-Зиси радио на инвентарисању средњовековне збирке, фото-архива, негатива и фотографских копија. Бранимир Бугарчић био је ангажован као фотограф и препаратор.¹⁰¹ Такође је забележено да је Музеј водио хемеротеку о делатности установе и прикупљао, како Ирина Суботић наводи, „фотодокументацију из светских музеја“.¹⁰²

Средином 30-их година, управа Музеја кнеза Павла одлучила је да формира велику фото-архиву важнијих споменика у земљи. Према писању Дубравке Прерадовић, у сутерену музеја био је смештен фотографски атеље. Паралелно са израдом фотографија, реализовано је и инвентарисање фотографских стаклених плоча.¹⁰³ У наредним годинама настављено је са предлозима заштите теренске археолошке документације, као и стварања услова за њену израду на терену. Добар пример проналазимо у извештају са ископавања Царичиног града за 1938. годину, којег је у *Годишњаку СКА* објавио Владимир Петковић, скрећући пажњу на хитну потребу „зидања зграде у којој би објекти били смештени, а у којој би могао бити и стан чувара ископина, као и други простори, потребни за лабораторије, атеље и смештај експедиције“.¹⁰⁴ На Царичином граду били су присутни посебни стручњаци који су били задужени за стварање теренске документације, међу којима се превасходно наводе препаратор, фотограф и технички експерт.¹⁰⁵ Може се рећи да се термин „атеље“, који се у извештају помиње, заправо односи на посебан простор који поседује услове за стварање научне и техничке документације, док се при помену „лабораторије“ свакако мисли на комору за израду фотографија. У контексту заштите документационе грађе у 1939. години, можемо укратко навести и пример који је забележен у Народној библиотеци. Управник Драгослав Илић објавио је да у библиотеци не постоје услови заштите каталога, књига и рукописа у случају земљотреса и пожара. Такође је наведен и недостатак места за депоновање и рад особља, који ствара тешкоће у даљем пословању и развоју установе.¹⁰⁶

Институт Кондаков за византологију и археологију у Београду поседовао је мање одељење за вођење теренске документације и инвентарисање музејских колекција које су допремане из Прага. У предлогу буџета за 1939/1940. годину наводе се „troškovi za zbirku fotografija i crteža“, као и неопходна средства за теренска истраживања. Сматра се да је функцију документаристе тог Института обављао

⁹⁹ АЈ, 66-332, Краљевина Југославија, Краљевска банка управа Моравске бановине, Просветно одељење. *Предмет: Чување старина-годишњи извештај Министарству просвете, Општем одељењу, Београд*, бр. 3200, 30.1.1935.

¹⁰⁰ Петровић 2005, 28-29, 231.

¹⁰¹ Хам Миловановић 2009, 106, 115, 117.

¹⁰² Суботић 2009, 44.

¹⁰³ Прерадовић 2013, 88.

¹⁰⁴ Петковић 1938b, 341.

¹⁰⁵ Петковић 1938a, 336.

¹⁰⁶ Илић 1939, 304-305.

Владимир Мошин,¹⁰⁷ будући да је на сличним пословима био ангажован у Српској краљевској академији, где је радио на сређивању фотографских снимака и изради каталога у академијином архиву.¹⁰⁸ Судаћи према досадашњој проученој архивској грађи, може се, без веће дозе резерве, закључити да је Институт Кондаков у Београду био прва археолошка научна установа у Србији која је водила рачуна о систематизацији теренске документације.

У Музеју кнеза Павла током 1939. године проналазимо податак о вођењу и инвентарисању музејске документације. Стручњак који је био задужен за такав вид музејског посла био је Павле Васић, асистент VII групе музеја. На основу архивске грађе може се рећи да је он водио (и допуњавао) картотеку и инвентар галерије југословенских уметника од 18. века, затим надзор над фотоархивом, где је вршио инвентарисање негатива, фотографских копија и копија цртежа.¹⁰⁹ Из предлога буџета Музеја кнеза Павла за 1940/1941. годину, упућеног Министарству просвете, сазнајемо да је управа музеја тражила коверте за допуњавање фото-архиве. Затим је, у наставку документа, наведено следеће: „Како овај Музеј врши фотографисање свих старих уметничких објеката и оснива своју фотографску архиву, потребно је да се ставка за фотографије, цртеже, лабораторију и одливе повећа за 10.000 динара“.¹¹⁰

У међуратном периоду, при Музеју кнеза Павла реализовано је полагање Државног стручног испита стручног и техничког особља музеја у Београду. Комисију за полагање, коју је образовало Министарство просвете, чинили су председник, деловођа и испитаници. Из богатог садржаја испита за полагање музејске стручне квалификације важно је навести предмете као што су Савремена фотографија, кинематографија и техника фотографских радова, као и Техника цртања у вези са музејским пословањем. Улога испитивача у оквиру Савремене фотографије додељена је фотографу Универзитета, Александру Шафранском, док је за његовог заменика био постављен препаратор–фотограф Музеја кнеза Павла, Бранимир Бугарчић.¹¹¹

Рад на заштити музејске документације забележен је у неколико наврата током Другог светског рата. Према архивским подацима до којих је дошао Марко Јанковић, познато је да је у лето 1941. године Фридрих Холсте (*Friedrich Holste*), професор праисторије на Универзитету у Марбургу, започео израду картотеке о публикованим и непубликованим археолошким налазиштима у Србији. Његов рад подразумевао је и обилазак музеја са циљем да се утврди чињенично стање на терену и оцени штета након Априлског бомбардовања.¹¹² Други случај забележен је октобра 1941. године у Градском музеју (данас Музеј града Београда), када је написан Правилник о раду у коме је дефинисано постојање засебног и заједничког инвентара за археолошке збирке. Истим Правилником предвиђена је израда картотеке у три примерка, који су се односили на предмет, хронологију и налазиште.¹¹³

¹⁰⁷ Миловановић, у штампи.

¹⁰⁸ Годишњак LXVIII СКА, 1938. *Скупови Академије друштвених наука*, 75; Годишњак XLIX СКА, 1939. *Рад у Академији*, 178-180.

¹⁰⁹ АНМС, Д-Општа архива, *Министарство просвете, Опште одељење*, бр. 742, 11.10.1939; Д-Општа архива, *Решење* (Ангажовање Павла Васића на вођењу послова картотеке и инвентара у музеју), бр. 890, 21.11.1939.

¹¹⁰ АЈ, 66-321, Краљевина Југославија, Музеј кнеза Павла, *Министарству просвете, Опште одељење, Рачунско I Економском отсеку*, бр. 535, 20.7.1939.

¹¹¹ АНМС, Д-Општа архива, *Министарство просвете Краљевине Југославије, Опште одељење бр. 40329, 27.12.1940.* (Постављање чланова комисије за полагање Државног музејског испита), 14.2.1941.

¹¹² Јанковић 2018, 64.

¹¹³ Бојовић 1984, 51, 53.

Крајем 1941. године у Музеју кнеза Павла стручњаци су реализовали контролу фотографских плоча и спровели копирање фотографских снимака најважнијих српских уметничких дела, у оквиру фотографског одељења. Од документационог материјала набављени су специјални картони за израду картотеке слика и скулптура.¹¹⁴ Треба поменути рад на инвентарисању археолошких предмета и историјских споменика у Централном институту за заштиту споменика током 1942. и 1943. године, који су реализовали будући чланови Археолошког института САН. Били су то Драга и Милутин Гарашанин, који су били ангажовани на изради каталога археолошких налазишта и инвентарисању предмета из археолошке збирке. Александар Дероко и Иван Здравковић радили су на сачињавању каталога средњовековних насеља и историјских споменика. Према архивским вестима, посебну пажњу у инвентарисању, каталогизирању, фотографисању, копирању филмова и негатива археолошких налаза у музејима унутар окупирани Србије водио је СС оберштурмфирер Курт Вилфонзедер (Kurt Wilfonzeder).¹¹⁵ Треба напоменути да током окупације Немци нису инсистирали на одношењу археолошке документације из Србије, него су радили на спровођењу копирања археолошких теренских података и обезбеђивању предмета од могућих ваздушних напада.¹¹⁶

Током Другог светског рата вођење културне заоставштине забележено је и ван музејских установа, рецимо у Српској краљевској академији, када је Бранислав Крстић проучавао збирке српских народних песама и, ради њихове лакше претраге, саставио картотеку, регистар и индекс.¹¹⁷ Занимљив је, такође, податак о проналаску административне архиве Српског ученог друштва у подруму Српске академије наука, непосредно после ослобођења. Одмах након њеног изношења, приступило се уређивању по годинама и бројевима. Задатак сређивања архиве и набавке картона за картотеку био је додељен професору Радославу Перовићу.¹¹⁸

У погледу развоја и заштите теренске археолошке документације у Србији извесни утицај је долазио из правца Совјетског савеза. Тако се у Државном архиву Србије може пронаћи извод из брошуре А. Д. Маневског под називом *Основни музейно – Краеведческог дела*, објављене у Москви 1943. године. У оквиру одељка о чувању националних вредности у току рата, наводи се да сарадници музеја треба да буду спремни за сеобу и спасавање докумената (инвентара и описа), као и „научних фикција“ (опис, фотографије, итд.). Када је реч о начелима научно-истраживачке делатности покрајинских музеја, Маневски истиче, између осталог, следеће: „Први корак свакога истраживача несумњиво се састоји у томе да утврди шта су радили његови претходници. То ће учинити устрајавањем картотека, библиографије, архивског материјала и инвентара музеја (...).“ Вредан је пажње и коментар који се односи на тематски избор музејских несталих предмета предвиђених за изложбу, односно оних који су претходно документовани. Препорука је да се приступи консултовању помоћног научног материјала, као и примени сачуваних фото-копија, карата, картограма, дијаграма, таблица, шема или записа.¹¹⁹

¹¹⁴ АНМС, Д-Општа архива, Музеј кнеза Павла, *Министру просвете, Општем одељењу* (Извештај о раду у музеју), бр. 588, 10.11.1941.

¹¹⁵ Јанковић 2018, 63; Vandović 2019, 162-63.

¹¹⁶ Јанковић 2018, 69.

¹¹⁷ Годишњак LI САН 1941-1944. *Извештај секретара о стању и раду Академије у 1944. години*, 326-327.

¹¹⁸ Годишњак LI САН 1941-1944. *Извештај секретара о стању и о раду Академије у 1943. години*, 246.

¹¹⁹ ДАС, Г-189, Д-6, Разграничење, А. Д. Маневски, 1943. *Основни музейно – Краеведческог дела*, Москва (Извод из брошуре), 3, 5-6.

У годинама када се формира нова власт у Југославији такође проналазимо податке о вођењу документације, као што је случај са Комитетом за школе и науку владе Југославије, када су његови представници тражили од Министарства просвете доставу података о научним радницима, ради стварања картотеке.¹²⁰ За тему ове дисертације је свакако важно споменути *Закон о заштити културних споменика, природњачких реткости и народног фолклора Демократске Федеративне Југославије* који је донет у лето 1945. године. Овај закон под чл. 1 дефинише одредбу да се сва материјална, нематеријална и природна добра морају ставити под заштиту државе. Закон не доноси ближе уредбе о документовању наведене баштине, али под чл. 21 наводи: „Svako unutrašnje fotografsko ili filmsko snimanje, merenje i crtanje zaštićenog nepokretnog spomenika, kao i svako fotografsko ili filmsko snimanje, merenje i crtanje zaštićenog pokretnog spomenika, zabranjeno je bez dozvole nadležnih federativnih ustanova za zaštitu“.¹²¹ Овај закон потврђен је годину дана касније, у *Службеном листу* бр. 81, под званичним називом Општи закон о заштити споменика културе и природних реткости.¹²²

¹²⁰ АСАНУ, Бр. 523, Министарство просвете, Одељење за науку, уметност и културу, *Српска академија наука, Београд* (Потражња података о научним радницима).

¹²¹ АИ, ЛТБ, *Закон о заштити културних споменика, природњачких реткости и народног фолклора Демократске Федеративне Југославије*.

¹²² *Службени лист* 1946, бр. 81, 1000.

ОСНИВАЊЕ И РАЗВОЈ АРХЕОЛОШКОГ ИНСТИТУТА У БЕОГРАДУ

Кратак осврт на историјат настанка и развоја археолошких научних установа у Србији до 1947. године

Пре него што је, 1947. године, основан Археолошки институт САН, чији је план рада дефинисан на бази археолошке документације, у Србији су постојале, паралелно са музејским, и научне установе које су се бавиле проучавањем материјалне културе. Идеја настанка и развоја археолошких институција може се представити кроз два таласа. Први је када почетком 20. века у више наврата долази до покушаја оснивања Археолошког института у Београду, под разним називима, од стране стручњака који су се бавили истраживањем културноисторијског наслеђа. Овај феномен ће бити нарочито активан и у другом описаном таласу, али тада ће доћи и до формирања првих археолошких научних установа на овим просторима, чији ће чланови касније представљати водеће језгро у оснивању и развоју Археолошког института САН. Треба напоменути да након Првог светског рата постепено долази до настанка бројних научних института у Србији, чији ће задатак бити реализација стручних истраживања у складу са законом. У зависности од историјских околности и потреба, покушаји и оснивање Археолошког института били су саставни део овог државотворног феномена.

Археолошки институт је установа која управља целокупним археолошким радом у једној држави.
Милоје М. Васић, 1927.

Први талас: покушаји оснивања археолошких научних установа у Србији

Паралелно са теренским истраживањима локалитета различите хронолошке припадности, која спроводе музеји, у Србији се у више наврата јављају покушаји оснивања археолошких научних установа. Судићи према доступној архивској грађи, првобитно је 1908. године Милоје Васић (Сл. 9) указивао на потребу формирања „посебног завода за археолошка истраживања“, са циљем да се рад у Народном музеју растерети.¹²³ То је година када су спроведена прва археолошка ископавања Винче – испоставиће се касније епохалног локалитета који је утицао на даљу судбину Милоја Васића.¹²⁴ Поред теренских проучавања на локалитету Бело брдо поред Дунава, надамак Београда, треба скренути пажњу и на обимнији рад у музеју, нарочито након 1906. године, када је Васић постављен за управника.¹²⁵ Недостатак стручног особља и планирана даља систематска ископавања Винче представљају можда основне разлоге који су навели новог руководиоца Народног музеја да укаже на потребу формирања посебног завода за археологију, до чега, ипак, није дошло.

У наредним годинама, када се Винча увелико истражује, њен руководилац започиње сарадњу са Руским археолошким институтом у Цариграду (*Русский археологический институт в Константинополе*). На једном од разговора са директором Фјодором Успенским, Васић је предложио да Институт узме под заштиту

¹²³ ДАС, Министарство просвете Краљевине Србије, *Деловодни протокол* за 1908, бр. 4408.

¹²⁴ Palavestra 2020.

¹²⁵ Васић 1908, 150-151; Срејовић 1984, 26.

руковођење теренским радовима у Турској, Бугарској и Србији. Међутим, 1911. године бугарски археолози су одбили сарадњу било какве врсте, те је одлучено да се у Београду отвори засебно Одељење Руског археолошког института, на чије чело је, као секретар, био постављен управо Милоје Васић. Овај догађај је утицао на даљу сарадњу између Српске краљевске академије и цариградске установе, које су обезбедиле по 5000 динара у злату за даља ископавања Винче.¹²⁶ Међутим, Први светски рат и Октобарска револуција заувек су прекинули научну делатност Руског археолошког института у Цариграду.¹²⁷ Глобалне околности окончале су дугогодишњи рад Руског археолошког института, али његов значај, као и сарадња коју је имао са Србијом, очигледно нису пали у заборав.

Наредни покушај формирања археолошке научне установе на овим просторима забележен је 1921. године, када је Станоје Станојевић предлагао тадашњем министру просвете Краљевине СХС, Светозару Прибићевићу, да се Руски археолошки институт из Цариграда премести у Београд. Ова идеја није реализована, али је податак свакако важан јер говори о потреби постојања научне организације ове врсте након Великог рата. Станојевић је посебно навео да се у Цариграду налазе библиотека и историјска грађа који могу да буду од великог значаја за проучавање српских земаља.¹²⁸

Нешто конкретнија идеја о оснивању Археолошког института јавила се 1927. године, опет од стране Милоја Васића. Тенденција за постојање такве научне организације детаљно је образложена у његовом чланку *Археолошки институт Срба, Хрвата и Словенаца*, штампаном у Српском књижевном гласнику XXII-1.¹²⁹ Водеће циљеве предложене научне организације Васић је описао следећим речима: „Тај Археолошки институт могао би, силом свог ауторитета, контролисати целокупан рад на археологији у нас и, оценивши правилно значај и важност једне врсте археолошког материјала у неком пределу или на неком налазишту, могао би предузети потребне радове преко својих стручњака, или преко стручњака који се налазе на другим местима у нашој земљи. Посао би радили стручњаци и научни интерес би био задовољен до максимума“.¹³⁰ У свом чланку, Васић даље предлаже разне активности установе на пољу археолошких истраживања, као и штампање часописа као званичног гласила у којем ће се представљати резултати годишњих радова.¹³¹

Треба подсетити на то да у овом првом таласу покушаја оснивања археолошких установа увелико постоје научни институти у Југославији. Међу првима је Институт за прикупљање извора (1908–1918), основан на иницијативу Станоја Станојевића, 1922. године, са примарном идејом да се на разне начине сакупљају историјски списи из ратних времена.¹³² Као други пример можемо навести оснивање Фармаколошког института 1924. године.¹³³ Затим су, у наредним годинама, основане следеће научне установе: Институт за националну пропаганду, Институт Николе Тесле, Географски институт, Геофизички институт, Хигијенски институт, Руски научни институт,¹³⁴ Институт за народну уметност¹³⁵ или Немачки научни институт.¹³⁶ Посебан значај

¹²⁶ Васић 1911, 250-254; Васић 1912, 184; Васић 1932, VIII.

¹²⁷ Ће 2014, 223, 233; АЈ, 66-320 М. Васић. *Српској краљевској академији*, 28.4.1927.

¹²⁸ АЈ, 66-140-413, Министарство Просвете Краљевине СХС, Опште Одељење, бр. 2050, С. Станојевић, *Предлог министру просвете Краљевине СХС*, 22.6.1921.

¹²⁹ Васић 1927, 33-34.

¹³⁰ Васић 1927, 35.

¹³¹ Васић 1927, 36-43.

¹³² АЈ, 66-416-672, *Остали научни заводи и институти у Београду*.

¹³³ ДАС, Г-189, Д-19, *Фармаколошки институт*, бр. 97, 19.5.1947.

¹³⁴ АЈ, 66-416-672, *Остали научни заводи и институти у Београду*.

¹³⁵ Тешић 2000, 105.

свакако припада Балканском институту, који је отворен 1934. године. Током деловања под таквим именом, сарадници који су проучавали историју Балканског полуострва¹³⁷ у неколико наврата су се дотакли и археолошких тема.¹³⁸

Други талас: оснивање првих археолошких научних установа у Србији

Током 30-их година прошлог века на простору јужне Србије, западно од Вардара у Краљевини Југославији, теренска истраживања је у неколико наврата спроводио Немачки археолошки институт (*Deutsches Archäologisches Institut*) под руководством Вилхелма Унферцагта (*Vilhelm Unverzagt*) и Јохана Рајсвица (*Johann Albrecht von Reiswitz*). Била је то сарадања са Народним музејем у Београду, која је званично започета 1929. године. Претпоставља се да су разлози за потписивање уговора између две установе били финансијске природе, или можда ослобађање музеја од зависног односа према Српској краљевској академији.¹³⁹ Пажња је, током немачких истраживања, у којима су учествовали и српски стручњаци, била усмерена највећим делом на праисторијске и античке локалитете.¹⁴⁰ Испоставиће се да је научна сарадња ове врсте између Краљевине Југославије и Немачког Рајха формално трајала дуги низ година. Према писању Александра Бандовића, уговор између Института и Музеја подразумевао је сагласност у оквиру које је Народни музеј задржао право својине над археолошким налазима, док је право публикавања имала немачка установа.¹⁴¹

Идеја о оснивању археолошке научне установе током другог описаног таласа званично је изнета на III скупу Академије филозофских наука, одржаном 21. октобра 1935. године. На 4. тачки дневног реда саопштен је предлог Николе Вулића и Владимира Петковића да се при Српској краљевској академији оснује Археолошки институт. На основу мање доступних података, познато је само да су присутни после „дуже дискусије“ одлучили да се овај предлог изнесе пред заједнички скуп Академије филозофских наука и Академије друштвених наука. Међутим, и поред жеље за оснивањем Археолошког института, ипак је у тој години све остало само на безуспешним покушајима.¹⁴²

Након две године јавила се опет идеја о оснивању Археолошког института у Србији, овога пута више као препорука – од стране стипендисте Немачког института Фирдриха Холстеа (*Fridrich Holste*). Током 1937. године Холсте је обилазио музеје у Србији, да би, након завршених путовања, саставио детаљан извештај у коме је истакао потребу за оснивањем Института. Закључио је да научна организација ове врсте мора имати за циљ да координира праисторијска истраживања на Балкану, али и да промовише немачку културу.¹⁴³

У години када сарадници Трећег Рајха спроводе истраживања у Србији, и предлажу оснивање научних установа, кнез Павле Карађорђевић (1934–1941) постаје покровитељ Археолошког института Н. П. Кондаков у Прагу (*Archaeologický Institut N. P. Kondakova*). До тога је дошло због тешке економске кризе у Чехословачкој и општег

¹³⁶ АСАНУ, Фонд 14386, IV-1523, *Немачки научни институт у Београду* (Позив на предавање лингвисте проф. Јункера), 18.4.1940.

¹³⁷ Тасић 2000.

¹³⁸ Палавестра 2000.

¹³⁹ Bandović 2019, 90.

¹⁴⁰ Грбић 1931, 238.

¹⁴¹ Bandović 2019, 92-93.

¹⁴² Годиншњак XLIV СКА 1935. *Скупови Академије филозофских наука*, 39, 42.

¹⁴³ Bandović 2019, 138.

страха руских емиграната од нацистичког напада. Захваљујући вештој дипломатији Георгија Острогорског и Владимира Мошина, Институт је премештен у Београд током лета 1938. године.¹⁴⁴ Врло је занимљиво напоменути да је Острогорски кнезу Павлу предлагао, као некада Станоје Станојевић министру просвете, идеју о оживљавању руског Цариградског археолошког института, који би, према „предложеном плану“, и након ослобођења Царске Русије, остао у Београду.¹⁴⁵

Нема сумње да су научни сарадници током процеса премештања Института, поред материјалне сигурности, у томе видели и плодно тле за бављење византологијом у Краљевини Југославији. Била је то држава која је располагала огромним византијским наслеђем, нарочито у погледу археолошких локалитета.¹⁴⁶ Рановизантијски градови, историјске области, као и средњовековне цркве на приморју и у унутрашњости, сигурно су тадашњим сарадницима давали додатни мотив за пресељење Института Кондаков. Оваквог става била је и Управа Института, која је у уводном делу документа у којем је образложен план рада забележила „да је врло пожељно да се Институт пресели у Југославију, која пружа најпогоднији терен за археолошка и византолошка истраживања (...)“.¹⁴⁷

Званично, била је то прва археолошка научна установа у Србији, у овом случају под покровитељством кнеза Павла, чији је пун назив био *Институт Кондаков за византологију и археологију*.¹⁴⁸ Додуше, треба напоменути да је примарно интересовање научних сарадника било ограничено на изучавање материјалне културе из византијског периода.¹⁴⁹ Статут установе, донет још 1931. године у Прагу, као примарне циљеве је дефинисао успостављање даљег развоја истраживања византологије и археологије, на које је Никодим П. Кондаков указивао, као и оснивање посебне збирке археолошког материјала.¹⁵⁰ Одмах након пресељења у Београд, чланови су у свом програму рада за 1938/1939. годину почели са дефинисањем основних планова. Формално, на челу установе је био Николај Тољ, док је главну улогу у њеном руковођењу имао в.д. директора Георгије Острогорски.¹⁵¹

Сарадници установе имали су формиран Управни одбор,¹⁵² издавали су званичан часопис *Annales de l'institut Kondakov*,¹⁵³ одржавали седнице редовних чланова, водили интензивну кореспонденцију са домаћим и страним институцијама.¹⁵⁴ Треба истаћи да је Институт Кондаков за византологију и археологију имао у плану да развије музејску делатност, будући да су планирана средства за „otkup starina i porunjavanje muzejskih kolekcija“.¹⁵⁵ Посебна пажња је била посвећена попуњавању

¹⁴⁴ Ковалев 2019, 542; Басаргина 2004, 797, 803; Мошин 2008, 120-121.

¹⁴⁵ Басаргина 2004, 797.

¹⁴⁶ Кашанин 1939, 31.

¹⁴⁷ АЈ, 66-416-672, Институт Кондакова за византологију и археологију, Kondakov Institute, Slunná 10, Praha XVIII, *Предлог плана рада* (према М. Миловановић); Миловановић, у штампи.

¹⁴⁸ АЈ, 66-3272-2469, Г. Острогорски, Д. Расовски. Институт Н. П. Кондаков за византологију и археологију, Београд, Цвијићева 61, *Министарству просвете, Опште одељење, Београд*, 30.11. 1940.

¹⁴⁹ Миловановић, у штампи.

¹⁵⁰ Басаргина, 2004, 788.

¹⁵¹ Миловановић, у штампи.

¹⁵² АЈ, 66-569-892, В. Мошин. Рачуноводство, Саветник министарства, 25. 8. 1938. *Признаница*.

¹⁵³ Ostrogorsky, G. (président de la rédaction) *Annales de l'institut Kondakov* (Seminarium Kondakovianum) XI (1940).

¹⁵⁴ Миловановић, у штампи; АЈ, 66-3272-2469, Г. Острогорски. Institut Kondakov, Kneza Pavla 104, Beograd, *Ministarstvu Prosvete, Opšte Odelenje u Beogradu*.

¹⁵⁵ 66-416-672, Г. Острогорски, В. Мошин. Институт Кондакова за византологију и археологију, бр. 3, 29. 6. 1938. *Рачунско – економском отсеку Општег одељења Министарства просвете у Београду* (предлог буџета за 1939/1940 годину); Извесну мању музејску збирку имала је у том периоду и Српска краљевска

библиотечког фонда, где су у више наврата допремане књиге из Прага, али и из других европских земаља, у виду размене (Сл. 10). Теренски радови такође нису били остављени по страни. У поменутом предлогу буџета посебно се издвајају средства за „putne troškove за naučna ispitivanja“.¹⁵⁶

Током свог научног деловања Институт Кондаков је имао многе чланове, при чему треба посебно издвојити Владимира Петковића, Ђурђа Бошковића, Миодрага Грбића и Светозара Радојчића.¹⁵⁷ Ипак, рад прве археолошке установе на овим просторима није био дугог века. Судбоносни дани уследили су током априлског бомбардовања Београда од стране нациста, 1941. године, што је довело до катастрофалних последица. Зграда у којој је био смештен Институт страдала је од немачких запаљивих бомби, а том приликом су животе изгубили високи чланови Института, Димитрије Расовски и Олга Окуњев Расовски.¹⁵⁸ Неповољне политичке прилике и ратне околности које су задесиле Краљевину Југославију током нацистичке офанзиве заувек су прекинуле делатност установе. Међутим, нестанак Института Кондаков у Београду није значио и престанак проучавања византијске материјалне културе. Непосредно након Другог светског рата, тачније, 1947. године, како ћемо касније видети, у Београду ће бити основан Археолошки институт САН, чије ће водеће језгро у погледу даљег развоја чинити управо некадашњи чланови и сарадници Института Кондаков за византологију и археологију.¹⁵⁹

Међутим, архивска грађа нам доноси занимљиве податке о формирању Археолошког института Краљевине Југославије при Министарству просвете (Сл. 11), што је претходило оснивању Археолошког института САН. Одлука о утемељењу ове научне организације донета је захваљујући тадашњем министру просвете, Стевану Ћирићу, који је 17. августа 1939. године образовао Комисију за дефинисање *Уредбе са законском снагом о оснивању и уређењу Археолошког института Краљевине Југославије у Београду*. На основу до сада регистрованих архивских извора, знамо да је за члана поменуте комисије био изабран Радослав Грујић.¹⁶⁰ Ово су за сада једини подаци који нам говоре о времену и начину покушаја оснивања Археолошког института. За сада не располажемо грађом на основу које бисмо могли пружити ширу слику, која би дала одговор на питање да ли је заиста дошло до реализације овог предлога или је све остало само на покушајима. Такође, било би корисно током будућих истраживања сазнати – који су још, поред Грујића, били чланови предложене комисије од стране министра просвете?

Можда пре треба поставити питање: зашто је дошло до идеје о формирању установе од стране министра Ћирића? Његов мандат је истекао већ 26. августа, односно свега неколико дана по доношењу одлуке о формирању Археолошког института Краљевине Југославије. За сада не можемо са сигурношћу рећи да ли је

академија, као водећа научна установа у Краљевини Југославији. То се може закучити на основу Извештаја са II седнице скупа Председништва, када је председавајућим члановима Владимир Петковић поклатио покретне налазе са Царичиног града. Годишњак XLIX СКА 1939. *Скупови Претседништва*, 88.

¹⁵⁶ Миловановић, у штампи; 66-416-672, Г. Острогорски, В. Мошин. Институт Кондакова за византологију и археологију, бр. 3, 29.6.1938. *Рачунско-економском одеку Општег одељења Министарства просвете у Београду* (предлог буџета за 1939/1940 годину).

¹⁵⁷ Миловановић, у штампи; АСАНУ, Фонд-14386, III-2753, *Др Миодраг Грбић – Животопис*, 1.

¹⁵⁸ Ковалев 2021, 62.

¹⁵⁹ Миловановић, у штампи.

¹⁶⁰ МСПЦ, ЛРГ, бр. 1347, Министарство просвете Краљевине Југославије, Опште одељење, *Одлука да Радослав Грујић буде члан комисије за оснивање Археолошког института Краљевине Југославије*, бр. 30632, 18.8.1939.

наредни министар просвете Божидар Максимовић наставио са процесом оснивања.¹⁶¹ Можда је идеја о оснивању била заправо рефлексија на рад Института Кондаков за византологију и археологију? Подсетимо се да тај Институт, којег је практично водио Георгије Острогорски, има формиран план рада за 1939. годину у којем се наводе теренска истраживања и музејска делатност.¹⁶² Са амбицијама прве научне археолошке организације у Србији свакако су били упознати њени чланови, на првом месту Владимир Петковић (Сл. 12) и Ђурђе Бошковић (Сл. 13). Вредна је помена чињеница да је Институт Кондаков добио, без образложења, знатно мања средства од Владе Краљевине Југославије за радну 1939/1940. годину, односно свега 110.000 динара, што је било недовољно за планирано стручно деловање. Георгије Острогорски у свом Извештају Општем одељењу Министарства просвете пише да су се поједини чланови Института Кондаков одрекли своје плате како научни рад не би трпео последице у унутрашњој и научној организацији. Поред тога, планирана теренска истраживања морала су да буду обустављена, управо због смањеног буџета.¹⁶³ Имајући у виду горе наведене податке, још увек је, свакако, рано говорити о евентуалном саботирању Института „Кондаков“ у корист будућег Археолошког института Краљевине Југославије. Са друге стране, не сме се искључити могућност да су управо поједини српски византолози можда, посредно или непосредно, утицали на представнике Министарства просвете у погледу формирања нове археолошке научне установе.

Сумирајући све податке у целини, треба још једном констатовати да за сада ипак не можемо са сигурношћу рећи да ли је заиста дошло до формирања Археолошког института Краљевине Југославије и под којим околностима. Важно је скренути пажњу на сачувану Уредбу о Археолошком институту Краљевине Југославије, која се налази у Легату Радослава Грујића у Музеју Српске православне цркве.¹⁶⁴ Уводни садржај ове Уредбе је дефинисао следећа поглавља и чланове:

Задатак и рад:

чл. 1

Археолошки институт Краљевине Југославије је стручни научни завод за планско и систематско изучавање, обрађивање, објављивање и чување археолошких споменика на подручју целе државе.

Археолошки институт је самостална државна установа са седиштем у Београду, а стоји под непосредним надзором министра просвете.

чл.2

Археолошки споменици у смислу ове уредбе су сва непокретна налазишта и покретне старине из преисторијског (палеолитског, неолитског, бронзаног и жељезног) доба, античког (грчког и римског) доба и раноиисторијског (рановизантијског и сеобе народа) доба.

чл. 3

Институт ће, да би постигао свој задатак:

- а) вршити археолошка ископавања;
- б) радити евиденцију о свим другим археолошким ископавањима у земљи и координирати њихов рад;
- в) лабораторијски и теренски обрађивати, регистровати, фотографисати, технички и архитектонски снимати све домаће археолошке споменике;

¹⁶¹ Јордановић 2000, 138.

¹⁶² Миловановић, у штампи.

¹⁶³ Миловановић, у штампи.

¹⁶⁴ МСПЦ, ЛРГ, бр. 1347, *Уредба о Археолошком институту Краљевине Југославије* (1939).

г) издавати своје научне публикације и стварати потребну археолошку библиотеку;
д) приређивати предавања, изложбе, путовања и конгресе у вези са археологијом;
ђ) припремати стручне археологе путем курсева у институту и стипендија за иностранство;
е) давати мишљење при одобрењу извоза археолошких старина у иностранство;
ж) одржавати стручне и научне везе са музејима, археолошким заводима, катедрама на универзитетима и другим археолошким установама у земљи и на страни;
Министар просвете ће правилником ближе одредити задатак и делокруг рада Института.

Из даљег садржаја Уредбе, вреди поменути члан 6, који подразумева да све надлежне установе које врше археолошка ископавања у земљи морају поднети извештај Археолошком институту како би Институт водио евиденцију. Члан 7 је подразумевао да сваки случајни археолошки налаз мора бити пријављен оближњој просветној установи или општинској власти, а оне су дужне да о томе обавесте Институт. У оквиру члана 12 дефинисано је да Институтом управља директор, који распоређује посао подручном особљу и одговара за целокупни рад научне организације. Стручно особље чине археолози за преисторијску, античку и раноисторијску археологију, и асистенти. Помоћно стручно особље чине геолог, етнолог, хемичар и архитекта, који ће за свој рад бити ангажовани хонорарно.

Административно особље чине: писар и дневничар.

Техничко особље чине: препаратор, фотограф, цртач и техничар.

Служитељи су дневничари или надничари.¹⁶⁵

Током окупације Краљевине Југославије постојао је Централни институт (завод) за чување старина (*Zentralinstitut zum Schutz der Altertümer*). Ову установу основао је Јохан Рајсвиц, 5. маја 1942. године у Београду. За в.д. директора друге по реду званично основане археолошке научне установе на овим просторима био је постављен Миодраг Грбић. Ову дужност је обављао све до 1944. године, када га је заменио Ђорђе Мано-Зиси.¹⁶⁶ Циљеви и предвиђене активности новог Института објављени су у *Службеним новинама* (5. 6. 1942.), где је истакнуто да је реч о „највишој установи за заштиту, изналагање и изучавање археолошких, уметничких, историјских и етнографских споменика и предмета“.¹⁶⁷

Вредно је помена да у то време у Београду, паралелно са оснивањем Института за чување старина, теренске радове спроводи Немачки археолошки институт. Археолошка ископавања под окриљем ове установе реализована су на Калемегдану, током 1942. и 1943. године, под руководством Вилхелма Унферцагта. Од српских студената који су тада похађали музејски курс у Музеју кнеза Павла, на терену су, између осталих, били ангажовани Драга и Милутин Гарашанин,¹⁶⁸ касније важне личности у развоју Археолошког института САН.

¹⁶⁵ МСПЦ, ЛРГ, бр. 1347, *Уредба о Археолошком институту Краљевине Југославије* (1939).

¹⁶⁶ Bandović 2019, 156-157, 167.

¹⁶⁷ Податак преузет из: Bandović 2019, 157.

¹⁶⁸ Бабић, Томовић 1996, 15; Bandović 2014, 632, 639.

*Основни план рада у Археолошком институту Српске академије наука је проучавање прошлости југословенских народа и јужнословенских народа, а посебно Срба, на бази археолошке документације.
ДАС, Г-189, Д-30, Археолошки институт Српске академије наука.*

Археолошки институт у Београду: идеја оснивања, етапе унутрашњег развоја и дефинисани планови

Почетак и завршетак Другог светског рата у Србији прекинули су рад првих научних археолошких установа. Институт Н. П. Кондаков за византологију и археологију престао је са радом са априлским бомбардовањем 1941, док је Централни институт за чување старина практично угашен након ослобођења Београда.¹⁶⁹ У новој држави, под окриљем комунистичке идеологије и успостављеног револуционарног руководства, спроведен је Пројекат за народно просвећивање, у чијем се Упутству, у оквиру другог задатка, наводи следеће: „Народ мора да се упозна са основима науке тако да сваки појединац добије правилан поглед на природу и да се тиме уклоне укорене празноверице“.¹⁷⁰ У то време, Председништво САН обавестило је тадашњег повереника за Просвету, Едуарда Коцбека, о плановима за наредни период. Формално, представници су изложили стање у САН и своју намеру да наставе са научним радом, што је Коцбек одобрио¹⁷¹

Председник Александар Белић описао је време у САН након ослобођења следећим речима: „Српска академија наука нашла се после окупације у тешком положају. Из њега је брзо изашла захваљујући једино великој предусретљивости народне власти. У свом даљем раду, С.А.Н. прегла је да у реду трудбеника на обнови земље не изостане из стваралачког рада. Она је пришла хитном подизању научних института који би се у тај рад укључили. И у томе је наишла на изванредну предусретљивост свих државних фактора без разлике“.¹⁷² Тада је уједно код поједних представника Академије владало мишљење да је највећи број института Београдског универзитета уништен и опљачкан, стога је било потребно уложити велики напор за њихово поновно оспособљавање.¹⁷³ Угледајући се на модел оснивања института при Академији наука СССР-у, нова власт у Југославији започела је са уздизањем научних кадрова и идејним оснивањем научних организација под окриљем новоформиране САН.¹⁷⁴

Идејни план оснивања научних института при САН – наслеђе и хронолошки преглед

Нове власти у првим годинима након завршетка Другог светског рата спроведе јавну реформу на разним друштвено-научним пољима у циљу јачања државе. Петогодишњи план (1947–1951) Владе Федеративне Народне Републике Југославије односио се, између осталог, и на реорганизацију науке и технике: „Реорганизовати рад универзитета, академија наука, института и средњих школа. Развити научне институте

¹⁶⁹ Petranović 1988, 414.

¹⁷⁰ АСАНУ, Фонд-14386, III-2647, Национални комитет ослобођења Југославије, Повереништво за просвету, Београд, *Упутства о раду за народно просвећивање*, бр, 356, 8.3.1945.

¹⁷¹ Годишњак ЛП САН 1945, *Извештај о стању и раду Српске академије наука у 1945, са кратким освртом на живот њен за време 1941-1944*, 142.

¹⁷² Годишњак ЛП САН 1946. *Скупови целокупне Академије*, 120.

¹⁷³ Годишњак ЛП САН 1945. *Свечани годишњи скуп Српске академије наука*, 125.

¹⁷⁴ Бошковић 1983, 41-42; Ћирковић 1997, 126.

и разрадити програм научно-истраживачких радова у свим гранама привреде. Усмерити њихов рад на практично решавање научних и техничких проблема (...)“.¹⁷⁵ У контексту стварања научних установа у новој држави, највећи део новоформираних института је основан при САН у периоду између 1946. и 1948. године. Међутим, треба напоменути да је идеја о формирању научних установа постојала и непосредно пре избијања Другог светског рата, као што је био случај са покушајем формирања Рукописног института при Српској краљевској академији, 1940. године. Такав подухват био је неопходан због потребе изучавања и чувања обимне архивске грађе, старих рукописа и многобројних историјских збирки који су се скупа налазили у згради Академије. Председник Александар Белић тада је, говорећи о општој тежњи ка формирању научне установе овог типа, између осталог, истакао: „Тако би то био јединствен научни Институт. Њега ми дугујемо прошлости својој која се постарала ипак да нам остави сведочанства о себи у неколико хиљада рукописа (...)“.¹⁷⁶ За сада не располажемо чврстим доказима на основу којих бисмо могли рећи зашто није дошло до отварања Рукописног института при СКА. Можда се као разлог намеће одсуство већих просторија у згради Академије која је у датом периоду била смештена у Бранковој улици бр. 15 (Задужбина Симе Игуманова).¹⁷⁷

У краћим цртама треба поменути да је Српска краљевска академија у међуратном периоду сарађивала како са институтима у Краљевини Југославији тако и институтима у иностранству. Тако се, рецимо, плодносна сарадња развила са Океанографским институтом из Сплита, којем је СКА била један од оснивача и дугогодишњи руководиоца.¹⁷⁸ Академија је у неколико наврата имала сарадњу различите врсте са Институтом Н. П. Кондаков за византологију и археологију, најпре у Прагу, а затим и у Београду након његовог премештања.¹⁷⁹ Од иностраних института корисно је још напоменути размену академијиних издања која су реализована са Ломбардским институтом у Милану или Папским институтом у Риму.¹⁸⁰

Може се закључити да је СКА у неколико наврата имала тенденцију оснивања научних организација, у време када оне увелико постоје у Краљевини Југославији. Овај феномен формирања високостручних установа није био напуштен ни у послератним годинама. Као што је већ истакнуто, главни разлог за настанак научних института била је њихова примарна улогу у обнови државе, у коју би они били укључени.¹⁸¹ Управо ће једна од водећих кадровских идеја САН, након ослобођења Београда, бити оснивање разних института при новоформираној Српској академији наука.¹⁸² Подухвати такве врсте у великој мери ће обележити рад највеће научне установе у Србији у првим послератним годинама.

¹⁷⁵ ДАС, Г-189, Д-29, *Образложење. Предлог закона о Српској академији наука*; Исић 2014, 9; Николић 2015, 451.

¹⁷⁶ Годишњак XLIX СКА 1939. *Свечани годишњи скуп Српске краљевске академије 6. марта 1940. год.*, 158, 166-167; Годишњак L СКА 1940. *Нова зграда за Академијине потребе*, 165-166.

¹⁷⁷ Годишњак XLIX СКА 1939. *Нова зграда за Академијине потребе*, 192; У улици Кнеза Михаила бр. 35 руководство САН званично прелази 1952. године. Ћирковић 1986, 19, 26.

¹⁷⁸ Годишњак XLVIII СКА 1938. *Океанографски институт*, 171-174; Годишњак XLIX СКА 1939. *Везе Српске краљевске академије са Југословенском академијом у Загребу и Академијом знаности у Љубљани*, 183; Годишњак LI САН 1945. *О стању и раду Српске академије наука у 1945. години*, 146.

¹⁷⁹ Миловановић, у штампи.

¹⁸⁰ АСАНУ, IX Скуп Претседништва СКА. *Записници са седница*, 09.12.1935; Годишњак XLIX СКА 1939. *Скупови Претседништва* (у 1940. години), 128.

¹⁸¹ Годишњак LI САН 1946. *Скупови целокупне Академије*, 120.

¹⁸² Ђорђевић 2012, 9.

Хронолошки гледано, потребу за формирањем научних института руководство Академије је најављивало постепено. На II Скупу филозофских и друштвених наука, одржаном 2. октобра 1945. године, председник Белић је, након излагања о делатности Академије, скренуо пажњу на то да се „научни рад у будуће организује према потреби данашњих прилика. У Академији, поред постојећих научних одбора, требало би формирати и научне институте“.¹⁸³ Наредни важан догађај уследио је крајем децембра, када је руководство установе усвојило предлог о систематизацији службеничких радних места и изради Правилника о дужностима сарадника.¹⁸⁴

У наредној години, након што је спроведена унутрашња организација у погледу вођења Академије, настављено је са дискусијом о потреби формирања института. Тако је на свечаном годишњем скупу, одржаном 28. марта 1946, председник Александар Белић истакао: (...) „Академија се много више развија у радну установу од које ће потицати иницијатива за организовање научног рада у целој земљи или, боље да речем, за организовање у самој Академији средишта одакле би се научним радом, систематским, добро осмишљеним и добро организованим, обухватила цела земља“.¹⁸⁵ У наставку свог обраћања Белић је рекао да је данас дошло „ново доба“, када САН може да се укључи у велики напор у подизању разорене земље. Управо у овом излагању Белић указује на интензивнији научни рад у држави у оквиру различитих стручних области. У вези са установљавањем института при САН Белић је у даљем обраћању предложио да се што пре формира Математички институт, јер је рачунска обрада из најразличитијих сектора привреде и административне управе представљала врло корисну базу за подизање земље. Слична је била ситуација и са потребом постојања Института за филозофију, где је констатовано да је ова научна област код нас била дуго занемарена.¹⁸⁶ Неколико дана касније, тачније на првој седници Академије природних наука – 13. априла 1946. године, биће предложено и оснивање Института за заштиту и проучавање природних споменика Србије.¹⁸⁷

Уз идеју оснивања различитих научних организацаја у пролеће 1946. године, било је речи и о активностима у сфери културног наслеђа. Током одржавања свечаног годишњег скупа САН, под тачком бр. 9, председник Белић је концизно истакао тежњу за свеобухватним археолошким радом: „Систематско и научно прибирање археолошких предмета, а нарочито научно и систематско вођење ископавања различитих старих културних насеља у вези са нашим музејима у земљи, и то по свим покрајинама нашим, изванредна је и хитна потреба и наше науке и културе. Академија ће ставити на расположење своје стручњаке и своју организацију да се то и правилно уради и научно води“.¹⁸⁸

Истина, не наводи се да би Археолошки институт могао да буде управо та научна организација која би спроводила систематска истраживања са циљем да се она „правилно ураде и научно воде“. Можда разлог за тако нешто треба тражити у чињеници да Археолошки институт тада још није био званично формиран. Хронолошки гледано, први институт који је основан при САН био је Математички. Већ на првом годишњем скупу Академије природних наука, одржаном 13. априла 1946. године, донета је одлука о одобрењу Правилника Института, као и то да се

¹⁸³ Годишњак ЛП САН 1945. *Скупови Академија филозофских и друштвених наука*, 55.

¹⁸⁴ Годишњак ЛП САН 1945. *Скупови Претседништва*, 89.

¹⁸⁵ Годишњак ЛП САН 1945. *Свечани годишњи скуп Српске академије наука*, 121.

¹⁸⁶ Годишњак ЛП САН 1945. *Свечани годишњи скуп Српске академије наука*, 122-124.

¹⁸⁷ Годишњак ЛП САН 1946. *Скупови Академије природних наука*, 23.

¹⁸⁸ Годишњак ЛП САН 1945. *Свечани годишњи скуп Српске академије наука*, 124.

сарадницима ставе средства на располагање како би установа што пре почела са радом.¹⁸⁹

Математички институт, заједно са будућим институтима чије је оснивање током 1946. и 1947. године увелико било у плану, требало је да буде смештен у специјалној новоизграђеној згради САН. Ова одлука је донета на XII скупу Председништва САН, који је одржан 14. децембра 1946. године. Реч је о посебном грађевинском комплексу, површине од 10.000 m², који је био планиран за новонастале, али и будуће институте, чије је формирање било у најави. Требало је да Академија са надлежним властима донесе одлуку о одабиру земљишта на коме би се спровели грађевински радови.¹⁹⁰ Буџет издвојен од стране државе за реализацију овог инфраструктурног подухвата, који је требало да реализује Грађевинско предузеће Београд, износио је 25.000.000 динара. Поред изградње, издвојена су и финансијска средства од 18.000.000 динара за унутрашњи и спољашњи организациони рад института након завршених грађевинских радова.¹⁹¹

Међутим, иако овај пројекат није остварен, може се, уз нужни опрез, претпоставити да је управо планирани грађевински комплекс убрзао процес оснивања осталих института при САН, будући да би после његове изградње питање адекватног смештаја било у потпуности решено. Након ове одлуке, уследило је на XII скупу, под тачком бр. 8 дневног реда, читање *Мемоара* председника САН о оснивању института, које је Председништво САН одобрило.¹⁹² У оквиру овог документа, који је даље прослеђен Председништву Владе НР Србије, предвиђено је оснивање 20 научних јединица при САН, за које постоји довољан број стручњака који би у њима обављали делатност.¹⁹³ Уколико пажљиво и хронолошки пратимо Академијине седнице након XII Скупа Председништва, примећује се да је поступак оснивања научних установа заиста значајно убрзан, и током прве половине 1947. године званично реализован.

Оснивање и рад Археолошког института САН

Потреба за формирањем института из природних, друштвених и техничких научних области јавила се непосредно након Ослобођења. Примарни план будућих сарадника, као што је већ истакнуто, односио се на обнову државе, која је током окупације доживела велике губитке. Испоставиће се да је теренска документација чинила основну базу за планско деловање Института, као и незаобилазни фактор развоја у оквиру његовог унутрашњег и спољашњег рада.

Општа тежња за формирањем научних установа при САН први пут се јавила на II годишњем Скупу филозофских и друштвених наука, који је одржан 2. октобра 1945. године. Председник Александар Белић истакао је тада потребу за оснивањем научних института, међу којима су том приликом наведени: Институт за језик и књижевност,¹⁹⁴ Институт за етнографију и сличне науке, Институт за хисторијску грађу и Археолошки институт. Након излагања, присутни чланови су једногласно одлучили да се на наредном састанку поднесу предлози за формирање планираних института, који ће

¹⁸⁹ Годишњак ЛШ САН 1946. *Скупови Академије природних наука*, 23, 27.

¹⁹⁰ Годишњак ЛШ САН 1946. *Скупови Претседништва*, 79.

¹⁹¹ Годишњак ЛШ САН 1946. *Главни годишњи скуп 29. марта 1947. године*, 126; Г-189, Д-43, Народна Република Србија, Министарство просвете, Опште одељење, I бр. 1980. *Комитету за научне установе, Универзитет и високе школе, Београд*, 14.4.1974.

¹⁹² Годишњак ЛШ САН 1946. *Скупови Претседништва*, 80.

¹⁹³ АСАНУ, Српска академија наука, *Мемоар Александра Белића*, бр. 583, 14.12.1946.

¹⁹⁴ О овом институту: Ђорђевић 2012, 9-13.

бити пропраћени дискусијом.¹⁹⁵ Овим скупом председавао је секретар Академије филозофских и друштвених наука, као и Академије уметности, Владимир Петковић.¹⁹⁶ Предлог о формирању Археолошког института при САН званично је изнет на III скупу филозофских и друштвених наука, који је одржан 9. октобра 1945. На том састанку, коме је опет председавао секретар Владимир Петковић,¹⁹⁷ били су присутни: председник Александар Белић, редовни чланови Бранислав Петронијевић, Јован Радонић, Војислав Мишковић, Иво Андрић, Вељко Петровић, Војислав Радовановић; дописници: Душан Пантелић, Грегор Чремошник и Стеван Јаковљевић. Предлог о оснивању поднет је од стране Владимира Петковића. У записнику је кратко заведено: „Академик В. Р. Петковић предлаже да се при Академији образује Археолошки институт“. Скуп је након његовог излагања одлучио да се сазове одбор стручњака, пред којим би се представили искази друге тачке.¹⁹⁸ Дискусија о оснивању Археолошког института настављена је и на V скупу, одржаном 23. октобра 1945. године. У оквиру дебате која се односила на наставак саветовања о организовању научног рада у земљи, скуп је одлучио да Петковић у предлог за оснивање Археолошког института унесе, између осталог, следеће: (...) „да један од главних задатака Института буде да води надзор, да се археолошка проучавања у будуће врше систематски и да координира рад свих стручних установа те врсте у земљи“.¹⁹⁹

Наредно разматрање о раду Археолошког института, судећи према објављеним записницима са седница САН, биће покренуто тек у пролеће 1946. године. Међутим, вредно је поменути нешто што се догодило у међувремену. У питању је представка Милоја Васића,²⁰⁰ тадашњег председника Српског археолошког друштва, који је тражио да се Друштво, заједно са својом имовином и часописом *Старинар*, припоји САН. Овај предлог Васић је упутио на VII скупу филозофских и друштвених наука,

¹⁹⁵ Годишњак LI САН 1945. *Скупови Академија филозофских и друштвених наука*, 55.

¹⁹⁶ Годишњак LI САН 1945. *Скупови Академије филозофских и друштвених наука*, 55. Функцију секретара Академије филозофских наука Петковић је обављао у периоду од 1933. до 1935. и од 1939. до 1941. године. Годишњак XLIV СКА 1934. *Записници Академијиних скупова. Академије филозофских наука*, 47; Годишњак L СКА 1940. *Скупови Академије филозофских наука*, 56; Након Ослобођења, Петковић је постављен за секретара Академијиних филозофских и друштвених наука (1945-1948), као и Академије уметности (1945-1946). Годишњак LI САН 1941-1944. *Скупови целокупне Академије*, 320; Годишњак LI САН 1945. *Скупови Академије филозофских и друштвених наука и Академије уметности*, 51; Годишњак LV САН 1948. *Скупови Одељења друштвених наука*, 221.

¹⁹⁷ Владимир Петковић (1874-1956) рођен је у Доњој Ливадици код Пожаревца. Докторирао је византологију у Немачкој. Као наследник Михаила Валтровића у погледу проучавања средњовековне археологије, 1905. године је постављен за помоћника Народног музеја у Београду, као руководиоца на новооснованом Одељењу за српске и византијске старине. Од 1909. године предаје историју уметности и археологију средњег века на Београдском универзитету. Петковић је водио Народни музеј у Београду у периоду од 1919. до 1935. године. За члана СКА именован је 1932, док је за редовног члана САН проглашен 1948. године. На Петковићев предлог основан је при САН Археолошки институт, након Другог светског рата. Одлуком Комитета за научне установе, Универзитет и високе школе НР Србије, Владимир Петковић је 31. маја 1947. постављен за првог управника Археолошког института, који је водио до априла 1954. године. Бошковић 1956; Ђорђевић 1984; Медаковић 1985, 43.

¹⁹⁸ Годишњак LI САН 1945. *Скупови Академије филозофских и друштвених наука*, 56.

¹⁹⁹ Годишњак LI САН 1945. *Скупови Академија филозофских и друштвених наука*, 59.

²⁰⁰ Милоје Васић (1969-1956) родио се у Великом Градишту, у Пожаревачком окружју. У Немачкој је докторирао на класичној археологији. Током своје каријере радио је као чувар Народног музеја, у периоду од 1906-1919. године. Упоредо са тим послом, предавао је археологију на Филозофском факултету у Београду, са прекидима – до 1955. године. Васићев рад прати проучавање праисторијске, класичне и средњовековне археологије. Највећи теренски подухват првог школованог археолога у Србији било је систематско ископавање неолитског локалитета Бело брдо у Винчи. Милоје Васић био је хонорани сарадник Археолошког института САН у раздобљу од 1947. до 1952. године. За дописног члана САН изабран је 1948, а за редовног 1952. године. Срејовић 1984; Милинковић 1998, 436;

који је заседао 13. новембра 1945. године, на коме је био присутан Владимир Петковић. Према објављеном записнику, Председништво је одлучило да се Васићев предлог о ликвидацији Српског археолошког друштва, односно припајању САН, прихвати.²⁰¹ Судаћи према сећањима Милутина Гарашанина,²⁰² Археолошки институт је након свог оснивања преузео на себе традицију Српског археолошког друштва, тако што је започео са издавањем *Старинара* и одржавањем годишњих скупова археолога Србије, на којима су разматрани планови рада установа и појединаца.²⁰³

Владимир Петковић је на III скупу Председништва САН, 24. априла 1946. године, тражио кредит за будући Археолошки институт, што су присутни примили к знању.²⁰⁴ Изгледа да је у другој половини 1946. године постепено припреман елаборат за оснивање Археолошког института од стране његових будућих сарадника. Средином јануара 1947. Александар Белић води разговоре са представницима Владе ФНРЈ у вези са предлозима поднетим од стране САН „о врстама института и њиховој организацији“. Држава је за ту сврху у истој години обезбедила буџет од 11.000.000 динара за радове института.²⁰⁵

Према подацима из Деловодног протокола САН, 16. јануара 1947. године, под бр. 29, заведено је „Оснивање физичког, археолошког и биолошког института – пројекти“. У овом одељку који је саставио Александар Белић, а који је 25. јануара упућен председнику Владе НР Србије Благоју Нешковићу и министарки просвете Митри Митровић, наведено је: „Част ми је упутити Вам даље три пројекта о подизању ових научних института: Института за физику, Археолошког института и Биолошког института. Као што ће се видети из пројекта стручњака, много разлога говори у корист њихова подизања“.²⁰⁶ Дан пре него што је одељак о оснивању поменутих института упућен Влади НРС, елаборат о Археолошком институту, под називом *Археолошки институт Српске академије наука*, састављен од стране Александра Дерока (Сл. 14),²⁰⁷ предат је административном особљу Академије.²⁰⁸ Свега неколико недеља након предаје оснивачке документације Археолошког института, Академија формира

²⁰¹ Годишњак ЛП САН 1945. *Скупови Академије филозофских и друштвених наука*, 83-84; Годишњак ЛП САН 1945. *Регистар*, 179.

²⁰² Милутин Гарашанин (1920-2002) родио се у Београду. Докторирао је археологију на Филозофском факултету у Љубљани. Највећим делом своје богате радне каријере бавио се проучавањем праисторијске археологије. Гарашанин је био запослен у Музеју града Београда (1945-1946), Уметничком (Народном) музеју у Београду (1946-1950) и Археолошком институту САН (хонорарно 1947-1950; стално 1950-1957). На Филозофском факултету у Београду предавао је класичну археологију у периоду од 1958. до 1985. године. Редовни члан САНУ постао је 1973. године. Гарашанин је као свестрана личност и велики ерудита био још члан Баварске академије наука, Македонске академије наука и Академије наука и уметности Босне и Херцеговине, као и члан Одбора пројекта *History of Culture and Science* при UNESCO-у. Кондић 1991, 2; Милинковић 1998, 436-437; Tasić 2006, 12.

²⁰³ Гарашанин 1983, 13; Часопис *Старинар*, који је деценијама био званичан орган Српског археолошког друштва, биће интегрисан у Археолошки институт САН 1950. године. Петковић, В. 1950. ур. *Старинар* I (н.с.). Још о томе вид. Антоновић 2017.

²⁰⁴ Годишњак ЛП САН 1946. *Скупови претседништва*, 58.

²⁰⁵ Годишњак ЛП САН 1946. *Скупови целокупне Академије*, 118.

²⁰⁶ АСАНУ, Деловодни протокол САН 1947, бр. 29, 16.1.1947; АСАНУ, Српска академија наука, *Пропратно писмо за подизање научних института* (према М. Миловановић), бр. 29, 24.01.1947.

²⁰⁷ Александар Дероко (1894-1988) родио се у Београду. Завршио је студије архитектуре на Техничком факултету у Београду. На истом факултету (касније Архитектонски факултет) предавао је средњовековну архитектуру до пензионисања 1964. године. Дероко је проучавао византијску, српску средњовековну, и српску народну архитектуру. За редовног члана САНУ изабран је 1971. године. Шупут 1997, 347.

²⁰⁸ АСАНУ, *Археолошки институт Српске академије наука* (Елаборат), бр. 39, 24.1.1947.

Институтску комисију.²⁰⁹ На првој седници, 19. фебруара 1947, председник САН Белић је обавестио присутне чланове о исходу разговора са представницима Планске комисије при Претседништву владе НР Србије о научним институтима, који се односио на формирање научних установа које су предложене од стране Академије.²¹⁰ На првој седници Белић је, између осталог, констатовао: „Да би се у што скоријем времену могло приступити поступном остварењу поднесених предлога и организовању радова за које постоје услови и могућности, по овлашћењу поменутих надлежних власти образована је ова Институтска комисија Српске академије наука којој је стављено у дужност да омогући отпочињање рада и, у прво време, тако рећи да види радове ових института за које се оваква одлука донесе“.²¹¹

Година 1947. је за институте САН била веома важна зато што је тада, крајем јуна, дефинисан Закон о Српској академији наука.²¹² У оквиру Образложења Предлога Закона САН у контексту развоја науке у држави, забележено је, између осталог, следеће: „Академија као највиша научна установа у нашој Републици мора да преузме крупне научне задатке – задатке планског и систематског разрађивања научне проблематике повезане са практичним потребама изградње наше републике и ФНРЈ. (...). Први крупни корак на остваривању ове планске обавезе у нашој Републици представља предлог Закона о САН“.²¹³ Тако члан бр. 2 усвојеног Закона доноси следеће основне циљеве по питању развоја науке:

- а) усредсређује свој рад на најкрупније проблеме из свих грана науке;
- б) изучава природна богатства и производне снаге земље, као и културна и економска достигнућа човечанства, и доприноси њиховом свестраном и рационалном искоришћавању;
- в) доприноси вишем стручном образовању и усавршавању научних радника и помаже њихов научни рад;
- г) објављује резултате истраживања и научна дела у својим издањима;
- д) даје научна и стручна мишљења по разним питањима на тражење највиших државних органа установа.²¹⁴

У 1947. години САН се састојала од шест званичних научних одељења која су у свом саставу имала подређене институте. Према члану 3, научне установе су морале да буду снабдевене висококвалификованим кадром и неопходним средствима за рад.²¹⁵ Највиши орган Академије била је Скупштина, коју су чинили сви редовни и почасни чланови. Према овом закону, она је одређивала општи правац својих Одељења и научних установа. Један од задатака Скупштине је био да решава проблеме научног, друштвеног и техничког карактера унутар САН. Одељења и научне установе подносили су свој извештај о раду Скупштини преко Председништва Академије. Даље, члан 28 Закона одређује да су научне установе подређене Председништву САН преко одговарајућег одељења коме припадају. Унутрашњи рад научних установа дефинише

²⁰⁹ АСАНУ, Деловодни протокол САН 1947, бр. 69, 7.2.1947.

²¹⁰ Годишњак LIII САН 1946. *Седнице Институтске комисије Претставништва Српске академије наука*, 92; АСАНУ, Српска академија наука, *Пропратно писмо за подизање научних института* (према М. Миловановић), бр. 29, 24.1.1947.

²¹¹ Годишњак LIII САН 1946. *Седнице Институтске комисије Претставништва Српске академије наука* (19.02.1947), 92-93.

²¹² Нинић, Степановић Тодоровић 2016, 8.

²¹³ ДАС, Г-189, Д-29, *Образложење. Предлог закона о Српској академији наука*.

²¹⁴ Годишњак LIV САН 1947. *Закон о Српској академији наука. Опште одредбе*, 2.

²¹⁵ Годишњак LIV САН 1947. *Закон о Српској академији наука. Опште одредбе*, 3-4; Ћирковић 1986, 25.

Председништво на предлог одговарајућег Одељења, а коначну потврду даје Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе Владе НР Србије.²¹⁶

Формиране научне установе, односно институти, према члану 28 овог закона, имају у „границама програма свог рада и свога предрачуна пуну оперативну и привредну самосталност“. Члан 31 наглашава да Влада НР Србије својом уредбом одређује да државне установе у погледу њиховог научног рада долазе под непосредни надзор САН. Научном установом при САН руководи управник којег именују чланови САН или га предлаже одговарајуће Одељење; у оба случаја уз сагласност Комитета за научне установе, Универзитет и високе школе Владе НР Србије.²¹⁷

Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе Владе НР Србије основан је 31. марта 1947. године, уредбом бр. 265 Владе Народне Републике Србије.²¹⁸ Комитет је имао важну улогу која се односила на рад института САН и Академијиних чланова.²¹⁹ Формално и званично, његов примарни задатак је био да поједностави и убрза процедуру административно-техничких послова који се односе на рад високих школа, Универзитета и института. Помоћ поменутих установама, која је била предвиђена од стране новоформиране организације, односила се и на доделу буџетских средстава.²²⁰ Члан 5 Уредбе о оснивању Комитета прецизира: „Komitet daje smernice za naučni rad i naučna istraživanja svim naučnim ustanovama, institutima i zavodima pri ministarstvima i državnim privrednim preduzećima u cilju koordiniranja naučnog rada, potvrđuje njihove naučne planove i daje saglasnost za postavljanje naučnih rukovodilaca u tim ustanovama, institutima i zavodima“.²²¹

Поред наведених активности, Комитет је имао задатак да контролише рад и планирање научних института. Из архивских докумената сазнаје се да је током првих година деловања „Комитет успео да постигне и оријентацију на плански рад колектива појединих научних институција; оријентацију академијских института на теренски рад; да покрене повезивање института са задацима из привреде“.²²² Како би се сав овај посао постигао у целости и интензивније утицао на рад научних установа, Комитет је предложио формирање институтских већа, у која улазе сви сарадници, као и формирање Научног савета, који чине најбољи радници института на челу са руководиоцем. Начелник Одељења за научне установе при Комитету током године је био у обавези да присуствује састанцима већа и Савета, са циљем да његови сарадници воде документацију рада појединих института како би се лакше пратило њихово деловање.²²³

²¹⁶ Годишњак LIV САН (1947), *Закон о Српској академији наука. Опште одредбе*, 9, 13-14.

²¹⁷ Годишњак LIV САН (1947), *Закон о Српској академији наука. Опште одредбе*, 13. ДАС, Г-189, Д-45. Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе Владе НРС. *Министарству просвете НР Србије*, бр. 335, 19.5.1947.

²¹⁸ ДАС, Г-189, Д-45. Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе Владе НРС. *Министарству просвете НР Србије*, бр. 335, 19.5.1947.

²¹⁹ АСАНУ, Фонд 14386/III-182 (2), Комитету за научне установе, Универзитет и високе школе Владе НР. Србије (Писмо Александра Белића у којем наводи да се чланови САН стављају на располагање Комитету), 20.4.1947.

²²⁰ АСАНУ, Бр. 416, Институтска комисија. Записници са седница, *Записник са X седнице Институтске комисије Српске академије наука, одржане у уторак 1. априла 1947. године*.

²²¹ АЈ, 315-01, *Vlada Narodne Republike Srbije, Uredba o Komitetu za naučne ustanove, Univerzitet i visoke škole*, бр. 265, 31.3.1947.

²²² АЈ, 316-54-63, *Професионалне организације просветно-научних установа*. О Научним институтима, кадровима и научним публикацијама.

²²³ АЈ, 316-54-63, *Професионалне организације просветно-научних установа*. О Научним институтима, кадровима и научним публикацијама.

Може се констатовати да су високи представници Комитета били у обавези да буду добро обавештени о активностима научних установа и њиховим годишњим плановима рада. Комитет је, тако, издавао потврде о предлозима Одељења САН који се односе на постављање научних сарадника, о принудном премештању Института, или је реализовао исплату при надлежности управника у установама.²²⁴ Своје одлуке и дописе Комитет је слао Влади НР Србије, која је доносила одлуке о потврди.²²⁵ Тако је одбор Комитета 6. маја 1947. године тражио од САН податке о институтима који су почели са радом и њиховом смештају. Такође су тражене информације о именима чланова Института, затим сарадника, административног особља и помоћника, све са циљем да Комитет добије евиденцију њиховог рада како би указао на потребну помоћ.²²⁶

Управа Комитета је 19. маја тражила од САН статут, списак чланова и предлог буџета Археолошког института.²²⁷ Потребну документацију Владимир Петковић је израдио истога дана, ручно пишући тражене податке које је након састављања уручио управи Академије.²²⁸ Већ на IV Седници Одбора за вођење послова САН, одржаној 23. маја 1947, на којој су били присутни Милутин Миланковић, Вељко Петровић, Петар Колендић и Павле Савић, одлучено је да се тражена документација Археолошког института достави и Комитету.²²⁹ Академија је на адресу Комитета 27. маја послала

²²⁴ Годишњак LIV САН 1947. *Археолошки институт*, 476; АСАНУ, Српска академија наука, Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе Владе Н. Р. Србије, Персонални одсек бр. 563, 31.5.1947. *Одбору за вођење послова Српске академије наука* (Сагласност за постављање управника института при САН), бр. 339, 2.6.1947; ДАС, Г-189, Д-1, Анализа. *Српска академија наука* (Извештај Комитета о раду за 1947. годину); *Извештај о раду Персоналног одељења Комитета за научне установе, универзитет и високе школе Владе Н.Р. Србије од 15. јула до 15. октобра*; Д-30. Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе Владе Н.Р. Србије, *Srpskoj akademiji nauka, Beograd*, бр. 9354, 15.10.1947; Институт Српске академије наука, *I Рад на оснивању института*; Српска академија наука, *Комитету за научне установе, Универзитет и високе школе Н.Р. Србије (одељење за научне установе), Београд*, (В. В. Мишковић, Прилог плана рада Археолошког института САН), бр. 475, 22.7.1947; Д-31, Српска академија наука, *Комитету за научне установе, Универзитет и високе школе Владе НР Србије – Одељење за научне установе*, (Молба САН упућена Комитету за премештај Археолошког института САН), бр. 1067, 17.10.1947; Поред јавног надзора академијиних института, Комитет је водио евиденцију о политичко-идеолошким опредељењима научних сарадника САН. Не улазећи дубље у ову тему, укратко ћемо само напоменути да је Комитет заправо имао и неку врсту надзора по питању могућих непријатеља унутар научних кругова. До краја 1947. године, судећи према извештају којег је саставио Комитет, у Археолошком институту САН било је шест политичких непријатеља, један политички непоуздан, један симпатизер покрета ЈВуО, пет чланова који су политички незаинтересовани и неопредељени, док су само четири сарадника Института били на линији Народног фронта. ДАС, Г-189, Д-31, *Археолошки институт* (списак политичко-идеолошких особина сарадника Археолошког института); *Хонорарни/стални* (списак политичко-идеолошких особина сарадника Археолошког института, ручно састављен рукопис).

²²⁵ Уп. ДАС, Г-189, Д-31, Народна Република Србија, Министарство просвете, *Комитету за научне установе, Универзитет и високе школе Владе НР Србије, Београд*, Сагласност за смештај Археолошког института САН у просторије Завода за заштиту и проучавање споменика културе), бр. 42574, 4.11.1947.

²²⁶ ДАС, Г-189, Д-29, Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе Владе Н.Р.С. *Српској академији наука, Београд*, бр. 192, 06.5.1947.

²²⁷ АСАНУ, Српска академија наука, *Пропратно писмо Владимира Петковића упућено Комитету за научне установе, Универзитет и високе школе Владе НР Србије за уручење статута, списка чланова и предлога буџета* (према М. Миловановић), бр. 344, 19.5.1947.

²²⁸ АСАНУ, бр. 326/1947, *Административна документација Археолошког института САН* (према: М. Миловановић), бр. 311, 19.05.1947; Деловодни протокол САН 1947, бр. 311, 21.5.1947.

²²⁹ Годишњак LIV САН 1947. *Седнице Одбора за вођење послова Српске академије наука*, 110.

елaborате за укупно шест института (Сл. 15), које је руководство Комитета примило и оверило сутрадан.²³⁰

Једна од првих ставки Дероковог елабората наглашавала је да се „Археолошки институт Српске академије наука бави испитивањем и проучавањем споменика материјалне културе са подручја Н. Р. Србије“. У формулацији примарних задатака Института наведено је следеће:

„1. да научни рад стави строго на научну основу;

2. да приступи планском научном испитивању и проучавању археолошких објеката и свих проблема с њима у вези, на подручју Н.Р. Србије, за шта ће Институт израдити план, по коме ће научни радници ићи од једног проблема другоме, систематским радом, према логици материје и важности проблема за науку и за наш народ;

3. да организује колаборацију са свима одговарајућим и сродним научним установама у нашој земљи и изван ње, која би се колаборација састојала у размени научних обавештења, података и резултата и у заједничкоме раду стручњака овог Института са стручњацима других научних установа како у кабинетском научном раду тако и на терену.“²³¹

У елаборату су, такође, дефинисане области које је, према плану, требало да проучавају научни сарадници Археолошког института након његовог оснивања: праисторијска археологија, класична (грчко-римска) археологија, ранохришћанска и византијска археологија, словенска археологија и доба сеобе народа, српска средњовековна археологија и археологија под турском окупацијом. У наставку Елабората, Дероко је истакао и проблеме који ће се третирати у раду Археолошког института:

„1. Етногенеза прастановништва наше земље (Илира, Трачана, Келта);

2. Гвоздено доба и грчка колонизација;

3. Римска колонизација и Лимес;

4. Доба византијске управе;

5. Сеоба народа;

6. Долазак Словена на Балкан;

7. Српска средњовековна материјална култура: а) преднемањих српских држава, б) у Рашкој држави, в) у Македонији и осталим јужним крајевима, г) у Поморављу;

8. Материјална култура у доба под турском окупацијом.“²³²

Сагласност о постављењу Владимира Петковића од стране Комитета званично је оверена 31. маја 1947. године, у оквиру документа под бр. 563.²³³ Овај датум, који представља почетак прве етапе развоја,²³⁴ обично се узима као дан оснивања

²³⁰ ДАС, Г-189, Д-30, Српска академија наука, Комитету за научне установе, Универзитет и високе школе Н.Р. Србије, Београд (Прилози: Елаборати за оснивање института), бр. 326, 27.5.1947.

²³¹ АСАНУ, Археолошки институт Српске академије наука (Елаборат), бр. 39, 24.1.1947, 1.

²³² АСАНУ, Археолошки институт Српске академије наука (Елаборат), бр. 39, 24.1.1947, 2-3.

²³³ АСАНУ, Српска академија наука, Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе Владе Н. Р. Србије, Персонални одсек бр. 563, 31.05.1947. Одбору за вођење послова Српске академије наука (Сагласност за постављање управника института при САН), бр. 339, 2.6.1947.

²³⁴ Највећи број научних организација САН, поред Археолошког института, званично је почео са радом током 1947. године. У питању су следећи институти: Институт за изучавање исхране народа, Институт за физиологију рада, Институт за физиологију развића, генетику и селекцију, Институт за паразитологију, Институт за патолошку физиологију, Геолошки институт, Институт за екологију, Машински институт, Хидролошки институт, Металургијски институт, Електротехнички институт, Институт за телекомуникације, Географски институт, Институт за проучавање књижевности, Институт

Археолошког института при САН, што је први пут објављено у *Годишњаку САН LIV*.²³⁵ Ђурђе Бошковић²³⁶ је на основу свог сећања рекао да се први управник Института, Владимир Петковић, „показао као најпогоднија личност да стане на његово чело“.²³⁷ Решењем Комитета за научне установе, Универзитет и високе школе Владе НР Србије, бр. 593 (04.06.1947), донета је сагласност за постављање осталих хонорарних чланова Института.²³⁸ Археолошки институт САН је након оснивања ушао у састав Одељења друштвених наука. Управник Владимир Петковић тада је обављао и дужност секретара Академије друштвених наука.²³⁹ Милутин Гарашанин је много деценија касније са правом истакао да је Институт на самом почетку имао циљ да окупи стручњаке који су се бавили археологијом и створи координацију проучавања старина у Србији.²⁴⁰ Сагласност за њихово постављење у Институт такође је одобрио Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе Владе НР Србије. Тог 4. јуна 1947. године званичан састав Археолошког института су чинили:

Управник: академик проф. др Владимир Петковић, Филозофски факултет у Београду, професор у пензији (Старохришћанска и византијска археологија, Српски средњи век – иконографија);

Заменик управника: проф. Ђурђе Бошковић, Архитектонски факултет у Београду (Старохришћанска и византијска архитектура, српски средњи век);

за проучавање села, Етнографски институт, Историјски институт и Музиколошки институт. Годишњак LIV САН 1947. *Седнице Институтске комисије Претседништва Српске академије наука*, 315-330; Годишњак LV САН 1948. *Персонални састав*, 24-47; Годишњак LIV САН 1947. *Седнице одбора за вођење послова Српске академије наука*, 114-115. Треба, такође, укратко скренути пажњу на то да је тенденција настанка установа при Академији наука настављена и наредних година. Тако је, рецимо, за важно споменути Византолошки институт САН, који је формиран 1948. године, чији ће чланови, на челу са својим управником, Георгијем Острогорским, у првим годинама свог деловања имати значајну сарадњу са Археолошким институтом САН. Годишњак LV САН 1948. *Персонални састав. Византолошки институт*, 42; ДАС, ФАИ, Д-11, бр. 44, 31.1.1956. *Археолошки институт САН. Извештај Археолошког института САН за 1955. годину*.

²³⁵ Годишњак LIV САН 1947. *Археолошки институт*, 41.

²³⁶ Ђурђе Бошковић (1904-1990) рођен је у Београду. Студије архитектуре завршио је на Техничком факултету у Београду 1928. године. У периоду од 1930. до 1939. ради као кустос у Уметничком музеју (од 1935. Музеј кнеза Павла). Од 1939. године предаје, најпре као доцент, а потом као редовни професор на Техничком факултету (касније Архитектонски факултет) архитектуру и уметност средњег века. Функцију заменика управника Археолошког института обављао је од 1947. до 1954. године, док је у времену од 1954. до 1978. вршио дужност директора. Током своје каријере, уз конзерваторске радове српских средњовековних манастира, највећим делом је проучавао српску и византијску архитектуру. Бошковић је био члан следећих Академија наука: Југословенске академије знаности и умјетности у Загребу, Академије наука и уметности Босне и Херцеговине и Македонске академије наука. Шупут 1997, 293-294; Јевтић 2004, 12.

²³⁷ Бошковић 1956, XIII.

²³⁸ Годишњак LIV САН 1947. *Седнице Одбора за вођење послова Српске академије наука*, 114-115; ДАС, Г-189, Д-31, *Археолошки институт* (Сагласност за постављање у институт, бр. 593).

²³⁹ Годишњак LIV САН 1947. *Закон о Српској академији наука. Опште одредбе*, 2; Годишњак LV САН 1948. *Скупови одељења друштвених наука. Извештаји института*, 221-261; ДАС, Г-189, Д-30, *Археолошки институт Српске академије наука* (према М. Миловановић), (ул. Богојављенска бр. 8, (Списак чланова Научног савета Археолошког института САН); Исић 2014, 14; АСАНУ, Српска академија наука, Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе Владе Н. Р. Србије, Персонални одсек бр. 563, 31.05.1947. *Одбору за вођење послова Српске академије наука* (Сагласност за постављање управника института при САН), бр. 339, 2.6.1947; ДАС, Г-183, Д-31, *Археолошки институт Српске академије наука* (Списак хонорарних научних сарадника).

²⁴⁰ Гарашанин 1983, 13.

Научни хонорарни радници:

дописни члан САН, проф. др Милоје Васић, Филозофски факултет у Београду, професор у пензији (Праисторија и Класична археологија);

дописни члан САН, проф. др Радослав Грујић,²⁴¹ Православни богословски факултет у Београду, професор у пензији (Црквена археологија српског средњег века), управник Музеја Српске православне цркве у Београду;

проф. Александар Дероко, Архитектонски факултет у Београду (Старохришћанска и византијска археологија, Српски средњи век и Археологија фолклора);

проф. др Лазар Мирковић,²⁴² Богословски факултет у Београду (Црквена археологија српског средњег века);

доц. др Светозар Радојчић,²⁴³ Филозофски факултет у Београду (Српски средњи век – иконографија);

др Миодраг Грбић,²⁴⁴ референт Просветног одељења у Новом Саду (Праисторија);

др Растислав Марић,²⁴⁵ кустос Уметничког музеја у Београду (Класична археологија);

архе. Ђорђе Мано-Зиси,²⁴⁶ кустос Уметничког музеја у Београду (Касна антика, Рано хришћанство, Сеоба народа, Српски средњи век)

арх. Иван Здравковић,²⁴⁷ конзерватор Уметничког музеја у Београду (Архитектура српског средњег века)

²⁴¹ Радослав Грујић (1877-1955) рођен је у Земуну. Завршио је Богословију у Сремским Карловцима. Степен доктора наука стекао је на Филозофском факултету у Загребу 1919. године. Предавао је националну и црквену историју на Филозофском факултету у Скопљу и Теолошком факултету у Београду. Радослав Грујић проучавао је историју православне цркве на простору српских земаља, историју и културу српског средњег века и Византије. За дописног члана СКА изабран је 1939. године. Дероко 1956, 401.

²⁴² Лазар Мирковић (1885-1968) родио се у селу Пивнице код Бача. Завршио је Богословски факултет у Черновицама; докторирао је 1912. године. На православном Богословском факултету у Београду предавао је у периоду од 1921. до пензионисања 1952. Лазар Мирковић је проучавао православну литургику, црквенословенски језик, српску средњовековну уметност и културу Византије. Његовом иницијативом основан је црквени музеј у Београду чији је управник био од 1938-1941 године. Љубинковић 1969, 313; Суботин Голубовић 1997, 515.

²⁴³ Светозар Радојчић (1909-1978) рођен је у Сремским Карловцима. Археологију је студирао на Филозофском факултету у Љубљани, где је 1934. године одбранио докторат под називом *Портрети српских владара у средњем веку*. Археологију је почео је да предаје на Филозофском факултету у Скопљу 1936. године. Након Другог светског рата држао је наставу на Филозофском факултету у Београду, на групи за историју уметности. Радојчић се бавио истраживањем историје и културе српског средњег века и византологије. Редовни члан САНУ постао је 1963. године. Петковић 1998, 608-609.

²⁴⁴ Миодраг Грбић (1901-1969) рођен је у Сремским Карловцима. Студије археологије завршио је на Карловом универзитету у Прагу, на коме је и докторирао 1925. године. На Филозофском факултету у Београду радио је као асистент на групи за историју уметности 1926, а наредне године биће ангажован у Народном музеју у Београду, у коме је радио дуги низ година. Миодраг Грбић је постављен за сталног сарадника Археолошког института САН 1948. године. Највећим делом своје радне каријере проучавао је праисторијску и класичну археологију. Био је дописни члан Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу. Поповић 1969, 309-310; Панић Шторх 1997, 333.

²⁴⁵ Растислав Марић (1905-1961) родио се у Скопљу. Докторирао је 1932. године на Филозофском факултету у Београду на тему *Антички култови у нашој земљи*. На истом факултету радио је као асистент и доцент на Катедри класичне филологије. Од 1945. до 1961. радио је у Народном музеју у Београду, руководећи нумизматичком и епиграфском збирком. Растислав Марић бавио се, упоредо са изучавањем новца и натписа, античком и византијском археологијом. За дописног члана САН изабран је 1958. године. Вучковић Годоровић 1965, 327.

²⁴⁶ Ђорђе Мано-Зиси (1901-1995) родио се у Будимпешти. Специјализирао је класичну археологију у Немачкој. У Народном музеју у Београду радио је у периоду од 1928. до 1970. године. Мано-Зиси је највећим делом своје каријере проучавао античку и византијску археологију. На Филозофском факултету у Београду предавао је музеологију. Аноним 1975, 7.

ист. ум. Зорка Симић Миловановић,²⁴⁸ кустос Уметничког музеја у Београду (Иконографија);
архе. Мирјана Ћоровић Љубинковић,²⁴⁹ помоћник кустоса Уметничког музеја у Београду (Српски средњи век);
ист. ум. Радивоје Љубинковић,²⁵⁰ референт Комитета за културу и уметност (Српски средњи век).²⁵¹

Под руководством свог првог управника, установа је имала за циљ да окупи сараднике са Универзитета, из музеја и других научних институција у Београду, који су се у разним видовима бавили проучавањем археолошких проблема.²⁵² Један од циљева постављених након формирања било је дефинисање планова рада, у којима је истакнуто проучавање процеса развитка људског живота на основу археолошке грађе у Србији и окружењу. Проучавањем тих материјалних остатака требало је реконструисати начин живота, културу, уметност и домете људског мишљења на поменути просторима.²⁵³ До краја 1947. године сакупљена је група од деветнаест еминентних стручњака који су једном недељно на седницама решавали многобројна питања Института.²⁵⁴ У међувремену су хонорарни чланови постали Олга Шафарик²⁵⁵ и Милорад Панић Сурепа.²⁵⁶ Довођење нових кадрова био је један од примарних

²⁴⁷ Иван Здравковић (1903-1991) родио се у Пожаревцу. Дипломирао је на Одеску за архитектуру на Техничком факултету у Београду. Проучавао је српску и византијску архитектуру средњег века. Већи део радне каријере обављао је конзерваторско-рестаураторске послове. Радио је у Уметничком музеју, Заводу за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије, Савезном (Југословенском) институту за заштиту споменика културе. Станић 1992, 235-236.

²⁴⁸ Зорка Симић Миловановић (1901-1973) рођена је у Рогачи код Београда. Докторирала је историју уметности у Загребу 1957. године. Радила је у Народном музеју у Београду, и Музеју града Београда, где је била управник од 1952. до 1959. Зора Симић Миловановић проучавала је иконографију и средњовековну уметност. Годишњак ХХХV СКА 1926. *Библиотека*, 320-321; Мијајловић 2001, 352, нап. 93.

²⁴⁹ Мирјана Ћоровић Љубинковић (1910-1996) рођена је у Сарајеву. Докторирала је 1954. године на групи за историју уметности на Филозофском факултету у Београду. Њен истраживачки рад био је усмерен на проучавање српске средњовековне археологије и византијске културе. Након Другог светског рата запошљава се у Уметничком (Народном) музеју, у коме остаје до пензионисања 1973. године. Аноним, 1979, 8; Јовановић 1997, 690.

²⁵⁰ Радивоје Љубинковић (1910-1979) родио се у Шапцу. На Филозофском факултету у Београду дипломирао је историју уметности 1939. године. Након Другог светског рата радио је у Министарству за науку и културу Југославије и Савезном институту за заштиту споменика културе. У Археолошком институту био је ангажован од 1947. до 1976. године. Љубинковић је највећим делом своје радне каријере истраживао средњовековну уметност и археологију на простору југоисточне Европе. Бошковић 1980, 157; Ћурић 1997, 471.

²⁵¹ АСАНУ, *Археолошки институт Српске академије наука* (Елаборат), бр. 39, 1947; Српска академија наука, Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе Владе Н. Р. Србије, Персонални одсек бр. 593, 4.6.1947, *Одбору за вођење послова Српске академије наука* (Сагласност за постављање хонорарних сарадника у Археолошки институт), бр. 354, 04.06.1947; ДАС, Г-189, Д-31, *Археолошки институт* (Сагласност за постављање хонорарних сарадника у Археолошки институт, бр. 593); Душанић 1954, 6.

²⁵² Бошковић 1969а, 1-2.

²⁵³ Бошковић 1959, 1.

²⁵⁴ Бошковић 1969а, 1-2.

²⁵⁵ Олга Шафарик (1914-1978) рођена је у Крагујевцу. Дипломирао је археологију на Филозофском факултету у Београду. Олга Шафарик била је директор Градског музеја у Београду у периоду од 1945. до 1947. године. Током радне каријере највише се бавила проучавањем млађе праисторије и музеологије. Мијајловић 2001, 347, нап. 79; Годишњак LV САН 1948. *Извештај о раду Археолошког института*, 233.

²⁵⁶ Милорад Панић Сурепа (1912-1968) рођен је у Глоговцу код Богатића. Дипломирао је на Филозофском факултету у Београду. Након дипломирања свој рад усмерава према новинарству и песништву. Био је

задатака не само Археолошког института него и Комитета, чији су представници у свом годишњем извештају о сарадњи са САН за другу половину 1947. године констатовали: „Посебну пажњу Комитет је посветио оспособљавању института, настојећи да у њима окупи што већи број сарадника. Међутим, и овде се Комитет сусрео са истим тешкоћама као на Универзитету. Није било у довољној мери научних радника, који би се искључиво посветили научном раду у институтима. Због тога највећи део сарадника су хонорарни. Сталних сарадника у институтима је 1-2, док у већем броју института нема ни једног сталног сарадника“.²⁵⁷

На VI седници Одбора за вођење послова САН, одржаној 5. јуна 1947. године, званично су представљени управници новооснованих института, чију је сагласност потврдио Комитет.²⁵⁸ Истога дана донета је одлука о питању хонорара за сараднике Академијиних института. Одбор је одлучио да управници дају предлоге о висини исплате, која ће се у основи формирати према одрађеном раду. Такође је донета одлука о висини хонорара за сараднике који штампају своје чланке у Академијиним публикацијама.²⁵⁹

Прва седница Археолошког института САН одржана је 12. јуна 1947. године у просторијама Академијиног дома, са почетком у 18 часова. председавао је управник Владимир Петковић, док су присутни били следећи хонорарни сарадници: Ђурђе Бошковић, Милоје Васић, Радослав Грујић, Александар Дероко, Светозар Радојчић, Растислав Марић, Ђорђе Мано-Зиси, Зорка Симић Миловановић, Иван Здравковић и Мирјана Ћоровић Љубинковић.²⁶⁰ На самом почетку управник је прочитао списак чланова Археолошког института. Нови чланови су у међувремену постали Драга Гарашанин,²⁶¹ Милутин Гарашанин и Драгољуб Јовановић.²⁶² У преосталих седам тачака дискутовало се о разним темама – начин рада Института, предложен буџет (лични и материјални издаци), будући смештај, питање постављања секретара, набавка материјала и аутомобила, као и штампање званичног органа Института. Записничар на Првој седници Археолошког института САН био је Александар Дероко.²⁶³

Треба истаћи да је на Првој седници Археолошког института САН предвиђена набавка материјала неопходног за израду научне и техничке документације. Средства су, такође, издвојена за фотографа и геометра, чији се задатак на археолошким локалитетима и у фото-лабораторијама управо заснива на изради теренске документације. Под тачком 4, где су предвиђени материјални издаци, одређује се

управник Народне библиотеке и Републичког завода за заштиту и научно проучавање споменика културе. Бошковић 1969б, 319-320; Васић 2017, 9.

²⁵⁷ ДАС, Г-189, Д-1, Анализа. *Српска академија наука* (Извештај Комитета о раду за 1947. годину).

²⁵⁸ Годишњак LIV САН 1947. *Седнице одбора за вођење послова Српске академије наука*, 114-115.

²⁵⁹ Годишњак LIV САН 1947. *Седнице одбора за вођење послова Српске академије наука*, 116.

²⁶⁰ ДАС, ФАИ, Д-3, 1 *Седница Археолошког института Српске академије наука. Одржана 12. јуна 1947. год.*

²⁶¹ Драга Гарашанин (1921-1997) рођена је у Паризу. Докторирала је археологију на Филозофском факултету у Љубљани 1953. године. Радну каријеру започиње у Музеју кнеза Павла и Музеју града Београда (управник 1949-1950). У периоду од 1950. до 1979. године радила је у Народном музеју у Београду. Драга Гарашанин истраживала је археологију млађих праисторијских култура на Балкану. Мијајловић 2001, 352, нап. 92.

²⁶² Драгољуб Јовановић завршио је архитектуру на Техничком факултету у Београду. Бавио се проучавањем средњовековне и античке археологије. О биографији Драгољуба Јовановића мало је сачуваних података. Познато је да је обављао дужност помоћника директора Урбанистичког завода у Београду. Годишњак LIV САН 1947. *Археолошки институт*, 42; Захваљујем Владимиру Вујичићу, документаристи Урбанистичког завода у Београду, на уступљеним подацима (6.12.2023).

²⁶³ ДАС, ФАИ, Д-3, 1 *Седница Археолошког института Српске академије наука. Одржана 12. јуна 1947. год.*

набавка намештаја, цртаћег материјала и инструмената за терен. Под тачком 5 водила се дискусија о куповини цртаћег и фотографског инвентара из иностранства.²⁶⁴

Предложени буџет, који је под тачком 4 предочио Владимир Петковић, износио је 1.762.000 динара. Међутим, на VII Седници Одбора САН, која је одржана сутрадан, 13. јуна, прочитана је Молба Археолошког института за отварање кредита од 1.296.000 динара, који је неопходан за почетак рада, односно исплату хонорара и фотографских потреба.²⁶⁵ Одбор је одлучио да се од Комитета тражи обезбеђивање предложених финансијских средстава, што је учињено 20. јуна, а у допису је, између осталог, стајало: (...) „да би питање по захтеву управника Археолошког института Српске академије наука за инсталациони кредит од 1.296.000 динара требало решавати упоредо са сличним предлозима других института, да би се, нарочито у погледу на хонораре и фотографске потребе, дошло до мање-више сагласних, економичних и практичних решења. Одбор сматра да би сви академијини институти требало да имају један централни фотографски лабораториј и магацин из кога би поједини Институти користили људе, апарате и материјал“.²⁶⁶

На Другој седници, која је одржана 17. јуна, заменик управника, Ђурђе Бошковић, говорио је о питању смештаја Археолошког института. За радне потребе установе САН је доделила привремено две собе на првом спрату њене зграде у Кнез Михаиловој улици. Дефинитиван смештај Института, од три просторије, планиран је у делу Дома САН који је усмерен према Улици Вука Караџића. У оквиру смештаја на новој адреси било је предвиђено и коришћење купатила са циљем да се преуреди у фотографску мрачну комору. На овој седници Бошковић је прочитао и свој нацрт плана рада Института, који је касније умножен и уручен свим члановима.²⁶⁷ Представљени план рада за 1947. годину је подразумевао:

„Основни план рада у Археолошком институту Српске академије наука је проучавање прошлости југословенских народа и јужнословенских народа, а посебно Срба, на бази археолошке документације.“²⁶⁸

На основу предложеног плана, издвојени су следећи битнији проблеми:

I) Досељавање Словена на Балканско полуострво, а са тим у вези, и рад на откопавању и испитивању словенских налазишта

II) Народи и њихове техничке и културне тековине на које су Словени наишли или са којима су дошли у додир при свом досељавању, а са тим у вези – и рад на откопавању и испитивању: а) преисторијских, б) грчких, античких, в) римских, г) рановизантијских, и д) варварских налазишта и споменика

III) Однос између словенских племена, првенствено Срба и других народа и држава, и то: а) Византије, а са тим у вези – испитивање касније византијских споменика, б) Запада, преко Приморја, и са тим у вези – испитивање споменика који су на ма који начин у вези са Западом и Приморјем, в) Запада, преко Мађарске, и са тим у вези – испитивање споменика, нарочито у Војводини, г) Влашке и Молдавије, и са тим у вези

²⁶⁴ ДАС, ФАИ, Д-3, 1 Седница Археолошког института Српске академије наука. Одржана 12. јуна 1947. год.

²⁶⁵ Годишњак LIV САН 1947. Седнице Одбора за вођење послова Српске академије наука, 122.

²⁶⁶ ДАС, Г-189, Д-29, Српска академија наука, Комитету за научне установе, Универзитет и високе школе Н.Р. Србије, Београд, (В. Петровић, Предлог буџета Археолошког института САН), бр. 380, 20.6.1947.

²⁶⁷ ДАС, ФАИ, Д-3. 2 Седница Археолошког института Српске академије наука. Одржана 17. јуна 1947. год.

²⁶⁸ ДАС, Г-189, Д-30, Археолошки институт Српске академије наука (према М. Миловановић), (ул. Богојављенска бр. 8, Списак чланова Научног савета Археолошког института САН).

– испитивање утицаја који су наши споменици учинили на ове крајеве, д) Турака и Шиптара, и са тим у вези – испитивање муслиманских споменика и удела који су наши домаћи мајстори имали у њиховом стварању, њ) Међусобни односи између Срба и осталих словенских народа на Балкану и у другим земљама – проучавани кроз археолошке и уметничке споменике;

IV) Друштвени односи код Словена, првенствено код Срба у Средњем веку, и то: а) Феудалци, и у вези са тим – испитивање градова и живописа, б) Цркава, и у вези са тим – испитивање манастира, и то: архитектуре, зидног сликарства и других врста уметничких творевина, в) Меропси, Себри, Отроци, и у вези са тим – испитивање насеља разне врсте, као и остатака профане архитектуре и уметности, односно њихових каснијих одјека.

Да би се овај програм могао у потпуности постепено испунити, потребно је урадити: а) картотеку са фототеком, б) Археолошке карте, ц) Збирку архитектонских споменика и ц) Библиотеку.²⁶⁹

На Четвртој седници Археолошког института, одржаној 1. јула, у оквиру друге тачке дневног реда поједини чланови су прочитали своје планове у вези са општим планом рада у 1947. години, те изнели захтеве за материјална средства која су им потребна.²⁷⁰ Поводом тога, Одбор САН 22. јула шаље Комитету допис са прилогом Плана рада Археолошког института за текућу годину. Предвиђена финансијска средства за теренске радове износила су 525.000 динара.²⁷¹ Треба истаћи и молбу Института која је упућена члановима IX Седнице Одбора САН, чије је заседање било 2. јула. Садржај молбе обухватао је потребу за специјалним теренским возилом. Одбор је одлучио да ће се обратити Комитету за набавку превозних средстава – 2-3 „ципа“ неопходна за теренски научни рад Академијиних института.²⁷²

Све до почетка октобра 1947. године седнице Археолошког института нису одржаване, управо због теренских радова који су реализовани од стране сарадника. Била су то археолошка ископавања (сондажна, систематска и заштитна) на локалитетима Градиште у Кикинди, Најева циглана у Панчеву, Београдска тврђава, Дубравица-Орашје (*Margum*) код Пожаревца, Царичин град (*Justiniana Prima*) код Лебана и Птуј у Словенији. Сарадници су, такође, у неколико наврата реализовали рекогносцирања на простору Србије јужно од Саве и Дунава. Поред теренских радова, обављена су палеографска испитивања рукописних и штампарских књига, затим проучавање минијатура, икона и иконостаса.²⁷³ Један од важнијих пројеката који је дефинисан непосредно након оснивања Института био је рекогносцирање НР Србије у трајању од девет година, са циљем да се створи приближна слика природног и културног богатства.²⁷⁴

Научни рад Археолошког института САН дефинисан је у оквиру четири епохе, које се односе на развој материјалне културе и живота на територији Србије и њеног

²⁶⁹ ДАС, ФАИ, Д-3, 2 Седница Археолошког института Српске академије наука. Одржана 17. јуна 1947. год; Бошковић 1950б, 284-285.

²⁷⁰ ДАС, ФАИ, Д-3, 4 Седница Археолошког института Српске академије наука. Одржана 1. јула 1947. год.

²⁷¹ ДАС, Г-189, Д-30, Српска академија наука, Комитету за научне установе, Универзитет и високе школе Владе Н.Р. Србије (Одељење за научне послове), Београд (В. В. Мишковић, Прилог плана рада Археолошког института САН), бр. 475, 22.7.1947.

²⁷² Годишњак LIV САН 1947. Седнице Одбора за вођење послова Српске академије наука, 131.

²⁷³ Годишњак LIV САН 1947. Извештаји академијиних института о раду у 1947. години. Археолошки институт, 476-486.

²⁷⁴ Бошковић 1950а, 4.

окружења. Према Растку Васићу, управо ће наслови тих предложених временских раздобља, уз одређене мање варијације, бити идеја водиља Института у наредних скоро 30 година, чије ће сведочанство о раду остати у теренској документацији:

1. Формирање првих друштвених заједница на Балкану, организација њихових насеља и образовање њихових култура, као и проучавање њихових узајамних односа;
2. Грчка и римска пенетрација на територију Балкана, са посебним освртом на нашу земљу;
3. Сукоб византијске културе и нових тенденција које Словени доносе на Балкан;
4. Стабилизација и развитак словенске, а посебно српске културе на Балкану:
а) рад на проучавању архитектуре, б) проучавање нашег средњовековног живописа, ц) рад на проучавању старих рукописа и инкунабула.²⁷⁵

У прво време након оснивања, судећи према извештајима са седница, просторије Археолошког института су се налазиле у згради Српске академије наука. Међутим, због потребе већег простора за рад, управник је био принуђен да тражи од Одбора САН смештај који ће омогућити боље услове за делатност научних хонорарних чланова и депоновање будућег институтског материјала. Петковић је боље услове за рад тражио одмах након одржане Прве седнице Института.²⁷⁶ Две додељене собе у Дому САН очигледно да нису могле да задовоље потребе научне установе у оквиру које је требало да се развију научна делатност и библиотека. Затим је требало обезбедити простор за израду и складиштење архивске грађе, теренске археолошке документације, али и осталог институтског материјала различите врсте. Као искусан научни радник и члан многобројних домаћих и међународних институција,²⁷⁷ Петковић је могао да претпостави тешкоће које могу да задесе Институт уколико се не обезбеде депоновање и просторни услови за рад чланова којима је он био подређен.

Петковићева идеја је била да се Археолошки институт премести у Конак кнегиње Љубице (Сл. 16), где су били смештени Завод за заштиту и научна проучавања споменика културе НР Србије и Музеј Српске православне цркве. Институтска комисија САН је усвојила предлог да се Археолошки институт премести у просторије Завода почетком октобра 1947. године.²⁷⁸ Петковић је очигледно био добро упознат са просторним капацитетом Завода, будући да је истакао да је „Археолошки институт САН, по природи свог посла, упућен на најужу сарадњу са Заводом, те би се без великих тешкоћа, могле остварити и заједничке картотеке, фототеке и археолошке карте, као и заједнички рад на терену“.²⁷⁹ У то време, проблем простора за научно деловање и смештај инвентара за Академијине институте заиста је био изразито наглашен.²⁸⁰ Тако је Милутин Миланковић, средином октобра 1947. године, скренуо

²⁷⁵ Бошковић 1959б. ур. *Старинар IX-X* (н.с.), *Извештај о десетогодишњем раду Археолошког института Српске академије наука у периоду од 1947-1957 године*, 448-449; Васић 2017, 11.

²⁷⁶ Годишњак LIV САН 1947. *Седнице Одбора за вођење послова Српске академије наука*, 122.

²⁷⁷ Годишњак LIV САН, 1947. *Биографије и библиографије*, Д-р Владимир Р. Петковић, 543-560.

²⁷⁸ Годишњак LIV САН 1947. *Седнице Одбора за вођење послова Српске академије наука*, 122; Годишњак LIV САН 1947. *Седнице институтске комисије Претседништва Српске академије наука*, 277-278; АСАНУ, бр. 416, Институтска комисија, Записници са седница у 1947. години. *Записник са XVII седнице институтских комисија САН*, 1.10.1947; Душанић 1954, 5.

²⁷⁹ ДАС, Г-189, Д-31, Српска академија наука, *Комитету за научне установе, Универзитете и високе школе Владе НР Србије – Одељење за научне установе, Београд*, (Молба САН упућена Комитету за премештај Археолошког института САН), бр. 1067, 17.10.1947.

²⁸⁰ Годишњак LIV САН 1947. *Извештаји академијиних института о раду у 1947. години*, 417, 443, 464.

пажњу Комитету на недостатак просторија, који треба хитно решити: „Данас, пошто су истраживачке екипе појединих института провеле по један део годишњег распуста на терену, скупиле и донеле, које мање које више, материјала за научну обраду; кад су појединим институтима потребне засебне просторије већ и за смештај тог материјала, а засебне просторије и за лабораторијске радове (...), недостатак просторија је препрека која ће моногим институтима, ако не онемогућити (а оваквих има), свакако знатно отежати испуњење планом предвиђених задатака за ову годину“.²⁸¹

Услед тешкоћа које су пред собом имали Академијини институти, Комитет је предузимао енергичне мере да их што пре реши.²⁸² Као пример можемо навести допис Комитета Министарству просвете НР Србије, у којем је достављена молба за премештај Археолошког института у просторије Завода у Богојављенској бр. 8. Министарство је одобрило молбу 4. новембра, уз напомену да се Институт пре пресељења споразуме са надлежним руководиоцима Завода за заштиту споменика, односно његовим директором Милорадом Панићем Сурепом.²⁸³ Званично, прво пресељење Археолошког института САН догодило се у јануару 1948. године у Конак кнегиње Љубице, односно у просторије Завода.²⁸⁴ Након премештања на нову адресу, Археолошки институт је формирао свој Научни савет (Сл. 17), којег су чинили: Владимир Петковић, Радослав Грујић, Милоје Васић, Лазар Мирковић, Алексанадар Дероко, Ђурђе Бошковић и Светозар Радојчић.²⁸⁵ У Конаку кнегиње Љубице рад установе се одвијао све до октобра 1952, када она опет прелази у зграду САНУ, и ту остаје све до данас.²⁸⁶

Током наредних година, упоредо са теренским радовима и развојем унутрашње структуре Археолошког института, хонорарни чланови постаће стални научни сарадници. Званично, први стални сарадници Института били су Миодраг Грбић, Радивоје Љубинковић и Милутин Гарашанин, који су добили то звање крајем 1948. године.²⁸⁷ Након званичног оснивања, сарадници Института су интензивно радили на прикупљању библиотечке грађе. Првог библиотекара, Надежду Мандић, као сталног

²⁸¹ ДАС, Г-189, Д-30, Српска академија наука, *Комитету за научне установе, Универзитете и високе школе* (М. Миланковић, Молба Комитету за решење проблема недостатка просторија академијиних института), бр. 1284, 15.10.1947.

²⁸² ДАС, Г-189, Д-4, Е. Хасанагић, *Извештај о стању просторног капацитета у просветним и научним установама у Београду* (према М. Миловановић). Поред свих покушаја да САН и Комитет реше питање повећања простора за рад института, проблем такве врсте биће присутан и током 1948. године. Тада је забележено да су многи институти били смештени у просторијама Завода, Медицинској великој школи, Техничкој великој школи, Природно-математичком факултету и Природњачком музеју. ДАС, Г-189, Д-5, *Извештај САН о просторно-кадровском стању и предложеним износима буџета за 1947-1949 годину* (према М. Миловановић).

²⁸³ ДАС, Г-189, Д- 31, НР Србија, Министарство просвете, Београд, *Комитету за научне установе, Универзитете и високе школе Владе НР Србије, Београд*, (Сагласност за смештај Археолошког института САН у просторије Завода за заштиту и проучавање споменика културе), бр. 42517, 04.11.1947; ДАС, ФАИ, Д-3, *Zapiski 11 sednice Arheološkog instituta Srpske akademije nauka, održane 8. novembra 1947. godine*.

²⁸⁴ Годишњак LV САН 1948. *Извештај о раду Археолошког института*, 236.

²⁸⁵ ДАС, Г-189, Д-30, *Археолошки институт Српске академије наука* (према М. Миловановић), (ул. Богојављенска бр. 8, (Списак чланова Научног савета Археолошког института САН).

²⁸⁶ Годишњак LIX САН 1952. *Извештај о раду института Одељења друштвених наука. Археолошки институт*, 316; Васић 2017, 9.

²⁸⁷ Годишњак LV СКА 1948. *Седнице Институтске комисије Претседништва Српске академије наука*, 126, 128; Бошковић 1959б. ур. *Старинар IX-X (н.с), Извештај о десетогодишњем раду Археолошког института Српске академије наука у периоду од 1947-1957 године*, 447; Аноним 1959, 447.

сарадника установа ће ангажовати 1949. године²⁸⁸, док се током 50-их интензивно радило и на запошљавању младих научних кадрова, међу којима ће бити и они који ће радити на сређивању научне и техничке документације.²⁸⁹

Током педесетих година 20. века, Археолошки институт САН спровео је читав низ археолошких ископавања и рекогносцирања. Већи обим посла, било на терену било у унутрашњој структури установе, утицао је на повећање броја сталних сарадника. У овом периоду руководство Института биће значајно ојачано новим кадровима, који ће допринети развоју унутрашње организације на многим пољима.

Пред новим изазовима Институт ће наступити као самостална научна институција. На XX седници Институтске комисије Председништва САН од 7. октобра 1953. године, повело се питање о реорганизацији Института, што је проузроковано иницијативом Извршног већа НР Србије. Одлука које је тада донета подразумевала је да институти постају установе са самосталним финансирањем. Радни колектив би, даље, одлучивао да ли институт остаје у саставу САН, или неке друге установе, или има претензије да постане самостална установа. Од тренутка када научне организације постану самосталне, њихово руководство је морало да се постара за обезбеђивање материјалних и финансијских средстава која су била неопходна за успешно пословање.²⁹⁰ На 280. седници Археолошког института, 2. новембра, донета је одлука да Институт као самостална научна организација остане при САН, са што широм аутономијом у оквиру рада.²⁹¹ Одлучено је да установом руководи Управни одбор на челу са управником.²⁹²

Правилник Археолошког института САН као установе са самосталним финансирањем из 1954. године (Сл. 18) дефинисао је следећи делокруг рада и научне задатке:

„1. Proučavanje istorijskog i socijalno-ekonomskog, kulturnog i umetničkog razvoja na teritoriji naše zemlje, prvenstveno NR Srbije, na osnovu ostataka materijalne kulture, počevši od prvih društvenih zajednica do kraja srednjeg veka;

2. pružanje naučne pomoći zainteresovanim arheološkim i drugim ustanovama;
3. usklađivanje arheološkog rada na teritoriji NR Srbije;
4. usavršavanje naučnog arheološkog kadra.

Svoj osnovni zadatak Institut izvršava primenom naučnih metoda potrebnih za svestrano rešavanje postavljenih problema. U tome cilju Institut, na osnovu svoga plana rada, vrši:

1. istraživanja i iskopavanja na terenu, starajući se u isto vreme o preduzimanju zaštitnih mera, u duhu postojećih zakonskih propisa;

2. sređivanje, proučavanje i naučnu obradu prikupljenog materijala;
3. objavljivanje postignutih rezultata“.²⁹³

Археолошки институт као самостална научна институција

²⁸⁸ Никић, Миловановић 2023, 47.

²⁸⁹ Milovanović 2022, 257-258.

²⁹⁰ АСАНУ, бр. 422, *Записник са XX седнице Институтске комисије Председништва САН, одржане у среду 7. октобра 1953. године.*

²⁹¹ Васић 2017, 9; ДАС, ФАИ, Д-3, *Записник са 280. редовног састанка чланова Археолошког института, одржаног 2.XI.53. у просторијама Института.*

²⁹² Аноним 1959, 447.

²⁹³ ДАС, ФАИ, Д-97, *Pravila Arheološkog instituta SAN (1954).*

Почетком шездесетих година 20. века у Археолошком институту долази до реорганизације и кадровских промена. Према писању Јосипа Шарића и Весне Бикић, на седници Савета Археолошког института од 11. јуна 1960. године, дискутовало се о осамостаљивању установе. То није био усамљен случај, будући да је тенденција реорганизације тог типа уочена у датом периоду и код других научних организација. Већ 23. септембра Савет доноси одлуку о пословању Института по прописима који важе за самосталне установе. Коначно формирање Археолошког института као самосталне установе званично је регистровано 25. марта 1961. године, на основу одлуке Извршног већа Народне скупштине Републике Србије, САНУ и Филозофског факултета у Београду.²⁹⁴ Ова одлука ступила је на снагу након доношења *Уредбе о оснивању Археолошког института*, објављене у *Службеном гласнику Народне Републике Србије* дана 29. априла 1961. године. Према члану 1 *Уредбе*, Институт заједнички оснивају Извршно веће Народне скупштине НР Србије, Српска академија наука и уметности, и Филозофско-историјски факултет Универзитета у Београду.²⁹⁵ На челу новоформиране установе тада је био Ђурђе Бошковић који је за управника Института изабран још 1954. године. Ову функцију ће обављати све до 1978. године, када га замењује Борислав Јовановић (1978-1986).²⁹⁶

Као самостална научна организација, Институт је поставио нове задатке, који су дефинисани у две основне целине:

„1. Да научним методама ради на проучавању, истраживању и решавању свих питања из области археологије, а посебно да проучава историјски, социјално-економски и културни развој на територији наше земље, првенствено НР Србије, на свим теренима, локалитетима и споменицима и по свим оним проблемима на које се може применити археолошки метод испитивања на основу остатака материјалне културе, почевши од првих друштвених заједница до формирања грађанских односа у Србији (до почетка 19. века).

2. Да организује различите облике научног и стручног усавршавања и да помаже организовању и извођењу наставе трећег степена.“²⁹⁷

Од тренутка осамостаљивања Институт је остварио сарадњу са институцијама у земљи и иностранству. Нарочито се издваја сарадња са Одељењем за археологију Филозофског факултета у Београду. Институт је до одређене мере радио и на усавршавању студената, оспособљавајући их за рад на терену. Филозофски факултет и Институт су, такође, заједно реализовали велики број пројеката, међу којима посебно треба истаћи заштитна археолошка ископавања на Ђердапу I и II. Заједничке активности у реализацији многобројних послова Институт је имао и са другим научним установама, међу којима треба споменути Византолошки, Балканоски и Историјски институт.²⁹⁸

Може се слободно рећи да су археолошка истраживања Ђердапа била прекретница у српској археологији. Овај подухват, који је укључивао мултидисциплинарни рад, представљао је највећи истраживачки пројекат у Европи, у оквиру којег је, дуж обале Дунава од 200 km, истражено више од стотину налазишта из

²⁹⁴ *Службени гласник НРС XVII-18: 1961, 270; Шарић, Бикић 2017, 47.*

²⁹⁵ *Службени гласник НРС XVII-18: 1961, 269.*

²⁹⁶ ААИ, Д-139, Археолошки институт Београд, *Записник о примопредаји дужности директора*, бр. 884, 23.01.1978; Шарић, Бикић 2017, 52.

²⁹⁷ *Службени гласник НРС XVII-18: 1961, 269.*

²⁹⁸ Витезовић 2017, 57-62.

различитих праисторијских и историјских периода којима је претила опасност да ће након изградње хидроелектране бити потопљена. Координатор и организатор свих истраживања био је Археолошки институт, као институција са највећим бројем теренских стручњака.²⁹⁹ Истраживања на Ђердапу I су посебно важна зато што је Републичка комисија за научна истраживања и заштиту споменика културе и природе у Ђердапу инсистирала на добро припремљеној и модерној научној документацији, будући да је истраживањима руководио велики број стручњака различитих специјалности.³⁰⁰

Други важан пројекат односио се на систематска истраживања Сирмијума, која су од 1962. године спровођена под организацијом научних сарадника Археолошког института. Доласком Владислава Поповића³⁰¹ на чело пројектног тима, 1969. године, радови у Сремској Митровици добили су међународни карактер. Тада је склопљена сарадња са стручњацима из следећих научних установа: Институт Смитсоњан из Вашингтона (*Smithsonian Institution*), Универзитет Денисон из Охаја (*Denison University*) и Градски универзитет у Њујорку (*City University*). Ова пословна веза трајала је до 1973. године, односно до тренутка када је успостављен нови заједнички пројекат истраживања Сирмијума са Француском школом у Риму (*École française de Rome*) и Универзитетом Сорбона (*Paris IV Sorbonne*). Овим подухватима, како Ивана Поповић са правом истиче, Археолошки институт је постао прва научна институција у овом делу Европе која је остварила заједничке пројекте у области археологије са угледним међународним светским институцијама.³⁰² Управо ће истраживања у Сирмијуму бити прекретница у стварању јединственог система у вођењу научне и техничке документације Археолошког института на бази претраге централног регистра.

У Археолошком институту се 1970. године формира Радна заједница. Управо су њени представници изгласали нови Статут, у којем је Институт дефинисан као научна установа организована на основу друштвеног самоуправљања, чији рад координирају Радна заједница, Научно веће и директор. У састав Научног већа улазили су сви научни радници, асистенти, стручни сарадници и спољашњи чланови Археолошког института.³⁰³ Поред унутрашње консолидације, до краја 20. века установа учествује у реализовању многобројних великих теренских пројеката. Укратко, треба напоменути Ђердап II, Сирмијум (*Sirmium*), Виминацијум (*Viminacium*), Гамзиград (*Felix Romuliana*), Царичин град (*Justiniana Prima*), Рас, а ту су и многи други локалитети различите хронолошке припадности, о којима ће бити више речи у посебним поглављима дисертације.

²⁹⁹ Мрђић и др. 2017, 67-70.

³⁰⁰ Трифуновић 1984, 1.

³⁰¹ Владислав Поповић (1930-1999) рођен је у Београду. Дипломирао је археологију на Филозофском факултету у Београду. Доктор археолошких наука постао је 1956, одбравивши дисертацију на Сорбони. До 1958. године радио је у Националном центру за научна истраживања у Паризу (C.N.R.S). Након повратка у Србију, Поповић је каријеру наставио у Заводу за заштиту споменика културе у Новом Саду и Археолошком институту (1962-1977). У периоду од 1977. до 1996. године на Филозофском факултету у Београду предаје методологију археолошких истраживања и нумизматику. Као свестрана личност и велики ерудита, Поповић је највећим делом свог радног века истраживао касноантичку и византијску археологију, нумизматику и археологију Велике сеобе народа. Дописни члан Француске академије науке постао је 1990, а за редовног члана Српске академије наука и уметности изабран је 1994. године. Оснивач је Научноистраживачког центра за археолошка истраживања и документацију Сирмијума. Аноним 2003, 9; Миљковић 1998, 438.

³⁰² Поповић 2017а, 132.

³⁰³ Шарић, Бикић 2017, 50.

На почетку 21. века спроведена је реорганизација науке, у оквиру које се почело са реализацијом тзв. пројектног финансирања, које се расписује у просечном временском интервалу од пет година. Од тада се делатност Археолошког института спроводи преко научних пројеката, организованих у хронолошко-тематским оквирима који се односе на археолошка и мултидисциплинарна истраживања. Од актуелних пројеката издвајају се:

- Археологија Србије: културни идентитет, интеграциони фактори, технолошки процеси и улога централног Балкана у развоју европске праисторије;
- Романизација, урбанизација и трансформација урбаних центара цивилног, војног и резиденцијалног карактера у римским провинцијама на тлу Србије;
- IRS, Виминацијум, римски град и легијски војни логор – истраживање материјалне и духовне културе и становништва применом најсавременијих технологија даљинске детекције, геофизике, ГИС-а, дигитализације и 3D визуелизације;
- процеси урбанизације и развоја средњовековног друштва;³⁰⁴

У првим годинама другог миленијума, Археолошки институт интензивно улази у сферу дигиталне обраде података. Посебан вид вођења теренских истраживања и документације данас подразумева употребу нових дигиталних алата. У новије време све више се креирају различити модели на основу којих добијамо одређене податке и јасан увид у археолошки материјал: 3D, geotiff или DEM (*Digital Elevation Model*). Ови модели различите врсте добијају се уз помоћ компјутерског програма *Agisoft Metashape Professional*. Поред тога, рад у GIS-у (*Geographic Information System*) постаје незаобилазан приликом теренских истраживања, као и добијање цртежа у AutoCAD-у након израде фотограметрије, што даље омогућава виртуелну реконструкцију истражених налаза. У GIS програму формирају се показатељи који се односе на генерисање података о висинама, и на картографску пројекцију, чиме се указује на међусобну повезаност, просторну анализу и могућу визуелну комуникацију археолошких локалитета унутар географске области која је предмет истраживања. Са напретком технологије, систем у прикупљању теренских података и изради документације је унапређен израдом поменутих 3D модела археолошких целина, који постепено потискују техничко цртање и омогућавају прецизније документовање и поузданије чување података у дигиталном облику.³⁰⁵

Поред ископавања, теренски рад обухвата и геофизичка испитивања терена, која се свде на руковођење магнетометром и радаром, уз помоћ којих добијамо распрострањеност непокретних археолошких налаза и некропола. Ова недеструктивна истраживања у новије време готово да постају незаобилазни фактор у фази која претходи археолошким ископавањима. Међу геофизичким методама још се могу издвојити следеће: метода мерења вертикалног градијента магнетног поља, електромагнетске методе, електричне методе, сеизмичка метода и мерење микротремора. У циљу добијања што бољих резултата, Институт ангажује стручњаке из других области: техничаре, хемичаре, геологе, електротехничаре. Револуцију у теренским истраживањима свакако је пружила употреба GPS-а (*Global Positioning System*) захваљујући коме добијамо позиционирање археолошких налаза и надморску висину.³⁰⁶ Од других недеструктивних метода важно је напоменути даљинску

³⁰⁴ Бикић 2017а, 95-96.

³⁰⁵ Васић 2001, 90; Милетић, Милетић 2017, 189.

³⁰⁶ Милетић, Милетић 2017, 187.

детекцију и проспекцију, која је спроведена на појединим археолошким локалитетима у Србији. Реч је о стереофотограметријским снимањима из ваздуха, дигиталним фотограметријским снимањима или LiDAR (*Light detection and ranging*) скенирању.³⁰⁷ Нов приступ у методологији археолошких проучавања, који је у овом делу дисертације наведен у основним цртама, условљаваће и посебан начин у вођењу научне и техничке документације. Дигитално инвентарисање покретних и непокретних археолошких налаза, 3D модела, генерисање података који су добијени GIS методом и методом геофизичке интерпретације, указују на потребу стварања једне нове, јединствене оперативне документационе експанзије у регистровању археолошких података у Документацији Археолошког института.

³⁰⁷ Милетић, и др. 2017, 229-230.

S obzirom na obimnu delatnost Instituta na terenu, stvorena je opsežna naučna dokumentacija koja predstavlja osnovni naučni fond Instituta. Zbog malog broja stalnog stručnog kadra koji je sav angažovan na naučnom radu Instituta, potrebno je postaviti posebnog službenika sa zaduženjem da radi na kartoteci, fototeci, planoteci i klasifikaciji drugog naučnog materijala.

ДАС, ФАИ, Д-11.

Образложење за нова постављања у Археолошком институту у 1955. години.

ИСТОРИЈАТ И СТРУКТУРА АРХИВСКО-ДОКУМЕНТАЛИСТИЧКЕ ГРАЂЕ И ЊЕНОГ ВОЂЕЊА У АРХЕОЛОШКОМ ИНСТИТУТУ У БЕОГРАДУ

Потреба за дефинисањем документационих центара и вођењем документације у првим послератним годинама била је присутна у многим државним установама, са циљем да се обезбеди јединствен систем у складиштењу података. У том погледу, Археолошки институт се уклапао у феномен тог времена, успевајући да изгради темеље у руковођењу теренским материјалом. Још пре него што је Владимир Петковић постављен за управника, сарадници установе су одредили послове који се односе на израду и вођење научне и техничке документације. Судаћи према архивским подацима, инвентарисаној теренској грађи и објављеним годишњим извештајима, историјат и структура Документације Археолошког института могу да се поделе у три главне етапе развоја. Од свог оснивања, па све до 1955. године, Институт није имао издвојеног документалисту за обављање послова који се односе на сакупљање, сређивање и евидентирање теренског материјала. Особеност у оквиру предложених етапа огледа се у прикупљању документације, која је временом постајала све обимнија. Посебно треба нагласити напор и залагање научних сарадника да обезбеде адекватне услове за чување оригиналне грађе од оштећења, свакако рачунајући на њен значај у будућности. Хронолошко праћење рада стручних сарадника упућује на то да је Документација Археолошког института пролазила кроз разне фазе развоја, унутар којих су њени руководиоци тежили стварању јединствене обраде података. Временом, приступ у сређивању документалистичких садржаја се мењао у складу са новим приступима у методологији археолошких истраживања и применом јединствених технолошких иновација.

Историјат и структура 1947–1961, етапа I

1947.

Прве податке о потреби вођења и чувања теренске документације налазимо у изворима из године када је Археолошки институт основан. У елаборату Александра Дерока који је крајем јануара 1947. године предат руководству САН предложен је састав за *Организовање и изучавање научног рада Археолошког института*. Под тачком III одређују се помоћно научно тело и техничко особље које ће, поред других послова (нпр. вођење библиотеке), руководити картотеком и фототеком. Даље се наводе неопходни сарадници чији би задатак био израда теренске документације, међу којима се у првом плану издвајају архитектонски цртач за снимање на терену, топографско-картографски цртач, геометар и фотограф.³⁰⁸

У оквиру редовног плана за 1947. годину, елаборатом је предвиђено вођење документације, односно почетак рада на стварању картотека и инвентара. У оквиру материјалних издатака наводе се средства која су издвојена за набавку грађе неопходне за израду и чување теренске документације: 2 цртаћа стола, 4 ормара за научни материјал, две лампе, фотографски материјал, цртаћи материјал (шестари, лењери, туш, акварел боје, пера, оловке, хартија, картони за картотеке, фасцикле и инвентаре). Од инструмената за теренски рад у списку су наведени: геодетски теодолит, нивелир, пантлике, летве за мерење и фотоапарати.³⁰⁹ Набавка материјала за израду и смештај

³⁰⁸ АСАНУ, *Археолошки институт Српске академије наука* (Елаборат), бр. 39, 24.01.1947, 3-4.

³⁰⁹ АСАНУ, *Археолошки институт Српске академије наука* (Елаборат), бр. 39, 24.01.1947, 5-7.

научне и техничке документације потврђена је након званичног оснивања Института, односно на 1. седници, одржаној 12. јуна.³¹⁰

Слична ситуација забележена је и на 2. седници, после свега пет дана, када је истакнуто да се основни план рада Археолошког института САН формира на бази археолошке документације. У том смислу, као што је и елаборатом било предвиђено, тада је још једном споменуто да је на самом почетку неопходно урадити картотеку са фототеком, али и импровизовану фото-лабораторију, археолошке карте и збирку архитектонских споменика. На набавку намештаја, фотографског и цртаћег материјала из иностранства, обавезао се Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе НР Србије.³¹¹ Већ на 4. седници Института, одржаној 1. јула, сарадници су изнели свој план рада за текућу годину, уз предвиђена средства која су неопходна за реализацију. На овом састанку је донета одлука о састављању молбе Команди ваздухопловства ЈА како би се начиниле аеро-фотографије важнијих археолошких локалитета у Србији. Затим је, на истој седници, одлучено да се напише још једна молба, овога пута Географском институту ЈА, како би се Археолошком институту уступиле географске секције Србије у размерама 1:100000 и 1:50000.³¹² Поменуте авио-фотографије и топографске карте, у формалном смислу, биле су прва документалистичка грађа која је допремана у Археолошки институт САН након његовог оснивања.³¹³

На основу ових података може се закључити да су управник и хонорарни сарадници Археолошког института САН у првој половини 1947. године посебну пажњу посветили стварању планова и услова који се односе на израду, смештај и вођење теренске документације. Овај податак додатно треба нагласити будући да је Институт реализовао своје прве археолошке радове између августа и октобра 1947. године.³¹⁴ У том случају, решење у погледу стварања адекватних услова за израду и вођење археолошке документације планирано је унапред, односно пре предвиђених ископавања и рекогносцирања. Тек након завршених истраживања, у практичном смислу, створени су услови за обављање документационих послова. Од момента када је документациона грађа сређена у погледу коначне израде, било на терену или Институту, приступа се даљем протоколу, који суштински подразумева њено инвентарисање, вођење, класификацију и депоновање. Архивска грађа и објављени Извештаји Археолошког института САН у првим годинама након оснивања истичу, у погледу документационих послова, израду картотеке и фототеке. Под термином „картотека“, тада се подразумевао збирни садржај различитих планова непокретних налаза, односно архитектонских цртежа.³¹⁵ Вероватно су у оквиру ове документалистичке јединице били распоређени и цртежи покретних налаза, као и географске карте. Када је реч о фототеци, иако за њу немамо тачан начин руковођења,

³¹⁰ ДАС, ФАИ, Д-3. 1 Седница Археолошког института Српске академије наука. Одржана 12. јуна 1947. год; До краја 1947. године материјал за израду и чување археолошке теренске документације биће постепено набављан, вид. Археолошки институт САН, Деловодник 1947.

³¹¹ ДАС, ФАИ, Д-3. 2 Седница Археолошког института Српске академије наука. Одржана 17. јуна 1947. год; Бошковић 1950б, 284-285.

³¹² ДАС, ФАИ, Д-3, 4 седница Археолошког института Српске академије наука. Одржана 1. јула 1947. године.

³¹³ ДАС, ФАИ, Археолошки институт САН, Деловодник 1947, бр. 23-26, 57, 195, 206, 209-210.

³¹⁴ ДАС, ФАИ, Д-2, Археолошки институт САН, Српској академији наука, Институтској комисији, Кратак преглед рада Археолошког института Српске академије наука од оснивања до данас, бр. 559, 21.12.1948; Годишњак LIV САН 1947. Извештаји академијиних института о раду у 1947. години. Археолошки институт, 476-486.

³¹⁵ Д-3, *Zapisek sa 63 redovne sednice Arheološkog instituta Srpske akademije nauka. Održane 25.12.1948. godine.*

може се претпоставити да су унутар њених витрина биле распоређене фотографије са посебним ознакама ради лакше претраге. У оквиру фототеке предвиђени су и послови који се односе на складиштење негатива, стаклених фото-плоча и фотографске опреме.

Археолошки институт није једина научна установа која је на самом почетку свог деловања водила бригу о документацији. Треба поменути Институт за изучавање села САН, који је, након оснивања у лето 1947. године, поседовао картотеку из области изградње сеоских средина, као базу за даљу научну обраду. У том смислу, треба истаћи и да је Институт имао ормаре у којима се чувала грађа са терена, фото-лабораторију и збирке географских карата.³¹⁶ Бригу о документацији водио је, такође, Институт за физиологију САН, чији су представници од Академије почетком августа тражили кредит за набавку инвентарских књига, канцеларијског и картотечног прибора.³¹⁷ Вредно је помена и обављање документационих послова у осталим државним службама у 1947. години. Тако је, рецимо, Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе НР Србије крајем 1947. године тражио од Министарства трговине и снабдевања средства за набавку материјала предвиђеног за картотеку и личне досијее стипендиста, како би запослени имали увид у евиденцију и даљи развој студената.³¹⁸ Навешћемо још и пример Нацрта Уредбе о припадностима савезних службеника, којег је издало Министарство финансија. У документу под тачком 3, где се одређује плата за административне стручњаке, стоји радно место „картотекар“.³¹⁹

За развој документације у Археолошком институту САН била је важна 8. седница, која је одржана 20. октобра. Треба напоменути да су до тада археолошки радови предвиђени за 1947. годину били увелико завршени, те је материјал за израду документације био добрим делом потрошен. Управо је Александар Дероко на тој седници скренуо пажњу на недостатак фотографског материјала и фото-апарата.³²⁰ Ђурђе Бошковић у свом Извештају са рекогносцирања источне Србије такође наводи да није имао довољно расположивих фотографских филмова. Стога су финални извештаји у појединим деловима остали непотпуни.³²¹ Можда су управо ови разлози утицали на Владимира Петковића да на 11. седници Институтске комисије Председништва САН, од 20. новембра, тражи финансијска средства од 6.500 динара за набавку филмова и материјала за цртање планова, што су присутни усвојили и одобрили.³²² Међутим, подаци о вођењу, чувању и инвентарисању теренске археолошке документације за прве године рада Института су оскудни. Може се, уз нужни опрез, претпоставити да је документација након истраживања неко време остала код појединих руководилаца, због недостатка стамбених просторија, намештаја и техничког особља. Бошковић је са правом на 9. седници, 30. октобра, наговестио да још увек „није отпочето са спремањем досијеа цртежа и архитектонских снимака раније

³¹⁶ Исић 2014, 23, 25, 47.

³¹⁷ Годишњак LIV СКА 1947. *Скупови претседништва*, 175.

³¹⁸ ДАС, Г-189, Д-62, Комитет за научне установе Универзитет и високе школе Владе НР Србије, *Министарство трговина и снабдевања НРС. Дирекција за дистрибуцију и хартија, Београд*, бр. 11422, 27.11.1947.

³¹⁹ АЈ, 315-01, *Уредба о припадностима савезних службеника*, бр. 227, 28.07.1947.

³²⁰ ДАС, ФАИ, Д-3, *Zapisnik sa 8. sednice Arheološkog instituta Srpske akademije nauka. Održane 20. oktobra 1947. godine.*

³²¹ ДАС, ФАИ, Д-2, *Извештај о раду Ђурђа Бошковића, у оквиру рада Археолошког института Српске академије наука*, 30.10.1947; Д-3, *Zapisnik 9. sednice Arheološkog instituta Srpske akademije nauka. Održane 30. oktobra 1947. godine.*

³²² Годишњак LIV САН 1947. *Седнице Институтске комисије Председништва Српске академије наука*, 304.

свршених“.³²³ Управо је мањи капацитет простора за сараднике Института утицао на пресељење у Конак кнегиње Љубице, на чему је Петковић интензивно радио још након одржане 1. седнице Института.

Прве податке који се односе на планско сређивање теренске документације проналазимо у записнику са 11. седнице Археолошког института САН, одржане 8. новембра 1947. године. Тада је, у оквиру друге тачке дневног реда, донета одлука о сарадњи између Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије и Археолошког института САН у вези са израдом картотеке и фототеке, као и набавком неопходног фото-материјала.³²⁴ Даљи кораци у погледу организације теренске документације предузети су на 13. седници, 22. новембра, када се дискутовало о стварању фото-архива Института, што је уједно последњи податак о планском вођењу документалистичке грађе у 1947. години.³²⁵

1948.

Нешто јаснији подаци о сређивању документалистичке грађе у Археолошком институту САН датирају из 1948. године. Очигледно је да су планирана сарадња са Заводом и прелазак на нову адресу у јануару те године пружили боље услове за интензивнији рад. Када је реч о вођењу документације, судећи према доступним подацима, током 1948. то је било задужење Ђурђа Бошковића, Александра Дерока, Ивана Здравковића и Милорада Панића Сурепа. Реч је заправо о заједничком раду, који је подразумевао израду и допуњавање картотеке двеју установа. Том приликом, сарадници су уступили своје раније сакупљене научне податке и цртеже, уз напомену да су радили на допуњавању и усавршавању картотеке кад год је то било неопходно током године.³²⁶ Тако, рецимо, Милорад Панић Суреп у свом годишњем извештају о раду наводи следеће: „У оквиру Заводске картотеке и фототеке настојао сам да се региструју и сумирају сви резултати до којих су дошли чланови Института у току прошлогодишњег рада на проучавању археолошких споменика. Сваки објекат откривен и проучен у Институту има своје снимке и научни картон“.³²⁷

Ђурђе Бошковић је у годишњем извештају истакао у краћим цртама да је у сарадњи са колегама из Завода учествовао у изради фототеке и научне картотеке.³²⁸ Заједничка фототека коју су научни сарадници водили посебно је обухватала већи број снимака средњовековних цркава и других културних споменика на територији Србије, Босне и Херцеговине и Македоније.³²⁹ Међутим, очигледно је да су се стандарди у погледу вођења документације развијали постепено. То се најбоље види на основу 52.

³²³ ДАС, ФАИ, Д-2, *Извештај о раду Ђурђа Бошковића, у оквиру рада Археолошког института Српске академије наука*, 30.10.1947; Д-3, *Записник 9 седнице Археолошког института Српске академије наука. Одржане 30. октобра 1947. године.*

³²⁴ ДАС, ФАИ, Д-3, *Записник 11 седнице Археолошког института Српске академије наука. Одржане 8. новембра 1947. године.*

³²⁵ ДАС, ФАИ, Д-3, *Записник 13 седнице Археолошког института Српске академије наука. Одржане 22.11.1947. године.*

³²⁶ *Годишњак САН 1948: 235; Бошковић 2017: 265; ДАС, ФАИ, Д-2, Извештај о раду у 1948. години од стране Милорада Панића Сурепа* (према М. Миловановић), 13.11.1948; Бошковић 2017, 265; Јевтић 2004, 59.

³²⁷ ДАС, ФАИ, Д-2, *Извештај о раду у 1948. години у Археолошком институту САН од стране Милорада Панића Сурепа* (према М. Миловановић), 13.11.1948.

³²⁸ ДАС, ФАИ, Д-2, *Извештај о раду у 1948. години у Археолошком институту САН од стране Ђурђа Бошковића* (према М. Миловановић), 29.10.1948.

³²⁹ *Годишњак LV СКА 1948, Извештај о раду Археолошког института*, 235; ДАС, ФАИ, Д-2, *Археолошки институт Српске академије наука, Plan rada Arheološkog instituta za 1950. g.*, бр. 1138, 10.12.1949.

редовне седнице Института, када су присутни дискутовали о вођењу фототеке.³³⁰ Велика је вероватноћа да је до краја године успостављен одређен начин вођења теренске документације, јер је Ђурђе Бошковић на 63. седници истакао да се снимци морају „уписивати и лепити за специјалне картоне“.³³¹ У овој радној години забележена је набавка намештаја и опреме за Археолошки институт од стране Комитета,³³² што је, највероватније, делом било предвиђено за смештај и израду документације.

Активно вођење документације забележено је и у Влади ФНРЈ, при Одељењу за научне установе. У току месеца фебруара сређени су упитници који служе за израду регистар-картотеке научних радника, док је остали документациони материјал, по групама и врстама, сређен у посебне картоне.³³³ Као други пример можемо навести Конјуктурни институт, који је поседовао документацију као посебну организациону јединицу, и чији је задатак био да прикупља, систематизује и доставља материјал те врсте.³³⁴ Као трећи случај може се издвојити вођење картотеке и документације Југословенске армије за лица која подлежу војној обавези. Евиденција је вођена у оквиру картотеке и азбучног именика, који су били посебно подељени и систематизовани. Постојале су посебне одребе за чување и вођење документације ове врсте. Укратко, када је реч о вођењу, руководиоца има дужност да врши тумачење приспелих докумената, спроводи означавање и упуте, евидентира промене, попуњава картоне на основу приложених података и аката, подноси надлежном особљу извештаје. Руководилац је, такође, морао да води дневник картотеке. Целокупан његов рад након сваког месеца био је контролисан од стране надлежних војних лица.³³⁵

Занимљиво је поменути идеју о сарадњи Института САН и Фотографског одељења Хистолошког института Медицинског факултета у Београду, која се јавила марта 1948. године. Предложено је да сарадници научних организација шаљу своје снимке након обављених теренских истраживања на даљу обраду у специјализованој фотографској лабораторији Хистолошког института.³³⁶ Чини се да је ова установа пре свега тежила томе да понуди своје услуге научним установама у Србији. Према Правилнику Хистолошког института, посебно се наводи обављање професионалних фотографских услуга за научне организације и факултете, као и „уздизање“ младих кадрова за обављање фото-филмске службе у оквиру различитих дисциплина. По свој прилици, у оквиру унутрашње организације Института постојао је стручњак за обављање документационих послова. Таква претпоставка поткрепљена је податком о постојању фото-филмске картотеке и картотеке лабораторија.³³⁷ Управа Института у својим извештајима посебно истиче значај фотографске документације за науку и њену примену, који постаје временом све већи и разноврснији. У погледу важности израде

³³⁰ ДАС, ФАИ, Д-3 *Zapisnik sa 52 redovne sednice Arheološkog instituta Srpske akademije nauka. Održane 9.10.1948. godine.*

³³¹ ДАС, ФАИ, Д-3, *Zapisnik sa 63 redovne sednice Arheološkog instituta Srpske akademije nauka. Održane 25.12.1948. godine.*

³³² ДАС, Г-189, Д-41, *Финансијско рачунско-ревизионо одељење, финансијска документа* (Извештај за утрошен буџет у 1948. години).

³³³ АЈ, 316-54-64, *Извештај о раду у месецу фебруару у Одељењу за научне установе.*

³³⁴ АЈ, 316-58-69, Министарство спољне трговине ФНРЈ, *Распис 1-1-1948*, бр. 87, 16.1.1948.

³³⁵ Броз-Тито 1948, 27-36.

³³⁶ ДАС, Г-189, Д-19, *Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе Н. Р. Србије* (Предлог сарадње између САН и Фотографског одељења Хистолошког института Медицинског факултета, према М. Миловановић), бр. 618, 23.03.1948.

³³⁷ ДАС, Г-189, Д-19, *Правилник о организацији лабораторије за научна снимања Медицинске велике школе у Београду*, бр. 95, 14.01.1949.

фотографија, саопштено је и ово: „Досег примене фотографије у науци је данас толики да захтева познавање најмодерније тековине у тој области, као што су: макро и микрохромофотографија, инфрацрвена фотографија, флуоресцентна фотографија, електронска фотографија у медицини и другим областима“.³³⁸ Међутим, за сада је тешко рећи да ли је дошло до сарадње између Хистолошког института и Археолошког института САН. У првој половини 1948. године, у оквиру институтске архиве нема података о изради фотографија, те је велика вероватноћа да се бар у мањим навратима дошло до неког вида реализације фотографских послова или искуства у вођењу картотека између поменуте две научне организације.

1949.

На самом почетку 1949. године Комитет је спровео набавку потребног канцеларијског материјала за Академијине научне установе.³³⁹ Такође су и сарадници Археолошког института интензивно радили на допремању неопходног садржаја који је био предвиђен, између осталог, и за израду научне и техничке документације.³⁴⁰ Ова година је за Археолошки институт у погледу теренских радова била веома важна, будући да је тада започет деветогодишњи пројекат чији је назив *Рекогносцирање Србије* (девет територијалних сектора). Прва истраживања од стране сарадника Института реализована су током друге половине 1949. године на простору Западне Србије. Теренски радови ове врсте захтевали су велику припрему у погледу организације екипа и набавке документалистичког материјала који је предвиђен за обимно археолошко рекогносцирање.³⁴¹

Судећи по архивској грађи, у првом полугодишту унутрашња организација Археолошког института САН била је слаба, због одсуства службеника.³⁴² У другој половини године сарадници су вршили опширне припреме за прву фазу реализације пројекта рекогносцирања Србије. Подаци о вођењу документације, уопштено за 1949. годину, веома су оскудни. Можемо претпоставити да су хонорарни сарадници Института наставили заједнички рад са Заводом у погледу израде и чувања теренске документације по истом, раније успостављеном принципу. У плану годишњих активности за 1949. Ђурђе Бошковић је управо навео наставак заједничког рада на пољу израде археолошке карте, картотеке и фототеке.³⁴³

Током друге половине 1949. године Археолошки институт је указивао на потребу за јавним саветовањем археолога, на коме би се „претресла актуелна питања“ у вези са радом на пољу заштите и проучавања старина у земљи.³⁴⁴ Овај предлог поднет је на јесен Министарству за науку и културу Владе ФНРЈ, заједно са тематским јединицама које би биле главни предмет будућег саветовања:

³³⁸ ДАС, Г-189, Д-19, *Комитету за научне установе Универзитет и високе школе Владе НР Србије* (Образложење Медицинске високе школе у вези акта бр. 3042).

³³⁹ ДАС, Г-189, Д-45, *Анализа рада Рачунско-ревизионог одељења Комитета у времену од 1. јануара до 20. марта 1948. год.*

³⁴⁰ Уп. ДАС, ФАИ, Археолошки институт САН, *Деловодни протокол за 1949. год.*

³⁴¹ ДАС, ФАИ, Д-2, Археолошки институт САН, *Izveštaj o radu instituta u 1949. god. za I tromesečje*, бр. 94, 29.03.1949. Бошковић 1950b, 283; Гарашанин 1950, 127; Бошковић 1953, VI.

³⁴² ДАС, ФАИ, Д-2, Археолошки институт САН, *Izveštaj o radu instituta u 1949. god. za I tromesečje*, бр. 94, 29.03.1949.

³⁴³ ДАС, ФАИ, Д-2, *Plan rada Đurđa Boškovića za 1949. god.*, 9.10.1948.

³⁴⁴ ДАС, Г-189, Д-31, Министарство за науку и културу Владе ФНРЈ, *Комитету за научне установе, Универзитет и високе школе НР Србије, Београд* (Саветовање археолога ФНРЈ), бр. 24133, 3.11.1949.

1. Данашње стање археолошког рада у појединим републикама, са посебним освртом на: израду мапе и катастра, откопавања и теренска проучавања, заштиту и конзервацију, музејско излагање, научне публикације;
2. Циљеви којима треба да служи археолошки рад и олакша остварење постављених задатака;
3. Питање археолошких кадрова.

У години за коју се располаже оскудним подацима о вођењу документације у Археолошком институту, код других установа проналазимо занимљив садржај када је о овој теми реч. Најпре су у предлогу буџета Комитета за 1949. посебно издвојена средства за „опрему института“, која је била неопходна за потребе научноистраживачког рада.³⁴⁵ До краја године Одељење за научне установе при Комитету доноси закључак да свака научна организација мора да поседује посебну евиденцију, односно картотеку. Затим је донета одлука да се набаве картони и корице за картотеку и стварање евиденција које ће се проследити установама.³⁴⁶ Чини се да је вредан помена и пример Института за изучавање економских проблема НРС, који је у погледу унутрашње организације поседовао посебно одељење за документацију. За 1949. годину његова управа је планирала специјалну набавку потребне грађе за Документацију. У спецификацији поруџбине се наводе писаћи столови, полице, ормани и столице за Документацију. Укупна цена за наведени инвентар износила је 462.800 динара.³⁴⁷

За рад Академијиних института било је важно питање оснивања Фотографске лабораторије САН, које је изнето на I скупу пленума Председништва, одржаном 21. фебруара 1949. године. У свом обраћању присутнима, председник Александар Белић је истакао: „Појавила се потреба да САН има своју фотографску лабораторију, која би вршила све фотографске послове за потребе Института САН. Поред тога, у овој лабораторији треба да буде и Одељење за микрофотографију, које би снимало документа и остале потребе“.³⁴⁸ Фотографска лабораторија при САН основана је по истом принципу рада који је био заступљен у Хистолошком институту. Управник тог Института, Александар Костић, препоручио је свог некадашњег сарадника, Момчила Илића, да води послове у новооснованој академијиној фото-лабораторији за потребе њених института.³⁴⁹

Управа Археолошког института у пролеће доноси одлуку о ангажовању хонорарног фотографа. На 81. седници за ту функцију предложен је Коста Денић, фотограф Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије.³⁵⁰ Међутим, на XVIII скупу Извршног одбора Председништва САН није усвојен овај предлог Археолошког института, управо због тога што је Академија имала фото-лабораторију, односно свог фотографа, који је био задужен за израду фотографија за потребе њених института.³⁵¹ Према архивским изворима, управа Археолошког

³⁴⁵ ДАС, Г-189, Д-47, Комитет за научне установе Универзитет и високе школе Владе Н. Р. Србије, *Образложење буџета за 1949. годину*.

³⁴⁶ ДАС, Г-189, Д-47, Комитет за научне установе Универзитет и високе школе Владе Н. Р. Србије, *Одлука о набавци материјала за картотеку и стварању евиденције за научне установе* (према М. Миловановић), бр. 12526, 20.12, 1949.

³⁴⁷ ДАС, Г-189, Д-45, *Plan investicija za 1949. godinu Instituta za izučavanje ekonomskih problema N.R.S.*

³⁴⁸ Годишњак LVI САН 1949. *Скупови пленума Претседништва Српске академије наука*, 46, 87.

³⁴⁹ Годишњак LVI САН 1949. *Скупови пленума Претседништва Српске академије наука*, 46.

³⁵⁰ ДАС, ФАИ, Д-3, *Zapisnik 81 redovne sednice Arheološkog instituta Srpske akademije nauka. Održane 14 maja 1949. godine*.

³⁵¹ АСАНУ, бр. 496, *Записник са XVIII скупа Извршног одбора Претседништва САН*, 03.06.1949.

института користиће услуге Академијине фото-лабораторије све до средине 60-их година.³⁵²

До краја 1949. године управа Археолошког института ће ангажовати првог младог сарадника, чији ће задатак на самом почетку бити израда, а нешто касније и вођење теренске документације. Била је то Невенка Спремо Петровић,³⁵³ која је, на предлог Ђурђа Бошковића и одобрење Извршног одбора Председништва САН, као талентована студенткиња архитектуре, добила запослење у Институту.³⁵⁴ Очигледно је да старији хонорарни сарадници нису били довољно посвећени послу израде научне и техничке документације, сасвим извесно због великог обима теренских радова, службених обавеза и разних путовања. Упоредо са тим, због археолошких ископавања број документације се постепено повећавао, те је било потребно анагажовати новог стручњака, који ће обављати послове израде завршних цртежа, планова, итд. Током 1949. године управа Археолошког института чак је јавно указала на недостатак млађих кадрова који су неопходни пред многе изазове у наредном периоду.³⁵⁵ Званично, Невенка Спремо Петровић је на почетку свог деловања у Институту била распоређена као *препаратор* у оквиру сталне административне и стручне службе.³⁵⁶ До краја године, Институт ће ангажовати новог хонорарног сарадника, чији ће посао подразумевати израду фотографија и вођење фототеке. У питању је већ једном поменути, а тада већ искусни фотограф – Бранимир Бугарчић.³⁵⁷

1950.

Руководство Археолошког института САН, освежено новим кадровима, дефинисало је план рада за 1950. годину, који је, између осталог, предвиђао следеће: „По начину прибављања археолошке документације за решавање постављених проблема пријављени радови могу се груписати на: I теренско истраживање археолошких налазишта ради израде дефинитивне мапе и катастра старина NR Србије. II проучавање појединих археолошких објеката на терену и по музејима и збиркама. III археолошка откопавања. IV изношење резултата на институтским седницама и дискусија. V публиковање завршних радова. VI осposobljavanje кадрова за археолошки рад. VII израда техничких цртежа истражених или проучених археолошких објеката. VIII израда фотографија за albume, као и фототеке, истражених или проучених археолошких објеката (...)“.³⁵⁸ За ове послове су, практично, били задужени сви сарадници Института, са обавезом да на крају године поднесу реферате на седницима и писмене извештаје. Затим се, у оквиру плана рада за 1950, под тачком 8 наводи да ће Невенка Спремо Петровић бити ангажована на изради техничких цртежа и планова откривених непокретних налаза, док је задатак прављења фотографија, као и

³⁵² ДАС, ФАИ, Д-22а, *Predlog plana rada Arheološkog instituta za 1965. godinu.*

³⁵³ Невенка Спремо Петровић (1925-1970) рођена је у месту Кавадарци у Северној Македонији. Завршила је архитектуру на Архитектонском факултету у Београду. У Археолошком институту у Београду радила је у периоду од 1949. до 1970. године. Невенка Спремо Петровић је током радне каријере истраживала византијску археологију и архитектуру. Бошковић 1972.

³⁵⁴ ДАС, ФАИ, Д-3, *Zapisnik sa 100. redovne sednice Arheološkog instituta SAN. Održane 24. septembra 1949. u prostorijama Instituta*; Годишњак LVI САН 1949. *Записници скупова Извршног одбора Претседништва САН*, 112.

³⁵⁵ Годишњак LVI САН 1949. Извештај о раду Института при Одељењу друштвених наука у 1949. години. *Археолошки институт*, 300.

³⁵⁶ Годишњак LVI САН 1949. Персонални састав института. *Археолошки институт*, 361.

³⁵⁷ АСАНУ, бр. 496, *Записник са XXXV скупа Извршног одбора Претседништва САН*, 10.11.1949; ДАС, ФАИ, Д-2, Археолошки институт Српске академије наука, *Plan rada Arheološkog instituta za 1950. g.*, бр. 1138, 10.12.1949.

³⁵⁸ ДАС, ФАИ, Д-2, Археолошки институт Српске академије наука, *Plan rada Arheološkog instituta za 1950. g.*, бр. 1138, 10.12.1949.

вођење фототеке и чување негатива, предвиђен за Бранимира Бугарчића.³⁵⁹ Међутим, треба напоменути да је, према архивским документима, Бугарчић од јуна месеца био премештен у фото-лабораторију САН као стални службеник, док је за Археолошки институт обављао послове када је било потребно.³⁶⁰

Планско довођење нових сарадника на пољу израде и сређивања научне и техничке документације Института свакако је последица већег обима унутрашњих послова и интензивнијег рада на терену. Међутим, недостатак стручног особља забележен је и током 1950. године. Стога је управа Института учинила неопходне кораке за ангажовање нових кадрова, који ће обављати, између осталог, и послове који се односе на израду и евиденцију теренске археолошке документације. У објављеним извештајима проналазимо два нова лица која су била распоређена на поменутих пословима. Прво треба истаћи Мирослава Курандића, који је постављен хонорарно као геометар.³⁶¹ Други сарадник је био правник Александар Звекић, ангажован да обавља послове административног службеника и архивисте Института.³⁶² У оквиру ових послова, како истиче Владимир Петковић, нови службеник је имао, између осталог, и задатак да „radi evidencije podataka o arheološkim nalazištima i rekognosciranja terena radi izrade arheološke karte i arheološkog katastra NR Srbije“. ³⁶³ Његов рад је, такође, подразумевао и припрему индикација које су неопходне стручним екипама за обилазак археолошких налазишта.³⁶⁴ Поред наведених службеника, Институт је од те године почео са ангажовањем стипендиста који ће уз надзор обављати унутрашње послове и теренски рад. Први стипендисти били су Вера Томашевић, Војислав Кораћ,³⁶⁵ Милан Пиндић и Емил Чершков.³⁶⁶

На самом почетку 1950. године спроведена је анализа резултата рекогносцирања Западне Србије на бази прикупљених података, односно археолошке документације. Занимљиво је напоменути да је Институт на 116. редовној седници, 14. јануара, усвојио предлог Миодрага Грбића да откупи од „Авала филма“ снимљен садржај са ископавања Царичиног града из 1949. године по цени од 4000 динара.³⁶⁷ Било је у плану да филм буде саставни део фототеке.³⁶⁸ Такође је корисно напоменути да је документација Института била обogaћена и прикупљеним копијама старих српских

³⁵⁹ ДАС, ФАИ, Д-2, Археолошки институт Српске академије наука, *Plan rada Arheološkog instituta za 1950. g.*, бр. 1138, 10.12.1949; Бошкових 2017, 265; Годишњак LVII САН 1950. Скупови Одељења друштвених наука. Извештаји института. *Археолошки институт*, 400-401.

³⁶⁰ ДАС, ФАИ, Археолошки институт САН, *Деловодни протокол за 1950. годину*, бр. 65; АСАНУ, бр. 497, *Записник са XIII скупа Извршног одбора Претседништва САН*, 15.05.1950.

³⁶¹ Годишњак LVII САН 1950. Скупови Извршног одбора Претседништва САН, 105-106.

³⁶² Годишњак LVII САН 1950. Скупови Одељења друштвених наука. Извештаји института. *Археолошки институт*, 407; ДАС, ФАИ, Д-9, Археолошки институт САН, *Srpskoj akademiji nauka. Personalnom otseku*, Beograd (Molba za unapređenje Aleksandra Zvekića), бр. 10/ZM, 06.01.1951; Д-9, бр. 4201, 26.05.1952.

³⁶³ ДАС, ФАИ, Д-9, Археолошки институт САН, *Srpskoj akademiji nauka. Personalnom otseku*, Beograd (Molba za unapređenje Aleksandra Zvekića), бр. 10/ZM, 06.01.1951.

³⁶⁴ ДАС, ФАИ, Д-9, Археолошки институт САН, *Одлука о смањењу броја административних службеника* (према М. Миловановић), бр. 338, 13.05.1952.

³⁶⁵ Војислав Кораћ (1924-2010) рођен је у Дебелом Брду код Коренице. Дипломирао је архитектуру 1952. године на Архитектонском факултету у Београду. Радио је у Археолошком институту САН (1952-1960) и Одељењу за историју уметности Филозофског факултета у Београду (1960-1989). Кораћ се са пуно успеха бавио материјалном културом Византије и српског средњег века. За редовног члана САНУ изабран је 1990. године. Чанак Медић 2011.

³⁶⁶ Годишњак LVII САН 1950. Персонални састав института. *Археолошки институт*, 50.

³⁶⁷ ДАС, ФАИ, Д-3, *Записник са 116. редовног састанка чланова Археолошког института САН. Ordžanog 14. јануара 1950. године и просторијата Instituta*.

³⁶⁸ ДАС, ФАИ, Археолошки институт САН, *Деловодни протокол за 1950. годину*, бр. 63.

минијатура и иницијала из рукописних кодекса.³⁶⁹ Упоредо са ангажовањем препаратора и фотографа, чији су задаци били израда и складиштење археолошке документације, поједини научни сарадници Института наставили су са пружањем помоћи, свакако у мањем обиму, на пољу сређивања теренске грађе. Као пример можемо навести Ђурђа Бошковића, који је у свом плану рада за 1950. годину навео „помоћ при изради научне картотеке и фототеке, заједничке за Институт и Завод за заштиту споменика културе НР Србије“.³⁷⁰

На 143. редовној седници Археолошког института САН која је одржана 1. августа 1950. године, по први пут је вођена дискусија о заштити археолошке документације и осталог научног инвентара у случају ратних околности. Александар Дероко, тада у улози записничара седнице, говорио је о мерама које се морају предузети уколико дође до евнтуалног рата. На састанку је по овом питању још било забележено: „Pošto u ratnom stanju jedino vojna organizacija može efikasno funkcionisati, to bi ekipu koja bi takvu zaštitu imala da preduzme trebalo organizovati jedino od vojnih obveznika inače članova instituta i u tom slučaju tražiti od vojnih vlasti odgovarajući ratni raspored za njih“.³⁷¹

Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе Владе НР Србије почетком 1950. године престао је са радом. Послови које је Комитет обављао ушли су у делокруг Министарства за науку и културу НР Србије које је, формално и суштински, заправо било наследник Комитета. Поред многих других одељења, ово Министарство поседовало је посебно издвојен Биро за документацију.³⁷²

1951.

Повећан обим посла и довођење нових стручних кадрова у Археолошки институт утицали су на смањење радног простора. Ово је констатовао Ђурђе Бошковић на XV скупу Извршног одбора Председништва САН од 16. маја 1951. године. На том састанку били су присутни чланови САН и представници Научног савета Археолошког института. Повод за ово заседање било је решавање питања која се односе на тешкоће и недостатке у раду. Под тачком 4 повела се мања дискусија о вођењу документације, у оквиру које је Ђурђе Бошковић саопштио да установа поседује скучен простор, и стога не може у потпуности да се посвети изради картотеке и других збирки. Овде је, заправо, била реч о археолошким покретним налазима који су се након завршених теренских радова налазили код руководиоца. Проблем је био у томе, наводи даље Бошковић, што Институт није имао увида у количину и врсте откривене грађе: „Veliki propust je što se do sada nije preduzelo da se o ovom materijalu (археолошком, прим. М. М.) stvori u Institutu kartoteka i kroz nju ima uvid u sve što se kod pojedinih saradnika nalazi na čuvanju. Zato što ovoga nije bilo u institutu danas mi nemamo tačan uvid u ono što se nalazi kod pojedinih saradnika, pa stvaranju kartoteke treba pristupiti što je pre moguće“.³⁷³

Неколико дана касније уследила је 184. редовна седница Археолошког института, на којој је Бошковић пренео закључке са XV састанка Извршног одбора Председништва САН. Како се у записнику наводи, под тачком 3 Председништво

³⁶⁹ ДАС, ФАИ, Д-2, Археолошки институт САН, *Godišnji izveštaj o radu Instituta za 1950. godinu*, бр. 6, 05.01.1951.

³⁷⁰ ДАС, ФАИ, Д-2, *План рада Ђурђа Бошковића за 1950. годину*.

³⁷¹ ДАС, ФАИ, Д-3, *Zapisnik sa 143 redovnog sastanka članova Arheološkog instituta SAN održanog 1 avgusta 1950. godine u prostorijama Instituta*.

³⁷² ДАС, Г-187, Д-1, *Министарство за науку и културу НРС по местима* (према М. Миловановић); Д-1, бр. 1719, 05. 03.1950.

³⁷³ АСАНУ, бр. 498, *Zapisnik XV skupa Izvršnog odbora Pretsedništva SAN*, 16.05.1951.

сматра да је „potrebno da se sav naučni materijal koji se prikupi na terenu /beleške, crteži, fotografije/ sistematski sređen čuva u Institutu“. Након суштински изнетог садржаја састанка члановима САН, саопштено је да је Научни савет Института усвојио изложене примедбе, али и да је образложио објективне разлоге због тешкоће у раду које су се манифестовале због недостатка стручних сарадника, простора и потребног намештаја. На крају дискусије о питању рада Археолошког института, председник Александар Белић је изјавио да ће Академија у будућности излазити у сусрет Институту како би се рад установе унапредио и усавршио. Сходно томе, на 184. седници донета је одлука да се од стране Председништва обезбеди додатне просторије, техничка средства и опрема, као и већи број сталних сарадника.³⁷⁴ Одмах је управа Института преузела наложене мере у погледу унутрашње организације. Тако имамо податак да је на XXII заседању Извршног одбора Председништва САН, одржаном 26. јуна 1951. године, забележено да је Археолошки институт предузео мере за „обезбеђивање, чување и регистровање“ свих својих негатива, фото-копија, цртежа, планова, карата различите врсте, али и осталог теренског материјала.³⁷⁵

У Извештају Археолошког института САН за 1951. годину написано је да су реализовани радови на сређивању фотографија и негатива, као и израде потребне картотеке. Ови послови били су предвиђени за Александра Звекића, као и прву библиотекарку установе, Надежду Мандић. Даље се у Извештају наводи да ће Институт уложити све напоре да обезбеди за обављање ових послова неопходне ормаре, инвентарске књиге и картоне.³⁷⁶ Упоредо са новим изазовима, Археолошки институт је наставио са набавком опреме која је била потребна за израду научне и техничке документације. Судаћи према Извештају о раду за 1951. годину, од материјала и инструмената набављено је, између осталог, следеће: теодолит, епидиаскоп-пројекциони апарат, 3 фотоапарата и географске карте.³⁷⁷

Да су стручни сарадници заиста били потребни Археолошком институту током 1951. године, због повећаног обима посла, сведочи и податак да Невенка Спремо Петровић није могла да користи свој предвиђен одмор због тога што је морала да израђује теренске карте које су екипи биле потребне за истраживања.³⁷⁸ Институт је у пролеће исте године ангажовао студента историје уметности, Зденка Маринковића, са циљем да „опремљује“ екипу за терен. У документу не стоји податак на шта се тачно односи тај термин, али може се, уз мању дозу резерве, претпоставити да је можда реч и о снабдевању документалистичким материјалом који је неопходан за истраживање.³⁷⁹ У контексту повећаног обима посла, треба навести и случај Бранимира Бугарчића, који је тражио повећање плате,³⁸⁰ вероватно због обимнијег ангажовања на изради фотографија које су од стране научних сарадника достављане у већем броју након обављених археолошких рекогносцирања и ископавања. Упоредо са овим пословима, било је у плану реализовање и микрофотографисање српских рукописа из Хиландара за потребе научних проучавања од стране Лазара Мирковића.³⁸¹

³⁷⁴ ДАС, ФАИ, Д-3, *Zapisnik sa 184. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta SAN. Održanog 28. maja 1951. godine u prostorijama Instituta.*

³⁷⁵ АСАНУ, бр. 498, *Zapisnik sa XXII skupa Izvršnog odbora Pretsedništva SAN*, 26.05.1951.

³⁷⁶ Годишњак LVIII САН 1951. Одељење друштвених наука. *Археолошки институт*, 305; Никић, Миловановић 2023, 47.

³⁷⁷ ДАС, ФАИ, Д-2, *Izveštaj o radu Arheološkog instituta SAN u 1951. godini*, бр. 27, 15.01.1952.

³⁷⁸ ДАС, ФАИ, Д-9, бр. 248/1, 23.06.1951.

³⁷⁹ ДАС, ФАИ, Д-9, бр. 442, 02.06.1951.

³⁸⁰ ДАС, ФАИ, Д-9, бр. 442, 02.06.1951.

³⁸¹ ДАС, ФАИ, Д-2, *Izveštaj o radu Arheološkog instituta SAN u 1951. godini*, бр. 27, 15.01.1952.

1952.

План рада за 1952. годину је као један од битнијих стратешких циљева дефинисао рад на фототеци, картотеци, плановима минијатура и осталим евиденцијама. У оквиру образложења које се односе на потребе интензивнијег посла на пољу вођења документације, управа Археолошког института је констатовала следеће: „Institut smatra da će se tek u idućoj godini potpuno ostvariti evidencija fotografskog, planskog i kopističkog fonda kroz inventare i kartoteke u smislu sugestija Predsedništva SAN-a, a na osnovu već započetih priprema na tu vrstu rada u ovoj godini“. Паралелно са планским евидентирањем документалистичког инвентара, током 1952. је настављено и са израдом техничких цртежа, планова и фотографија.³⁸² Међу архивским подацима може пронаћи име Слободана Живковића, којег је управа Археолошког института ангажовала као картографа. Поред израде ситуационих планова, Живковић је радио и послове препаратора и картографа.³⁸³

Посвећеност у погледу интензивнијег вођења и чувања документалистичке грађе донела је на самом почетку 1952. године нове задатке. Савезни институт за заштиту споменика културе тражио је од Археолошког института достављање података за налазе из периода 1950-1951. Циљ ове акције био је евидентирање археолошких предмета у оквиру специјалних картона, како би се имао општи увид у добијене резултате рада, што ће представљати основу за даља публикавања. У допису је наведено да се попуњавање врши од стране руководиоца или асистената.

Представници Савезног института тражили су израду картона за наведене године зато што нису имали евиденцију о теренским радовима које је Археолошки институт тада спровео. У оквиру предложених рубрика, а на бази података из археолошке документације, у картоне је било потребно унети податке о предузетим заштитним мерама, ефикасности, прегледу ископавања, као и опште резултате радова.³⁸⁴

Интензивна реорганизација у контексту вођења научне и техничке документације ипак није значила успостављање равнотеже између количине обављеног посла и нове достављене теренске грађе. Очигледно је обим унутрашњих послова Археолошког института био значајно повећан током претходних година, па је, самим тим, архивски и документалистички материјал постајао све обимнији и сложенији.³⁸⁵ Забележено је да је у првом тромесечју 1952. Александар Звекић био ангажован као испомоћ при „inventarisanju i sređivanju velikog broja od nekoliko hiljada fotografija, negativa, planova, crteža i kopija Instituta, neophodnih za naučni rad, čemu se sada pristupa, a već radi i u opštima poslovima uprave“. ³⁸⁶ Оваква ситуација у документационом фонду очигледно је утицала на Ђурђа Бошковића да, можда помало и грубо – на 225. редовној седници Института, од 7. априла, подвуче да би требало да се „konačno pristupi obrazovanju fototeke i zbirke crteža, planova i kopija“. Као одговор, Александар Дероко је сугерисао да је неопходно најпре набавити ормаре, кутије и фасцикле, како би се створили услови за складиштење теренске документације. На крају дискусије о овом

³⁸² ДАС, ФАИ, Д-2, *Arheološki institut SAN. Plan rada za 1952. godinu*, 03.12.1951.

³⁸³ ДАС, ФАИ, Д-2, Археолошки институт САН, *Izveštaj o radu Instituta u prvom polugodištu 1952. godine*, бр. 486, 30.06.1952; Д-9, Археолошки институт САН, *Molba za postavljanje Slobodana Živkovića* (према М. Миловановић), бр. 42/1, 12.04.1952.

³⁸⁴ ДАС, ФАИ, Д-10, Савезни институт за заштиту споменика културе, *Слање картона на попуњавање*, бр. 87, 12.01.1952.

³⁸⁵ Годишњак LV САН 1948, *Скупови одељења друштвених наука. Извештаји института*, 234-237; Годишњак САН LIX 1952, Археолошки институт, 320-321.

³⁸⁶ ДАС, ФАИ, Д-9, *Образложење за одговарајуће службено звање Александра Звекића* (према М. Миловановић), март, 1952.

питању, присутни су донели одлуку да се приступи уређењу фототеке и осталих збирки помоћног научног материјала када се створе објективне могућности.³⁸⁷ Сутрадан, 8. априла, како ћемо касније видети, предузет је одлучујући корак у даљој реализацији вођења и чувања археолошке теренске документације Института.³⁸⁸

Рад Археолошког института током 1952. године био је под будним оком САН, која је увек интервенисала у виду помоћи и савета. На IV седници Институтске комисије Председништва САН Александар Белић је поднео реферат о раду Археолошког института, где је, између осталог, записао: „План Археолошког института за 1952. годину није у потпуности реалан јер предвиђа превише проблема који се на овакав начин не могу у низу година да заврше, место да се оријентише на неколико наважнијих да њих обради, па онда да пређе на нове. (...) „По мишљењу председника Института, има доста добрих снага, са доста елана, али му недостаје система у раду и ту им треба и даље помагати. Прошле године, саветовање са Научним саветом овога Института показује да је имало резултате, али се Институт није могао потпуно да ослободи великог броја задатака и извесне растрганости у њиховој обради“.³⁸⁹

Чини се да је Белићев реферат озбиљно разматран од стране представника Археолошког института, нарочито ако се има у виду сугестија која је указивала на тежиште оних проблема који могу да се реше. Година 1952. је, сасвим извесно, била једна од преломних када је реч о унутрашњој организацији и кадровској консолидацији установе. Најпре треба скренути пажњу на то да је тада званично Милоје Васић споразумно напустио Институт због све већих обавеза на месту предавача на Филозофском факултету.³⁹⁰ Упражњено радно место и повећан обим унутрашњих организационих послова утицали су на управу да настави са ангажовањем нових млађих чланова који ће овога пута добити статус асистената. Пре него што су они почели са радом, донета је важна одлука која се тичала вођења теренске археолошке документације. Било је то 8. априла 1952. године, када је саопштено да ће асистенти део свог радног времена бити ангажовани на сређивању и вођењу документалистичке грађе.³⁹¹ Поред Невенке Спремо Петровић, током 1952. године статус асистената имали су још архитекта Војислав Кораћ и нови члан Института, историчар уметности и археолог Ђорђе Стричевић.³⁹² Ангажовањем нових сарадника на послу вођења теренске грађе формално је постављен темељ у свакодневном стручном вођењу документације.

³⁸⁷ ДАС, ФАИ, Д-3, *Zapisnik sa 225. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta SAN. Održanog 7. aprila 1952. godine.*

³⁸⁸ ДАС, ФАИ, Д-2, Археолошки институт САН, *Odluke o unutrašnjoj organizaciji Arheološkog instituta SAN* (према М. Миловановић), бр. 268, 08.04.1952.

³⁸⁹ АСАНУ, бр. 421, *Zapisnik sa IV седнице Институтске комисије Председништва САН, 13.03.1952.*

³⁹⁰ Д-2, *Izveštaj o radu Arheološkog instituta SAN u 1951. godini*, бр. 27, 15.01.1952.

³⁹¹ ДАС, ФАИ, Д-2, Археолошки институт САН, *Odluke o unutrašnjoj organizaciji Arheološkog instituta SAN* (према М. Миловановић), бр. 268, 08.04.1952.

³⁹² ДАС, ФАИ, Д-9, Српска академија наука, *Rešenje o prevođenju Đorđa Stričevića za asistenta Arheološkog instituta SAN*, бр. 4201, 22.04.1952; Археолошки институт САН, *Odluka Arheološkog instituta o rukovođenju epidiaskopom od strane asistenata* (према М. Миловановић), бр. 815, 05.11.1952; Ђорђе Стричевић (1929-1999) рођен је у Бањалуци. Проучавајући византолошке теме, докторирао је у САН 1956. године. Радио је у Савезном институту за заштиту споменика културе у Београду (1951-1952), Археолошком институту САН (1952-1964), Вобург институту Лондонског универзитета (1964-1965), Универзитету у Единбургу (1965-1966), Универзитету у Њукаслу (Енглеска) (1966-1968), Барнард Колеџу и Високој школи Колумбија Универзитета у Њујорку (1968-1971) и Универзитету Синсинатију у Охају. Стричевић је истраживао византијску археологију и историју уметности. Чанак Медић 1997.

Архивски подаци нам омогућавају да сагледамо важност документације у датом периоду на нивоу целе државе. На предлог председника Привредног савета Владе ФНРЈ, Бориса Кидрича, основан је Центар за техничку и научну документацију у Београду, 30. октобра 1952. године, са циљем прикупљања домаћих и иностраних докумената како би се додатно пружила помоћ установама и предузећима у Југославији.³⁹³ Задаци Центра били су:

- „da prikuplja domaću i inostranu dokumentaciju od naročite važnosti za rešavanje tehničkih i naučnih problema u našoj zemlji;
- da sređuje dokumentaciju po naučno utvrđenim sistemima u cilju njenog najracionalnijeg korišćenja;
- da izdaje bilten i ostale publikacije za tehničku i naučnu dokumentaciju;
- da organizuje mikro-filmsku službu radi pružanja usluga ustanovama i pojedincima;
- da saraduje sa odgovarajućim ustanovama u inostranstvu, kao i sa međunarodnim organizacijama za dokumentaciju.“³⁹⁴

Поред Академијиних института, који тада увелико посвећују пажњу вођењу и чувању документације, овај вид посла био је дефинисан и у другим установама. Поред Народног музеја,³⁹⁵ као пример можемо навести Национални центар за педагошку документацију, коме је Министарство просвете поверило задатак да прикупља, изradi и корисницима уступа материјал ове врсте. Треба споменути и Педагошки институт, у чијој Уредби о оснивању под чланом 2 стоји обавеза установе да израђује и објављује документацију о просветној и културној делатности.³⁹⁶

Послови асистената Археолошког института, у просторији где се налазила документација, обухватили су сређивање и регистровање фотографија, негатива, копија, затим цртежа, рукописа, извештаја, теренских записника, планова и разних копија. Било је предвиђено да овај посао асистенти обављају свакога дана, у трајању од три сата дневно.³⁹⁷ Међутим, треба нагласити да су асистенти током 1952. године често били анагажовани на теренским истраживањима и обављању кадровских послова Института. Полазећи са таквог становишта, може се са пуним правом претпоставити да рад на сређивању документационог материјала највероватније није био континуиран и динамичан у пуној мери.³⁹⁸ Млади чланови су, такође, током пролећа и лета били на разним стручним екскурзијама, или специјалистичким путовањима, као нпр. Невенка Спремо Петровић и Војислав Кораћ у Грчкој – са циљем да допуњују знања из средњовековне архитектуре.³⁹⁹ Већи обим посла, који је био пред асистентима, поред писања научних радова, одразио се на вођење теренске документације. То се можда најбоље види у предлогу буџета Археолошког института за 1953. годину, који је упућен Академији: „Institut je vrlo brižljiv za dizanje mladih arheoloških kadrova kojima

³⁹³ АЈ, 50-12, *Rešenje o osnivanju Centra za tehničku i naučnu dokumentaciju*, br. 3564, 30.10.1952.

³⁹⁴ 50-12, *Rešenje o osnivanju Centra za tehničku i naučnu dokumentaciju*, br. 3564, 30.10.1952.

³⁹⁵ Мано-Зиси 1954, 314.

³⁹⁶ АЈ, 316-54-63, *Nacionalni centar za pedagošku dokumentaciju* (1952); 316-54-63, *Uredba o osnivanju Pedagoškog instituta* (1952).

³⁹⁷ ДАС, ФАИ, Д-9, Археолошки институт САН, *Odluka o rukovođenju dokumentacijom Arheološkog instituta od strane asistenata* (према М. Миловановић), бр. 816, 05.11.1952; Годишњак LIX САН 1952, 316-317.

³⁹⁸ Milovanović 2022, 257-258.

³⁹⁹ ДАС, ФАИ, Д-9, Археолошки институт САН, бр. 281/1, 16.04.1952; Д-9, Археолошки институт САН, *Prijava u vezi putovanja asistenata u Grčku* (према М. Миловановић), бр. 568/2, 20.08.1952.

omogućuje ne samo odlazak na terenske radove već ih upućuje u struku i na svojim vrlo čestim sednicama sa stručnim referatima. Zato je institut zbog razgranate delatnosti osetio gubitak jednog administrativnog službenika koji je u toku ove godine premešten u drugu ustanovu. Evidencija celog poslovanja, terenskog i izdavačkog, postala je teža i nedovoljna. Pri ovakvim uslovima teško trpi i Biblioteka, a katalogizovanje obimnog institutskog naučnog i dokumentarnog materijala, fotografija, planova, reprodukcija, crteža i kopija, što predstavlja i milionsku materijalnu vrednost, bez povećanja administrativnog, stručnog i tehničkog kadra, u idućoj godini, jedva da se može preduzeti“.⁴⁰⁰

Проблем је представљало и то што су сарадници Института истражен археолошки материјал задржавали код себе, а самим тим и документацију. Овакво стање одразило се на посао вођења картотеке и фототеке, будући да асистенти нису могли у пуном обиму да евидентирају и складиште теренску грађу. Отежавајућу околност током 1952. године представљао је, у великој мери, недостатак просторија и специјалног намештаја за складиштење. Додатни корак у решавању свих проблема учињен је када се Археолошки институт, октобра месеца, вратио у зграду САН и самим тим добио боље услове за рад.⁴⁰¹

1953.

На самом почетку 1953. године сарадници Археолошког института САН дискутовали су, на 258. седници, о предлогу поделе на секторе у оквиру којих би се археолошка грађа сређивала и анализирала. У суштини, унутар предложеног сектора били би распоређени руководиоци, са задатком да воде рачуна о сређивању картотека, фототека и планотека, као и о општем раду сектора, који би били подељени по целинама: Праисторија, Антика са раном Византијом и Словени са средњим веком.⁴⁰² Иако је тај предлог на овој седници био начелно прихваћен, тешко је говорити о томе у ком домену је он био реализован, нарочито када је реч о предложеном вођењу научне и техничке документације.⁴⁰³ У сваком случају, без обзира на његов исход у погледу спровођења, може се закључити да је постојао један покушај идејне унутрашње организације Института, до које је дошло на почетку нове радне године, у оквиру нових службених просторија.

За историјат археолошке документације на овим просторима занимљива је била 267. седница Института, одржана 23. марта те године. На самом почетку заседања дискутовало се о стварању индикатора и потребних карата за рекогносцирање југоисточне Србије. Том приликом је Растислав Марић подсетио да нишки музеј располаже исцрпном картотеком археолошких налазишта за наведену област, те да би било од велике користи прегледати тај документациони материјал. Због важности картотеке у нишком музеју Миодраг Грбић је добио задатак да отпутује у Ниш и прикупи неопходне податке о археолошким локалитетима.⁴⁰⁴ Није тешко закључити да је овде реч о оној картотеци коју су израдили представници и сарадници општинских

⁴⁰⁰ ДАС, ФАИ, Д-2, *Образложење предлога буџета за 1953. годину* (према М. Миловановић), бр. 777, 15.10.1952.

⁴⁰¹ Годишњак LIX САН 1952. Извештај о раду института Одељења друштвених наука. *Археолошки институт*, 316, 323.

⁴⁰² ДАС, САИ, Д-3, *Зписник са 258. редовног састанка чланова Археолошког института, одржаног 19.01.1953. у малој Сали Академије*.

⁴⁰³ Тако се на 282. институтској седници дискутовало о „активирању“ предложених сектора, унутар којих би се обрађивао археолошки материјал. ДАС, ФАИ, Д-3, *Зписник са 282. редовног састанка чланова Археолошког института, одржаног 03.11.1953. у просторијама института*.

⁴⁰⁴ ДАС, ФАИ, Д-3, *Зписник са 267. редовног састанка чланова Археолошког института, одржаног 23.03.1953. у малој Сали Академије*.

управа Моравске бановине током 1934. године, у оквиру које су се нашли подаци о археолошким локалитетима. Ово нам говори да су представници Археолошког института били добро упознати са документационим материјалом у појединим (можда и свим) музејима Србије.

Важно је напоменути да се на 267. седници такође у великој мери дискутовало о обрасцима за картотеку институтске документације. Александар Дероко је предлагао да се разне врсте образаца могу прилагодити самом карактеру археолошког материјала, док се Миодраг Грбић залагао за униформност картона. У наставку састанка, одлучено је да се у наредном периоду реализује сигнирање копија минијатура које се налазе код Радослава Грујића.⁴⁰⁵

У плану рада за 1953. годину управа Института је у погледу сређивања научне и техничке документације дефинисала следеће: „Nastaviće se i dalje rad na pripremanju za sređivanje potpune evidencije fotografskog, planskog i kopističkog fonda, kroz inventare i kartoteke, i pristupiće se njihovom konačnom sređivanju“.⁴⁰⁶ Ова констатација у допуњеној форми изнета је од стране Ђурђа Бошковића на XI седници Институтске комисије Председништва САН, одржаној 15. марта: „Сређивање и инвентарисање докумената и другог материјала који су сарадници Института пронашли на теренским истраживањима и о коме Институт нема још потпуну евиденцију. Инвентаризацију треба свршити што је могуће пре, макар се сав материјал нешто касније пренео у Институт када за то буду постојали услови у Институту, али евиденцију треба имати што пре“.⁴⁰⁷

У којој мери су асистенти водили и складиштили научну и техничку документацију током 1953. године за сада је тешко рећи, због оскудних података. Свакако да не треба искључити претпоставку да су млади сарадници учествовали у сређивању теренске грађе, само је питање у ком обиму. Треба напоменути да су током године асистенти имали бројне обавезе, као што су израда докторских теза, теренска истраживања, писање научних радова или ангажовање на разним пословима унутар Института (нпр. вођење записника на редовним седницама), што је за њихове младе године свакако био обиман и тежак посао.⁴⁰⁸ Још једна од тешкоћа, која је забележена у 1953. години, односила се на недостатак намештаја за сређивање картотеке, планотеке и фототеке, што је утицало на отежану обраду и публиковање археолошког материјала који је тада увелико био у порасту.⁴⁰⁹

1954.

Важност научне и техничке документације Археолошког института САН напоменут је у предлогу буџета за 1954. годину, када је констатовано: „У току протеклих година, радом института сакупљен је обиман разноврстан документациони материјал који представља драгоцену грађу за археолошко проучавање прошлости наше земље и решавање научне, археолошке и културно историјске проблематике која

⁴⁰⁵ ДАС, ФАИ, Д-3, *Zapisek sa 267. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta, održanog 23.03.1953. u maloj Sali Akademije.*

⁴⁰⁶ ДАС, ФАИ, Д-2, *Arheološki institut SAN, Plan rada za 1953. godinu*, br. 28, 20.01.1953.

⁴⁰⁷ АСАНУ, бр. 422, *Записник са XI седнице Институтске комисије Претседништва САН одржане у среду, 15. марта 1953. год.*

⁴⁰⁸ Годишњак LX САН 1953. *Одељење друштвених наука. Археолошки институт*, 293; Milovanović 2022, 257-258.

⁴⁰⁹ Годишњак LX САН 1953. *Одељење друштвених наука. Археолошки институт*, 293; ДАС, ФАИ, Д-2, *Predlog budžeta za 1954 godinu* (према: М. Миловановић).

се у вези са тим поставља“.⁴¹⁰ Слабије вођење документације образложено је недостатком довољног броја сталних службеника и потребног намештаја за смештај и класификацију теренске грађе. У предлогу буџета још је напоменуто да ће управа Института интензивније радити на реализацији овог проблема, и стога је у плану предвиђено ангажовање новог особља и попуњавање неопходног радног инвентара.⁴¹¹

Због повећаног обима теренске грађе и пораста посла на којима су били ангажовани асистенти, управа Института одлучује да за вођење документације као идејно решење ангажује регистратора–дактилографа. Такође, у плану је било довођење фотографа, који би обављао фотографисање на терену и вршио одређене потребне радове око техничке обраде теренског материјала. Да је питање документације за сараднике Института било веома важно у 1954. години сведочи и податак у оквиру Општег предрачуна буџета (Рекапитулација), где се у оквиру функционалних расхода први пут наводе трошкови који су предвиђени за Центар за стручну документацију и библиотеку, у износу од 450.000 динара.⁴¹² Узимајући у обзир већ поменуте разноврсне послове које су асистенти обављали, сама идеја о потреби ангажовања нових сарадника на сређивању документације Института, у овом случају дактилографа и фотографа, постаје сасвим јасна и оправдана. Међутим, за сада је ипак тешко рећи да ли је заиста дошло до ангажовања регистратора–дактилографа, будући да је у завршном извештају Археолошког института забележено да је регистровање и класирање података са терена ишло неуједначеним током: „Један део посла је већ био урађен, али највећи део имао је тек да се обави, пошто се материјал још увек добрим делом налазо код појединих сарадника на обради. У овоме погледу јасно је недостајао стручни регистратор, који би могао све своје време да посвети баш овом задатку“.⁴¹³ У сваком случају, без обзира на то ко је обављао послове вођења документације, асистенти или дактилограф, Институт је у 1954. години донео званичну одлуку о коначном сређивању и обради документационог материјала.⁴¹⁴ Први корак била је набавка намештаја за смештај теренске грађе: три ормана за картотеку, један орман за мапе, један орман за рукописе.⁴¹⁵ Наредни важан подухват била је набавка главне Инвентарне књиге документационог материјала, у оквиру које је започето уношење и инвентарисање теренске грађе, од 3. августа 1954. године.⁴¹⁶ Ову књигу водио је до лета 1955. године Иван Здравковић.⁴¹⁷

На 13. седници Управног одбора Археолошког института од 15. септембра, вођена је дискусија о питању и начину вођења документације. Војислав Кораћ је изнео саопштење да је увелико приступљено раду на организацији документационог материјала, уз напомену да се том послу у наредном периоду треба посветити још већа

⁴¹⁰ ДАС, ФАИ, Д-2, Археолошки институт САН, *Прелог буџета за 1954. г. Образложење*, бр. 600, 23.11.1953.

⁴¹¹ ДАС, ФАИ, Д-11, *Plan rada Arheološkog instituta za 1954. godinu. Prihvaćen na sastanku Institutskeg veća*, 4.01.1954.

⁴¹² ДАС, ФАИ, Д-2, Археолошки институт САН, *Прелог буџета за 1954. г. Образложење*, бр. 600, 23.11.1953.

⁴¹³ *Годишњак LXI САН 1954. Извештаји Одељење друштвених наука. Археолошки институт*, 145.

⁴¹⁴ *Годишњак LXI САН 1954. Извештаји Одељење друштвених наука. Археолошки институт*, 139.

⁴¹⁵ ДАС, ФАИ, Д-11, Археолошки институт САН, *Plan investicija za 1954. godinu*, бр. 97, 27.03.1954.

⁴¹⁶ ДАИ, Археолошки институт САН, *Инвентар документационог материјала*.

⁴¹⁷ Занимљиво је да у архивским документима нема навода који одређују записничара инвентарне књиге документационог материјала Археолошког института САН. Да је Иван Здравковић први уносио податке у инвентарну књигу закључили смо на основу анализе његовог рукописа. Уп. Археолошки институт САН, *Инвентар документационог материјала* и потписан *Ugovor o arheološkom iskopavanju i obradi materijala sa lokaliteta Novo Brdo*, Археолошки институт САН, 191/2, 13.7.1957.

пажња. Ђурђе Бошковић је тада констатовао да је забележен застој у вођењу али да је Институт почео са реализацијом на одређеним пољима по том питању. Вероватно је нови управник мислио на рад на уношењу података у Инвентарној књизи за документацију, која је до 15. септембра садржала 68 уноса.⁴¹⁸ Ова, 13. седница можда је била и преломна за даљу судбину у погледу обраде и чувања теренске грађе, будући да је тада Миодраг Грбић рекао можда и кључну реченицу, која је сигурно утицала на идејно решење у погледу трајног ангажовања документарсте Археолошког института: „Za sređivanje dokumentacionog materijala neophodno je potrebno odrediti **jedno lice** sa određenim zaduženjem“.⁴¹⁹ Пратећи даљу хронологију у контексту развоја документације, на ред долази Образложење за нова постављања у Археолошком институту САН у 1955. години. Овај документ оверен је 28. септембра 1954, и у њему је предвиђено запослење регистратора за сређивање научне документације: „S obzirom na obimnu delatnost Instituta na terenu i na rešavanju raznih arheoloških problema, stvorena je opsežna naučna dokumentacija koja predstavlja osnovni naučni fond Instituta. (...) Zbog malog broja stalnog stručnog kadra koji je sav angažovan na naučnom radu Instituta, potrebno je postaviti posebnog službenika sa zaduženjem da radi na kartoteci, fototeci, planoteci i klasifikaciji drugog naučnog materijala“.⁴²⁰

У Правилнику Археолошког института, који је усвојен на XI седници Институтске комисије Председништва САН од 29. децембра 1954. године, видимо да је под чланом 18, који дефинише радна места, постојао извесни „službenik sa fakultetskom spremom za poslove naučne dokumentacije /kartoteka, fototeka, planoteka/“.⁴²¹ У овом тренутку не располажемо архивским подацима на основу којих бисмо могли да кажемо име службеника који је водио документацију према издвојеном Правилнику. Можемо само претпоставити да је ту функцију обављао неко од асистената Института.

1955.

Повећан обим документационог материјала очигледно је утицао на то да управа Археолошког института САН предузме завршни корак у реализацији систематизације археолошке теренске документације. Многобројни покушаји из претходних година очигледно су били само подлога за тренутно, а не трајно решење у контексту постављања лица за сређивање документационог материјала. Јако сложен прилив обимне, сада већ вишегодишње теренске документације, различите форме и садржине, указао је стручном особљу Института на нове приоритете у коначном, трајном решењу које се односи на постављање документаристе.⁴²²

У предрачуна буџета за 1955. годину, састављеном јануара месеца, предвиђена је основна плата за асистента који ће обављати послове обраде научне документације. Била је то нова позиција у Археолошком институту, образложена повећаним бројем теренских радова различите врсте и обима, који су, природно, утицали на стварање већег интензитета послова, а може се слободно рећи и несређене документације. Посебно је у предрачуна наглашено да ће документалиста имати задатак сређивања и класификовања теренског садржаја, са циљем да у пуној мери буде на располагању заинтересованим стручњацима. Уз ову дефинисану оцену, управа Института је још

⁴¹⁸ ДАИ, Археолошки институт САН, *Инвентар документационог материјала*, р. бр. 1-68.

⁴¹⁹ ДАС, ФАИ, Д-12, *Zapisnik sa 13. sednice Upravnog odbora Arheološkog instituta održane 15. septembra 1954.*

⁴²⁰ ДАС, ФАИ, Д-11, *Образложење за нова постављања у Археолошком институту у 1955. години*, бр. 563, 28.09.1954.

⁴²¹ ДАС, ФАИ, Д-97, *Pravila Arheološkog instituta SAN (1954).*

⁴²² Milovanović 2022, 258-259.

истакла: „Zbog malog broja stalnog naučnog kadra koji je sav angažovan na naučnom radu Instituta, portebno je postaviti posebnog službenika sa zaduženjem da radi na kartoteci, fototeci, planoteci i klasifikaciji drugog naučnog materijala. Nedostatak ovakvog službenika uzrok je dosadašnjoj nemogućnosti Instituta da pristupi ovom poslu, što u mnogome parališe njegov rad kao naučne ustanove“.⁴²³

Вредна је помена и чињеница да су, пре него што је званично расписан конкурс за документалисту Археолошког института, асистенти и спољни сарадници формално још увек обављали посао сређивања теренског инвентара. Томе у прилог говоре подаци са 334. седнице, која је одржана 28. фебруара, и на којој је донета одлука да се техничка документација преминулог професора Радослава Грујића пренесе из Патријаршије у Институт. Задатак преношења и сређивања био је додељен Ђорђу Стричевићу и Дејану Медаковићу.⁴²⁴

Одобрење предложеног буџета Археолошког института за 1955. годину омогућило је реализацију запошљавања новог асистента. Одлука о расписивању конкурса за место документаристе прихваћена је на 20. седници Управног одбора, која је одржана 4. марта (Сл. 19). На овом заседању главне теме су заправо биле садржај и распон послова будућег службеника. Бројне полемике су се водиле око тога шта ће документариста Института радити након ангажовања. Тако је, рецимо, Војислав Кораћ истакао да ће нови службеник морати да сноси и материјалну одговорност за руковођење документацијом. Ђурђе Бошковић је концизно напоменуо да ће нови асистент морати да помаже и на другим пословима Института када се буде указала потреба за тим.⁴²⁵

У дневном листу *Политика* расписан је, 10. марта 1955. године, конкурс за радно место „службеника регистратора за научну и техничку документацију“ Археолошког института САН.⁴²⁶ Од чак 22 пријављена кандидата, највише из области археологије и историје уметности, за ово радно место одабрана је Љубица Зотовић⁴²⁷ (сл. 20-21), тада дипломирани археолог. Избор кандидата спровела је стручна комисија коју су чинили Милутин Гарашанин, Светозар Радојчић и Ђурђе Бошковић. Када је реч о њеној радној биографији до доласка у Институт, треба укратко навести да је Љубица Зотовић студије археологије завршила на Филозофском факултету у Београду 1954. године, одредивши се за класичан период. Пре него што је изашао конкурс за документаристу, претходни рад и опште способности новог асистента били су добро познати сарадницима Археолошког института. Један од њених првих терена био је у Ражани код Ваљева, под руководством Милутина Гарашанина. Наредни локалитет на коме је Љубица Зотовић ангажована је Царичин град, под надзором Ђорђа Мано-Зисија. Треба напоменути и њено присуство на рекогносцирању Косова и Метохије (пројекат Археолошког института), опет под вођством Милутина Гарашанина. Након дипломирања, Љубица Зотовић је била волонтер Античког одељења Народног музеја у Београду. У шестомесечном периоду, почев од октобра 1954. године, била је

⁴²³ ДАС, ФАИ, Д-11, Археолошки институт САН, *Образложење предрачуна буџета за 1955. годину Археолошког института*, бр. 337/2-54, 21.01.1955.

⁴²⁴ ДАС, ФАИ, Д-3, *Зписник са 334. редовног састанка чланова Археолошког института, одржаног 28.02.1955.*

⁴²⁵ ДАС, ФАИ, Д-12, *Зписник са 20. седнице Управног одбора Археолошког института, одржане 4. марта 1955.*

⁴²⁶ *Политика* 10. 3. 1955.

⁴²⁷ Љубица Зотовић (1931-2021) рођена је у Љубљани. Докторирала је 1964. године на Филозофском факултету у Београду. Љубица Зотовић је радила у Археолошком институту у Београду од 1955. до 1995. године. Поред рада у документацији Археолошког института, током радне каријере проучавала је античку археологију на простору југоисточне Европе. Кораћ 2021.

ангажована као волонтер и хонорарни радник у Савезном институту за заштиту споменика културе у Београду.⁴²⁸

У образложењу за избор кандидата, Комисија која је била одређена да процени квалитете будућег документаристе Археолошког института САН констатовала је следеће: „а) Kandidat Ljubica Zotović, dosadašnjim praktičnim radovima na dosadašnjim arheološkim terenima, praistorijskim, antičkim i ranosrednjovekovnim, mogla je proširiti svoje poznavanje raznih grana arheologije u meri potrebnj za obavljanje registratorskog posla. Praznine u njenom poznavanju srednjovekovne arheologije, moraće se, naravno poupuniti naknadnim radom; б) Radom na sličnom poslu u Saveznom institutu za zaštitu spomenika kulture, kandidat je stekla praksu koju će moći korisno primeniti pri obavljanju registratorskih poslova u Institutu“.⁴²⁹ Занимљиво је, форме ради, напоменути да су међу кандидатима за радно место документаристе били још Даница Димитријевић, Олга Милутиновић, Наталија Симовљевић и Ненад Тасић,⁴³⁰ касније важне личности у развоју српске археологије, и свакако једни од истакнутијих спољних сарадника Археолошког института.

Реферат Комисије за избор кандидата за место документаристе прочитан је на 23. седници Управног одбора Археолошког института, одржаној 30. маја. Под првом тачком дневног реда присутни су дискутовали о радним особинама и стеченом искуству Љубице Зотовић. Управни одбор је на крају једногласно прихватио одлуку да се кандидат постави на радно место документаристе. Међутим, потребно је скренути пажњу на једну опаску коју је присутнима током дискусије упутио Александар Дероко. Реч је, заправо, о чињеници да се Љубица Зотовић пријавила на конкурс као археолог, док је за вођење документације, напомиње Дероко, неопходан службеник који нема амбиције да направи научну каријеру.⁴³¹ Испоставиће се касније да је, тада већ искусни архитекта, био у праву. Може се са дубоким уверењем рећи да је Дероко замишљао кандидата који ће пажњу посветити искључиво обради археолошке документације, која је до 1955. године постала сложен проблем Института због несређености и обимности материјала. Уколико би се кандидат, паралелно са радом на документацији, определио и за научну каријеру, која унутар Археолошког института подразумева у основи одлазак на терене, писање научних радова и доктората, учествовање на научним скуповима, и много тога другога, у том случају би значајно трпео посао на сређивању документационе грађе, због ангажовања руководиоца на „два фронта“. Чини се да је Дероко слутио да ће до овога доћи у будућности, те је на седници истакао да се „ограђује“ од одговорности коју по питању постављања документаристе сnose чланови Комисије.⁴³² Након ове седнице, тачније, 19. јула, управник Археолошког института упутио је молбу Савету за науку и културу НР Србије за сагласност о постављању асистента за научну и техничку документацију.⁴³³ Овај допис Ђурђа Бошковића

⁴²⁸ ДАС, ФАИ, Д-9, Савезни институт за заштиту споменика културе, *Потврда* (Потврда о волонтерском и хонорарном радном односу у Савезном институту, према М. Миловановић), бр. 634, 12.03.1955; Д-9, Археолошки институт САН, *Радна биографија Љубице Зотовић* (према М. Миловановић), бр. 132, 16.03.1955; Д-9, *Spisak kandidata prijavljenih na konkurs za radno mesto registratora* (1955).

⁴²⁹ ДАС, ФАИ, Д-9, *Referat Arheološkom institutu SAN izboru registratora*, бр. 443/1955.

⁴³⁰ ДАС, ФАИ, Д-9, *Spisak kandidata prijavljenih na konkurs za radno mesto registratora* (1955).

⁴³¹ ДАС, ФАИ, Д-12, *Zapisnik sa 23. sednice Upravnog odbora Arheološkog instituta, održane 30. maja 1955.*

⁴³² ДАС, ФАИ, Д-12, *Zapisnik sa 23. sednice Upravnog odbora Arheološkog instituta, održane 30. maja 1955.*

⁴³³ ДАС, ФАИ, Д-9, Археолошки институт САН, *Molba za saglasnot o postavljanju Ljubice Zotović za asistenta* (према М. Миловановић), бр. 443, 19.07.1955.

потврђен је 26. јула, док је управа Института Љубицу Зотовић званично 1. августа распоредила на радно место документаристе.⁴³⁴

Послови који су чекали Љубицу Зотовић као асистента за научну и техничку документацију, према доступној архивској грађи, подразумевали су следећа задужења и обраду: картотека археолошких објеката и локалитета, фототека, теренски дневници, белешке и цртежи, планови, географске карте, копије орнамената и минијатура, клишеа издања Археолошког института. Такође су биле предвиђене, по потреби, активности у оквиру издавачке делатности, администрације и библиотеке.⁴³⁵ Што се тиче унутрашњих послова Института, током 1955. године Љубица је често била присутна на редовним седницама (некад водила и записнике), на којима се дискутовало о разним темама.⁴³⁶ Званично, као први документариста установе, она је у почетку обављала послове евидентирања и издавања фотографија и планова, а после радног времена уследило би стручно усавршавање.⁴³⁷ Поред свих горе наведених активности, као први документариста Института, доста је педантно водила главну Инвентарну књигу. На основу ње, могуће је хронолошки пратити рад на уношењу и инвентарисању документационе теренске грађе и хемеротеке.⁴³⁸ У завршном Извештају Археолошког института за 1955. годину констатовано је да рад на евиденцији документационог материјала кренуо убрзано напред, али да тешкоће у вођењу и даље постоје, што се превасходно односи на недостатак ормара и картона за евиденцију. За пет месеци рада, Љубица Зотовић је успела да евидентира и похрани 98 досијеа теренског материјала, 1629 фотографија, инвентарише 697 секција и обради податке за средњовековну картотеку.⁴³⁹ Ангажовањем документаристе у лето 1955. године, у време када је Ђурђе Бошковић био управник, ударен је темељ систематизацији и чувању археолошке теренске документационе грађе Института, у оквиру посебно дефинисаног стручног кадра чији је извршилац имао назив „сарадник за научну документацију“.⁴⁴⁰

⁴³⁴ ДАС, ФАИ, Д-9, Савет за просвету и културу, *Потврда о постављању Љубице Зотовић у Археолошком институту* (према М. Миловановић), бр. 7591, 26.07.1955; Археолошки институт САН, *Rešenje о postavljanju Ljubice Zotović u Arheološkom institutu SAN* (према М. Миловановић), бр. 741, 01.08.1955. Игром случаја, Решење о постављању Љубице Зотовић на радно место документаристе потписао је баш Александар Дероко.

⁴³⁵ ДАС, ФАИ, Д-9, Археолошки институт САН, *Rešenje о систематизацији службеничких места у Археолошком институту Српске академије наука у Београду*, бр. 472, 02.07.1955; Д-9, *Arheološki institut – registrator за научну и техничку документацију*.

⁴³⁶ ДАС, ФАИ, Д-3, *Zapisnik sa 351. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta SAN održanog 24. oktobra 1955. g. u maloj sali Akademije*; Д-3, *Zapisnik sa 352. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta SAN održanog 31. oktobra 1955. godine*.

⁴³⁷ Бошковић 2017, 265-266.

⁴³⁸ Не зна се када је тачно започет рад на прикупљању исечака из дневних новина о археолошким темама у Археолошком институту. Зоран Бошковић истиче да је „хемеротека вођена до 1963. године“. Бошковић 2017, 296; Такође се мало зна ко је руководио њеном инвентарисању до доласка Љубице Зотовић на место документаристе. Судећи према сачуваним рачунима за претплату исечака из новина које је издавала новинска агенција Југопрес, може се претпоставити да је хемеротеку водила библиотекарка Надежда Мандић. На претплатном рачуну за 30. април 1955. године стоји податак да је исечке из новина за текући месец -примила на руковање- управо Надежда Мандић. Вид. ДАИ, Jugopres. Novinska agencija Beograd. *Pretplata na servis dokumentacije isečaka iz dnevne štampe za mesec april 1955. g.* (30.4.1955). У Документацији Археолошког института, данас се налази инвентарна књига хемеротеке у којој су инвентарисани исечци из штампе од 1957-1962. године. ДАИ, Археолошки институт САН, *Инвентар исечака из новина II (1957-1962)*; Milovanović 2022, 262.

⁴³⁹ Годишњак LXII САН, *Извештај о раду Института Одељења друштвених наука. Археолошки институт*, 170, 174; Љубица Зотовић је почела да води инвентарну књигу документације од 18.08.1955. ДАИ, Археолошки институт САН, *Инвентар документационог материјала*, бр. 458.

⁴⁴⁰ ДАС, ФАИ, Д-97, Археолошки институт САН, *Rešenje о систематизацији службеничких места у Археолошком институту SAN у Београду*, бр. 695, 03.11.1955; Milovanović 2022, 259.

1956.

Од тренутка када је Археолошки институт САН добио документаристу велика количина теренске грађе је у доброј мери обрађена и складиштена. Љубица Зотовић је имала задатак да прикупља и сређује документациони материјал којег у основи чине теренски дневници, белешке, картотека споменика, фототека, хемеротека и планотека цртежа.⁴⁴¹ Примарни извор који нам омогућава да пратимо рад Љубице Зотовић је главна Инвентарна књига, у коју су у периоду од 7. јануара до 31. децембра 1955. године унете инвентарне јединице од броја 640 до 924.⁴⁴² Документариста је на себе такође преузео вођење хемеротеке и набавку месечних исечака о општим археолошким темама од новинске агенције Југопрес (Сл. 22).⁴⁴³ Међутим, иако је систем у Документацији Института тада почео да функционише, занимљиво је напоменути да, бар за сада, располажемо оскудним подацима на основу којих бисмо могли да опишемо унутрашњу организацију новог стручног кадра у 1956. години. Разлоге за тако нешто можда треба тражити у чињеници да је Документација Института, после многобројних покушаја, званично почела са радом, те више није било већих тешкоћа током интензивног евидентирања материјала.

Током 1956. године било је свега неколико краћих осврта на теренски материјал. На основу сачуваних података о 367. редовној седници, одржаној 5. марта, запажамо да је Ђурђе Бошковић замолио чланове Института да одрађене фотографије након теренских истраживања доставе документаристи ради завођења у инвентар.⁴⁴⁴ Сличну констатацију управник је поновио и неколико месеци касније, тачније на 386. седници, на којој је сарадницима саопштио да: „(...) sve fotografije sa terena, iskorišćene beleške i publikovane crteže, koji se odnose na radove Instituta vrate otseku za dokumentaciju. Što se tiče fotografija snimljenih na terenu, saradnici mogu na revers izuzeti sve snimke koji su im portebni za rad. Ostali snimci i negativi ostaju u fototeci Instituta“.⁴⁴⁵

Општа слика у погледу рада првог документаристе Института за 1956. годину може се сагледати из завршног извештаја који је објављен у Годишњаку САН LXIII. У њему се наводи да је спроведена набавка неопходних средстава за сређивање планотека, фототека и картотека.⁴⁴⁶ Тачно је да је Љубица Зотовић успешно водила Инвентарну књигу и систематизовала разну теренску грађу, али у датом периоду она је била ангажована и на теренским истраживањима, што је свакако утицало на мањи обим рада у документацији. У годишњем извештају који је саставила Љубица Зотовић помиње се одлазак на сондажна ископавања и рекогносцирања касноантичких локалитета у Нишу под руководством Миодрага Грбића. Поред тога, истиче се њен

⁴⁴¹ ДАС, ФАИ, Д-97, Археолошки институт САН, *Novo rešenje o sistematizaciji službeničkih mesta u Arheološkom institutu SAN*, бр. 662/1, 19.11.1956. Опште одредбе у вођењу документације у датом периоду јављају се и у другим установама. Као пример можемо навести Музеј града Београда, у чијем је Статуту из 1956. године дефинисана унутрашња организација, ч у оквиру које је, поред осталог, формирано Одељење стручно-техничке документације. Стаменковић 1973, 26.

⁴⁴² Археолошки институт САН, *Инвентар документационог материјала*, бр. 640-924.

⁴⁴³ ДАИ, Археолошки институт, *Реферат за набавку и исплату новинских исечака за потребе Археолошког института* (према М. Миловановић), бр. 117, 8.3.1956; Jugopres. Novinska agencija Beograd, *Pretpлата na Servis dokumentacije isečaka iz domaće štampe za februar 1956*, Račun br. 30.443/86.

⁴⁴⁴ ДАС, ФАИ, Д-3, *Zapisnik sa 367. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta, održanog 5. marta 1956. godine*.

⁴⁴⁵ ДАС, ФАИ, Д-3, *Zapisnik sa 386. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta, održanog 15. oktobra 1956. godine*.

⁴⁴⁶ Годишњак LXIII САН 1956. *Извештај о раду Института. Одељење друштвених наука. Археолошки институт*, 166.

одлазак у Македонију ради испитивања обичаја ритуалног клања бика и његових веза са старогрчким празником Диполиеа.⁴⁴⁷ Уз ово, Љубица често присуствује институтским седницама, где више пута води записнике.⁴⁴⁸ Чини се да је Александар Дероко био у праву када је напоменуо да не би било пожељно да нови сарадник има научне амбиције. То што у годишњем Извештају Љубица Зотовић не наводи ни једну реч о вођењу документације, него сву пажњу посвећује теренским истраживањима, добро осликава њене намере за даљи период.

1957.

Општи подаци о раду документаристе, који се односе на руковођење теренском археолошком грађом за 1957. годину, у основи су оскудни. Написан Правилник о организацији и пословању установе, под тачком 3, која гласи Организација Института, доноси нам податак о постојању посебног, издвојеног Одељења за документацију. Под чланом 18 се наводи да исто одељење има задатак да прикупља и сређује документацију археолошког материјала: фото-снимке, скице, планове, дневнике радова, инвентаре налаза, хемеротеку и др.⁴⁴⁹ Главна Инвентарна књига пружа увид у садржај достављене и заведене документације, на основу које се може закључити да је унет богат теренски материјал инвентарисан од броја 925 до 1339.⁴⁵⁰ Међутим, паралелно са радом у документацији, Љубица Зотовић 1957. године још интензивније свој рад усмерава на научна истраживања. Већ на 403. редовној седници она излаже реферат на тему *Ритуално клање бика као статак античког култа плодности*, који је пропраћен великом дискусијом.⁴⁵¹ Управо ће то излагање врло брзо бити претворено у први научни рад Љубице Зотовић, који ће, заједно са једним приказом научне студије, бити објављен у *Старинару* за 1957. годину.⁴⁵² Од осталих годишњих активности, треба скренути пажњу на студијска проучавања која је Љубица Зотовић, заједно са Душанком Вучковић Тодоровић, спровела на античким споменицима у Скопљу, Прилепу, Битољу и Охриду. У допису Музеју Скопља наводи се да је први документариста Института пријавио своју докторску дисертацију.⁴⁵³

У току 1957. године, управи Института је понуђена теренска документација Милоја Васића⁴⁵⁴ и Владимира Петковића.⁴⁵⁵ Најпре је почетком априла Љубица Зотовић, заједно са Ђорђем Мано-Зисијем и Радивојем Љубинковићем, била члан Комисије за откуп теренских фотографија Владимира Петковића, које је Институту понудила његова супруга Ружица. Фотографска заоставштина првог управника Археолошког института преузета је у јесен 1957. године, након одлуке на 45. седници Управног одбора.⁴⁵⁶ На 49. седници Управног одбора Археолошког института, 23.

⁴⁴⁷ ДАС, ФАИ, Д-11, Arheološki institut SAN, *Izveštaj Ljubice Zotović o radu u 1956. godini* (према М. Миловановић), бр. 671, 22.11.1956; Годишњак LXIII САН 1956. *Извештај о раду Института. Одељење друштвених наука. Археолошки институт*, 172.

⁴⁴⁸ Уп. записнике са редовних седница Археолошког института САН у 1956. години (ДАС, ФАИ, Д-3).

⁴⁴⁹ ДАС, ФАИ, Д-97, *Pravila o organizaciji i poslovanju Arheološkog instituta SAN*.

⁴⁵⁰ Археолошки институт САН, *Инвентар документационог материјала*, бр. бр. 925-1339.

⁴⁵¹ ДАС, ФАИ, Д-3, *Zapisnik sa 403. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta SAN, održanog 18.02.1957.*

⁴⁵² Зотовић 1957а; Зотовић 1957б.

⁴⁵³ ДАИ, ФАИ, Д-10, Археолошки институт САН, *Dopis Arheološkom muzeju Skoplje* (према М. Миловановић), бр. 655, 19.10.1957.

⁴⁵⁴ Милоје Васић преминуо је 4. новембра 1956. године у Београду. Марић 1956, 403.

⁴⁵⁵ Владимир Петковић преминуо је 13. новембра 1956. године у Београду. Ђорђевић 1984, 42.

⁴⁵⁶ ДАИ, Археолошки институт, *Odluka o preuzimanju fotografske zaostavštine Vladimira Pekovića* (Према: М. Миловановић), бр. 196/3, 21.11.1957; Данас се теренска грађа првог управника Археолошког

децембра, дискутовало се о откупу теренске документације покојног Милоја Васића. Материјал је нудила ћерка Милица Васић. Међутим, на састанку је Ђорђе Мано-Зиси истакао да је Комисија за откуп Васићеве теренске заоставштине формирана у Народном музеју у Београду. Управни одбор је одлучио да исплату препусти Музеју, уз напомену да се, ако дође до промене мишљења, о томе обавести Институт како би начинио неопходне кораке у реализацији набавке поменуте документације.⁴⁵⁷

1958.

У оквиру расподеле буџетских средстава за 1958. годину, за обраду научне и техничке документације и набавку фотоматеријала издвојена је одређена мања количина новца.⁴⁵⁸ Забележено је да је у тој години теренска документација повећана за 100 планова, 4055 фотографија и 51 стручни извештај.⁴⁵⁹ Можда је повећан обим документалистичке и библиотечке грађе подстакао управу Института да тражи од Председништва САН додатни смештај, будући да се јавио мањак у радном простору.⁴⁶⁰

Према свом Правилнику, Археолошки институт САН у 1958. години имао је *Одељење за документацију*. У оквиру истог правног акта наводе се, под чланом 18, задаци Одељења: „Прикупља и сређује документацију археолошког материјала (fotosnimke, skice, planove, dnevnikе radova, inventare nalaza, hemeroteку и др“.⁴⁶¹ Међутим, поред рада у документацији, Љубица Зотовић наставља са научним истраживањима, што се најбоље види у њеном Извештају за 1958. годину. Укратко, њена активност се базирала на писању докторске дисертације и прикупљању грађе за нове научне радове и критичке приказе.⁴⁶² Своје реферате читала је на редовним седницама, и они су увек пропраћени великом дискусијом од стране присутних.⁴⁶³ Такође, и у овој години је забележено њено учешће као записничара на редовним седницама и састанцима Пленума Археолошког института, што је свакако одузимало део времена предвиђеног за рад у документацији.⁴⁶⁴ У овом контексту, треба споменути и одлазак Љубице Зотовић у Атину на стручно усаврашавање у трајању од месец дана.⁴⁶⁵ У њеном Извештају са овог путовања јасно се види усмереност према научним истраживањима. Тако се, рецимо, њен боравак у грчким библиотекама сводио на проучавање литературе из области античке религије и уметности, све са циљем да се прикупе подаци о развоју римских култова на централном Балкану, што је уједно била и тема

института колоквијално води у као “Документациони фонд Владимира Петковића“. Садржај фонда највећим делом обухвата фотографије из времена пре оснивања Археолошког института.

⁴⁵⁷ ДАС, ФАИ, Д-12, *Zapisnik sa 49 sednice Upravnog odbora Arheološkog instituta održane 23. decembra 1957.*

⁴⁵⁸ ДАС, ФАИ, Д-5, *Raspodela budžetskih sredstava za 1958. godinu.*

⁴⁵⁹ ДАС, ФАИ, Д-11, *Izveštaj o radu Arheološkog instituta Srpske akademije nauka u 1958. godini.*

⁴⁶⁰ ДАС, ФАИ, Д-17, Археолошки институт САН, *Molba za dodeljivanje prostorija*, бр. 02-249/1, 17.04.1958.

⁴⁶¹ ДАС, ФАИ, Д-16, *Pravila o organizaciji i poslovanju Arheološkog instituta Srpske akademije nauka*, 02.10.1958

⁴⁶² ДАС, ФАИ, Д- 11, *Izveštaj o radu Ljubice Zotović u Arheološkom institutu SAN za 1958. godinu* (према М. Миловановић).

⁴⁶³ ДАС, ФАИ, Д-3, *Zapisnik sa 437. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta održanog 24.02.1958. god.*

⁴⁶⁴ ДАС, ФАИ, уп. Д-3, Редовне седнице Археолошког института САН за 1958. годину; Д-5, уп. , Редовне седнице Пленума Археолошког института САН за 1958. годину

⁴⁶⁵ ДАС, ФАИ, Д-11, *Izveštaj o radu Arheološkog instituta Srpske akademije nauka u 1958. godini* (према М. Миловановић).

њене докторске тезе.⁴⁶⁶ У извештају нема података о обиласку документационих центара у музејима и научним археолошким установама у Грчкој, како би се, на пример, направила паралела са радом Документационог одељења Археолошког института у контексту вођења и чувања теренске грађе.

Током ове године управа Института је иницирала размену археолошке документације са међународним научним организацијама.⁴⁶⁷ Не може се, на основу доступне архивске грађе, више говорити о овој идеји, али може се закључити да овакав тип сарадње до овог тренутка није био присутан у оквиру археолошких научних установа на овим просторима. За сада је тешко говорити о томе да ли је овде била реч о размени оригиналне документације, или, што је вероватније, о копијама.

1959.

Важност чувања, израде и контроле археолошке документације посебно је напоменута у оквиру *Закона о заштити споменика културе* који је у 1959. години објављен у Службеном гласнику НРС (бр. 51). Члан 42. овог закона предвиђа обавезу руководиоца археолошких истраживања, да након обављених теренских послова, целокупну научну и техничку документацију достави надлежном заводу за заштиту споменика културе (републичком, покрајинском или обласном).⁴⁶⁸ Иако се у овом закону не наводи, теренска документација је такође била смештана и у оквиру установе које је водила истраживања. Важно је споменути и члан 54, у којем се наводе стручна лица која врше надзор и преглед над археолошким радовима и документалистичким материјалом:

Члан 54

Стручна лица која врше стручни надзор овлашћена су да врше преглед грађевинских, археолошких и других радова који се предузимају ради спровођења техничко заштитних мера или ради научног истраживања споменика културе; да врше преглед инвентарисаних и регистрованих књига, картотека, каталога и других одговарајућих докумената у установама које прикупљају, одржавају и проучавају споменике културе, као и установама, радионицама и атељеима који објављују радове на конзервирању и рестаурирању споменика културе (...).⁴⁶⁹

У плану годишњег рада Археолошког института за 1959. годину, Љубица Зотовић на првом месту предлаже писање научних радова, одлазак на ископавања античке некрополе у Нишу, као и одлазак на ископавања и рекогносцирања Великог Градца (Taliata) код Доњег Милановца.⁴⁷⁰ Ипак, и поред ангажовања на теренским истраживањима, Савет Археолошког института, на основу извештаја референата, Миодрага Грбића и Милутина Гарашанина, потврдио је поновни избор Љубице Зотовић у звање асистента за научну и техничку документацију у 1959. години.⁴⁷¹

⁴⁶⁶ ДАС, ФАИ, Д-20, Археолошки институт САН, *Izveštaj o boravku u Francuskoj arheološkoj školi u Atini*, бр. 08 6/1, 09.01.1959.

⁴⁶⁷ ДАС, ФАИ, Д-11, *Izveštaj o radu Arheološkog instituta Srpske akademije nauka u 1958. godini* (према М. Миловановић).

⁴⁶⁸ *Службени гласник* 1959, бр. 51, *Закон о заштити споменика културе*.

⁴⁶⁹ *Службени гласник* 1959, бр. 51, *Закон о заштити споменика културе*.

⁴⁷⁰ ДАС, ФАИ, Д-11, Археолошки институт САН, *Plan rada Ljubice Zotović u Arheološkom institutu SAN za 1959. godinu* (према М. Миловановић), бр. 1037/1, 19.12.1958.

⁴⁷¹ ДАС, ФАИ, Д-12, *Zapisnik sa VI sednice Saveta Arheološkog instituta Srpske akademije nauka održane 23. januara 1959. godine*; Д-22, Археолошки институт САН, *Molba za saglasnost za ponovni izbor Ljubice*

Треба напоменути да је управа установе давала и друга годишња задужења документаристи, која су свакако одузимала део радног времена предвиђеног за сређивање теренске документације. У прилог томе, наводимо одлуку са 11. седнице Научно-стручног колектива Археолошког института, у оквиру које је наведена потреба за формирањем Комисије за израду Пословника о раду. Чланови Комисије, поред Љубице Зотовић, били су Радивоје Љубинковић и Ђорђе Стричевић.⁴⁷²

Нова радна година започела је, практично, са питањем руковођења картотеком Института. На 10. седници Научно-стручног колектива, од 9. јануара, под другом тачком дневног рада дискутовало се о Предлогу установљења предметне и појмовне картотеке као колективног задужења институтских сарадника. Закључено је да су предметна и појмовна картотека неопходне за даљи рад Института, те је формирана стручна комисија са циљем да проучи тренутно стање у Одсеку за научну и техничку документацију. За чланове комисије су изабрани Радивоје Љубинковић, Невенка Петровић и Љубица Зотовић.⁴⁷³ У доступним извештајима са даљих седница немамо података који би нам указали на то докле се стигло са реализацијом предложене картотеке. Можемо претпоставити да је радни колектив, приликом доношења одлуке о изради оваквог метода у контексту вођења документације Института, подразумевао планско формирање абecedних картона на којима би били унети локалитети по хронолошкој припадности.

Проблем недостатка радног простора наставио се и у 1959. години. Као решење, управник Института је у допису Управи послова САН предложио да се у испражњеној лекарској ординацији Академије смести део археолошке екипе или инвентара: „Institut u ovom trenutku raspolaže sa svojih 10 stalnih, i 17 spoljnih i dva administrativna službenika sa svega 8 prostorija, od kojih jednu zaprema biblioteka Instituta, jednu sekretarijat, jednu otek za dokumentaciju, jednu direktor ustanove, dok su svega četiri prostorije rezervisane za njegovo naučno osoblje – njegove stalne i spoljne saradnike“.⁴⁷⁴ Ипак, и поред тешких услова, Љубица Зотовић је обављала обиман посао у сређивању теренске грађе. Занимљиво је да прве званичне податке о њеном пословима у Документацији Института проналазимо у радном Извештају за 1959. годину. У оквиру друге целине годишњег сажетка, наводи се активност на инвентарисању исечака из хемеротеке, инвентарисању 1613 фотографија (од којих су неке залепљене на картонима), као и инвентарисање 132 археолошка цртежа. Поред рада у Документацији, Љубица Зотовић је била ангажована и на теренским истраживањима, односно на оним локалитетима које је представила у оквиру плана рада за 1959. годину.⁴⁷⁵ У истој години она објављује још два научна студијска приказа у *Старинару*.⁴⁷⁶

У јесен 1959. Завод за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС спровео је археолошка ископавања на деоници ауто-пута Ниш–Лесковац–Рисовац, када су проучаване хумке из млађе праисторије. Руководилац ових мањих радова био је

Zotović u zvanje asistenta, бр. 04-47/1, 27.01.1959; Д-22, Археолошки институт САН, *Rešenje o ponovnom izboru asistenta Ljubice Zotović*, бр. 47/5, 27.11.1959.

⁴⁷² ДАС, ФАИ, Д-5, *Zapisnik sa 11. sednice naučno-stručnog kolektiva Arheološkog instituta Srpske akademije nauka održane u sredu 21. januara 1959. godine*.

⁴⁷³ ДАС, ФАИ, Д-5, *Zapisnik sa 10. sednice naučno-stručnog kolektiva Arheološkog instituta Srpske akademije nauka održane 9. januara 1959. godine*.

⁴⁷⁴ ДАС, ФАИ, Д-18, Археолошки институт САН, *Upravi poslova Srpske akademije nauka*, бр. 700/1, 30.12.1959.

⁴⁷⁵ ДАС, ФАИ, Д-11, Археолошки институт Српске академије наука, *Izveštaj o radu Ljubice Zotović u Arheološkom institutu za 1959. godinu* (према М. Миловановић), бр. 661/1, 03.12.1959; Годишњак LXVI САН 1959. *Извештај о раду Института. Одељење друштвених наука. Археолошки институт*, 196.

⁴⁷⁶ Зотовић Жунковић 1959, 402-403.

Војислав Трбуховић.⁴⁷⁷ Извештај са ових истраживања, након завршених радова, предат је Археолошком институту. Ови обављени послови су за историјат вођења теренске грађе веома важни, зато што је, заједно са Трбуховићем, ископавања на локалитету обављао још један археолог, који ће касније оставити дубок траг у вођењу научне и техничке документације Института. Била је то Љубица Продановић,⁴⁷⁸ тадашњи студент археологије.⁴⁷⁹

1960.

Средином 1960. године Археолошком институту САН стигао је допис Народног музеја у којем је наведено следеће: „У вези са одребама новог Закона за заштиту споменика културе чл. 38, 41-42, тражи се од археолошких установа да се Заводу за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије, за сваки рад, сваке године, поред исцрпног извештаја, приложе и главни планови и избор најкарактеристичнијих фотографија. Две године после завршних радова, даље се наводи, траже се оригинали дневника, теренских инвентара, сви планови и све фотографије“.⁴⁸⁰ Управа Народног музеја још је сугерисала Институту да се посвети стварању специјалне „централне“ документалистичке службе, са одређеним сталним кадровима и финансијским средствима, како би се научни рад у археологији подигао на још виши ниво.⁴⁸¹

Уколико пратимо извештај о раду у Документацији Народног музеја у Београду, можемо претпоставити да су нове мере закона додатно утицале на ажурирање теренске археолошке грађе. У годишњем Извештају проналазимо рад на уређењу документације са ископавања. Посебна пажња је била посвећена систематском вођењу фототеке и евидентирању негатива: (...) „радиће се и на фототеци за све музејске објекте, што захтева и упоредно снимање објеката за документацију и публикацију“.⁴⁸² У Археолошком институту вођење документације и у овој години може да се прати кроз Инвентарну књигу. До краја године документалистички инвентар био је богатији за 1813 фотографија и 134 плана.⁴⁸³ Ипак, и поред педантног уноса теренска грађе, Љубица Зотовић наставља са научним проучавањима и ангажовањима. Тако је у 1960. години забележено њено учествовање у рекогносцирању на траси ауто-пута Братство–јединство, као и археолошким ископавањима у Нишу и Малој Копашници током јесени. Такође, била је укључена у организацију припреме изложбе у вези са

⁴⁷⁷ Војислав Трбуховић (1930-2015) рођен је у Земуну. Докторирао је археологију на Филозофском факултету у Београду 1965. године. У Археолошком институту у Београду радио је у периоду од 1958-1994 прошавши корз сва научна звања. Трбуховић је истраживао археологију млађих праисторијских култура на Балкану. Васић 2016.

⁴⁷⁸ Љубица Продановић (1935-1992) рођена је у Београду. Дипломирала је археологију на Филозофском факултету у Београду 1960. године. Љубица Продановић је у периоду од 1962. до 1992. године радила као документариста у Археолошком институту, у којем је успоставила јединствен систем у вођењу теренског материјала. Поповић 1995.

⁴⁷⁹ ДАС, ФАИ, Д-20, *Zavod za zaštitu i naučno proučavanje spomenika kulture NRS, Izveštaj o arheološkim iskopavanjima na trasi autoputa Niš-Leskovac-Risovac* (према М. Миловановић), 24.11.1959; *Milovanović 2022*, 259-261.

⁴⁸⁰ ДАС, ФАИ, Д-20, Народни музеј Београд, *Преглед одредби новог закона за заштиту споменика културе* (према М. Миловановић), бр. 501/1, 03.06.1960.

⁴⁸¹ ДАС, ФАИ, Д-20, Народни музеј Београд, *Преглед одредби новог закона за заштиту споменика културе* (према М. Миловановић), бр. 501/1, 03.06.1960.

⁴⁸² ДАС, ФАИ, Д-24, Извештај о раду Народног музеја за 1960. годину.

⁴⁸³ Годишњак LXVII САН 1960. *Извештај о раду Института. Одељење друштвених наука. Археолошки институт*, 233.

Симпозијумом о лимесу.⁴⁸⁴ На овом Симпозијуму, који је организовало Археолошко друштво Југославије, одржано је и њено прво научно излагање, на тему *Античка некропола у нишкој Јагодин-мали*.⁴⁸⁵

Чини се да је 1960. година била година археолошке документације у Србији. Упоредо са доношењем закона који је у одређеној мери посветио пажњу теренској грађи, и предлогу Народног музеја за оснивање централне Документације, почетком јуна десиће се још један важан догађај који ће оставити дубоког трага у српској археологији. У питању је Годишња скупштина Археолошког друштва Југославије, која је одржана у Охриду, између 6. и 11. јуна. Мирјана Ћоровић Љубинковић поднела је реферат под насловом *Археолошка документација*.⁴⁸⁶ Ово је, уједно, прва јавна тематска јединица ове врсте која је обрађена у пуној мери на овим просторима. Реферат Мирјане Ћоровић Љубинковић имао је циљ да у првом делу представи тренутно стање и тешкоће у овођењу документације, сугеришући да је „она неопходна за правilan развој наше археологије“. У другом делу, врло концизно, понуђена су нова решења како би рад на сређивању теренског археолошког материјала био што садржајнији и доступнији: „Danas čitav ovaj problem je kod nas u fazi lutanja i traženja, a organizovan je na bazi pojedinačnih iskustava članova pojedinih kolektiva u okvirima širine njihovih naučnih problematika i interesa. Vreme je međutim da se ovom problemu pride sa punom odgovornošću i opštom saglasnošću – da mu se odredi pravi cilj, organizovan oblik i sadržina“.⁴⁸⁷ Мирјана Ћоровић Љубинковић, тада виши кустос Народног музеја у Београду и хонорарни сарадник Археолошког института САН, била је врло добро упозната са начином и динамиком руковођења научне и техничке документације. Она је сматрала да је неопходно организовати уједначену терминологију у оквиру специјалне документалистичке службе, како би се створили темељи за решавање одређених проблема. Полазно решење било је стварање „уједначене“ документације по садржини и свим доступним подацима, са циљем да се они сакупе на једном месту и адекватно систематизују.⁴⁸⁸

У оквиру другог дела реферата Мирјана Ћоровић Љубинковић изнела је четири суштинска проблема археолошке документације, које у редовима који следе представљамо у основним цртама:

1. Документација археолошких налазишта – У оквиру првог проблема наводи се потреба за стварањем индикатива, односно документације која уважава претходну припрему за одлазак на терен. Укратко, реч је припреми помоћних садржаја који обухватају: изводе из литературе и писаних извора, географске карте, извештаје, фотографије и цртеже љубитеља старина или податке из катастра. Други део овог проблема односи се на стварање почетне теренске документације археолошких локалитета. Овај део рада настаје приликом обиласка или рекогносцирања терена у оквиру којих добијамо податке о локацији, врсти, стању и специфичности налазишта. Мирјана Ћоровић Љубинковић истиче још и важност мултидисциплинарног карактера,

⁴⁸⁴ Д-20, Археолошки институт САН, *Odluka o odobrenju putovanja Ljubice Zotović na terenska istraživanja* (према М. Миловановић), бр. 01-438/1, 09.09.1960.

⁴⁸⁵ Годишњак LXVII САН 1960. *Извештај о раду Института. Одељење друштвених наука. Археолошки институт*, 233.

⁴⁸⁶ ДАС, ФАИ, Д-22а, *Program Godišnje skupštine Arheološkog društva Jugoslavije. Ohrid od 6 – 11. juna 1960. g.*

⁴⁸⁷ ДАС, ФАИ, Д-22а, *Program Godišnje skupštine Arheološkog društva Jugoslavije. Ohrid od 6 – 11. juna 1960. g.*

⁴⁸⁸ ДАС, ФАИ, Д-22а, *Program Godišnje skupštine Arheološkog društva Jugoslavije. Ohrid od 6 – 11. juna 1960. g.*

наводећи неопходност геолошких испитивања терена и израду аерофотограметријских снимака.

2. Документација ископавања – Овај одељак заправо представља дескриптивни део у којем се образлаже уобичајена процедура стварања документације на терену приликом археолошких ископавања. Међутим, један детаљ треба посебно напоменути. Мирјана предлаже да садржај досијеа у завршној фази радова треба да поседује резултате геолошких, антрополошких, палеоботаничких, палеозоолошких анализа, као и анализа метала, текстила, керамика, Ц-14 датума, итд.

3. Документација археолошких предмета – Превасходно се мисли на инвентарисање археолошких збирки у музејима. У првом плану се истиче стварање систематских картотека, у оквиру којих би се уносили основни подаци о пронађеним налазима (инв. број, опис, цртеж, фотографија, затим подаци о материјалу, стању очуваности, техници израде, контексту налаза, локацији и условима проналаска, специфичностима).

4. Централна општа документација – Мирјана Ћоровић Љубинковић истиче да је овај проблем уопштено светски феномен – у оквиру археолошких установа које теже да обједине документацију са циљем да она буде прегледна и доступна свим стручњацима. Као пример сређене документације, аутор наводи Центар за документарне налазе за археологију у Француској, који је основан 1957. године. Једно од основних начела Центра било је успостављање оријентације унутар картона – модела, са циљем да се дође до тражене теренске грађе. Такав начин вођења, истиче даље Мирјана, требало би да постоји у Југославији: (...) „već sada možemo da počnemo da radimo na našoj centralnoj dokumentaciji u granicama naših moći, jer ona je od neobične važnosti za pravilan razvoj naše nauke, i ne samo naše, jer u svetu se ide na jednu opštu, jedinstvenu svetsku dokumentaciju, a mi još nemamo ni nukleus naše“.⁴⁸⁹

Испоставиће се у наредном периоду да су промена закона и реферат Мирјане Ћоровић Љубинковић били кључни моменти за стварање нових радних услова у Документацији Археолошког института. Ово се, пре свега, односило на довођење новог стручног особља, које ће интензивнијим радом подићи руковођење обрадом теренског материјала на виши ниво. Дobar пример можемо пронаћи у плану годишњих послова за систематска археолошка ископавања Сирмијума (*Sirmium*) током 1961. године. Миодраг Грбић и Ћорђе Стричевић, као руководиоци истраживања у Сремској Митровици, у Елаборату пројекта велику пажњу посвећују теренској документацији. У првом реду, аутори истичу важност претходно начињене документације, али и тешкоће у њеном тренутном прикупљању. Да су мере закона утицале на сараднике Института, сведочи и податак у истом Елаборату који се односи на нужност формирања документациног центра. Грбић и Стричевић су по овом питању дали следећи коментар: „Raznoobraznost vođenja terenskih dnevnika, skica inventara nalaza i ostale dokumentacije, najvažnijeg sastavnog dela arheoloških radova, izazvana je stalnim menjanjem sastava stručne ekipe. Vođenje jednog dela radova je u toku iskopavanja više puta prelazilo iz ruke u ruku što je onemogućavalo kontrolu radnih pretpostavki, donošenje zaključnih konstatacija i stvaranje potpune naučne ocene učinjenih otkrića“.⁴⁹⁰ У завршним поглављима Елабората, аутори наводе обимну опрему за израду научне и техничке документације, која би требала да буде распоређена у оквиру засебног Одељења документације.⁴⁹¹

⁴⁸⁹ ДАС, ФАИ, Д-22а, *Program Godišnje skupštine Arheološkog društva Jugoslavije. Ohrid od 6 – 11. juna 1960. g.*

⁴⁹⁰ ДАС, ФАИ, Д-20, *Arheološka istraživanja ostataka antičkog grada Sirmijuma* (1960).

⁴⁹¹ ДАС, ФАИ, Д-20, *Arheološka istraživanja ostataka antičkog grada Sirmijuma* (1960).

Други пример који се односи на важност одговорног вођења документације проналазимо у јесен 1960. године. Тада је Археолошки институт спровео ископавања на локалитету Омољице код Панчева, под руководством Војислава Трбуховића. Дозволу за истраживања одобрио је Завод за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије, уз напомену да је Институт у обавези да у прописаном року достави Извештаје са истраживања и целокупну теренску документацију.⁴⁹² Дозвола и услови које је Завод тражио прослеђени су руководиоцу археолошких радова. Прописан рок за израду научне и техничке документације која треба да буде уручена другој установи на проверу и даље складиштење – свакако је условљавао њену што потпунију израду. Током ископавања и вођења теренске документације у Омољици, поред Војислава Трбуховића, учествовала је и овога пута Љубица Продановић.⁴⁹³

1961.

Допис Народнoг музеја који се односио на уступање документације Заводу за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије, као и предлог формирања Центра за документацију, били су предмет дискусије на 15. седници Савета Археолошког института, која је одржана 17. јануара 1961. године. Чланови су прихватили предлог Музеја који се односио на предају научне и техничке документације Заводу, али одлука о питању оснивања центра за вођење теренске грађе није донета. У виду образложења, у записнику је речено да се дилема о постојању наведеног Центра мора расправљати на посебној седници, која ће бити посвећена само овој проблематици.⁴⁹⁴

Током 1961. године постојао је Одбор за проучавање питања материјалне културе при САН. На захтев Савета академија ФНРЈ, тражено је априла те године да Одбор представи план рада за наредни период. За сада не можемо детаљније говорити о томе у којој мери су представљени циљеви реализовани, али у документу стоје занимљиви подаци о предлогу вођења археолошке документације. У оквиру трећег одељка, који се односи на перспективни предлог заједничког рада за 1961. годину, под другом тачком, записано је следеће: „Прибављање неопходне документације за даљи рад по проблематици заједничкој за материјалну културу Југославије. Ту долази пре свега набавка и сређивање база за даљи рад у обиму географских карата, атласа, фотографских докумената итд, како би се, затим, могло приступити обради заједничких прегледа и инвентара из области археологије (праисторијске, античке и средњовековне), архитектуре (римских споменика, средњовековних споменика, сакралних и профаних, цркава, манастира, градова, палата, итд.), споменика из времена турске власти (цамија, безистана, амама, мостова, итд.), етнографије и антропологије (старих сеоских и варошких кућа, целих насеља, итд.) – све у циљу обједињавања опште проблематике за целу земљу“. Потписник је био Александар Дероко.⁴⁹⁵

⁴⁹² ДАС, ФАИ, Д-20, Завод за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије, *Дозвола за археолошка ископавања Омољице код Панчева*, бр. 568, 24.09.1960.

⁴⁹³ ДАС, ФАИ, Д- 20, Археолошки институт САН, *Odluka o angažovanju Ljubice Prodanović na arheološkim iskopavanjima u Omoљjici* (према М. Миловановић), бр. 01-197/3, 04.05.1960. Поред истраживања у Омољици, Љубица Продановић је са Војиславом Трбуховићем у 1960. години учествовала у рекогносцирању праисторијских тумула и градина у Црној Гори и Херцеговини. ДАИ, Археолошки институт САН, *Odluka o putovanju Vojislava Trbuhovića i Ljubice Prodanović u Crnu Goru i Hercegovinu*, 01-394/1, 3.8.1960.

⁴⁹⁴ ДАС, ФАИ, Д-12, *Zapisnik sa XV sednice Saveta Arheološkog instituta, održane u utorak 17. januara 1961. godine*.

⁴⁹⁵ ДАС, ФАИ, Д-26, Међуакадемијски одбор за материјалну културу, *Проучавање материјалне културе прошлости Југославије (заједнички рад трију академија)*, 25.04.1961.

Овај документ био је прослеђен управи Археолошког института. План Одбора за проучавање материјалне културе вероватно је формиран због великих планираних пројеката, који су подразумевали, на пример, проучавање Ђердапа I. Овом приликом није потребно детаљније улазити у анализу рада Одбора и његовог деловања. Међутим, чини се да би ваљало дати још који коментар на предлог о прибављању и сређивању теренске археолошке документације. У овом тренутку не можемо са сигурношћу рећи да ли је Александар Дероко састављао документ као потписани представник Одбора. Како је Дероко током своје каријере био укључен у руковођење документацијом у различитим установама, врло је могуће да је горе цитирани трећи одељак друге тачке приложеног нацрта бар писан под његовим утицајем. Тада још увек као члан Археолошког института, који је добро пратио тространи рад Љубице Зотовић (документациони, теренски и научни), без сумње је хтео да понуди напреднији начин руковођења теренском грађом, који би обухватио све послове у том погледу.

У 1961. години, када је установа постала самостална, донет је Правилник о организацији и раду Археолошког института, од стране Савета, на седници од 22. јуна. Под чланом бр. 3 донете су посебне одредбе о библиотеци и документацији: „Biblioteka i dokumentacija prevnstveno služe za izvršenje radnih zadataka, stručnog usavršavanja i informisanja naučnih i stručnih radnika Instituta. Njima se mogu koristiti i lica koja nisu u radnom odnosu sa Institutom, pod uslovima predviđenim Pravilnikom o radu Biblioteke i Dokumentacije. Pravilnik iz prethodnog stava donosi Savet Instituta na predlog naučno-stručnog kolektiva Instituta. Poslove Biblioteke i Dokumentacije obavljaju odgovarajući stručni službenici pod neposrednim rukovodstvom direktora Instituta“.⁴⁹⁶

У оквиру петогодишњег инвестиционог плана рада (1961–1965), који су научне установе на захтев Савета за научни рад морале да поднесу до краја 1961, Археолошки институт је, као основну потребу, предложио набавку материјала и опреме за израду научне и техничке документације. Била је то заправо обнова неопходног научно-истраживачког садржаја, чија је тежња била усмерена на јачање материјалне базе установе како би она продуктивније функционисала. Од разноврсне опреме која је у спецификацији набројана, навешћемо само неколико набавки: теодолот, нивелир, транспортер за исцртавање ситуације археолошких локалитета, фото-апарати, писаћа машина, опрема за цртање, специјалистички столови и ормари.⁴⁹⁷ Затим је на 41. седници научно-стручног колектива Археолошког института, одржаној 2. октобра, директор Ђурђе Бошковић обавестио присутне о осталим детаљима предложеног петогодишњег плана рада. Овде је важно напоменути послове који су предвиђени за Љубицу Зотовић. Тада званично још увек у улози документаристе, она добија задатак да припреми и образложи материјал за израду годишњих планова који су предвиђени за теренске радове у Нишу и на деоници ауто-пута Братство–јединство. Послови за унапређење и вођење документације у оквиру поменутог плана рада нису споменути.⁴⁹⁸

За даљу судбину вођења научне и техничке документације била је пресудна 46. седница Научно-стручног колектива Археолошког института. Тада је донета одлука да се Савету Археолошког института, на чијем челу је тада био Георгије Острогорски,⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ ДАС, ФАИ, Д-97, *Pravila o organizaciji i radu Arheološkog instituta*.

⁴⁹⁷ ДАС, ФАИ, Д-22а, *Petogodišnji plan investicija Arheološkog instituta za period od 1961-1965. godine*.

⁴⁹⁸ ДАС, ФАИ, Д-5, *Zapisnik sa 41. sastanka naučno-stručnog kolektiva Instituta, održanog u ponedeljak 02.10.1961. god.*

⁴⁹⁹ Георгије Острогорски (1902-1976) рођен је у Санкт Петербургу. Докторирао је византлогију у Хајделбергу 1925. године. На Универзитету у Београду на Одељењу за историју предавао је Историју Византије у периоду од 1933-1973. године. У времењу од 1938-1941. водио је као в.д. директора

достави предлог о расписивању конкурса за „стручног сарадника за документацију“.⁵⁰⁰ У записнику се не наводе конкретни разлози за потребу ангажовања новог документаристе. Остаје само у домену претпоставки да је радни колектив Института прећутно прихватио опредељење Љубице Зотовић за даља научна усмерења. Вероватно због њеног научног опредељења, управа установе је била приморана да ангажује хонорарне сараднике на сређивању документације. У архивским подацима за 1961. проналазимо потврду да су у Археолошком институту и Сремској Митровици наведени посао обављале, свакако, у мањем обиму – Ана Премк и Љиљана Поповић Мијаловић.⁵⁰¹

Како се документациони фонд све више повећавао, сва је прилика да је руководство унапред предвидело потребу за новим стручним сарадником, који ће обављати искључиво посао документаристе. Овде треба нагласити да су пред Археолошким институтом били велики пројекти (Ђердап I, Сирмијум), чија је реализација планирана током шездесетих година 20. века. Ова чињеница свакако је давала разлог за добру припрему, односно за стварање услова у вођењу и смештају нове обимне документације, која ће бити израђена у току или након теренских археолошких радова различите врсте.

Да је управа имала у плану да званично Љубицу Зотовић одвоји од рада у документацији и усмери је на научно деловање сведочи и решење о одређивању личног дохотка за 1961. годину. У документу се Љубица више не означава као асистент за научну и техничку документацију, већ само као „асистент“.⁵⁰² Послови који су чекали новог документаристу у 1962. години били су и важни и обимни и разноврсни:

„Asistent za naučnu i tehničku dokumentaciju vrši prikupljanje, klasifikaciju i sređivanje celokupnog dokumentacionog materijala koji Institut dobija putem iskopavnja, rekognosciranja, studijskih proučavanja i komparacionih ispitivanja. Celokupan dokumentacioni materijal je po sadržaju podeljen u sledeće grupe:

1. секције, географске карте и карте autoputeva
2. материјал са иностраних археолошких и византолошких конгреса
3. дневници са ископавања или рекогноскирања, прибељске, цртежи и скице – сав материјал је распоређен по досијеима
4. фототека, коју чине фотографије залепљене на картоне са главним оријентационим подацима, негативи тих фотографија, микрофилмови и дијапозитиви
5. минијатуре и копије
6. хемеротека

Институт Кондаков за византологију и археологију у Београду. Од 1948-1976. био је директор Византолошког института САНУ. Функцију председник Савета Археолошког института САН обављао је од 1958-1962. године. Георгије Острогорски био је и остао један од водећих светских византолога и члан 10 међународних академија наука (од које две америчке). За редовног члана САН изабран је 1948. године. Извор: говор академика проф. др Љубомира Максимовића у Свечаној сали САНУ (8.11.2023.) поводом 75 година од оснивања Византолошког института САНУ; Вид. још и Годишњак LIII САН 1946, 208; Радић 2008, 183; Миловановић, у штампи; ДАС, ФАИ, Д-11, *Izveštaj o radu Arheološkog instituta Srpske akademije nauka u 1958. godini*.

⁵⁰⁰ ДАС, ФАИ, Д-5, *Zapisnik sa 46. sastanka naučno-stručnog kolektiva Arheološkog instituta održanog 13.12.1961. godine*.

⁵⁰¹ ДАС, ФАИ, Д-28, Археолошки институт, *Potvrda o učešću Ljiljane Popović Mijalović na sređivanju dokumentacije u Sremskoj Mitrovici* (према М. Миловановић), бр. 01-685/1, 17.08.1963; Д-28, Археолошки институт, *Potvrda o učešću Ane Premk na sređivanju dokumentacije i obavljanju administrativnih poslova u Arheološkom institutu* (према М. Миловановић), бр. 648-1, 08.08.1963.

⁵⁰² ДАС, ФАИ, Д-22, Археолошки институт, *Rešenje o određivanju ličnog dohotka Ljubici Zotović asistentu arheološkog instituta*, бр. 01-303/1, 28.12.1961.

7. kartoteka spomenika, lokaliteta, koja služi za orijentaciju pri upotrebi dokumentacionog materijala.⁵⁰³

*Blagodareći zalaganju Ljubice Prodanović,
Dokumentacija Arheološkog instituta
danas je svakako najiscrpnija, najsređenija
i najpristupačnija arheološka-arhivska riznica u celoj Srbiji.*

Iz Referata komisije za izbor Ljubice Prodanović u zvanje stručnog savetnika.
U Beogradu, 22. februara 1985.

Историјат и структура 1962–1992, етапа II

Златно доба у вођењу научне и техничке документације Археолошког института било је у оквиру друге историјске етапе развоја, која је трајала пуне три деценије. Љубица Зотовић званично 1962. године напушта радно место документаристе и као сарадник института каријеру усмерава на теренска истраживања, упоредо пролазећи кроз сва научна звања. Од њеног одласка уследило је ново поглавље у изради, инвентарисању и складиштењу теренског материјала, узроковано кадровским променама и консолидацијом Документације. Прва половина 60-их година 20. века представља посебно раздобље у историји Археолошког института, када су започети велики пројекти.⁵⁰⁴ Посебно треба споменути истраживања на Ђердапу, чије су припреме током 1962. године биле у пуном јеку.⁵⁰⁵ Овај теренски подухват, у оквиру којег је био ангажован велики број стручњака различитих специјалности, посебно је важан због тога што је Републичка комисија за научна истраживања и заштиту споменика културе и природе у Ђердапу инсистирала на модерној и добро припремљеној научној документацији.⁵⁰⁶ Паралелно са великим научним пројектима, Институт је у погледу свог унутрашњег развоја, између осталог, тежио и томе да уведе јединствен систем у вођењу научне и техничке документације, у чему је и успео. Како

⁵⁰³ ДАС, ФАИ, Д-22, *Образложење уз упоредни преглед* (Правила и организација рада Археолошког института, према: М. Миловановић).

⁵⁰⁴ Milovanović 2022, 259.

⁵⁰⁵ ДАС, ФАИ, Д-26, Завод за унапређење комуналне делатности, *Уговор између Завода за унапређење комуналне делатности NRS и Археолошког института. Предмет уговора: Израда elaborata о приказу историјско-културних споменика на приобалном подручју Дунава од Београда до бугарске границе и предлози за њихову заштиту*, бр. 741/1, 06.08.1962; Vučković Todorović 1964, 50.

⁵⁰⁶ Трифуновић 1984, 1.

би се то реализовало, било је неопходно ангажовати новог стручног сарадника за документацију који ће примарно обављати посао ове врсте.

1962.

Година 1962. практично започиње 47. састанком Научно-стручног колектива, 12. јануара, када је донета одлука о ангажовању Љубице Продановић⁵⁰⁷ (Сл. 23) на два месеца као хонорарног службеника на радном месту документаристе.⁵⁰⁸ Међу битнијим напоменама у оквиру потписаног уговора, који је сачињен два дана касније, наводе се и „остали послови“ који су у непосредној вези са вођењем теренске грађе, а које ће нови стручни сарадник обављати.⁵⁰⁹ Богата је радна биографија Љубице Продановић пре него што је добила хонорарни посао у Институту, што је највероватније био један од главних разлога да јој се пружи прилика. Укратко, током студија и након дипломирања на археолошкој групи Филозофског факултета у Београду 1960. године, забележено је њено учешће на ископавањима и рекогносцирањима локалитета у Југославији различитих хронолошких припадности. Ова истраживања вођена су од стране стручњака Народног музеја у Београду, Музеја Крајине у Неготину, Завода за заштиту споменика културе НР Србије, Покрајинског завода за заштиту споменика у Новом Саду и Археолошког института. Током рада у Народном музеју Љубица Продановић обављала је послове при Античком одељењу на инвентарисању и сређивању фототеке и картотеке. Потврду о раду на руковођењу теренском грађом издао је Ђорђе Мано-Зиси, који је у завршној линији документа врло концизно напоменуо да је кандидаткиња током рада у музеју „показала много интереса и била врло марљива и прилежна на послу“. Искуство је Љубица Продановић стицала кроз сређивање сирмијумске теренске документације, а радила је, са пуно успеха, и у Покрајинском заводу за заштиту споменика у Новом Саду.⁵¹⁰ Испоставиће се врло брзо да је обрада теренске грађе из Сремске Митровице била одлучујућа за њено даље напредовање.

Завршни корак у ангажовању документаристе као сталног стручног сарадника при Археолошком институту учињен је на V седници Савета, која је одржана 7. фебруара.⁵¹¹ Након њеног одрађеног хонорарног стажа, управа Института објављује јавни конкурс, у *Службеном гласнику* бр. 7/62, за упражњено радно место документаристе. На позив се одазвало 10 кандидата, од којих су у ужи избор ушли археолог Љубица Продановић и историчар уметности Маргита Николић. Савет Археолошког института поставио је као референте за избор кандидата – документаристе Бранка Гавелу и Ђорђа Стричевића. Одабрана комисија је дала нешто блажу предност Љубици Продановић, из разлога што је претходно обављала послове вођења документације у Народном музеју у Београду и Покрајинском заводу за заштиту споменика у Новом Саду, али у завршним редовима Извештаја ипак је

⁵⁰⁷ Љубичино девојачко презиме било је Нонин.

⁵⁰⁸ ДАС, ФАИ, Д-5, *Zapisnik 47. sastanka Naučno-stručnog kolektiva Arheološkog instituta održanog 12. i 15. januara 1962. godine.*

⁵⁰⁹ ДАС, ФАИ, Д-22, Археолошки институт, *Ugovor o honorarnoj službi potpisan između Arheološkog instituta i Ljubice Prodanović*, бр. 01 18/1, 15.01.1962.

⁵¹⁰ ДАС, ФАИ, Д-22, Народни музеј у Београду, *Potvrda o angažovanju Ljubice Prodanović na sređivanju dokumentacije u Narodnom muzeju u Beogradu* (према М. Миловановић), бр. 177/3, 10.03.1962; ААИ, Д-130, Археолошки институт, *Izveštaj Komisije za radno unapređenje Ljubice Prodanović* (према: М. Миловановић), бр. 01-897-02, 19.11.1979.

⁵¹¹ ДАС, ФАИ, Д-12, Археолошки институт, *Zapisnik sa V sednice Saveta Instituta održane 7. februara 1962*, бр. 50/2, 07.02.1962.

напоменуто да Савет мора да донесе званичан став о томе који кандидат је погоднији за руковођење теренским материјалом.⁵¹²

На VI седници Савета одлучено је да радно место у вођењу документалистичке грађе припадне Љубици Продановић. Одлуку са овог заседања потписао је Георгије Острогорски, као председник Савета Археолошког института.⁵¹³ Интересантно је напоменути да су на састанцима Савета и Научно-стручног колектива Археолошког института сви присутни гласали за Љубицу Продановић, осим Миодрага Грбића. Као образложење Грбић је истакао да је историчарка уметности Маргита Николић бољи кандидат, зато што има већу просечну оцену након завршених студија и боље познавање страних језика. У записницима је забележено да је о овом питању вођена опширна дискусија, али се њен садржај, осим поменутог завршног исхода, не наводи. Можда је овде било речи о могућем ризику који би у будућности проузроковало одвајање кандидата од вођења документације, односно опредељење за научна истраживања, као што је то био случај са Љубицом Зотовић. Ова констатација је, свакако, у домену претпоставки. Оно што сигурно можемо закључити јесте да је Љубица Продановић у очима сарадника Института, који су годинама уназад били упознати са њеним радним навикама и стручним квалитетима, виђена као идеални кандидат који би се определио примарно за послове вођења документалистичког материјала. Чини се да је добар осећај за ово имао Ђорђе Мано-Зиси, који је у потврди написао да Љубица има наклоност и смисао за овај вид посла. Испоставиће се касније да није погрешно. Додатни разлог да се сарадници установе определе за њу, свакако је лежао у чињеници да је радила две године на ископавањима и сређивању документације у Сирмијуму, односно на локалитету који је баш од 1962. године дошао под надзор Археолошког института.⁵¹⁴

Званично, управа Археолошког института поставља Љубицу Продановић на радно место стручног сарадника за документацију 31. марта 1962. године.⁵¹⁵ Према главној Инвентарној књизи, други документариста установе уноси теренску грађу од 14. априла (инв. бр. 1743).⁵¹⁶ Пратећи даље архивске податке, сазнајемо да је на 54. седници Научно-стручног колектива, одржаној 15. маја, донета одлука о формирању посебне комисије која је Љубици дала смернице и даље упуте за рад у Документацији. За чланове ове комисије изабрани су, сасвим очекивано, бивши документаристи – Љубица Зотовић и Ђорђе Стричевић.⁵¹⁷

Први додељен посао пре Института Љубица Продановић имала је, у сарадњи са Мајом Паровић Пешикан,⁵¹⁸ у Одељењу за документацију Покрајинског завода за заштиту споменика у Новом Саду, са циљем да прегледа теренски материјал са

⁵¹² ДАС, ФАИ, Д-22, Археолошки институт, *Savetu Arheološkog instituta (Izveštaj referenta za izbor kandidata za radno mesto stručnog saradnika za dokumentaciju)*, бр. 01 70/2, 28.03.1962; Д-22, Археолошки институт, *Odluka o izboru kandidata za dokumentaristu nakon prijavljenog konkursa* (према: М. Миловановић), бр. 01-177/1, 31.03.1962.

⁵¹³ ДАС, ФАИ, Д-12, Археолошки институт, *Zapisnik sa VI sednice Saveta Arheološkog instituta, održane 29. marta 1962. godine*, бр. 166/2, 29.03.1962.

⁵¹⁴ Уп. Поповић 2017а, 132; ААИ, Персоналне биографије, Љубица Продановић. *Personalni list*.

⁵¹⁵ ДАС, ФАИ, Д-5, *Zapisnik da 52. sastanka Naučno-stručnog kolektiva Arheološkog instituta održanog 29.03.1962*; Д-22, Археолошки институт, *Rešenje o postavljanju Ljubice Prodanović*, бр. 170, 31.03.1962.

⁵¹⁶ ДАИ, Археолошки институт САН, *Инвентар документационог материјала*, р. бр. 1743.

⁵¹⁷ ДАС, ФАИ, Д-5, *Zapisnik sa 54. sastanka Naučno-stručnog kolektiva održanog 15.05.1962*.

⁵¹⁸ Маја Паровић Пешикан (1932-2008) рођена је у Москви. Докторирала је на Филозофском факултету у Београду 1960. године. У Археолошком институту у Београду запослила се 1957. године и ту радила до пензионисања, прошавши кроз сва научна звања. Маја Паровић Пешикан је проучавала археологију млађих праисторијских култура на Балкану и хеленистичку археологију. Васић 2008.

истраживања Сирмијума. Тада су констатовани недостатак планова и некомплетност дневника.⁵¹⁹ Следеће Љубичино ангажовање забележено је 30. августа, када је отишла у Сремску Митровицу и Нови Сад како би радила на сређивању документације са ископавања Сирмијума.⁵²⁰ Била је то документација која је израђена под надзором Миодрага Грбића, човека који је само неколико месеци раније био опредељен за другог кандидата за радно место на сређивању теренске грађе Археолошког института. Испоставиће се врло брзо да су проучавања главног града римске провинције Друга Панонија (*Pannonia Secunda*) била веома важна за развој археолошке документације. У том погледу, поред Љубице Продановић, велики допринос у наредном периоду пружио је и Владислав Поповић (Сл. 24), који је на самом крају 1962. године ангажован као хонорарни научни сарадник при Археолошком институту.⁵²¹

Послови који су били предвиђени за новог документаристу Археолошког института били су прикупљање документације са ископавања и осталих теренских истраживања; куповина и размена документационог материјала; инвентарисање; каталогизирање документације и њено сређивање по регистрима; информативна и позајмна служба; помоћ на терену; кореспонденција.⁵²²

1963.

Нови документариста Археолошког института у другој радној календарској години примарно је радио на обављању текућих послова који су се односили на сређивање нове теренске грађе. У Инвентарној књизи документације материјал се заводио од 11. јануара до 27. децембра 1962. године, и за то време је унето укупно документационих јединица од броја 1768 до 1990.⁵²³ У овој години Љубица Продановић, такође, добија задужење да води записнике на редовним седницама Института. Први пут је то обављала на 66. састанку Научно-стручног колектива, 23. фебруара, када је Радивоје Љубинковић читао завршни рачун за 1962. годину.⁵²⁴ Међутим, уопштено посматрано, мало је архивских извора који би представили рад у Документацији за 1963. годину. Изузетак је податак који се односи на предвиђена археолошка истраживања у Ђердапу, приликом којих је посебна пажња била посвећена научној и техничкој документацији. То се најбоље види у уговору који је склопљен између Међуакадемијског одбора за лимес и Археолошког института. Средства која су издвојена од стране тог одбора су износила 1.100.000 динара. Чланом бр. 3 Уговора предвиђено је да се одређена количина новца утроши за израду техничке и фото-документације. Институт је, са друге стране, био дужан да након завршених радова Одбору достави документован обрачун утрошених средстава и Извештај о

⁵¹⁹ ДАС, ФАИ, Д-26, Археолошки институт, *Izveštaj o pregledu stanja dokumentacije sa istraživanjima Sirmijuma u Pokrajinskom zavodu za zaštitu spomenika u Novom Sadu* (према М. Миловановић), бр. 01 355/2, 20.06.1962.

⁵²⁰ ДАС, ФАИ, Д-26, Археолошки институт, *Odluka o službenom odlasku Ljubice Prodanović u Sremsku Mitrovicu i Novi Sad radi sređivanja terenske dokumentacije Sirmijuma*, бр. 01-348/54, 30.08.1962.

⁵²¹ ДАС, ФАИ, Д-22, Археолошки институт, *Ugovor o honorarnoj službi zaključen između Arheološkog instituta i Vladislava Popovića*, бр. 01-869/1, 15.12.1962.

⁵²² Археолошки институт, *Radna biografija Ljubice Prodanović u Centru za dokumentaciju Arheološkog instituta* (према: М. Миловановић), бр. 01-897/1, 04.10.1979.

⁵²³ ДАИ, Археолошки институт САН, *Инвентар документационог материјала*, р. бр. 1768-1990.

⁵²⁴ ДАС, ФАИ, Д-5, *Zapisnik sa 66. redovnog sastanka Naučno-stručnog kolektiva Arheološkog instituta, održanog 2. februara 1963. godine*. Периодично вођење записника од стране Љубице Продановић биће њена пракса током целе радне каријере у Археолошком институту.

постигнутим резултатима.⁵²⁵ Од осталих активности, треба још споменути одлазак Љубице Продановић и Владислава Поповића у Нови Сад ради предаје документације са археолошких истраживања Сирмијума (Сл. 25).⁵²⁶

У току 1963. године Љубица Продановић је предложила следећи план рада: „Pitanje arheološke dokumentacije u arheološkim ustanovama u Srbiji, prilagođavanje dokumentacije Instituta postojećoj dokumentaciji i sređivanju dokumentacije po odluci komisije“.⁵²⁷ Судаћи према њеним каснијим извештајима, због обимних теренских радова (Ђердап, Симријум, Царичин град) током 60-их година, Документација института је вођена према *посебним регистрима*, који су обухватили:

- фототеку: евиденција фотографије, дијапозитиве и негативе;
- планотеку: евиденција техничких планова и озолдских копија;
- досијеи: документација са археолошких рекогносцирања и ископавања;
- централна картотека: садржај постојећих података о појединим објектима/локалитетима.⁵²⁸

1964.

На адресу Археолошког института је 20. јануара 1964. године стигао занимљив допис. Тог дана је Завод за унапређење комуналне делатности, у циљу прикупљања података за тему *Основи документације за регионално и просторно планирање СРС*, упутио молбу Институту. У оквиру овог документа, наводи се да се сараднику Завода, Светиславу Вученовићу, одобрава увид у руковођење и садржину заведеног теренског археолошког материјала. Као примарни задатак истакнуто је следеће: „Ispitivanje mogućnosti, postupaka i metoda za pripremu dokumentacije za regionalno planiranje, da obuhvati deo raspoložive dokumentacije i službe koje se bave prikupljanjem i sređivanjem dokumentacije“.⁵²⁹ Овај пројекат заправо се односио на састављање Елабората у којем се третирају проблеми везани за непокретне споменике из области културноисторијског наслеђа који се могу уклопити у регионалне и просторне планове.⁵³⁰ Не улазећи у детаљнију анализу пројекта који је покренуо Завод, треба само кратко констатовати значај који је придаван документалистичкој грађи унутар установа које се баве проучавањем културног наслеђа. Поред тога, очигледно је да су представници Завода у датом периоду били добро упознати са радом Документације Археолошког института. Важност теренске грађе и њено систематско вођење природно су утицали на Завод да укључи Институт у наведени пројекат.

У првој половини 1964. године Археолошки институт врши припреме за истраживања локалитета у Ђердапу који су угрожени изградњом Хидроелектране I, односно подизањем нивоа Дунава. Елаборат за предстојеће радове, за које је предвиђено да трају до 1970. године, добио је одржив наслов *Arheološki spomenici u Đerdapu ugroženi gradnjom Hidrocentrale i potrebna sredstva za njihovu zaštitu uzimanjem naučne dokumentacije*. У елаборату је, као основни план, истакнуто да је прикупљање научне и техничке документације примарни циљ како би се јасније допунио и

⁵²⁵ ДАС, ФАИ, Д-40, *Ugovor sklopljen između Međuakademijskog odbora za limes i Arheološkog instituta u Beogradu*.

⁵²⁶ ДАИ, Археолошки институт, *Odluka o putovanju Vladislava Popovića i Ljubice Prodanović u Novi Sad*, 01-152, 28.2.1963.

⁵²⁷ ДАС, ФАИ, Д-22а, *Predloženi plan rada Ljubice Prodanović u toku 1963. godine*.

⁵²⁸ ААИ, Д-130, Археолошки институт, *Radna biografija Ljubice Prodanović u Centru za dokumentaciju Arheološkog instituta* (према: М. Миловановић), бр. 01-897/1, 4.10.1979.

⁵²⁹ ДАС, ФАИ, Д-30, *Zavod za unapređenje komunalne delatnosti, Molba Arheološkom institutu*, бр. 77/1, 20.01.1964.

⁵³⁰ ДАС, ФАИ, Д-30, *Dopis Svetislava Vučenovića Arheološkom insititutu*, februar 1964.

представио историјски значај овог дела Југославије.⁵³¹ Заштитна археолошка истраживања у Ђердапу успостављена су захваљујући југословенско-румунској сарадњи. На челу пројектног тима налазили су се Ђурђе Бошковић и румунски археолог из Букурешта Емил Кондураки. Током археолошких радова, испоставиће се касније, на простору Ђердапске клисуре евидентиран је и заштићен читав низ археолошких локалитета, који се временски опредељују од праисторије до средњег века (Лепенски вир, Падина, Чезава, Бољетин, Велики Градац, Хајдучка воденица итд).⁵³² Документација са свих истраживања ђердапских налазишта биће стручно обрађена захваљујући средствима Републичког фонда. Поред бројних сарадника из различитих научних и музејских установа који су учествовали у овом подухвату, била је укључена и Љубица Продановић.⁵³³

Мало је писаних података који би осликали рад у Документацији Института током 1964. године. У Инвентарну књигу документације унете су документационе јединице од редног броја 1991 до 2078.⁵³⁴ Познато је да је Љубица Продановић крајем фебруара 1964. године од управе Института добила помоћ од 30.000 динара за подстицај у обављању подређених послова. Овакав потез управе могао би, у духу тадашњег социјалистичког времена, да се објасни као додатна мотивација у раду за скоро запосленог стручног сарадника Документације. У образложењу за доделу одређене количине новца, Ђурђе Бошковић, као потписник документа, навео је између осталог следеће: (...) „vođenje celokune dokumentacije Instituta što podrazumeva inventarisanje i katalogizaciju fotografija, planova, inventara, dnevnika i ostalog dokumentacionog materijala kako u Institutu tako i na pojedinim velikim institutskim radilištima na terenu“.⁵³⁵

Наредни податак о раду Љубице Продановић односи се на одлазак у Нови Сад почтеком априла, са циљем да преда документацију са ископавања Сирмијума. У краћем извештају, истиче се да је извршен преглед теренског материјала Сирмијума за период од 1957. до 1961, при чему је констатована „недовршена документација“. Према даљем плану, Љубица Продановић наводи да ће Археолошки институт преузети на себе преосталу документацију са циљем да је прописно обради.⁵³⁶

1965.

Током 1965. године написан је Статут Археолошког института, у оквиру којег проналазимо дефинисане одредбе за рад у Документацији. Под тачком III одређени су организација, пословање и делатност Радне јединице, унутар које је издвојено Одељење за документацију, библиотеку, публикације и популаризацију. Затим, под чланом бр. 38, који дефинише радне задатке установе, наводи се следеће: (...) „da savremenim metodama istraživanja i u najboljoj organizaciji rada – na terenu, u zbirkama, bibliotekama, dokumentacionim središtima, laboratorijama, radionicama, biroima, ateljeima, kabinetima – postavljaju i rešavaju razne probleme arheološke nauke naše zemlje, dokumentaciju, obrađuju i pripremaju saopštenja za predavanje i studije za publikacije“. У

⁵³¹ ДАС, ФАИ, Д-22а, *Arheološki spomenici u Đerdapu ugroženi gradnjom Hidrocentrale I potrebna sredstva za njihovu zaštitu uzimanjem naučne dokumentacije* (1964); Vučković Todorović 1964, 50.

⁵³² Д-47, *Sistematska i zaštitna istraživanja na Đerdapu*; Мрђић, и др. 2017.

⁵³³ ДАС, ФАИ, Д-47, *Sistematska i zaštitna istraživanja na Đerdapu*.

⁵³⁴ ДАИ, Археолошки институт САН, *Инвентар документационог материјала*, р. бр. 1991-2078.

⁵³⁵ ДАС, ФАИ, Д-28, Археолошки институт, *Rešenje o dodeli sredstava za podsticaj u radu Ljubice Prodanović* (према: М. Миловановић), бр. 01-104/1, 27.02.1964.

⁵³⁶ ДАС, ФАИ, Д-30, Археолошки институт, *Izveštaj Ljubice Prodanović sa službenog putovanja u Novom Sadu*, бр. 01-163-02, 09.04.1964.

оквиру Статута су, затим, дефинисани и посебни задаци Документације, где се као примарни подухвати истичу прикупљање, сређивање и стручно-техничка обрада археолошког теренског инвентара. Такође је корисно напоменути да су радно место документаристе могли обављати стручни или научни радници са дипломом факултета прописаног за научне сараднике археологије. Поред документаристе Института, за послове израде и вођења теренске документације могу да буду ангажовани и сви научни радници, нарочито асистенти, што је прописано чланом 72 усвојеног Статута.⁵³⁷

Члан 47 Статута Археолошког института је значајно цитирати због одлуке која обавезује сараднике да након обављених истраживања морају да уступе документацију руководиоцу, односно установи: (...) „tri meseca po završenom radu, saradnici podnose Naučnom veću izveštaj, kao i dokumentaciju koja se može sastojati, zavisno od prirode zadatka od sledećeg: dnevnika radova, grobnih zapisnika, inვენатра, планова, цртежа, фотографија, отисака, мулаже и сл. као и раџунске документације“. Након достављеног теренског материјала, Научно веће дискутује, усваја и ставља евентуалне примедбе на поднету документацију. У случају да се не испуне тражени услови, према члану 47 Статута, сарадник одговара дисциплински.⁵³⁸

Непосредно пред почетак радова у Сирмијуму 1965. године, марта месеца, одржан је у Археолошком институту састанак представника установа које реализују ископавања. Ђурђе Бошковић је, након уводне речи, отворио дискусију о стању сирмијумске документације. Расправа је ишла у смеру доношења решења о комплетирању теренског материјала, при чему је одлучено да се израде инвентари, планови и фотографије који недостају у Археолошком институту и Музеју Срема. Сходно томе, Љубица Продановић је добила задатак да прегледа документацију у Покрајинском заводу у Новом Саду како би се добио тачан увид у обимност посла.⁵³⁹

У плану рада за 1965. годину било је предвиђено да Археолошки институт за потребе теренских радова ангажује цртача и стручног висококвалификованог фотографа.⁵⁴⁰ Потреба за сарадницима ове врсте је била сасвим оправдана. Осим за израду теренске документације у Сирмијуму, присуство цртача и фотографа било је неопходно и на другим археолошким локалитетима, на првом месту у Ђердапу.⁵⁴¹ Због већег обима посла, управа Института доноси одлуку о оснивању фото-лабораторије, како би се прилагодиле потребе савремених археолошких истраживања и Документације: „U dosadašnjem radu foto-usluge za potrebe dokumentacionog centra Instituta obavljala je fotolaboratorija SAN, a povremeno i foto-amateri angažovani sa strane. Iako su na taj način potrebe Instituta formalno zadovoljene, nije se moglo sprovesti obavljanje zadataka u određenom roku niti je postizan potreban kvalitet. Uz to, u arheološkoj dokumentaciji uvek dragocena snimanja u boji, mikrosnimanja, filmovanje pojedinih etapa arheoloških kopanja nisu mogli biti preduzimani jer fotolaboratorija SAN za ovu vrstu poslova nije bila opremljena“. Због свих наведених недостатака у послу израде фотографија, управа Института је одлучила да у 1965. години ангажује висококвалификованог фотографа.⁵⁴² Према доступним подацима, управа је

⁵³⁷ ДАС, ФАИ, Д-35, Археолошки институт, *Statut Arheološkog instituta*, бр. 01-1085, 30.12.1965.

⁵³⁸ ДАС, ФАИ, Д-35, Археолошки институт, *Statut Arheološkog instituta*, бр. 01-1085, 30.12.1965.

⁵³⁹ ДАС, ФАИ, Д-34, *Zapisnik sa sastanka održanog 10.03.1965. godine u Arheološkom institutu*.

⁵⁴⁰ ДАС, ФАИ, Д-22а, *Predlog plana rada Arheološkog instituta za 1965. godinu*.

⁵⁴¹ ДАС, ФАИ, Д-34, Археолошки институт, *Izveštaj o sistematskim iskopavanjima na arheološkim lokalitetima u Đerdapu u 1965. godini*, бр. 01-993/3, 23.12.1966.

⁵⁴² ДАС, ФАИ, Д-22а, *Predlog plana rada Arheološkog instituta za 1965. godinu*.

успоставила сарадњу са Братиславом Лукићем (Сл. 26), који је касније дуги низ година обављао хонорарно фотографске послове за потребе Института.⁵⁴³

Важност добро припремљене документације код истраживача ђердапских локалитета, која је у претходном елаборату посебно наглашена, прихваћена је са пуном пажњом. Као пример, навешћемо допис директора Војног музеја, Петка Луковића, Археолошком институту, у којем се истиче: „Obaveštavmo vas da smo do sada završili izradu potrebne tehničke dokumentacije i rekognosiciranje ušća r. Velika Čezava i r. Dunav (...). Molim vas da nam dostavite eventualne sugestije u pogledu rada na tehničkoj dokumentaciji jer želimo da uskladimo sve crteže i planove sa ostalim učesnicima na radu u Đerdapu“.⁵⁴⁴

1966.

На предлог Ђурђа Бошковића, Љубица Продановић 1966. године постаје секретар записничара Научног већа Археолошког института, што сведочи о њеним радним способностима и поверењу које је за кратко време задобила код сарадника установе.⁵⁴⁵ Међутим, мало је архивских података на основу којих можемо реконструисати историју рада у Документацији током 1966. године. У одређеној мери може само да се прати рад Љубице Продановић ван канцеларије Документације. Одлазак у музеје у Сарајеву, Загребу, Сплиту и Прилепу спроведен је са циљем да се документариста Института упозна са радом и руковођењем у тамошњим документационим одељењима (Сл. 27).⁵⁴⁶ Занимљиво је напоменути да је Љубица обилазила и археолошка ископавања, нпр. на Великом Градцу (*Taliatta*) (Сл. 28) и у Улцињу,⁵⁴⁷ вероватно са намером да прати ток израде научне и техничке документације.

1967.

Одсуство архивске грађе која се односи на обављање послова у Документацији биће мање-више општи феномен и за наредне године. Разлог за то може се пронаћи у чињеници да је систем вођења теренског материјала у Археолошком институту добро функционисао. Многобројни извештаји са разних годишњих седница који су у претходним редовима ове дисертације истакнути, добрим делом су се односили на решавање проблема у руковођењу документалистичком грађом. Тешкоће које су пратиле рад у Документацији биле су, почев од 1947. године, једна од главних тема у оквиру унутрашње организације Археолошког института. Долазак Љубице Продановић свакако је подигао на виши ниво рад у документационом одељењу, у оквиру којег је

⁵⁴³ Према усменом саопштењу Милоја Р. Васића, Братислав Лукић радио је као фотограф у Народном музеју у Београду од 1963. године до пензионисања. О ангажовању Лукића у Археолошком институту са циљем да обавља фотографске послове, вид. ДАИ, Археолошки институт, *Уговор о хонорарном раду између Археолошког института и Братислава Лукића*, 01-7/1, 7.1.1965.

⁵⁴⁴ ДАС, ФАИ, Д-34, *Vojni muzej Jugoslovenske narodne armije, Dopis Petka Lukovića Arheološkom institutu*, бр. к. 716, 20.07.1965.

⁵⁴⁵ ДАС, ФАИ, Д-5, *Zapinsik sa I sastanka Naučnog veća Arheološkog instituta održanog 18. januara 1966. godine*.

⁵⁴⁶ ДАС, ФАИ, Д-38, Археолошки институт, *Odluka o putovanju Ljubice Prodanović u Sarajevo*, бр. 01-13/1, 10.01.1966; Д-38, Археолошки институт, *Odluka o putovanju Ljubice Prodanović u Prilep*, бр. 01-40/1, 22.01.1966; Д-38, Археолошки институт, *Odluka o putovanju Ljubice Prodanović u Split i Zagreb*, бр. 01-162, 24.03.1966.

⁵⁴⁷ ДАС, ФАИ, Д-38, Археолошки институт, *Odluka da Ljubica Prodanović učestvuje na arheološkim iskopavanjima u Ulcinju*, бр. 380/1, 24.05.1966; Д-38, Археолошки институт, *Odluka da Ljubice Prodanović učestvuje na arheološkim iskopavanjima na Velikom Gradcu*, бр. 01-449/7, 25.08.1966.

успостављен динамичан систем у руковођењу и инвентарисању теренске грађе. Овакво стање, тј. одсуство текућих проблема у Документацији, манифестовало се празнином у тачкама дневног реда током одржавања годишњих састанака, што је само био доказ да је рад стручног сарадника био задовољавајући.⁵⁴⁸

Захваљујући главној Инвентарној књизи можемо пратити обим унете документације у Археолошком институту за 1967. годину, која је заведена од редног броја 2398 до 2471.⁵⁴⁹ У оквиру архивске грађе, проналазимо податак да је Љубица Продановић била ангажована на ископавањима у Ђердапу. Овде је, свакако, реч о њеном учешћу на пољу израде и систематизације теренске документације. У завршном годишњем извештају Археолошког института наводи се да је са ђердапских налазишта финална научна и техничка документација „веома обимна и разноврсна“. Она је од стране сарадника установе, који су спроводили ископавања на угроженим подручјима дунавског Лимеса, вођена и обрађена према „*uputstvu Instituta*“.⁵⁵⁰

У извештајима о раду Документације Института за 1967. годину регистровано је: 33.954 фотографије, 1.000 дијапозитива, 2.548 планова и 562 извештаја са теренских археолошких истраживања.⁵⁵¹

1968.

За даљи развој Документације Археолошког института била је важна 39. седница Управног одбора, која је одржана 18. априла 1968. године. У оквиру прве тачке дневног реда, отворена је дискусија о предложеном Правилнику о документацији и Упутству за израду документације. Љубица Продановић, која је била присутна на овом састанку, претходно је написала Правилник и Упутство. Ток разговора који је вођен у оквиру предложене прве тачке у наредним редовима преносимо у целисти:

„Д. Bošković stavlja tri načelne primedbe na Pravilnik i to:

1. predlaže da se obrazuje komisija koja će rešavati sva pitanja u vezi sa dokumentacijom; na taj način će se Naučno veće osloboditi dužnosti u vezi sa ovim pitanjem;
2. predlaže da se saradnici obavežu da pomažu dokumentaciji priložima;
3. da se u Pravilnik unese da pravo na korišćenje dokumentacije imaju i lica van Instituta, a s druge strane obaveza da se prilikom publikovanja naznači da je podatak dobiven od Arheološkog instituta.

Zatim se prešlo na analizu Pravilnika član po član:

Čl. 1. – proširiti i na saradnike sa strane.

Čl. 2. – dodati „*formulari, beleške sa terena, geodetski i fotografski snimci terena i geografske karte.*“

Čl. 5. – izraz „*radova*“ zameniti rečju „*istraživanja*“ Instituta

Čl. 7. – dodati „*investicionog karaktera*“.

Čl. 8. – dati opis pečata.

Čl. 13. – izbaciti reč „*izuzetno*“.

⁵⁴⁸ Други разлог, који је највероватније утицао на мањак архивских вести о раду Документације, јесте тај да је Љубица Продановић током 1967. и 1968. године била на породилском одсуству. ДАС, ФАИ, Д-34-02, Археолошки институт, бр. 01-530/02, 19.5.1967.

⁵⁴⁹ ДАИ, Археолошки институт САН, *Инвентар документационог материјала*, р. бр. 2398-2471.

⁵⁵⁰ ДАС, ФАИ, Д-47, *Izveštaj o radu Arheološkog instituta u 1967. godini*, бр. 320/1; ДАС, ФАИ, Д-38, Археолошки институт, *Molba Arheološkog instituta za izradu terenske dokumentacije prema Uputstvu* (према М. Миловановић), бр. 890/1, 10.11.1967.

⁵⁵¹ Бошковић 2017, 266.

- Čl. 17. – dodati „komisije odnosno Naučnog veća“.
Čl. 19. – izbaciti reč „naredba“.
Čl. 20. – „iskopavanja“ zameniti rečju „istraživanja“.

Pošto su jednoglasno prihvaćene sve predložene ispravke i dopune, odlučeno je da se one unesu u Pravilnik i da se on u tom vidu iznese pred Radnu zajednicu. M. Parović Pešikan predlaže da se pređe na diskusiju o Uputstvu za izradu dokumentacije. Posle kraće diskusije odlučeno je da se unesu samo izvesne izmene čisto tehničke prirode.⁵⁵²

Званично, Правилник и Упутство за документацију прихваћени су на 32. седници Радне заједнице, од 4. јуна.⁵⁵³

PRAVILNIK DOKUMENTACIJE ARHEOLOŠKOG INSTITUTA

Član 1

Dokumentacija Arheološkog instituta (u daljem tekstu dokumentacija) prikuplja, sređuje, obrađuje, čuva, i daje na korišćenje dokumentacioni materijal.

Dokumentacija prvenstveno ima za cilj da služi za izvršenja zadataka iz plana naučnoistraživačkog rada Instituta, stručno usvaršavanje i informisanje naučnih i stručnih radnika Instituta.

Dokumentacija Instituta služi i za informisanje i naučni rad drugih naučnih radnika u zemlji i inostranstvu.

Član 2

Dokumentacioni materijal obuhvata: dnevnike, inventare, izveštaje, formulare i beleške sa terena, skice, planove, geodetske i fotometrijske snimke terena, ozalidske kopije, negative, fotografije, dijapozitive, kino-filmove i sekcijske i druge karte, kao i elaborate stručnih analiza.

Svi stalni i spoljni saradnici Instituta obavezni su da predaju Institutu sav dokumentacioni materijal označen u stavu 1, koji mora da bude izrađen u saglasnosti sa poslanikom za vođenje i obradu dokumentacije na istraživanjima Arheološkog instituta.

Član 3

Za izvršenje stručnih dokumentacionih poslova dokumentacija treba da ima:

- za stručnu obradu radnike koji mogu biti u zvanju višeg stručnog saradnika ili stručnog saradnika – dokumentator;
- za vršenje tehničkih poslova tehničara – crtača;

Član 4

Dokumentacijom neposredno rukovodi rukovodilac dokumentacije, koga određuje Naučno veće. Kontrolu rada dokumentacije ostvaruje komisija od tri člana, koju formira Naučno veće.

Član 5

Rukovodilac dokumentacije vrši ove poslove:

- raspoređuje poslove dokumentacije na službenike dokumentacije i koordinira njihov rad;
- pravi plan rada i stara se o njegovom izvršenju;

⁵⁵² ДАС, ФАИ, Д-12, *Zapisnik sa 39. sastanka Upravnog odbora Arheološkog instituta, održanog 18. aprila t.g.* (1968).

⁵⁵³ ДАС, ФАИ, Д-36, *Zapisnik sa 32. sastanka Radne zajednice, održane 4. juna 1968. godine*, бр. 01-356/2, 14.06.1968.

- podnosi izveštaje o radu dokumentacije;
- podnosi predloge u vezi sa potrebama dokumentacije;
- stara se o izvršenju zakonskih i drugih propisa koji se odnose na rad dokumentacije;
- stara se o popunjavanju dokumentacionog fonda i njegovom pravilnom korišćenju;
- stara se o bezbednosti dokumentacione imovine;
- vrši poslove koji mu po unutrašnjoj podeli dokumentacionih poslova pripadaju;
- vrši i druge stručne poslove koje mu Naučno veće ili direktor instituta stave u dužnost;

Član 6

Svoje zadatke dokumentacija ostvaruje:

- nabavkom naučne i stručne dokumentacije i drugog dokumentacionog materijala;
- izradom i prikupljanjem dokumentacione građe sa iskopavanja i ostalih terenskih istraživanja Instituta, kao i one građe koja se odnosi na kabinetski rad;
- putem kupovine ili razmene;
- stručnom obradom i davanjem na korišćenje dokumentacione imovine u prostorijama Instituta ili van njega;

Član 7

Za obavljanje poslova u vezi sa izvršenjem ostalih zadataka dokumentacija treba da ima potreban broj stručnih saradnika na koje se raspoređuju poslovi dokumentacije.

Glavni poslovi u dokumentaciji su sledeći:

- poslovi u vezi sa prikupljanjem dokumentacije sa iskopavanja i ostalih terenskih istraživanja Instituta;
- poslovi oko kupovine i razmene dokumentacionog materijala;
- inventarisanje;
- katalogiziranje dokumentacionog materijala i njegovo sređivanje u posebnim registrima;
- klasifikacija dokumentacione građe;
- informativna i pozajmna služba u katalogu dokumentacije;
- pomoć na terenu;
- korespondencija;

Član 8

Rukovodilac dokumentacije stara se o nabavci dokumentacionog materijala. Za veće nabavke investicione prirode konsultuju se članovi Radne zajednice.

Član 9

Dokumentacija ima svoje pečate.

Član 10

Korespondencija dokumentacije administrativno se sprovodi preko sekretarijata Instituta.

Član 11

Finansijska sredstva za dokumentaciju obezbeđuju se u okviru radnih zadataka Instituta.

Član 12

Parcijalna revizija dokumentacionog fonda vrši se svake godine, a potpuna na osnovu inventarskih knjiga, svake desete godine. Parcijalnu reviziju vrši osoblje dokumentacije, a potpunu komisija koju određuje Naučno veće Instituta.

Član 13

Dokumentacija je pristupačna publici tri časa dnevno.

Član 14

Dokumentacijom se mogu koristiti:

- svi saradnici Arheološkog instituta;
- naučni i stručni saradnici Akademije;
- viskoih škola i srodnih naučnih ustanova u SFRJ;
- naučni radnici iz inostranstva;
- naučne i stručne ustanove u zemlji i inostranstvu;
- prosvetni, kulturni i drugi naučni i javni radnici u SFRJ.

Dokumentacijom se mogu koristiti i studenti koji su od svojih nastavnika upućeni Institutu sa preporukom.

Član 15

U saglasnosti sa čl. 3 i 16 zakona o autorskim pravima (Službeni glasnik FNRJ 36/1957), dokumentacioni materijal smatra se autorskim delom stvorenim u radnom odnosu.

Pravo na naučnu obradu dokumentacionog materijala u roku od 5 godina od završetka radova ima isključivo autor.

Prilikom korišćenja neobjavljenog materijala svi korisnici dokumentacije moraju da traže odobrenje autora i obavezni su da u saglasnosti sa čl. 40 st. 7 istog zakona jasno naznače ime autora i poreklo pozajmice, odnosno da se pozovu na inventarski broj dokumentacije Instituta.

Član 16

Pozajmica materijala van prostorija Instituta dozvoljena je korisnicima iz čl. 14 st. 1 i 2. Korisnici iz st. 2 i 3, van Beograda, kao i korisnici iz st. 4 i 5 podnose pismene zahteve preko svojih ustanova za pozajmicu, na koju daje saglasnost komisija, a u izuzetnim slučajevima Naučno veće Instituta.

Član 17

Van prostorija Instituta ne mogu se koristiti orginani planovi, negativni, fotografije, kao i postojeći unikatni sem po izuzetnom odobrenju Upravnog odbora.

Član 18

Rok vraćanja pozajmljenog materijala je mesec dana.

Rok se može produžiti po odobrenju rukovodioca dokumentacije, ali ne preko 6 meseci. Korisnici dobijaju materijal na revers.

Član 19

Institut može uz nakandu izraditi kopiju fotografija ili crteža iz postojaće dokumentacije.

- naučnim i stručnim ustanovama sa kojima sarađuje u zemlji i inostranstvu;
- novinarima prema odobrenju komisije;
- za izradu elaborata;

- spoljnim saradnicima Instituta, poznatim naučnim radnicima u zemlji i inostranstvu na njihov zahtev, a u cilju naučnih istraživanja po odobrenju komisije, odnosno Naučnog veća Instituta.

Institut može ustupiti i bez naknade kopije fotografija i crteža, po posebnom odobrenju Upravnog odbora.

Član 20

Cene za izradu planova, fotografija i ostalog dokumentacionog materijala odobrava Upravni odbor Instituta.

Član 21

Izrada fotografija i planova za izdanja Instituta je besplatna. Fotografije i planovi namenjeni publikovanju ne uvode se u inventar dokumentacije nego u posebnom registru.

Član 22

Korisnici dokumentacije su obavezni da se u svemu drže odredba Arheološkog instituta kao i da pozajmljeni materijal najbrižljivije čuvaju i vrate neoštećen.

Prekršaj odredba prvog stava povlači gubitak prava okumentacije Instituta, a u nekim slučajevima odgovorni mogu biti predati sudu.

Prekršaj odredba iz stava 2 pored toga povlači za sobom i naknadu učinjene štete. Ukoliko taj prekršaj predstavlja krivično delo, protiv prekršioca će se podneti i krivična tužba.

Član 23

Sastavni deo ovog pravilnika je poslovnik za vođenje i obradu dokumentacije na istraživanjima Arheološkog instituta.⁵⁵⁴

POSLOVNIK

za obradu dokumentacionog materijala u Odeljenju dokumentacije Arheološkog instituta
U okviru Odeljenja za dokumentaciju Arheološkog instituta sva prispela dokumentacija sređuje se po posebnim registrima:

- Fototeka, evidentira fotografije, dijapozitive i negative;
- Planoteka, sadrži terenske skice, originalne planove;
- Dosijei, Vode se po određenim lokalitetima i sadrže podatke sa rekognosciranja i dokumentaciju sa iskopavanja. Svaki dosije nosi oznaku odgovarajućeg kartona u centralnoj kartoteci;
- Centralna kartoteka, vodi se na kartonima koji sadrže sve postojeće podatke o pojednima objektima/lokalitetima;

Sav prispeli materijal vodi se u centralnoj inventarskoj knjizi dokumentacionog materijala Arheološkog instituta.⁵⁵⁵

У 1968. години Републички фонд за научни рад одобрио је Археолошком институту кредит од 6 милиона динара за набавку опреме за научну и техничку документацију.⁵⁵⁶ У питању су челични ормари који су набављени од трговинског предузећа „Шумадија“. Након што је одабрана комисија Института прегледала поручен инвентар, и констатовала да одговара потребама за смештај документалистичког

⁵⁵⁴ ДАС, ФАИ, Д-97, Археолошки институт, *Pravilnik Dokumentacije Arheološkog instituta*, бр. 445, 19.06.1968.

⁵⁵⁵ ДАИ, Археолошки институт, *Poslovnik za obradu dokumentacionog materijala u Odeljenju dokumentacije Arheološkog instituta*.

⁵⁵⁶ ДАС, ФАИ, Д-36, *Zapisnik sa 35. sastanka Radne zajednice Arheološkog instituta održanog 16. oktobra 1968. godine*.

материјала, приступило се реализацији уплате средстава на рачун Републичког фонда.⁵⁵⁷ Од осталих вести које срећемо у архивским документима, издваја се учешће Љубице Продановић на једном научном састанку поводом археолошких радова у Ђердапу, у оквиру којег је имала излагање на тему *Античко утврђење у Михаиловцу*.⁵⁵⁸ У извештају о раду Института за 1968. годину забележено је да Документација поседује 7.200 фотографија, 775 планова и 1.700 дијапозитива.⁵⁵⁹

1969.

Захваљујући главној Инвентарној књизи можемо за 1969. годину пратити обим заведене документације у Археолошком институту која је инвентарисана од редног броја 2574 до 2691.⁵⁶⁰ За ову годину такође не располажемо већим бројем архивских докумената који би додатно посведочили о раду Љубице Продановић у Документацији Археолошког института. Једини, помало збуњујући, податак о вођењу научне и техничке документације проналазимо у архивском материјалу везаном за 28. седницу Научног већа, која је одржана 14. марта. На том окупљању је Маја Паровић Пешикан изнела предлог о ангажовању новог документаристе Института. У записнику нема ближних података о разлогу за овакав став, који на крају није прихваћен од стране присутних.⁵⁶¹

У Извештају о раду Института за 1969. годину, забележено је да Документација поседује 15.552 фотографије, 1056 планова и 1.827 дијапозитива.⁵⁶²

1970.

На 32. седници Научног већа одржаној 25. фебруара 1970. године, водила се дискусија о ангажовању документаристе на сређивању научне и техничке документације Сирмијума (*Sirmium*) и Наисуса (*Naissus*).⁵⁶³ На следећем заседању, за радно место документаристе, предвиђено за руковођење и обраду археолошког материјала и документације за наведене локалитете, изабрана је Ана Премк,⁵⁶⁴ након што је Владислав Поповић као члан конкурсне комисије прочитао свој реферат.⁵⁶⁵

Судећи према архивском материјалу, недостатак простора за рад у оквиру унутрашње организације Археолошког института, после дугог времена, јавио се као

⁵⁵⁷ ДАИ, Археолошки институт, *Zapiski komisije Arheološkog instituta*, бр. 01-1290/1, 17.12.1968.

⁵⁵⁸ ДАС, ФАИ, Д-47, Археолошки институт, *Izveštaj o radu Arheološkog instituta u 1968. godini*, бр. 01-380/2, 19.06.1969.

⁵⁵⁹ ДАС, ФАИ, Д-47, Археолошки институт, *Izveštaj o radu Arheološkog instituta u 1968. godini*, бр. 01-380/2, 19.06.1969.

⁵⁶⁰ ДАИ, Археолошки институт САН, *Инвентар документационог материјала*, р. бр. 2574-2691.

⁵⁶¹ ДАС, ФАИ, Д-5, *Zapiski sa 28. sastanka Upravnog odbora Arheološkog instituta, održanog 14. marta 1969. godine*.

⁵⁶² ДАС, ФАИ, Д-47, Археолошки институт, *Izveštaj o radu Arheološkog instituta u 1969. godini*, бр. 01-245/2, 16.04.1970.

⁵⁶³ ДАС, ФАИ, Д-5, *Zapiski sa 32. sastanka Naučnog veća Arheološkog instituta, održanog 25.02.1970*, бр. 01-175/2, 25.02.1970.

⁵⁶⁴ Ана Премк (1937-2022) рођена је у Београду. Магистрирала је археологију на Филозофском факултету у Београду 1947. године. Ана Премк је радила у Археолошком друштву Југославије (1961-1970) и Археолошком институту у Београду од 1970. до пензионисања. Током рада у Институту била је ангажована на обради научне и техничке документације за Ниш и Сирмијум. Паралелно са руковођењем документацијом, Ана Премк је истраживала античку археологију. Живић 2022; ААИ, Персоналне биографије, Ана Премк, Археолошки институт, *Sporazum o zasnivanju radnog odnosa na određeno vreme*, бр. 01-285/1, 31.3.1970.

⁵⁶⁵ ДАС, ФАИ, Д-5, *Zapiski sa 32. sastanka Naučnog veća Arheološkog instituta, održanog 30.03.1970*; Д-36, *Zapiski sa 50. sastanka Radne zajednice Arheološkog instituta, održanog 30. marta 1970. godine*.

проблем 1970. године. Управа је у вези са тим питањем упутила извештај Републичкој комисији за научни рад, у којем се, између осталог, наводе тешкоће у смештају научне и техничке документације: (...) „Poseban problem predstavlja bogata arheološka dokumentacija koja se za poslednjih dvadeset godina već uveliko akumulira u Arheološkom institutu. Ona pruža mogućnost da se u toku narednih pet godina razvije u značajan arheološki dokumentacioni centar koji bi obuhvatao pre svega teritoriju NR Srbije, a zatim, okvirno, i cele SFR Jugoslavije. Pri svemu tome, kako za potrebe laboratorije i ateljea, tako i za dokumentacioni centar neophodno je obezbediti nove odgovarajuće prostorije“.⁵⁶⁶

У току 1970. године Љубица Продановић и Ана Премк учествовале су у радовима у Сирмијуму на обради керамике, издвајајући и документујући основне типове посуда.⁵⁶⁷ Ова година је за Документацију Археолошког института била веома важна зато што се од тада почело са примењивањем јединственог система у руковођењу. У питању је начин израде и евидентирања теренског материјала који је примењиван током истраживања Сирмијума, чији је шеф пројекта био Владислав Поповић. Систем је подразумевао да сваки вид документације има своју шифру: I – дневници ископавања, II – техничка документација, III а-с – фотографска документација, IV – цртежи керамике, V – цртежи осталих покретних налаза. Даље је дефинисано да се покретни налази различитих категорија региструју, класификују и обрађују у посебним картонима:

A – индивидуални картони, на којима се региструје керамика са идентичним особинама (фактуре, боја печења, обрада површине) и бележење броја фрагмената у слоју;

B – синтетички или прегледни картон, на којем се региструје збир свих A картона у једном слоју;

B1-B4 – статистичке анализе керамике са дијаграмима;

C – индивидуални картони покретних налаза;

D – индивидуални картони опека са идентичним особинама (тип, формат, боја печења, фактура);

D1-D4 – статистичке анализе опека са дијаграмима;

E – картони на којима се региструју узети узорци органских и неорганских материјала;

F – прегледни картон археолошке целине (слоја) са свим подацима и референцама картона A-J;

G – индивидуални картони гробних целина са описом, антрополошким подацима и скицом;

I – нумизматички каталог према локалитетима са подацима о новцу (датовање, ковница, радионица, владар) и библиографским референцама;

J1-J2, статистичке анализе нумизматичког садржаја локалитета и археолошких целина (слојева) са дијаграмима.⁵⁶⁸

1971-1974.

Успостављање система у руковођењу научном и техничком документацијом Археолошког института, од стране лица која су задужена само за тај вид пословања, свакако је омогућило продуктивнији рад, који се временом усавршавао и допуњавао. Систем који је дефинисан 1970. године пратио је онај који је, у погледу вођења

⁵⁶⁶ ДАС, ФАИ, Д-47, Археолошки институт, *Izveštaj Republičkoj zajednici za naučni rad*, br. 01-881/4, 23.10.1970.

⁵⁶⁷ Поповић 2017а, 135.

⁵⁶⁸ ДАИ, *Statistika i dokumentacija primenjeni na iskopavanjima Sirmiuma* (Vladislav Popović).

теренске грађе, успостављен у Сирмијуму од стране Владислава Поповића. Такав начин руковођења, као што то је већ истакнуто, подразумевао је уношење сигнатуре („шифре“) за сваки вид документације, што дозвољава бржу претрагу, односно „савремени облик анализе путем механографских класификатора“. ⁵⁶⁹ Међутим, успостављање прописаног реда на пољу сређивања теренске археолошке грађе и током 70-их година парадоксално је утицало на смањење архивских извора, што је довело до недостатка података о општим активностима Љубице Продановић. Тако је, рецимо, једини извор података за период 1971–1974. који нам осликава рад у Документацији – главна Инвентарна књига. У том раздобљу документациони материјал је заведен од редног броја 2782 до 3028. ⁵⁷⁰

Поред редовних задатака у 1972. години, који се односе на инвентарисање и складиштење теренског материјала, управа Археолошког института је одлучила да запосли новог стручног сарадника за документацију. Конкурс за овај посао објављен је у Службеном гласнику. Према архивској грађи, за ово радно место пријавио се само један кандидат. Била је то Ана Премк, чији су квалитети и радне способности били предмет дискусије на 72. састанку Радне заједнице Института, 20. априла, под другом тачком дневног рада. Комисију за избор кандидата чинили су Владислав Поповић и Љубица Зотовић, који су у оквиру својих реферата истакли позитивну оцену. У Записнику је напоменуто да Ана Премк познаје документационе норме, да поседује знање енглеског језика и искуство у теренским радовима у Сирмијуму и на локалитетима у Ђердапу: „Upravo zbog ovih kvaliteta A. Premk bi bila od velike koristi u posebnim projektima koje Institut ostvaruje u saradnji sa inostranim partnerima, pa je stoga Komisija i predlaže za stručnog saradnika-dokumentatora, posebno za radove u Sirmijumu i Naisu“. Након излагања Комисије, чланови Радне заједнице једногласно су донели одлуку да се Ана Премк постави за стручног сарадника за документацију Археолошког института. ⁵⁷¹

Током 1972. године Археолошки институт се активно припремао за наредна заштитна истраживања у оквиру пројекта Ђердап II (1977–1990). Ову другу кампању истраживања ђердапских локалитета формално је водио Народни музеј у Београду, али уз активно учешће Археолошког института и његових сарадника. Директор овог научноистраживачког пројекта био је Владимир Кондић. Изградњом нове хидроелектране код Рујковца узроковано је подизање нивоа Дунава између Кладова и ушћа Тимока. Тиме су се на удару нашли археолошки локалитети, који ће заувек бити потопљени; стога, да би се за науку заштитили, у плану рада је инсистирано на добром вођењу документације како би се на основу ње допунила претходна истраживања, која су реализована на подручју Ђердапске клисуре између Голупца и Кладова (Ђердап I). ⁵⁷² За председника Истраживачке комисије Ђердап II именован је генерал Сретен Пенезић, док је за потпредседника изабран Владимир Кондић. ⁵⁷³ Пре започетих радова, октобра 1971. године, Растко Васић је са сарадницима из неготинског Музеја спровео рекогносцирање терена од Кладова до Прахова. Након површинског испитивања налазишта, направљен је Елаборат о будућим истраживањима у Ђердапу. Како ћемо

⁵⁶⁹ Археолошки институт, *Radna biografija Ljubice Prodanović u Centru za dokumentaciju Arheološkog instituta* (према: М. Миловановић), бр. 01-897/1, 04.10.1979.

⁵⁷⁰ ДАИ, Археолошки институт САН, *Инвентар документационог материјала*, р. бр. 2782-3028.

⁵⁷¹ ДАС, ФАИ, Д-36, *Zapisnik sa 72. sastanka Radne zajednice Arheološkog instituta, održane na dan 20. aprila 1972. godine*, бр. 01-275/2, 20.04.1972.

⁵⁷² Вошковић 1972; Кондић 1980; Васић 2001, 22.

⁵⁷³ ДАС, Социјалистичка Република Србија, Републичка заједница културе, *Одлука о образовању заједничке Комисије за Ђердап II*, бр. 633-540/77-04, 17.3.1977.

касније видети, највећи део археолошких ископавања током реализације пројекта Ђердап II биће спроведен у периоду између 1980. и 1984.⁵⁷⁴ Специјално за ове радове, управа Археолошког института је написала *Poslovník za vođenje i obradu dokumentacije na istraživanjima Arheološkog instituta na području Đerdapa II*.⁵⁷⁵

У Извештају о раду Археолошког института за 1973. годину забележено је да Документација располаже са 63.530 фотографија, 3850 филмова, 10.100 дијапозитива и 4.800 планова.⁵⁷⁶ У завршном годишњем Извештају за наредну, 1974. годину, управа Института је евидентирала недостатак просторија за обављање послова у библиотеци и документацији. Такође је истакнуто да не постоје услови за организовање посебних техничких одељења: архитектонског атељеа, фото-лабораторије и радионице за конзервацију археолошког материјала.⁵⁷⁷

1975.

За 1975. годину такође располажемо оскудним подацима о општем раду у Документацији. На 139. седници Радне заједнице Археолошког института, одржаној 10. децембра, Владислав Поповић је саопштио присутнима да је Ђорђе Мано-Зиси предао Институту инвентаре и теренске дневнике са ископавања Царичиног града. Присутни су донели одлуку да се образује комисија на челу са Владиславом Поповићем, Љубицом Продановић и Растком Васићем⁵⁷⁸ са циљем да се прегледа и систематизује уступљен теренски документациони материјал. На овој седници је, такође, донета одлука да се спроведе генерална поправка електричних инсталација у просторијама Документације.⁵⁷⁹

У току 1975. године истраживање Београдске тврђаве преузео је Археолошки институт, у оквиру посебног научноистраживачког пројекта. Упоредо са реализацијом радова у споменичком објекту Војничка кухиња Доњег града, формиран је Документациони центар у коме је смештена целокупна документација са истраживања Београдске тврђаве. У оквиру овог центра прикупљена је и теренска грађа са ранијих истраживања, што је омогућило целовит приступ у проучавању овог значајног фортификационог комплекса.⁵⁸⁰ Документација на Београдској тврђави у наредним годинама подразумевала је израду, научну обраду и вођење теренског материјала од стране руководиоца ископавања и стручних сарадника.⁵⁸¹

1976.

На 143. седници Радне заједнице Археолошког института, одржаној 3. фебруара 1976. године, на предлог Владислава Поповића образована је комисија поводом

⁵⁷⁴ Мрђић и др. 2017, 70-71.

⁵⁷⁵ ДАИ, *Poslovník za vođenje i obradu dokumentacije na istraživanjima Arheološkog instituta na području Đerdapa II*.

⁵⁷⁶ ДАС, ФАИ, Д-47, Археолошки институт, *Izveštaj o radu Arheološkog instituta za 1973. godinu*, бр. 01-454/1, 06.05.1974.

⁵⁷⁷ ДАС, ФАИ, Д-47, Археолошки институт, *Izveštaj o radu Arheološkog instituta za 1974. godinu*, бр. 1059/1, 03. 12. 1974.

⁵⁷⁸ Растко Васић (1937) рођен је у Београду. Докторирао је археологију на Филозофском факултету у Београду 1971. године. У Археолошком институту је радио у периоду од 1969. до 2004. Васић се бави проучавањем археологије млађих праисторијских култура на Балкану. Један је од водећих стручњака у познавању археологије гвозденог доба на овим просторима.

⁵⁷⁹ ДАС, ФАИ, Д-36, Археолошки институт, *Zapisnik sa 139. sastanka radne zajednice Arheološkog instituta, održanog dana 10. decembra 1975. godine*, бр. 01-1129/2, 10.12.1975.

⁵⁸⁰ Бикић 2017b, 218.

⁵⁸¹ ДАС, ФАИ, Д-94а, II *Centar za dokumentaciju (Izveštaj o arheološkim radovima na Beogradskoj tvrđavi u 1981. godini, према: М. Миловановић).*

расписивања конкурса за радно место стручног сарадника – документаристе на неодређено време и стручног сарадника – документаристе на одређено време, за истраживање Београдске тврђаве. Потреба за новим сарадницима ове врсте објашњена је ставом да су Институту неопходни млађи кадрови за обраду документације на Калемегдану. Предложеној комисији су чинили Владислав Поповић, Љубица Зотовић и Ана Премк. Након разматрања конкурсних пријава на састанку од 15. марта, између 16 кандидата, комисија је изабрала Љиљану Бјелајац⁵⁸² за стручног сарадника – документаристу на неодређено време и Љубинку Бабовић⁵⁸³ за стручног сарадника – документаристу на одређено време.⁵⁸⁴

Предложена комисија је била добро упозната са радним биографијима и стручним квалитетима оба кандидата, те је у Записнику посебно истакла њихове способности. Љиљана Бјелајац је до запослења у Археолошком институту била укључена на теренским радовима античких локалитета у Србији. Током истраживања у Сирмијуму, радила је на сређивању научне и техничке документације, при чему је савладала све елементе вођења. Посебно се истиче њен рад и допринос у обради керамике, у оквиру које је примењивала систем типолошке и статистичке обраде. Када је реч о биографији Љубинке Бабовић, комисија је скренула пажњу на њено учешће на великом броју праисторијских, античких и средњовековних локалитета, у оквиру којих је искључиво радила на самосталној обради техничке документације и цртању покретних и непокретних археолошких налаза. Занимљиво је напоменути да су међу 16 пријављених кандидата били Миодраг Томовић⁵⁸⁵ и Небојша Степановић,⁵⁸⁶ касније важни сарадници Археолошког института.⁵⁸⁷ Званично, Љиљана Бјелајац и Љубинка Бабовић почеле су са радом у Археолошком институту 1. априла.⁵⁸⁸

Треба напоменути да је 9. фебруара 1976. године склопљен уговор између Археолошког института и Завода за заштиту споменика клутуре града Београда, у коме су дефинисани послови теренских радова на Београдској тврђави. Првим чланом потписаног документа одређује се да Завод поверава извршење програма пројекта Институту. У оквиру члана бр. 8 склопљеног уговора, дефинише се да сарадници Института, након обављених теренских радова, завршну документацију са Београдске

⁵⁸² Љиљана Бјелајац (1949-1994) рођена је у Пожаревцу. Докторирала је археологију на Филозофском факултету у Београду 1989. године. У Археолошком институту у Београду радила је у периоду од 1976. до 1994. године. Током радне каријере бавила се проучавањем античке керамике. Као велики стручњак у обради керамичких налаза, поставила је стандарде у типолошкој обради. Премк 1995; ААИ, Персоналне биографије, Љиљана Бјелајац. *Referat Komisije za izbor naučnog saradnika Arheološkog instituta*, бр. 01-47/1, 17.01.1990.

⁵⁸³ Љубинка Бабовић (1941) рођена је у Тубравићу код Ваљева. Дипломирала је на Филозофском факултету у Београду 1966. године. У Археолошком институту (пројекат Београдска тврђава) радила је у периоду од 1976. до 1978, након чега је прешла у Народни музеј у Београду. Љубинка Бабовић бави се проучавањем праисторијске археологије.

⁵⁸⁴ ААИ, Д-139, *Zapisnik sa 143. sastanka Radne zajednice Arheološkog instituta održanog 3. februara 1976. godine*; ДАС, ФАИ, Д-36, Археолошки институт, *Izveštaj konkursne komisije za izbor stručnog saradnika-dokumentariste na određeno i nedoređeno vreme* (према М. Миловановић), бр. 01-101/2, 15.03.1976.

⁵⁸⁵ Миодраг Томовић (1950-2007) рођен је у Беранама. Докторирао је археологију на Филозофском факултету у Београду 1988. године. Рад у Археолошком институту започиње 1989. Током радне каријере бавио се проучавањем античке археологије. Петковић 2007.

⁵⁸⁶ Небојша Степановић (1947-1994) рођен је у Београду. Дипломирао је археологију на Филозофском факултету у Београду 1973. године. У Археолошком институту Степановић је са пуно успеха (пројекат Београдска тврђава) радио на изради и вођењу научне и техничке документације у периоду од 1979. до 1994. године. Поповић 1995.

⁵⁸⁷ Д-36, Археолошки институт, *Izveštaj konkursne komisije za izbor stručnog saradnika-dokumentariste na određeno i nedoređeno vreme* (према М. Миловановић), бр. 01-101/2, 15.03.1976.

⁵⁸⁸ ДАС, ФАИ, Д-70, *Godišnji izveštaji o radu Arheološkog instituta* (1976-1980).

тврђаве, која се чува у Заводу, могу користити у циљу објављивања археолошких истраживања.⁵⁸⁹

Од активности које је Љубица Продановић имала током 1976. године, поред текућих послова у Документацији Археолошког института, издваја се њено ангажовање на студијској и научној обради теренског материјала који је израђен приликом истраживања локалитета у Ђердапу.⁵⁹⁰ Треба, такође, напоменути мањак радног простора, који се нарочито осетио у 1976. години, па је на 66. седници Научног већа наглашено да у одељењу документације и библиотеци више нема могућности за смештај новог фонда.⁵⁹¹ Повећан обим документације, нарочито оне која је обрађена на средњовековним археолошким налазиштима, утицао је на Мирка Ковачевића⁵⁹² да на 68. седници Научног већа предложи да се ангажује документариста за средњи век на одређено време.⁵⁹³

1977-1979.

Марта 1977. године Љубинка Бабовић је опет добила посао стручног сарадника –документатора на неодређено време, што је потврђено на 163. седници Радне заједнице. Присутни су посебно истакли да је Љубинка Бабовић показала високе стручне квалитете и у великој мери допринела успешном раду пројекта Београдска тврђава. Руководиоци овог пројекта састављали су посебан завршни извештај о изради документације у оквиру Годишњег извештаја о теренским археолошким радовима, који ће по истом систему функционисати током читаве друге историјске етапе развоја документационог центра на Калемегдану. У извештају је заправо наведено из чега се састојала теренска документација током обављених ископавања, уз краћи опис сваке издвојене документалистичке јединице: дневник, техничка документација, фотодокументација, гробни записници и картони обраде креамичких налаза и картони обраде „С налаза“.⁵⁹⁴

Година 1977. је посебно била важна за развој Документације, будући да је Збор радних људи дефинисао Програм спровођења закона о удруженом раду у радној организацији Археолошког института: „Ovim Programom Institut utvrđuje saobražavanje organizacije Instituta i usklađivanje Statuta, samoupravnih sporazuma i drugih samoupravnih opštih akata sa odredbama Zakona o udruženom radu“ (...). Под тачком 4, која се односи на остала самоуправни општа акта, наглашено је да се правилници и пословници морају ускладити са одредбама Закона најкасније до 1. децембра 1978. године. Даље, под деветом одредбом наведене тачке, истиче се Правилник о документацији.⁵⁹⁵

⁵⁸⁹ ДАС, ФАИ, Д-65, Археолошки институт, *Ugovor između Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Beograda i Arheološkog instituta o realizaciji terenskih radova na Beogradskoj tvrđavi*, бр. 276/1, 09.02.1976.

⁵⁹⁰ ДАС, ФАИ, Д-70, *Godišnji izveštaji o radu Arheološkog instituta (1976-1980)*.

⁵⁹¹ ДАС, ФАИ, Д-5, *Zapisnik sa 66. sastanka Naučnog veća Arheološkog instituta održanog 5. marta 1976. godine*.

⁵⁹² Мирко Ковачевић (1934) рођен је у Нишу. Докторирао је архитектуру на Архитектонском факултету у Београду. У Археолошком институту у Београду радио је у периоду од 1963. до 1990. Ковачевић се бави проучавањем српске средњовековне и византијске архитектуре.

⁵⁹³ ДАС, ФАИ, Д-5, *Zapisnik sa 68. sastanka Naučnog veća Arheološkog instituta održanog 28. juna 1976. godine*.

⁵⁹⁴ ДАИ, Археолошки институт, *Naučno istraživački projekat Beogradska tvrđava. Izveštaj o radu za 1977. godinu*, бр. 1199/1, 23.12.1977.

⁵⁹⁵ ДАС, ФАИ, Д-73, *Program sprovođenja zakona o udruženom radu u radnoj organizaciji Arheološkog instituta u Beogradu (1977)*.

Правилник о документацији добио је скраћену верзију, уз додатак Пословника о документацији, чији су аутори Љубица Продановић и Мирко Ковачевић. Нови предлог о реорганизацији Документације подразумевао је следеће:

- ревизију документације, за коју је потребна помоћ;
- уједначавање документације;
- проширење простора документације у један део просторије где је смештен магацин;
- вођење документације у више праваца – предложен је систем бушних картица (рубобушни картони за сваку област посебно).

Ови предлози изнети су и прихваћени на састанку Научног већа Археолошког института од 20. децембра 1978. године. Међутим, треба напоменути да је на овом окупљању Љубица Продановић скренула пажњу на потребу за повећањем броја запослених у Документацији због већег обима послова.⁵⁹⁶ Игром случаја, као да је знала да ће на самом почетку 1979. године Љубинка Бабовић бити премештена у Народни музеј у Београду, будући да су радови на Калемегдану на неко време били завршени.⁵⁹⁷ Њен одлазак утицао је на то да Институт ангажује новог сарадника. На 206. састанку Збора радних људи, 11. јануара 1979. године, донета је одлука о расписивању конкурса за стручног сарадника – документаристу на пројекту Београдска тврђава. За чланове комисије, који су имали задатак да спроведу конкурс, одабрани су Марко Поповић,⁵⁹⁸ Ана Премк и Љиљана Бјелајац. Од 16 пријављених кандидата комисија је изабрала Небојшу Степановића за ново радно место вођење теренске археолошке грађе, након што је Марко Поповић прочитао извештај комисије. У тексту је напоменуто да Степановић поседује доказана искуства у вођењу документације, и афинитетете за ову врсту посла.⁵⁹⁹ У извештају је напоменуто: „Učestvovao je na više arheoloških iskopavanja gde je pretežno radio na izradi tehničke dokumentacije i isertavanju pokretnog arheološkog materijala. Posедује kompletna znanja potrebna za vođenje terenske dokumentacije. Kandidat je priložio preporuke dr Vladimira Kondića i dr Vladislava Popovića sa kojima je više godina saradivao“.⁶⁰⁰

Разлог за ангажовање новог стручног сарадника био је повећан обим посла у Документацији. Овакво стање подразумевало је велики прилив теренског материјала на годишњем нивоу, као и потребу да се Документациони центар модернизује, односно подигне на виши ниво у погледу руковођења.⁶⁰¹ Научно веће донело је 28. априла одлуку о образовању Комисије за полагање приправничког испита за документацију кандидата Небојше Степановића. Састав комисије чинили су Марко Поповић и Ана

⁵⁹⁶ ААИ, Д-139, *Zapisnik sa sastanka Naučnog veća Arheološkog instituta, održan 20.12.1978. godine*; D-212, Археолошки институт, *Izveštaj sa sednice Naučnog veća od 7. juna 1979. godine*, бр. 01-527/1, 04.06.1979.

⁵⁹⁷ ААИ, Д-139, *Zapisnik sa 204. sednice Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta održane 14.12.1978. godine*.

⁵⁹⁸ Марко Поповић (1944-1920) рођен је у Ужицу. Докторирао је археологију на Филозофском факултету у Београду 1980. године. Поповић је радио у Заводу за заштиту споменика културе града Београда (1968-1976) и Археолошком институту у Београду (1976-2018). Током радне каријере бавио се у највећој мери истраживањем средњовековне археологије, оставивши иза себе далекосежне резултате и велики углед у заједници медијевиста. Бикић 2020.

⁵⁹⁹ ДАС, ФАИ, Д-73, *Zapisnik sa 206. sastanka Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta, održanog 11. januara 1979. godine*; Д-73, *Zapisnik sa 208. sastanka Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta, održanog 19. februara 1979. godine*; ААИ, Д-140, *Zapisnik sa sastanka Naučnog veća Arheološkog instituta, održanog 14. februara 1979. godine*.

⁶⁰⁰ ААИ, Д-145, *Zboru radnih ljudi Arheološkog instituta* (Извештај Комисије за избор документаристе Археолошког института, према: М. Миловановић), бр. 153/1, 13.02.1979.

⁶⁰¹ Д-123, Археолошки институт, *Dokumentacioni centar Arheološkog instituta*, бр. 01-239/1-2, 27.03.1980.

Премк. Констатовано је да је кандидат у току приправничког стажа радио на изради и вођењу документације са археолошких истраживања Београдске тврђаве, док му је за завршни приправнички испит поверено вођење комплетне документације са ископавања локалитета Црквине у Тутину. Пратећи Степановићев рад, и након оцене приправничког испита, Комисија је констатовала да је кандидат задовољно критеријуме у вођењу теренске документације. Као додаток, у Извештају је напоменуто и то да Степановић познаје нормативне акте и унутаршњу организацију Археолошког института.⁶⁰² Нови документариста установе ће са пуно успеха руководити теренском документацијом Београдске тврђаве све до 1994. године.⁶⁰³

На 218. седници Збора радних људи, одржаној 27. новембра 1979. године, донета је једногласна одлука о избору Љубице Продановић и Ане Премк у звање виших стручних сарадника. Реферат о њиховом звању прочитали су Владислав Поповић, Мирко Ковачевић и Надежда Мандић.⁶⁰⁴ Поред образложеног рада у документацији и њеног научно-техничког садржаја, комисија је, између осталог, констатовала следеће: „Ljubica Prodanović zauzima jedno od ključnih mesta u organizacionoj shemi Arheološkog instituta. Dobro sređena dokumentacija danas je okosnica naučnoistraživačkih institucija, izvorna građa koja se nalazi u srži svakog naučnog rezultata. Godinama svesno i efikasno obavljaјуći svoj posao, Ljubica Prodanović doprinela je svim uspesima Arheološkog instituta u celini i svih pojedinaca čija se istraživačka delatnost obavlja u njegovim okvirima“.⁶⁰⁵ Поред послова у Документацији, треба скренути пажњу и на друге задатке које је крајем 70-их управа Института додељивала Љубици Продановић. Ту пре свега треба истаћи њена чланства у Комисији за попис основних средстава и ситног инвентара, или Самоуправној радничкој контроли.⁶⁰⁶

Током 1979. године, спроведена је ревизија и преинвентарисана је целокупна документација, која је тада бројала 1.756 локалитета у централној картотеци, 12.600 дијапозитива, 86.182 фотографије, 5.260 негатива, 5.804 плана и 1.257 секцијских карата у различитим размерама.⁶⁰⁷ Према њеном каснијем извештају, након што је преинвентарисан целокупни фонд, урађена је нова централна картотека за све регистроване локалитете.⁶⁰⁸ Реч је заправо о систему вођења података кроз централни регистар са унетим шифрама у оквиру којег су издвојени картотека археолошких налазишта, досијеи, планотека и фототека.⁶⁰⁹ Закључено је да теренска грађа Института представља најобимнију археолошку документацију сакупљену и обрађену на једном месту на територији Србије. Потреба за преинвентарисањем, како Љубица Продановић наводи, јавила се због предстојећих великих археолошких пројеката: Ђердап II,

⁶⁰² ААИ; Д-130, *Izveštaj komisije za polaganje pripravnickog ispita Nebojše Stepanovića* (према: М. Миловановић), 02.10.1979.

⁶⁰³ Бикић 2017, 218.

⁶⁰⁴ ДАС, ФАИ, Д-53, *Zapisnik sa 218. sednice Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta, održane 27. novembra 1979. godine*.

⁶⁰⁵ Д-130, Археолошки институт, *Izveštaj Komisije za radno unapređenje Ljubice Prodanović* (према: М. Миловановић), бр. 01-897-02, 19.11.1979.

⁶⁰⁶ ДАС, ФАИ, Д-73, *Zapisnik sa 219. sednice Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta, održane 28. novembra 1979. godine*; Д-73, *Zapisnik sa 219. sednice Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta, održane 17. januara 1980. godine*.

⁶⁰⁷ Бошковић 2017, 266.

⁶⁰⁸ Д-140, *Izveštaj o radu Dokumentacije Arheološkog instituta (1962-1982)* (према: М. Миловановић), бр. 01-1156/3, 12.12.1982.

⁶⁰⁹ Поповић 1995, 227.

Сирмијум, Улцињ, Царичин град, Виминацијум, Рас итд.⁶¹⁰ До краја 1979. године Документација Археолошког института обухватала је следеће основне целине унутар својих просторија:

1. Централна картотека – картони са подацима у вези са археолошким локалитетима;
2. Досијеи – регистратори са подацима са рекогносцирања и документација са археолошких ископавања;
3. Фототека – евиденција негатива, фотографија и дијапозитива;
4. Планотека – евиденција планова на паусу и озолиду;⁶¹¹

Пројекат Ђердап II (1977-1990) је за вођење теренске документације био посебно важан. Пре започетих ископавања у 1979. години, образована је Републичка комисија за археологију, етнологију, природне науке и конзервацију споменика. Координаор радова овога пута био је Народни музеју Београду, на челу са Владимиром Кондићем, уз сарадњу са Археолошким институтом и Одељењем за археологију Филозофског факултета. У току реализације пројекта истражени су локалитети од Караташа до Кусјака, који се временски опредељују од мезолита до средњег века.⁶¹² Почетак ових радова, као што је већ горе напоменуто, подразумевао је израду посебног *Poslovnika za vođenje i obradu dokumentacije na istraživanjima Arheološkog instituta na području Đerdapa II.*⁶¹³ Према пословнику, руководиоци истраживања су били у обавези да сву документацију предају Институту након завршених радова.

Пословник је предвиђао дневник истраживања, израду инвентара (покретних налаза различитих категорија), археолошке картоне (А-Ј), израду техничке документације (скице и планове), ситуационе планове у одговарајућим размерама, топографске приказе, фото-документацију, цртеже гробова и покретних налаза, анализе налаза и посебне прилоге:

- Дневник истраживања морао је да буде прекуцан у четири примерка. Дневник је, према Пословнику, обухватао опис текућих послова са скицама на основу којих се могу пратити промене настале на терену. На крају дневника, руководиоца је у обавези да достави описе непокретних налаза, слојева и општи закључак истраживања. Упоредо са дневником археолошких ископавања, руководиоца израђује и нивелмански дневник у једном примерку.
- Инвентар, у који се убацују категорије, класификација и обрада покретних налаза на посебним картонима (А-Ј2).
- Техничка документација – обухвата планове који се раде према израђеним теренским скицама у одређеној размери. Врсте планова: топографски план, ситуациони план, план динамике, основе, парцијални планови, пресеци, профили, детаљи, планови по фазама, основе са покретним налазима, оригиналне теренске скице (технички цртеж на милиметарској хартији).

⁶¹⁰ ААИ, Д-123, Археолошки институт, *Dokumentacioni centar Arheološkog instituta*, бр. 01-239/1-2, 27.03.1980.

⁶¹¹ Оваква структура Документације унутар радних просторија задржана је до данашњих дана. Детаљније о томе вид. поглавље *Данашње стање Документације као Организационе јединице Археолошког института* у овој докторској дисертацији.

⁶¹² Мрђић и др. 2017, 70-71.

⁶¹³ У Пословнику нема података о томе ко је његов аутор. Судећи по стилу писања, може се претпоставити да је Љубица Продановић саставила овај документ за потребе археолошких радова на пројекту Ђердап II. Уп. ДАИ, *Poslovník za vođenje i obradu dokumentacije na istraživanjima Arheološkog instituta na području Đerdapa II.*

- Фотографска документација – у основи обухвата фотографије, негативе и дијапозитиве. Снимљени филмови нумеришу се у фото-дневнику, који се, уз дневник радова, предаје прекуцан Археолошком институту. Израђене фотографије, негативи и дијапозитиви, након завршне обраде добијају своју сигнатуру централне фототеке.
- Посебни прилози – узорци картона за обраду документације на основу предвиђеног Правилника, узорци за обраду планова, легенда (шема шрафура), и упутство за одлагање покретних налаза.⁶¹⁴

У архивским документима проналазимо податке о руковођењу теренском документацијом по систему рубобушних картона (РБК), који је у виду предлога донет на седници Научног већа Археолошког института од 20. децембра 1978. године. Радна заједница је током 1979. године одлучила да се картотека РБК води по епохама: праисторија, антика, средњи век. У оквиру сваке предложене групе, предвиђено је уношење посебних шифри. Овај начин обраде података теренске документације образложен је на следећи начин:

- Систем РБК здовољава потребе за већом разноликошћу само са једном картицом;
- изрезивањем рупица и њиховом комбинацијом омогућава се издвајање – сортирање по било којој/раније утврђеној карактеристици;
- картице се не морају слагати неким редоследом јер се њихово сортирање врши иглом – ручно или веома једноставним механизмом;
- број картица није ограничен;
- текстуални део садржи све потребне податке за што практичнију манипулацију и обраду података;
- примена РБК не искључује могућност преласка на компјутерску обраду материјала у ближој или даљој будућности;⁶¹⁵

Међутим, и поред свих погодности које је поседовао, судећи према доступним подацима, систем РБК није реализован до краја, односно све је остало само на покушајима.

1980-1981.

Мало је грађе о раду Документације у 1980. години. Познато је да је, у оквиру програма рада Археолошког института, директор Борислав Јовановић⁶¹⁶ истакао потребу за модернизацијом Документације, као и предлог да се она подигне на ниво научне јединице.⁶¹⁷ Наредни податак вредан помена односи се на писмо Ђурђа Бошковића које је било упућено радном колективу. Садржај се односио на уступање његове теренске документације и библиотеке Археолошком институту, са циљем да се

⁶¹⁴ ДАИ, *Poslovník za vođenje i obradu dokumentacije na istraživanjima Arheološkog instituta na području Derdapa II*.

⁶¹⁵ ДАИ, Археолошки институт, *Predlog primene Rubobušnih kartona* (према: М. Миловановић), бр. 603/1, 26.6.1979.

⁶¹⁶ Борислав Јовановић (1930-2015) рођен је у Кавадарцима у Македонији. Докторирао је археологију на Филозофском факултету у Београду 1964. године. У периоду од 1959. до 1995. године радио је у Археолошком институту у Београду, чији је директор био од 1978-1988. године. Јовановић се бавио истраживањем млађих праисторијских култура на Балкану. За редовног члана САНУ изабран је 2009. године. Антоновић 2016.

⁶¹⁷ ААИ, Д-140, *Zapisnik sa 224. sednice Zbora radnika Arheološkog instituta sa predstavnicima društvene zajednice, održane 18. februara 1980. godine*; Milovanović 2022, 261.

сав материјал дефинише као легат. За преглед понуђене библиотеке и теренске грађе установа је одредила Љубицу Продановић, Борислава Јовановића и Мирослава Јеремића.⁶¹⁸ Данас се заоставштина Ђурђа Бошковића у Археолошком институту води као *Легат Ђурђа Бошковића*.

Осамдесете године донеле су нове кадровске промене и консолидацију у Документационом одељењу Института. Већа количина теренске археолошке грађе, као и потреба за унапређењем Документације, утицала је на управу Института да обезбеди услове за ново радно место. Тешкоће око смештаја документационог материјала и недостатка простора биле су присутне и током 1981. године. Овакво стање утицало је на управу да распише конкурс за набавку специјалних металних ормана за смештај теренске документације.⁶¹⁹ На самом крају године управа Института је, на 249. седници Збора радних људи, донела одлуку о расписивању конкурса за стручног сарадника документатора – приправника. Тада је именована и конкурсна комисија, коју су чинили Љубица Продановић, Љиљана Бјелајац и Ана Премк.⁶²⁰

Питање новог сарадника је било предмет дискусије и на седници Научног већа од 12. новембра: „Posle kraćeg izlaganja o potrebama dokumentacije, zaključeno je da se novi pripravnik – dokumentator primi za centralnu dokumentaciju tj. dokumentaciju svih projekata. Isto tako, zaključeno je da se formulacija iz prvog predloga kadrovske komisije „Asistent pripravnik za dokumentaciju“ promeni u – stručni saradnik za dokumentaciju. Izabrana komisija za sistematizaciju će izvršiti bližu formulaciju ovog radnog mesta (Rastko Vasić, Dušica Minić, Maja Parović Pešikan, Ljubica Prodanović)“.⁶²¹

Крајем 1981. године, према архивским вестима, у Археолошком институту одржана је вежба цивилне војне заштите, која је подразумевала процену документације и фондова библиотеке за припрему евакуације у ратним околностима.⁶²²

1982.

Нови конкурс за стручног сарадника документатора – приправника расписан је у дневном листу *Политика* за 27. јануар 1982. године.⁶²³ За ово радно место пријавило се чак 29 кандидата. Након прегледа пријава и заседања комисије и одлуке Збора радних људи, одлучено је, марта месеца, да се за новог документаристу Института изабере дипломирани археолог Софијана Стојковић,⁶²⁴ (Сл. 29) као кандидат који

⁶¹⁸ ДАС, ФАИ, Д-73, *Zapisnik sa 224. sednice Zbora radnih ljudi odražne 28. aprila 1980. godine*; Д-73, *Zapisnik sa 233. sednice Zbora radnih ljudi održane 8. decembra 1980. godine*; Мирослав Јеремић (1943-2016) рођен је у Рановцу код Петровца на Млави. Докторирао је архитектуру на Архитектонском факултету у Београду 1998. године. У Археолошком институту је започео рад 1970. године и прошао кроз сва научна звања. Јеремић је проучавао античку и византијску архитектуру и уметност. Поповић 2017с.

⁶¹⁹ ААИ, Д-140, *Zapisnik sa 241. sastanka Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta održane 6. maja 1981. godine*.

⁶²⁰ ДАС, ФАИ, Д-73, Археолошки институт, *Odluka o raspisivanju konkursa za stručnog saradnika dokumentaristu – pripravnika*, бр. 1393/1, 30.12.1981.

⁶²¹ ААИ, Д-140, *Zapisnik sa sednice Naučnog veća Arheološkog instituta održane 12. novembra 1981. godine*.

⁶²² ААИ, Д-140, *Zapisnik sa 248. sednice Zbora radnika Arheološkog instituta, održane 23. novembra 1981. godine*.

⁶²³ ААИ, Д-140, *Zapisnik sa 249. sednice Zbora radnika Arheološkog instituta, održane 25. decembra 1981. godine*.

⁶²⁴ Софијана Стојковић рођена је у Ивањици 1952. године. Дипломирала је археологију на Филозофском факултету у Београду 1981. године. У Археолошком институту радила је у периоду од 1982. до 1994. године, на месту стручног сарадника за научну и техничку документацију. Радни однос Софијани Стојковић у Археолошком институту званично престаје 1995. године, када одлази у Чиле, где је и преминула. ДАС, ФАИ, Д-147, *Izveštaj komisije za izbor stručnog saradnika dokumentariste pripravnika*, бр.

испуњава све услове конкурса. У записнику за одабир кандидата наводи се висока просечна оцена коју је Софијана имала током студија, као и њено искуство са терена, на којима је учествовала 16 пута – највише од свих пријављених кандидата: „Nakon apsolviranja u organizaciji Biroa za međunarodnu razmenu studenata provela je šest meseci u Londonu u cilju usavršavanja engleskog jezika. Višegodišnji rad kandidata bio je na sledećim lokalitetima u zemlji: Skupi, Prahovo, Ptuj, Pilatovići, Peć, auto-put Beograd–Zagreb i Novi Sad – Zrenjanin, Bosut, Popov salaš, zaštitna iskopavanja u dolini Gruže, lokaliteta na Đerdapu II, i u inostranstvu: istraživanja slovenskog svetilišta u Poljskoj i Kajzer Augusta u Švajcarskoj, bio je orijentisan na izradu dokumentacije u toku radova, kao i njenom sređivanju i odlaganju u odgovarajućim ustanovama“. Занимљиво је напоменути да је међу пријављеним кандидатима била Ивана Поповић,⁶²⁵ касније важна сарадница Археолошког института.⁶²⁶ Званично, Софијана Стојковић је ступила у радни однос 1. јуна 1982. године.⁶²⁷ При самом доласку нови радник се упознао са самоуправним и општим актима Археолошког института и Правилником Документације. У оквиру годишњег Извештаја, Љубица Продановић је написала да је нови документариста радио на пословима пријема и издавања приспеле документације, док је у фототеци обрадио 1000 картона/4000 фотографија.⁶²⁸

На седници Научног већа од 10. децембра те године Љубица Продановић је прочитала Извештај о раду у Одељењу за документацију који датира из 1962. године. У Записнику, где се Љубица наводи као „šef odeljenja“, написано је, између осталог, следеће: „Kako su u periodu od 1962. godine Arheološkom institutu predstojali obimni radovi na velikim projektima kao što su Đerdap I, Ulcinj, Sirmijum, Kruševac, Caričin grad i drugi, u Institutu se pristupilo uvođenju jedinstvenog sistema dokumentacije“. Аутор извештаја даље истиче да се у датом периоду приступило вођењу документације по регистрима, у оквиру којих су дефинисани:

1. Фототека – евидентирање фотографија, дијапозитива и негатива који су заведени под картонима у оквиру којих се налазе подаци о времену и месту снимања. Фототечка грађа поседује за сваки објекат инвентарски број и сигнатуру.

2. Планотека – садржи оригиналне планове на паусу (укључујући и копије на озолиду) и теренске скице, који су скупа инвентарисани у посебној књизи.

3. Досијеи – воде се по локалитетима и садрже документационе податке са археолошких истраживања (дневнике, извештаје, инвентаре покретних налаза, групне записнике, итд.).

4. Централна картотека – под својим регистарским бројевима садржи постојеће податке о појединим локалитетима, који су сложени абecedним редом. Регистарски број картотеке носи одговарајући досије и картони фототека односе се на тај

01-204/1, 03.03.1982; ААИ, Персоналне биографије, Софијана Стојковић, *Rešenje o prestanku radnog odnosa Sofijani Stojković*, br. 741/1, 21.12.1995; Усмено саопштење колегинице Биљане Симеуновић (23.11.2023).

⁶²⁵ Ивана Поповић (1955) рођена је у Београду. Докторирала је археологију на Филозофском факултету у Љубљани 1985. године. Радила је у Народном музеју у Београду (1982-1993) и Археолошком институту (1993-2020). Ивана Поповић бави се са пуно успеха античком археологијом. ААИ, Персоналне биографије, Ивана Поповић. *Радна књижница*.

⁶²⁶ ААИ, Д-147, *Izveštaj komisije za izbor stručnog saradnika dokumentariste pripravnika*, бр. 01-204/1, 03.03.1982.

⁶²⁷ ААИ, Д-140, *Zapisnik sa 252. sednice Zbora radnika Arheološkog instituta, održane 10. marta 1982. godine*; Д- 140, *Zapisnik sačinjen dana 26. aprila 1982. godine u poslovnim prostorijama Arheološkog instituta u Beogradu u vezi primene Zakona o radnim odnosima*; Д-140, *Zapisnik sa 258. sednice Zbora radnika Arheološkog instituta, održane 7. maja 1982. godine*.

⁶²⁸ ААИ, Д-140, *Извештај о раду Софијане Стојковић за 1982. годину* (према: М. Миловановић).

локалитет. Целокупна документација се на крају води у главној Инвентарској књизи документационог материјала Археолошког института.

У извештају је Љубица Продановић још истакла: „Od 1970. godine Arheološki institut je formirao poseban sistem dokumentacije koji se primenjivao u istraživanju Sirmijuma, a zatim i na druge antičke lokalitete koje je Institut istraživao. U okviru toga sistema svaki vid dokumentacije ima svoju šifru što dozvoljava brži prelaz na savremeniji oblik analize putem mehanografskih klasifikatora“.⁶²⁹

Од осталих послова који се обављају у Документацији, Љубица Продановић је још навела:

1. Издавање и евидентирање издате и враћене документације;
2. комплетирање и слање документације појединих локалитета установама у земљи и иностранству према постојећим уговорима;
3. учешће у припремама: елабората пројеката института, предавања сарадника института и спољних сарадника, изложби у вези са радовима сарадника Института;
4. документацију Археолошког института користе студенти и постдипломци упућени од својих професора, а такође и професори историје у средњим школама;
5. административни послови – писање рачуна спољним сарадницима, преписка са сродним установама, пропратна акта и гарантна писма, поруџбине картона, формулара, као и набвака фото-материјала и сл.⁶³⁰

На крају извештаја евидентиран је бројчано фонд документације: 1919 регистрованих локалитета, 103150 фотографија, 14811 дијапозитива, 6065 негатива, 7020 оригиналних планова, 1613 секцијских карата и 22219 картона картотеке. Овакаво стање у Документацији, даље је истакла Љубица Продановић, „представља најбројнију археолошку документацију сакупљену и обрађену на једном месту на територији Југославије“. Овакав закључак утицао је на Борислава Јовановића да скрене пажњу на неопходност увођења модерног и ефикасног система у руковођењу документације. Затим је на истој седници усвојен предлог Михаила Милинковића⁶³¹ о потреби формирања тематског издвајања документационих јединица: „Ovakav način rada predstavlja pripremu za uvođenje sistema sa rubobušnim kartonima koji se u svetu uveliko primenjuje“.⁶³² Оваква одлука донета је због предвиђене модернизације Документације и очекиваног већег обима теренског материјала, који ће настати због планираних великих пројеката (Рас, Ђердап II, Београдска тврђава, итд.).⁶³³

1983.

⁶²⁹ ААИ, Д-140, *Izveštaj o radu Dokumentacije Arheološkog instituta (1962-1982)* (према: М. Миловановић), бр. 01-1156/3, 12.12.1982.

⁶³⁰ Д-140, *Izveštaj o radu Dokumentacije Arheološkog instituta (1962-1982)* (према: М. Миловановић), бр. 01-1156/3, 12.12.1982.

⁶³¹ Михаило Милинковић (1954) рођен је у Београду. Докторирао је археологију на Филозофском факултету у Београду 1998. године. У Археолошком институту у Београду радио је као асистент од 1980. до 1986. године, након чега прелази на Филозофски факултет, где предаје археологију до 2019. године. Милинковић се бави проучавањем археологије раног средњег века, археологијом Сеобе народа и историјатом српске археологије.

⁶³² ААИ, Д-140, *Zapisnik sa sednice Naučnog veća Arheološkog instituta u proširenom sastavu održane 10. decembra 1982. godine.*

⁶³³ Д-140, *Izveštaj o radu Dokumentacije Arheološkog instituta (1962-1982)* (према: М. Миловановић), бр. 01-1156/3, 12.12.1982; Експанзија рачунара током 80-их година 20. века утицала је да се предложени систем РБК у потпуности напусти и не реализује до краја у Документацији Археолошког института. Саопштење колеге Милоја Р. Васића (6.12.2023).

Систем у вођењу теренске документације који је формирао Археолошки институт прихваћен је од стране Републичког комитета за културу 1983. године као „јединствен у руковођењу“.⁶³⁴ Вероватно је добро организован рад у Документацији омогућио одлазак на терен стручним сарадницима. У оквиру пројекта Археолошког института *Порекло и развој праисторијских друштвених заједница централног Балкана и њихов однос према суседним областима* проналазимо податак да су Љубица Продановић и Софијана Стојковић биле ангажоване на терену два месеца. Детаљи о њиховом учешћу у оквиру наведеног пројекта нису познати. Може се претпоставити да су током истраживања локалитета оне биле задужене за обраду теренске документације. Истим поводом, током исте године, Љубица Продановић је, заједно са Аном Премк, одлазила у Равну код Књажевца.⁶³⁵

Током 1983. године Институт за истраживање старословенске културе у Прилепу позвао је Љубицу Продановић да одржи предавање о начину вођења документације у Археолошком институту, уз представљање Правилника и Пословника Документације.⁶³⁶ Поред ових стручних путовања, шеф Одељења документације је унутар интерних послова Института вршио преглед благајне и утврђивање салда готовог новца Археолошког института.⁶³⁷

Јуна 1983. године Републички комитет за културу СРС унутар Савета за заштиту културних добара донео је закључке који се односе на *Информације о стању и проблемима у области археолошких истраживања и ископавања*. Унутар овог документа проналазимо извесне предлоге који се односе на општи план рада о теренској документацији. Један од првих приложених нацрта дефинисао је уједначавање документације и увођење јединственог система који би био обавезан за све археолошке радове на територији Србије: „*Metodologija arheoloških istraživanja, najvažnija komponenta u ovom poslu, postepeno se ujednačava tako da se može reći da se u nas istraživanja vrše po jednom metodu kakav se danas manje-više upražnjava u svetu. Nedovršen je, međutim, proces usaglašavanja dokumentacije. Ona se danas vodi na više načina, a zasniva se ponekad na zastarelim uzorima, dok se vrlo često na lokalitetima istovetnih kultura vode različiti sistemi dokumentacije. Pošto je arheologija nauka u kojoj na krajnju interpretaciju, dokumentacija ima ključni značaj, razumljivo je da ona mora da bude jedinstvena*“. Даље је одређена обавезна објава документационог научног материјала у законском року, од стране руководиоца. Уколико се публикување не реализује, други заинтересовани научни и стручни сарадници имају право коришћења теренске грађе.⁶³⁸

На 269. седници Збора радних људи напоменуто је да је Софијана Стојковић, као стручни сарадник – приправник, испунила све услове за полагање приправничког испита. На седници је, затим, именована комисија за њено полагање: Љубица Продановић, Надежда Мандић и Марко Поповић.⁶³⁹ Исте године, Научно веће је донело одлуку да Софијана Стојковић упише магистарске студије на Филозофском факултету, у оквиру којих би се тема односила на област археолошке документације.⁶⁴⁰

⁶³⁴ ААИ, Д-153, Археолошки институт, *Zahtev za dodeljivanje sredstava Arheološkom institutu u Beogradu za nabavku opreme koja služi u obavljanju naučno-istraživačkog rada*, бр. 01-41/01-03, 24.03.1988.

⁶³⁵ Д-147, *Timacum Minus – Ravna, Izveštaj o arheološkim istraživanjima u 1982. godini*, бр. 1271, 17.02.1983.

⁶³⁶ ААИ, Д-140, *Zapisnik sa 269. sednice Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta održane 11. aprila 1983. godine*.

⁶³⁷ ДАС, ФАИ, Д- 53, Археолошки институт, бр. 1052, 20.12.1983.

⁶³⁸ ДАС, ФАИ, Д-94а, *Zaključci informacije o stanju i problemima u oblasti arheoloških istraživanja i iskopavanja* (1983).

⁶³⁹ Д-140, *Zapisnik sa 269. sednice Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta održane 11. aprila 1983. godine*.

⁶⁴⁰ ААИ, Д-140, *Zapisnik sa sednice Naучног већа Археолошког института у Београду, одржане 2. новембра 1983. године*.

На седници Научног већа од 19. маја 1983. године прочитан је Извештај комисије за полагање стручног испита Софијане Стојковић. Након читања и дискусије, прихваћен је предлог да се Софијана изабере за стручног сарадника – документаристу Археолошког института.⁶⁴¹ Комисија је констатовала да је Софијана Стојковић савладала, у складу са Правилником и Пословником Документације, обраду теренског материјала, затим технику разврставања, чувања, шифровања, као и израду картотеке археолошких целина. Такође се наводи да је она показала добар ниво у познавању Самоуправних општих аката Археолошког института.⁶⁴²

1984.

У првој половини 1984. године управа Института донела је одлуку о формирању посебног Атељеа за архитектуру и документацију. Сврха ове организационе јединице била је израда финалне обраде и израде археолошке документације са теренских истраживања и њихова припрема за пубуликацију. Предвиђено је да кандидат за ову врсту посла мора имати завршен факултет примењених уметности, графичког дизајна или архитектуре.⁶⁴³ Сходно томе, Збор радних људи донео је одлуку о расписивању конкурса за ово радно место на неодређено време, на седници од 19. октобра. За чланове комисије изабрани су Растко Васић, Мирослав Јерemiћ и Гордана Милошевић.⁶⁴⁴

Појава оперативне технологије и њена експанзија средином 80-их година није заобишла археолошку науку. О примени рачунара доста садржајно је писао археолог Жељко Јеж, у првом броју *Гласника Српског археолошког друштва* (1984). Као примарни значај нове оперативне технологије у археологији наведен је аспект бржег протока информација: „Пред сваког истраживача археолога у току истраживања одређеног проблема, нарочито у току комплексних дугорочних ископавања већег археолошког налазишта, поставља се непремостива препрека овладавања енормног броја квантитативних података који могу имати ред величине пар десетина хиљада информација“. Жељко Јеж је посебно нагласио да компјутер треба да нађе своју примену у стварању базичне археолошке документације, односно да се кроз јединствен програм дефинишу формулари и обрасци за вођење теренске грађе. Предност рачунара огледа се и у стварању мреже података у којој ће постојати више истовремених корисника. Систем такве врсте би требало да поседује једна значајна институција која би била главни координатор. Јеж, такође, истиче важност у терминолошком усаглашавању података, нормативном регулисању уноса и коришћења података, као и унификацији хронолошких система како би се створила временска подлога за све податке. Овакви предуслови омогућују стварање базе података основне археолошке документације на нивоу целе земље и даљу размену информација.⁶⁴⁵

⁶⁴¹ ААИ, Д-140, *Zapisnik sa sednice Naučnog veća Arheološkog instituta održane 19. maja 1983. godine.*

⁶⁴² ААИ, Д-147, *Izveštaj Komisije za pripravnčki ispit Sofijane Stojković stručnog saradnika – pripravnika za dokumentaciju*, бр. 01-302/3, 26.04.1983.

⁶⁴³ ААИ, Д-140, Д-140, *Записник са седнице Научног већа Археолошког института у Београду, одржане 26. априла 1984. године; Д-140, Записник са седнице Научног већа Археолошког института у Београду, одржане 7. јуна 1984. године.*

⁶⁴⁴ ААИ, Д-140, *Zapisnik sa 284. sednice Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta u Beogradu, održane 19. oktobra 1984. godine;* Гордана Милошевић (1953) рођена је у Косовској Митровици. Докторирала је на Архитектонском факултету у Београду 2006. године. Радила је у Археолошком институту у Београду од 1981. до 2008. године, и на Архитектонском факултету, као предавач, до пензионисања. Гордана Милошевић бави се проучавањем српске средњовековне и византијске архитектуре.

⁶⁴⁵ Јеж 1984, 28-31.

Феномен уједначавања археолошке документације, који је кроз историјат српске археологије више пута био предмет дискусије, поново је постао актуелан током 1984. године. О неопходности уједначавања говорио је Милутин Гарашанин, када је у интервјуу за први број *Гласника Српског археолошког друштва* истакао да је реализација ове врсте могућа само кроз доступност и израду специјалних типова образаца, који морају да се примењују током свих археолошких ископавања у земљи.⁶⁴⁶

Поред текућих послова у Документацији, у 1984. години Љубица Продановић и Ана Премк учествовале су на истраживањима Нишке тврђаве, са циљем да воде послове на сређивању документације.⁶⁴⁷ Плодоносни рад Љубице Продановић у оквиру унутрашње и спољашње организације Археолошког института утицао је на њено даље усавршавање. Комисија за вредновање личног дохотка Археолошког института предложила је Збору радних људи да Љубица Продановић добије звање стручног саветника за документацију.⁶⁴⁸ Овај предлог донет је због већег обима и све сложенијег посла у Документацији. На седници Научног већа одржаној 10. децембра званично је био покренут поступак за њено унапређење. На истом састанку разматрана је молба Софијане Стојковић за одлазак у Енглеску, са циљем да се обучава у раду на компјутеру, како би стечено знање касније пренела на оперативну обраду археолошке документације Института.⁶⁴⁹

1985.

На седници Научног већа одржаној 21. фебруара 1985. годин, предмет дискусије био је, сада под измењеним називом, Атеље за публикацију и документацију. Директор Института Борислав Јовановић изнео је програм рада Атељеа у оквиру којег би његови сарадници имали задатак да припремају грађу за публикацију, као и да израђују ликовну опрему за студије и рукописе из Института, по одлуци Научног већа.⁶⁵⁰ Априла 1985. године формирана је Комисија за креирање програма рада фото-атељеа Археолошког института, коју су чинили: Љубица Продановић, Петар Поповић⁶⁵¹ и Михаило Милинковић.⁶⁵² Послови предвиђеног фото-атеља требало је да буду следећи:

- израда фото-документације на археолошким истраживањима;
- посебна снимања: аерофотографија, фотограметрија, микрофотографија и друге специјалне технике;
- израда целокупне фото-документације за потребе Одељења за документацију Института (класификација, нумерација, идентификација снимљеног материјал и друго);

⁶⁴⁶ Мадас 1984, 49.

⁶⁴⁷ ААИ, Д-148, *Izveštaj o naučno-istraživačkom radu na Niškoj tvrđavi u 1984. godini.*

⁶⁴⁸ ААИ, Д-140, *Zapisnik sa sastanka Komisije za vrednovanje ličnog dohotka radnika Arheološkog instituta održanog 7. decembra 1984. godine.*

⁶⁴⁹ ААИ, Д-140, Записник са седнице Научног већа Археолошког института у Београду одржане 10. децембра 1984. године; Д-140, *Zapisnik sa 286. sednice Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta održane 21. decembra 1984. godine.*

⁶⁵⁰ ААИ, Д-141, *Записник са седнице Научног већа Археолошког института у Београду, одржане 21. фебруара 1985. године.*

⁶⁵¹ Петар Поповић (1946) рођен је у Београду. Докторирао је археологију на Филозофском факултету у Београду 1986. године. Од 1975. године до пензионисања радио је у Археолошком институту у Београду. Петровић се бави проучавањем археологије гвозденог доба и античком археологијом.

⁶⁵² ААИ, Д-141, *Записник са састанка Комисије за израду програма рада фото-атељеа Археолошког института и спровођење конкурса за избор фотографа, одржаног 18. априла 1985. године.*

- израда фотографија за публикације Института и по поруџбини наручилаца ван Института.
- годишњи програм рада фото-атељеа утврђује Научно веће, у сарадњи са Одељењем за документацију Института. По изузетној потреби, тренутне послове могу одређивати и руководиоци пројекта;

Пре него што су дефинисани предвиђени послови за атеље, 22. фебруара Љубица Продановић је, одлуком комисије, постала стручни саветник Археолошког института. На основу њеног дугогодишњег рада у Документацији, предложена комисија, у саставу Владислав Поповић, Љубица Зотовић и Владимир Кондић,⁶⁵³ констатовала је да кандидат испуњава услове за највише стручно звање: „Током стичања искуства на археолошким истраживањима, радила је упоређо као руководилац сектора и као документатор, чиме је не само обогатила своје знање из археологије стечено у току студија, већ је развила смисао за методологију археолошког рада посматраног у целини, од момента остварења ископа, преко регистровања објеката на терену, до обраде предмета и његовог коначног смештаја. Такав начин посматрања археолошког рада знатно је допринео да се Љубица Продановић определи за вођење опште документације Археолошког института. Благодарећи управо њеном залаганју (...) Документација Института данас је свакako најисcrпнија, најсређенија и најприступаљнија археолошка-архивска ризница у целој Србији“.⁶⁵⁴

На 297. седници Збора радних људи од 5. новембра одлучено је да се за фотографа Института изабере Небојша Борић⁶⁵⁵, као квалификован фотограф – приправник. У извештају се наводи да Борић поседује искуства у погледу израде музејских фотографија, као и то да је учествовао у снимању материјала за многоборјне археолошке изложбе и публикације. На овој седници је, такође, донета одлука да се Јелена Грујичић⁶⁵⁶ распореди на радно место стручног сарадника за техничку документацију, након што се у претходном периоду оспособила за самостално вођење послова ове врсте.⁶⁵⁷ До краја године Институт је ангажовао и Јелену Грујичић као стручног сарадника – приправника за техничку документацију. Комисија је проценила да је она најбољи кандидат, будући да је завршила студије у Атељеу графике и књиге, и да у потпуности влада цртањем. Као датум заснивања радног односа одређен је 2. фебруар 1985. године.⁶⁵⁸

Софијана Стојковић је на седници Научног већа од 19. новембра поднела молбу како би јој се одобрио шестомесечни одлазак у Париз, са циљем да се усавршава на

⁶⁵³ Владимир Кондић (1932-1994) рођен је у Приједору. Докторирао је археологију на Филозофском факултету у Београду 1965. године. Обављао је функцију директора Народног музеја у Београду (1973-1980) и Археолошког института у Београду (1986-1994). Кондић се бавио проучавањем античке археологије и нумизматике. ААИ, Персоналне биографије, Владимир Кондић. *Биографија*.

⁶⁵⁴ ААИ, Персоналне биографије, Љубица Продановић. Археолошки институт, *Referat komisije za izbor Ljubice Prodanović u zvanje stručnog savetnika*, бр. 01-48/2, 22.2.1985.

⁶⁵⁵ Небојша Борић (1951-2017) рођен је у Загребу. У периоду од 1985. до 2016. обављао је фотографске послове, укључујући и рад на сређивању фото-документације у Археолошком институту у Београду. Поповић 2017b.

⁶⁵⁶ Јелена Грујичић рођена је 1952. године у Шапцу. Дипломирала је на Факултету примењених уметности (Катедра за графику) у Београду 1977. године. У Археолошком институту у Београду радила је као стручни сарадник, примарно обављајући посао дизајнера и цртача за издања установе, у периоду од 1985. до 1994. године. ААИ, Персоналне биографије, Јелена Грујичић. *Izveštaj Komisije za izbor kandidata za mesto stručnog saradnika za tehničku dokumentaciju*.

⁶⁵⁷ ААИ, Д-141, *Zapisnik sa 297. sednice Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta, održane 5. novembra 1985. godine*.

⁶⁵⁸ ААИ, Д-140, *Zapisnik sa 286. sednice Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta održane 21. decembra 1984. godine*.

пословима руковођења археолошком документацијом. Крајем децембра 1985. године, након што је веће одобрило молбу, она одлази у Француску на усавршавање обраде археолошког документационог материјала.⁶⁵⁹

У 1985. Институт је набавио следећу опрему: корачну микрофилмску камеру за 35 мм филм, апарат за аутоматско развијање микрофилмова од 35 мм, микрочитач штампач за микрофилмове од 35 мм, микрочитач, ксерокс портабл.⁶⁶⁰

1986.

Уопштен план рада Одељења за документацију у другој половини девете деценије 20. века на првом месту је дефинисао организацију пословног простора, што је подразумевало размештај постојеће теренске грађе и набавку ормана. Поред осталих уобичајних текућих годишњих послова, за ову прилику посебно треба нагласити две новине. Прва се односи на координацију документације са музејима. Овај сегмент рада, заправо, подразумева евидентирање теренског материјала који је од нарочитог интереса за сараднике Археолошког института. Други годишњи план односио се на писање магистарског рада Софијане Стојковић (вероватно уз координацију са шефом Одељења документације Љубицом Продановић). Планирано је да теза пружи приказ постојећих метода документације у археологији. Затим се наводи рад на примени математичко-статистичких метода у археологији.⁶⁶¹

Почетком 1986. године формирана је комисија која је била задужена за организацију рада фото-атеља Археолошког института. Чланови су били Љубица Продановић, Ана Премк, Љиљана Бјелајац и Небојша Борић. Њихов примарни задатак био је израда Пословника о раду фото-атељеа.⁶⁶² Нешто касније јавиће се тешкоће са недостатком радног простора, због повећане количине документационог материјала. Ова чињеница била је предмет дискусије на састанку Збора радних људи 26. јуна, када је наговештено да се Институт налази пред селидбом на четврти спрат зграде САНУ.⁶⁶³

Крајем јуна Софијана Стојковић се вратила из Француске. У свом извештају, који је предала управи Института, навела је да је прва два месеца радила на побољшавању француског језика и обилажењу музеја и библиотека. У преосталом периоду боравка, Софијана се усавршавала у Националном центру за документацију споменичког наслеђа Француске, Центру за истраживање и аутоматске обраде у класичној археологији, Центру за истраживање мозаика на париском Универзитету, Документационом центру за фотографију и фотограметрију на истом универзитету, као и Центру за документацију UNESCO-ICOMOS. У свим овим центрима, укратко говорећи, Софијана се упознала са компјутерском аутоматском обрадом и претрагом података и њиховим базичним складиштењем. Посебно је истакла да је слушала предавања и похађала вежбе у Националном центру за национално истраживање на тему „Анализа података“. Ту се она упознала са факторијалном анализом форми података, на компјутеру APPLE са логичким системом DATAVISION. На тим предавањима, како даље наводи, радила је на учењу о проблемима и начинима

⁶⁵⁹ ААИ, Д-141, *Зписник са седнице Научног већа Археолошког института у Београду, одржане 19. новембра 1985. године*; Д-149, *Izveštaj Sofijane Stojković sa usavršavanja vođenja dokumentacionog materijala u Francuskoj* (према: М. Миловановић), бр. 01-625/01, 08.07.1986; Бошковић 2017, 266-267.

⁶⁶⁰ ААИ, Д-159, *Saradnja Arheološkog instituta sa Evropskom naučnom fondacijom*, бр. 137/2, 20.02.1985.

⁶⁶¹ ДАИ, *Odeljenje za dokumentaciju Arheološkog instituta. Plan rada za period od 1986. do 1990. godine*.

⁶⁶² ААИ, Д-141, *Zapisnik sa 301. sastanka Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta, održanog 16. januara 1986. godine*.

⁶⁶³ ААИ, Д-141, *Zapisnik sa sastanka Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta, održanog 26. juna 1986. godine*.

узимања археолошких података за компјутерску обраду, затим њихову серијацију, груписање и регруписање, аутоматску класификацију, анализу веза и одговарајућих односа. Сходно теми ове дисертације, посебно треба скренути пажњу на Софијанино усавршавање у Центру за истраживање и аутоматску обраду за класичну археологију, на париском Универзитету, у вези са чим је, између осталог, истакла следеће: „Projekat pravljenja zaliha i difuzije slika arheologije lansirali su Direkcija biblioteka, muzeja i naučnotehničke informatike i CNRS. Njime su objedinjene arheološke fototeke iz Instituta za istraživanje antičke arhitekture, Centra za istraživanje mozaika i Centra za istraživanje i automatsku obradu u klasičnoj arheologiji. Tako je na video disku prečnika 30 cm, laserskom tehnologijom zabeleženo 54000 slika i jedinstvenim logičkim sistemom SIGMI objedinjene su banke podataka sva tri navedena centra. Sistem SIGMI je napravljen na Rudarskoj školi u Parizu (...). Tako su sastavljene pregledne banke podataka sa svim mogućim savremenim pogodnostima za istraživače. Svaka slika se može povezati direktno pomoću svog rednog broja, a može se povezati i postavljanjem manje ili više kompleksnog pitanja informacijskog sistema čiji je odgovor sastavljen od dokumentarnog teksta ili drugih odgovarajućih dokumenata, slike ili više slika za taj dokument“.⁶⁶⁴

Међутим, ово није био крај усавршавању Софијане Стојковић. Постоји податак о одлуци управе Института да током лета 1987. године она оде у музејске и документационе центре у Сарајеву, Загребу и Љубљани, са циљем да се додатно усавршава на методи руковођења археолошком документацијом.⁶⁶⁵ Судаћи према сачуваним извештајима сарадника за документацију, рад у 1987. години је у највећој мери обухватао текуће послове (прикупљање, обрада, чување и давање материјала на коришћење). Љубица Продановић је тада евидентирала 610 планова, 205 негатива, 750 дијапозитива, 6643 фотографије, а такође је регистровано 340 нових археолошких локалитета.⁶⁶⁶ Софијана Стојковић је радила на ревизији фототеке. Овај посао подразумевао је пребројавање свих фотографија које су залепљене на фото-картонима и постојећих негатива.⁶⁶⁷ Небојша Борић је у фото-лабораторији израдио 5772 фотографије различитих формата, снимео 784 негатива лајка формата (6 x 6), 389 колор дијапозитива, 309 црно-белих дијапозитива, и развио је 157 филмова.⁶⁶⁸ Јелена Грујичић је радила на изради техничких цртежа, илустративног материјала и прелома за публикацију сарадника Института.⁶⁶⁹

Ово су, уједно, једини подаци о раду стручних сарадника Документације за претходну годину.

1988.

Године 1988. Археолошки институт је поднео захтев Основној заједници града Београда за додељивање средстава за набавку компјутерске опреме за научни рад. Ова опрема наручена је са циљем да се Библиотека и Документација ускладе са савременим системом вођења поменутих организационих јединица у земљи и иностранству, и омогућавања интеграције у савремени начин комуницирања. За реализацију овог посла

⁶⁶⁴ ААИ, Д-149, *Izveštaj Sofijane Stojković sa usavršavanja vođenja dokumentacionog materijala u Francuskoj* (према: М. Миловановић), бр. 01-625/01, 08.07.1986.

⁶⁶⁵ ААИ, Д-153, Археолошки институт, *Ugovor o obezbeđivanju sredstava za naknadu troškova u naučnim organizacijama SFRJ*, бр. 661/1, 27.08.1987.

⁶⁶⁶ ДАИ, *Odeljenje dokumentacije Arheološkog instituta, Izveštaj za 1987. godinu* (Љубица Продановић).

⁶⁶⁷ ДАИ, *Izveštaj o radu u Dokumentaciji za 1987. godinu* (Софијана Стојковић).

⁶⁶⁸ ДАИ, *Izveštaj o radu u 1987. godini u foto-laboratoriji* (Небојша Борић), 15.12.1987.

⁶⁶⁹ ДАИ, *Izveštaj o radu za 1987. godinu* (Јелена Грјичић), 5.1.1988.

тражена су финансијска средства у износу од 10.315.720 динара за набавку персоналног рачунара IBM Tip-A.⁶⁷⁰

Управа Института је 14. октобра донела одлуку да Софијана Стојковић опет посети музеје у Сарајеву, Сплиту, Љубљани и Скопљу, у трајању од 45 дана, са циљем да се додатно обучава методи руковођења археолошком документацијом.⁶⁷¹ Било је то усавршавање због припреме њених магистарских студија, чија је радна тема била *Примена информатике математичко-статистичког метода у области археологије*.⁶⁷²

У време када оперативна експанзија добија све већи замах, Председништво САНУ је 1988. године усвојило *Самоуправни споразум о изградњи јединственог система научнотехнолошких и пословних информација* Академије и Института. Делегати споразума били су Александар Деспих, Момчило Ристић и Радослав Бошковић. Овај споразум, у оквиру којег је потписник био и Археолошки институт, у основи је подразумевао креирање Информационог система, са циљем да омогући рационално и ефикасно обављање научноистраживачких послова који су у директној или индиректној вези са Академијом. Као основни послови Информационог система, у првом плану су дефинисани:

- савремена организација и технолошка изградња информационог система, која се остварује изградњом идејних, главних и апликативних пројеката, увођењем и развојем савремене компјутерске и друге пратеће технике и технологије, и обезбеђивањем стручних и научних кадрова;
- стручно и ефикасно прикупљање научно-технолошких података и информација, које произилазе из рада Академије и Института, њихових организационих јединица, одговарајућих органа и организација у земљи и свету (интерни и екстерни извори информација);
- селективно одабирање, обрада, меморисање (стварање банке података), чување, претраживање (проналажење), дисеминација и коришћење свих информација и података који се налазе у информационој бази сопственог информационог система;
- повезаност са другим одговарајућим информационим системима у земљи и у иностранству ради остваривања увида у информационе могућности њихових информационих база, услова за коришћење њихових информација и података (реферална функција);
- перманентно стручно оспособљавање корисника да се служе информацијама из информативне базе Информационог система и других информационих система, односно управљање технолошким средствима рада у систему дистрибуиране обраде и коришћења информација;
- праћење и примењивање савремених достигнућа у развоју информационих система у земљи и у свету,⁶⁷³ у складу са техничко-технолошким развојем и савременим достигнућима.

⁶⁷⁰ ААИ, Д-153, Археолошки институт, *Zahtev za dodeljivanje sredstava Arheološkom institutu u Beogradu za nabavku opreme koja služi u obavljanju naučno-istraživačkog rada*, бр. 01-41/01-03, 24.03.1988.

⁶⁷¹ ААИ, Д-153, Археолошки институт, *Ugovor o obezbeđivanju sredstava za nakandnu troškova u naučnim organizacijama SFRJ*, бр. 485/2, 14.10.1988.

⁶⁷² ААИ, Д-160, Археолошки институт, *Odluka Naučnog veća Arheološkog instituta od 18.12.1987. na kojoj je prihvaćen odlazak Sofijane Stojković na usavršavanje u muzejskim centrima Jugoslavije* (према: М. Миловановић), бр. 1014/1, 18.12.1987.

⁶⁷³ ДАС, ФАИ, Д-94а, Српска академија наука и уметности, *Самоуправни споразум о изградњи јединственог система научнотехнолошких и пословних информација*, бр. 1029/1, 16.05.1988.

Потреба за руковођењем археолошком документацијом кроз компјутерску базу података јавила се првобитно на локалитету Виминацијум, где је у том тренутку било 12.000 истражених гробова и преко 30.000 хиљада регистрованих предмета. Велики број регистрованих археолошких налаза утицао је на потребу боље доступности података истраживачима и јавности. Љубица Зотовић је као руководилац пројекта „Виминацијум“ констатовала да „археолошка документација локалитета Виминацијум чини драгоцену и незаобилазну основу на којој ће бити развијена и одговарајућа база података“. Кључну улогу у изради базе података имао је тада Миомир Кораћ који је препознао значај информативне технологије. Да би се овај циљ остварио, Институт је купио рачунар IBM AT, како би се постојећа аналогна база археолошке документације прилагодила аутоматској обради података: „Organizacija dokumentacione baze projekta Viminacijum izvršena je tako da su skupovi podataka razvrstani po grupama srodnih predmeta, odnosno pojmova. Korišćen je jedan od softverskih paketa za bazu podataka na računarima kompatibilnim sa IBM PC, takozvani dBase III plus. Korišćenje ovog programa nametalo je proširenje njegovih mogućnosti kao i prilagođavanje za potrebe Arheološkog instituta, odnosno konkretno projekta Viminacijum, pa je programer Irena Janković iz Beograda proširila skup instrukcija, dodala više novih tipova datoteka i usavršila sistem menija. Ovakav programski paket omogućava rad sa podacima smeštenim u bazu podataka na disketi i na disku pomoću komandi na interaktivnom nivou, sistema menija (ekrana sa više ponuđenih mogućnosti izbora), maski (ekrana sa poljima u kojima se upisuju podaci i objašnjenjima tih polja) kao i pomoću programa pisanih posebnim programskim jezikom koji je uključen u ovaj paket. (...) Ovako koncipiran paket programa omogućava najraznovrsnije vođenje C inventara, grobova, pojedinih vrsta materijala, pravljenja raznih vrsta izveštaja, listi i pregleda na osnovu podataka memorisanih datotekama, razna pretraživanja po obeležjima koja se mogu formirati bilo kojom kombinacijom podataka u datoteci. (...) Ovaj program radi sa više datoteka koje se grubo mogu podeliti na datoteke podataka i programske datoteke. Ove datoteke imaju različite ekstenzije koje definišu tip datoteke. Tako na primer, u datotekama DBF čuvaju se podaci o grupi objekata (pojmov) iste vrste (kao na primer, grobovi, inventar, sonde, žišci). Podaci u datotekama DBF čuvaju se u poljima. Svako polje u datoteci mora se definisati pomoću tri karakteristična podatka: naziva polja, tipa polja i dužine polja“. ⁶⁷⁴ На крају овог извештаја се наводи да је пакет програма од 11 дискета предат Археолошком институту.

Од занимљивих дешавања у светској археологији у 1988. години треба истаћи Бијенале археолошких филмова у Типази у Алжиру, које је одржано од 12. до 16. октобра. Ова значајна манифестација била је посвећена медитеранском басену средњег века. Археолошки институт је као учесник пријавио документарни филм *Српска сакрална уметност на тлу Југославије*. На овај фестивал је, као стручни сарадник Института, путовала Софијана Стојковић, која је, како се истиче у архивским документима, била упозната са проблематиком домаћег филма из области археологије. ⁶⁷⁵

1989-1990.

⁶⁷⁴ ААИ, Д-149, *Izveštaj o sadržini programa za kompjutersku obradu materijala sa arheoloških iskopavanja Viminacijuma*, бр. 578, 27.07. 1988; Усмено саопштење Миомира Кораћа (29.2.2024). Захваљујем Миомиру Кораћу на достављеним подацима у овом докторату.

⁶⁷⁵ ААИ, Д-160, SRS, Археолошки институт, *Bijenale arheoloških filmova u Tipazi*, бр. 01-611-01, 02.08.1988; Д-160, Археолошки институт, *Prijava za bijenale arheoloških filmova u Tipazi*, бр. 611/2, 27.09.1988.

У пролеће 1989. године директор Археолошког института Владимир Кондић поднео је образложење Републичком комитету за образовање, науку и физичку културу, у којем се наводи да су испуњени услови за конкурисање за пројекат, где би Институт био генерални координатор из археолошке области. У оквиру документа наводи се да је Институт посветио пуну пажњу информатици и стога је постао специјализовани центар за компјутерску обраду података из археологије у Србији. Као основ документационе базе података наводи се пример софтверске обраде теренске документације на Виминацијуму.⁶⁷⁶

Непосредно након усвајања споразума, сарадници Археолошког института приступили су његовој реализацији. Водећу улогу унутар овог идејног пројекта имао је Миомир Кораћ.⁶⁷⁷ Већ до 1989. године Институт је постао специјализовани центар за компјутерску обраду података из области археологије у Србији, формиравши Одељење за информатику. У архивској грађи, такође, проналазимо податак о приступању реализацији два важна пројекта који су предвиђени програмом рада за 1990. годину: „Развој компјутерске археолошке документације на територији НР Србије и Изградња специјализованог информативног система из области археологије на територији Југославије“.⁶⁷⁸

Посматрајући програм рада Информационог система Археолошког института у целини, крајњи циљ руководиоца је било обједињавање археолошке науке у пуном обиму на територији читаве земље. Задаци који су постављени како би се овај подухват реализовао у том контексту су били следећи:

- стручно и ефикасно прикупљање научно-технолошких информација и података из области археологије који произилазе из рада института, музеја, збирки, центара и других сродних институција;
- стварање научно-информативне базе података из области археологије као одговарајућих база корисника;
- равноправан третман свих корисника у зависности од њихових могућности, потреба и захтева;
- повезаност са одговарајућим специјализованим информационом системима у земљи и иностранству;
- рационалан и ефикасан рад међусобно повезаних институција сродне профилације;
- потпуно и тачно испуњавање законских обавеза Археолошког института према друштвеним организацијама надзора, као и према институцијама које имају посебне предмете уговора са Институтом;
- пружање стручне и консултантске помоћи свим сродним археолошким институцијама;
- стварање јединственог, међусобно повезаног и независног специјализованог информационог система из области археологије.

⁶⁷⁶ ААИ, Д-154, Археолошки институт, *Republički komitet za obrazovanje, nauku i fizičku kulturu – Odbor za SNTI*, бр. 320/1, 04.05.1989; У то време компјутерска обрада документалистичких података била је активна и у другим археолошким установама у Југославији, као нпр. у Земаљском музеју Босне и Херцеговине у Сарајеву. Вид. Вакаршић 1990.

⁶⁷⁷ Миомир Кораћ (1952) рођен је у Гњилану. Докторирао је археологију на Филозофском факултету у Београду 1996. године. У Археолошком институту радио је у периоду од 1981-2022. Функцију директора Археолошког института је обављао од 2015. до 2022. године. Кораћ се бави проучавањем античке археологије и применом дигиталних метода у научноистраживачком раду.

⁶⁷⁸ ДАС, ФАИ, Д-94а, Археолошки институт, *Program rada specijalizovanog sistema Arheološkog instituta za 1990. godinu*, бр. 955/1, 28.12.1989.

Важност овог пројекта огледала се и у модемској повезаности са сродним археолошким институцијама у Југославији и свету. Овај део пројекта подразумевао је доступност података корисницима у целодневном трајању, кроз online мрежу комуникације,⁶⁷⁹ што у погледу историјата руковођења теренском документацијом представља јединствен идејни концепт на овим просторима којег је осмислио Миомир Кораћ. Међутим, судећи према архивским вестима и усменим саопштењима, ова велика идеја није заживела у Документацији.⁶⁸⁰

Други важан пројекат који је започет током 1990. године био је израда *Археолошке карта Србије*, за чијег руководиоца је постављен Милутин Гарашанин.⁶⁸¹ Уговор о реализацији пројекта потписан је између Фонда за научна истраживања САНУ и Археолошког института. Сам почетак рада на пројекту обележило је прикупљање археолошке документације до 1963. године. На наредним састанцима, до краја године, израђени су картони – записници за прикупљање података о археолошким локалитетима и налазима, као и упутство за попуњавање тог записника. Предвиђено је да се аутоматска обрада података врши на рачунару САНУ. Стручњаци Завода за информатику САНУ радили су и на изради софтвера за Археолошку карту.⁶⁸² Убрзо ће управа Археолошког института расписати конкурс о ангажовању на одређено време археолога информатичара – приправника. На том конкурс у ће се пријавити археолог Зоран Бошковић, чији ће рад касније обележити трећу етапу у руковођењу теренском документацијом Института.⁶⁸³

На Збору радних људи одржаном 22. јуна 1990. Милоје Р. Васић⁶⁸⁴ је саопштио да Фонд за научна истраживања САНУ поверава Институту рад на пројекту *Археолошка карта Србије*, као и то да Научно веће мора да донесе одлуку о томе које лице би на одређено време обављало посао на овом пројекту. Затим је на истој седници донета одлука о расписивању конкурса за ово радно место. За чланове конкурсне комисије изабрани су: Ана Премк, Растко Васић и Војислав Трбуховић. Интересантно је да се на овој седници расправљало о томе да се Археолошки институт врати под

⁶⁷⁹ ДАС, ФАИ, Д-94а, Археолошки институт, *Program rada specijalizovanog sistema Arheološkog instituta za 1990. godinu*, бр. 955/1, 28.12.1989.

⁶⁸⁰ Усмено саопштење Миомира Кораћа (29.2.2024).

⁶⁸¹ Идеја о стварању Археолошке карте Србије првобитно је потекла током 60-их година 20. века, од стране Јована Годоровића из Музеја града Београда. Саопштење Милоја Р. Васића (7.12.2023).

⁶⁸² ААИ, Д-150, *Arheološki institut, Izveštaj o radu na projektu Arheološka karta Srbije (1990-1991)* (према: М. Миловановић), бр. 207/2, 14.05.1991.

⁶⁸³ Зоран Бошковић (1957-2020) рођен је у Крагујевцу. Дипломирао је археологију на Филозофском факултету у Београду 1989. године. У Археолошком институту у Београду је 1990. године ангажован као археолог информатичар – приправник. У Центру за документацију исте установе званично почиње са радом 1994, и ту остаје све до 2020. године. Бошковић је током каријере радио на пројекту Археолошка карта Србије, и примени информационог система у вођењу теренског материјала и дигитализације, са циљем да се омогући транспарентна доступност археолошких података. ААИ, Персоналне биографије, Зоран Бошковић, *Prijava na konkurs za radno mesto arheolog informatičar – pripravnik u Arheološkom institutu*, бр. 415/1, 6.7.1990; *Rešenje o angažovanju Zorana Boškovića na radno mesto arheolog informatičar – pripravnik u Arheološkom institutu*, бр. 395/5, 31.8.1990; Илић 2020.

⁶⁸⁴ Милоје Р. Васић (1940) рођен је у Београду. Докторирао је археологију на Филозофском факултету у Београду 1972. године. Васић је радио у Народном музеју у Београду (1973-1978) и Археолошком институту у Београду (1978-2007). Функцију директора Археолошког института обављао је у периоду од 1997. до 2006. Васић се бави изучавањем античке археологије и нумизматике, и један је од највећих познавалаца римске материјалне културе на овим просторима. Поповић, Petković 2020.

окриље САНУ, уз образложење да време које долази не гарантује никакву заштиту самосталним институтима.⁶⁸⁵

1991-1992.

У 1991. години у *Службеном гласнику* бр. 6 изашао је допуњен и донекле измењен *Правилник о обрасцима за документацију која се води о археолошким ископавањима и истраживањима*:

Члан 1: Овим правилником прописују се обрасци за документацију која се води о археолошком ископавању и истраживању.

У члану 2 се наводи: О археолошком ископавању и истраживању води се документација на обрасцима бр. 1, а о непокретним и покретним налазима, који се ископају или нађу приликом археолошких ископавања и истраживања води се документација према следећим обрасцима:

А, на коме се региструју сви судови или фрагменти посуђа истог типа или с истим особинама, у једној документационој јединици;

Б, на коме се региструју сви А картони из једне документационе јединице;

В1-В3, на којима се региструју резултати синтетичке анализе керамике с дијаграмима, у једној документационој јединици;

С, на коме се региструју сви остали покретни налази;

Д, на коме се региструју све опеке истог типа, димензија, особина у једној документационој јединици;

Д1-Д3, на којима се региструје резултат синтетичке и статистичке анализе опека с дијаграмима;

Е, на коме се региструју подаци о прикупљеним узроцима и лабораторијским анализама;

Ф, који обухвата све податке о једној документационој, односно стратиграфској целини, с описом слоја датованим на основу нумизматичких и других налаза, и археолошком инвентаром с референцом одговарајућег картона према врсти предмета или групи;

Г, који региструје податке за гробове инхумираних покојника с описом, антрополошким подацима и скицом;

Г1, који региструје податке за гробове са спаљеним покојницима с описом, антрополошким подацима и скицом;

Ј, који региструје новац и представља нумизматички каталог;

Ј1-Ј2, који региструје резултат статистичке анализе нумизматичких налаза на локалитету с дијаграмима;

З, који региструје музејски смештај.⁶⁸⁶

Рад на пројекту *Археолошка карта Србије* настављен је у 1991. години. У годишњем извештају је наведено да је сваки локалитет обрађен по јединственој шеми, са расположивим подацима који га географски, хронолошки и културно-историјски одређују. Затим је у тој години урађен и *Идејни пројекат аутоматске обраде*

⁶⁸⁵ ААИ, Д-186, Археолошки институт, *Zapisnik sa 356. sednice Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta održane 22.06.1990. godine*, бр. 388, 22.06.1990.

⁶⁸⁶ *Службени гласник РС* 6, 4.2.1991, 175; Први *Правилник* изашао је у *Службеном гласнику СРС* бр. 23, 18.06.1983, 1248.

података за *Археолошку карту Србије* (унос, шифровање, претраживање и приказ података).⁶⁸⁷ Паралелно са овим радом, формирана је комисија за полагање приправничког испита за приправника на пројекту *Археолошка карта Србије*, у саставу: Милутин Гарашанин, Владислав Поповић и Владимир Кондић.⁶⁸⁸ Једини кандидат за полагање био је Зоран Бошковић.⁶⁸⁹

Циљ пројекта *Археолошка карта Србије* био је да представи све локалитете и налазе који су до тада регистровани у Србији. У основи је процес рада подразумевао уношење у оперативну базу ограниченог броја података, који се састоје од следећих компоненти: географско-административних одредница, културно-хронолошких, дескриптивних, као у упута на документацију и литературу. У хронолошком смислу, у прејекат су улазила археолошка налазишта која се датују у време од праисторије до 16. века.⁶⁹⁰ Пројектни тим је, затим, формирао и Упутство за попуњавање записника, у који су се уносили подаци о археолошким локалитетима. Овај документ је убрзо послат свим музејским установама, како би рад на *Археолошкој карти* био продуктивнији.⁶⁹¹ У првој години рада још се радило на прикупљању, систематизацији и класификацији постојеће документације из Балканолошког и Археолошког института. Локалитети у београдској општини били су први који су унети у записнике и компјутер.⁶⁹²

На седници Научног већа од 27. новембра 1991. године, директор Института Владимир Кондић упознао је присутне са мерама заштите документације и библиотеке у случају ратних околности. Мере приправности упутила је САНУ, препоручујући да Институт вредносну грађу депонује у посебне контејнере димензија 60 x 80 cm, који би се чували у посебним склоништима. У вези са документационим материјалом, веће је одлучило да се у случају неповољних прилика депонују сви оригинали теренске документације. На овој седници је комисија за полагање приправничког испита кандидата Зорана Бошковића поднела извештај који је веће прихватило у целисти.⁶⁹³ У Извештају је констатовано да је кандидат Бошковић успешно радио на аутоматској обради података на основу доступне литературе и архивске грађе: „Komisija je konstatovala da se kandidat u potpunosti uklopio u zahteve rada na Arheološkoj karti, obradi arheoloških jedinica i obradi programa za kompjutersko korišćenje arheološkog materijala što je neophodno kod rada na Arheološkoj karti. Kandidat dobro poznaje ovu materiju i ima potrebna znanja da dalje nastavi rad na zadacima projekta u prvom redu na pripremi odeljka Arheološke karte o teritoriji grada Beograda i da dalje nastavi radom na drugim područjima Arheološke karte Srbije“. У завршном делу извештаја наводи се да је комисија једногласно донела одлуку да се Зоран Бошковић предложи Археолошком институту за звање истраживача. У оквиру овог документа, сазнајемо да је Бошковић уписао постдипломске студије у Београду, на смеру Наука о материјалима, где су предложени

⁶⁸⁷ ДАС, ФАИ, Д-94а, Археолошки институт, *Godišnji Izveštaj o radu i posignutim rezultatima u 1991. godini* (Prejekat: *Arheološka karta Srbije*), бр. 539/1, 30.12.1991.

⁶⁸⁸ ААИ, Д-142, *Odluka o imenovanju komisije za polaganje pripravnichkog ispita pripravnika na projektu Arheološka karta Srbije*, бр. 473/3, 22.11.1991.

⁶⁸⁹ ААИ, Персоналне биографије, Зоран Бошковић, *Izveštaj Komisije za polaganje pripravnichkog ispita kandidata Zorana Boškovića na projektu Arheološka karta Srbije*, бр. 479/3, 27.11.1991.

⁶⁹⁰ Bošković 1991, 58.

⁶⁹¹ ДАИ, Пројекат Археолошка карта Србије, *Uputstvo za popunjavanje zapisnika*.

⁶⁹² ДАИ, Пројекат Археолошка карта Србије, *Godišnji Izveštaj o radu i postignutim rezultatima u 1991. godini*.

⁶⁹³ ААИ, Д-142, *Zapisnik sa sastanka Naučnog veća Arheološkog instituta održanog 27. novembra 1991. godine*, бр. 479/2, 27.12.1991.

ментори били Момчило Ристић и Драгослав Срејовић.⁶⁹⁴ Одлуку о именовану Бошковића у звање истраживача Археолошког института Збор радних људи је донео 17. децембра.⁶⁹⁵

Упечатљива је чињеница да, услед оперативне експанзије у Археолошком институту, нема података о раду Љубице Продановић. Од тренутка када се јавила потреба за куповином рачунара IBM AT, са циљем да постојећу аналогну базу археолошке документације Виминацијума прилагоди аутоматској обради података, затим стварањем пројеката *Развоја компјутерске археолошке документације на територији НР Србије, Археолошка карта Србије и Изградња специјализованог информативног система из области Археологије на територији Југославије* – дугогодишњи руководилац Документације је био само посматрач ових великих подухвата. Може се закључити да током ових дешавања Љубица Продановић није била укључена у систем компјутерске обраде података, али јесте наставила са мануелним руковођењем теренском грађом и њеним инвентарисањем. Од тренутка када је купљен први компјутер за Институт, па до 1992, у главну инвентарну књигу су унете документационе јединице од броја 3175 до 3376.⁶⁹⁶

Почетком 1992. године Археолошки институт је наставио са реализацијом пројекта информационог система из области археологије, који је финансирало Министарство за науку и технологију. Тада је креирана база из области нумизматике, покретних археолошких налаза, као и база епиграфике и споменика средњовековне културне баштине. Израду свих база Институт је радио у сарадњи са Математичким институтом, који је поседовао сву опрему за реализацију овог типа оперативног посла. За рад са базама података купљен је био софтвер SUPERBASE 1.3 RDBMS, који координира текст и слике, и стога је био погодан за обраду археолошког материјала.⁶⁹⁷

У оквиру Извештаја о изградњи археолошке базе за 1992. годину, у погледу квалитета софтвера је, између осталог, написано: „Softver je racionalna baza koja je po prvi put omogućila implementiranje grafike u samu bazu. Ostale karakteristike softvera su izuzetne: polja po zapisu su ogranicena jednom velicinom memorijskog prostora, broj zapisa u fajlu je 1 milijarda, mogucnost ostvarenja do 999 indeksa istovremeno, broj otvorenih fajlova je neograničen, itd. (...) Format baze je definisan na taj način da postane standard za arhiviranje arheoloških podataka na teritoriji Srbije, tj. da obuhvati sadržaj svih danas korišćenih „kartončića“, a pored toga tu su se našla i druga polja sa dodatnim informacijama, referencama i unakrsnim referencama, kao i slike predmeta ili neke okoline. (...) Ceo sistem ima nekoliko procesa:

- ažuriranje postojećih i kreiranje novih baza podataka
- unošenje podataka, planova i crteža koji postoje u Arheološkom institutu
- kurentno unošenje podataka sa iskopavanja
- statistička obrada podataka

Крајњи циљ ове археолошке базе била је доступност и повезивање са базама у земљи и иностранству. Ово типско складиштење морало је да буде компитабилно са светским системима како би се археологија у Србији укључила у светску науку. Даље се истиче да предвиђена археолошка база може да кореспондира са другим

⁶⁹⁴ ААИ, Д-142, *Izveštaj komisije za polaganje pripravnickog ispita Zorana Boškovića u projektu Arheološka karta Srbije*, бр. 01-479/3, 27.11.1991.

⁶⁹⁵ ААИ, Д-142, *Odluka da se Zoran Bošković izabere za poslove i radne zadatke istraživača u Arheološkom institutu*, бр. 479/4, 17.12.1991.

⁶⁹⁶ ДАИ, Археолошки институт, *Инвентар документационог материјала*, бр. 3175-3376.

⁶⁹⁷ Резултате и значај Информационог система из области археологије Миомир Кораћ је представио у следећим научним радовима: Korać 1991; Korać 1992; Korać 1995.

међународним базама података. Све базе Археолошког института креиране су тако да поштују норме музеолошке и археолошке обраде, прописане програмом MODES (*Museum Object Data Entry System*), које је урадио Британски музеј у Лондону.⁶⁹⁸

Дана 27. октобра 1992. године изненада је преминула Љубица Продановић, оставивши иза себе велике резултате у руковођењу и чувању научне и техничке документације. Владислав Поповић је са правом истакао након њене смрти да „увођењем централне картотеке налазишта, планотеке, фототеке и других видова регистровања података, Љубица Продановић не само да нас је све задужила, већ је и себи подигла трајан споменик“.⁶⁹⁹ Током своје успешне радне каријере на многим пословима у Археолошком институту, она је инвентарисала преко 3300 различитих документационих јединица.⁷⁰⁰

Смрт Љубице Продановић, нажалост, није била крај лоших вести. У истој години, из Археолошког института је отишла Јелена Грујичић.⁷⁰¹ Недостатак водећег кадра у Документацији додатно је ослабио рад установе у наредном периоду, током 90-их година.

*Зоран Бошковић за сараднике Археолошког института
остаје упамћен као изузетно добар и предусретљив човек,
увек спреман да помогне и пружи више од онога
што су биле његове професионалне обавезе.
Оливера Илић (2020)*

Историјат и структура 1993–2020, етапа III

Одлазак Љубице Продановић и тешко друштвено и економско стање у Југославији током 90-их година 20. века утицали су на отежан рад Документације у Археолошком институту.⁷⁰² За прве године рада у оквиру треће етапе развоја не располажемо већим бројем архивских података на основу којих бисмо могли садржајније да представимо руковођење теренским материјалом.

У оквиру треће етапе руковођења документацијом Археолошког института догодиле су се нове кадровске промене. Биле су то тешке године, јер, према писању Зорана Бошковића (Сл. 30), од 1992. до 1994. године „рад у Документацији је потпуно стао“. У њој је тада био ангажован само фотограф Небојша Борић.⁷⁰³ Његов задатак је био да обавља послове снимања и израде фотографија за потребе Института (документација и публикација), уз активно учешће на теренским истраживањима у

⁶⁹⁸ ААИ, Д-151, Археолошки институт, *Izveštaj o izgradnji arheoloških baza specijalizovanog sistema iz oblasti arheologije (ISA)*, бр. 125/2, 24.03.1992; Усмено саопштење Миомира Кораћа (29.2.2024).

⁶⁹⁹ Поповић 1995; ААИ, Персоналне биографије, Љубица Продановић. Археолошки институт, *Rešenje o prestanku radnog odnosa Ljubice Prodanović*, бр. 394/2.

⁷⁰⁰ ДАИ, Археолошки институт, *Инвентар документационог материјала*.

⁷⁰¹ ААИ, Д-142, *Zapisnik sa satanka Naučnog veća održanog 9. januara 1992. godine*, бр. 4-2, 09.01.1992.

⁷⁰² О тешким временима у Југославији током 90-их година 20. века вид. Николић 2017, 215-304.

⁷⁰³ Бошковић 2017, 267;

својству фотографа. Према писању Милоја Р. Васића, Борић је наставио са обављањем стручних консултација за фотографске услуге, као и повременим руковођењем фототеке.⁷⁰⁴

1993-1994.

У 1993. години САНУ је наставила са финансирањем пројекта *Археолошка карта Србије*, при чему је издвојила одређена средства за набавку компјутерске опреме и канцеларијског материјала.⁷⁰⁵ Исте године Зоран Бошковић објављује научни рад у *Гласнику Српског археолошког друштва*, под називом *Компјутерска обрада локалитета/налаза у пројекту Археолошка карта Србије*. У тексту се истичу значај и даљи планови тог идејног пројекта, у оквиру којег се информације прикупљају из литературе, документације и непубликованих докумената, да би, након обраде, биле унете у компјутерску базу података. Поред наведеног, Бошковић је истакао и следеће: „Саме карте приказују поједине регионе, или целокупне територије; стање истражености, проблеме и могућности даљих истраживања. Обимна археолошка документација о локалитетима и налазима са територије Србије, сада креирана и аутоматски обрађена, временом допуњавана новим подацима и апликативним програмима представљаће добру основу за будућа издања археолошке грађе. Картом и аутоматском обрадом података добијамо јасну информацију о археолошким локалитетима/налазима са територије Србије“.⁷⁰⁶ Посебно треба описати дигиталну „археобазу података“ коју издваја Бошковић. Она је креирана у виду апликације чији је назив *Археолошка карта Србије*, унутар које су дефинисане опције за претрагу: локалитет, претраживање, дефиниције 1, дефиниције 2, крај. Опција „локалитет“ омогућава кориснику да уноси или добије податке о жељеном археолошком налазишту. Под другом и трећом опцијом, кориснику је омогућено претраживање које обухвата следеће параметре: општина, место, епоха, доба, култура/датовање, висина, врста локалитета, тип локалитета, врста налаза, врста истраживања, стање локалитета/налаза, институција, истраживач. Завршна опција – „крај“, означава престанак рада са апликацијом. Важно је напоменути да је овакав вид претраживања подразумевао мрежни систем уноса података. Бошковић истиче да апликација омогућава вишекориснички рад, односно конзистентност података и могућност једновременог уноса исте врсте информација са више радних места, што даље подразумева њихову бржу дистрибуцију за све мреже.⁷⁰⁷ Овакав вид археобазе која је доступна за све кориснике представљао је један од првих идејних покушаја ове врсте у српској археологији.

Током 1993. године активан је био рад Миомира Кораћа на пројекту „Информациони систем из области Археологије“ (ИСА). У уводном делу овог извора, представљен је циљ пројекта, у којем се истичу домет и пласирање домаћих археолошких база у светске системе. Као један од узрока који су утицали на покретање овог система наводи се чињеница да се археолошки налази након ископавања предају надлежним музејима. У том случају, ради даљег научног проучавања, потребно је створити информациони систем како би се добили сви релевантни подаци о траженом археолошком локалитету/налазима. Јединице ове врсте могу се добити захваљујући добро израђеној документацији, која мора да буде лако претражива кроз оперативну базу података. Пројекат је у оквиру Археолошког института пратио следеће теме:

⁷⁰⁴ Васић 2001, 51.

⁷⁰⁵ ДАИ, Археолошки институт Београд, 385/1, 28.10.1993.

⁷⁰⁶ Бошковић 1993, 137.

⁷⁰⁷ Бошковић 1993, 139-141.

- Археолошка карта Србије;
- обрада и истраживање праисторијског и античког керамичког материјала;
- обрада другог покретног праисторијског и античког материјала (камен, кост, метални предмети и др.);
- античка и средњовековна архитектура;
- римска епиграфика;
- истраживање нумизматичких налаза у Србији;⁷⁰⁸

За сада је тешко рећи шта се дешавало са Софијаном Стојковић у првим годинама треће предложене етапе развоја Документације. Зна се да је она од 8. децембра 1994. била на неплаћеном одсуству, након што је Научно веће донело одлуку о томе.⁷⁰⁹ Ова година је била тешка за радни колектив Археолошког института, будући да су тада преминули Владимир Кондић и Небојша Степановић. Управа Института је тада одлучила да ангажује новог документаристу.

На месту документаристе, 1994. године, у време када је директор био Петар Петровић⁷¹⁰ (1994–1997), запошљава се Зоран Бошковић, који је тада био ангажован на пројекту *Археолошка карта Србије*.⁷¹¹ Експанзија рачунара и усавршавање софтвера створили су основне могућности за дигиталну обраду података у Документацији, али све је и овога пута, како ћемо касније видети, остало само на покушајима. У овој етапи се документација и даље ручно обрађивала, евидентирала и водила, по јединственом систему који је установила Љубица Продановић.⁷¹²

Посао документаристе Зоран Бошковић је обављао све до 2020. године. Његов рад је преваходно упамћен по томе што је препознао значај информатичке технологије и дигитализације комплексне и обимне теренске документације Института. Покушао је да уради аутоматску обраду археолошке документације и да створи археолошку информациону базу података за територију целе Србије. Циљ је био лака доступност информација корисницима документације. Без обзира на то што је све остало на покушајима, Зоран Бошковић остаје упамћен као зачетник једне велике идеје која наредним генерацијама представља изазов. Током његовог рада обновљен је Правилник о Центру за документацију Археолошког института, док је инвентар теренског документационог материјала у одређеној мери увећан и заведен.⁷¹³ Послови Зорана Бошковића у Документацији примарно су се односили на обраду текуће документације, руковођење фото-документацијом, картотеком, планотеком и одељењем секцијских карата. Поред наведеног, Бошковићеви задаци такође су формално подразумевали учешће у теренским радовима, објављивање стручних чланака, присуство и излагање на стручним скуповима, решавање административних послова у вези са заведеним теренским материјалом, као и држање консултација из области документације.⁷¹⁴

⁷⁰⁸ ДАС, ФАИ, Д-94а, *Informacioni sistem iz arheologije (ISA)*, бр. 175/1, 13.5.1993.

⁷⁰⁹ ААИ, Персоналне биографије, Софијана Стојковић, *Odluka Naučnog veća Arheološkog instituta o odobrenju neplaćenog odsustva Sofijani Stojković*, бр. 442/2, 8.12.1994.

⁷¹⁰ Петар Петровић (1938-1997) рођен је у Београду. Докторирао је археологију на Филозофском факултету у Београду 1971. године. Радио је у Археолошком институту у периоду од 1971. до 1997. године. Функцију директора Археолошког института обављао је у периоду од 1994. до 1997. Предавао је на факултетима у Приштини и Новом Саду. Петровић се бавио проучавањем античке археологије и епиграфије. Поповић 1997.

⁷¹¹ Бошковић 2017, 267.

⁷¹² Бошковић 2017, 267-268.

⁷¹³ Бошковић 2017, 268-296; Илић 2020, 293; Milovanović 2022, 261.

⁷¹⁴ Васић 2001, 51.

Упркос чињеници да Институт није имао искусног документаристу, током 1994. године покрећу се велики подухвати који се односе на стварање археолошке базе података. Петар Петровић спада у оне истраживаче који су препознали значај компјутерске обраде података, при чему је, између осталог, истакао да огроман прилив документационог материјала са разних локалитета у Археолошки институт, „нужно захтева изналажење нових метода обраде, примерених новим потребама и времену у коме живимо“.⁷¹⁵ Ипак, водећа улога у примени и даљим покушајима реализације нових технологија у Институту припада Миомиру Кораћу. Значај и предности израде оперативних информација Кораћ је представио у књизи *Модел археолошке базе података* (1994) на примеру античких римских лампи.⁷¹⁶ Није случајно што је за рецензента ове публикације била изабрана Љубица Зотовић, први документариста Института и особа која је званично прва у оквиру свог теренског пројекта примењивала компјутерску обраду података, уносећи особине теренског материјала са Вимнацијума 1988. године.

Књига Миомира Кораћа је, свакако, јединствена на овим просторима када је реч о значају и примени археолошке базе података. У њој се, на првом месту, истичу „прикупљање, обрада и дистрибуција“ података као централне делатности информационалног система, чији је задатак био да омогући тачну, потпуну и правремену информацију. Модел археолошке базе података Кораћ је креирао уз помоћ програма *Clipper*, који познаје 10 типова база: основна база података, мемо база, база индекса, база извештаја, база програма, база процедура, база налепница, база уређених форми, база меморије и текст база.⁷¹⁷ За инсталацију *Clipper*-а, укратко речено, било је неопходно имати на располагању IBM PC XT са следећим карактеристикама: DOS оперативни систем (2.xxx), RAM (256), floppy disk. Следећи корак подразумевао је основно пројектовање модела археолошких апликација, у оквиру којег се на екрану добијају расположиви елементи о фонду одређеног археолошког предмета. Основна карактеристика базе података јесте ефикасна претраживост која задовољава услове корисника. Кораћ даље наводи начин моделовања базе, који је обухватао следеће поступке:

1. процес уноса, измена и брисања података;
2. процес који обезбеђује могућност претраживања по унапред наведеним критеријумима;
3. процес који обезбеђује штампање извештаја;
4. процес који обезбеђује добијање прегледа података на екрану.⁷¹⁸

1995-2000.

Тешке године и недостатак стручног особља, као и ангажовање младог Зорана Бошковића, који је био без искуства, утицали су на то да се од смрти Љубице Продановић 1992. године до марта 1995. године не спроводи инвентарисање нове прикупљене документације Археолошког института. Зоран Бошковић је 1995. године истакао да, пошто је Љубица Продановић прегледно водила документацију, такав начин (мануелни) треба прилагодити аутоматској обради на компјутеру уз помоћ специјалне апликације.⁷¹⁹

⁷¹⁵ Petrović 1994, 9.

⁷¹⁶ Korać 1994.

⁷¹⁷ Korać 1994, 13, 17, 19, 25.

⁷¹⁸ Korać 1994, 29-33.

⁷¹⁹ ДАИ, *Идејни пројекат компјутерске обраде података у документационом центру Археолошког института* (1995, Зоран Бошковић).

У 1995. години настављени су послови на уношењу података у оквиру пројекта Археолошка карта Србије. Сличан пројекат реализован је и у Бугарској, те је Зоран Бошковић отишао у Софију како би се упознао са радом потребним за ову врсту тематског посла. Један од сарадника у радовима на пројекту *Археолошка карта Србије* била је и Снежана Голубовић,⁷²⁰ задужена за уношење података и њихову аутоматску обраду у компјутеру – за локалитете у Војводини. У истој години, према годишњем Извештају, радило се на уређењу простора за будући рад у Документацији, као и на издавању траженог теренског материјала сарадницима. Према одлуци Научног већа, Зоран Бошковић је у 1995. години добио задатак да припреми идејни пројекат за компјутерску обраду података у Документацији.⁷²¹

Зоран Бошковић је заиста израдио оперативни систем у обради теренске грађе за Документацију. Наслов овог подухвата био је *Идејни пројекат компјутерске обраде података у документационом центру Археолошког института*. Бошковић је предложио управи Института следећи начин обраде податка:

1. набавка компјутера и штампача за рад у Документацији;
2. израда идејног пројекта документационе базе података у Археолошком институту;
3. креирање апликације која ће омогућити: самосталан рад, вишекориснички рад у мрежи и заштиту унетих података;
4. израда (у првој фази) ДЕМО верзије апликације; инсталирање прихваћене верзије апликације у компјутеру који се налази у канцеларији Документације;⁷²²

Године 1996. Зоран Бошковић је представио идејно решење компјутерске обраде теренске документације у Археолошком институту. Главни циљ је био пројектовање нових образаца за унос података у информациону базу, како би се олакшали унос, распоређивање, чување и претраживање археолошких документационих извора. У сврху стварања шеме менија за унос података, предложени су додатни следећи параметри: редни број, место, општина, библиографија, напомена, лице које је документовало и број досијеа.⁷²³ У наредним годинама Зоран Бошковић је предложио израду програма за постојећу документацију Института. Судећи према доступним изворима, овај програм се односио на прелазак са механичког руковођења на електронски начин претраживања.⁷²⁴ Међутим, и поред великог труда и заиста оригиналних идеја током тешких 90-их година, сви горе предложени послови који се односе на стварање јединствене оперативне базе података у Документацији су остали само на покушајима. У датом периоду документациони материјал се и даље обрађивао и издавао по мануелном систему који је успоставила Љубица Продановић.⁷²⁵ Тада је, уједно, Зоран Бошковић почео са уношењем података у главну Инвентарну књигу Документације, од броја 3377.⁷²⁶

⁷²⁰ Снежана Голубовић (1961) рођена је у Београду. Докторирала је археологију на Филозофском факултету у Београду 2005. године. Као истраживач сарадник у Археолошком институту у Београду је запослена од 1999. године, бавећи се истраживањем античке археологије. Снежана Голубовић од 2022. године обавља дужност директорке Археолошког института у Београду.

⁷²¹ ААИ, Д-208, *Извештај о раду Археолошког института за 1995. годину*.

⁷²² ДАИ, *Идејни пројекат компјутерске обраде података у документационом центру Археолошког института* (1995, Зоран Бошковић).

⁷²³ Бошковић 1996.

⁷²⁴ ДАИ, *Predlog za izradu programa za postojeću Dokumentaciju* (Zoran Bošković).

⁷²⁵ Бошковић 2017, 268.

⁷²⁶ ДАИ, Археолошки институт, *Инвентар документационог материјала*, бр. 3377.

На седници Научног већа одржаној 31. марта 1997. године водила се опширна дискусија о раду у Документацији. На почетку састанка Петар Петровић је упознао присутне са стањем у Документацији, уз посебан осврт на проблем предаје теренске грађе Археолошком институту и Министарству културе. Марко Поповић је скренуо пажњу на то да се ради о великом проблему, будући да већ годинама уназад систем у Документацији не функционише на најбољи могући начин: „У време менталног расула после смрти Љ. Продановић, многи планови, међу којима и један број оригинала, су нестали или једноставно уништени“. Милоје Р. Васић је на истом састанку рекао да сва документација након истраживања, како је раније и била пракса, мора да се преда у Документацију Института, са примарним циљем да се заведе. Присутни су се на крају дискусије сложили да решење за стручно и педантно вођење теренске грађе лежи у документаристи, који мора да буде обучен за овај вид посла. Такође је речено да се сва документација, након истраживања од стране сарадника Института, мора предати Институту.⁷²⁷

На истој седници донета је одлука о изради базе података за Документацију са циљем да се формира информациони систем. Било је предвиђено да ову базу израде Миомир Кораћ и Зоран Бошковић.⁷²⁸ Међутим, из каснијих извештаја са седница Научног већа сазнајемо да, и поред многобројних покушаја, до реализације овог подухвата ипак није дошло.⁷²⁹ Као одговор Научном већу износи се следеће: „Poštovani gospodine predsedniče, verovatno Vam je poznato da sam krajem 1994. godine kada je već bilo jasno da je dokumentacija Instituta razbijena i napuštena prihvatio zahtev direktora Petra Petrovića da preuzmem rad u dokumentaciji Instituta. Učestvovao sam u fizičkom razmeštanju dokumentacije i upoznao sam njene metodološke osnove koje je postavila pokojna Ljubica Prodanović. Još u 1995. godini dogovoreno je da dokumentaciji Instituta treba obrada podataka. Na sastanku u januaru mesecu 1996. godine, Komisija, koju su činili dr Petar Petrović, dr Miloje Vasić i dr Marko Popović, sagledala je sve nepravilnosti i teškoće oko vođenja dokumentacije koje su do tada isplivale na površinu i jednoglasno prihvatila plan i idejno rešenje realizacije automatske obrade podataka u dokumentaciji Instituta“.

Међутим, и поред бројних тешкоћа, управа Института није одустала од креирања информационог система у Документацији. Презентација оперативног програма за теренску документацију Археолошког института реализована је на седници Научног већа од 18. децембра 1997. године. Присутнима је систем представио Милоје Васић, тадашњи директор Археолошког института (1997–2006), истакавши да су на њему највећим делом радили стручњак из оперативних области Виктор Фарчић и археолог Миодраг Томовић. Реч је о информационом систему заснованом на ACCESS-у, који подразумева базу података за основну археолошку документацију. Сарадницима Института су на истој седници даље представљени начин функционисања базе и процес уношења података са приказом сортирања, који је на крају прихваћен.⁷³⁰ Међутим, и овога пута реализација базе за документацију није урађена до краја, односно све је остало само на презентовању. Према сећању старијих колега Института, сама база није никада довршена, односно није у потпуности

⁷²⁷ ААИ, Д-213, *Zapisnik sa sednice Naučnog veća Arheološkog instituta održane u ponedeljak 13. marta 1997. godine*, бр. 42/3, 01.04.1997.

⁷²⁸ ААИ, Д-213, *Zapisnik sa sednice Naučnog veća Arheološkog instituta održane u ponedeljak 13. marta 1997. godine*, бр. 42/3, 01.04.1997.

⁷²⁹ ААИ, Д-213, *Zapisnik sa sednice Naučnog veća Arheološkog instituta održane u utorak 20. aprila 1997. godine*, бр. 42/4, 21.05.1997.

⁷³⁰ ААИ, Д-213, *Zapisnik sa sednice Naučnog veća Arheološkog instituta održane u četvrtak 18. decembra 1997. godine*, бр. 42/12, 18.12.1997.

пуштена у функцију. Разлог за овакво стање било је то што је Виктор Фарчић отишао у иностранство. База је у датом периоду креирана тако да је могла да се допуњава, али процес филтрирања и коришћења није био дефинисан и завршен до краја.⁷³¹

Зоран Бошковић је 1997. године представио стање у Документацији, истакавши да је простор за смештај теренске грађе био све мањег обима. Обавестивши управу Института о том питању, он је тада напоменуо да је остало још педесетак места за складиштење досијеа, и да се, стога, у будућности мора тражити решење за њихов смештај. Такође је истакнуто да су бројеви на досијеима почели да бледе. У наставку свог извештаја констатовао је да се Инвентарна књига завршава бројем 3386 (28.10.1997). У Инвентарној књизи планова последњи број је био 9579. Број слајдова лајк формата ишао је до 17000. Фотографије су и тада биле смештене у читаоници, у оквиру металних фиока, и налепљене на одговарајуће картоне. Бошковић је констатовао да није било могуће установити тачан број фотографија, док је број негатива у фототеци износио 6881. Руководилац Документације је, такође, скренуо пажњу на техничке планове (паус и озолид) који се оштећују приликом коришћења, зато што је већина њих формирана у виду ролне. Сваки поновљени поступак доприноси новом оштећењу плана приликом одвајања или враћања. У том смислу, даље је истакнуто да је неопходно дефинисати бољи начин смештаја/издавања техничке документације ове врсте.⁷³²

Општи подаци о раду Документације Археолошког института током 1998. године су оскудни. Као што је то био случај и у претходној етапи историјског развоја, када је феномен ове врсте био доминантан, једини извор који осликава послове стручног сарадника Документације јесте главна Инвентарна књига. У њу су унете документационе јединице само од броја 3388 до броја 3393.⁷³³

У 1999. години било је одређених тешкоћа приликом реализације пројекта Археолошка карта Србије. Током убацивања података дошло је до поремећаја у компјутерском програму, тако да је цео поступак обустављен. Ипак, и поред отежаних услова, поједини сарадници Археолошког института су наставили са прикупљањем информација о локалитетима за Археолошку карту Србије. У годишњем Извештају о раду у Документацији, поред текућих послова, наводи се да извесни програм за аутоматско уношење података документације није завршен, и да је у застоју. Од осталих послова који су забележени у овој години издваја се реализована контрола свих планова, са новим распоредом. Напоменуто је да ће планови у наредном периоду бити одлагани без савијања. Зоран Бошковић је опет нагласио проблем простора за планове и досијее, за чије складиштење у наредним годинама неће бити места.⁷³⁴

И док је реализација пројекта који се односе на руковођење теренским материјалом праћена тешкоћама, 1999. године је била понуђена оперативна идеја која се односи на овај вид посла у Документацији. У питању је била нова књига Миомира Кораћа, под називом *Супербазе за археологе*, издата од стране Народног музеја у Пожаревцу. Ова синтеза, за то време свакако капитално дело, пружала је идејни нацрт израде централне базе података за теренску документацију.⁷³⁵ Особеност њеног садржаја се огледа у томе што је аутор представио све кораке који се односе на начин рада, почев од инсталације, преко општих појмова, до завршних ставки базе. У духу тадашњег времена, када коришћење компјутера и оперативних програма још увек није

⁷³¹ Саопштење колеге Милоја Р. Васића (11.12.2023).

⁷³² ДАИ, *Predlog, stanje i pravilnik o Dokumentaciji Instituta* (1997, Zoran Bošković).

⁷³³ ДАИ, Археолошки институт, *Инвентар документационог материјала*, бр. 3388-3393.

⁷³⁴ ААИ, Д-208, *Извештај о раду Археолошког института за 1999. годину*.

⁷³⁵ Korać 1999.

у потпуности заживело у археолошким научним и музејским установама у Србији, Миомир Кораћ је, идући ставку по ставку, читаоцима презентовао могућност израде јединствене базе података за археолошке „С налазе“.

У уводним поглављима монографије аутор истиче значај хомогених података, чија је примарна особина манипулисање појединачним датотекама: „*Ono što Superbase 4 izdvaja od drugih sličnih racionalnih baza je, kao prvo što kod njega postoji daleko više mogućnosti za pretraživanje, selekciju i generisanje izveštaja*“. Најважинја одлика базе ове врсте у то време била је могућност имплементације графике у базу. За њену инсталацију било је неопходно имати РС ХТ рачунар, *Windows* компатибилну графичку картицу (*Hercules Mono*), хард диск од најмање 20 мегабајта, флопи диск, 640К RAM и *Microsoft Windows* софтвер (верзија 2). Након инсталације, Супербаза као *Windows* апликација омогућава размену података, користећи било који „*clipboard*“ или *Dynamic Data Exchange*. Након информација о предстартовању и подешавању Супербазе, Кораћ приказује њен основни концепт, а то је индекс појмова који служи бржем проналажењу потребних информација (Сл. 31). Креирање таквог индекса у књизи је сликовито и по ставкама приказано кроз С картоне, односно особине покретних археолошких налаза, на основу којих се даље креира база података кроз текстуалне информације.

База података за С картоне поседовала је следеће компоненте: број, датум, локалитет, сонда, квадрат, целина, слој, страница дневника, материјал, назив предмета, димензије предмета, стање очуваности, типологија, цртеж, фотографија, слајд, лабораторијске анализе, смештај музејског картона, опис предмета, датовање и примедба (Сл. 32). Као завршни корак у креирању базе, Миомир Кораћ истиче потребу за формирањем *index* поља у оквиру којег ће постојати претходно наведене компоненте, али које ће служити и за брже проналажење претходно унетих података. Од осталих важних дигиталних алата, модел Супербазе поседовао је, свакако, могућност измене и допуне информација, затим активирање филтера, ажурирање базе, штампање и на крају експортовање података.⁷³⁶

У току 2000. године у Документацији је рад био усмерен на пријем и обраду припеле документације, као и на њено издавање и коришћење. Напоменуто је у годишњем извештају да није урађена основа за аутоматску обраду података која је започета претходних година.⁷³⁷ Ово значи да је идеја тог типа била на снази. Међутим, због одсуства архивских података, не можемо ништа садржајније рећи о томе до које мере је овај поступак реализован.

2001-2020.

На самом почетку 21 века, Археолошки институт је дефинисао следеће приоритете и планове: „Као национална институција, једина ове врсте у Србији, Институт треба да програмира и организије рад у домену археолошке науке и, као што је то било и до сада, са својим кадровима представља базу научних истраживања из ове области. Обиле и разноврсност археолошке грађе, хронолошки распони који се мере миленијумима, као и различити културни садржаји захтевају специјалистички приступ и одговарајуће научне кадрове. У том смислу Археолошки институт се мора стално усавршавати и кадровски јачати. Као институција са највећим бројем археолога, међу којима су еминентни стручњаци, Институт мора бити стално отворен за сарадњу са другим сродним институцијама, посебно музејима и заводима за заштиту споменика

⁷³⁶ Кораћ 1999.

⁷³⁷ ААИ, Д-208, *Извештај о раду Археолошког института за 2000. годину*.

културе. (...) Специјална делатност омогућава рационализацију посла са циљем да се са минимумом издатака постигне максимум успеха. То су разлози, на првом месту научне природе, који захтевају постојање добро постављеног и организованог Археолошког института. Као и до сада Институт мора снагом свог ауторитета да прати целокупан рад у археологији и на основу светских искустава и достигнућа вреднује сазнања до којих се долази у истраживачком процесу на нашем подручју“.⁷³⁸

У 2001. години Документација Археолошког института поседовала је 1393 досијеа, 10.102 плана, 17.399 дијапозитива лајк формата и дијапозитива 6 x 6 у броју од 1.680 примерака. Негатива је регистровано 6.881, док је фотографија било око 130.000.⁷³⁹

Пројекат *Археолошка карта Србије* наставио је са радом у 2002. години, али мањим интензитетом. Зоран Бошковић истиче да је настављено са уносом података о локалитетима, али такође је констатовано, без образложења, да је даљи рад уноса и манипулације онемогућен. У плану рада у оквиру Археолошке карте Србије за 2003. годину одређено је да се Одбор за овај предложени пројекат састане са циљем да одреди нове чланове, као и то да се представе нови начини рада. У плану је било да програмер омогући „коначно“ коришћење базе података. За трошкове рада Археолошке карте Србије планирана су средства од 20.000 динара.⁷⁴⁰ На основу прегледа архиве и доступних података, чини се да су ово уједно и последње вести о Археолошкој карти Србије, чија се реализација и делатност у наредним годинама више не спомињу.

Према краћем Извештају о раду у Документацији Археолошког института у 2002. години, стручни сарадник је радио на пријему и обради приспелог теренског материјала, као и на његовом издавању. На крају Извештаја, Зоран Бошковић је констатовао: „Документација института и поред дугогодишњих најави и неуспешних покушаја нема компјутерску базу података“. Од осталих послова, треба споменути да је можда у овој години први пут започета обимнија дигитализација документације Археолошког института. Реч је о скенирању техничких планова са локалитета Виминацијум. Овај поступак је реализован у Старом Костолцу, након што је Миомир Кораћ преузео из Документације теренски материјал, тачније, планове на паусу. До краја године, када је дигитизација завршена, преузета документациона грађа је уредно враћена у Археолошки институт.⁷⁴¹

Археолошки институт је наставио са ангажовањем студената који су учествовали на теренским радовима. Њихов рад, поред археолошких ископавања и рекогносцирања, пратило је и учење на пољу израде и вођења научне и техничке документације, као и обраде покрених и непокретних налаза.⁷⁴²

Током 21. века Археолошки институт започиње реализацију великих пројеката. Демократске промене, политичка стабилизација у држави и омогућена буџетска средства у разним министарствима, створили су нове могућности за рад на пољима проучавања и заштите културног наслеђа у Србији. Већи истраживачки и мултидисциплинарни пројекти Археолошког института које укратко треба навести су следећи: Дреновац, Павловац–Гумниште, Бубањ-Хум, Хисар, Кале Кршевица,

⁷³⁸ Васић 2001, 176.

⁷³⁹ Васић 2001, 154.

⁷⁴⁰ ДАИ, *Археолошка карта Србије – Извештај за 2002. годину* (Зоран Бошковић).

⁷⁴¹ ДАИ, *Извештај о раду у Документацију за 2002. годину* (према: М. Миловановић).

⁷⁴² Васић 2001, 170.

Сирмијум, Виминацијум, Гамзиград, Царичин град, Београдска тврђава, Студеница.⁷⁴³ Међутим, упркос чињеници о добром пословању сарадника Института, парадоксално, рад у Документацији није био динамичан. Многобројне оригиналне идеје о изради информационог система и централне базе података за теренски археолошки материјал, које су се у више наврата јављале током тешких 90-их година, као да су пале у заборав. У периоду након 2003. године, руковођење документалистичким материјалом Археолошког института и даље се заснивало на мануелном систему који је дефинисала Љубица Продановић током 60-их година 20. века.

У датом периоду, на Виминацијуму је, под руководством Миомира Кораћа, направљен велики искорак у савременом руковођењу документалистичким материјалом. Независно од Документације Археолошког института као организационе јединице, у Старом Костолцу је 2015. године креирана база података која омогућава доступност откривеним покретним и непокретним налазима. На овај начин су одређене информације са терена заправо део те базе, која омогућава анализу и допуну новим резултатима.⁷⁴⁴ Израду ове базе података за документацију спровела је Јелена Милетић, дипломирани геофизичар из фирме Центар за нове технологије Виминацијум. База је формирана тако да омогућава претраживање, импортовање и експортовање покретних налаза и 3D модела на којима су представљене истражене археолошке целине на Виминацијуму. По својим карактерима, база поседује следеће основне претраживе филтере: локалитет, целина, квадрат, сонда, датум, описи и аутори (модела и ортофото скица), положај и име руководиоца истраживања.⁷⁴⁵

Теренски пројекти Археолошког института током друге деценије 21. века увелико обухватају дигиталну обраду документације. Како ћемо касније видети, савремени облик израде односи се пре свега на фотограметријска снимања из ваздуха (ортофото, DEM, и др.), 3D обраду непокретних налаза, GIS интерпретације, дигитално теренско котирање (GPS, тотална станица) или креирање ортофото скица. Укратко, дигитална обрада података доприноси већој прецизности, бољем сагладавању добијених резултата, јаснијем планирању будућих истраживања, као и уштеди времена током теренских радова.⁷⁴⁶ Паралелно са савременим начином вођења документације, било је неопходно креирати и јединствен начин у обради, уношењу и претраживању дигиталне теренске грађе у главној канцеларији Документације као место које ће представљати кровну базу за све локалитете који се истражују под окриљем Археолошког института. Међутим, овај поступак нажалост није реализован. Процес дигитализације аналогне документације, која је распоређена у просторијама установе, такође није започет. У појединим случајевима Зоран Бошковић је добијао од сарадника Института унапред дигитализовану документацију на CD-R компакт диску, али они су само физички складиштени у фиокама радног стола, без покушаја да се подаци интегришу у идејни нацрт будуће претраживе електронске базе.

Отежавајућа околност у другој фази предложене треће етапе историјског развоја Документације представља и недостатак архивске изворне грађе. Судаћи према речима Браниславе Елез,⁷⁴⁷ данашњег секретара Археолошког института, годишњи извештаји

⁷⁴³ Детаљније о пројектима Археолошког института у 21. веку вид. *Mnemosynon Firmitatis. Седамдесет година археолошког института (1947-2017)*, ур. В. Бикић, Ј. Шарић (2017).

⁷⁴⁴ Милетић, Милетић 2017, 189.

⁷⁴⁵ Подаци о бази података на Виминацијуму добијени су током писања дисертације од Јелене Милетић из Центра за нове технологије Виминацијум, којој се овом приликом захваљујем.

⁷⁴⁶ Иванишевић, Бугарски 2015; Иванишевић В. (и др.), 2017; Golubović (i dr.) 2017.

⁷⁴⁷ Бранислава Елез (1964) рођена је у Сарајеву. Дипломирала је права на Правном факултету у Сарајеву 1990. године. У Археолошком институту ради као секретар са пуно успеха од 2005. године.

о раду Документације као Организационе јединице након 2005. године нису предавани. Такође, није написан нови Правилник или Пословник о раду у Документацији, на основу којег бисмо могли садржајније да представимо радне активности Документације у односу на савремене потребе археолошке науке. Да ли су Пословник и Правилник из 1968. године били на снази током треће етапе развоја Документације – то за сада остаје у домену претпоставки. Тешко је закључити да су ова документа била позната управним телима Археолошког института, будући да су се налазила распоређена дубоко унутар обимне архивске грађе.

У овом периоду документариста Института радио је на издавању теренског материјала на молбу и захтев корисника, односно стручњака Археолошког института или сарадника других сродних установа након донесене одлуке Научног већа. У процесу инвентарисања прispеле документације, Бошковић је највише пажње придавао техничким плановима. Под његовим руководством, према Инвентарној књизи планова, унети су цртежи од бр. 9269 до 11968.⁷⁴⁸ Остала аналогна теренска документација није инвентарисана и као таква је одлагана на места у канцеларији Документације која не прате систем сигнатуре.

Ситуација са канцеларијом Документације Археолошког института, након изненадне смрти Зорана Бошковића у лето 2020. године, била је врло сложена. То стање се осликавало у већој количини несређеног, неинвентарисаног и недигитализованог материјала. Нарочито у другој деценији 21. века постао је општи феномен да се целокупна теренска документација са археолошких истраживања чува код руководиоца. Судаћи према Инвентарној књизи, последњи пут је нека документалистичка јединица заведена још 1. јула 2003. године (инв. бр. 3405).⁷⁴⁹

Ипак, треба напоменути да је Зоран Бошковић преузео Документацију Института у тешком тренутку, о чему је већ било речи. Он свакако остаје упамћен као особа која је тежила да омогући колегама лаку доступност документалистичких информација у оквиру предложене електронске базе података. Поред ових великих подухвата, Зоран Бошковић неће бити заборављен, према речима Оливере Илић,⁷⁵⁰ још по нечему: „За сараднике Археолошког института остаје упамћен као изузетно добар и предусретљив човек, увек спреман да помогне и пружи више од онога што су биле његове професионалне обавезе. Свима који су га познавали и радили с њим, недостајаће његов пријатељски однос, искрен и добронамеран“.⁷⁵¹

Одласком Зорана Бошковића завршена је трећа етапа историјског развоја вођења Документације Археолошког института. Од августа 2020. до марта 2021. године, канцеларија Документације није имала стручног сарадника за обављање текућих послова. У том периоду, теренски материјал Археолошког института чекао је свог новог руководиоца.

⁷⁴⁸ ДАИ, Археолошки институт, *Inventar planova* (5741-10353); Археолошки институт, *Inventar planova* (10354-11968).

⁷⁴⁹ ДАИ, Археолошки институт, *Инвентар документационог материјала*, бр. 3405.

⁷⁵⁰ Оливера Илић рођена је у Крагујевцу 1959. године. У Археолошком институту хонорарно почиње са радом 1997, док је за сталног сарадника изабрана 1999. године. Докторирала је на Филозофском факултету у Београду 2012. године. Оливера Илић примарно се бави проучавањем античке и ранохришћанске археологије.

⁷⁵¹ Илић 2020, 293.

ДАНАШЊЕ СТАЊЕ ДОКУМЕНТАЦИЈЕ КАО ОРГАНИЗАЦИОНЕ ЈЕДИНИЦЕ АРХЕОЛОШКОГ ИНСТИТУТА

У време док је канцеларија Документације чекала на свог новог руководиоца, сарадници Археолошког института, на челу с директором Миомиром Кораћем (2015–2022), дефинисали су три основна радна плана са циљем да се настави обрада теренског материјала. Како би се послови подигли на виши ниво, први план, који је иначе за кратко време с успехом реализован, подразумевао је набавку савремене рачунарске опреме. Други приступ у раду односио се на спровођење ревизије и дигитализацију целокупне теренске археолошке документације. Овај поступак представљао је, у општем смислу, примену савремених оперативних могућности, како би се кроз претраживу централну базу података омогућио бољи увид у оригиналну документацију која представља најобимнију археолошку грађу те врсте, сакупљену, каталогски обрађену и доступну на једном месту у Србији. Савремен приступ у методологији археолошких истраживања, укључујући и геофизичка проучавања, условио је, на посебан начин, вођење теренске документације Института уз помоћ иновативних информатичких технологија. Дигитално инвентарисање покретних и непокретних археолошких налаза, креирање 3D модела, генерисање података који су добијени GIS методом и геофизичке интерпретације условили су дефинисање нових циљева који обухватају стварање јединствене оперативне документационе консолидације у регистровању археолошких садржаја. Да би се наведени подухвати у Документацији Археолошког института довршили у потпуности било је потребно да управа реализује трећи радни план – да ангажује новог руководиоца.

Просторни распоред и дефинисана организација рада

Документација Археолошког института данас, заједно с Библиотеком, представља Организациону јединицу установе.⁷⁵² Од 1986. године Документација је смештена на четвртом спрату зграде САНУ (ул. Кнеза Михаила 35), у оквиру неколико засебних просторија. Главна канцеларија (426) располаже оперативним садржајем и теренским материјалом смештеним на полицама којима од марта 2021. године руководи аитор ове дисертације, као стручни сарадник. У првим месецима након ангажовања рад се примарно одвијао на организацији и сређивању простора, као и набављању канцеларијског материјала који је неопходан за обављање послова у Документацији. Стручни сарадник се у датом периоду упознавао са историјатом рада претходних документариста, кроз биографије и доступне годишње извештаје. Посебан извор података за преглед развоја и руковођења теренском документацијом представљала је архивска грађа. С материјалом ове врсте кандидат се упознао кроз рад у Државном архиву Србије и доступној архиви у Археолошком институту.⁷⁵³ Посебно треба нагласити разговоре са старијим колегама који су кандидату, по ангажовању у

⁷⁵² Никић, Миловановић 2023, 51.

⁷⁵³ За потребе писања дисертације, кандидат је у 2021. години започео истраживање Фонда Археолошког института у Државном архиву Србије. ДАИ, *Извештај о раду Одсека за Документацију Археолошког института у Београду за 2021. годину* (Милан Миловановић).

Документацији, давали корисне савете у вези с историјатом рада и уређењем простора у главној канцеларији.⁷⁵⁴

У главној канцеларији смештени су компјутерска опрема, досијеи, централна картотека и дијапозитиви. Документација Института од оперативног садржаја поседује: РС рачунар с основним компонентама, два скенера (Epson DS50000 и Epson Perfection V600 Photo), складиштене уређаје (*Qnap* и *Hard Disk*) и штампач. У оквиру текућих и редовних годишњих активности након ангажовања у Археолошком институту, стручни сарадник је највише радио на дигитализацији (дигитизација, преименовање, систематизација, креирање основних метаподатака и фолдер складиштења) документалистичког материјала. По типологији, садржај досадашње скениране теренске грађе је следећи: досијеи (општи садржај: дневници, извештаји, белешке, скице, гробни записници, картони и инвентари покретних налаза, кореспонденција), затим технички планови, фотографије, дијапозитиви лајк формата и филмски негативи. Технички планови већих површина електронски су обрађени у копијацији *Copy World BSK* у Београду и Републичком геодетском заводу на специјалним скенерима. Сходно свим горе наведеним пословима, као опште правило у Документацији, уведено је обављање периодичног *back up* поступка у циљу заштите и безбедносног чувања електронских података. Током овог поступка, дигитализовани фајлови смештају се на већ поменутом, специјалном оперативном складиштем уређају чији је назив *Qnap*, као и на дисковима већих меморијских могућности (*Hard Disk*). У Документацији Археолошког института налазе се, као мере заштите, противпожарни систем који је инсталиран на плафону, под надзором САНУ, и мануелна противпожарна боца марке *Vatrosprem S-9*.

Канцеларија Документације поседује дрвене витрине унутар којих су распоређене полице у три нивоа. Витрине, такође, имају формирана двокрилна врата с уграђеним стаклом и механизмом за закључавање (Сл. 33). На полицама, укупне дужине 9,50 x 3,60 m, распоређени су досијеи од бр. 1 до бр. 1404 у виду картонских кутија (форма регистратора). Унутар њих је похрањена археолошка документалистичка грађа која најчешће обухвата: теренске дневнике, нивелманске дневнике, фото-дневнике, теренске цртеже, скице, извештаје, белешке, финансијску документацију (елаборате, рачуне), картоне налаза (A-J2), инвентаре, табле налаза, гробне записнике, кореспонденцију, архивску грађу. Посебан облик документације који се јавља у регистраторима односи се на мултидисциплинарна истраживања, у које најчешће спадају конзервација, рестаурација или физичко-антрополошка проучавања. Досијеи поседују сигнатуру (регистарски број) на спољашњој страни кутије, дужине 1 x 1 cm тако да се ознаке могу видети из даљине кроз прозорско стакло витрине ради лакше оријентације. На кутији је, такође, написан садржај (ручно или писаћом машином) који се налази унутар досијеа. Треба напоменути да сваки садржај у досијеу поседује инвентарни број, оверен печатом Института, који се уноси у Главну инвентарну књигу.

У канцеларији Документације налазе се, поред радног, још три помоћна стола који служе за обраду, чување и прегледање теренске грађе. На првом столу постављена је дрвена кутија Централне картотеке која представља мануелни систем претраживања документације. Она је заправо распоређена у две дрвене кутије у којима се налазе подаци са археолошких налазишта из Југославије (кутија 1) и иностранства (кутија 2). У кутијама се, ради лакше претраге и увида, налазе картонске картице. Оне садрже

⁷⁵⁴ Овом приликом желим још једном да се најсрдачније захвалим колегама Милоју Р. Васићу и Растку Васићу на досадашњим разговорима и саветима који су ми помогли да се садржајније упознам с историјатом рада у Документацији Археолошког института.

основне информације о археолошком налазишту које је било предмет истраживања стручњака Института, а чији се одељци при томе, формално, могу поделити у две групе: општи подаци о археолошком налазишту и бројчани садржај теренске документације. Треба напоменути да свака картица поседује регистарски арапски број који се подудара с бројевима досијеа и фототеке. Под општим подацима на картици се писаћом машином⁷⁵⁵ уносе назив локалитета и објекта који је био предмет истраживања, затим хронолошка опредељеност (нпр. римска или византијска епоха), време истраживања и руководиоци истраживања (Сл. бр. 34). У оквиру бројчаног садржаја теренске документације, уноси се укупна заведена количина фотографија, негатива, дијапозитива, планова, дневника и осталих теренских записника (инвентара, итд.). Централна картотека, која поседује податке о локалитетима из бивше Југославије (СФРЈ), броји око 1.400 картона поређаних по азбучном реду. Кад је реч о картонима у централној картотеци, у којој су регистрована налазишта ван Југославије, њих има 393, поређана по абecedном реду. У њима је регистрована документација коју су сарадници Археолошког института израдили приликом обиласка иностраних локалитета. У том случају, највећи проценат теренског материјала заправо припада фотографијама и негативима.

Други помоћни сто служи за одвајање документације коју су наручили корисници Института или сродне установе. На њему се такође налази достављена документација с новијих археолошких истраживања која је предвиђена за стручну обраду: провера садржаја према Правилнику, инвентарисање документације и унос података у Главној инвентарној књизи. Трећи сто предвиђен је за обављање осталих текућих радних послова и пријем корисника.

Фототека обухвата три важна сегмента у којима се евидентирају фотографије, негативи и дијапозитиви (Сл. 35–37). Ова група инвентара представља најбројнију збирку документације, која је данас распоређена у читаоници Археолошког института, а према Зорану Бошковићу до 2017. године их је било преко 150.000. Фотографије су смештене у металним фиокама, обележене арапским бројевима који се подударају с бројевима централне картотеке. Залепљене су на картоне, на којима се налази и: инвентарски број објекта (односно картице централне картотеке), као и општи подаци о фотографијама: време и место настанка, аутор, краћа представа на фотографијама, као и сигнатура негатива (Сл. 38). Овај последњи податак је важан јер на основу њега проналазимо негативе одговарајућих фотографија, такође распоређене у засебним металним фиокама. Њихов број износи 6.881. Негативи су заштићени специјалним „кошуљицама“, односно картонима који поседују провидну фолију с преградама унутар којих се убацују филмови. Што се дијапозитива тиче, они су смештени у дрвеним кутијама у главној канцеларији Документације, које су са спољашње стране обележене арапским бројевима. Сваки дијапозитив је обележен редним бројем, који је заједно с бројем на дрвеној кутији унет у картон централне картотеке ради лакше претраге. Редни број дијапозитива записан је у засебну инвентарну књигу дијапозитива у којој се налазе основни подаци: време и место настанка, те опис представе на позитиву. Према последњем попису, број дијапозитива подељен је по формату у две групе: мањи (лајк) којих има 19.242, и велики формати, којих има 1.795.

Планотека (теренски цртежи) садржи евиденцију техничких планова на паусу и озолиду, на којима су представљени непокретни археолошки налази (утврђења, објекти, укопи, основе сонди, водоводи, канали, мостови, рударска окна, итд.) различитих размера и приказа (ситуациони планови, основе, изгледи, пресеци, детаљи,

⁷⁵⁵ У ретким случајевима су се подаци уносили руком.

реконструкције) и некрополе, који су истражени током археолошких ископавања. Планови се налазе у металним фиокама које су распоређени у ходнику Археолошког института. Свака фиока са спољашње стране обележена је арапским бројевима (Сл. 39). Рецимо, ако фиока носи ознаку 6217-6716, то значи да се у њој налазе планови под тим инвентарним бројевима. Сваки план је оверен печатом на коме је унет засебан инвентарни број плана, а који се уједно поклапа с бројем металне фиоке. Планови су у фиокама распоређени по називима археолошких локалитета, умотани у ролнама или постављени табачно у већим картонским оквирима, на којима су исписани инвентарни бројеви планова, односно количина планова у ролни/картону – нпр. локалитет Понтес (*Pontes*) 6254-6389. Такође, инвентарни бројеви планова су унети у посебну инвентарну књигу у којој се још уписују: локалитет, број досијеа, број инвентара главне инвентарне књиге, размера цртежа, предмет и година када је план настао. Број обрађених оригиналних планова и копија је око 12.000.⁷⁵⁶ Поред планотеке, у ходнику Института распоређени су металне фиоке у којима су распоређене секцијске карте којих има више од 1.350. У питању су карте размера 1:50000. Њихова употреба у папирној форми данас је непотребна због тога што су оне дигитализоване и доступне истраживачима на интернет претраживачу, чиме је, између осталог, омогућена заштита оригиналних карата.⁷⁵⁷

Паралелно са организацијом простора и обављањем текућих послова, стручни сарадник је, уз консултације с надређеним кадровима Института, дефинисао примарне радне циљеве који су били у саставу другог предложеног плана рада. Главни послови за даљи развој Документације били су подељени у три главне организационе ставке:

1. Ревизија инвентарисане документације. Овај поступак подразумевао је општу проверу заведене археолошке грађе у инвентарним књигама са стањем постојеће документације која се чува у просторијама Документације. На основу прегледане трећине од укупног унетог броја, може се констатовати да је документалистички материјал најбоље био инвентарисан у време Љубице Продановић. Један од главних циљева ревизије био је да се установи списак с тачним бројем недостатака. Заведену документацију која није на свом физичком месту посебно је евидентирао стручни сарадник.
2. Дигитализација документације. Поступак дигитализације спровео се с примарним циљем да се папирни облик документације претвори у електронски (JPEG/TIFF/PDF формат од 300-600 DPI). Ова прва фаза другог примарног задатка заправо представља поступак дигитализације. У наредној фази дигитализације спроведена је класификација електронске документације у намери да се приступи изради метаподатака који ће касније бити интегрисани у оперативну централну претраживу базу. Такође је констатовано да је одређен део теренске документације оштећен, као и то да су старији цртежи, и текстови који су писани писаћом машином, почели да бледе. Таква документација имала је приоритет у спровођењу дигитализације.
3. Креирање електронске централне базе података теренског материјала. Овај радни циљ Документације Археолошког института односио се на стварање услова за формирање централне информативне базе података, чији су идејни твораци били Миомир Кораћ и Зоран Бошковић. Овоме је претходило упознавање с инвентарисаном документационом грађом Института, како би

⁷⁵⁶ Milovanović 2022, 259-261.

⁷⁵⁷ <https://www.topografskakarta.com/> (датум посете сајта: 23.12.2023.)

се створила јасна слика о целокупном стању, садржини, обиму, типологији и степену очуваности теренског заведеног материјала. За даљу реализацију овог подухвата приступило се консултацијама са старијим колегама Института, као и са стручњацима из сродних наука – архитектама, историчарима уметности, антрополозима. Посебни састанци, пре почетка креирања централне оперативне базе података, спроведени су с квалификованим носиоцима из области информатике, дигитализације, архивистике и документаристике. Циљ свих наведених саветовања био је да финални приступ дигиталној информативној бази буде што јаснији и квалитетнији током претраживања целокупне дигитализоване археолошке документације. Треба још једном нагласити да је нови приступ у методологији археолошких истраживања условио и посебан начин вођења теренске документације. Ту се пре свега мисли на дигитално инвентарисање покретних и непокретних археолошких налаза, 3D модела, фотограметријских прилога, података који су добијени GIS методом или GPS-ом. Посебно треба споменути геофизичке интерпретације које након снимљених површина такође добијамо у дигиталном облику. Уз дигитализовану старију документацију, све горе представљене новине указале су на потребу стварања једне нове, јединствене оперативне документационе консолидације у регистровању археолошких података. Документациона консолидација у овом случају управо подразумева израду Централне базе података за целокупну теренску археолошку документацију која ће објединити сав археолошки материјал. Она још у техничком смислу представља и примену нових дигиталних алата који се користе за обраду покретних и непокретних археолошких налаза приликом радова на локалитету. На основу свега изложеног, крајњи циљ Централне базе података јесте уношење метаподатака и основних филтера преко којих ће се омогућити бржи систем претраживања и чувања дигитализоване археолошке теренске грађе.

Начин вођења, евидентирања и чувања документације

Све док се није започело с реализацијом предложених циљева, рад у Документацији Археолошког института у периоду од 2021–2024. године пратио је читав низ текућих послова. Треба напоменути да је у датом периоду стручни сарадник руководио теренским материјалом по систему који је формирала Љубица Продановић. Након упознавања са затеченим стањем, приступило се разврставању и класификацији документационе грађе, с циљем да се она педантно врати на своја места, забележена према инвентарним књигама и сигнатури. Посебна пажња је била усмерена на прикупљање документације из новијих археолошких истраживања, као и грађе која се дуги низ година налази код сарадника Института.⁷⁵⁸

Сарадници Института су до 2023. године достављали материјал са окончаних теренских истраживања према правилнику Зорана Бошковића (*Obaveze saradnika za dostavljanje dokumentacije Arheološkom institutu nakon završenih istraživanja*). У документу се наводи садржај теренске грађе који су сарадници били у обавези да доставе: дневник, извештај, фотографије (некада негативи), дијапозитиви, картонски

⁷⁵⁸ ДАИ, *Извештај о раду Одсека за Документацију Археолошког института у Београду за 2021. годину* (Милан Миловановић).

инвентари налаза, технички цртежи и остала документација која прати рад на терену.⁷⁵⁹ Нова приспела документација се оверава печатом, на коме се уписују инвентарни број и сигнатура. Овај податак се затим уноси у главну Инвентарну књигу и картон централне картотеке. Након ових техничких послова, целокупна документација се ставља у засебан досије, који добија нови регистарски број. Фотографије и технички цртежи такође добијају своје регистарске бројеве, а након овере се смештају у металне фиоке фототеке и планотеке. Закључно са 2024. годином, у Археолошком институту регистровано је више од 1.500 локалитета.

Приликом издавања документације, корисници, односно запослени стручњаци Института, потписују реверс задужења, означен редним бројем и текућом годином. За издавање документације лицима која не припадају научном колективу Института потребно је одобрење Научног већа. Реверс задужења представља наслеђену традицију још из времена када је Љубица Продановић водила Документацију. Структура реверса у основи се није мењала. Документариста је уносио: име и презиме задуженика, врсту и количину преузете документације, датум њеног преузимања и враћања.⁷⁶⁰ Корисници документације који припадају другој установи обрађују теренску грађу у главној канцеларији Документације под надзором руководиоца. Сарадници Археолошког института имају право да обрађују издату документацију у својим радним просторијама или у канцеларији Документације. Уколико се определе за први поступак обраде, рок за враћање грађе након потписаног реверса је неограничен. Међутим, документариста има етичку обавезу да након најмање три године од дана преузимања грађе благонаклоно обавести корисника Института у виду подсетника да реверсно заведен теренски материјал није враћен у просторије Документације.

Као друга наслеђена традиција издваја се писање годишњег извештаја о раду Документације. Руководилац има задатак да на крају године надлежним органима Института уступи написан Главни годишњи извештај о раду.⁷⁶¹ Након 2021. године, унете су две новине у овом погледу, ради лакшег и прецизнијег састављања Главног извештаја: писање месечног извештаја и писање детаљног годишњег извештаја. Главни годишњи извештај пише се на основу месечних радних извештаја, који су састављени према структури дневника. Месечни радни извештај израђује се почетком сваког месеца, и у њему су по тезама издвојени послови за протекли месец. Главни годишњи извештај, према захтеву надлежних, обухвата најбитније обављене послове у Документацији и планове за наредни период. Документариста Института у трећој фази писања саставља Детаљан годишњи извештај о раду. У питању је интерни Извештај у коме су, опет на основу месечних извештаја о раду, садржајно издвојени и описани сви послови који су обављени у Документацији, као и активности на којима је руководиоца био ангажован. Поглавља у оквиру Детаљног годишњег извештаја у основи обухватају следеће обављене опште радне активности:

Текући послови:

- Дигитализација теренске документације Археолошког института.
- Писање дневника рада;

⁷⁵⁹ ДАИ, *Обавезе сарадника за достављање документације Археолошком институту након завршених истраживања* (према З. Бошковић).

⁷⁶⁰ ДАИ, *Реверси задужене и враћене документације* (Љубица Продановић, Зоран Бошковић).

⁷⁶¹ Према захтеву надлежних органа Археолошког института, Главни годишњи извештај треба да има обим 1 стране А4 формата.

- Класификација, систематизација и ажурирање теренске документације (идентификације новооткривеног материјала, враћање грађе на оригинална места, разврставање према групи и години, утврђивање редоследа, номенклатура, тематско груписање у фолдерима, провера стања итд.);
- Састављање списка документације која недостаје;
- Уступање и раздуживање документације стручним сарадницима Археолошког института, као и сарадницима из домаћих сродних установа ван Института. Коришћена грађа реверсно је заведена;
- Заштита оштећене документације;
- Идентификовање фото-документације уз помоћ старијих колега;
- Набавка канцеларијског материјала;
- Преузимање документације од колега АИ;
- Ревизија, односно провера скениране грађе и садржаја у досијеима с главном инвентарном књигом;
- Одвајање планова већих површина за будуће скенирање;
- Провера инвентарисане документације у оквиру инвентарних књига Документације;
- Складиштење и допуњавање база важнијих примљених и послатих мејлова;
- Обрада и допуна Персоналне фототеке у којој се, у виду фолдера, налазе фотографије сарадника Археолошког института;
- Обрада и проучавање пронађене архиве у Документацији која се односи на рад претходних стручних сарадника;
- Телефонски разговори и размена мејлова с корисницима документације и сарадницима АИ;
- Одржавање канцеларије.

Продуктивни рад

- Дефинисање и писање пројекта о сондажним археолошким ископавањима и промоцији археологије;
- Писање научних радова, сакупљање и обрада литературе;
- Састављање списка дуговања Документацији од колега Археолошког института и других сродних установа;
- Присуство на предавањима из разних научних области;
- Израда прелиминарних метаподатака;
- Сарадња с Библиотеком Археолошког института;
- Обрада и проучавање архивске грађе;
- Попуњавање образаца о мерама заштите и пословања;
- Састанци у вези с трансформацијом АИ;
- Припрема за годишње јубилеје.

Истраживачки рад

- Истраживачки рад у архивима Србије ради прикупљања грађе за писање, научних радова и општег упознавања са историјатом рада у руковођењу археолошком документацијом: Државни архив Србије, Архив Југославије, Архив Народног музеја Србије, Архив САНУ, Архив РТС-а, Архив Југословенске кинотеке, Архив АИ, Библиотека САНУ, Легати Ђурђа Бошковића, Милутина Гарашанина и Радослава Грујића.

Усавршавање стручног сарадника Документације

- Одлазак на конференције и научне скупове;
- Разговори и консултације са старијим колегама у циљу боље продуктивности рада у Документацији;
- Представљање и упознавање с начином функционисања Репозиторијума АИ;
- Обука и полагање испита о Заштити на раду.

Сарадња с другим установама

- Југословенска кинотека, уступљени филмски материјал који је пронађен у Документацији. Сарадници кинотеке су према склопљеном уговору у обавези да дигитализију и чувају филмски материјал (дигитализована грађа биће уступљена Документацији) која је у власништву АИ;
- Дигитализација документације у специјалним установама (АВА САНУ, Републички геодетски завод).

Завршни годишњи послови

- Писање Годишњих извештаја;
- *Back up* скениране грађе у години 2023. години;
- Дефинисање радних планова за наредни период;
- Састављање списака преузете, уступљене и враћане документације с нових и старих истраживања;
- Сортирање и штампање целокупне годишње архиве о раду Документације у регистар која у основу обухвата: реверсе, потврде, рачуне, извештаје, одлуке, уговоре итд.⁷⁶²

Од осталих активности које улазе у Детаљан извештај могу се издвојити: оперативни рад; додатни послови унутар Археолошког института; рад на промоцији науке и Института; публикавање научних радова; истраживачки рад у библиотекама; реализоване посете, обиласци и приједи; обављање стручних годишњих консултација; дефинисање планова за наредни период у циљу реализације годишњих послова или унапређења рада у Документацији.

Као новине у вођењу документације, може се издвојити неколико послова који су ушли у ред годишњих активности. На првом месту треба истаћи *word* базу важнијих радних примљених (МПР) и послатих (МПО) мејлова на или с електронске адресе Документације Археолошког института. Ова база обухвата податке о аутору мејла с одговарајућом електронском адресом, датум и време слања/пријема поште. Испод ових података, уноси се аутентичан садржај мејла с потписаним аутором. Сваки издвојен мејл са својом изворном садржином и општим подацима добија посебан годишњи број у току календарске године: нпр. МПР 1/23 (Мејл примљен, под бројем 1 у 2023. години) и МПО 1/23 (Мејл послат, под бројем 1 у 2023. години). Уколико мејл садржи прилоге, онда се поред годишњег броја уноси садржина „са прилогом“. У посебним фолдерима, с реименованим прилозима према годишњем броју, складиште се прилози послатих/примљених мејлова. На крају године, МПР и МПО базе се штампају, заводе, и уносе у главни архивистички досије Документације.

Друга новина у оквиру редовних годишњих послова представља фолдер база дигиталне Персоналне фототеке. У њој се уносе фотографије на којима су

⁷⁶² ДАИ, *Детаљан извештај о раду Документације као Организационе јединице Археолошког института у Београду за 2022. годину* (Милан Миловановић); *Детаљан извештај о раду Документације као Организационе јединице Археолошког института у Београду за 2023. годину* (Милан Миловановић).

представљени сарадници Археолошког института или стручњаци из других установа. У већини случајева ради се о фотографијама које су настале током теренских радова или колегијалних/научних окупљања. Персоналне фотографије се највише проналазе у инвентарисаним фотографијама у фототеци Документације. Велики број фотографија ове врсте може се такође пронаћи приликом дигитализације дијапозитива и филмских негатива. Стручни сарадник је за помоћ при идентификацији представљених особа на дигитализованим фотографијама користио стручну литературу различите врсте. Други начин при идентификацији подразумевао је сарадњу са старијим колегама из Археолошког института и других научних организација. Након препознавања особа, дигитализована фотографија уноси се у базу Персоналне фототеке која је распоређена према фолдер абecedном редоследу који је реименован по презименима и именима. Унутар именованог фолдера, убацује се одговарајућа фотографија с представљеном и означеном особом. Дигитализован фајл се даље реименује, у оквиру којег се уносе сигнатура и година настанка фотографије. Уколико наручилац жели да сазна додатне метаподатке о фотографији, потребно је да уз помоћ доступне сигнатуре потражи фотографски картон у фототеци или дигитализован картон у централној бази на којем су исписани релевантни подаци о пореклу и опису.

Трећа новина у Документацији јесте писање већ поменутог радног дневника, на основу којег се састављају месечни и годишњи извештаји о свим активностима стручног сарадника. Новина овог типа још омогућава сараднику да прати историју свог рада и проверу извесних недоумица који могу да се јаве приликом годишњих послова. Дневник је замишљен тако да се испод датума уносе по тезама и краћим описима радни послови које су реализовани, започети или завршени у току дана.

Документација Археолошког института од марта 2021. године поседује своју архиву (дигитална и аналогна). У њен садржај улази материјал који је настао током радне године у главној канцеларији или ван ње. Архивска грађа је распоређена по тематским целинама у регистраторима и фолдеру компјутера: извештаји, дневник, записници, уговори, одлуке, одобрења, захтеви, обавештења, образложење, молбе, кореспонденција, финансијска документација (путни налози, рачуни, и сл.), реверси задужења корисника и документаристе (сарадња са другим установама), реверс копирице, евидентирана документација (достављена, враћена, коришћена).

- Извештаји: Радни извештаји и Извештаји према потреби и намени. У радне извештаје спадају: Главни годишњи извештај, Месечни извештај и Детаљни извештај. Као пример извештаја према потреби и намени може се издвојити Извештај о дуговању научне и техничке документације, на основу затечених потписаних реверса, који је настао на захтев надлежних кадрова Археолошког института.
- Дневници: Радни дневници у којима су по тезама издвојени обављени послови у току радног времена. На спољашњој страни Дневника, ради лакше оријентације, унета је радна година.
- Уговори: у питању су уговори који су склопљени с другим установама како би се реализовала сарадња. Као пример може се издвојити уговор потписан с Југословенском кинотеком, која је преузела на чување и дигитализацију филмски материјал који се дуго година налазио у просторијама Документације.
- Одлуке, одобрења, захтеви и молбе: постоји бројна и сложена архива овог типа. Као примери могу се навести захтеви који су упућени Научном већу или молбе

Државном архиву Србије како би се руководиоцу Документације омогућио рад у архивским фондовима.

- Кореспонденција: у питању је аналогна и дигитална пошта која је реализована у току календарске године. Посебан сегмент јесу базе МПО и МПР.
- Финансијска документација (путни налози, рачуни, и сл.),
- Реверси задужења корисника и документаристе (сарадња с другим установама): као пример могу се издојити реверси на којима је сачињен списак планова за скенирање у копирници *Copy World BSK* у Београду.
- Евидентирана документација односи се на списак достављене, враћене и коришћене теренске грађе од стране сарадника Археолошког института или корисника других установа. Достављен материјал подразумева документацију са нових археолошких истраживања која су сарадници установе реализовали у календарској години. Враћена/коришћена документација из просторија Документације подразумева грађу која је уступљена корисницима.
- Архива са обележавања јубилеја: као пример, може се навести промотивна грађа која је настала поводом 75 година од оснивања Археолошког института. Том приликом су штампане поштанске маркице и писмо првог дана, чији се узорци налазе у архиви Документације.

Посебан облик годишњих активности односи се на аналогну заштиту документације. Овај поступак се у већини случаја примењује на старију грађу која се налази у регистраторима и планотеци. Одређен број архивско-документалистичке грађе потенцијално може бити угрожен, и то на два начина: 1. Истрошеност/оштећење ивице страница дневника или теренских планова. 2. Слаба видљивост текста који је настао на писаћој машини. Регистрована аналогна документација ове врсте има приоритет у дигитализацији. Оштећене ивице пауса, на којима су цртежи непокретних налаза (планови), настале су услед вишебројног савијања током проучавања и припрема за публикацију. Аналогна заштита документације већих планова и техничких скица спроводи се уз помоћ „скоч“ селотејп траке. Други започети вид заштите археолошких планова односи се на њихово табачно (хоризонтално) складиштење у металним фиокама. У том случају, систем „ролни“ више се не примењује за складиштење већих цртежа, и крајњи циљ је да се целокупна грађа ове врсте систематизује и складишти табачно.

У главној канцеларији Документације смештена је хемеротека, која се, према речима Зорана Бошковића, водила до 1963. године.⁷⁶³ Новински чланци распоређени су у пет кутија из следећих тематских јединица:

1. Културна историја и заштита.
2. Рекогносцирање, ископавање, изложбе, примењена уметност, посете старих археолога, публикације, предавања-скупштине, музеји и заводи.
3. Рекогносцирање, ископавање, изложбе, примењена уметност, посете старих археолога, публикације, предавања-скупштине, музеји и заводи.
4. Праисторија: палеолит, неолит, бронзано доба, халштат-латен. Случајни налази из праисторије. Антика: хеленизам, Рим, Византија, случајни налази из античког периода.

⁷⁶³ Бошковић 2017, 296.

5. Словени и Сеоба народа, случајни налази из средњег века, средњи век – архитектура, сликарство, некрополе, нумизматика, нови век и исламски споменици.

Унутар сваке кутије су распоређени исечци из новина према локалитетима. Сваки лист је сједињен са етикетом „Pres-servis“, где су унети назив штампаног медија, место штампања и датум, док је у горњем десном углу унета сигнатура која је повезана са Инвентарном књигом хемеротеке (Сл. 40).

У главној канцеларији Документације налазе се још следеће инвентарне књиге: Главна инвентарна књига, Инвентарна књига планова, Инвентарна књига дијапозитива и Инвентарна књига хемеротке:

- Главна инвентарна књига поседује следећа поглавља: редни број (1), датум уношења података (2), назив локалитета (3), податке о руководиоцу (проучавао-снимио) (4), предмет документације (5), комад и формат (6), начин набавке документације (7), цена (8), сигнатура фотографија, негатива дијапозитива (9), сигнатура дневника, цртежа, копија (10), напомена (11). У оквиру колоне где се евидентира предмет документације, руководиоци уносе скраћенице: нпр. д. (дневник), изв. (извештај), и. (инвентар налаза), с. (скице), ф. (фотографија), ди. (дијапозитив), н. (негатив), п (планови-паус). Пример уношења података у Главну инвентарну књигу:

1	2	3	4	5	6	6	7	8	9	10	11
1168	17.4.79.	Пецка Бара	М. Јанковић 1969–1970	д. и.	2 2					Д-464	
1227	17.4.79.	Омољница	В. Трбуховић 1959–1961	ф. н. и. п.	7 (9x12) 1 2 4			XXVIII/1,2		Д-515 п. 202-205	

- Инвентарна књига планова поседује следећа поглавља: редни број (1), место (2), локалитет (3), досије (4), инвентар (5), размера (6), предмет (7), снимно (8), примедба (9). У колони досије, уноси се сигнатура локалитета на коме је начињен план, док се у колони „инвентар“ уноси број из Главне инвентарне књиге под којим је тај локалитет заведен. Колона „предмет“ представља метаподатак. У оквиру ње се описује шта се налази на плану. Пример уношења података у Инвентарну књигу планова:

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1103	Бољетин	Лепенски вир	393/1	1047	1:20	деталј 66	снимно	

- Инвентарна књига дијапозитива поседује следећа поглавља: редни број, назив локалитета, опис дијапозитива и година настанка. Редни број, нпр. 1/107, означава и место где се дијапозитив налази (кутија 1, преграда 107). Пример уношења података у Инвентарну књигу дијапозитива:

1/107	Градац	План	1976
-------	--------	------	------

- Инвентарна књига хемеротеке поседује следећа поглавља: редни број, наслов објаве, назив штампаног медија, датум објаве.

2604	Гамзиград	Тимок	29.11.1957.
------	-----------	-------	-------------

За експлицитније руковођење теренском материјалом у Документацији и креирање метаподатака, израђен је следећи предлог *Записника* о археолошким истраживањима за сараднике Археолошког института који ће се према усвојеном плану установе попуњавати пре пријема документације:

ДОКУМЕНТАЦИЈА

ЗАПИСНИК О АРХЕОЛОШКОМ ЛОКАЛИТЕТУ И ИСТРАЖИВАЊИМА

-ПРИЈЕМ ДОКУМЕНТАЦИЈЕ-

Општи подаци:

Име локалитета _____

Место _____

Општина _____

Управни округ _____

Регион _____

Географска одредница _____

Руководилац пројекта _____

Руководилац теренских радова _____

Година истраживања _____

Врста археолошког истраживања:

Рекогносцирање

- › Географско
- › Тематско
- › Заштитно
- › Систематско
- › Сондажно
- › Ургентно
- › Ревизионо
- › Подводно

Ископавање

- › Сондажно
- › Систематско
- › Заштитно
- › Ургентно
- › Ревизионо
- › Површинско праћење зидова
- › Подводно
- › Ископавање на мочварном тлу

Обиласци

- › Ревизиони
- › Гостујући
- › Туристички
- › Наменски
- › Изненадни
- › Тематски
- › Успутни

Датовање			
ПРАИСТОРИЈА	СТАРИ ВЕК	СРЕДЊИ ВЕК	НОВИ ВЕК
• Палеолит	• Блиски исток	• Рани средњи век	• Османски период
• Мезолит	• Египат	• Средњи век	• Аустроугарски период
• Неолит	• Архајска Грчка		• Србија 19. век
• Енеолит	• Антика		
• Бронзано доба	› Класична Грчка		
• Гвоздено доба	› Хеленизам		
	› Рим		
	› Византија (4-6)		
	› Сеоба народа		

Атрибут локалитета:

› Утврђење	› Трг
› Насеље	› Комуникације и мостови
› Некрополе	› Водоводна мрежа
› Кнежевски гроб	› Пристаниште
› Места са јавним грађевинама	› Мегалити
› Манастирски комплекси	› Локалитети Блиског истока и Египта
› Цркве	› Посебан атрибут локалитета
› Светилишта	› Оставе
› Рударско место	› Случајни налази

Спроведена испитивања:

- › Геофизичка
- › Архитектонска
- › Конзервација и рестаурација
- › Антрополошка и биолошка
- › Археозоолошка
- › Археоботаничка
- › Палеоботаничка
- › Топономастичка
- › Палеографска
- › Историја уметности
- › Етнолошка

Достављена документација: _____

Мултидисциплинарна истраживања:

- › Геолошка
- › Петролошка
- › Спелеолошка
- › Палеолошка
- › Географска
- › Климатолошка
- › Минеролошка
- › Биолошка
- › Хемијска
- › Металуршка
- › Топографска
- › Хидролошка
- › Лингвистичка
- › Архивска
- › Туризмолошка
- › Остало _____

Достављена документација: _____

Спроведене анализе:

- › Хемијске
- › Анализе састава
- › Анализе угљенисаног материјала
- › Полен
- › Исхрана
- › Спектроскопска
- › Педолошка
- › Микроскопска
- › Рендген
- › Спектографија
- › Металографске анализе
- › Анализа влакна и текстила
- › Анализа опсидијана
- › Анализа животне средине
- › Биолошке анализе
- › Посебне лабораторијске анализе

КРАТАК ОПИС СПРОВЕДЕНИХ АНАЛИЗА

Достављена документација: _____

Примењене теренске методе и технике:

- › Флотација
- › Механичко чишћење налаза
- › Просејавање
- › Геодетска мерења
- › Метал детектор

Достављена документација: _____

Примењене анализе датовања:

- › С-14
- › Дендрохронологија
- › Термолуминисценција
- › Калијум-аргон датовање
- › Археомагнетизам
- › Технике фисионе активности
- › Анализа полена

Достављена документација: _____

ПРИЛОЖЕНА АРХЕОЛОШКА ДОКУМЕНТАЦИЈА

Опита научна и техничка документација

- Дневник _____
- Фото-дневник _____
- Ортофото дневник _____
- Нивелмански дневник _____
- Дневник тоталне станице _____
- Белешке _____

• Извештај:

- › Археолошки
- › Архитектонски
- › Конзерваторско-рестаураторски
- › Антрополошки
- › Археозоолошки
- › Археоботанички
- › Палеоботанички
- › Милтидисциплинарних истраживања
- › Лабораторијских анализа
- › Извештај о студијском материјалу
- › Извештај повереника на терену

- › Топономастички извештај
- › Примењене теренске методе
- › Извештај о посети
- › Извештај о илегалном деловању
- › Извештај спроведених археолошких анализа
- › Извештај о анкетирању радника
- › Извештај о стању локалитета
- › Извештај о оштећеним и несталим налазима у току истраживања
- › Извештај о одржаним састанцима и консултацијама
- › Извештај о оштећеним и несталим налазима у току истраживања
- › Извештај о визуелној детекцији
- › Извештај са примењених оперативних јединица

- Достављени обрасци према пропису Министарства културе и информисања РС:

- › Образац 1 › Образац 2 › Образац 3 › Образац 4
- › Образац 5 › Образац 6 › Образац 7 › Образац 8
- › Образац 9 › Образац 10 › Образац 11 › Образац 12
- › Образац 13

- Скице

- › Непокретних налаза _____
- › Покретних налаза _____
- › Грובהа _____
- › Представа и композиција _____
- › Пећинско сликарство _____

- Технички цртежи

- › Ситуације _____
- › Непокретних налаза _____
- › Покретних налаза _____
- › Грובהа _____
- › Представа и композиција _____
- › Пећинско сликарство _____

- Снимци грובהа и надгробника _____

- Образац 7а _____

- Образац 7б _____

- Ортофото скице:

- › Ситуација локалитета _____
- › Грובהа _____
- › Непокретних налаза _____

- Планови цртежа у одговарајућој размери локалитета, непокретних налаза и некропола:

› Ситуациони план	› Основе	› Детаљи
› Генерални план	› Изгледи	› Реконструкције
› Катастарски план	› Пресеци	› Парцијални планови
› Топографски план	› Профили	› Територијална распрострањеност

- Списак планова са метаподацима _____

- Приложене аналогне/дигиталне карте и мапе _____

- Скенирање и снимање терена:

› Lidar	› DEM	› DTM
› DSM	› 3D	

Достављени прилози: _____

- Картони налаза:

A _____ F _____

B _____ G _____

B1-B4 _____ G1 _____

C _____ H _____

D _____ I _____

D1-D4 _____ J1-J2 _____

E _____ Z _____

- Подаци о оставама _____

• Табле као посебни прилози цртежа _____

• GPS вредности:

› Покретни налази

› Координате и кота локалитета

› Непокретни налази

› Сонде и ископи

› Гроб

› Геофизика

› Некрополе

› Ситуација

• Табела са GPS вредностма _____; Дигитални прилог GPS вредности _____

• Примењене оперативне јединице:

› GIS

› GoogleEarth

› Остало

Достављени документациони прикази _____

• Фотографије:

-Аерофотографије _____

-Теренске фотографије:

› Непокретни налази _____

› Покретни налази _____

› Гроб _____

› Радови на терену _____

› Некрополе _____

› Ситуације _____

-Фотограметрија:

› Непокретни налази _____

› Некропола _____

› Гроб _____

› Ситуације _____

-Број карактеристичних фотографија _____

- 3D модели:
 - › Непокретних налаза
 - › Грובהа
 - › Покретних налаза
 - › Реконструкција

- Списак модела са метаподацима _____
- Прилози у AutoCAD концепцији _____

- Видео записи _____
- Списак видео записа са метаподацима _____

- Статистичке обраде _____

- Финансијска документација:
 - › Општа документација
 - › Уговори
 - › Рачуни
 - › Остало
 - Број прилога _____

- Кореспонденција _____

- Архива _____

- Хемеротека и медији
 - › Штампa _____
 - › Линкови _____

- Копија теренске документације _____

- Посебни прилози:

- › Упутства

- › Узорци

- › Упути

- › Разно

-Број прилога _____

КРАТАК ОПИС ДОСТАВЉЕНИХ ПРИЛОГА

- Прелиминарна интерпретација истраживања

- Рекапитулација документације

- Напомене и посебни предлози руководиоца:

Дан састављања записника _____

Потпис руководиоца пројекта

Потпис руководиоца теренских радова

Записник заједно са теренском документацијом примљен у Археолошком институту –
Документацији, дана _____

Милан Миловановић

*Упоредо са археолошким ископавањима
вршеним по свим принципима модерног археолошког рада,
иде и археолошка документација која се мора
вршити са пуном пажњом. И најпажљивије вођена ископавања,
без документације, немају никакве вредности.
Милутин и Драга Гарашанин (1953)*

УОПШТЕНА СТРУКТУРА И ОСНОВНИ НАЧИН ИЗРАДЕ НАУЧНЕ И ТЕХНИЧКЕ ДОКУМЕНТАЦИЈЕ

Археолошка документација настаје са циљем да се детаљно документују теренски радови. Према својој примарној намени, археолошка истраживања се деле на рекогносцирања и ископавања. У оба случаја потребно је применити добре припреме и усмерења пре него што се спроведе проучавање на локалитету. У посебним случајевима одређена документација настаје након теренских радова, као када је реч о анализама које спроводе археолози или истраживачи из других наука. Да би се разумела целокупна структура и израда научне и техничке документације Археолошког института, потребно је описати најпре припреме за археолошка истраживања. У овој раној фази организација се превасходно односи на сакупљање, анализу и израду помоћне документације која је неопходна за рекогносцирање терена. Таква прикупљена грађа има за циљ да археологу достави што више података о локалитету који треба да се истражи. Посебан облик теренских испитивања на месту где се одвијао људски живот припада другим наукама које су укључене у току археолошких послова. Такав је случај најчешће са архитектонским испитивањима и геофизичким снимањима, мада треба споменути још и геолошка или педолошка истраживања.⁷⁶⁴

Сам процес израде теренске документације прати методологију теренских послова, било да је реч о рекогносцирањима или ископавањима. Приступ у методологији археолошких истраживања временом се у одређеној мери мењао, а нарочито то важи за данашње време, када из године у годину технолошке иновације све више постају саставни део теренског истраживачког рада. Сам процес археолошких проучавања огледа се у томе да се кроз документовање истражених покретних и непокретних целина добије што више података који ће бити база за даљи истраживачки рад.⁷⁶⁵ Адам Црнобрња с правом истиче да су археолошка ископавања дескриптивна, јер се једном отклоњен слој или непокретни налаз (нпр. подница) више никада не могу вратити у првобитно стање.⁷⁶⁶ Из тих разлога је битно документовати сваки процес проучавања локалитета, управо зато што методологија, пре свега археолошких ископавања, нема могућности да „понови експеримент“ као што је то, рецимо, случај код природних наука.⁷⁶⁷ Ваљало би цитирати и Кевина Грина, који скреће пажњу на чињеницу да „археолошко ископавање укључује неповратну физичку интервенцију“.⁷⁶⁸

⁷⁶⁴ Уп. Гарашанин, Гарашанин 1953, 23.

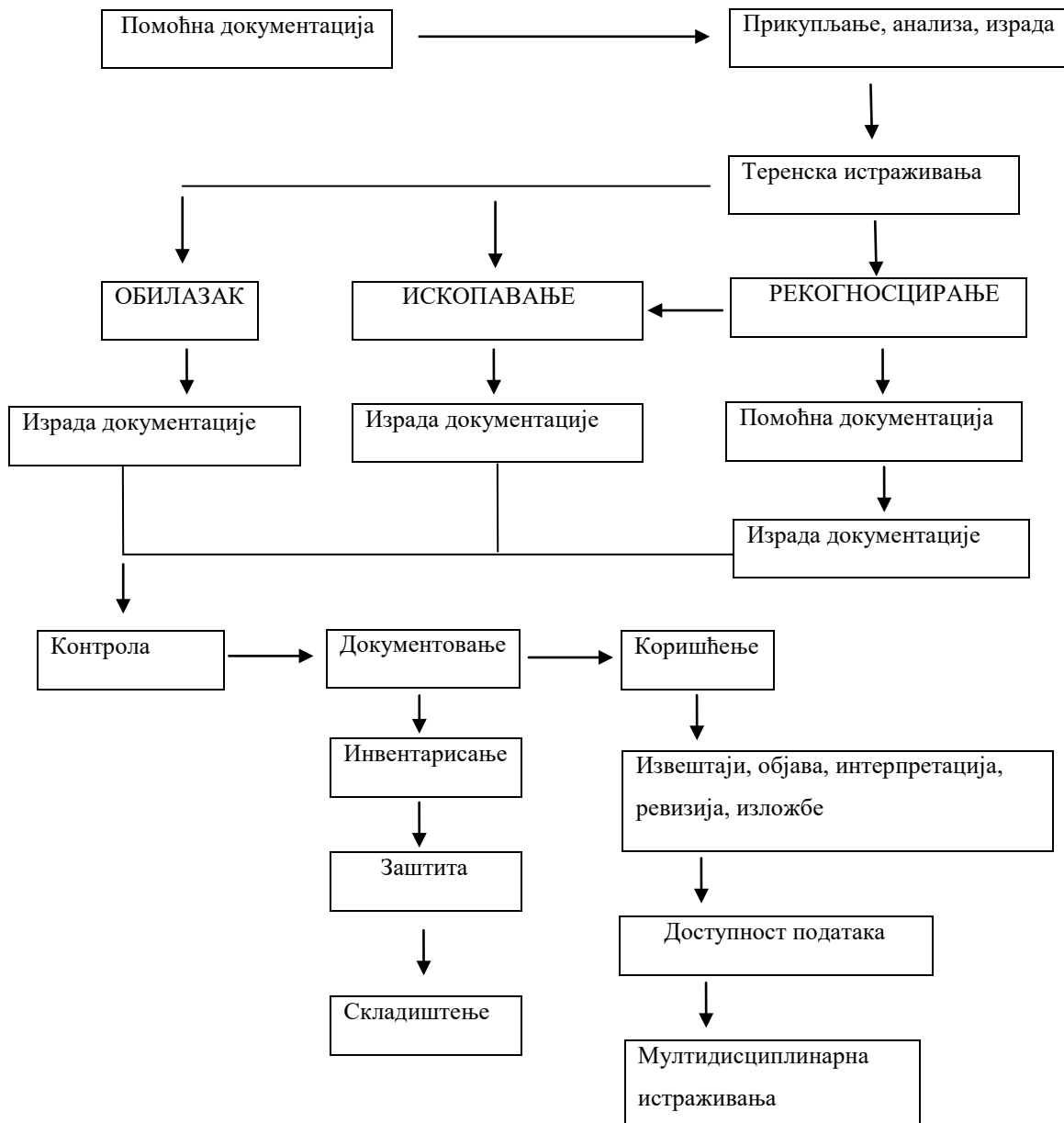
⁷⁶⁵ Sirović 2016, 283-284.

⁷⁶⁶ Црнобрња 2020, 10.

⁷⁶⁷ Vinski 1948, 197-198.

⁷⁶⁸ Грин 2003, 64.

АРХЕОЛОШКА ТЕРЕНСКА ДОКУМЕНТАЦИЈА

Законска начела обавезују руководица пројекта да своја археолошка истраживања документује како би налазиште постало опште научно добро доступно сваком научном раднику у будућности. Стога је потребно да носилац теренских радова задовољи захтеве које поставља Закон о заштити споменика културе, принципе методологије археолошких проучавања и музеологије. Истраживање локалитета захтева ангажман стручног дела екипе и физичких радника, као и разне трошкове (исплата надница, транспорт, материјал за израду научне и техничке документације, итд).⁷⁶⁹ Послови који се односе на фазу након обављених теренских проучавања подразумевају: писање извештаја, објаву резултата истраживања, затим објаву научних радова, припрему археолошког материјала за изложбу или неки други вид промоције. Посебан случај коришћења документације односи се на ревизију објављеног материјала. Приликом тога се документација поново уступа како би се проверили обрађени подаци. Сви ови послови обављају се уз помоћ израђене документације, која мора бити доступна истраживачу. Од 1947. године, када је основан, Археолошки институт је реализовао бројна теренска испитивања. Циљ овог поглавља је да представи типове и структуру документалистичких јединица кроз један или више примера у оквиру досадашњих спроведених археолошких радова. Највећа пажња биће посвећена анализи документације коју су до сада Институт и његови сарадници реализовали у току рекогносцирања и ископавања, будући да ови сегменти представљају основна начела археолошких проучавања.

*Археолог никако не сме на терен да дође неспреман.
Пре него што предузме ископавања,
истраживач је дужан да проучи све податке којима располаже
о налазишту на коме намерава да предузме радове.
Милутин и Драга Гарашанин (1953)*

Документација са археолошких рекогносцирања

Метод за свако рекогносцирање је у основи исти, и своди се на површинско испитивање терена како би се утврдиле затечене чињенице и прикупили подаци о археолошком налазишту.⁷⁷⁰ Регистрована археолошка грађа са теренске перспекције даље омогућава истраживачу да донесе суд о хронолошкој припадности и културно-историјском значају локалитета.⁷⁷¹ Пре почетка археолошког рекогносцирања руководилац спроводи прикупљање и израду помоћне документације. Садржај помоћне или почетне документације обухвата неколико типова који се у основи могу разврстати на постојећу теренску документацију, изводе из писаних извора и литературе, катастарске податке, индикативе, хемеротеку, илустративне приказе или географске карте. Све ово представља почетак припреме за рекогносцирање, чији је крајњи циљ обезбеђивање што више података за даљи археолошки процес.⁷⁷² У току рекогносцирања, а након што се добије дозвола надлежног министарства, улази се у другу фазу која представља израду документације.

⁷⁶⁹ ААИ, Д-160, Археолошки институт, *Savetu Republičkog fonda za nauku*, Београд, бр. 375/1, 15.6.1990.

⁷⁷⁰ Грбић 1953, 25.

⁷⁷¹ Гарашанин, Гарашанин 1953, 11.

⁷⁷² Уп. Грбић 1953, 46; Грин 2003, 64.

Помоћна документација за археолошко рекогносцирање

- Постојећа документација представља документациони материјал који је настао током претходних рекогносцирања или обилазака терена, чији резултати јесу или нису у потпуности објављени. Оваква документација захтева анализу, нарочито ако је реч о путописцима или пионирима археологије из 19. века. Многобројни љубитељи старина, као што је већ истакнуто у уводном поглављу ове дисертације, оставили су иза себе белешке и скице приликом обилазака локалитета различите хронолошке припадности. Њихова заоставштина је сарадницима Археолошког института кроз историјат теренског рада представљала драгоцен материјал који улази у састав почетне документације за проспекцију терена. Анализа белешака и скица првих „истраживача“ је веома важна, будући да су у њима најчешће представљени непокретни налази који данас нису уочљиви на терену.⁷⁷³ Као један од бројних примера такве врсте можемо навести пионирска испитивања мало познатих локалитета у Звижду, чији су резултати као полазна база користили сарадницима Археолошког института када су вршили испитивања ове области 70-их година 20. века.⁷⁷⁴ Тако, рецимо, Михаило Ст. Ризнић 1888. године у *Старинару* објављује податке о остацима архитектуре са некадашњих античких насеља у Звижду. Важност има и његова скица ситуационог плана локалитета Чукареле у Каони, на којој су, поред основе утврђења, представљени и остаци две цркве (Сл. 41).⁷⁷⁵ Имајући у виду ове податке у целини, археолог пре рекогносцирања треба да стекне увид у документацију са пионирских истраживања. Управо пример из Каоне је више него користан, будући да остаци сакралних грађевина данас нису видљиви изнад површине земље. То је показатељ како, на основу постојеће документације, која је у овом случају објављена, истраживач треба посебно да обрати пажњу на тај простор приликом теренског испитивања налазишта, анкетирања мештана или спровођења геофизичких снимања. Други пример који се односи на важност постојеће документације може да се сагледа у Ризнићевим белешкама, у којима он описује комплекс утврђења Ждрело у Горњачкој клисури. Пре него што је обишао манастир Горњак, пажња је у његовим истраживањима била усмерена на средњовековне фортификације изнад леве и десне обале Млаве. У часопису *Старинар*, где је представио историјат и архитектуру манастира Горњак, Ризнић у једној реченици наводи да је детаљно обишао и локалитет Ждрело, као и то да ће резултате својих истраживања објавити у посебном чланку.⁷⁷⁶ Ризнић из неког разлога није објавио своју теренску грађу, за коју можемо претпоставити да се, поред белешки, сасвим извесно састојала и од скица добро уочљивих непокретних налаза Ждрела.⁷⁷⁷ Овај податак о постојању необјављене документације, обавезује археолога да пре реализације пројекта за рекогносцирање приступи проналажењу, у овом случају Ризнићеве заоставштине, како би прикупио што више података о тадашњем стању локалитета. Пример постојеће необјављене документације у

⁷⁷³ Уп. Гарашанин, Гарашанин 1953, 11; Грин 2003, 65.

⁷⁷⁴ ААИ, Д-161, Археолошки институт, *Prilog projekta „Istraživanje starog rudarstva i metalurgije u kičevskom regionu“*, бр. 453/2, 11.12.1991.

⁷⁷⁵ Ризнић 1888, 31-35, Т. V.

⁷⁷⁶ Ризнић 1886, 59.

⁷⁷⁷ Детаљније о Ждрелу, као утврђеном средњовековном комплексу вид. Миловановић 2023.

великој мери може да се представи и кроз спроведена истраживања музејских кустоса. Археолог који одлучи да истражује одређену област, мора претходно да се упозна са историјатом рада надлежних музеја. Овакав вид посла зна да буде сложен, будући да постоје разни начини на основу којих се могу добити информације од сарадника музејских установа. Поред усмених саопштења колега из музеја (Сл. 42), истраживачима се често као помоћ на терену уступа необјављена документација са претходно обављених рекогносцирања, која нису објављена у стручним археолошким часописима, или раније начињен попис локалитета са његовим општим подацима.⁷⁷⁸ Таква документација често се користи за ревизиона рекогносцирања у циљу провере стања на локалитету. Показатељи такве врсте догодили су се када је сарадник Археолошког института Славенка Ерцеговић Павловић вршила средином 80-их година прошлог века ревизионо рекогносцирање југозападне Србије. Као припрема за рад екипи је послужила необјављена документација са теренских испитивања те области коју су сарадници Института реализовали средином 50-их година, у оквиру пројекта *Рекогносцирање Србије*.⁷⁷⁹ Други пример који се може навести у контексту коришћења постојеће документације са обављених испитивања терена јесте рекогносцирање локалитета Мермер Подкрш у Хомољу, које је спровео кустос Народног музеја у Пожаревцу, Драган Јацановић, у децембру 2007. године. Резултате обиласка Јацановић је унео у дневник са сондажних археолошких ископавања Пчелињег крша у Лазници код Жагубице, која су реализована истог месеца. Заједно са дневником, документацију су чиниле и теренске фотографије. За потребе полагања приправничког испита за звање кустоса у Народном музеју у Београду, аутор ове дисертације морао је да спроведе ревизионо рекогносцирање терена како би допунио податке о локалитету Мермер Подкрш, будући да су у дневнику достављени сажети описи. Пре одласка на терен уступљена му је постојећа документација са рекогносцирања из 2007. године, која је знатно олакшала рад приликом археолошке проспекције у 2015. години.⁷⁸⁰ Истраживач такође има опцију да спроведе архивско истраживање како би се додатно упознао са историјатом истраживања институције у којој је запослен. Овај поступак се врши у архиви установе или водећим архивима Србије.⁷⁸¹ Пример ове врсте може се анализирати у случају обављеног рекогносцирања локалитета *Mansio Municipium* у Калишту код Пожаревца, које је спровео Растислав Марић у лето 1949. године. Подаци о његовим истраживањима могу се пронаћи у Фонду Археолошког института у Државном архиву Србије.⁷⁸² Архивско проучавање, самим тим и резултати Марићеве теренске проспекције, нису узети у обзир приликом припреме за систематска ископавања у Калишту, која су се реализовала током 80-их година 20. века, од стране стручњака из Регионалног завода за заштиту споменика културе Смедерево.⁷⁸³ Други извор података који нас може навести на претраживање постојеће документације јесу текстови о археолошким налазиштима у дневној штампи. Дobar случај представља

⁷⁷⁸ Уп. Tomić 1958, 134.

⁷⁷⁹ ААИ, Д-160, Археолошки институт, *Osnovna zajednica nauke regiona Titovo Užice. Odbor za kulturno-istorijske nauke*, бр. 142/1, 23.2.1987.

⁷⁸⁰ Миловановић 2017, 33, 35, нап. 74; Миловановић, Филиповић 2021, 7.

⁷⁸¹ Уп. Црнобрња 2020, 11.

⁷⁸² ДАС, ФАИ, Д-2, *Извештај о раду Растислава Марића за 1949. годину*, 22.12.1949.

⁷⁸³ Уп. Цуњак 2012.

обилазак налазишта Виминацијум и Тодића цркве 22. и 23. октобра 1946. године.⁷⁸⁴ Стручњаци из Уметничког музеја, на челу са Ђорђем Мано-Зисијем, констатовали су стање на тим локалитетима и евидентирали покретне археолошке налазе (Сл. 43). Јавност је о овим обиласцима била обавештена 1. новембра те године, чланком у пожаревачким новинама *Реч народа*.⁷⁸⁵ Постојећа документација, такође, може да се састоји из необјављених фотографија које су љубитељи старина или стручњаци начинили на терену. Као пример можемо навести фотографије утврђеног комплекса Ждрело (локалитет Узенгије) које је начинио Никола Крстић, археолог–аматер из Петровца на Млави, средином 20. века.⁷⁸⁶ Његове фотографије касније су послужиле стручњацима приликом објављивања њихових истраживања, а данас представљају важан извор података при проучавању овог значајног средњовековног налазишта.⁷⁸⁷

- Изводи из писаних извора и литературе такође представљају важан извор података у контексту допуњавања помоћне документације за рекогносцирање терена.⁷⁸⁸ Археолог пре одласка на терен спроводи истраживање у библиотеци како би прикупио релевантне податке о историјату проучавања одређеног локалитета. Постоје бројни примери који осликавају добијене поруке о одређеном налазишту које се спомиње у писаним изворима или је било предмет проучавања истраживача из других различитих дисциплина (историчара, археолога, архитеката, етнолога, географа, геолога, спелеолога). У том случају, истраживач има обавезу да у почетној фази, уколико говоримо примарно о значају писаних извора, прикупи све историјске податке и објављене закључке до којих је историјска наука дошла. Одређене ситуације које могу послужити као помоћ при рекогносцирању можемо пронаћи нпр. у античким изворима. Ливије је забележио да се у близини ушћа Еригона (Црне реке) у Вардар налазио Стоби (Στόβοι), чиме је идентификовање и убицање овог града са античким остацима на месту код Градског у Северној Македонији потпуно осигурано.⁷⁸⁹ Као пример за важност историјских података можемо навести и један догађај из античког периода, у околини Маргума, описан од стране хроничара Приска. Године 441. епископ Маргума је опљачкао ризницу Хуна у Панонији. Пошто Царство није изручило епископа, уследила су хунска пустошења Илирка.⁷⁹⁰ Податак о присуству епископа у овом делу Прве Мезије (*Moesia Prima*) за археологе је посебно важан јер указује на постојање сакралних објеката. У том случају, истраживач на терену, када има ове податке у виду приликом обиласка, поред обраћања пажње на евентуалне видљиве остатке архитектуре и сагледавања конфигурације терена, акценат ће ставити и на топониме/микротопониме који могу да укажу на постојање цркве (нпр. црквиште, црквица, манастириште, ћелија).⁷⁹¹ Важност у прикупљању података

⁷⁸⁴ Детаљније о Виминацијуму и Тодића цркви вид. Поповић, Иванишевић 1988; Кораћ 2019.

⁷⁸⁵ Реч народа, бр. 83, 1946, *Чланови уметничког музеја из Београда у нашем округу*, 5.

⁷⁸⁶ Јацановић, Живковић 2000, 111; Крстићеве теренске фотографије љубазно ми је уступила Јасмина Живковић, кустос Завичајног музеја у Петровцу на Млави, којој се овом приликом најсрданије захваљујем.

⁷⁸⁷ Уп. Динић 1957, 13, 18.

⁷⁸⁸ Гарашанин, Гарашанин 1953, 11-12.

⁷⁸⁹ Гарашанин, Гарашанин 1953, 12.

⁷⁹⁰ Баришић 1955, 10.

⁷⁹¹ Грбић 1953, 51.

за помоћну документацију имају и изводи из литературе. Многобројни закључци до којих су дошле колеге историчари омогућавају археолозима да имају потпунију слику локалитета приликом анализе историјско-географског контекста. Дobar пример представља проучавање византијске области Смилис (Σμήλις) из 12. века, коју је са доста успеха спровела Јованка Калић.⁷⁹² Закључак је да се ово географско подручје налазило у околини Параћина, на десној обали Велике Мораве. Како је реч о територији која поседује утврђења и индикативне топониме на местима где се могу очекивати остаци фортификација, археолог приликом проучавања овог дела Србије треба да има у виду могућу градитељску активност током комнинске епохе.⁷⁹³ У изводе из литературе убрајају се и објављени извештаји са старијих археолошких рекогносцирања, које истраживач мора детаљно да проучи.⁷⁹⁴ Важност, такође, имају и објављени резултати других, сродних наука, до којих су стручњаци дошли приликом испитивања терена, а који се исто тако морају узети у обзир приликом археолошких рекогносцирања. Нпр. географска испитивања Јована Цвијића су за археологе од велике користи. У његовим радовима, поред садржајних антропогеографских података или података о геолошком саставу одређене области, могу се пронаћи и коментари који се односе на археолошке локалитете. Таква ситуација је забележена на Новом Брду, када је Цвијић, у контексту географских проучавања почетком 20. века, пружио општу слику о положају и природном окружењу средњовековне тврђаве, укључујући и проучавање топономастичких извора.⁷⁹⁵ Сви горе наведени подаци улазе у садржај помоћне документације, која се, према потреби археолошких проучавања, најпре комплетира, а затим анализира како би рекогносцирање терена било продуктивније.

- Географске подлоге које су настале у различитим временима улазе у садржај помоћне археолошке документације. Као примарни извор података, на картама се могу пронаћи представе о топографији и топонимима.⁷⁹⁶ Важност и проучавање топографије у односу на археолошки локалитет доста су садржајно описали сарадници Археолошког института, Вујадин Иванишевић⁷⁹⁷ и Иван Бугарски,⁷⁹⁸ на примеру античког Маргума, користећи војне карте са краја 19. века.⁷⁹⁹ Податке о фортификацијама овог римског града први доноси Феликс

⁷⁹² Калић 1973.

⁷⁹³ Детаљније о историји комнинске епохе и присуства комнинских царева на централном Балкану, вид. Станковић 2008.

⁷⁹⁴ Гарашанин, Гарашанин 1953, 11.

⁷⁹⁵ Цвијић 1911, 1122-1125; Јовановић 2004, 14-16.

⁷⁹⁶ Гарашанин, Гарашанин 1953, 11

⁷⁹⁷ Вујадин Иванишевић (1958) рођен је у Београду. Докторирао је на Филозофском факултету у Београду 1996. године. У Археолошком институту у Београду радио је од 1986. до 2023. За дописног члана Академије писаног стваралаштва и књижевности Француског института изабран је 2016. године, док је за дописног члана САНУ изабран 2018. године. Иванишевић се бави проучавањем античке и средњовековне нумизматике и сфрагистике, археологијом касноантичког, рановизантијског и средњовековног периода, археологијом Велике сеобе народа, као и изучавањем опште примене дигиталних метода током теренских археолошких радова и израде документације.

⁷⁹⁸ Иван Бугарски (1975) рођен је у Београду. Докторирао је археологију 2014. године на Филозофском факултету у Београду. У Археолошком институту у Београду је запослен од 2002. године. Бугарски се бави проучавањем касноантичке, рановизантијске и раносредњовековне археологије, затим археологијом Велике сеобе народа и применом дигиталних метода у археологији.

⁷⁹⁹ Иванишевић, Бугарски 2012, 249, Сл. 3-5.

Каниц. Према његовој скици, утврђење у атару Дубравице је правоугаоног облика, димензија 864 x 720 m, што би било нешто више од 60 ha.⁸⁰⁰ На основу запажања Иванишевића и Бугарског, установљено је да се подаци аустроугарског путописца доста разликују у односу на ситуацију која је регистрована на терену (Сл. 44). Најпре је установљено да је ареал античког града знато мањи. Његове димензије износе приближно 350 x 250 m, што указује на предимензиониране вредности које су добијене од Каница. Други проблем који је уочен односи се на положај утврђења у односу на ток Велике Мораве. Упоређујући речни правац на ђенералштабној карти из 19. века, Иванишевић и Бугарски су добро приметили да је Каниц користио њен предложак приликом састављања скице античког утврђења. Преклапањем његовог цртежа и војне карте, јасно се уочава да су фортификације Маргума биле пресечене током Велике Мораве и њеним исушеним менадрима.⁸⁰¹ На основу тога, изводи се закључак да су одбрамбене зидине античког града и топографија терена биле подложне деструкцији у временима када је река мењала свој ток и стварала ерозију, што су подаци на које археолог мора да обрати пажњу приликом рекогносцирања терена. Убикација топонима на старијим топографским картама даје истраживачу општу слику о територијалној распрострањености и положају индикативних археолошких налазишта унутар одређене области или у околини локалитета који је главни предмет истраживања. Тако је, рецимо, утврђење на локалитету Шетаће у Горњачкој клисури убицирано на топографској карти из 1929. године, и самим тим, истраживачу је олакшан долазак на терен.⁸⁰² Међутим, треба напоменути да топографске карте у неким случајевима могу и да заварају траг. Дobar пример је опет локалитет Шетаће, који из неког разлога није представљен на топографској карти из 1971. године.⁸⁰³

- Илустративни прикази (планови, бакрорези, дрворези, гравире, ликовне представе, минијатуре, литографије, пројектне реконструкције) уметничке или техничке садржине представљају значајан извор података за проучавање утврђених насеља. Дobar пример сачуване обимне документације ове врсте представља Београдска тврђава, која је током своје богате историје у више наврата мењала господаре. Многобројне фазе градње, кроз илустративне изворе, на утврђењу изнад ушћа Саве у Дунав у великој мери су утицале на реконструкцију фортификација и упоредну анализу на терену, о чему је писао Марко Поповић (Сл. 45).⁸⁰⁴
- Хемеротека, односно исечци из новина, такође могу бити од користи, самим тим што обухватају садржај помоћне документације која је неопходна за припрему археолошког рекогносцирања. Постоје случајеви када су љубитељи старина јавно презентовали резултате својих обилазака, у које су понекад укључене и теренске фотографије. Овакве ситуације доста помажу археолозима да допуне податке о стању на терену. Још један добар пример представља аматерско истраживање Бориса Субашића, новинара *Вечерњих новости*, који је у зиму

⁸⁰⁰ Каниц 1985, 165.

⁸⁰¹ Иванишевић, Бугарски 2012, 244-245.

⁸⁰² Topografska karta, 1929, 1:10000 (Gornjačka klišura).

⁸⁰³ Vojnogeografski institut, *Topografska karta*, 1971, 1:25000, br. 482-1-3, Žagubica 1-3; Уопштено о локалитету Шетаће вид. Миловановић, Марјановић 2020.

⁸⁰⁴ Уп. Поповић 2006.

2020. године спровео обилазак локалитета Грац у Горњачкој клисури. У оквиру објављеног текста, новинар је истакао да се на овом месту налазе остаци средњовековног утврђења, док се на површини уочавају фрагменти керамике.⁸⁰⁵ Други случај односи се на спроведена археолошка истраживања од стране институција. Често се дешава да стручњаци током или након ископавања, путем медија обавесте јавност о откривеним налазима. Међутим, у неким случајевима дешава се да се након завршених радова резултати или извештаји са проучавања терена не објаве у стручном часопису. Документација са тих истраживања, која се по правилу чува у установи која је руководила радовима, након инвентарисања и складиштења, из неког разлога пада у забрав. Иако ово није учестала појава, поједини примери се ипак могу пронаћи, управо захваљујући стеченом увиду у хемеротеку. Таква су рекогносцирања локалитета у Хомољу, која су сарадници Археолошког института обавили почетком септембра 1956. године (Сл. 46). Јавност је о овим истраживањима обавештена у недељним новинама *Реч народа*.⁸⁰⁶ Међутим, резултати са ових географских испитивања терена до данас нису објављени.⁸⁰⁷ У том контексту, треба истаћи и случај мањих необјављених археолошких ископавања, чији су резултати такође представљени у листу *Реч народа*, 1952. године, а које истраживач треба да има у виду приликом рекогносцирања терена. Овде је реч о случајном проналаску римских гробова са прилозима, у Костолцу, приликом копања канала за канализацију недалеко од електричне централе (Сл. 47). У штампи се истиче да су радови убрзо након проналаска налаза контролисани и документовани када су на терен дошли стручњаци из Завода за проучавање и заштиту старих споменика и културе НРС из Београда. Овим мањим истраживањима су руководили инжењер Јаша Бојановић и археолог Александра Јуришић, једна од важних спољних сарадника Археолошког института.⁸⁰⁸ Подаци о присуству римских гробова на месту које, суштински, у географском смислу припада и Подунављу и Поморављу,⁸⁰⁹ додатно употпуњују територијалну распрострањеност античких локалитета који се налазе између Виминацијума и Маргума.

- Подаци из катастра о положају локалитета и власнику/власницима земљишта на коме се налазе трагови људских активности често се узимају из локалних установа и, као такви, чине помоћну археолошку документацију (Сл. 48). Данас се ови извори могу пронаћи на званичном сајту Катастра Србије.⁸¹⁰ Катастарски путеви важни су из неколико разлога. Најпре, током реализације пројекта, уз дозволу надлежног министарства, потребно је имати податке о власнику парцеле на којој се врши рекогносцирање, како би се власник обавестио о истраживањима на његовом имању. Сазнање о власнику земљишта може да олакша даљи рад током реализације рекогносцирања. Археолог у том случају спроводи анкетирање власника и његове породице, са циљем да сазна

⁸⁰⁵ Вечерње новости, *Лазарева тврђава и манастир Горњак крију вишевековну мистерију*, 29. 01. 2020. Детаљније о историјату проучавања локалитета Грац изнад манастира Горњак, вид. Миловановић 2022, 272-274.

⁸⁰⁶ Реч народа, *Нова археолошка открића у Хомољу*, 19.10.1956.

⁸⁰⁷ Миловановић, Филиповић 2021, 26.

⁸⁰⁸ Реч народа, *Зашто се уништава археолошки материјал?* 1952, 226, 5; Реч народа, *Поводом вести „Зашто се уништава археолошки материјал“*, 1952, бр. 229, 2.

⁸⁰⁹ Marković 1988, 190-191, 193.

⁸¹⁰ <https://katastar.rgz.gov.rs/eKatastarPublic/publicaccess.aspx> (датум посете сајта: 25.1.2024).

информације о траженом локалитету.⁸¹¹ Власник може да укаже, што се у већини случајева и дешава, на постојање покретних или непокретних налаза на које је наилазио током пољопривредних радова или крчења шуме.

- Индикативи за археолошко рекогносцирање представљају збирни списак важнијих сегмената који су добијени на основу анализе доступне помоћне документације за један или више локалитета. Након што је истраживач прикупио све податке о одређеном налазишту, ради брже претраге, на папиру се, у форми бележнице, издвајају атрибути који се са великим степеном вероватноће могу очекивати приликом обиласка неке географске области. Случај ове врсте забележен је приликом реализације више пута поменутог пројекта *Рекогносцирање Србије*, који представља један од првих великих подухвата Археолошког института.⁸¹² Тачније, пре него што је екипа отишла на терен, млађи сарадници су добили задатак од својих надређених да направе индикативе на основу објављених извештаја и рукописа путописаца (Сл. 49). Тако су у њих унети топоними, типови локалитета (утврђења, цркве, некрополе, итд.), затим положај и постојећи опис налазишта. Ови подаци су након израде уступљени свим сарадницима Археолошког института који су били распоређени за даљи теренски рад.

Израда документације за археолошко рекогносцирање

У току археолошког рекогносцирања археолог поседује помоћну документацију и материјал за израду документације на терену. Одабир области или локалитета за рекогносцирање зависи од више фактора. На првом месту, треба дефинисати тип рекогносцирања, а она се могу поделити на: заштитна, географска, тематска, сондажна, подводна, систематска, ургентна или ревизиона. Потребно је рећи да у неким случајевима истраживач неће моћи да прикупи помоћну документацију за одређену област. Нпр. дешава се да путописци нису пролазили неким крајевима Србије или да мештани нису уочавали налазе приликом свакодневних радова. У том случају се предложена проспекција терена обавља на основу статистичких параметара који осликавају резултате досадашњих испитивања. Уколико је пројекат, рецимо, одређен за истраживања млађих праисторијских култура, пажња ће приликом теренских радова бити усмерена на места где су до сада локалитети из тог доба највише регистровани. У таквој ситуацији, дакле, приступа се рекогносцирању поред река или ушћа у равничарским пределима, поред којих су током млађе праисторије била заступљена насеља отвореног типа.⁸¹³ Крајњи циљ археолошких рекогносцирања управо и јесте: утврдити да ли неко место има културни и временски значај на одређеном простору на основу проспекције терена.

- Географско, или систематско рекогносцирање, обухвата површинско испитивање терена и прикупљање података свих постојећих археолошких локалитета одређене области.⁸¹⁴ Пример за спровођење систематског рекогносцирања представља већ споменуто испитивање западне Србије. У

⁸¹¹ Гарашанин, Гарашанин 1953, 11.

⁸¹² Пројекат је реализован само за подручје западне и централне Србије. Уп. Бошковић 1953; Бошковић 1956.

⁸¹³ Уп. Милојевић 2023, 447-449.

⁸¹⁴ Тасић, Јовановић 1979, 50.

плану рада Археолошког института за 1949. годину донета је одлука да се налазишта свих хронолошких припадности на овом географском простору истраже, будући да су сарадници установе констатовали да је ова област најслабије проучена.⁸¹⁵ Резултати ових истраживања касније су објављени у едицији *Археолошки споменици и налазишта у Србији* (западна Србија).⁸¹⁶

- Тематско рекогносцирање подразумева испитивање локалитета који се дефинишу по хронологији и одређеном типу унутар области која се истражује – нпр. истраживање праисторијских висинских насеља или некропола са тумулима.⁸¹⁷
- Заштитно рекогносцирање подразумева испитивање једног или више локалитета на местима која су угрожена природним или вештачким деловањем. Дobar пример јесу рекогносцирања дунавског лимеса између Дубравице и Радујевца, која су спроведена током 1960. и 1965. године због изградње Хидроцентрале Ђердап I. Тада су испитана и она налазишта која су угрожена природним деловањем, односно изливањем Дунава и дејством подземних вода, као што је то био случај у Маргуму и Пинкуму.⁸¹⁸ Пре него што се приступи обављању оваквих радова потребно је саставити елаборат у којем ће се представити угрожена археолошка налазишта, заједно са њиховим хронолошким и типолошким особеностима, уз предлог предузимања одговарајућих заштитних радова.⁸¹⁹
- Сондажна рекогносцирања подразумевају отварање мање сонде на локалитету који је површински испитан. Овај поступак се реализује због тога што не могу сва археолошка налазишта бити детерминисана на основу визуелног посматрања или процене прикупљеног материјала. Сонда се отвара на оном месту на коме се очекују најповољнији резултати. Самим тим, циљ ових „брзинских“ ископавања јесте да се истраживач упозна са хоризонталном стратиграфијом налазишта које је предмет истраживања. Добијени подаци указаће на даљи правац могућих археолошких радова на том локалитету.⁸²⁰
- Ургентно рекогносцирање може да се подведе и под термин заштитног испитивања терена које нема написан пројекат. Међутим, дешава се да истраживач мора у што бржем року да обави рекогносцирање нпр. због писања научног рада или отварања изложбе, односно добијања нових/допунских података. Због недостатка времена, спроводи се рекогносцирање ургентног типа.
- Подводно рекогносцирање подразумева испитивање оних локалитета који се налазе под водом. Оваква истраживања су честа у земљама која имају излаз на море. Међу значајне радове под водом у којима су надзор имали и сарадници Археолошког института, треба споменути проучавање остатака Трајановог моста код Кладова, чији су остаци у одређеној мери сачувани на дну Дунава. Испитивања овог јединственог античког инфраструктурног здања обављена су под надзором Милутина Гарашанина, Владимира Кондића и Милоја Р. Васића

⁸¹⁵ ДАИ, ФАИ, Д-2, Археолошки институт, *Program i plan rada Instituta u 1949. godini*, бр. 1, 2.1.1949.

⁸¹⁶ Бошковић 1953.

⁸¹⁷ Тасић, Јовановић 1979, 50.

⁸¹⁸ Вишковић Тодоровић 1964, 49-50; Јовановић 1965, 67; Кондић 1965, 70, 73.

⁸¹⁹ Тасић, Јовановић 1979, 50-51.

⁸²⁰ Тасић, Јовановић 1979, 51.

1982. године.⁸²¹ Касније су у Србији спроведена подводна испитивања у више наврата, захваљујући Гордани Каровић, која се дуги низ година успешно бави овим видом археолошких радова. Поред Трајановог моста, који је до данас истражен, укратко још треба споменути подводна рекогносцирања на дну Саве у Сремској Митровици, на локалитету Стари понтонски мост, као и испитивања Римског бунара на Београдској тврђави.⁸²²

- Ревизиона рекогносцирања обављају се због провере претходно истражених локалитета. Оваква истраживања врше се и због потпуног или делимичног губитка документације која је настала током првог рекогносцирања. Како би се поново добили подаци о одређеном локалитету, потребно је спровести ревизионо истраживање са циљем да се документалистичка грађа употпуни. Дobar пример за реализацију ревизионе проспекције терена представљају већ поменута испитивања од стране Археолошког института на простору југозападне Србије из средине 80-их година, која су реализована како би се допунили подаци за ту област у односу на сачувану документацију са рекогносцирања из средине 50-их година.

Пре него што археолошка екипа изађе на терен како би спровела рекогносцирање, уз прикупљену помоћну документацију, приступа се набавци материјала и опреме који су неопходни за израду документације. Укратко, материјал у основи чине: бележница, оловке, пантљика, метар, бусола, опрема за цртање, опрема за фотографисање, пикет, север (аналогна оријентација), GPS. Теренски послови који се спроводе током рекогносцирања терена су: анкетање мештана и проспекција локалитета заједно са његовом околином. Ови послови обављају се заједно са израдом документације, која обухвата: писање дневника и белешки, убицање на карти, одређивање GPS вредности, фотографисање, цртање покретних или непокретних налаза, геодетска мерења, попуњавање упитника, писање извештаја и израда финансијске документације. Након завршених послова, било да је реч о рекогносцирањима или ископавањима, целокупна документација се уступа Министарству културе и информисања, надлежним музејским институцијама, као и установи која је руководила истраживањима у року од годину дана.⁸²³

- Убицање локалитета на карти се дуги низ година примењивало на топографским подлогама, које су на овим просторима штампане у неколико наврата.⁸²⁴ У већини случајева су локалитети који су предвиђени за рекогносцирање позиционирани на карти. У таквој ситуацији, географска подлога, као што је горе истакнуто, улази у састав помоћне документације, ради лакше оријентације на терену. Међутим, у одређеним случајевима се дешава да археолошко налазиште које треба да се истражи, односно за које имамо податке у помоћној документацији, није убицањено на карти, и стога се овај поступак мора урадити на терену, након сазнања о положају локалитета. Ови подаци се најчешће добијају анкетањем мештана или случајним проналаском

⁸²¹ Брод са сонаром и професионалног рониоца обезбедили су представници Њердапске хидроцентрале. Саопштење Милоја Р. Васића (23.1.2024). Резултате подводних истраживања Трајановог моста из 1982. године вид. у Gušić 1996.

⁸²² Каровић, 1995; Каровић, Ненадовић 2004.

⁸²³ Томић 1958, 129; Црнобрња 2020, 39.

⁸²⁴ Иванишевић, Бугарски 2012, 249, Сл. 3-5; <https://www.topografskakarta.com/> (датум посете сајта: 23.12.2023.).

(пољопривредним или грађевинским радовима).⁸²⁵ Десиће се у неким случајевима да мештани укажу, током систематских рекогносцирања, на нове локалитете, који нису познати археолозима на основу прикупљене помоћне документације. Тада је убикација на карти веома важна, будући да се добија допуњена територијална распрострањеност свих регистрованих локалитета унутар области која се истражује (Сл. 50). У данашње време, предност се даје новим, дигиталним методама које се користе за убикацију локалитета током рекогносцирања, као што су GIS и Google Earth.

- Дневник обухвата унос података свих обављених послова током рекогносцирања (Сл. 51a-b). У уводним деловима дневника уносе се у основним цртама општи подаци о локалитету, који су добијени на основу прикупљене помоћне археолошке документације. Руководилац затим уноси податке о пројекту: установу која је одобрила средстава за истраживање, чланове екипе на терену, тип рекогносцирања, разлоге и циљеве реализације рекогносцирања, податке о опреми којом руководилац располаже на терену. У наредним редовима истраживач уписује постигнуте дневне резултате. На првом месту се уносе искази анкетираних мештана. Сараднике на терену руководилац проналази на разне начине. Пракса је да се добије препорука кустоса надлежних музеја, који су најчешће упознати са сеоским ентузијастима који располажу подацима важним за археологију. Међутим, дешава се у појединим случајевима да у неком округу нема музеја.⁸²⁶ Тада археолог има обавезу да са својим тимом, у самом селу где се налази локалитет који је предмет истраживања, спроведе анкетавање мештана тако што ће ићи од куће до куће и тражити лица која знају нешто о налазишту које треба да се рекогносцира. Археолошка искуства сведоче са пуним уверењем да ће истраживач добити одређен број података за локалитет који га интересује.⁸²⁷ Често се дешава да том приликом добијене информације буду много садржајније и обимније. Циљна група за анкетавање мештана су лица која су љубитељи локалне историје и старина, популација старије животне доби, сеоски учитељи, локални наставници историје, свештенци, шумари или локално планинарско/алпинистичко друштво (Сл. 52).⁸²⁸ Важно је да се, након обављеног анкетавања, добијени подаци провере тако што ће се спровести исти поступак на више места. Искуства показују да се исходи током овог вида посла разликују, те је пожељно спровести испитивање са што више људи. Постоје бројне информације о археолошким налазиштима које се добијају у овој предфази рекогносцирања. То су најчешће легенде и предања о локалитету, које се односе нпр. на присуство Римљана или проклете Јерине на месту које треба да се рекогносцира. У одређеним случајевима старији мештани памте остатке архитектуре некадашњих утврђења, који су пре много деценија били видљиви изнад површине земље, а данас не. Мештани, такође, проналазе случајне покретне налазе током пољопривредних радова, крчењем шуме или копањем темеља за грађевинске објекте (некад и бунаре). У неким случајевима мештани проналазе предмете који су извађени од стране археолога–аматера који спроведе илегална ископавања. Ови „незанимљиви“ налази (најчешће су то уломци керамике или гвоздене алатке) нису предмет

⁸²⁵ Грин 2003, 65.

⁸²⁶ Овај случај је био активан до средине 20. века, када је било мало музејских установа у Србији.

⁸²⁷ Гарашанин, Гарашанин 1953, 11.

⁸²⁸ Уп. Грбић 1953, 56.

интересовања трагача за благом, па често остају поред ископа.⁸²⁹ Све наведене ситуације које су археолози констатовали приликом анкетања мештана о проналаску предмета уносе се у дневник. Испитаници затим дају опис архитектуре и покретних налаза који се памте на основу њиховог затеченог стања на терену или на основу сећања из прича њихових предака. Ови подаци су, такође, веома важни јер археолог, уколико пажљиво спроводи анкетање, може да добије одређен увид у хронологију и некадашње стање локалитета. У неким случајевима се дешава да мештани уступе налазе музеју, или се предмети чувају деценијама под кровом њиховог домаћинства. У оба случаја археолог је дужан да прегледа археолошку грађу и прикупи основне информације о тренутку њиховог проналаска, како би добио податке о времену у којем је локалитет био насељен. Уколико се предмети дуги низ година чувају код власника, руководилац радова је дужан да обавести присутне о законским нормама које се односе на културна добра.⁸³⁰ Тада се обавештава надлежна музејска или заштитна установе културе како би се постигао споразум о куповини предмета, или о његовом чувању код мештана, уколико се обе стране договоре да налази неће бити допремани у музеј.⁸³¹ Након склопљеног споразума, приступа се инвентарисању предмета од стране кустоса. Подаци добијени током анкетања мештана уносе се у дневник и анализирају заједно са подацима који су добијени из обезбеђене помоћне документације. Сам ток испитивања мештана зависиће управо од количине археолошке документације која је припремљена пре одласка на терен. Све информације које су добијене од испитаника, заједно са њиховим личним подацима (име и презиме, година рођења, занимање) уносе се педантно у дневник. Након завршеног анкетања, приступа се испитивању локалитета. Археолог прво убицира налазиште на карти, а затим у дневник уноси опис околине, односно топографске податке. Затим се одлази на локалитет, где се у дневник бележе информације о микролокацији терена. Након ових обављених послова, истраживач спроводи испитивање радног простора са циљем да пронађе материјалне остатке који сведоче о људској делатности током прошлости. У зависности од изабраног типа рекогносцирања, у дневник се у основи уписују подаци о непокретним и покретним налазима. Циљ током писања је унети што више информација о затеченом стању на терену. Уколико су на локалитету уочљиви остаци бедема изнад површине земље, истраживач даје његов опис: начин градње, материјал градње, структуру и боју везивног средства, правац пружања, оријентацију, положај, димензије, степен очуваности. Понекад су грађевински објекти различитих намена испод нивоа земље, али се они могу у одређеној мери пратити на основу конфигурације терена. У том случају, у дневник се такође уносе подаци који се у датом тренутку могу добити на месту где се архитектонска целина наслућује. Исти је поступак и са уоченим покретним налазима. У већини случајева се на површини терена уочавају фрагменти керамике или гвоздених предмета. Археолог, након проналаска, у дневнику бележи и податке као што су: тип предмета, стање очуваности, димензије (за „С налазе“) или релативну количину пронађених налаза (за уломке керамике),

⁸²⁹ Миловановић, Филиповић 2018, 3.

⁸³⁰ Деценијама уназад се дешавало да мештани нису обавештени о законским нормама које се односе на чување и заштиту културног добра. Данас је ситуација другачија, и законски оквири постепено улазе у свест грађана на овим просторима. Уп. Црнобрња 2020.

⁸³¹ Црнобрња 2020, 70.

положај проналаска, услове проналаска, материјал израде и предложено датовање. На крају теренских радова, спроводи се визуелна детекција са другим локалитетима или индикативним топонимима који се налазе у непосредној близини истраженог локалитета, а који су нам познати захваљујући помоћној документацији или анкетирању мештана.⁸³²

- Белешке са теренских рекогносцирања, нарочито оних која су обављена непосредно након оснивања Археолошког института, спорадично се јављају у документацији. Може се чак рећи да су у неким случајевима оне биле замена за дневник, и као прилог су додаване уз осталу израђену теренску документацију. Обично се у њима, у краћој форми, записују основне ситуације које су затечене на локалитету (Сл. 53).
- Попуњавање упитника или записника. У Документацији Археолошког института постоје извесни упитници за теренску проспекцију (Сл. 54), који су израђени по унапред дефинисаним поглављима. Сарадници су током рекогносцирања имали по неколико упитника, у које су уносили податке регистроване на терену, али и оне добијене приликом анкетирања мештана. На полеђини записника био је предвиђен простор за израду бележака и скица локалитета планираног за истраживање.
- Технолошке иновације данас постепено подижу археолошко рекогносцирање на виши ниво, што се добро огледа приликом употребе GPS-а, чије се вредности интегришу у GIS. Коришћењем GPS-а омогућена је детаљна проспекција терена помоћу квадратне мреже, унутар које је обележен одговарајући број поља за истраживање.⁸³³ Археолошки материјал који се прикупља током испитивања, унутар дефинисаних поља, најпре се пакује у одвојену амбалажу, а затим се GPS-ом бележе позиције важнијих налаза или регистрована већа концентрација керамике, опеке и кућног лепа.⁸³⁴
- Паралелно са испитивањем околине локалитета, микролокације, непокретних и покретних налаза, спроводи се и њихово фотографисање и писање фото-дневника. Код дигиталних фотографија примењује се и реименовање, а њихов редослед уноси се у фото-дневник, који, поред општих података о локалитету и години рекогносцирања, још обухвата опис и аутора фотографије.
- Израда ситуационог плана. Када се спроведе детаљна теренска проспекција, приступа се изради ситуационог плана налазишта, уколико се на површини земље уочавају остаци непокретних налаза. Ова ситуација се најчешће примењује за утврђена насеља, чија се архитектура у већини случајева распознаје у већој или мањој мери на терену (Сл. 55). Такво стање омогућава израду ситуације локалитета, где ће бити референцирани регистровани остаци зидина или њихових контура испод нивоа земље. У том случају, руководилац рекогносцирања ангажује геометра како би начинио основу утврђења и ситуациони план који ће бити полазно одредиште за археолошка ископавања.
- У неким случајевима израђује се скица уочених података (нпр. основа регистрованих фортификација и сакралних споменика) (Сл. 56-59). Током старијих истраживања сарадника Археолошког института, често се спроводила и израда топографске карте у виду скице.

⁸³² Често се дешава да мештани уступе податке о новим локалитетима који нису познати музејским установма или се не налазе у старијој литератури.

⁸³³ Једна од првих примена GPS-а код сарадника Археолошког института започета је на истраживањима Виминацијума почетком 21. века. Уп. Когаћ, i др. 2006.

⁸³⁴ Црнобрња 2020, 13.

- Крајњи поступак израде документације са рекогносцирања представља писање извештаја, који обухвата сажет приказ добијених резултата и њихову рекапитулацију, као и посебне напомене које указују будућим истраживачима на шта треба да обрате пажњу (Сл. 60).
- Финансијска документација – Иако није чест случај да се прилаже као садржај у досијеима, начелно, ова пракса би требало да се примењује, у виду доказа о утрошеним средствима током реализовања пројекта.

Након што се приступило завршном поступку у изради теренске документације са рекогносцирања, у дневнику се спроводи рекапитулација истраживања. У овом случају се комбинују подаци који су добијени са рекогносцирања са помоћном документацијом и информацијама добијеним од мештана. Овај поступак обично се примењује на терену у завршној фази реализације пројекта, мада постоје случајеви када се рекапитулација врши у радним просторијама након одласка са терена. У закључак се уноси предложено датовање или фазе насељавања локалитета на основу регистрованих покретних или непокретних налаза. Упоредо са овим цртама, наводи се препорука за место на локалитету где ће се спровести даљи археолошки рад, односно ископавање. Након завршених рекогносцирања, археолог ради на дефинисању преостале документације. Ту се пре свега мисли на израду фотографија уз помоћ којих се прави фото-дневник. Данас, када су дигиталне фотографије замениле аналогне, поступак писања фото-дневника се спроводи на терену.

Израђена документација из истраживања која реализује Археолошки институт се, као што је већ истакнуто, након завршених рекогносцирања штампа и израђује у најмање три примерка. Први се предаје надлежним музејским установама, други Министарству културе, а трећи примерак Документацији као организационој јединци. Руководилац Документације, након прегледа и пријема, спроводи инвентарисање, заштиту и складиштење добијеног теренског материјала у аналогном и дигиталном облику (досијеи, картотека, планотека, централни регистар, картографске секције, видео записи).

Документација са обављених рекогносцирања користи се на више начина. Након што документариста уступи тражену теренску грађу, руководилац је, на првом месту, користи за објављивање резултата са обављених теренских радова у стручном часопису. Уколико се не објаве исходи истраживања, израђена документација, у случају да се добије дозвола руководиоца или Научног већа, може се уступити другим колегама који се баве проучавањем области или локалитета на којима је спроведено рекогносцирање. У неким случајевима документација са реализоване теренске перспекције се користи као материјал за постављање тематских изложби. Као пример можемо навести изложбу *Рановизантијски период у околини Жагубице. Преглед археолошких налаза*, која је отворена 2018. године у Жагубици. Управо је постојећа документација са локалитета који су представљени посетиоцима чинила једну од основних поставки изложбеног простора.⁸³⁵ Теренска грађа се у већини случајева у даљем периоду користи као постојећа документација за обављање ревизионих рекогносцирања, о чему је већ било речи. Оваква документација послужиће и за инфраструктурне радове, као што је изградња државних ауто-путева. Пре него што се започне са пројектом, у новије време се приступа геофизичким истраживањима на местима где има реалног основа и индиција за постојање археолошког локалитета, мада је сигурније спровести заштитно рекогносцирање на читавом простору где ће се

⁸³⁵ Миловановић, Филиповић 2021.

градити саобраћајница. У сваком случају, ако је проспекција терена обављена неко време пре започињања реализације пројекта, управо ће постојећа документација олакшати и убрзати даљи ток рада, будући да простор на коме је регистрован локалитет неће поново бити испитиван, него ће се одмах приступити ископавањима. У циљу консултовања археолошке документације пре него што се почне са инфраструктурним радовима, Кевин Грин је записао: „Добро познавање броја и распореда евидентираних локалитета умногоме олакшава процену могућих последица грађевинских радова и других претњи које доноси развој. Ако имају могућност да у раној фази пројекта консултују такву документацију, надлежни планери и извођачи могу предвидети прилагођавања како би налазишта заобишли или их бар узели у обзир, тако да се онда ископавање може организовати на време“.⁸³⁶ Управо су археолошка ископавања следећи процес теренских археолошких радова, који, по правилу, треба да следе непосредно након обављених рекогносцирања.

Израда и документовање података током археолошких ископавања

Пре него што се започну археолошка ископавања, након обављених рекогносцирања, потребно је, уколико се стекну услови, приступити геофизичким снимањима терена како би се добили што прецизнији подаци о положају објекта испод површине земље. Данас су недеструктивне методе све више присутне приликом археолошких проучавања, и постепено постају незаобилазан фактор приликом реализације пројекта.⁸³⁷ Међутим, поред садржајних података које добијамо током теренских снимања, треба рећи да набавка геофизичке опреме, као и ангажовање стручњака из ове области, захтева, бар у данашње време, значајна финансијска средства. Прва геофизичка снимања која су обављена за потребе Археолошког института била су на локалитетима Падина, Песача и Лепенски вир, у лето 1968. године, током реализације пројекта Ђердап I. Истраживања су спровели стручњаци из Геомагнетног института, на челу са инжењером геодезије Живком Јелићем.⁸³⁸ Археолошки институт је до данас реализовао радове који подразумевају геофизичка снимања на бројним локалитетима: Виминацијум (Сл. 61), Гамзиград, Царичин град, Београдска тврђава, итд. Укратко, процес геофизичких радова обухвата снимање магнетном проспекцијом или радаром, на основу чега се добија распоред археолошких објекта испод површине земље. Документација са геофизичких истраживања чува се и заводи у њеном финалном облику, јер не постоји одељење геофизике у Археолошком институту. Међутим, треба нагласити да велики број налазишта која су била предмет ископавања Института није геофизички испитан, него је над њима спроведено рекогносцирање.

Упоредо са геофизичким истраживања, археолошки локалитет може да буде снимљен и другим методама. За потребе ове дисертације навешћемо примену LiDAR (*Light detection and ranging*) технологије, која подразумева снимање терена из ваздуха. Укратко, примена LiDAR-а заснива се на прикупљању података путем ласерског скенирања, тако што скенер емитује импулсе са високом фреквенцијом који се од површине током снимања рефлектују натраг до инструмента. Огледало унутар ласерског трансиметра помера се током летења, чиме се омогућава мерење на ширем

⁸³⁶ Грин 2003, 71.

⁸³⁷ Мужичевић, и др. 1992; Korać, i dr. 2005b; Vukadinović 2011.

⁸³⁸ ДАИ, Геомагнетни институт, *Обрачун троškova за геofizička ispitivanja* (Lepenski vir), 03-705/1, 3.12.1968; Геомагнетни институт, *Обрачун троškova за геofizička ispitivanja* (Padina i Pesača), бр. 03-705/2, 3.12.1968.

појасу. Време протекло од емитовања до пријема сигнала и угао отклона од вертикалне осе инструмената користе се за одређивање релативне позиције сваке мерне тачке. У исто време, апсолутна позиција сензора одређује се GPS-ом сваке секунде, док IMU (*Inertial Measurement Unit*) одређује оријентацију. Крајњи исход снимања LiDAR-ом омогућава продирање кроз вегетацију терена и регистровање остатака архитектуре изнад тла (Сл. 62). Међу првим локалитетима на којима су сарадници Археолошког института учествовали током реализације пројекта снимања, били су Маргум и Кулич, код ушћа Велике Мораве у Дунав.⁸³⁹

Археолошка ископавања могу се поделити у неколико типова: сондажна, систематска, заштитна, ургентна, ревизиона, подводна, ископавање на мочварном тлу или површинско ископавање. Треба напоменути да се током ископавања, као даљи упут у истраживачки процес, може користити одвојена помоћна документација, као и документација која је добијена након обављених археолошких рекогносцирања. Таква документација, која претходи ископавањима, омогућава истраживачу откривање налаза који су претпостављени на основу претходно добијених резултата. Дobar пример представљају основе античких утврђења, које су путописци скицирали, али се приликом рекогносцирања делови одбрамбених целина не уочавају. У том случају процес ископавања се обавља са пуном пажњом на тим местима, будући да се ту могу очекивати остаци архитектуре. Археолошка ископавања спроводе се на локалитетима који се могу у основи могу поделити на следеће типове: утврђења, отворена насеља, манастирски комплекси, цркве, светилишта, рударска места, тргови, пећине, некрополе, комуникације, јавне грађевине, водоводна мрежа, мегалити, оставе, случајни налази или посебни типови локалитета.

- Сондажно археолошко ископавање – обухвата веће или мање ископе који се постављају на местима за која се претпоставља да могу дати највише података о стратиграфији локалитета. Добијени резултати омогућују сагледавање културних слојева различитих дебљина према хронолошки осетљивим налазима који су се таложили од најстаријих према најмлађим. Археолошка стратиграфија је, укратко речено, запис о прошлим временима. Правилним ископавањем и бележењем података унутар културних слојева омогућено је јасније сагледавање људских активности у оквори одређене епохе⁸⁴⁰ Поред стратиграфских података, задатак ових пробних радова јесте да покажу да ли има реалног основа да се одређени локалитет истражи систематски.⁸⁴¹ Сондажна ископавања су такође корисна, нпр. за дефинисање основе утврђених насеља. Овај систем подразумева праћење трасе бедема изнад површине земље или у конфигурацији испод нивоа терена. Оног тренутка када се правац пружања одбрамбеног зида губи, на том месту археолог поставља контролну сонду. Приликом ископавања те сонде, очекују се остаци бедема који ће допунити његово даље пружање, све са циљем да се дефинише крајња основа утврђења и његова површина. Прва сондажна ископавања Археолошког института реализовао је Миодраг Грбић, на локалитету Градиште код Кикинде, у јесен 1947. године.⁸⁴² Наредна већа сондажна истраживања обављена су 1958–

⁸³⁹ Бугарски, Иванишевић 2012, 246-248.

⁸⁴⁰ Грбић 1953, 11; Harris 1989, 19; Грин 2003, 122.

⁸⁴¹ Гарашанин, Гарашанин 1953, 13.

⁸⁴² Годишњак LIV САН 1947. Извештаји академијиних института о раду у 1947. години. *Археолошки институт*, 481; Грбић 1950.

1959. године у Ђердапу, након што је Институт обавештен о опсегу радова на изградњи Хидроелектране I.⁸⁴³

- Систематска археолошка ископавања – примењују се за ископавања оних налазишта за које је донета одлука да се истраже у целини. Након што су се добили стратиграфски подаци, приступа се отварању широких ископа, који се могу дефинисати на разне начине: сонде већих површина са тенденцијом проширења или формирање квадратне мреже. Најчешћа подела терена по систему квадратних мрежа обухвата квадрате димензија 5 x 5 m, на чијим угловима се фиксира пикет или дрвена мотка, а око њих метална жица.⁸⁴⁴ Данас се квадрати пре ископавања дефинишу уз помоћ GPS-а. Циљ систематских радова јесте добијање потпуне слике о животу и култури људи који су у одређеним периодима живели на локалитету који је предмет истраживања.⁸⁴⁵ Прва систематска ископавања Археолошки институт започео је у лето 1947. године, када је настављено са ископавањем Царичиног града.⁸⁴⁶
- Заштитна археолошка ископавања – обављају се на локалитетима којима прети опасност од уништења путем вештачког или природног деловања. Уколико је археолошко налазиште угрожено неким инфраструктурним радовима, приступа се заштити која мора да се реализује у одређеном року.⁸⁴⁷ Адам Црнобрња је доста добро представио процес реализације заштитних ископавања, што би ваљало у одређеној мери цитирати: „У случају да се приликом било које врсте земљаних радова, или радова под водом, наиђе на археолошке предмете или структуре извођач и инвеститор су, по чл. 109 Закона о културним добрима, дужни да радове без одлагања обуставе, налазе обезбеде на лицу места и о томе одмах обавесте надлежну институцију за заштиту културних добара и полицију. О примени наведених одредаба закона бригу воде надлежне институције за заштиту културних добара, односно надлежни завод за заштиту споменика културе који прописује мере техничке заштите које подразумевају и различите видове археолошких истраживања. Као основни степен археолошких интервенција може се схватити археолошко праћење земљаних радова, приликом којег стручњаци прате обављање ископавања за изградњу предвиђеног објекта. Уколико се наиђе на археолошке налазе, доноси се одлука о даљем наставку радова и прописују додатне мере техничке заштите, односно да ли ће и у којој мери они бити прекинути ради обављања заштитних археолошких истраживања. Предвиђање вршења археолошког праћења земљаних радова применљиво је: када постоје индиције да ће се наићи на археолошке налазе, али се не сматра да они могу бити знатни; када су у питању велики инфраструктурни радови, који се изводе на великим површинама те није могуће познавање археолошког потенцијала целокупне трасе“.⁸⁴⁸ Као пример вештачке претње по локалитете могу се издвојити локалитети у Ђердапској клисури који су у току два велика пројекта (Ђердап I, Ђердап II) заштићени пре

⁸⁴³ Vučković Todorović 1964, 50.

⁸⁴⁴ Гарашанин, Гарашанин 1953, 28.

⁸⁴⁵ Гарашанин, Гарашанин 1953, 12, 27.

⁸⁴⁶ Годишњак LIV САН 1947. Извештаји академијиних института о раду у 1947. години. *Археолошки институт*, 479; О историјату истраживања Царичиног града и његовом историјском значају вид. Кондић, Поповић 1977.

⁸⁴⁷ Тасић, Јовановић 1979, 51.

⁸⁴⁸ Црнобрња 2020, 59.

изградње хидроелектрана, односно подизања нивоа Дунава.⁸⁴⁹ Поред ових истраживања, Археолошки институт је реализовао и друге бројне заштитне радове на местима којима је претила вештачка девастација терена, од којих ћемо за ову прилику навести Виминацијум, чији ареал прати копање површинског рударског копа угља лигнита у Дрмну код Костолца.⁸⁵⁰ Пројекти заштитних археолошких ископавања на локалитетима који су угрожени природним деловањем такође су спроведени од стране сарадника Института. Можда је најбољи пример за такву врсту обављених радова Маргум у Дубравици. На овом месту је Велика Морава током векова често мењала ток, формирајући нове меандре и окуке.⁸⁵¹ Обриси овог ерозивног речног деловања данас су уочљиви на терену који улази у шири појас Маргума. На основу тога изводи се закључак да су одбрамбене зидине античког града, као и топографија терена, биле подложне деструкцији у временима када је река формирала нова корита и стварала ерозију (Сл. бр. 63). Вредно је помена и да санте леда у току изразито хладних зима на Великој Морави могу довести до девастације корита и обале. То су тзв. ледене поплаве, које рушилачком снагом могу да утичу на измену топографије.⁸⁵² Овако угрожен локалитет код ушћа Мораве у Дунав био је један од примарних пројеката заштите Археолошког института одмах након оснивања 1947. године.⁸⁵³ Теренски радови су трајали до 1954. године, најпре под руководством Ђорђа Мано-Зисија, а затим Растислава Марића.⁸⁵⁴

- Ургентно археолошко ископавање – у основи има заштитни карактер, али, разликујемо га по томе што нема дефинисан пројекат. Овакве радове спроводе институције спорадично и у кратком временском року, најчешће када се приликом грађевинских радова неочекивано пронађу археолошки налази. Уколико стање на терену указује да је реч о локалитету већих размера или да припада категорији од високог културно-историјског значаја – у том случају радови добијају заштитни карактер. Дobar пример ургентних истраживања су горе споменути радови у Костолцу, поред електричне централе из 1952. године, када су радници случајно пронашли античке гробове приликом копања канала.
- Ревизионо археолошко ископавање односи се на посебне случајеве, када је потребно проверити претходно добијене резултате, који знају да буду непотпуни или недовољни за локалитет на којем је реализовано ископавање.⁸⁵⁵
- Површинско ископавање – представља радове малог обима који се спроводе са циљем да се јасније дефинише лице зида или правац пружања бедема ради фотографисања или цртања. Површинско ископавање реализовано је, тако, на Пчелињем кршу код Жагубице, током сондажних радова на источном бедему. Последњег дана терена, руководилац ископавања, Драган Јацановић, преузео је

⁸⁴⁹ Vučković Todorović 1964, 49; Мрђић и др. 2017, 67-71.

⁸⁵⁰ Korać 2019, 60.

⁸⁵¹ Vojnogeografski institut, *Topografska karta*, 1970, 1:25000, br. lista 431-3-1; Иванишевић, Бугарски 2012, 244-247, Сл. 4-5.

⁸⁵² Гавриловић, Дукић 2014, 194-195.

⁸⁵³ ДАС, ФАИ, Д-3, 3 *Седница Археолошког института Српске академије наука. Одржана 27. јуна 1947. год.*

⁸⁵⁴ Годишњак LIV САН 1947. Извештаји академијиних института о раду у 1947. години. *Археолошки институт*, 482; Детаљније о досадашњим истраживањима Маргума и његовом историјском значају, вид. Иванишевић, Бугарски 2012.

⁸⁵⁵ Гарашанин, Гарашанин 1953, 11.

површинско ископавање одбрамбеног зида у дужини од 8 m, са циљем да се утврди правац његовог пружања.⁸⁵⁶

- Подводна археолошка ископавања реализују се испод нивоа воде, на оним местима где постоје индиције за постојање локалитета (потонулих насеља, мостова, воденица) или остатака саобраћајних налаза (бродова, моноксила, и сл). Ископавања овог типа захтевају одређене процесе рада који подразумевају специјалне ронилачке обуке и набавку опреме која служи за документовање података. Важност, такође, имају и ехо сонари и сонари скенери, који замењују снимање из ваздуха ради откривања аномалија на морском дну.⁸⁵⁷ Колико је познато, Археолошки институт није имао пројекте који се односе на подводна археолошка ископавања.
- Ископавање на мочварном тлу – овај тип археолошких радова се ретко примењује, али ипак га треба споменути, јер се у будућности могу очекивати локалитети на оваквим местима у Србији који би могли да буду предмет истраживања Археолошког института. Према Милутину и Драги Гарашанин, сојеничарска насеља долазе у првом реду приликом ископавања ове врсте терена. Археолог тада мора спровести одређене припреме пре истраживања. Организациони послови односе се на избацивање подземних вода које се врше исушивањем простора уз помоћ одводних канала или применом специјалних пумпи.⁸⁵⁸ О налазиштима на мочварном тлу писао је Кевин Грин, који је у својој књизи *Увод у археологију* (2003) представио примере ископавања локалитета под влажним околностима у Швајцарској и Британији.⁸⁵⁹

Документација са наведених археолошких ископавања, која се реализују на копну, кроз историјат рада Археолошког института у основи је иста и израђује се током теренских радова. Документацију са ископавања у најширем смислу чине: дневник радова, скице, технички цртежи и планови, картони покретних налаза, инвентари, табле, фотографије, извештаји, спискови, нивелмански дневник, фото-дневник, ортофото скице, посебни прилози (кореспонденција, одобрења, препоруке) финансијска документација, негативи, стаклене фото-плоче, 3D модели и видео записи. Циљ свих наведених документационих јединица јесте да се представе сваки поступак и детаљ који се региструју током ископавања.

Овај одељак заправо представља дескриптивни део, у којем се образлаже уобичајена процедура стварања документације на терену приликом археолошких ископавања. Сам поступак израде теренске грађе је током трајања пројекта под надзором руководиоца. Документацију за време ископавања, поред лица које је носилац пројекта, ствара и његов тим стручњака који је ангажован на терену. Као добар пример можемо узети цртање непокретних налаза. Постоје примери да су археолози добро обучени за ручно снимање остатака архитектуре, и тај поступак су успешно спроводили на терену. Међутим, у већини случајева посао израде техничке документације су обављале архитекте. Сетимо се само Невенке Спремо Петровић, коју је Институт ангажовао 1949. године, управо са циљем да обавља препараторске послове на терену. Такав је случај био и са бројним другим сарадницима који су завршили архитектуру, и током наредних деценија. Управа је ангажовала такве

⁸⁵⁶ Миловановић 2017, 33, 35, вид. документацију из нап. 74.

⁸⁵⁷ О методама и значају подводне археологије вид. следеће издвојене радове: Dean 1992; Грин 2003, 67, 162-163; Каровић 2014; Van Damme 2015.

⁸⁵⁸ Гарашанин, Гарашанин 1953, 41.

⁸⁵⁹ Грин 2003, 158-160.

стручњаке управо са циљем да израђују техничку документацију која се односи на израду цртежа у одговарајућој размери. Током реализације великих пројеката Археолошког института, присуство професионалних цртача је било неопходно за снимање непокретних налаза и гробова. Дешавало се да је управа морала хонорарно да ангажује студенте или стручњаке из области архитектуре како би се цртање налаза на терену обавило на време (Сл. 64). Данас је ручно цртање увелико превазиђено, а сам процес израде техничке документације се реализује уз помоћ навигационог система, разних програма и дигиталних алата (GPS, AutoCAD, *Agisoft Metashape Professional*, 3Dtool, итд.).⁸⁶⁰

- Дневник археолошких радова прати активности на терену које се обављају од првог дана ископавања до последњег, без обзира на тип локалитета (Сл. 65-66). У уводним поглављима налазе се подаци о руководиоцу истраживања и осталим члановима екипе, броју радника на терену, месту боравка екипе за време радова, циљевима ископавања, као и опреми којом располаже пројекат. Постоје подаци који се у дневник уносе само у оквиру прве кампање, у краћим цртама, као што је опис локалитета, или кратак преглед досадашњих постигнутих истраживања. Уколико има писаних извора о налазишту, пожељно је дати краћи осврт о његовој важности током одређеног историјског периода. Након ових уводних детаља, дневник прати ток ископавања. Без обзира на тип локалитета који се истражује, археолог има задатак да унесе цео процес теренских послова. Постоје бројни различити случајеви који прате ток теренских истраживања, који су условљени типом налазишта и микролокацијом.⁸⁶¹ За потребе ове дисертације ћемо узети примере који се најчешће срећу током археолошких радова, како би се створила јаснија слика у вези са садржајем дневника. У првој фази, након што се одабере место на локалитету, у дневнику се даје опис стања простора на коме се планира ископавање. Овде се могу очекивати разни случајеви, почев од равничарских места, која су прекривена пољопривредним културама, до брдовитих пошумљених простора или стеновитих планинских површина изнад којих доминирају шут и сипар. Уколико је терен нпр. прекривен густом шумом, након добијене дозволе за њено крчење у делу где се планира ископавање, приступа се сечи стабала. Овај процес се ради под надзором власника имања или локалних институција, који ће спровести даљу сепарацију и транспорт дрвене грађе. Када се, у овом случају, очисти терен, приступа се постављању сонде или обележавању квадратне мреже, чији се углови котирају уз помоћ нивелира или тоталне станице. У данашње време за постављање ископа користи се GPS уређај. Међутим, у густо пошумљеним крајевима на којима се налазе локалитети, GPS отежано прима сигнале, те су добијени резултати непрецизни. У таквим случајевима ископи се постављају ручно (уз помоћ Питагорине теореме) и крајеви обележавају дрвеним кочићима, а након тога се они међусобно везују канапом. У дневнику се затим, поред достављених димензија, описује положај сонде у односу на локалитет. Веома је важно да археолог пронађе репер на терену како би одредио координате постављене сонде. Након ових послова, приступа се археолошким ископавањима, која спроводе физички радници под надзором једног или више археолога. Систем ископавања подразумева праћење регистрованих слојева – од

⁸⁶⁰ Детаљније о примени дигиталне археологије вид. Zubrow 2006.

⁸⁶¹ Уп. Гарашанин, Гарашанин 1953, 62-63.

површинског (хумус) до последњег (здравице). Сваки слој земље се по боји, структури и компактности разликује од претходног. Сваки нови откривени слој се котира и описује. Слој који поседује налазе који сведоче о људској активности, а који се у хронолошком смислу могу одредити за неки период праисторије или историје, назива се културни слој. Покретни налази који се пронађу током ископавања се, након котирања и одређивања координата, евидентирају у дневнику, јер је важан контекст њиховог проналазка за даљу интерпретацију.⁸⁶² Упоредо са покретним, у току ископавања очекују се и непокретни налази, нпр. остаци архитектуре, који се такође описују у дневнику. Поред достављених димензија, за овакав случај, уносе се следећи подаци: материјал градње, техника зидања, опис везивног средства, опис степена очуваности, опис положаја у односу на сонду и локалитет, оријентација. На крају ископавања, када се истражена архитектура унутар сонде очисти, приступа се котирању на оним деловима који ће пружити највише података у висинској разлици. Исти је случај и са гробовима. За потребе ове дисертације ћемо узети примере скелетног сахрањивања. Руководилац ископа описује све појединости које карактеришу ситуацију у којој је скелет откривен, достављајући: положај екстремитета, положај прилога, податке о налазима или надгробним споменицима (уколико их има), положај у односу на ископ, уносе кордината и кота, затим оријентацију, степен очуваности, опис укопа гроба. Посебно се даје опис за гроб који поседује надгробну конструкцију или када су један или више скелета пронађени унутар гробнице. Током старијих истраживања, често се дешавало да у дневнику ток ископавања прати израду скица које служе као помоћна оријентација при уношењу података (Сл. 67). Након завршених ископавања, приступа се заштити откривених налаза тако што се они прекривају најлоном или геотекстилом, и на крају се затрпавају. Сваки овај поступак се уноси у дневник, који уједно представља крај уношења података на терену.

- Теренски цртежи – регистровани непокретни налази унутар археолошког ископа се документују тако што се они технички сниме у одговарајућој размери (архитектура, поднице, мозаици, профили, укопи, јаме, рупе) (Сл. 68). Овакав процес захтева добру цртачку вештину руководиоца и његовог тима. Поводом цртања на терену, Милутин и Драга Гарашанин су истакли: „Цртежа на ископавању мора бити у што већем броју и они се морају правити свуда тамо где се на терену констатује каква било карактеристична или изузетна појава“.⁸⁶³ Поред непокретне грађе, детаљно се цртају и некрополе. Нарочито треба обратити пажњу уколико скелети леже на разним дубинама и основама. У том случају треба посебно регистровати сваку ситуацију унутар дефинисаног слоја, како би се добила јаснија слика о целини некрополе, односно међусобном положају гробова (старијих и млађих). Након обављених цртања унутар ископа, на цртежу се уносе коте свих карактеристичних појава.⁸⁶⁴ У већини случајева се дешава да овај вид посла на терену, као што је већ истакнуто, обављају архитекте. Цртање се дуги низ година вршило на милиметарском папиру, а након завршетка су се добијени резултати прецртавали на паус. Данас се цртање и експортовање обавља у AutoCAD-у, након што се остаци грађевина

⁸⁶² Уп. Harris 1989, 25, 29; Грин 2003, 112.

⁸⁶³ Гарашанин, Гарашанин 1953, 65.

⁸⁶⁴ Гарашанин, Гарашанин 1953, 67-68.

геореференцирају и фотограметријски сниме (Сл. 69).⁸⁶⁵ Овај процес примарно обухвата израду основе, изгледа и пресека ископаних зидова. У неким случајевима се могу приложити посебни детаљи или реконструкције. Након цртања, било аналогног или дигиталног, спроводи се убикација сонде и истражених непокретних налаза на ситуационом плану локалитета. Постоји неколико примера таквих планова, као што је, рецимо, ситуација археолошког налазишта у односу на топографију или урбане катастарске парцеле. Грађевинске фазе неког објекта такође се представљају кроз ситуациони план (Сл. 70).

- Израда фотографија такође прати ток археолошких ископавања, а оне се могу поделити на радне и репрезентативне. Прва група фотографија документује теренске послове и промене у ископу. Археолог је дужан да представи, упоредо са уносом података у дневник, сваки важан резултат у току истраживања кроз фотографије, које уједно представљају допуну техничким цртежима.⁸⁶⁶ Пре постављања сонде, фотографише се стање терена на коме је одређено да ће се обавити ископавање. Затим се документује површина терена након крчења шуме и постављања сонде. Сваки откривени слој, пре него што се опише и дефинише, подложен је фотографисању. Овај вид посла се нарочито врши приликом откривања непокретних налаза. Уколико узмемо пример остатака архитектуре, потребно је начинити фотографије у току ископавања и на крају радног времена. Завршно фотографисање детаљно се спроводи када се грађевина, или њен део, истраже у потпуности. Тада се фотографисање врши из различитих углова и перспектива, са циљем да се добије што више података о самој грађевини која се истражује и њеном положају у односу на сонду и околину. Треба поменути, у краћим цртама, и примену аерофотографије, која се кроз историјат рада Археолошког института примењивала у више наврата, о чему су писали Вујадин Иванишевић и Иван Бугарски. Значај података добијених даљинском детекцијом је за археологе посебно важан, јер даје могућност сагледавања локалитета из ваздуха и допуњавања ситуационог плана, нарочито ако је реч о локалитетима који поседују добро очуване остатке архитектуре.⁸⁶⁷ Снимак из ваздуха, такође, може да региструје земљом затрпане археолошке делове, на које указују промене у боји површинског слоја тла или вегетације (подземни остаци успоравају раст биљака).⁸⁶⁸ Израда фотографија се спроводи и за откривене покретне налазе унутар ископа. Овај поступак се не примењује за сваки откривени предмет. Најчешће се фотографишу репрезентативни или монументални предмети као што су оставе (новца или алата), камена пластика, полијелеји. Фотографисање се врши за покретне налазе након ископавања, са циљем да се документује њихово стање пре и након обављене конзервације. Након обављених старијих истраживања, као прилог уз израђене фотографије и фото-дневник, Документацији су достављани и негативи, који су инвентарисани и складиштени у посебне пластичне кошуљице.

⁸⁶⁵ Постоје бројни објављени приручници за обуку у AutoCAD-у. Међу првим значајним публикацијама који су штампани у Србији, а коју треба погледати, истиче се капитално дело: George Omura, Brian Benton 2017. *AutoCAD® 2017 i AutoCAD LT® 2017*, Beograd.

⁸⁶⁶ Гарашанин, Гарашанин 1953, 69.

⁸⁶⁷ Бугарски, Иванишевић 2014.

⁸⁶⁸ Грин 2003, 71, 75.

- Ортофото скице представљају нови облик археолошке документације, који се израђује уз помоћ иновативних технологија. Скица ове врсте подразумева унос геореференциране фотографије у GIS-у, која се добија након фотограметријских снимања. Обрада у овом програму, даље, усклађује обележавање атрибута који се јављају на унетој геореференцираној фотографији, заједно са попуњеном легендом (Сл. 71а-с). Као посебан прилог иду пресеци објеката или гробних конструкција, чија се обрада спроводи у AutoCAD-у, уз приложен DEM.
- Фото-дневник – пише се са циљем да би се у њему описале фотографије које су настале током археолошких ископавања. Број у дневнику мора да се поклапа са бројем који је дефинисан за сваку фотографију. Од осталих података који се достављају су: количину филма, датум, примедба и сигнатура (Сл. бр. 72).
- 3D модели – фотограметрија и основне GIS анализе. Посебан вид вођења документације, који је данас готово незаобилазан у току археолошких ископавања, односи се на употребу нових дигиталних програма и алата који се користе за обраду покретних и непокретних налаза приликом рада на терену.⁸⁶⁹ У новије време све више се креирају различити модели на основу којих добијамо одређене податке и јасан увид у археолошки материјал: 3D, geotiff и DEM (*Digital Elevation Model*). Ови модели добијају се уз помоћ компјутерског програма *Agisoft Metashape Professional*. Поред тога, рад у GIS-у, као што је више пута истакнуто у овој дисертацији, постаје саставни део данашњих теренских истраживања. У овом програму добијају се показатељи који се односе на генерисање података о висинама и картографску пројекцију, затим приказ међусобне повезаности, просторне анализе и могуће визуелне комуникације археолошких локалитета, унутар географске области која је предмет истраживања.⁸⁷⁰ Географски информациони систем заправо представља групу софтверских пакета намењених чувању, трансформисању, анализи просторних података и манипулацији њима. Унос таквих информација током истраживања, њихово међусобно повезивање, рад са графичким елементима, омогућава формирање базе података, која служи даљој анализи и археолошкој интерпретацији.⁸⁷¹ Посебно треба истаћи значај уношења евидентираних покретних налаза, који добијају свој просторни распоред захваљујући примени GPS-а или тоталне станице. Свака измерена тачка даје апсолутне просторне одреднице и одређивање атрибута предмета чија се дистрибуција интегрише у GIS, у оквиру ортофото снимка.⁸⁷² Даља расподела коришћења дигиталне обраде података омогућује прецизну израду документације и уштеду у времену током теренских археолошких радова. Дobar пример израде дигиталне документације јесу заштитна ископавања у Малој Копашници,⁸⁷³ која је Археолошки институт водио у периоду од 2012. до 2014. године. Вујадин Иванишевић са правом истиче да је овакав приступ обради података омогућио да се за само два месеца у првој години рада у целости истражи површина од 3800 m².⁸⁷⁴ Једна од основних документалистичких јединица током ових

⁸⁶⁹ Callieri, et all, 2011, 3-5.

⁸⁷⁰ Milovanović 2022, 263.

⁸⁷¹ Иванишевић (и др.) 2017, 235. Још о примени GIS-а у археологији вид. Marić 2011; Korać, i др. 2005a; Gearey, Champan 2006, 155-164.

⁸⁷² Иванишевић (и др.) 2018, 274-275.

⁸⁷³ Детаљније о вишеслојном локалитету Мала Копашница вид. Стаменковић (и др.), 2016; Иванишевић (и др.), 2016.

⁸⁷⁴ Иванишевић (и др.) 2017, 231-232.

ископавања Мале Копашнице била је израда фотограметрије. Укратко, ова дигитална обрада заснива се на реконструкцији положаја и облика снимљеног објекта на основу фотографија (Сл. 73). Главна примена ове методе, уз набавку специјалне ореме и програма (дигитални фото-апарат, рачунар са програмом AgiSoft и геодетска тотална станица), огледа се у изради фото-реалистичних тродимензионалних модела снимљеног терена или објеката, изради ортофотографија и дигиталних елевационих модела (DEM).⁸⁷⁵ Предности фотограметрије у односу на дводимензионалну фотографију је доста добро представио Вујадин Иванишевић, чије би закључке о овом питању било корисно цитирати: „Познато је да традиционална фотографија, као једна од суштинских ставки у археолошкој документацији и корисно помоћно средство у бележењу података, има и низ недостатака који се односе на веродостојност снимљених кадрова. Употребом разних објектива на фотографијама се јављају изобличења, па самим тим ова врста снимања није поуздана када је реч о димензијама и размерама приказаних објеката. Такође, стандардне фотографије не садрже просторне координате и не могу се поредити са географским подацима, нити могу бити укључене у геоинформационе системе. Реч је о једноставном дводимензионалном приказу, без икаквих додатних података“.⁸⁷⁶ Даљом применом фотограметрије омогућена је израда DEM-а који у основи представља дигиталну површину снимљеног објекта кроз дводимензионалну мапу, на којој се добија интерпретација у виду тачка, линија и полигона (Сл. 74). Када је реч о креирању фотограметрије, потребно је напоменути пет корака који су неопходни како би се израдио финални 3D модел: поравнање фотографија, креирање облака тачака, креирање полигоналне мреже модела, наношење текстуре и геореференцирање. Последњи корак је важно још образложити, будући да се уношењем референтних тачака (GPS или тотална станица) током израде модела добијају апсолутне просторне вредности које се постављају унутар координатног система. Финални фотограметријски резултат (нпр. објекат или гроб), захављујући геореференцирању, биће у GIS-у позициониран на простору где су обављена археолошка истраживања.⁸⁷⁷ Након постављања у оквиру ортогоналне пројекције, фотограметријски 3D модел може да се представи у одређеној размери у GIS-у (или AutoCAD, прим. кандидата), што омогућава даље цртање непокретних налаза. Овакву праксу Археолошки институт је започео на Виминацијуму. Посебан облик добијања фотограметрије реализује се уз помоћ беспилотне летелице – дрона. Добијене фотографије из ваздуха се користе за израду тродимензионалног модела топографије терена.⁸⁷⁸ Орто снимак омогућава нпр. јасније сагледавање простора на коме је спроведено ископавање, али и израду ситуационог плана локалитета, који се касније може допуњавати новим откривеним непокретним налазима. Снимак такве врсте усмерава даљи ток истраживања, пре свега на места која нису археолошки проучена.⁸⁷⁹

⁸⁷⁵ Иванишевић (и др.) 2017, 232, вид. и нап. 7.

⁸⁷⁶ Иванишевић (и др.) 2017, 232; Још о примени фотограметрије на овом просторима вид. Стаменковић, Томић 2019.

⁸⁷⁷ Уп. Иванишевић (и др.) 2017, 232-235, 240, 242.

⁸⁷⁸ Иванишевић, Бугарски 2015, 166-167; Callieri, et all, 2011, 3-5.

⁸⁷⁹ Иванишевић (и др.) 2017, 239-240; Још о примени GIS-а вид. примере на Виминацијуму и Царичином граду. Уп. Когац, i др. 2005a; Когац 2019, 101; Иванишевић (и др.), 2018.

- Картони покретних налаза, инвентари и табле – овај тип археолошке документације обухвата документовање података о предметима који су регистровани приликом ископавања. Према данашњем стању у Документацији Археолошког института, првобитно су се израђивали инвентари, у које су се уносили опис и цртеж предмета (Сл. 75). Од 70-их година, истраживања прати израда картона за покретне налазе (А-Ј2), о којима је већ било речи у оквиру поглавља које се односи на историјат друге етапе историјског развоја Документације (Сл. 76-91). Овај вид документалистичке грађе ће у основи бити задржан све до 2020. године, када се, на предлог Министарства културе и информисања, примењују посебни обрасци за археолошке предмете који су означени бројем 5 (посебан налаз).⁸⁸⁰ Посебан облик документације за покретне налазе, који се ретко примењивао током или након археолошких ископавања, представљају табле на којима су израђени цртежи у одговарајућој размери (Сл. 92).
- Нивелмански дневник или дневник читања тоталном станицом, обухвата уношење кота које су прочитане и израчунате приликом археолошких ископавања (Сл. 93). Коте и њихова прерачунавања се у дневник уносе унутар дефинисаних поља: станица и висина дурбина, тачка, углови, читање на летви, одсечак на летви и даљина, израчуната висина, разлика, и напомена. Котирање се обавља најпре пре ископавања, како би се у дневник унеле измерене најистакнутије тачке на терену. Затим се одређује тачка у близини ископа која ће служити као репер за даље радове. Реперна тачка омогућава прерачунавање кота које се касније добијају унутар археолошких ископа. Котирање се врши приликом дефинисања новог слоја, проналажења покретних налаза (изузев фрагмената керамике, опека и животињских костију) и свих непокретних налаза (архитектура, поднице, малтерне површине, итд.).
- Извештаји са археолошких ископавања, слично као и за обављена рекогносцирања, представљају рекапитулацију добијених резултата, и у њих се могу уносити и посебне напомене, које указују будућим истраживачима на шта треба да обрате пажњу приликом обраде документације или наставка теренских радова (Сл. 94). У неким случајевима, извештај може обухватати и одређене прилоге, као нпр. стратиграфски преглед (Сл. 95).
- Финансијска документација, као у случају рекогносцирања, није уобичајена, и она се ретко складишти у Документацији Археолошког института. И у овом случају, требало би да се она прилаже у виду општег садржаја у досијеима, односно као доказ о утрошеним средствима током реализовања пројекта. Ипак, поједини примери тога се могу пронаћи, као на локалитету Рас у Новом Пазару (Сл. 96).
- Као посебна група археолошке грађе која се може пронаћи у досијеима Документације, истичу се разни прилози који могу да настану пре или у току ископавања, и који свакако могу да буду значајни за историјат археологије. У оквиру ове групе докумената се могу издвојити: кореспонденција, молбе, обавештња (Сл. 97), препоруке (Сл. 98), одлуке и сл. Документалистички материјал ове врсте било би пожељно имати на терену у случају посете надлежних културних институција или државних органа, како би локалитет још више добио на значају у локалној средини.

⁸⁸⁰ Службени гласник РС, 67/2020 (8. мај). *Правилник о обрасцима, садржају и начину вођења дневника радова и друге документације која се води о археолошким ископавањима и истраживањима.*

Посебан сегмент архолошких теренских проучавања могу да буду и обиласци које стручњаци спроводе на одређеном локалитету. Документација која остане иза оваквих испитивања се готово у свим случајева манифестује кроз израду фотографија. У таквој ситуацији се као прилози руководиоцу документације достављају негативи и израђене фотографије. Оваква документалистичка грађа, гледајући кроз историјат рада Археолошког института, најчешће настаје приликом гостујућих обилазака локалитета и црквених споменика у иностранству. Током спроведених обилазака, могуће је начинити скице и белешке како би се представили одређени детаљи на објекту или предмету.

Посебан облик могу да представљају и обиласци који у теорији могу имати заштитни карактер. Такав подухват је регистрован септембра 1947. године, када су Александар Дероко и Иван Здравковић тематски рекогносцирали касноантичке локалитете у долини Лима. Судајући према доступним подацима, у једном тренутку су сарадници Института обишли локалитет Падеж у Дренови код Пријепоља, који им је био успут. На том месту, унутар остатака старе цркве, налази се средњовековни натпис који је уклесан на монументалном каменом квадери неправилног облика (182 x 60 x 35 cm), а који је у литертаури већ био познат. Констатовано је да су временске неприлике узроковале оштећење уклесаних слова, укључујући и вегетацију и рушевине под којима је камен био покривен, и стога су Дероко и Здравковић преузели поступак заштите. Унајмљививањем „више пари волова“ од локалних мештана, овај значајан средњовековни натпис, настао вероватно у 9. веку, пренет је испод надстрешнице у основној школи у Дренови.⁸⁸¹

Документација са теренских обилазака може да настане и у току археолошких радова које спроводи друга установа. Тако је, рецимо, Ђурђе Бошковић обишао резултате истраживања у смедеревској тврђави 1986. године, које је реализовао Регионални завод за заштиту споменика културе Смедерево,⁸⁸² и начинио теренске фотографије које је касније предао Документацији Археолошког института.⁸⁸³ Током будућих обилазака од стране сарадника установе, као документациони прилог, треба очекивати и видео записе.

Ревизиони обиласци такође спадају у ред посебних археолошких истраживања. Подухват ове врсте обавља се са циљем да се провере подаци на терену након обављених ископавања или спроведених конзерваторских радова. Дobar пример представља ревизиони обилазак средњовековне цркве у југоисточном делу Великог града Смедеревске тврђаве. Овакав тип истраживања спровео је Марко Поповић за потребе писања научног рада *Ка проблему средњовековних цркви смедеревског града*, који је објављен у *Старинару* 2000. године. Поповић је истакао да је био приморан да обиђе остатке цркве, због тога што није имао могућности да стекне увид у документацију са археолошких ископавања коју су израдили стручњаци из Регионалног завода за заштиту споменика културе Смедерево.⁸⁸⁴ Управо су ревизиони обилазак и увид у неконзервиране остатке зидова, донели нове закључке о датовању и историјском значају сакралних објеката у Смедеревској тврђави.

⁸⁸¹ Годишњак LIV САН 1947. Извештаји академијиних института о раду у 1947. години. *Археолошки институт*, 480; Дероко, Здравковић 1950, 183.

⁸⁸² Цуњак 2011, 53, нап. 16.

⁸⁸³ ДАИ, Фототека, Д-235-01, инв. бр. 2999, сиг. 1986-235-01, Смедеревска тврђава, Ђурђе Бошковић (1986).

⁸⁸⁴ Поповић 2000, 202.

Руководилац пројекта, након што заврши са теренским радовима, спроводи контролу добијене научне и техничке документације. Овај вид послова у основи представља рутински поступак, који се најпре односи на проверу стања добијене археолошке грађе. Уколико се догоди да одређена документација из неког разлога недостаје или је оштећена, онда се такви подаци додатно уносе у дневник или завршни извештај, како би будући истраживачи били упознати са разлозима због којих је дошло до одсуства теренског материјала. Руководилац, такође, спроводи и контролу израде теренске документације, нпр. чита се дневник у финалној фази како би се уклониле стилске или лекторске грешке, унеле посебне напомене и сл. Провера се врши и за преосталу документацију која је начињена на терену, попут добијених цртежа или фотографија.

Поред пребројавања добијене грађе, на добијеним плановима спроводи се провера унетих кота или контрола попуњених легенди у доњем десном углу. Након ових обављених послова, следи транспорт документације. Она се након одређеног периода уручује надлежном Министарству, надлежној локалној музејској установи или Заводу за заштиту споменика културе, као и Документацији Археолошког института. Руководилац одељења приликом преузимања теренског материјала такође спроводи контролу достављене документације, заједно са носиоцем пројекта реализованих истраживања. Након преузимања, документариста ради на инвентарисању, заштити и складиштењу урученог материјала, о чему је већ било речи у овој дисертацији. Заведена документација даље се користи за писање и објављивање завршних извештаја или оригиналних научних радова, приликом интерпретације добијених резултата (датовање, функција налаза и локалитета, географско-историјски контекст, итд.), као и током писања дипломских, магистарских или докторских радова. У даљем периоду таква документација може да се користи и у друге сврхе, као што је случај приликом њене ревизије, или као помоћно средство (некад и као изложбени атрибут), приликом отварања археолошких изложби. Посебно треба нагласити коришћење документације за даља мултидисциплинарна истраживања (антрополошка, архитектонска, идеалне реконструкције, затим истраживања која подразумевају узимање анализа, и сл.).

ДИГИТАЛИЗАЦИЈА АРХИВСКО-ДОКУМЕНТАЛИСТИЧКЕ ГРАЂЕ У АРХЕОЛОШКОМ ИНСТИТУТУ

Примарни циљ Документације као организационе јединице Археолошког института након марта 2021. године била је дигитализација заведеног теренског материјала. Три основна плана рада која су дефинисана (набавка компјутерске опреме, приступ дигитализацији и ангажовање новог руководиоца) у основи су имала за циљ да створе услове за формирање Централне информативне базе података. У првој фази рада руководиоца је спроводио дигитизацију затечене документације која је настала на локалитетима у Србији. Паралелно са тим, у посебним фолдерима се разврставала типологија документације по локалитетима и годинама. Циљ овог подухвата је заправо био покушај да се створи општа слика о стању, садржини, обиму и степену очуваности теренске археолошке грађе. Даље је, на основу добијених резултата, намера била да се одреде врста и обим метаподатака преко којих ће база бити претражива. Након добијеног узорка, замишљено је да будућа база функционише по систему уноса и претраге по локалитетима и години истраживања, у оквиру којих ће се добијати подаци о резултатима ископавања и садржају теренских јединица (дневници, фотографије, технички планови, картони налаза, итд.). У току реализације овог подухвата приступило се консултацијама са старијим колегама, као и сарадницима из других сродних наука, како би финални приступ дигиталној информативној бази података био што јаснији и квалитетнији.

Идејни приступ дигитализацији: историјат и реализација

Треба се подсетити да је на Виминацијуму, сада већ далеке 1988. године, под надзором Миомира Кораћа, креирана аутоматска обрада података за археолошке предмете и гробне целине. Као полазна основа за израду базе управо је послужила археолошка документација која је стварала услове да се аналогна база интегрише у електронску, са намером да се успостави модерни систем претраге. Иако немамо много архивских података, треба још једном скренути пажњу на извесни „специјализовани центар“ за информатичку обраду из археологије, где је као пример софтверске обраде теренских јединица управо служила документација са Виминацијума, односно тамошња успостављена претражива база.

Година 1990. је такође била важна у погледу покушаја дигиталне обраде теренске документације. У оквиру Одељења за информатику, Институт је предвиђао пројекте који су се односили на примену информатичке технологије у археологији, као што је: „Развој компјутерске археолошке документације на територији НР Србије и изградња специјализованог информативног система из области археологије на територији Југославије“. За сада је тешко рећи до које је мере реализован овај пројекат, али, без обзира на његов исход, овај податак је свакако важан, јер сведочи о значају дигитализације коју су сарадници установе препознали као важан сегмент у обради документалистичких јединица. У истој години јавио се још један пројекат који ће најављивати велике амбиције у обједињавању и аутоматској обради археолошких садржаја. Била је то *Археолошка карта Србије*, која је започета под окриљем САНУ, а касније, у даљој реализацији током 90-их, пројекат је био под надзором сарадника Археолошког института.

Пројекат *Археолошка карта Србије* је током треће предложене етапе историјског развоја Документације био активан, али само на папиру. И поред бројних наговештаја да ће се рад на изради аутоматске обраде података подићи на виши ниво,

из данашњег угла, пратећи пажљиво историјат овог пројекта – све је остало само на покушајима. У тешким деведесетим годинама било је одлука које су се односиле на креирање базе података у Археолошком институту. Почетком 1992. године установа је наставила са реализацијом пројекта Информационог система из области археологије, који је финансирао Министарство за науку и технологију. Тада је креирана база из области нумизматике, покретних археолошких налаза, као и база епиграфике и споменика средњовековне културне баштине. Када је Зоран Бошковић дошао на место руководиоца Документације, 1994. године, његов примарни циљ је био да спроведе дигиталну обраду података целокупног археолошког материјала, будући да је и он препознао значај информатичке технологије и дигитализације комплексне и обимне теренске документације. Истина, на почетку свог рада у Археолошком институту, Бошковић је кроз научне радове наговештавао аутоматску обраду археолошке грађе, као и стварање јединствене археолошке информационе базе података за територију целе Србије. Сматрао је да се мануелни систем вођења документације, који је формирала Љубица Продановић кроз централни регистар, треба прилагодити аутоматској обради на компјутеру уз помоћ специјалне апликације.⁸⁸⁵

Током 90-их година важну улогу у спровођењу дигиталне обраде археолошких покретних налаза такође је имао и Миомир Кораћ. Представивши све кораке који се односе на начин рада, почев од инсталације, преко општих појмова, до завршних ставки предложене базе (*Superbase*), Кораћ је указивао на важност дигиталне обраде података, чији крајњи циљ треба да буде јединствена и брза претрага археолошких предмета.

На почетку 21. века процес дигитализације на нивоу Србије полако почиње да се спроводи у свим сферама друштва. Један од првих радова на том пољу у Археолошком институту започет је 2002. године, када су скенирани планови са Виминацијума. Међутим, упркос чињеници да је дигитализација увелико почела да се примењује у култури, Документација Археолошког института је и даље функционисала по мануелном систему. Чини се да посебан вид вођења документације, који је представљала употреба нових, дигиталних алата за обраду покретних и непокретних археолошких налаза приликом рада на терену, није препознат од стране руководиоца у време када дигитализација доживљава своју велику експанзију, током друге деценије 21. века.⁸⁸⁶ Ручно цртање на терену тада је постепено постајало превазиђено, због употребе програма 3Dtool и AutoCAD, у којима је цртање, обрада модела и експортовање археолошке теренске грађе брже, једноставније, прегледније и прецизније. Револуцију у теренским истраживањима свакако је пружила употреба више пута споменутих израда фотограметрије, као и примена GPS-а и GIS-а, захваљујући којима добијамо географско позиционирање археолошких налаза и надморску висину. Све ове новине у дигиталној обради теренске документације у датом периоду увелико су се користиле на великом пројектима Археолошког института, али не и у просторијама Документације.

Израда научноинформативних система представља сложен и одговоран посао. Овај поступак могуће је започети у оквиру фондова који су сређени и систематизовани. Добро распоређена и инвентарисана документалистичка грађа је заправо предуслов за почетак дигитализације. Богдан Лекић истиче да научноинформативна средства имају основну функцију да информишу кориснике архивске грађе (или документалистичке,

⁸⁸⁵ ДАИ, *Идејни пројекат компјутерске обраде података у Документационом центру Археолошког института* (1995, Зоран Бошковић).

⁸⁸⁶ Усмено саопштење Миомира Кораћа (29.2.2024).

прим. кандидата) о садржају доступних извора. Поред тога, материјал ове врсте има и улогу заштите од нестајања или угрожавања особености документа као културног добра.⁸⁸⁷

До сада су написани бројни радови који се односе на тему дигитализације у Србији у области културног наслеђа, који су излагани на домаћим и међународним скуповима, а након тога обједињени у разним зборницима или на интернет страницама.⁸⁸⁸ Самим тим, постоји неколико уопштених дефиниција дигитализације, које би у наставку овог поглавља требало укратко образложити. Овај начин рада се може у основи дефинисати као процес превођења аналогних података у њихову нумеричку презентацију и електронско организовање кроз дигиталне колекције које се даље могу виртуелно претраживати од стране корисника.⁸⁸⁹ Дигитализација архиве и документације омогућава да сачувамо културно наслеђе од пропадања, као и то да их пренесемо у будућност са циљем да она буду обезбеђена на свим нивоима образовања. Дигитализација омогућава сигурно очување културне баштине и брзо преношење података до заинтересованих истраживача. Бржом комуникацијом и преношењем информација, даље је омогућен продуктивнији друштвено-културни развој, али и унакрсно проучавање и повезивање између различитих дисциплина тако да корисник има могућност да стекне увид у целокупна знања и резултате до којих је досадашња наука дошла.⁸⁹⁰

Ивана Ћирић и Сузана Топаловић су на тему која се односи на ефикасност дигитализације истакле следеће: „Информатичка ера, развој нових технологија и дигиталних медија отворили су неограничене могућности у области документовања и презентације знања као првом кораку у процесу његовог очувања и дисеминације. Технолошке предности употребе новог медија су нам такође омогућиле и бројне иновације, па тако и унапређење приступа, видљивости и представљања националне културне и научне баштине. Носиоци праксе у овој области требало би да буду управо институције које брину о наслеђу – музеји, институције заштите споменика културе, библиотеке и архиви“.⁸⁹¹ Дигитализацију је могуће дефинисати и као процес превођења континуираних аналогних података у њихову нумеричку презентацију и електронско организовање кроз дигиталне колекције које се потом могу виртуелно претраживати и експлоатисати од стране корисника. На тај начин виртуелна сфера постаје вектор колективне интелигенције и стваралаштва, док са друге стране виртуелни свет добија културну димензију.⁸⁹²

Једном скенирано културно наслеђе расположиво је за бржу и бескрајну дистрибуцију, репродукцију и размену, као и читање на екрану након што је електронски документ претворен у активан текст. Дигитализација културног наслеђа представља савремени начин заштите и чувања, као и презентацију кроз коју је омогућена стална доступност. У основи, предност прелаза са аналогног у дигитални облик огледа се у погодности за обраду и складиштење података, јер се једном дигитализовани садржај може дистрибуирати у великом броју примерака, а такође може бити доступан на више уређаја.⁸⁹³ Дигитализација омогућава приступачност

⁸⁸⁷ Лекић 2006, 170-171.

⁸⁸⁸ Вујовић 2012, 140; Ђоковић 2012; Ђukić (i dr.) 2012; Marković 2012; Настић 2012; Петровић 2020; Поповић, Мирчевски, 2020; Stošić 2012; Мергеш 2023, Зеленовић 2019; Костић 2019.

⁸⁸⁹ Marković 2012, 17.

⁸⁹⁰ Marković 2012, 15-16.

⁸⁹¹ Ћирић 2013, 71.

⁸⁹² Stošić 2012, 313.

⁸⁹³ Вујовић 2012, 140; Настић 2012, 111-112.

електронских примерака корисницима у већем броју, што даље доводи до стварања услова за израду базе података која пружа јединствену претрагу.⁸⁹⁴ Овим се, такође, омогућава интегративни процес, тј. да сви документи, без обзира на њихов предметни облик, буду дескриптовани на исти начин.⁸⁹⁵

Један од циљева дигитализације јесте да се сачувају оригинали, односно да се користе дигиталне копије унутар информационог система, ради лакше претраге и објаве. Скенирање се обавља ради заштите докумената, али и дуготрајног чувања дигиталних објеката. Дигитализацијом се спречава оштећење оригиналних докумената, јер се уместо њих користе електронски записи. Даље се дигитално обрађен документ интегрише у базу података, која омогућује лакшу доступност, претраживање, визуелно и мултимедијално представљање. Уз ово треба додати и стварање услова за даљу промоцију и објављивање, затим приближавање потребне грађе ширем аудиторијуму, као и стварање подстицаја интересовању за проучавање историјско-културног наслеђа.⁸⁹⁶

Илдико Мергеш скреће пажњу на поједине кораке које треба предузети пре него што установа приступи дигитализацији. Један од њих је и припрема, која се односи на класификовање и систематизацију архивске грађе, скенирање, пагинацију и фолијацију. Такође је, уколико се укаже потреба, неопходно спровести исправљање листова, развезивање или рашивање спојених документа, као и механичко чишћење грађе која је предвиђена за дигитализацију.⁸⁹⁷

При процесу коришћења аналогне документације у научне сврхе, током времена, ствара се могућност одређеног степена угрожавања. Оливера Настић са правом истиче да је дигитализација један од битнијих процеса заштите. Интензивнији рад на овом пољу на простору Балкана је почео да се примењује након 2005. године, према стандардима Европске уније.⁸⁹⁸ У развијеним земљама дигитализација има приоритет да очува културно наслеђе, национални идентитет, али такође, и да креира промоцију сопствене културе, а самим тим и промоцију ширих политичких и стратешких интереса. Током овог процеса, државе западне Европе улажу знатна средства како би се приступило са крајњом систематичношћу и логистиком, која подразумева широку базу сарадника из области дигитализације, свакако, уз примену најсавременије опреме.⁸⁹⁹

У Србији је дигитализација дефинисана као један од приоритета деловања Министарства културе од 2008. године, када је формирана Радна група за дигитализацију културног наслеђа. Највеће пројекте на пољу дигитализације културне баштине до данас је остварила Народна библиотека Србије, која уједно учествује у програму светске дигиталне библиотеке у оквиру званичног сајта www.wdl.org, у оквиру којег се може приступити одређеним колекцијама.⁹⁰⁰ Главни циљ рада поменуте групе био је израда Нацрта националне стратегије за дигитализацију културног наслеђа и пратећег Акционог плана. Чланови групе били су Миомир Кораћ (Археолошки институт); Жарко Мијајловић (Математички факултет); Зоран Огњановић (Математички институт); Ненад Тасић (Одељење за археологију Филозофског факултета у Београду); Татјана Цвјетичанин (Народни музеј у Београду);

⁸⁹⁴ Настић 2012, 123.

⁸⁹⁵ Svenonijus 2007, 152.

⁸⁹⁶ Порубовић Видовић 2001, 52; Мергеш 2023, 9.

⁸⁹⁷ Мергеш 2023, 13.

⁸⁹⁸ Настић 2012, 116.

⁸⁹⁹ Костић 2019, 11-12.

⁹⁰⁰ Ђоковић 2012, 382.

Мирослав Перишић (Државни архив Србије), и други. Група је као примарне задатке при спровођењу дигитализације културног наслеђа Србије издвојила следеће:

- развој потпуних електронских каталога националне културе, научне и природне баштине;
- превођење из аналогне у дигиталну форму националне културе, научне и природне баштине одговарајуће документације о баштини;
- описивање националне и природне баштине;
- развој и повезивање програмске и физичке мреже информационих система о дигитализованој научној, културној и природној баштини;
- истраживања дигитализоване националне културне, научне и природне баштине;
- развој алата и инструмената, укључујући и правне, за различите врсте обраде и заштите дигитализоване националне културне, научне и природне баштине;
- дуготрајно чување дигитализоване националне културне, научне и природне баштине, укључујући и решавање проблема формата физичких носача и записа дигитализованих информација;
- мултимедијално представљање дигитализоване националне културне, научне и природне баштине, обезбеђивање трајног и поузданог приступа дигитализованој грађи, као и оптималног и безбедног коришћења те грађе за најразличитије намене без икаквих ограничења.⁹⁰¹

Данашњи иновативни приступи у методологији археолошких истраживања, које смо навели у основним цртама, условљавали су и посебан начин вођења теренске документације Института. Дигитално инвентарисање покретних и непокретних археолошких налаза, 3D модела, генерисање података који су добијени GIS методом и геофизичке интерпретације, указују на потребу стварања једне нове, јединствене оперативне документационе консолидације у регистровању археолошких података. Правилник о дигитализацији који је објављен у *Службеном гласнику* 76/2018, који се односио на културно наслеђе, између осталог, подразумевао је следеће:

„Чл. 2

5) Информациони систем је јединствено централизовано софтверско решење за управљање дигиталним објектима одређене врсте културног добра.

6) Агрегатор културног наслеђа – јединствено софтверско решење за претрагу свих доступних података из информационих система у употреби у установама културе.

Чл. 3

Информациони системи обезбеђују прикупљање и достављање групе података за вођење регистара и централних регистара за које су надлежне матичне, односно централне установе.“

Пратећи дефинисане планове у Документацији Археолошког института и законске норме на пољу дигитализације Републике Србије, кандидат је у оквиру редовних годишњих активности након ангажовања највише радио на дигитализацији (дигитизација, реименовање, систематизација, креирање основних метаподатака и фолдер складиштење) документалистичког материјала. Крајњи циљ овог поступка био

⁹⁰¹ Настић 2012, 121-122.

је да се кроз примену савремених оперативних могућности створи бољи увид и заштита оригиналне документације кроз будућу претраживу Централну базу података. Документалистичка грађа Археолошког института спроводила се према општим стандардима и Правилнику⁹⁰² о дигитализацији културног наслеђа Републике Србије, чије би поједине чланове за потребе ове дисертације ваљало цитирати:

„Члан 4

Дигитализација културног наслеђа врши се ради заштите културног наслеђа и дуготрајног чувања дигиталних објеката, а у циљу: обезбеђивања доступности информација о културном наслеђу, омогућавања размене података између установа заштите, стварања нове и допуне постојеће документације о културном наслеђу, промоције и представљања културног наслеђа, повећања броја корисника, стварања нових садржаја и увођења нових услуга. На процес дигитализације односе се следећи чланови Правилника:

„Члан 5

Установа заштите дужна је да процес дигитализације реализује кроз следеће послове:

- 1) одређивање приоритета дигитализације;
- 2) израду планова и програма дигитализације;
- 3) одабир и припрему културних добара и пратеће документације за процес дигитализације;
- 4) формирање дигиталног записа;
- 5) унос дигиталног записа и припадајућих метаподатака у информациони систем;
- 6) управљање дигитализованим културним наслеђем;
- 7) контролу квалитета дигиталних објеката;
- 8) чување дигитализованог културног наслеђа;
- 9) обезбеђивање доступности дигитализованог културног наслеђа.

Члан 8

Формирање дигиталног записа обухвата следеће активности:

- 1) превођење културног добра са припадајућом документацијом у дигиталну форму у складу са смерницама за дигитализацију културног наслеђа;
- 2) унос дигиталног записа и припадајућих метаподатака у информациони систем.“

Поступак дигитализације

Поступак дигитализације теренске документације Археолошког института унутар просторија Документације започет је марта 2021. године. Велики број документалистичких јединица условљавао је појачани интензитет рада. Процес трансфера материјала из аналогног облика у дигитални односио се на све инвентарисане документалистичке јединице, које су распоређене у досијее, планотеку, фототеку и централну картотеку. Посебан приступ у дигитализацији односио се на филмске траке које су откривене у просторијама Документације Института. Њихова обрада и претварање у дигитални облик реализују се у Југословенској кинотеци у Београду. Део материјала, који је до сада уступљен у електронској форми, омогућио је

⁹⁰² <https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik-blizi-uslovi-za-digitalizaciju-kulturnog-nasledja-republika-srbija.html> (Датум посете сајта: 19. 2. 2024.).

стварање мање кинотеке унутар Документације Института. Аналогни филмски материјал чува се у Архиву Југословенске кинотеке, који поседује адекватне услове за смештај и заштиту. Према потписаном уговору, дигитализован материјал и филмске траке су у власништву Археолошког института. Свако њихово коришћење од стране других установа је могуће искључиво уз одобрење Научног већа Археолошког института.

Сваки скениран документ подложен је контроли. Прва фаза односи се на мерење документа и одређивање карактеристика дигиталног исхода. Према Оливери Порубовић Видовић, мерење документа има субјективну и објективну компоненту. У оквиру прве се спроводи визуелно оцењивање квалитета дигиталног документа, од стране учесника који спроводи скенирање: посматрање на монитору или штампање документа. Објективна компонента односи се на коришћење софтверских пакета и унапред дефинисаних контролних шема. Финални дигитални документ треба да обухвата и контролу величине, резолуцију, назив, формат, осветљеност, регистровање детаља којих нема на оригиналном документу (вертикалне линије, замућеност), непримерена оријентација, непожељан баланс боја, варијабилност у оштрини или искошеност документа.⁹⁰³

Дигитализација досијеа подразумева скенирање свих докумената који су распоређени унутар обележених досијеа. Њихов садржај, у зависности од степена и начина истраживања локалитета, обухвата помоћну документацију или теренску документацију (рекогносоцирања и ископавања). Садржај досијеа, како смо навели, обухвата следеће типове документације: дневник радова, скице, технички цртежи и планови, картони покретних налаза, инвентари, табле, извештаји, спискови, нивелмански дневник, фото-дневник, ортофото скице, записници дневника, посебни прилози, кореспонденција, архивска грађа, финансијска документација, конкурсна документација пројекта (елаборати, и сл.). Документација текстуалне форме (дневници, извештаји, итд.) дигитализује се у PDF формату, који се подешава да буде машински претражив и читљив. Овај поступак се врши тако што се одабере поље Scan & OCR, а затим се курсор усмери на картицу Recognise text. Овакав поступак је за археологе приликом проучавања теренске грађе од велике користи, будући да убрзава тражење жељених података (нпр. претрага налаза по регистрованим слојевима или „С налаза“).⁹⁰⁴ Под другим обликом документације Археолошког института, која је похрањена у досијеима, подразумевају се технички материјал и картони откривених предмета: скице, теренски цртежи, картони (A-Z), инвентари, итд. Оваква документација дигитизује се у JPG формату (300 DPI). У оквиру оба формата, након скенирања, обавља се реименовање, које подразумева уношење инвентарског броја главне Инвентарне књиге, назив локалитета, годину истраживања и тип документације: inv_br_2718_garcanica_52_izv. Након овог поступка спроводи се складиштење у фолдерима који поседују име одговарајуће сигнатуре (D-66). Унутар њих се формирају потфолдери, у које се уноси скенирани тип документације: Gracanica_1952_Izveštaj.

Дигитализација преостале техничке документације врши се такође у JPG формату (300 DPI), у главној канцеларији Документације или специјалним копирицама које поседују веће скенере. За изразито велике планове скенирање се обавља у Геодетском заводу Србије. Због великог броја аналогних планова (преко 11000) скенирање се врши JPG-у, како би се омогућио процес складиштења у оквиру посебних уређаја (Qnap) Дигитализован материјал се и у овом случају реименује, с тим

⁹⁰³ Порубовић Видовић 2001, 55-56.

⁹⁰⁴ Уп. Настић 2012, 113.

што се овога пута уноси инвентарни број из Инвентарне књиге планова: *inv_br_7945_kula_kaludra*. Унутар сваке техничке документације постоји печат који, практично, представља легенду, у оквиру које се уносе следећи подаци: назив локалитета, размера, опис цртежа, година настанка плана, сигнатура досијеа, инвентарни број Инвентарне књиге планова и аутор цртежа. Инвентарни број из Инвентарне књиге планова омогућава увид у метаподатке за сваки унети цртеж: локалитет, место, опис, аутор израде, година настанка, напомена, као и упут на инвентарни број главне Инвентарне књиге документације. Скенирани планови најпре се уносе у фолдер који представља бројчану количину заведених планова у одређеној години: 6812-6821. Затим се тако формиран скуп података уноси у фолдер који се реименује у назив локалитета коме припадају планови: *Rtkovo Glamija*.

Посебан облик скенирања и складиштења примењује се за документацију фототеке (картони, негативи и дијапозитиви). Аналогне фотографије, још од времена Љубице Продановић, имплементирани су на специјалним картонима у оквиру којих су се уносили метаподаци за сваку јединицу. Потребно је напоменути да су у одређеном броју случајева сарадници Института спроводили процес израде само за репрезентативне фотографије. Чак је било и примера да се за одређене локалитете није ни приступило аналогном формирању, него су се негативи директно складиштили у фиокама. Можемо само претпоставити да руководиоци истраживања нису располагали финансијским средствима у пуној мери, па је то можда био разлог да се у првом плану спроводи израда репрезентативних фотографија, које су очигледно задовољавале потребе истраживача за научну интерпретацију, објаву или промоцију (изложбе, штампа). Као други разлог, који се сам по себи намеће, требало би напоменути то што су се аналогне фотографије правиле у мањем броју, због уштеде простора. Уколико пратимо историјат рада Документације Института, управо је мањак места за складиштење теренског материјала био један од водећих проблема од 1947. године.

Картони са теренским фотографијама скенирају се у JPG формату (300 DPI). Следи процес реименовања, при чему се уносе инвентарски број, назив локалитета, предложена сигнатура локалитета, година и број скенираног картона: *inv_br_2553_Pontes_Seliste_sig_236_01_1983_k_01*. Затим се скениран материјал складишти у фолдерима који имају назив локалитета на коме су начињене фотографије.

Поступак дигитализације негатива и дијапозитива се врши у програму Epson Scan V 600 (Professional mode, опција Document Type: Film; Film Type Negative film/Positive film). У оба случаја фотографије израђују се према стандарду у TIFF формату (300-1200 DPI) како би крајњи резултат био квалитетнији и што дуже остао у употреби у будућности. Циљ је, у односу на документалистичку грађу на картонима, скенирати у што квалитетнијем облику све фотографије како би оне биле доступне истраживачима за даља научна проучавања. Њихово складиштење се у овој фази такође врши у фолдерима. Прво се на скенираном фајлу спроводи реименовање, где се уносе сигнатура филма и број на коме се негатив налази – на рубу траке: *sig_09_foto_01*. Овај поступак је заправо претфаза за даље уношење података приликом спровођења дигитализације.

Добијене фотографије се, након дигитализације дијапозитива, даље реименују тако што се убаце оригиналне сигнатуре дијапозитива: *DL_box_18/94*. Након овог поступка, скенирана грађа се складишти у фолдерима који добијају назив према сигнатури где су дијапозитиви распоређени у аналогном облику (у посебним дрвеним кутијама од бројева 1-100): *DL_box_18*.

Као последња грађа која се скенира, а која није у саставу теренске документације, али јесте део Документације, могу се навести картице централног регистра. У оквиру њихових колона унети су, заједно са сигнатуром, инвентарисани типови документације за све локалитете који су били предмет истраживања Археолошког института. Поступак скенирања се и у овом случају врши у JPG формату (300 DPI), након чега следи реименовање према називу локалитета и сигнатури: *atencija_sacak_D_162*. Дигитализоване картице се затим складиште у фолдер чији је назив: *Centralna_kartoteka*.

Метаподаци

Према Илдику Мергешу, постоје три врсте метаподатака: описни, који обухватају информације о садржају и контексту података (наслов записа, кључне речи, опис, и аутор); структурисани метаподаци, који описују физичку структуру сложених података; и административни подаци, који подразумевају информације које се користе за управљање подацима (датум и место креирања, право приступа и сл.).⁹⁰⁵ Планирани поступак уношења метаподатака документалистичке грађе Археолошког института представља сложен процес, те захтева добру организацију и, свакако, доста одвојеног времена. Према Оливери Настић, метаподаци подразумевају описивање архивске грађе која корисницима пружа информацију о садржају скенираног документа, што, даље, омогућава лакшу претрагу и размену података у оквиру различитих система и домена. Сврха метаподатака је откривање чињеница у виду описа и стварање услова за управљање објектом који се анализира.⁹⁰⁶

У оквиру плана рада Документације предвиђено је да се у периоду од три године ради искључиво на спровођењу дигитализације са што бољим резултатом, како би се створили услови за израду метаподатака. Паралелно са овим послом, радило се и на провери и заштити грађе која је била предвиђена за овај поступак. Провера, или ревизија, односила се на упоредни преглед аналогне документације које је заведена у досијеима, планотеци и фототеци. Уколико је било случајева да унета документација у инвентарним књигама недостаје у оквиру свог смештајног простора (праћена сигнатуром), таква ситуација се посебно бележи. У појединим случајевима се дешавало да је документација била помешана, односно да се није налазила на свом месту. Вредно је, такође, истаћи још једном и мере заштите које је руководиоца спроводио како би теренска грађа задржала свој аутентичан облик пре скенирања. Овде се пре свега мисли на заштиту теренских цртежа или избледелих и истрошених дневника/извештаја, који су данас распоређени у пластичне кошуљице или картонске фасцикле. Ови послови, заједно са текућим, додатно су утицали на одузимање времена у току вршења дигитализације, која је, према плану надлежног руководства, била један од примарних послова од марта 2021. године.

Наредни сегмент који је утицао и утиче на спорије креирање/уношење метаподатака односи се на документацију која није инвентарисана. Такав је случај са појединим плановима или фотографијама које нису заведене у оквиру друге или треће етапе историјског развоја Документације. Метаподаци који би указали на релативно хронолошко опредељење садржаја (архитектура, предмети), као и на име локалитета, годину истраживања или руководиоца, у овом случају нису доступни. У решавању оваквих проблема често се практикују консултације са старијим колегама или се

⁹⁰⁵ Мергеш 2023, 52.

⁹⁰⁶ Настић 2012, 118.

користе изводи из литературе. Тек након добијених информација стварају се услови за даљи процес креирања метаподатака када је о оваквој документацији реч.

Заједничке особине за све документалистичке јединице које се уносе у претраживачки процес су: година истраживања, врста теренских радова (рекогносцирање, ископавање или обилазак), руководиоца, назив локалитета и хронолошка припадност.

- Дневник, уношење метаподатака за овај тип документације подразумева ознаку и број археолошких ископа који су отворени током археолошких ископавања. У оквиру осталих метаподатака уносиће се истражене целине са ознакама (профани објекат IV, црква 2 и сл.). У неким случајевима дневници поседују скице, стога се као метаподатак уноси и број одрађених скица.
- С картони, претрага ће се вршити према унетим подацима у оквиру поља картона.
- Остали картони налаза, претрага ће се вршити према години настанка картона и типолошким особинама налаза.
- Инвентари и табле покретних налаза. У оквиру метаподатака представља се укупан садржај унетих покретних налаза као и списак њихове типологије.
- Фотографије, у плану је уносити краћи опис за сваку фотографију која је настала током археолошких радова, аутора и годину израде.
- Хемеротека, уношење података о имену штампе и субјектима у тексту, затим година и датум, аутор текста, имена свих локалитета, имена истраживача, сажет опис текста и бројеви странице.
- Карте и мапе – метаподаци о имену географске области и локалитетима који су представљени у одговарајућој размери.
- Скице – кратак опис скициране представе и представљање њених осталих садржаја (белешке).
- Теренски цртежи (планотека), систем претраге односиће се на истражене целине (фортификације, објекти, светилишта, гробови, комуникације, укопи, рупе, поднице, итд.) које су представљене на плановима.
- Ортофото скице, систем претраге односиће се на истражене целине (фортификације, објекти, светилишта, гробови, комуникације, укопи, рупе, поднице, итд.) које су представљене на скици.
- Белешке – издвојен опис садржаја написаног текста и аутора који је начинио текст.
- Остали прилози (фото дневник, нивелмански дневник, археолошки записник, итд.) подразумева основну претрагу и унос садржаја на основу заједничких главних издвојених особина идентификација Централне базе (локалитет, година истраживања, руководиоца).

Централна електронска база података: планско креирање и функционисање

Идејни приступ у креирању Централне базе података за документацију Археолошког института у Београду настао је у складу са регистрованим садржајем теренске грађе, али и према потребама научних сарадника установе. Александар Костић је у контексту идеје да се, на општем нивоу, дигитализацији приступи на систематичан начин, предложио између осталог и формирање јединствене базе података: „Добијене податке би требало објединити у јединствену базу из које би се јасно видело тренутно стање, груба процена онога што још није, а морало би бити

дигитализовано, а видео би се и начин финансирања, утрошак средстава и оно што је тим средствима реализовано (или није реализовано). Поменута база која би садржала све релевантне податке везане за дигитализацију културног наслеђа временом би прерасла у *репозиторијум дигиталних објеката културне баштине Србије* (централни регистар) из кога би у сваком тренутку могло да се види тренутно стање, али и да се екстраполацијом података направи пројекција постојећих трендова, што би омогућило благовремене измене и корекције. Установљење централног регистра је неопходан услов за праћење тренутног стања и примене установљених стандарда, али и средство које би омогућило благовремене увиде у све неправилности и одступања од задатих стандарда, као и ефикасност утрошених средстава (...). Овакав приступ подразумева јасне критеријуме почетног финансирања и континуирану контролу свих фаза дигитализације⁹⁰⁷. Дигитализацијом археолошке документације и изградом јединствене Централне базе омогућава се дуготрајно чување археолошких података, као и стварање платформе за евидентирање и складиштење садржаја који су евидентирани током теренских радова, а који ће кориснику омогућити лакшу анализу и обраду документације.⁹⁰⁸

Дигитална Централна база документације Археолошког института биће израђена захваљујући стручном залагању Јелене Милетић и Жељка Јовановића из Центра за нове технологије Виминацијум. Према њиховим речима, Централна база документације Археолошког института се креира у програму MS Access, уз могућност пребацивања на SQL сервер, чији је циљ организација дигиталних археолошких докумената на начин који омогућава лакшу претрагу и долазак до потребних података.⁹⁰⁹ На такав начин израђена је и база на Виминацијуму, која је ограничена на претрагу 3D модела и покретних налаза. У складу са потребама будућих истраживања, у бази је омогућено додавање нових опција претраге, као и проширивање постојећих. Према речима Снежане Голубовић, виминацијумска база још омогућава међусобно укрштање различитих категорија података, анализе и сортирања. Такође је омогућен приступ бази члановима археолошког тима са више рачунара, будући да су неопходани истовремени уноси и складиштење.⁹¹⁰

Основни принцип рада Централне базе за документацију јесте претраживост, електронско инвентарисање и експортовање.⁹¹¹ Корисник ће имати могућност да претражује потребну грађу према неколико основних јединица претраге: име локалитета, административна територија, хронолошка опредељеност, типска дефинисаност, година истраживања, руководилац радова и начин истраживања. Прва и основна јединица претраге јесте према називу локалитета. Сваки локалитет који је кроз историјат рада био предмет проучавања сарадника Археолошког института уноси се у базу. Корисник ће даље имати могућност да сагледа остале попуњене документалистичке јединице претраге за изабрани локалитет: Gamzigrad_SO Zaječar_UO_Zaječarski_Region_južne_i_istočne_Srbije. Испод ових података, даље се отвара могућност приказа документалистичких јединица по броју и типу (садржај из досијеа, теренски цртежи, фотографије, фотограмтерија, хемеротека) који постоје за тражени локалитет и који ће моћи да се екпортују.

⁹⁰⁷ Костић 2019, 18.

⁹⁰⁸ Sirovića 2016, 286.

⁹⁰⁹ Захваљујем Јелени Милетић и Жељку Јовановићу на уступљеним подацима (13.2.2024.).

⁹¹⁰ Golubović, i dr. 2015, 111; Дobar пример уноса теренских података представља и израђена база за керамичке налазе са локалитета Винча, о чему је прегледно писао Ненад Тасић, вид. Тасић 2002, 11-13.

⁹¹¹ Поповић, Мирчевски 2020, 181.

- Посебна претрага односиће се на локалитете унутар општина, управних округа и региона. Укупно се у базу уносе 196 општина, 29 управних округа и 5 региона (Сл. 99). Корисник ће имати могућност да спроведе претрагу локалитета који су истражени унутар унетих административних територија. У оквиру одабране територије, могућа је претрага и на основу хронологије. Тако ће корисник моћи да стекне увид у документацију нпр. за истражене праисторијске локалитете на простору општине Мајданпек.
- Наредна претрага омогућава увид у документацију са обављених археолошких истраживања: рекогносцирања, ископавања и обиласци. Документација са обављених проучавања биће интегрисана у оквиру предложених археолошких радова, што ће омогућити увид у тип и број документације у оквиру одређене административне територије.
- Претрага према руководиоцу и години истраживања – имена и презимена свих сарадника Археолошког института који су спроводили истраживања локалитета уносе се у централну базу. Корисник ће, тако, моћи да одабере руководиоца истраживања који је спровео нпр. археолошка ископавања античких локалитета унутар одређене административне територије у одређеној години.
- Претрага на основу типа документације за сваки локалитет унутар сваке административне територије. Након одабира основних јединица претраге (локалитет, територија, итд.) кориснику ће се појавити укупни збир и тип документалистичких јединица. Нпр. за локалитет Гамзиград у 1980. години постоје дневници, планови и „С картони“. За сваки тип документације, као што је истакнуто, постојаће метаподаци. Тако, рецимо, за дневнике археолошких радова излазе бројеви ископа (сонде или квадрати) и истражене целине (непокретни налази, гробови). Посебна претрага односи се на покретне налазе (функционални делови одеће, оружје, алат, новац, камена пластика, предмети од кости и рога, керамика, итд) и теренске цртеже (фортификације, објекти, светилишта, јавне грађевине, укопи, рупе, гробнице, комуникације, итд.) која ће омогућити увод у њихове метаподатке.

ЗАКЉУЧАК

Сумирајући историјат и структуру Документације Археолошког института у целини, може се истаћи неколико битнијих догађаја који су утицали на развој прикупљања, инвентарисања, складиштења и заштите теренског материјала. Процес израде и документовања је у првим годинама рада установе представљао наслеђе из међуратног периода, који је увелико био примењиван у музејским установама, али и у мањем броју научних археолошких институција. Свест о значају и стварању услова у руковођењу научном и техничком документацијом била је присутна код првог управника Археолошког института и његових старијих сарадника, који су своја теренска знања и искуства стицали током прве половине 20. века, односно у време када се археологија још увек формира као научна дисциплина на овим просторима. Треба рећи да су тада реализована бројна археолошка ископавања, чији је рад пратио израду документације на основу које су касније публиковали резултати истраживања. Међутим, да би се разумео значај теренског материјала, у уводним поглављима дисертације представљен је историјат настанка и документовања теренске грађе у Србији од најранијих времена како би се створила јаснија слика о њеном развоју пре оснивања Археолошког института. Овакав истраживачки поступак је смислено спроведен, јер су први стручњаци из археологије с краја 19. века дали допринос у подизању стручних кадрова који ће касније бити важне личности у формирања и развоју Археолошког института.

Теренска истраживања пролазила су кроз различите фазе развоја пре оснивања првих археолошких установа у Србији. Чини се да је баш Србија 19. века добар пример где можемо хронолошки пратити убрзан напредак у проучавању локалитета која су обављали љубитељи старина, пионири археологије и научници. Заједничка особина у сва три случаја односи се на прикупљање материјала за израду документације. Пре него што је археологија у Србији прошла кроз институционализацију током 19. века, бројни домаћи и страни љубитељи старина спровели су читав низ проучавања, оставивши иза себе бројне белешке и цртеже који данашњим истраживачима представљају полазно одредиште у проучавању терена. Упоредо с обиласцима, у Србији се јавља свест о прикупљању старина у самом врху државних власти. Писани извори указују на то да се прво такво организовано сакупљање археолошких налаза догодило на почетку прве владавине кнеза Милоша Обреновића. Паралелно с таквим односом према старинама, обиласком локалитета и састављањем белешки и скица, током 1844. године јавиће се потреба за оснивањем музеја и доношењем *Уредбе о забрани рушења старих градова и њихових развалина*. Непосредно након отварања Музеума сербског, започиње се са пионирским теренским радовима, а такође, проналазимо и податке о инвентарисању и описивању прикупљених предмета.

Отварање музеја пружило је добар основ за даља пионирска истраживања. Прва такве врсте обавио је др Јанко Шафарик, када је реализовао рекогносцирања и ископавања античких локалитета на Руднику, оставивши иза себе прву теренску документацију. Свест о документовању кроз техничке цртеже, али и објаву археолошких резултата почеће након Валтровићевих ископавања Виминацијума у јесен 1882. године. Управо с првим професором археологије у Србији почињу важни моменти у проучавања старина и њихове даље институционализације на разним пољима. На првом месту треба споменути његово залагање на стварању услова за израду документације. Архивске вести нам говоре о томе да се Валтровић, као управник Народног музеја у Београду, залагао за израду фотографија и набављању формулара за инвентарисање археолошких предмета. С пуним правом, такође, можемо

претпоставити да је на својим предавањима Валтровић студентима држао и курсеве који се односе на важност и начин израде теренске археолошке документације. Поред бројних његових напора да се проучавање налазишта и црквених споменика подигне на виши ниво (нпр. израда Закона о заштити старина, оснивање Српског археолошког друштва), Валтровић је радио и на оспособљавању научних кадрова које је држава на његов предлог упутила у иностранство, како би одабрани питомци стекли знање из археолошких области. Један од тих младих кандидата био је Владимир Петковић, који је, након успешно обављених византолошких докторских студија у Немачкој, постао по научном опредељењу наследник Михаила Валтровића, настављајући да доприноси развоју археолошке науке у Србији као професор Београдског универзитета, управник Народног музеја, члан Српског археолошког друштва, академик при Одељењу друштвених наука СКА/САН, и свакако, као први директор Археолошког института.

Потреба за оснивањем Археолошког института јавила се током прве половине 20. века у више наврата. Водећу улогу у идејном покушају отварања научне организације овог типа (1908. и 1927) у првом таласу имао је Милоје Васић, који је сматрао да музеј у Београду мора да се растерети обимних послова којима расположе. Поред тога, Васић је изнео предлог да Археолошки институт треба да има задатак који подразумева контролу читавог археолошког рада у земљи. Наредни покушај који би требало споменути начинили су Никола Вулић и Владимир Петковић 1935. године. Два истраживача у зрелим годинама имала су идеју да оснују Археолошки институт при СКА, али, према архивским вестима, тада је све остало само на покушајима. Идеја о оснивању Археолошког института Краљевине Југославије поново се јавила 1939. године. Међутим, мало је сачуваних вести о оснивачким актима ове установе. Познато је да у одбору за подизање тог института био Радослав Грујић. Иако за сада немамо документа која би дала сведочење о присуству других чланова комисије за оснивање, не треба одбацити могућност да је у цео процес настанка био укључен и Владимир Петковић као један од водећих и угледних стручњака за проучавање византијских материјалних остатака у Србији.

Званично прва научна установа који се бавила проучавањем археологије на овим просторима, али у другом плану, била је Институт Кондаков за византологију и археологију у Београду (1938–1941), који је као в.д. директор водио Георгије Острогорски. Историјат рада ове организације је корисно образложити у закључку ове дисертације укратко зато што су његови чланови након ослобођења чинили водеће језгро у формирању и даљем развоју Археолошког института САН (Владимир Петковић, Ђурђе Бошковић, Светозар Радојчић и Миодраг Грбић). Институт Кондаков премештен је у Краљевину Југославију из Прага – из два разлога. Први је тај што је држава омогућила финансијска средства за смештај на новој адреси и почетак у раду Института. Други разлог који се с пуним правом истиче налази се у чињеници да је у Југославији постојао читав низ византијских локалитета који су представљали плодно тло за бављење теренским истраживањима. Није случајно што је Институт Кондаков поседовао мање документационо одељење, у којем је био смештен теренски материјал и који је највероватније био под надзором Владимира Мошина.

Политика нове власти у новој држави након Ослобођења тежила је народном просвећивању. На пољу развоја науке, то је значило стварати исти модел отварања институција као у СССР-у, што је подразумевало оснивање института при Академији. Феномен формирања научних института при САН управо је био један од водећих државних планова након 1945. године. Међу бројним институтима који су до 1947. основани, био је и Археолошки, који је формиран на предлог академика проф. др Владимира Петковића. Непосредно пре званичног оснивања, Александар Дероко је

саставио Елаборат будуће установе, у којем је наглашено да ће се Археолошки институт САН бавити испитивањем и проучавањем споменика материјалне културе с подручја НР Србије. У оквиру овог документа предвиђено је вођење документације, односно почетак рада на стварању картотека и инвентара, али и набавка неопходног материјала за њену израду.

Формално, Петковић ће бити постављен на чело Археолошког института 31. маја 1947. године. Одмах на првим састанцима хонорарних сарадника установе дискутовало се о набавци материјала за израду научне и техничке документације како би се створили услови за теренски рад. Паралелно с тим, управа је одредила и план рада, који је подразумевао проучавање прошлости јужнословенских народа, а посебно Срба, на бази археолошке документације. Како је образложено у нацрту тог плана, да би се археолошка истраживања предложених народа реализовала, било је неопходно формирати одређене документационе јединице: картотеку с фототеком, археолошке карте и збирку архитектонских споменика.

На основу писаних извора из Фонда Археолошког института у Државном архиву Србије и објављених годишњих извештаја Српске академије наука од 1947. године, могу се у доброј мери реконструисати почеци рада у документовању теренске археолошке грађе у Археолошком институту. Најпре треба споменути да су сарадници у јесен те године реализовали археолошка теренска истраживања у Србији (рекогносцирања, ископавања, обиласке). Након обављених радова, у архивским вестима проналазимо најраније податке о сређивању теренске документације, који улазе у прву етапу развоја. Тада је неколико стручњака заједнички радило на обради картотеке и фототеке. Како се временом документација повећавала, будући да је Институт спроводио обимна археолошка истраживања различитог типа, указала се потреба за новим кадровима. То је коначно резултирало ангажовањем стручног сарадника на радном месту документаристе 1955. године, за кога су предвиђени послови који се односе на сакупљање, сређивање, складиштење и евидентирање теренског археолошког материјала.

Међутим, пре осврта на ангажовање првог документаристе, потребно је дати још једном краћи осврт на прве важне догађаје који се односе на организован рад у изради теренског материјала. Према архивским подацима, то је било одмах на првој седници Археолошког института САН, када је састављен списак садржаја неопходног за израду научне и техничке документације. Међутим, Институт је у првим месецима морао да се бори и за просторије у којима ће, поред редовних састанака, његови сарадници обављати и израду теренске документације након обављених истраживања. Управник Владимир Петковић је решење нашао у сарадњи са Заводом за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије. То се догодило након 11. седнице Археолошког института САН, одржане 8.11.1947. године. Тада је донета одлука у оквиру друге тачке дневног реда о сарадњи између Завода и Института на сређивању теренске документације, односно изради картотеке и фототеке, као и набавке неопходног фото-материјала. Већ наредне године проналазимо податак о сређивању документационе грађе од стране проф. Ђурђа Бошковића, проф. Александра Дерока, Ивана Здравковића и других, у моменту када су били ангажовани у организацији и заједничком раду картотеке Института и горепоменутог Завода. Том приликом, они су уступили своје раније сакупљене научне податке и цртеже, уз напомену да су радили на допуњавању и усавршавању картотеке кад год је то било неопходно. Подаци о вођењу документације су, према сачуваним архивским вестима, за наредне године оскудни. Познато је да је крајем 1949. године управа Археолошког института ангажовала талентовану Невенку Спремо Петровић, чији ће задаци на самом почетку

доласка бити израда, а нешто касније и вођење теренске документације. С тим у вези, може се претпоставити да старији хонорарни сарадници нису били довољно посвећени послу израде научне и техничке документације, сасвим извесно због великог обима теренских радова, службених обавеза и разних путовања. Планом рада за 1950/51. годину била је предвиђена израда техничких цртежа, као и фотографија за албум и фототеку.

У тим годинама, рад на терену се интензивирао, па је самим тим обим документационог материјала постајао све већи и сложенији. Година 1952. била је, сасвим извесно, преломна у покушају ангажовања стручног особља на пословима сређивања теренске документације Института. У годишњем извештају о раду, када је спроведена систематизација радних места, на предлог руководства Српске академије наука, наводи се да ће асистенти Института обављати посао сређивања научне и техничке документације у трајању од три сата дневно. Звање асистента Археолошког института тада су имали млади византолози Невенка Спремо Петровић, Војислав Кораћ и Ђорђе Стричевић. Њихови први радови на пољу сређивања теренске документационе грађе односили су се на евидентирање фотографског, планског и копистичког фонда, кроз инвентаре и картотеке. Тај посао асистенти су обављали у згради Академије, у којој је Институт крајем 1952. године добио своје нове просторије, и самим тим нешто боље услове за рад, уз напомену да је ипак било неопходно набавити намештај за картотеку, фототеку и планотеку.

Међутим, асистенти су током 1952. године често били ангажовани на теренским истраживањима и обављању кадровских послова Института, и због тога рад на сређивању документационог материјала највероватније није био континуиран и динамичан. Подаци о сређивању документације Института од стране асистената за 1953. годину су у основи оскудни. Питање је да ли су они заиста наставили тај рад, будући да су, поред обавеза на изради докторских теза, били ангажовани и на многим теренским истраживањима, као и на писању научних радова, што је за њихове младе године свакако био обиман и тежак посао. Ипак, у плану рада за 1953. годину била је предвиђена потпуна евиденција фотографског, планског и копистичког фонда кроз инвентаре и картотеке, с циљем да се приступи њиховом коначном сређивању. Узимајући у обзир већ поменуте послове разноврсног типа, које су асистенти обављали, идеја о потреби ангажовања нових сарадника на пољу сређивања документације Института, у овом случају дактилографа и фотографа, постаје сасвим јасна и оправдана.

Током прве етапе историјског развоја Документације Археолошког института треба напоменути да се феномен руковођења документацијом (теренском или административном) јавља и код других установа: Институт за изучавање села, Педагошки институт, Конјуктурни институт, Центар за техничку и научну документацију у Београду итд. За развој документације Археолошког института такође је значајна 1954. година. На платном списку годишњих режија налази се дактилограф 1. класе – регистратор, као и квалификовани техничар – фотограф. Како је у плану рада за ову годину већ било најављено да ће дактилограф и фотограф обављати послове техничког сређивања документационих збирки, као и техничку обраду теренског материјала и фотографија, велика је вероватноћа да су они у 1954. години добили ангажовање на целокупном сређивању документационог материјала Института. Треба истаћи да је од почетка августа исте године почео унос података инвентарисане теренске документације у Инвентарну књигу Археолошког института САН која и данас постоји у канцеларији Документације.

Повећање обима документационог материјала очигледно је утицало на управу Института да предузме завршни корак у реализацији систематизације археолошке теренске документације. Многобројни покушаји из претходних година очигледно су били само подлога за тренутно, а не трајно решење. Веома сложен прилив обимне, сада већ вишегодишње теренске документационе грађе, различите форме, садржине и обима, указали су управи Института на нове приоритете у коначном, трајном решењу о ангажовању документаристе. Након јавног конкурса, за радно место „службеника регистратора за научну и техничку документацију“ Археолошког института САН, године 1955. управа је одабрала Љубицу Зотовић, тада дипломираног археолога, као најпогоднијег кандидата за документаристу. Званично, као први документариста Института, она је обављала послове евидентирања и издавања фотографија и планова, а после радног времена уследило је стручно усавршавање. Љубица Зотовић је, поред наведених активности, педантно водила инвентарну књигу, на основу које је могуће хронолошки пратити њен рад на уношењу и инвентарисању документационе теренске грађе и хемеротеке, која датира из периода до 1962. године.⁹¹²

Нова етапа у вођењу археолошке документације донела је нове кадровске промене и консолидацију након што је Археолошки институт постао самостална научна организација, 1961. године. Треба рећи да је тада установа остварила бројне сарадње с институцијама у земљи и иностранству када су реализовани поједини пројекти (нпр. Ђердап I), али и усавршавање студената, чији је главни циљ било оспособљавање за рад на терену, што је подразумевало и обуку на пољу израде научне и техничке документације. Године 1962. Љубица Зотовић напушта радно место на вођењу документације и као научни сарадник каријеру усмерава на теренска истраживања. На место новог документаристе, исте године, долази дипломирани археолог Љубица Продановић, на препоруку Ђорђа Мано-Зисија. За тридесет година свог рада, увела је нов систем вођења теренске археолошке документације, заједно с израдом Правилника и Пословника Документације. Ови подухвати ће с пуним правом обележити њену плодносну каријеру.

У време када је Љубица Продановић почела с радом, Институт је већ започео припреме или реализацију неколико великих археолошких пројеката (Ђердап I, Улцињ, Сирмијум, итд.). Истраживања на Ђердапу су посебно важна, зато што је Републичка комисија за научна истраживања и заштиту споменика културе и природе у Ђердапу инсистирала на добро припремљеној и модерној научној документацији. Све до 1970. године, када је пројекат на Ђердапу завршен, Љубица Продановић је имала пред собом задатак да уведе у Институт јединствен систем у вођењу теренске документације. У реализацији овог подухвата, значај су имала и њена учешћа на више теренских истраживања археолошких локалитета, различите културне и хронолошке припадности. Наредни њен задатак био је да напише Правилник и Пословник о Документацији Археолошког института, у оквиру којег су дефинисани циљеви и послови Одељења, као и одредбе у руковођењу и издавању теренског материјала. Нови систем вођења документалистичких јединица Љубица Продановић је израдила кроз употребу централног регистра, у оквиру којег су издвојени:

1. Централна картотека – картони са подацима о археолошким локалитетима који су били предмет истраживања Археолошког института. У картону се налазе инвентарни бројеви и сигнатуре унетих документалистичких јединица ради њихове лакше претраге.

⁹¹² Milovanović 2022, 257–259.

2. Досијеи – регистратори са подацима са рекогносцирања и документација са археолошких ископавања, која у основи обухвата дневнике, белешке, скице, нивелманске и фото-дневнике, извештаје, картоне покретних налаза, гробне записнике и цртеже, финансијску документацију.
3. Фототека – евиденција негатива, фотографија и дијапозитива који су заведени под картонима у оквиру којих се налазе подаци о времену и месту снимања. Фототечка грађа поседује за сваки објекат инвентарски број и сигнатуру.
4. Планотека – евиденција теренских цртежа у одговарајућој на паусу и озолиду: ситуације, основе, пресеке, изгледе, детаље, реконструкције.

Током седамдесетих година, посао у вођењу документације, заједно са Љубицом Продановић, обављала су одређено време и дипломирани археолози Љиљана Бјелајац и Љубинка Бабовић на пројекту Београдска тврђава. Нешто касније пројектном тиму ће се прикључити Небојша Степановић. Осамдесете године донеле су нове руководеће промене унутар Документације као Организационе јединице Института. Године 1982. као нови документариста долази Софијана Стојковић, дипломирани археолог, која ће овај посао обављати формално до 1994. године. Вредно је истаћи да је она 1985. године отишла у Париз, на стручно усавршавање у вођењу документације из области археологије у трајању од шест месеци. У свом Извештају по повратку, навела је да се усавршавала у Националном центру за документацију споменичког наслеђа Француске, Центру за истраживање и аутоматске обраде у класичној археологији, Центру за истраживање мозаика на париском Универзитету, Документационом центру за фотографију и фотограметрију на истом универзитету, као и Центру за документацију UNESCO-ICOMOS. У свим овим центрима, укратко говорећи, Софијана се упознала с компјутерском аутоматском обрадом, претрагом података и њиховим базичним складиштењем. Међутим, чини се да њено стечено оперативно знање након повратка из Француске није максимално искоришћено у Документацији. Мало је архивских вести које говоре о даљем ангажовању Софијане Стојковић у обради теренског материјала. Чак ни њена магистарска теза *Примена информатике математичко-статистичког метода у области археологије*, према сећању старијих колега, није написана до краја. Процес „компјутеризације“, који је најављивао експанзију крајем 80-их у Археолошком институту, биће ипак доминантан у току прве половине треће предложене етапе развоја када ће водећу улогу у томе имати најпре Миомир Кораћ и касније Зоран Бошковић.

На почетку треће етапе предложеног историјског развоја и вођења Документације, догодиле су се кадровске промене. Након изненадне смрти Љубице Продановић 1992. године, у канцеларији Документације је, у време када је директор Археолошког института био Владимир Кондић, био ангажован само фотограф Небојша Борић. Према архивским подацима се може пратити историјат рада Организационе јединице тек од 1994. године, када као нови руководилац долази дипломирани археолог Зоран Бошковић, тада увелико ангажован на пројекту *Археолошка карта Србије*. Експанзија рачунара и усавршавање софтвера створили су нове идејне могућности за дигиталну обраду података, али, према доступним изворима и усменим сведочењима старијих колега Института, све је на крају остало само на покушајима. У овој етапи се документација и даље ручно обрађивала, евидентирала и водила, по јединственом систему који је установила Љубица Продановић.

Рад у Документацији Зорана Бошковића превасходно остаје упамћен по томе што је препознао значај информатичке технологије и дигитализације комплексне и

обимне документације. Он је покушао током тешких 90-их година да реализује аутоматску обраду археолошке теренске грађе и да створи археолошку информациону базу података за територију целе Србије у Документацији Института. Циљ је био лака претраживост и доступност теренских информација корисницима. Без обзира на то што је све остало на покушајима, Зоран Бошковић, заједно са Миомиром Кораћем, остаје упамћен као зачетник једне велике идеје.

Током 90-их година Миомир Кораћ је такође скренуо пажњу на значај примене археолошке базе за покретне налазе у оквиру које се, на првом месту, истичу прикупљање, обрада и дистрибуција података као централне делатности информационог система, чији је задатак био да омогући тачну, потпуну и правовремену информацију. Модел археолошке базе података Кораћ је креирао уз помоћ програма *Clipper*, који познаје 10 типова база. Наредни покушај у изради базе података за документацију Кораћ је представио у књизи *Супербазе за археологе*, која је пружала идејни нацрт израде централне базе података за теренски материјал. Особеност њеног садржаја се огледа у томе што је аутор представио све кораке који се односе на начин рада, почев од инсталације, преко општих појмова, до завршних ставки базе. Кораћ је, идући ставку по ставку, презентовао све могућности израде јединствене базе података за археолошке покретне налазе.

Теренска документација Археолошког института данас је распоређена у неколико засебних просторија. Њоме руководи кандидат дисертације од марта 2021. године, као стручни сарадник. На почетку, рад се одвијао на организацији и сређивању радног простора, као и набављању канцеларијског материјала који је неопходан за обављање послова у канцеларији Документације. За лакше вођење и евидентирање теренске археолошке документације коришћене су радне биографије и годишњи извештаји претходних сарадника који су обављали послове у Документацији, као и архивска грађа Института.

Уопштена структура аналогне научне и техничке документације Археолошког института подељена је у неколико целина: Централни регистар, досијеи, планотека, фототека, картотека, хемеротека. Према речима Зорана Бошковића, број документационих јединица је до 2017. године био следећи: у читаоници Института смештена је фототека – фотографије и негативи који се чувају у већ поменутих металним фиокама. Забележен је број од 6.881 негатива различитих формата, док фотографија има више од 150.000. Дијапозитиви, који се налазе у дрвеним кутијама, подељени су по формату у две групе: мањи (лајк), којих има 19.242, и велики формати, којих има 1.795. У ходнику Института распоређени су метални ормари у чијим фиокама се налази планотека, односно технички планови који потичу с археолошких истраживања, као и секцијске карте којих има више од 1.350. Број обрађених оригиналних планова и копија је око 12.000. Централна картотека, која поседује податке о локалитетима из бивше Југославије (СФРЈ), броји око 1.400 картона поређаних по азбучном реду. Кад је реч о картонима у централној картотеци, у којој су регистрована налазишта ван Југославије, њих има 393, и поређани су по абecedном реду.

Током године, сарадници Института подносе документаристи материјал с теренских истраживања, који се израђује према Правилнику о обрасцима за документацију која се води на археолошким истраживањима, прописан од стране Министарства културе и информисања Републике Србије. Нова приспела аналогна и дигитална документација се оверава печатом, на коме се уписује инвентарни број. Овај податак се затим уноси у главну инвентарну књигу и картон централне картотеке, а целокупна документација се ставља у засебан досије који добија нов регистарски број.

Фотографије и технички цртежи такође добијају своје регистарске бројеве, а након овере се смештају у фиокама фототеке и планотеке. Приликом издавања документације, корисници, односно запослени стручњаци Института, потписују реверс задужења, означен бројевима и текућом годином. За издавање документације лицима која не припадају радном научном колективу Института, потребно је одобрење Научног већа.

На самом почетку рад је био усмерен на процес дигитализације теренског материјала према прописаним стандардима Републике Србије како би се започело на изради Централне базе података за документацију. У првом таласу (2021–2023) приступило се интензивној дигитизацији документације (досијеи, фототека и планотека), која још увек траје. Након добијеног узорка, и издвојене прве фазе метаподатака, почело се с идејним нацртом израде Централне базе у којој ће корисници лакше и брже долазити до потребних података. Документариста се најпре упознао с већим делом заведене теренске грађе Института с намером да се створи јасна слика о општем стању, садржини, обиму, типологији и степену очуваности израђеног материјала. На основу затеченог увида и приступа дигитизацији, створили су се услови за дефинисање врсте, обима и начина израде метаподатака преко којих ће база бити претражива. Треба напоменути да је током реализације овог подухвата, руководилац обавио консултације са сарадницима из других сродних наука – архитеката, историчара уметности, затим стручњака из области информатике, архивистике и документаристике, како би финални приступ дигиталној информативној бази био што јаснији и квалитетнији. Паралелно с добијеним саветима, разговори су вршени и с одређеним стручњацима којима је управа Археолошког института дала задатак да израде базу.

Поред старе документације, која се након дигитизације интегрише у претраживу базу података, и нова документација улази у систем претраге. Посебан вид вођења дигиталне документације, који се јавља интензивније од друге деценије 21. века код сарадника Археолошког института, односи се на употребу нових дигиталних алата који се користе за обраду покретних и непокретних археолошких налаза приликом рада на терену. У новије време све више се спроводи израда фотограметрије, примена геофизике или анализа добијених резултата помоћу ГИС програма, који постаје незаобилазан приликом теренских истраживања. У овом програму, као што је већ више пута истакнуто, добијају се показатељи који се односе на генерисање података о висинама и картографску пројекцију, затим приказ међусобне повезаности, просторне анализе и могуће визуелне комуникације археолошких локалитета, унутар географске области која је предмет истраживања. Такав приступ у изради научне и техничке документације условљавао је и посебан начин вођења теренске грађе Археолошког института. Дигитално инвентарисање покретних и непокретних археолошких налаза, фотограметрије, затим генерисање података који су добијени ГИС методом и геофизичке интерпретације, указали су на потребу стварања једне нове, јединствене оперативне документационе консолидације у регистровању археолошких података.

Овај процес се, такође, сам по себи намеће у будућности, јер се тако спроводи и заштита грађе. Одређен део теренске документације данас је оштећен, док су старији цртежи, и текстови који су писани писаћом машином, почели да бледе. Таква документација има приоритет у спровођењу дигитализације. Она се скенира у канцеларији документације или копирицима у Београду које поседују већи скенер на којима могу да се обухвате дужи и шири технички планови. На крају године, надлежним органима Института, документариста подноси годишње Извештаје о раду.

Централна база за документацију Археолошког института замишљена је да буде претражива према општим јединицима које ће кориснику омогућити једноставнији увид у дигитализован теренски материјал. Циљ је организација дигиталних археолошких документа на начин који омогућава лакшу претрагу и приступ до потребних података. Први корак у претраживању омогућује одабир административно-територијалних области (општине, управни окрузи и региони) у оквиру којих излази списак свих локалитета који су били предмет истраживања сарадника Института. Претрага је омогућена на основу одабира локалитета, руководиоца истраживања или хронолошкој припадности. Након издвојених општих јединица претраге, корисник добија увид у документалистичку грађу која је издвојена по типовима: дневник, извештај, картони налаза, теренски цртежи, фотографије итд. За сваки тип документације биће издвојени метаподаци који кориснику омогућују јаснији преглед траженог материјала. На крају претраживања и одабира документације, могуће је експортирати жељени садржај за даљу научну обраду.

Сумирајући историјат и структуру Документације Археолошког института у целини, могу се донети још неки закључци. Паралелно с теренским радом, настаје и документација која представља сведочанство обављених послова. Милутин и Драга Гарашанин су с правом истакли да археолошка ископавања без вођења документације немају никакву вредност. Међутим, након њене израде, спроводе се остали кораци који се морају с пуном пажњом пратити и реализовати како би документација била доступна корисницима за даљи научни рад. Овде се, пре свега, мисли на њено инвентарисање, систематизацију, заштиту и складиштење. Наведене задатке обавља руководиоца Документације, који има пуну одговорност током њеног преузимања и даљег документовања. Кроз историјат рада Документације, која данас има статус Организационе јединице Археолошког института, можемо препознати пет важних догађаја који су утицали на развој израде и руковођења теренског материјала:

- Сарадници Археолошког института су још пре оснивања предвидели значај у изради теренске документације. У Елаборату је Александар Дероко навео материјал који је неопходан за рад на терену као и формирање одређених документалистичких јединица. Након оснивања, дефинисан је радни план установе је предвиђао проучавање јужнословенских народа на бази археолошке документације. Овај податак у основи подразумева да се проучавање примарно врши на основу добијених археолошких извора који се, поред материјалног присуства, сагледавају и кроз израђену документацију.
- Обезбеђивање материјалних услова и простора за рад на изради и инвентарисању документације. У почетку су Владимир Петковић и његови сарадници настојали да обезбеде просторије и услове за израду документације. Како се она временом повећавала, приступило се инвентарисању од 1954. године када је набављена Главна инвентарна књига за унос документалистичких јединица који ће бити на снази по истом систему све до данашњих дана.
- Ангажовање руководиоца Документације. Стручњак који ће бити задужен за документовање, заштиту и складиштење документације почео је с радом 1955. године. Присуство документаристе и дефинисање послова за посебно издвојен стручни кадар унутар Археолошког института омогућени су услови за даља проучавања научних сарадника.
- Дефинисана структура документације: централна картотека, досијеи, планотека, фототека, картографске секције и хемеротека. Систем претраге кроз централни регистар аналогне документације омогућен је захваљујући тимском залагању

Љубице Продановић и Владислава Поповића. Такав начин вођења и издавања документалистичких јединица пружа једноставнију и бржу претрагу. Под општим подацима, на картици унутар централног регистра се уносе називи локалитета и објекта који су били предмет истраживања, хронолошка опредељеност, време истраживања и руководиоци пројекта, као и бројчани садржај теренске документације која је у одређеној години настала током археолошких радова.

- Дигитализација теренског материјала. У новије време, када оперативна експанзија добија већи замах, руководилац има обавезу да прати савремене токове у дигиталној обради, изради, инвентарисању, складиштењу и претраживању документалистичких јединица. Поред бројних покушаја да се приступи савременој обради података, почев од 90-их година 20. века, коначна реализација новог система у руковођењу података, уз примену различитих оперативних програма, алата и метода, јавила се у тренутку када је дигитална обрада документације постала саставни део археолошких истраживања. Упоредо с применом нових технолошких иновација, након 2021. године приступило се дигитизацији аналогне документације Археолошког института. Овакви поступци су омогућили даљу дигитализацију уз помоћ иновативних информатичких технологија, који су створили услове за израду Централне базе података. Израдом Централне базе од стране стручњака из оперативних области, корисницима ће бити омогућен јединствен приступ, увид и претрага документалистичких јединица.

Сви горе издвојени историјски догађаји су се односили на унутрашњи развитак Документације Археолошког института. Потребно је напоменути да су сарадници установе у неколико наврата сугерисали да је неопходно објединити документацију на нивоу целе Србије у оквиру археолошких установа (институти, музеји, заводи, факултети). Међу првима који су упутили јавни апел за такав приступ била је Мирјана Ћоровић Љубинковић, на конференцији у Охриду 1961. године. Она се залагала за стварање уједначене терминологије у оквиру специјалне централне *документалистичке службе*, како би се створили темељи у решавању даљих проблема. Полазно решење било је формирање документације „уједначене“ по садржини и свим доступним подацима, с циљем да се они сакупе на једном месту и адекватно систематизују, све са крајњом намером да грађа буде прегледна и доступна свим стручњацима. Исте године је сличан апел изнео и Одбор за проучавање питања материјалне културе при САН, чији је потписник био Александар Дероко. Одбор је имао предлог да обједини документацију с археолошких истраживања, али и других сродних наука (нпр. етнологија). Много година касније Милутин Гарашанин је у интервјуу за први број *Гласника Српског археолошког друштва* истакао да је реализација уједначавања документације могућа само кроз доступност и израду специјалних типова образаца, који морају да се примењују током свих археолошких ископавања у земљи.

У контексту обједињавања археолошких података, треба напоменути Информациони систем из области археологије којег је замислио Миомир Кораћ крајем 80-их година. Важност овог идејног пројекта односио се и на модерна повезаност са сродним археолошким институцијама у земљи и иностранству, као и доступност података корисницима у трајању од 24 часа дневно. Посебно треба напоменути базу из области нумизматике, покретних археолошких налаза, као и епиграфских приказа и споменика средњовековне културне баштине коју је Археолошки институт израдио у

сарадњи с Математичким институтом. Крајњи циљ ове археолошке базе била је доступност и повезивање са сличним базама у земљи и иностранству.

Покушај обједињавања документације кроз аутоматску обраду археолошке документације и стварање археолошке информационе базе података за територију целе Србије имао је и Зоран Бошковић. Он је настојао да током тешких 90-их година, кроз пројекат *Археолошка карта Србије*, реализује оперативну обраду теренске научне и техничке документације и мрежни систем уноса података. У новије време је Александар Костић, директор АВА САНУ, с пуним правом предлагао обједињавање дигитализоване грађе културног наслеђа: „Неопходно је постојање институције која би се старала о дигитализацији и чија делатност би, између осталог, обухватала: Обједињено целокупно дигитализовано културно наслеђе и која би, поред централног регистра (који би био под надзором Министарства), била чвориштве у које би се стицало и из кога би се могло приступити дигитализованој грађи у свим установама културе и осталим установама и приватним колекцијама чија је грађа дигитализована по прописаним стандардима.“⁹¹³

Приступ који се односи на појамове уједначавања и обједињавања је само један од услова који треба да допринесе реализовању једног важног пројекта у српској археологији. То би било умрежавање документационих јединица у оквиру свих археолошких установа, како би научни радници имали што бољи и јаснији увид у целокупан документациони материјал кроз историјат рада. Да би се ова идеја реализовала, потребно је донети одређене законске норме и приступити општој дигитализацији, која ће даље умрежити сва одељења документације у земљи. Такав приступ, у којем је дигитално обједињена и као извор информација доступна научна и техничка документација на нивоу целе државе, свакако ће бити важан корак у даљем развоју српске археологије.

⁹¹³ Костић 2019, 20.

СКРАЋЕНИЦЕ

ААИ – Архив Археолошког института

АВА САНУ – Аудиовизеулни архив Српске академије наука и уметности

АЈ – Архив Југославије

АНМС – Архив Народног музеја Србије

АСАНУ – Архив Српске академије наука и уметности

AutoCAD – *Computer Aided Design*

GIS – *Geographic Information System*

Гласник САД – Гласник Српског археолошког друштва

GPS – *Global Positioning System*

3D – *Three Dimensional*

Д – Досије

ДАИ – Документација Археолошког института

ДАС – Државни архив Србије

DEM – *Digital Elevation Model*

DL – Дијарозитив лаж

DPI – *Dots Per Inch*

ИСА – Информациони систем из археологије

ЈА – Југословенска армија

ЈВуО – Југословенска војска у отаџбини

JPEG – *Joint Photographic Experts Group*

ЛРГ – Легат Радослава Грујића

LiDAR – *Light Detection and Ranging*

Краљевина СХС – Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца

МПО – Мејлови послати

МПР – Мејлови примљени

MS Access – *Microsoft Access*

МСПЦ - Музеј Српске православне цркве

НО – Народни одбор
НРС – Народна Република Србија
PDF – *Portable Document Format*
РБК – Рубобушни картони
РС – Република Србија
САН – Српска академија наука
САНУ – Српска академија наука и уметности
СКА – Српска краљевска академија
СРС – Савезна Република Србија
СССР - Савез Совјетских Социјалистичких Република
SQL – *Structured Query Language*
РТС – Радио-телевизија Србије
TIFF – *Tag-based Image File Format*
ФНРЈ – Федеративна Народна Република Југославија
СФРЈ – Социјалистичка Федеративна Република Југославија
UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
CD-R – *Compact Disc Recordable*
Qnap – *Quality Network Appliance Provider*
WDL – World Digital Library

ЛИТЕРАТУРА

- Аноним**, 1959. Извештај о десетогодишњем раду Археолошког института Српске академије науке у периоду од 1957. до 1957 године, *Старинар IX-X* (н.с.), 447-450.
- Аноним**, 1975. Биографија Ђорђа Мано-Зисија, *Зборник Народног музеја VIII* (Београд), 7-8.
- Аноним**, 1979. Библиографија др Мирјане Ђоровић Љубинковић, *Зборник Народног музеја X-XI* (Београд), 8-18.
- Антоновић, Д.** 2016. Борислав Јовановић (1930-2015), *Старинар LXVI* (н.с.), 216-219.
- Антоновић, Д.** 2017. Археолошки институт и Српско археолошко друштво, у: В. Бикић и Ј. Шарић, ур. *Mnemosynon Firmitatis. Седамдесет година археолошког института (1947-2017)*, Београд, 53-55.
- Антоновић, Д.** 2023. 140 година Српског археолошког друштва, *Гласник Српског археолошког друштва 39*, 7-25.
- Анастасијевић, Д.** 1922. Откопавање Немањине св. Богородице код Куршумлије, *Старинар I* (трећа серија), 47-55.
- Ацић, С.** 2003. Архивистика и усмени извори, *Архив IV/1-2*, 48-53.
- Бабић, С., Томовић, М.** 1996. (прир.) *Милутин Гарашанин. Разговори о археологији*, Београд.
- Вакаршић, К.** 1990. Arheološka dokumentacija – arheološka publikacija – ekspertni muzejski sistem, *Iz muzejske prakse*, 1-2 (89-90), 56-59.
- Вандовић, А.** 2014. Музејски курс и археологија током II свetskог рата у Београду, *Етноантрополошки проблеми* (н.с.) 9/3, 625-645.
- Вандовић, А.** 2019. *Miodrag Grbić i nastanak kulturno-istorijske arheologije u Srbiji*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet.
- Баришић, Ф.** 1955. (обр.) Приск, у: Г. Острогорски, ур. *Византијски извори за историју народа Југославије I*, 7-16.
- Басаргина, Е. Ю.** 2004. Археологический институт им. Н. П. Кондакова (*Seminarium Kondakovianum*). По материјалам архивов Праги, у: Медведев, И. П. ред. *Мир Русской Византистики. Материалы архивов Санкт-Петербурга*, Санкт-Петербург, 766-811.
- Бикић, В.** 2017а. Научни пројекти и истраживачке теме, у: В. Бикић и Ј. Шарић, ур. *Mnemosynon Firmitatis. Седамдесет година археолошког института (1947-2017)*, Београд, 94-96.
- Бикић, В.** 2017б. Научно-истраживачки пројекат за Београдску тврђаву, у: В. Бикић и Ј. Шарић, ур. *Mnemosynon Firmitatis. Седамдесет година археолошког института (1947-2017)*, Београд, 211-218.
- Бикић, В.** 2020. Марко Поповић (1944-2020), *Гласник Српског археолошког друштва 36*, 451-456.
- Бојовић, Д.** 1984. Историјат Музеја града Београда са посебним освртом на рад Археолошког одељења, *Гласник Српског археолошког друштва 1*, 51-59.

- Бошковић, Ђ.** 1936. Оснивање и делатност Бановинске археолошке комисије при Моравској бановини, *Старинар* X-XI, 193-194.
- Бошковић, Ђ.** 1950а. Уводна реч, *Старинар* I (н.с.), 3-4.
- Бошковић, Ђ.** 1950б. Општи оквирни план рада Археолошког института Српске академије наука, *Старинар* I (н.с.), 283-285.
- Бошковић, Ђ.** 1953. Уводна реч, у: Бошковић, Ђ. ур. Археолошки споменици и налазишта у Србији I. *Западна Србија*, Београд, VI-VII.
- Бошковић, Ђ.** 1956. (ур). Археолошки споменици и налазишта у Србији II. *Централна Србија*, Београд,
- Бошковић, Ђ.** 1956. (ур.) Владимир Р. Петковић, *Старинар* VI-VI (н.с.), XI-XII.
- Бошковић, Ђ.** 1959а. Наша археологија – данас. Поводом десетогодишњице рада Археолошког института САН, *Старинар* (н.с.) IX-X/1958-1959, 1-5.
- Бошковић, Ђ.** 1959б. ур. *Старинар* IX-X (н.с.), *Извештај о десетогодишњем раду Археолошког института Српске академије наука у периоду од 1947. до 1957. године*, 447.
- Бошковић, Ђ.** 1969а. Двадесет година Археолошког института, *Старинар* (н.с.) XIX, 1-12.
- Бошковић, Ђ.** 1969б. Милорад Панић-Суреп, *Старинар* XIX (н.с.), 319-320.
- Бошковић, Ђ.** 1972. Невенка Спремо Петровић (1925-1970), *Старинар* XXI (н.с.), 197-199.
- Воšković, Ђ.** 1972. О nužnosti arheoloških istraživanja na desnoj obali donjeg toka Dunava između Kladova i ušća Timoka, у: *Zaštitna arheološka istraživanja na području Ključa (Đerdap II) 1973-1978*, Београд, 1-2.
- Бошковић, Ђ.** 1980. Радивоје Љубинковић (1910-1979), *Старинар* XXX (н.с.), 157-158.
- Бошковић, Ђ.** 1983. Развој археолошке науке после ослобођења, у: М. Гарашанин, ур. *Споменица Српског археолошког друштва (1883-1983)*, Београд, 41-75.
- Воšković, Z.** 1991. Računari u arheologiji. Arheološka karta Srbije. Metodologija rada, *Praksa* 11-12, 58-60.
- Бошковић З.** 1993. Компјутерска обрада локалитета/налаза у пројекту Археолошка карта Србије, *Гласник Српског археолошког друштва* 9, 137-142.
- Бошковић, З.** 1996. Методолошки приступ организацији документације Археолошког института, *Гласник Српског археолошког друштва* 12, 233-237.
- Бошковић, З.** 2017. Документовање резултата истраживања у Археолошком институту, у: В. Бикић и Ј. Шарић, ур. *Mnemosynon Firmitatis. Седамдесет година археолошког института (1947-2017)*, Београд, 265-269.
- Броз-Тито. Ј.** 1948. Упутство о евиденцији лица која подлежу војној обавези, а запослена су на грађанским дужностима у надлештвима, установама, предузећима и организацијима (III), у: *Министарство народне одбране – Поверљиво, бр. евиденције 9942*, Београд, 23-38.
- Бугарски, И., Иванишевић, В.** 2014. Примена аерофотографије у српској археологији, *Саопштења* XLVI, 251-263.
- Gearey, V., Chapman, H.** 2006. Digital gardening': an approach to simulating elements of palaeovegetation and some implications for the interpretation of prehistoric sites and landscapes, in: Evans, T. and P. Daly, eds. *Digital Archaeology. Bridging method and theory*, London-New York, 154-172.

- Валтровић, М.** 1874. Говор којим је изасланик Српског ученог друштва за снимање уметничких старина по Србији Михаило Валтровић отворио други излог снимака архитектонских, скулпторских и живописних (14. Априла 1874. год.), *Гласник Српског ученог друштва* XLI, 399-352.
- Валтровић, М.** 1883. Господину Министру Просвете и Црквених послова, in: Korać, M. 2019. *Viminacium. Urbs et Castra Legionis. Research, Protection, Presentation and Valorisation*, Belgrade.
- Валтровић, М.** 1884а. (ур.) Позив на упис у чланство Српског археолошког друштва, *Старинар* I/1, 1-4.
- Валтровић, М.** 1884б. (ур.) Статут Српског археолошког друштва, *Старинар* I/1, 1-6.
- Валтровић, М.** 1884с. Откопавања у Костолцу, *Старинар* I/1, 3-14.
- Валтровић, М.** 1885. Српске црквене старине на Будим-пештанској земаљској изложби, *Старинар* II/4, 101-121.
- Валтровић, М.** 1902. Народни музеј у 1902. години, *Годишњак* XVI СКА, 191-201.
- Валтровић, М.** 1896. Извештај о раду у Народном музеју године 1896, *Годишњак* X СКА, 165-198.
- Van Damme, T.** 2015. Computer Vision Photogrammetry for Underwater Archaeological site Recording in a Low-Visibility Environment, *The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences*, Vol. XL-5/W5, Underwater 3D Recording and Modeling, (16–17 April 2015), Piano di Sorrento, 231-238.
- Васић, М. М.** 1903. Извештај о ископавањима у Костолцу у 1903. години, *Годишњак* XVII СКА, 248-259.
- Васић, М. М.** 1908. Народни музеј у 1908. год. *Годишњак* XXII СКА, 147-179.
- Васић, М. М.** 1911. Народни музеј у 1911. год. Извештај о раду, *Годишњак* XXV СКА, 246-285.
- Васић, М. М.** 1912. Народни музеј у 1912. год, *Годишњак* XXVI СКА, 180-202.
- Васић, М. М.** 1927. Археолошки институт Срба, Хрвата и Словенаца, *Српски књижевни гласник* XXII-1, 33-43.
- Васић, М. М.** 1932. *Праисторијска Винча I. Индустија цинабарита и косметика у Винчи*, Београд.
- Васић, Р. М.** 1997. Педесет година Археолошког института, *Старинар* (н.с.) XLVIII, 9-14.
- Васић, Р. М.** 2001. *Археолошки институт. Монографија*, Београд (необјављен рукопис).
- Васић, Р.** 2008. Маја Паровић Пешикан (1932-2008), *Старинар* LVIII (н.с.), 216-217.
- Васић, Р.** 2016. Војислав Трбуховић (1930-2015), *Старинар* LXVI (н.с.), 213-215.
- Васић, Р.** 2017. Археолошки институт и археологија у Србији, у: В. Бикић и Ј. Шарић, ур. *Mnemosynon Firmitatis. Седамдесет година археолошког института (1947-2017)*, Београд, 9-14.
- Величковић, М.** 1975. Народни музеј за време управе Михаила Валтровића (1881-1905), *Зборник Народног музеја* VIII (Београд), 611-645.

- Vinski, Z.** 1948. Nešto o značenju arheoloških iskanjanja, *Historijski zbornik* I, 194-200.
- Витезовић, С.** 2017. Научна сарадња Археолошког института, у: В. Бикић и Ј. Шарић, ур. *Mnemosynon Firmitatis. Седамдесет година археолошког института (1947-2017)*, Београд, 56-65
- Витковић, Г.** 1884. прир. Извештај. Написао 1733. Максим Радковић, егзарх београдског митрополита, *Гласник Српског ученог друштва* 56, 123-326.
- Вујовић, М.** 2012. „Предности и мане дигитализације“, у: Будаћ, Ј. ур. *Зборник радова са Саветовања Друштва архивских радника Војводине*, Зрењанин, 19-20. септембар (2011), Друштво архивских радника Војводине, Нови Сад, 139-145.
- Vukadinović, M.** 2011. *Primena geofizike u arheologiji*, Kraljevo.
- Вулић, Н.** 1941-48. Извештај Др Јанка Шафарика из год. 1865 о његовом археолошком путовању, *Споменик СКА ХСVIII*, 257-268.
- Vučković Todorović, D.** 1964. Početni radovi Arheološkog instituta na istraživanju arheološkog spomenika priobalnog pojasa Dunava, *Arheološki pregled* 6, 49-51.
- Вучковић Тодоровић, Д.** 1965. Др Растислав Марић, *Старинар* (н.с.) XIII/XIV, 327.
- Гавела, и др.** 1963. Катедра за археологију, у: *Сто година Филозофског факултета*, Београд, 273-286.
- Гавриловић, Ј., Дукић, Д.** 2014. *Реке Србије*, Београд.
- Гарашанин, М.** 1950. Задаци археологије у Србији, *Историјски гласник* 1-2, 123-132.
- Гарашанин, М., Гарашанин, Д.** 1953. *Приручник за археолошка ископавања*, Београд.
- Гарашанин, М.** 1983. Српско археолошко друштво од 1883. до 1983, у: М. Гарашанин, ур. *Споменица Српског археолошког друштва*, Београд, 9-16.
- Годишњак XXXV СКА** 1926. *Библиотека*, 320-321.
- Годишњак XLIV СКА** 1934. *Записници Академијиних скупова. Академије филозофских наука*, 37-49.
- Годишњак XLIV СКА** 1935. *Скупови Академије филозофских наука*, 35-43.
- Годишњак XLVIII СКА** 1938. *Океанографски институт*, 171-174.
- Годишњак LXVIII СКА**, 1938. *Скупови Академије друштвених наука*, 59-77.
- Годишњак XLIX СКА** 1939. *Скупови Претседништва*, 83-89.
- Годишњак XLIX СКА** 1939. *Скупови Претседништва*, 118-131.
- Годишњак XLIX СКА**, 1939. *Свечани годишњи скуп Српске краљевске академије 6. марта 1940. год*, 157-171.
- Годишњак XLIX СКА**, 1939. *Рад у Академији*, 178-180.
- Годишњак XLIX СКА** 1939. *Везе Српске краљевске академије са Југословенском академијом у Загребу и Академијом знаности у Љубљани*, 182-183.
- Годишњак XLIX СКА** 1939. *Нова зграда за Академијине потребе*, 191-192.
- Годишњак L СКА** 1940. *Скупови Академије филозофских наука*, 49-58
- Годишњак L СКА** 1940. *Нова зграда за Академијине потребе*, 165-166.

- Годишњак** LI САН 1941-1944. *Скупови Претседништва*, 34-67.
- Годишњак** LI САН 1941-1944. *Извештај секретара о раду и стању Академије у 1943. години*, 234-255.
- Годишњак** LI САН 1941-1944. *Извештај секретара о стању и раду Академије у 1944. години*, 321-334.
- Годишњак** LI САН 1941-1944. *Скупови целокупне Академије*, 305-320.
- Годишњак** LII САН 1945. *Скупови Академија филозофских и друштвених наука и Академије уметности*, 51-64.
- Годишњак** LII СКА 1945. *Скупови Претседништва*, 65-93.
- Годишњак** LII СКА 1945. *Свечани годишњи скуп Српске академије наука*, 116-129.
- Годишњак** LII САН 1945. *Извештај о стању и раду Српске академије наука у 1945. са кратким освртом на живот њен за време 1941–1944*, 130-143.
- Годишњак** LII САН 1945. *О стању и раду Српске академије наука у 1945. години*, 144-153.
- Годишњак** LII САН 1945. *Регистар*, 168-181.
- Годишњак** LIII САН 1946. *Скупови Академије природних наука*, 21-40.
- Годишњак** LIII САН 1946. *Скупови Претседништва*, 51-91.
- Годишњак** LIII САН 1946. *Седнице Институтске комисије Претставништва Српске академије наука*, 92-113.
- Годишњак** LII САН 1946. *Скупови целокупне Академије*, 114-124.
- Годишњак** LIII САН 1946. *Главни годишњи скуп 29. марта 1947. године*, 125-129.
- Годишњак** LIII САН 1946. *Биографије и библиографије, Георгије Острогорски*, 208-212.
- Годишњак** LIV САН 1947. *Закон о Српској академији наука. Опште одредбе*, 1-4.
- Годишњак** САН LIV 1947. *Српска академија наука. Претседништво*, 17.
- Годишњак** LIV САН 1947. *Археолошки институт*, 41-42.
- Годишњак** LIV САН 1947. *Седнице Одбора за вођење послова Српске академије наука*, 102-144.
- Годишњак** LIV САН 1947. *Скупови Претседништва*, 145-258.
- Годишњак** LIV САН 1947. *Седнице Институтске комисије Претседништва Српске академије наука*, 259-379.
- Годишњак** LIV САН 1947. *Извештаји академијиних института о раду у 1947. години*, 399-520.
- Годишњак** LIV САН 1947. *Извештаји академијиних института о раду у 1947. години. Археолошки институт*, 476-486.
- Годишњак** LIV САН, 1947. *Биографије и библиографије, Др Владимир Р. Петковић*, 543-560.
- Годишњак** LV САН 1948. *Персонални састав. Византолошки институт*, 42-43.

Годишњак LV СКА 1948. *Седнице Институтске комисије Претседништва Српске академије наука*, 105-130.

Годишњак LV САН 1948. *Скупови одељења друштвених наука. Извештаји института*, 221-261.

Годишњак LV САН 1948. *Извештај о раду Археолошког института*, 232-237.

Годишњак LVI САН 1949. Персонални састав института. *Археолошки институт*, 16-41.

Годишњак LVI САН 1949. *Скупови пленума Претседништва Српске академије наука*, 45-68.

Годишњак LVI САН 1949. *Записници скупова Извршног одбора Претседништва САН*, 69-116.

Годишњак LVI САН 1949. Извештај о раду Института при Одељењу друштвених наука у 1949. години. *Археолошки институт*, 289-300.

Годишњак LVII САН 1950. Персонални састав института. *Археолошки институт*, 49-50.

Годишњак LVII САН 1950. *Скупови Извршног одбора Претседништва САН*, 86-152.

Годишњак LVII САН 1950. Скупови Одељења друштвених наука. Извештаји института. *Археолошки институт*, 400-414.

Годишњак LVIII САН 1951. Одељење друштвених наука. *Археолошки институт*, 302-311.

Годишњак LIX САН 1952. Извештај о раду института Одељења друштвених наука. *Археолошки институт*, 316-323.

Годишњак LX САН 1953. *Одељење друштвених наука. Археолошки институт*, 287-294.

Годишњак LXI САН 1954. *Извештаји Одељења друштвених наука. Археолошки институт*, 138-145.

Годишњак LXII САН, 1955. *Извештај о раду Института Одељења друштвених наука. Археолошки институт*, 167-175.

Годишњак LXIII САН 1956. *Извештај о раду Института. Одељење друштвених наука. Археолошки институт*, 165-173.

Годишњак LXVI САН 1959. *Извештај о раду Института. Одељење друштвених наука. Археолошки институт*, 192-199.

Годишњак LXVII САН 1960. *Извештај о раду Института. Одељење друштвених наука. Археолошки институт*, 229-236.

Golubović, S. (i dr.). 2017. *Digitalna obrada arheoloških celina na Viminacijumu, Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2015. godini*, Beograd, 111-117.

Грбић, М. 1928. Извештај о раду у Народном музеју у 1927. години. Преисторијско одељење (према М. Миловановић), *Годишњак XXXVII СКА*, 197-201.

Грбић, М. 1931. Извештај о раду у Историјско-уметничком музеју у 1931. години. Античко одељење (према М. Миловановић), *Годишњак XL СКА*, 236-238.

- Грбић, М.** 1950. Градиште код Кикинде, *Старинар* I (н.с.), 113-118.
- Грин, К.** 2003. *Увод у археологију. Историја, принципи и методи модерне археологије*, Београд.
- Zubrow, E.** 2006. Digital Archaeology, in: Evants, T. and P. Daly, eds. *Digital Archaeology. Bridging method and theory*, London-New York, 8-27.
- Gušić, S.** 1996. Traian's Brige – A Contribution Towards its Reconstruction, in: P. Petrović, ed. *Roman Limes on the Middle and Lower Danube*, Belgrade, 259-261.
- Dean, M.** et al. 1992. *Archaeology Underwater. The NAS guide to principles and practice*, London.
- Дероко, А., Здравковић, И.** 1950. Још о камену са натписом из Дренове код Пријепоља, *Старинар* I (н.с.), 183-184.
- Дероко, А.** 1956. Радослав Грујић, *Старинар* V-VI (н.с.), 401-402.
- Динић, М.** 1957. Епоха Браничева, у С. Марковић, ур. *Пожаревачки алманах*, Пожаревац, 12-18.
- Драгашевић, Ј.** 1874. Планине по Хомољу. Из путовања по Србији, *Летопис Матице српске* 116, 59-90.
- Драгашевић, Ј.** 1875. Долине по Хомољу. Из путовања по Србији, *Летопис Матице српске* 118, 77-92.
- Драгашевић, Ј.** 1876. Принос за географију Србије. Млава и Пек. С картом Хомоља, *Гласник Српског ученог друштва* XLIII, 261-346.
- Драгашевић, Ј.** 1877. Археолошкиско-географиска истраживања, *Гласник Српског ученог друштва* XLV, 1-128.
- Душанић, С.** 1954. *Музеј Српске Православне цркве у Београду*, Београд.
- Ђоковић, Г.** 2012. Дигитализација најзначајнијих старих српских ћирилских рукописа и гравира, у: Вранеш, А. (и др.) ур. *Дигитализација културне и научне баштине. Универзитетски репозиторијум и учење на даљину*, Београд, 381-395.
- Ђукић, Р. (и др.).** 2012. Onlajn kursevi digitalizacije. Od koncepta do prvog digitalizovanog objekta, у: Вранеш, А. (и др.) ур. *Дигитализација културне и научне баштине. Универзитетски репозиторијум и учење на даљину*, Београд, 353-354.
- Ђорђевић, Б.** 2010. *Архивистички појмовник*, Београд.
- Ђорђевић, Б.** 2012. *Пола века науке о књижевности. Институт за књижевност и уметност 1962-2012*, Београд.
- Ђорђевић И.** 1984. Владимир Петковић, уредник *Старинара* од 1931-1954. године, *Старинар* XXXV (н.с.), 41-49.
- Ђурић, Б.** 1997. Љубинковић Радивоје, у: Ћирковић, С., Михаљчић, Р. прир. *Енциклопедија српске историографије*, Београд, 471-472.
- Живић, М.** 2022. Ана Премк (1937-2022), *Старинар* LXXII (н.с.), 371.
- Зеленовић, Р.** 2019. Аудиовизуелни архив и Центар за дигитализацију САНУ: Покушај достизања високих стандарда у дигитализацији културног наслеђа, у: Ђ. Кутлача (и др.), ур. *Примена дигитализације у култури и науци*, Београд, 21-30.
- Зотовић, Љ.** 1957а. Ритуално клање бика као остатак античког култа плодности, *Старинар* VII-VIII (н.с.), 151-157.

- Зотовић, Љ.** 1957b. Критике и прикази, *Старинар* VII-VIII (н.с.), 424.
- Зотовић Жунковић, Љ.** 1959. Критике и прикази, *Старинар* IX-X (н.с.), 402-403.
- Иванишевић, В., Бугарски, И.** 2012. Примена LiDAR технологије у анализи топографије Маргума/Мораве и Кулича, *Старинар* LXII/2012 (н.с.), 239-255.
- Иванишевић, В., Бугарски, И.** 2015. Дигитална фотограметријска снимања античких и средњовековних локалитета у Србији, *Саопштења* XLXVII, 165-180.
- Иванишевић, В. (и др.).** 2016. Римско насеље и занатски центар у Малој Копашници, у: Перић, С. Булатовић, А. ур. *Археолошка истраживања на Аутопуту Е75 (2011-2014)*, Београд, 47-70.
- Иванишевић В. (и др.).** 2017. Примена дигиталне археологије у заштитним истраживањима: пример Мале Копашнице, *Саопштења* XLIX, 229-249.
- Иванишевић В. (и др.).** 2018. Примена историјско-археолошког географског информационог система у истраживањима Царичиног града и околине, *Саопштења* L 259-279.
- Илић, Д.** 1939. Извештај Народне библиотеке, *Годишњак* XLIX СКА, 299-310.
- Илић, О.** 2020. Зоран Бошковић (1957-2020), *Старинар* LXX (н.с.), 293.
- Исић, М.** 2014. *Угашен, а да није засијао. Институт за изучавање села САН 1947-1954*, Београд.
- Јанковић, М.** 2018. *Археолошке путање и странпутице Адама Оришића*, Ниш–Београд.
- Јацановић, Д., Живковић, Ј.** 2000. Археолошке „белешке“ Николе Крстића, *Vitinasijum* 11, 111-154.
- Јевтић, М.** 2004. *Прочитавања прошлости. Разговори са Ђурђем Бошковићем*, Београд.
- Јеж, Ж.** 1984. Неке могућности примене компјутера и компјутерске технике у археологији, *Гласник Српског археолошког друштва* 1, 27-32.
- Јовановић, В.** 1997. Ћоровић-Љубинковић Мирјана, у: Ћирковић, С., Михаљчић, Р. прир. *Енциклопедија српске историографије*, Београд, 690.
- Јовановић, В.** 2004. Ново Брдо. Средњовековни град, у: М. Омчикус, ур. *Ново Брдо* Београд, 10-161.
- Јовановић, В.** 1965. Praistorijski lokaliteti na desnoj obali Dunava od Dubravnice do Radujevca, *Arheološki pregled* 7, 67-69.
- Јордановић, Б.** 2000. ур. Биографије, у: *Министарство просвете и министри Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевине Југославије*, Београд, 115-157.
- Калић, Ј.** 1973: Област Смилис у XII веку, *Зборник радова Византолошког института* XIV/XV, 29-39.
- Каниц, Ф.** 1985. *Србија. Земља и становништво од римског доба до краја 19. века*, књ. I Београд.
- Каровић, Г.** 1995. Подводна археологија и код нас, најзад, *Гласник друштва конзерватора Србије* 19, 57-59.

- Каровић, Г., Ненадовић, М.** 2004. Подводна археолошка истраживања остатака Трајановог моста, *Гласник друштва конзерватора Србије* 28, 64-67.
- Каровић, Г.** 2014. Подводна културна баштина, у: *Национална комисија за УНЕСКО. Сједињавање различитости*, Нови Сад, 98-103.
- Караџић Стефановић, В.** 1826. Почетак описанија Српски намастира, у: Павић, М. прир. Даница 1826-1829, 1834. *Издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Караџића* (1864-1964), 1969, Београд, 35-52.
- Караџић Стефановић, В.** 1827. Географическо-статистическо описаније Србије, у: Павић, М. прир. Даница 1826 -1829, 1834. *Издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Караџића* (1864-1964), 1969, Београд, 126-176.
- Кашанин, М.** 1939. Кондаковљев институт у Београду – Вести, *Уметнички преглед* 1- II, 31.
- Kondić, V.** 1965. Antički i srednjovekovni lokaliteti na Dunavu od Dubravice do Radujevca, *Arheološki pregled* 7, 70-91.
- Кондић, В., Поповић, В.** 1977. *Царичин град. Утврђено насеље у византијском Илирику*, Београд.
- Кондић, В.** 1980. Увод, *Берданске свеске* I, 5.
- Кондић, В.** 1991. Милутин Гарашанин, *Старинар* XL-XLI (н.с.), 1-3.
- Korać, M.** 1991. Informacioni sistem iz oblasti arheologije (ISA), *Zbornik radova II naučnog skupa o sistemu naučnih i tehnoloških informacija*, Dubrovnik, 6-8. jun (1991), Beograd, 287-292.
- Korać, M.** 1992. Specijalizovani informacioni sistemi humanističkih nauka u Jugoslaviji i Evropi: stanje i mogućnosti povezivanja, *III naučni skup o sistemu naučnih i tehnoloških informacija*, 5-7. juni (1991), Herceg Novi, Beograd, 91-99.
- Korać, M.** 1994. *Model arheološke baze podataka*, Beograd.
- Korać, M.** 1995. Razvoj informacionog sistema iz oblasti arheologije (ISA), YUINFO, Brezovica, 4-8. april, 1995, (Zbornik apstrakta), Beograd, 84-85.
- Korać, M.** 1999. *Superbase za arheologe*, Beograd.
- Korać, M. i dr.** 2005a. Viminacijum – Daljinska detekcija i GIS, *Archaeology and Science* 1, 21-27.
- Korać, M. i dr.** 2005b. Primena georadara u istraživanjima rimskog akvedukta na Viminacijumu, *Archaeology and Science* 1, 37-46.
- Korać, M. i dr.** 2006. Kartriranje rimskog akvedukta na Viminacijumu pomoću Globalnog sistema za pozicioniranje, *Archaeology and Science* 2, 7-20.
- Korać, M.** 2019. *Viminacium. Urbs et Castra Legionis. Research, Protection, Presentation and Valorisation*, Belgrade.
- Кораћ, М.** 2021. Љубица Зотовић (1931-2021), *Старинар* LXXI (н.с.), 276-277.
- Костић, А.** 2019. Дигитализација националног културног наслеђа као дугорочни стратешки пројекат, у: Ђ. Кутлача (и др.), ур. *Примена дигитализације у култури и науци*, Београд, 11-20.

- Kostić, Đ.** 2011. *Dunavski limes Feliksa Kanica*, Beograd – Viminacijum.
- Ковалев, Н. В.** 2019. Саратовский университет и Археологический институт имени Н. П. Кондакова в Праге: к истории взаимоотношений (1928–1936), Известия Саратовского университета. Новая серия, *История. Международные отношения*, 537-546.
- Ковалев, Н. В.** 2021. Археологический институт имени Н. П. Кондакова в Праге и его связи с Венгерскими учеными, *Археология Евразийских степей* 5, 57-67.
- Коларић, М.** 1953. Први кораци ка заштити старина и Ј. Шафарик, *Зборник заштите споменика културе* III, 25-38.
- Лазич, М.** 1998. Археолошка збирка Филозофског факултета, у: *Универзитет у Београду. Филозофски факултет (1838-1998). Период 1963-1988*, Београд, 440-445.
- Лекић, Б.** 2006. *Архивистика*, Београд.
- Љубинковић, Р.** 1969. Др Лазар Мирковић, *Старинар* XIX (н.с.), 313.
- Мадас, Д.** 1984. Разговор са професором Гарашанином, *Гласник Српског археолошког друштва* 1, 48-50.
- Мано-Зиси, Ђ.** 1928. Извештај о раду у Народном музеју у 1928. години. Средњовековна и народна историјска збирка (према М. Миловановић), *Годишњак XXXVII СКА*, 234-238.
- Мано-Зиси, Ђ.** 1954. Народни музеј у Београду, *Годишњак Музеја града Београда* I, 307-316.
- Манојловић, М.** 1996. Сто година од оснивања Народног музеја у Пожаревацу, у: Манојловић, М. ур. *Народни музеј Пожаревац*, Пожаревац, 5-39.
- Марић, М.** 2011. *Primena geografskih informacionih sistema u arheološkoj terenskoj dokumentaciji*, Београд.
- Марић, Р.** 1956. Милоје Васић, *Старинар* V-VI (н.с.), 403-406.
- Marković, J.** 1988. *Enciklopedijski geografski leksikon Jugoslavije*, Sarajevo.
- Marković, Lj.** 2012. Digitalizacija, kulturni identitet nova paradigma modernizacije, у: Вранеш, А. (и др.) ур. *Дигитализација културне и научне баштине. Универзитетски репозиторијум и учење на даљину*, Београд, 15-70.
- Marsilius, A. F.** 1726. *Danubius pannonico-myusicus, observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustraty* II, Hague.
- Медаковић, Д.** 1985. *Истраживачи српских старина*, Београд.
- Медовић, А.** 1852. Окружје пожаревачко у приложеномъ земљьвиду представљено, и са стране државописне и (по већој части) повѣстне описано, *Гласникъ друштва србске словесности* IV, 185-218.
- Мергеш, И.** 2023. *Приручник за дигитализацију. Припрема и дигитализација архивске грађе у Архиву Војводине*, Нови Сад.
- Мијајловић, М.** 2001. Историјат и структура Музеја града Београда (1), *Годишњак града Београда* XLVII-XLVIII, 238-256.
- Миленковић, С.** 1992. Биографија Др Драге Гарашанин, *Зборник Народног музеја* (Београд) XIV-1, 7-10.

Милетић, В., Милетић, Ј. 2017. Центар за нове технологије Виминацијум, у: В. Бикић и Ј. Шарић, ур. *Mnetosynon Firmitatis. Седамдесет година археолошког института (1947-2017)*, Београд, 187-189.

Милетић, Ј. и др. 2017. Примена метода даљинске детекције и проспекције у истраживањима Археолошког института, у: В. Бикић и Ј. Шарић, ур. *Mnetosynon Firmitatis. Седамдесет година археолошког института (1947-2017)*, Београд, 228-237.

Милинковић, М. 1984. Михаило Валтровић, први уредник Старинара, *Старинар XXXV* (н.с.), 13-23.

Милинковић, М. 1985. Истраживања Јанка Шафарика у рудничком и чачанском округу и почеци археологије у Србији. Поводом 120 година од првих археолошких ископавања у Србији, *Гласник Српског археолошког друштва* 2, 74-80.

Милинковић, М. 1989. Ка историјату археологије на Филозофском факултету у Београду – Поводом 150-те годишњице Филозофског факултета, *Гласник Српског археолошког друштва*, 124-138.

Милинковић, М., Тасић, Н. 1990. Одељење за археологију, у: *Београдски универзитет. Зборник Филозофског факултета. 150 година Филозофског факултета*, Београд, 375-384.

Милинковић, М. 1997. Филозофски факултет у Београду – Одељење за археологију, у: Ђирковић, С., Михаљчић, Р. прир. *Енциклопедија српске историографије*, Београд, 134-137.

Милинковић, М. 1998. Одељење за археологију, у: *Универзитет у Београду. Филозофски факултет (1838-1998). Период 1963-1988*, Београд, 425-440.

Миловановић, М. 2017. Рановизантијски локалитети у околини Жагубице, *Браничевски гласник* 11, 29-46.

Миловановић, М., Филиповић, О. 2018. Рановизантијски период у околини Жагубице и смернице ка даљим истраживањима, у: М. Миловановић и О. Филиповић, ур. *Рановизантијски период у околини Жагубице. Преглед археолошких налаза*, Жагубица, 2-6.

Миловановић, М., Филиповић, О. 2021. *Касноантичко и рановизантијско наслеђе Хомоља. Археолошка сведочанства*, Београд.

Миловановић, М., Марјановић, И. 2020. Археолошки локалитет Шетаће на Малом Вукану у Горњачкој клисури, *Гласник Српског археолошког друштва* 36, 284-305.

Milovanović, M. 2022. Documentation Office of the Institute of Archaeology in Belgrade as an Organisational Unit, *Archaeology and Science* 18, 253-267.

Миловановић, М. 2023. Средњовековно Ждрело и његов историјски значај до Милутинове владавине (1282-1321), у: В. Станковић и Д. Марјановић, ур. *Седам векова од упокојења Светог краља Милутина (тематски зборник)*, Врање, 2022, 263-294; 317-332.

Миловановић, М. (у штампи). Н. П. Кондаков и Институт Кондаков за византологију и археологију у Београду (1938-1941).

- Милојевић, П.** 2023. *Обрасци насељавања у Моравско-вардарској долини од XIV до VI века пре нове ере*, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет.
- Мрђић, Н., и др.** 2017. Археолошка истраживања у Ђердапу, В. Бикић и Ј. Шарић, ур. *Mnemosynon Firmitatis. Седамдесет година археолошког института (1947-2017)*, Београд, 66-89.
- Мошин, А. В.** 2008. *Под теретом. Аутобиографија*, Панчево-Београд.
- Муџијевић, Р. и др.** 1992. Примена геофизике у археологији, у: Драгослав Срејовић, ур. *Археологија и природне науке*, Београд, 115-123.
- Насић, О.** 2012. Појам и значај дигитализације културне и научне баштине, у: Вранеш, А. (и др.) ур. *Дигитализација културне и научне баштине. Универзитетски репозиторијум и учење на даљину*, Београд, 111-132.
- Никић, С., Миловановић, М.** 2023. Историјски ход Библиотеке Археолошког института у Београду кроз рад библиотекара, *Читалиште* 42, 45-53.
- Николић, К.** 2015. *Мит о партизанском југословенству*, Београд.
- Николић, К.** 2017. *Једна изгубљена историја – Србија у 20. веку*, Београд.
- Нинић, М., Степановић Тодоровић, С.** 2016. *Српска академија наука и уметности (1841-2016). Кратка историја*, Београд.
- Novaković, S.** 1877. Dr. Janko Šafarik, *Rad Jugoslovenske akademije zanonsti i umjetnosti* XLI, 190-226.
- Omura, G., Benton, V.** 2017. *AutoCAD® 2017 i AutoCAD LT® 2017*, Beograd.
- Ostrogorsky, G.** 1940. (président de la rédaction) *Annales de l'institut Kondakov (Seminarium Kondakovianum)* XI.
- Палавестра, А.** 2000. Археологија у Балканолошком институту, *Balkanica* XXX-XXXI, 15-24.
- Палавестра, А.** 2011. *Културни контексти археологије*, Београд.
- Palavestra, A.** 2020. *Usamljeni arheolog. Terenski metod Miloja M. Vasića*, Beograd.
- Панић Шторх, М.** 1997. Миодраг Грбић, у: Ћирковић, С., Михаљчић, Р. прир. *Енциклопедија српске историографије*, Београд.
- Стаменковић, С. (и др.).** 2016. Римска некропола у Малој Копашници, у: Перић, С. Булатовић, А. ур. *Археолошка истраживања на аутопуту E75 (2011-2014)*, Београд, 17-46.
- Петковић, В.** 1906. Извештај о раду у Одељењу Народног музеја за српске и византијске старине у години 1906, *Годишњак XX СКА*, 213-221.
- Петковић, В.** 1913. Извештај о ископавању у Царичиноме граду код Лебана у 1912. год, *Годишњак СКА XXVII*, 285-291.
- Петковић, В.** 1938а. *Српској краљевској академији* (Извештај о ископавању Царичиног града у 1937. години), *Годишњак XLVIII СКА*, 331-337.
- Петковић, В.** 1938б. *Српској краљевској академији* (Извештај о ископавању Царичиног града у 1938. години), *Годишњак XLVIII СКА*, 338-341.
- Петковић, В.** 1950. ур. *Старинар I* (н.с.).

- Петковић, С.** 1997. Радојчић Светозар, прир. Тирковић, С., Михаљчић, Р. *Енциклопедија српске историографије*, Београд, 608-609.
- Петковић, С.** 2007. Миодраг Томовић (1950-2007), *Старинар* LVII (н.с.), 373-374.
- Petranović, В.** 1988. *Istorija Jugoslavije (1918-1988). Narodnooslobodilački rat i revolucija (1941-1945)*, Београд.
- Петровић, Ж.** 2005. *Народни музеј у Нишу (1933-2003)*, Ниш.
- Petrović, Р.** 1994. Реč уредника, у: М. Кораç, *Model arheološke baze podataka*, Београд, 9-10.
- Петровић, П.** 2020. Дигитализација производних основа индустрије Србије, у: Марковић, Н. и Бечејски Вујаклија, Д., ур. *60 година од првог дигиталног рачунара у Србији. Дигитализација која тече*, Београд, 99-108.
- Роровић, V.** 1966. Нови метод археолошке документације, *Vesnik Vojnog muzeja* 11-12, 395-398.
- Поповић, В.** 1969. Миодраг Грбић, *Старинар* XIX (н.с.), 309-310.
- Поповић, В.** 1995. Љубица Продановић (1935-1992), *Старинар* (н.с.) XLV/XVI, 227-228.
- Поповић, В.** 1997. Петар Петровић, *Старинар* XLVIII (н.с.), 237-238.
- Поповић, И.** 2017а. Романизација, урбанизација и трансформација урбаних центара цивилног, војног и резиденцијалног карактера у римским провинцијама на тлу Србије, у: В. Бикић и Ј. Шарић, ур. *Mnetosynon Firmitatis. Седамдесет година археолошког института (1947-2017)*, Београд, 123-138.
- Поповић, И.** 2017б. Небојша Борић, *Старинар* LXVII (н.с.), 266-267.
- Поповић, И.** 2017с. Мирослав Јеремић, *Старинар* LXVII (н.с.), 263-265.
- Роровић, I., Petković, S.** 2020. Editor's word. in: Popović, I., Petković, S. ed. *Illiricum Romanum. Studiola in Honorem, Miloje Vasić*, Belgrade, 7-9.
- Поповић, К.** 1867. *Пут лицејских питомца (јестаственичког одељења) по Србији године 1863.*, Београд.
- Поповић, М., Иванишевић, В.** 1988. Град Браничево у средњем веку, *Старинар* XXXIX, 125-179.
- Поповић, М.** 1995. Небојша Степановић (1947-1994), *Старинар* XLV-XLVI (н.с.), 229-230.
- Поповић, М.** 2000. Ка проблему средњовековних цркви смедеревског града, *Старинар* L, 201-219.
- Поповић, Н., Мирчевски, Ј.** 2020. Могући правци развоја дигитализације, у: Марковић, Н. и Бечејски Вујаклија, Д., ур. *60 година од првог дигиталног рачунара у Србији. Дигитализација која тече*, Београд, 179-187.
- Порубовић Видовић, О.** 2001. Дигитализација – изазов данашњице, потребе будућности, *Архив* 2, 50-62.
- Премк, А.** 1995. Љиљана Бјелајац (1948-1994), *Старинар* XLV-XLVI (н.с.), 231-232.

- Премовић, Ј.** 2018. Фотографске технике у документовању баштине у 19. и 20. веку, *Зборник Народног музеја XXIII/2* (Београд), 287-306.
- Прерадовић, Д.** 2013. Истраживања и снимања средњовековних споменика између два светска рата, у: Борић Брешковић, Б. ур. *Косово и Метохија. Задужбине и дарови. Збирке Народног музеја у Београду*, Београд, 83-91.
- Прерадовић, Д.** 2016а. Истраживање и снимање средњовековних споменика под окриљем Народног музеја у Београду до 1941. године, *Зограф* 40, 1-33.
- Прерадовић, Д.** 2016б. Каталогизација колекције снимака средњовековних споменика Народног музеја у Београду: историјат и проблематика, *Зборник Народног музеја XII/2* (Београд), 81-190.
- Прерадовић, Д.** 2023. *У име науке и домовине. Истраживања средњовековних споменика под окриљем Народног музеја Србије и њихови резултати (1906-1940)*, Београд.
- Радић, Р.** 2008. Сто година Катедре и Семинара за византологију, *Зборник Матице српске за књижевност и језик* 56, 177-187.
- Радојчић, Н.** 1927. Географско сазнање о Србији почетком 19. века, *Посебна издања Географског друштва*, свеска 2, Београд, 1-44.
- Reinach, S.** 1937. Метода у археологији, у: *Методе у наукама* (превод: М. Ђерић), 154-164.
- Ризнић, Ст. М.** 1886. Манастир Горњак, *Старинар* III, 59-64.
- Ризнић, Ст. М.** 1888. Старински остаци у срезу звишком, *Старинар* V, 31-39.
- Самарцић, Р.** 1981. Наука код Срба у XIX и XX веку, у: Митровић, А. ур. *Историја српског народа VI-2. Од Берлинског конгреса до уједињења (1878-1918)*, Београд, 462-505.
- Svenonijus, I.** 2007. *Intelektualna osnova organizovanja informacija*. Beograd.
- Sirovica, F.** 2016. Digitalizacija arheološke terenske dokumentacije Arheološkog muzeja u Zagrebu, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 49, 281-301.
- Службени гласник НРС** 1959, бр. 51, *Закон о заштити споменика културе*.
- Службени гласник НРС XVII-18:** 1961, 269.
- Службени гласник СРС** бр. 23, 18.06.1983, 1248.
- Службени гласник РС** 6, 4.2.1991, 175.
- Службени гласник РС**, 67/2020 (8. мај). *Правилник о обрасцима, садржају и начину вођења дневника радова и друге документације која се води о археолошким ископавањима и истраживањима*.
- Службени лист** 1946, бр. 81, стр. 1000.
- Срејовић, Д.** 1983. Археологија на Великој школи и Универзитету, у: М. Гарашанин, ур. *Споменица Српског археолошког друштва*, Београд, 17-25.
- Срејовић, Д.** 1984. Милоје М. Васић, творац српске археолошке науке, *Старинар XXXV* (н.с.), 25-32.
- Срејовић, Д.** 2001. Искуства прошлости – поруке будућности, у: В. Јовић, прир. *Драгослав Срејовић. Искуства прошлости*, Београд, 321-330.

- Стаменковић, Ј.** 1973. Седамдесет година музеја града Београда, у: Стаменковић, Ј. ур. *70 година Музеја града Београда*, Београд, 7-57.
- Станић, Р.** 1992. Иван М. Здравковић, *Гласник конзерватора Србије* 16, 235-236.
- Станковић, В.** 2008. *Манојло Комнин. Византијски цар (1143-1180)*, Београд.
- Stipčević, М.** 1985. *Povijest knjige*, Zagreb.
- Stojić, G., Marjanović, М.** 2020. Late Roman Building at the Čair-Castrum Site: Contribution to the Study of the Profane Architecture of Viminacium, *Archaeology and Science* 16, 21-45.
- Stošić, S.** 2012. Uticaj digitalizacije kulturne baštine na razvoj društva znanja i stvaranje novih kulturnih formi, у: Вранеш, А. (и др.) ур. *Дигитализација културне и научне баштине. Универзитетски репозиторијум и учење на даљину*, Београд, 309-323.
- Stulli, В.** 1970. О valorizацији и категоризацији архивске грађе, *Архивски вјесник* XIII, 463-485.
- Суботић, И.** 2009. Од Музеја савремене уметности до Музеја кнеза Павла, у: Цвјетићанин, Т. ур. *Музеј Кнеза Павла*, Београд, 6-57.
- Стаменковић, А., Томић, М.** 2019. Примена дигиталне фотограметрије у документовању културног наслеђа на примеру средњовековног Крушевачког града, *Сопштења* LI, 229-242.
- Суботин Голубовић, Т.** 1997. Лазар Мирковић, у: Ћирковић, С., Михаљчић, Р. прир. *Енциклопедија српске историографије*, Београд, 515-516.
- Тасић, Н. Н.** 2002. *Праисторијска Винча кроз археолошку документацију*, Београд.
- Тасић, Н., Јовановић, Б.** 1979. *Методологија истраживања у праисторијској археологији*, Београд.
- Тасић, Н.** 1983. Археологија у Србији до оснивања САД, у: М. Гарашанин, ур. *Споменица Српског археолошког друштва*, Београд, 1-7.
- Тасић, Н.** 2000. Балканологија пре Балканолошког института, *Balkanica* XXX-XXXI, 7-13.
- Tasić, N.** 2006. Milutin Garašanin (1920-2002), in: Tasić, N. and Grozdanov, C. ed. *Homage to Milutin Garašanin*, Belgrade, 11-13.
- Тешић, В.** 2000. Школско просветни и педагошки прописи (1918-1940), у: Јордановић, Б. ур. *Министарство просвете и министри Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевине Југославије*, Београд, 97-111.
- Томић, S.** 1958. *Правна заштита споменика културе и Југославији*, Београд.
- Томић, Г.** 1982. Рад на формирању средњовековне збирке у Народном музеју од 1921. до 1955. године (за време управе В. Петковића), *Зборник Народног музеја* XI-2 (Београд), 235-254.
- Трифунковић, Ј.** 1984. Ђердап 1961-1970, *Старинар* XXXIII-XXXIV (н.с.), 1-4.
- Ђоровић Љубинковић, М.** 1983. Средњовековна археологија између два рата, у: М. Гарашанин, ур. *Споменица Српског археолошког друштва (1883-1983)*, Београд, 27-40.
- Ћирковић, С.** 1986. Кратак преглед историје САНУ, у: Медаковић, Д. ур. *Српска академија наука и уметности. Историјат, устројство, делатност*, Београд, 9-28.

Ћирковић, С. 1997. Српска академија наука и уметности (Српска академија наука, Српска краљевска академија), у: Ћирковић, С., Михаљчић, Р. прир. *Енциклопедија српске историографије*, Београд, 125-127.

Ћре, Р. 2014. *Byzantine Heritage, Archaeology, and Politics between Russia and the Ottoman Empire: Russian Archaeology Institute in Constantinople (1894-2014)*, Phd dissertation, Department of International History of the London School of Economics and Political Science, London.

Хам Миловановић, Ј. Назив и устројство Музеја Кнеза Павла, у: Цвјетићанин, Т. ур. *Музеј Кнеза Павла*, Београд, 90-123.

Harris, E. 1989. *Principles of archaeological stratigraphy*, London.

Callieri, M. et al. 2011. Documentation and Interpretation of an Archeological Excavation: an experience with Dense Stereo Reconstruction, in: M. Dellepiane (et. all), eds. *The 12th International Symposium on Virtual Reality, Archaeology and Cultural Heritage VAST*, Prato, 1-8.

Цвијћ, Ј. 2004. *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*, III, Београд.

Црнобрња, А. 2020. *Како сачувати археолошко наслеђе. Приручник за локалне самоуправе, планере, доносиоце одлука и друге заинтересоване*, Београд.

Цуњак, М. *Смедеревска тврђава. Новија истраживања*, Смедерево.

Цуњак, М. 2012. *Римско утврђење у Калишту код Малог Црнића*, Пожаревац.

Чанак Медић, М. 1997. Ђорђе Стричевић, у: Ћирковић, С., Михаљчић, Р. прир. *Енциклопедија српске историографије*, Београд, 662.

Чанак Медић, М. 2011. Војислав Кораћ (1924-2010), *Старинар* LXI (н.с.), 309-310.

Џонсон, М. 2008. *Археолошка теорија*, Београд.

Шарић, Ј., Бикић, В. 2017. Археологија под једним кровом. Оснивање Археолошког института, у: В. Бикић и Ј. Шарић, ур. *Mnetosynon Firmitatis. Седамдесет година археолошког института (1947-2017)*, Београд, 45-52.

Шупут, М. 1997. Бошковић Ђурђе, у: Ћирковић, С., Михаљчић, Р. прир. *Енциклопедија српске историографије*, Београд, 293-294.

Шупут, М. 1997. Дероко Александар, у: Ћирковић, С., Михаљчић, Р. прир. *Енциклопедија српске историографије*, Београд, 347.

ПЕРИОДИЧКИ ИЗВОРИ

Вечерње новости, *Лазарева тврђава и манастир Горњак крију вишевековну мистерију*, 29. 01. 2020.

Политика 10.03.1955. бр. огласа 2450-Б.

Реч народа, бр. 83, 1946, *Чланови уметничког музеја из Београда у нашем округу*.

Реч народа, *Зашто се уништава археолошки материјал?*, 1952, бр. 226, 5.

Реч народа, *Поводом вести „Зашто се уништава археолошки материјал“*, 1952, бр. 229, 2.

Реч народа, *Нова археолошка открића у Хомољу*, 19.10.1956.

ГЕОГРАФСКЕ ПОДЛОГЕ

Топографска карта, 1929, 1:10000 (Горњаčka клисура).

Војногеографски институт, *Топографска карта*, 1971, 1:25000, бр. 482-1-3, *Џагубица 1-3*.

Војногеографски институт, *Топографска карта*, 1970, 1:25000, бр. листа 431-3-1.

ПОДАЦИ ПРЕУЗЕТИ СА ИНТЕРНЕТА

<http://www.mduls.gov.rs/struktura-sektor-za-lokalnu-samoupravu.php> (Датум посете сајта: 14.02.2015).

<https://www.topografskakarta.com/> (Датум посете сајта: 23.12.2023.)

<https://katastar.rgz.gov.rs/eKatastarPublic/publicaccess.aspx> (Датум посете сајта: 25.1.2024).

<https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik-blizi-uslovi-za-digitalizaciju-kulturnog-nasledja-republika-srbija.html> (Датум посете сајта: 19.2.2024.).

www.wdl.org (Датум посете сајта: 22.2.2024.).

ИЗВОРНА ГРАЂА

Архив Археолошког института

Д-123, Археолошки институт, *Dokumentacioni centar Arheološkog instituta*, бр. 01-239/1-2, 27.03.1980.

Д-130, *Izveštaj komisije za polaganje pripravnickog ispita Nebojše Stepanovića* (према: М. Миловановић), 02.10.1979.

Д-130, Археолошки институт, *Radna biografija Ljubice Prodanović u Centru za dokumentaciju Arheološkog instituta* (према: М. Миловановић), бр. 01-897/1, 04.10.1979.

Д-130, Археолошки институт, *Izveštaj Komisije za radno unapređenje Ljubice Prodanović* (према: М. Миловановић), бр. 01-897-02, 19.11.1979.

Д-139, *Zapisnik sa 143. sastanka Radne zajednice Arheološkog instituta održanog 3. februara 1976. godine*.

Д-139, Археолошки институт Београд, *Zapisnik o primopredaji дужности директора*, бр. 884, 23.01.1978.

Д-139, *Zapisnik sa 204. sednice Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta održane 14.12.1978. godine*.

Д-139, *Zapisnik sa sastanka Naučnog veća Arheološkog instituta, održan 20.12.1978. godine*.

Д-140, *Zapisnik sa sastanka Naučnog veća Arheološkog instituta, održanog 14. februara 1979. godine*.

- Д-140, *Zapisnik sa 224. sednice Zbora radnika Arheološkog instituta sa predstavnicima društvene zajednice, održane 18. februara 1980. godine.*
- Д-140, *Zapisnik sa 241. sastanka Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta održanog 6. maja 1981. godine.*
- Д-140, *Zapisnik sa sednice Naučnog veća Arheološkog instituta održane 12. novembra 1981. godine.*
- Д-140, *Zapisnik sa 248. sednice Zbora radnika Arheološkog instituta održane 23. novembra 1981. godine.*
- Д-140, *Zapisnik sa 249. sednice Zbora radnika Arheološkog instituta održane 25. decembra 1981. godine.*
- Д-140, *Zapisnik sa 252. sednice Zbora radnika Arheološkog instituta održane 10. marta 1982. godine.*
- Д-140, *Izveštaj o radu Dokumentacije Arheološkog instituta (1962–1982) (према: М. Миловановић), бр. 01-1156/3, 12.12.1982.*
- Д-140, *Извештај о раду Софијане Стојковић за 1982. годину (према: М. Миловановић).*
- Д-140, *Zapisnik sačinjen dana 26. aprila 1982. godine u poslovnim prostorijama Arheološkog instituta u Beogradu u vezi primene Zakona o radnim odnosima.*
- Д-140, *Zapisnik sa 258. sednice Zbora radnika Arheološkog instituta održane 7. maja 1982. godine.*
- Д-140, *Zapisnik sa sednice Naučnog veća Arheološkog instituta u proširenom sastavu održane 10. decembra 1982. godine.*
- Д-140, *Zapisnik sa 269. sednice Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta održane 11. aprila 1983. godine.*
- Д-140, *Zapisnik sa sednice Naučnog veća Arheološkog instituta održane 19. maja 1983. godine.*
- Д-140, *Записник са седнице Научног већа Археолошког института у Београду одржане 2. новембра 1983. године.*
- Д-140, *Записник са седнице Научног већа Археолошког института у Београду одржане 26. априла 1984. године.*
- Д-140, *Записник са седнице Научног већа Археолошког института у Београду одржане 7. јуна 1984. године.*
- Д-140, *Zapisnik sa 284. sednice Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta u Beogradu održane 19. oktobra 1984. godine.*
- Д-140, *Zapisnik sa sastanka Komisije za vrednovanje ličnog dohotka radnika Arheološkog instituta održanog 7. decembra 1984. godine.*
- Д-140, *Записник са седнице Научног већа Археолошког института у Београду, одржане 10. децембра 1984. године.*
- Д-140, *Zapisnik sa 286. sednice Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta održane 21. decembra 1984. godine.*

Д-141, *Записник са седнице Научног већа Археолошког института у Београду одржане 21. фебруара 1985. године.*

Д-141, *Записник са састанка Комисије за израду програма рада фото-атељеа Археолошког института и спровођење конкурса за избор фотографа, одржаног 18. априла 1985. године.*

Д-141, *Зачисник са 297. седнице Збора радних људи Археолошког института одржане 5. новембра 1985. године.*

Д-141, *Зачисник са 301. састанка Збора радних људи Археолошког института одржаног 16. јануара 1986. године.*

Д-141, *Зачисник са састанка Збора радних људи Археолошког института одржаног 26. јуна 1986. године.*

Д-141, *Записник са седнице Научног већа Археолошког института у Београду одржане 19. новембра 1985. године.*

Д-142, *Одлука о именовању комисије за полагање приправничког испита приправника на пројекту Археолошка карта Србије, бр. 473/3, 22.11.1991.*

Д-142, *Извештај комисије за полагање приправничког испита Зорана Бошковића у пројекту Археолошка карта Србије, бр. 01-479/3, 27.11.1991.*

Д-142, *Одлука да се Зоран Бошковић изабере за послове и радне задатке истраживача у Археолошком институту, бр. 479/4, 17.12.1991.*

Д-142, *Зачисник са састанка Научног већа Археолошког института одржаног 27. новембра 1991. године, бр. 479/2, 27.12.1991.*

Д-142, *Зачисник са састанка Научног већа одржаног 9. јануара 1992. године, бр. 4-2, 09.01.1992.*

Д-145, *Збору радних људи Археолошког института (Извештај Комисије за избор документаристе Археолошког института, према: М. Миловановић), бр. 153/1, 13.02.1979.*

Д-147, *Тимачум Минус – Равна, Извештај о археолошким истраживањима у 1982. години, бр. 1271, 17.02.1983.*

Д-147, *Извештај комисије за избор стручног сарадника документаристе приправника, бр. 01-204/1, 03.03.1982.*

Д-147, *Извештај Комисије за приправнички испит Софијане Стојковић стручног сарадника – приправника за документацију, бр. 01-302/3, 26.04.1983.*

Д-148, *Извештај о научно-истраживачком раду на Нишкој тврђави у 1984. години.*

Д-149, *Извештај Софијане Стојковић са усавршавања вођења документационог материјала у Француској (према: М. Миловановић), бр. 01-625/01, 08.07.1986.*

Д-149, *Извештај о садржини програма за компјутерску обраду материјала са археолошких ископавања Виминацијума, бр. 578, 27.07. 1988.*

Д-150, *Археолошки институт, Извештај о раду на пројекту Археолошка карта Србије (1990–1991) (према: М. Миловановић), бр. 207/2, 14.05.1991.*

Д-151, *Археолошки институт, Извештај о изградњи археолошких база специјализованог система из области археологије (ISA), бр. 125/2, 24.03.1992.*

- Д-153, Археолошки институт, *Ugovor o obezbeđivanju sredstava za naknadu troškova u naučnim organizacijama SFRJ*, бр. 661/1, 27.08.1987.
- Д-153, Археолошки институт, *Zahtev za dodeljivanje sredstava Arheološkom institutu u Beogradu za nabavku opreme koja služi u obavljanju naučno-istraživačkog rada*, бр. 01-41/01-03, 24.03.1988.
- Д-153, Археолошки институт, *Ugovor o obezbeđivanju sredstava za naknadu troškova u naučnim organizacijama SFRJ*, бр. 485/2, 14.10.1988.
- Д-154, Археолошки институт, *Republički komitet za obrazovanje, nauku i fizičku kulturu – Odbor za SNTI*, бр. 320/1, 04.05.1989.
- Д-159, *Saradnja Arheološkog instituta sa Evropskom naučnom fondacijom*, бр. 137/2, 20.02.1985.
- Д-160, Археолошки институт, *Odluka Naučnog veća Arheološkog instituta od 18.12.1987. na kojoj je prihvaćen odlazak Sofijane Stojković na usavršavanje u muzejskim centrima Jugoslavije* (према: М. Миловановић), бр. 1014/1, 18.12.1987.
- Д-160, SRS, Археолошки институт, *Bijenale arheoloških filmova u Tipazi*, бр. 01-611-01, 02.08.1988.
- Д-160, Археолошки институт, *Osnovna zajednica nauke regiona Titovo Užice. Odbor za kulturno-istorijske nauke*, бр. 142/1, 23.2.1987.
- Д-160, Археолошки институт, *Prijava za bijenale arheoloških filmova u Tipazi*, бр. 611/2, 27.09.1988.
- Д-160, Археолошки институт, *Savetu Republičkog fonda za nauku, Beograd*, бр. 375/1, 15.6.1990.
- Д-161, Археолошки институт, *Prilog projekta „Istraživanje starog rudarstva i metalurgije u kućevskom regionu“*, бр. 453/2, 11.12.1991.
- Д-186, Археолошки институт, *Zapisnik sa 356. sednice Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta održane 22.06.1990. godine*, бр. 388, 22.06.1990.
- Д-208, *Извештај о раду Археолошког института за 1995. годину.*
- Д-208, *Извештај о раду Археолошког института за 1999. годину.*
- Д-208, *Извештај о раду Археолошког института за 2000. годину.*
- Д-212, Археолошки институт, *Izveštaj sa sednice Naučnog veća od 7. juna 1979. godine*, бр. 01-527/1, 04.06.1979.
- Д-213, *Zapisnik sa sednice Naučnog veća Arheološkog instituta održane u ponedeljak, 13. marta 1997. godine*, бр. 42/3, 01.04.1997.
- Д-213, *Zapisnik sa sednice Naučnog veća Arheološkog instituta održane u utorak, 20. aprila 1997. godine*, бр. 42/4, 21.05.1997.
- Д-213, *Zapisnik sa sednice Naučnog veća Arheološkog instituta održane u četvrtak, 18. decembra 1997. godine*, бр. 42/12, 18.12.1997.
- Д-213, *Predsedniku Naučnog veća dr Miloju Vasiću (1997, Zoran Bošković).*

Персоналне биографије

Ана Премк, Археолошки институт, *Sporazum o zasnivanju radnog odnosa na određeno vreme*, бр. 01-285/1, 31.3.1970.

Владимир Кондић. *Биографија*.

Зоран Бошковић, *Prijava na konkurs za radno mesto arheolog informatičar – pripravnik u Arheološkom institutu*, бр. 415/1, 6.7.1990.

Зоран Бошковић, *Rešenje o angažovanju Zorana Boškovića na radno mesto arheolog informatičar – pripravnik u Arheološkom institutu*, бр. 395/5, 31.8.1990.

Зоран Бошковић, *Izveštaj Komisije za polaganje pripravničkog ispita kandidata Zorana Boškovića na projektu Arheološka karta Srbije*, бр. 479/3, 27.11.1991.

Ивана Поповић. *Радна књижица*.

Јелена Гријичић. *Izveštaj Komisije za izbor kandidata za mesto stručnog saradnika za tehničku dokumentaciju*.

Љиљана Бјелајац. *Referat Komisije za izbor naučnog saradnika Arheološkog instituta*, бр. 01-47/1, 17.01.1990.

Љубица Продановић. *Personalni list*.

Љубица Продановић. Археолошки институт, *Referat komisije za izbor Ljubice Prodanović u zvanje stručnog savetnika*, бр. 01-48/2, 22.2.1985.

Љубица Продановић. Археолошки институт, *Rešenje o prestanku radnog odnosa Ljubice Prodanović*, бр. 394/2.

Софијана Стојковић, *Odluka Naučnog veća Arheološkog instituta o odobrenju neplaćenog odsustva Sofijani Stojković*, бр. 442/2, 8.12.1994.

Софијана Стојковић, *Rešenje o prestanku radnog odnosa Sofijani Stojković*, бр. 741/1, 21.12.1995.

Документација Археолошког института

Археолошки институт САН, *Инвентар документационог материјала*.

Археолошки институт, *Инвентар документационог материјала*.

Археолошки институт, *Inventar planova (5741-10353)*.

Археолошки институт САН, *Инвентар исечака из новина II (1957–1962)*.

Jugopres. Novinska agencija Beograd, *Pretplata na servis dokumentacije isečaka iz dnevne štampe za mesec april 1955. g.* (30.4.1955).

Jugopres. Novinska agencija Beograd, *Pretplata na Servis dokumentacije isečaka iz domaće štampe za februar 1956*, Račun бр. 30.443/86.

Археолошки институт, *Реферат за набавку и исплату новинских исечака за потребе Археолошког института* (према: М. Миловановић), бр. 117, 8.3.1956.

Археолошки институт САН, *Ugovor o arheološkom iskopavanju i obradi materijala sa lokaliteta Novo Brdo*, 191/2, 13.7.1957.

Археолошки институт САН, *Odluka o putovanju Vojislava Trbuhovića i Ljubice Prodanović u Crnu Goru i Hercegovinu*, 01-394/1, 3.8.1960.

Археолошки институт, *Odluka o putovanju Vladislava Popovića i Ljubice Prodanović u Novi Sad*, 01-152, 28.2.1963.

Археолошки институт, *Уговор о хонорарном раду између Археолошког института и Братислава Лукића*, 01-7/1, 7.1.1965.

Археолошки институт, *Zapisnik komisije Arheološkog instituta*, бр. 01-1290/1, 17.12.1968.

Археолошки институт, *Inventar planova* (10354-11968).

Геомагнетни институт, *Обрачун троškova за геозфизичка испитивања (Lepenski vir)*, 03-705/1, 3.12.1968; Геомагнетни институт, *Обрачун троškova за геозфизичка испитивања (Padina i Pesača)*, бр. 03-705/2, 3.12.1968.

Археолошки институт, *Научно-истраживачки пројекат Београдска тврђава. Извештај о раду за 1977. годину*, бр. 1199/1, 23.12.1977.

Археолошки институт Београд, 385/1, 28.10.1993.

Археолошки институт, *Poslovník за обраду документационог материјала у Одељењу документације Археолошког института*.

Археолошки институт, *Predlog primene rubobušnih kartona* (према: М. Миловановић), бр. 603/1, 26.6.1979.

Археолошка карта Србије – Извештај за 2002. годину (Зоран Бошковић).

Детаљан извештај о раду Документације као Организационе јединице Археолошког института у Београду за 2022. годину (Милан Миловановић).

Детаљан извештај о раду Документације као Организационе јединице Археолошког института у Београду за 2023. годину (Милан Миловановић).

Идејни пројекат компјутерске обраде података у документационом центру Археолошког института (1995, Зоран Бошковић).

Извештај о раду и Документацији за 1987. годину (Sofijana Stojković).

Извештај о раду у 1987. години у фото-лабораторији (Nebojša Borić), 15.12.1987.

Извештај о раду за 1987. годину (Jelena Grijičić), 5.1.1988.

Извештај о раду у Документацији за 2002. годину (према: М. Миловановић).

Извештај о раду Одсека за Документацију Археолошког института у Београду за 2021. годину (Милан Миловановић).

Извештај о раду Документације као Организационе јединице Археолошког института у Београду за 2022. годину (Милан Миловановић).

Извештај о раду Документације као Организационе јединице Археолошког института у Београду за 2023. годину (Милан Миловановић).

Odeljenje за документацију Археолошког института. Plan rada за период од 1986–1990. године.

Odeljenje документације Археолошког института, Извештај за 1987. годину (Ljubica Prodanović).

Потврда о висини плате у Градском зеленилу Н.О. града Београда, 19.8.1955.

Poslovník за вођење и обраду документације на истраживањима Археолошког института на подручју Ђердапа II.

Projekat Arheološka karta Srbije, Uputstvo за попуњавање записника.

Projekat Arheološka karta Srbije, Godišnji Извештај о раду и постигнутим резултатима у 1991. години.

Predlog, stanje и правилник о Документацији Института (1997, Zoran Bošković).

Predlog за израду програма за постојећу Документацију (Zoran Bošković).

Реверси задужене и враћене документације (Љубица Продановић, Зоран Бошковић).

Социјалистичка Република Србија, Републичка заједница културе, *Одлука о образовању заједничке Комисије за Ђердан II*, бр. 633-540/77-04, 17.3.1977.

Statistika и документација применјени на ископавањима Sirmiuma (Vladislav Popović).

Obaveze saradnika za dostavljanje dokumentacije Arheološkom institutu nakon završenih istraživanja (према З. Бошковић).

Фототека

Д-235-01, инв. бр. 2999, сиг. 1986-235-01, Смедеревска тврђава, Турђе Бошковић (1986).

Архив Југославије

Фонд 50, Председништво Владе ФНРЈ

50-12, *Rešenje o osnivanju Centra za tehničku i naučnu dokumentaciju*, br. 3564, 30.10.1952.

Фонд 66, Министарство просвете Краљевине Југославије

66-84, 238; 241, Министарство просвете Краљевине Југославије, *Istorijsko-umetničkom muzeju (Zahtev)*, Pov. P. 474, 22.9.1931.

84, 238; 241, Хисторијско-уметнички музеј, *Министру просвете Опште одељење* (Одговор Владимира Петковића), бр. 766, 28.9.1931.

115-396, *Предлог закона о музејима и чувању старина и споменика*, 19.03.1932.

119-377, *Предлог закона о музејима и чувању старина и споменика. Опште одредбе*.

140-413, Министарство Просвете Краљевине СХС, Опште Одељење, С. Станојевић. *Предлог министру просвете Краљевине СХС*, бр. 2050, 22.06.1921.

315-01, Vlada Narodne Republike Srbije, *Uredba o Komitetu za naučne ustanove, Univerzitet i visoke škole*, br. 265, 31.03.1947.

315-01, *Уредба о припадностима савезних службеника*, бр. 227, 28.07.1947.

320, М. Васић, *Српској краљевској академији*, 28.04.1927.

321, Краљевина Југославија, Музеј кнеза Павла, *Министарству просвете, Опште одељење, Рачунско I Економском отсеку*, бр. 535, 20.07.1939.

332, Краљевина Југославија, Краљевска банска управа Моравске бановине, Просветно одељење. *Предмет: Преглед археолошких налазишта. Начелнику среза од 1–40*, бр. 16378/34, 18.06.1934.

332, Краљевина Југославија, Краљевска банска управа Моравске бановине, Просветно одељење. *Предмет: Чување старина-годишњи извештај. Министарству просвете, Општем одељењу, Београд*, бр. 3200, 30.01.1935.

332, *Закон о музејима. Опште одредбе*.

416-672, Г. Острогорски, В. Мошин. Институт Кондакова за византологију и археологију, бр. 3, *Рачунско-економском отсеку Општег одељења Министарства просвете у Београду* (предлог буџета за 1939/1940 годину), 29. 06. 1938.

416-672, Институт Кондакова за византологију и археологију, Kondakov Institute, Slunná 10, Praha XVIII, *Предлог плана рада* (према М. Миловановић).

416-672, *Остали научни заводи и институти у Београду*.

569-892, В. Мошин. Рачуноводство, Саветник министарства, *Признаница*, 25. 08. 1938.

642-1066, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Народни музеј у Београду. *Господину министру просвете* (Нацрт предлога буџета за 1927/1928. годину), бр. 334, 25.06.1926.

3272-2469, Г. Острогорски. Institut Kondakov, Kneza Pavla 104, Beograd, *Ministarstvu Prosvete, Opšte Odeljenje u Beogradu*, 21.04.1939.

3272-2469, Г. Острогорски, Д. Расовски. Институт Н. П. Кондаков за византологију и археологију, Београд, Цвијићева 61, *Министарству просвете, Опште одељење, Београд*, 30.11. 1940.

Фонд 316, Министарство за науку и културу Владе ФНРЈ

316-58-69, *Ministarstvo spoljne trgovine FNRJ, Predmet: Raspis 1-1-1948, br. 87, 16.01.1948.*

316-54-63, *Професионалне организације просветно-научних установа. О Научним институтима, кадровима и научним публикацијама.*

316-54-63, *Nacionalni centar za pedagošku dokumentaciju (1952).*

316-54-63, *Uredba o osnivanju Pedagoškog instituta (1952).*

316-54-64, *Извештај о раду у месецу фебруару у Одељењу за научне установе.*

Архив Народног музеја Србије

Општа архива за 1939. годину

Д-Општа архива, *Министарство просвете, Опште одељење*, бр. 742, 11.10.1939.

Д-Општа архива, *Решење* (Ангажовање Павла Васића на вођење послова картотеке и инвентара у музеју), бр. 890, 21.11.1939.

Општа архива за 1941. годину

Д-Општа архива, *Министарство просвете Краљевине Југославије, Опште одељење бр. 40329, 27.12.1940.* (Постављање чланова комисије за полагање Државног музејског испита), 14.02.1941.

Д-Општа архива, Музеј кнеза Павла, *Министру просвете, Општем одељењу* (Извештај о раду у музеју), бр. 588, 10.11.1941.

Архив САНУ

Архивска грађа САН за 1946. годину

Бр, 523, Министарство просвете, Одељење за науку, уметност и културу, *Српска академија наука, Београд* (Потражња података о научним радницима), бр. 523.

Српска академија наука, *Мемоар Александра Белића*, бр. 583, 14.12.1946.

Архивска грађа САН за 1947. годину

Деловодни протокол САН 1947, бр. 29, 16.01.1947.

Српска академија наука, *Пропратно писмо за подизање научних института* (према М. Миловановић), бр. 29, 24.01.1947.

Археолошки институт Српске академије наука (Елаборат), бр. 39, 24.01.1947, 1-7

Деловодни протокол САН 1947, бр. 69, 07.02.1947.

Бр. 326/1947, *Административна документација Археолошког института САН* (према: М. Миловановић), бр. 311. 19.05.1947.

Деловодни протокол САН 1947, бр. 311, 21.05.1947.

Српска академија наука, *Пропратно писмо Владимира Петковића упућено Комитету за научне установе Универзитет и високе школе Владе НР Србије за уручење статута, списка чланова и предлога буџета* (према М. Миловановић), бр. 344, 19.05.1947.

Српска академија наука, Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе Владе Н. Р. Србије, Персонални одсек бр. 563, 31.05.1947. *Одбору за вођење послова Српске академије наука* (Сагласност за постављање управника института при САН), бр. 339, 02.06.1947.

Српска академија наука, Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе Владе Н. Р. Србије, Персонални одсек бр. 593, 04.06.1947, *Одбору за вођење послова Српске академије наука* (Сагласност за постављање хонорарних сарадника у Археолошки институт), бр. 354, 04.06.1947.

Скуп Претседништва СКА

IX Скуп Претседништва СКА. *Записници са седница*, 09.12.1935.

Институтска комисија САН

Бр. 416, Институтска комисија. *Записници са седница, Записник са X седнице Институтске комисије Српске академије наука, одржане у уторак, 1. априла 1947. године.*

Бр. 416, *Записници са седница у 1947. години, Записник са XVII седнице институтских комисија САН*, 01.10.1947.

Бр. 421, *Записник са IV седнице Институтске комисије Претседништва САН*, 13.03.1952.

Бр. 422, *Записник са XI седнице Институтске комисије Претседништва САН одржане у среду, 15. марта 1953. год.*

Бр. 422, *Записник са XX седнице Институтске комисије Претседништва САН, одржане у среду, 7. октобра 1953. године.*

Записници скупова Извршног одбора Претседништва САН

Бр. 496, *Записник са XVIII скупа Извршног одбора Претседништва САН*, 03.06.1949.

Бр. 496, *Записник са XXXV скупа Извршног одбора Претседништва САН*, 10.11.1949.

Бр. 497, *Записник са XIII скупа Извршног одбора Претседништва САН*, 15.05.1950.

Бр. 498, *Zapisnik XV skupa Izvršnog odbora Pretsedništva SAN*, 16.05.1951.

Бр. 498, *Zapisnik sa XXII skupa Izvršnog odbora Pretsedništva SAN*, 26.05.1951.

Фонд-14386, Александар Белић

III-2647, Национални комитет ослобођења Југославије, Повереништво за просвету, Београд, *Упутства о раду за народно просвећивање*, бр, 356, 08.03.1945.

III-2753, *Др Миодраг Грбић – Животопис*, 1–4.

IV-1523, *Немачки научни институт у Београду* (Позив на предавање лингвисте проф. Јункера), 18.04.1940.

III-182 (2), Комитету за научне установе, Универзитет и високе школе Владе Н.Р. Србије (Писмо Александра Белића у којем наводи да се чланови САН стављају на располагање Комитету), 20.04.1947.

Државни архив Србије

Фонд Археолошког института

Археолошки институт САН, *Деловодник* 1947, бр. 23–26, 195, 206.

Археолошки институт САН, *Деловодни протокол за 1949. год.*

Археолошки институт САН, *Деловодни протокол за 1950. годину*, бр. 63.

Д-2, *Извештај о раду Ђурђа Бошковића, у оквиру рада Археолошког института Српске академије наука*, 30.10.1947.

Д-2, *Plan rada Đurđa Boškovića za 1949. god.*, 9.10.1948.

Д-2, *Извештај о раду у 1948. години у Археолошком институту САН од стране Ђурђа Бошковића* (према М. Миловановић), 29.10.1948.

Д-2, *Извештај о раду у 1948. години у Археолошком институту САН од стране Милорада Панића Сурена* (према М. Миловановић), 13.11.1948.

Д-2, Археолошки институт САН, Српској академији наука, Институтској комисији, *Кратак преглед рада Археолошког института Српске академије наука од оснивања до данас*, бр. 559, 21.12.1948.

Д-2, Археолошки институт, *Program i plan rada Instituta u 1949. godini*, бр. 1, 2.1.1949.

Д-2, Археолошки институт САН, *Izveštaj o radu instituta u 1949. god. za I tromesečje*, бр. 94, 29.03.1949.

Д-2, Археолошки институт Српске академије наука, *Plan rada Arheološkog instituta za 1950. g.*, бр. 1138, 10.12.1949.

Д-2, *Извештај о раду Растислава Марића за 1949. годину*, 22.12.1949.

Д-2, *План рада Ђурђа Бошковића за 1950. годину*.

Д-2, Археолошки институт САН, *Godišnji izveštaj o radu Instituta za 1950. godinu*, бр. 6, 05.01.1951.

Д-2, *Arheološki institut SAN. Plan rada za 1952. godinu*, 03.12.1951.

Д-2, *Izveštaj o radu Arheološkog instituta SAN u 1951. godini*, бр. 27, 15.01.1952.

Д-2, Археолошки института САН, *Odluke o unutrašnjoj organizaciji Arheološkog instituta SAN* (према М. Миловановић), бр. 268, 08.04.1952.

Д-2, Археолошки институт САН, *Izveštaj o radu Instituta u prvom polugodištu 1952. godine*, бр. 486, 30.06.1952.

Д-2, *Образложење предлога буџета за 1953. godinu* (према М. Миловановић), бр. 777, 15.10.1952.

Д-2, *Arheološki institut SAN, Plan rada za 1953. godinu*, br. 28, 20.01.1953.

Д-2, Археолошки институт САН, *Прелог буџета за 1954. г. Образложење*, бр. 600, 23.11.1953.

Д-2, *Predlog budžeta za 1954 godinu* (према М. Миловановић).

Д-3, *1 Седница Археолошког института Српске академије наука. Одржана 12. јуна 1947. год.*

Д-3, *2 Седница Археолошког института Српске академије наука. Одржана 17. јуна 1947. год.*

Д-3, *3 Седница Археолошког института Српске академије наука. Одржана 27. јуна 1947. год.*

Д-3, *4 Седница Археолошког института Српске академије наука. Одржана 1. јула 1947. год.*

Д-3, *Zapisnik 8. sednice Arheološkog instituta Srpske akademije nauka. Održane 20. oktobra 1947. godine.*

Д-3, *Zapisnik 9. sednice Arheološkog instituta Srpske akademije nauka. Održane 30. oktobra 1947. godine.*

Д-3, *Zapisnik 11. sednice Arheološkog instituta Srpske akademije nauka. Održane 8. novembra 1947. godine.*

Д-3, *Zapisnik 13. sednice Arheološkog instituta Srpske akademije nauka. Održane 22.11.1947. godine.*

Д-3, *Zapisnik sa 52. redovne sednice Arheološkog instituta Srpske akademije nauka. Održane 9.10.1948. godine.*

Д-3, *Zapisnik sa 63. redovne sednice Arheološkog instituta Srpske akademije nauka. Održane 25.12.1948. godine.*

Д-3, *Zapisnik 81. redovne sednice Arheološkog instituta Srpske akademije nauka. Održane 14 maja 1949. godine.*

Д-3, *Zapisnik sa 100. redovne sednice Arheološkog instituta SAN. Održane 24. septembra 1949. u prostorijama Instituta.*

Д-3, *Zapisnik sa 116. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta SAN. Održanog 14. januara 1950. godine u prostorijama Instituta.*

Д-3, *Zapisnik sa 143 redovnog sastanka članova Arheološkog instituta SAN održanog 1 avgusta 1950. godine u prostorijama Instituta.*

Д-3, *Zapisnik sa 184. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta SAN. Održanog 28. maja 1951. godine u prostorijama Instituta.*

Д-3, *Zapisnik sa 225. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta SAN. Održanog 7. aprila 1952. godine.*

Д-3, *Zapisnik sa 258. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta održanog 19.01.1953. u maloj Sali Akademije.*

Д-3, *Zapisnik sa 267. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta, održanog 23.03.1953. u maloj Sali Akademije.*

Д-3, *Zapisnik sa 280. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta, održanog 2.XI.53. u prostorijama Instituta.*

Д-3, *Zapisnik sa 282. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta održanog 03.11.1953. u prostorijama instituta.*

Д-3, *Zapisnik sa 334. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta održanog 28.02.1955.*

Д-3, *Zapisnik sa 351. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta SAN održanog 24. oktobra 1955. g. u maloj sali Akademije.*

Д-3, *Zapisnik sa 352. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta SAN održanog 31. oktobra 1955. godine.*

Д-3, *Zapisnik sa 367. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta održanog 5. marta 1956. godine.*

Д-3, *Zapisnik sa 386. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta održanog 15. oktobra 1956. godine.*

Д-3, *Zapisnik sa 403. redovnog sastanka članova Arheološkog instituta SAN održanog 18.02.1957.*

Д-3, *Zapisnik sa 437 redovnog sastanka članova Arheološkog instituta održanog 24.02.1958. god.*

Д-5, *Raspodela budžetskih sredstava za 1958. godinu.*

Д-5, *Zapisnik sa 10. sednice naučno-stručnog kolektiva Arheološkog instituta Srpske akademije nauka održane 9. januara 1959. godine.*

Д-5, *Zapisnik sa 11. sednice naučno-stručnog kolektiva Arheološkog instituta Srpske akademije nauka održane u sredu 21. januara 1959. godine.*

Д-5, *Zapisnik sa 41. sastanka naučno-stručnog kolektiva Instituta održanog u ponedjeljak 02.10.1961. god.*

Д-5, *Zapisnik sa 46. sastanka naučno-stručnog kolektiva Arheološkog instituta održanog 13.12.1961. godine.*

Д-5, *Zapisnik 47. sastanka Naučno-stručnog kolektiva Arheološkog instituta održanog 12. i 15. januara 1962. godine.*

Д-5, *Zapisnik sa 52. sastanka naučno-stručnog kolektiva Arheološkog instituta održanog 29.03.1962.*

Д- 5, *Zapisnik sa 54. sastanka naučno-stručnog kolektiva održanog 15.05.1962.*

Д-5, *Zapisnik sa 66. redovnog sastanka naučno-stručnog kolektiva Arheološkog instituta, održanog 2. februara 1963. godine.*

Д-5, *Zapisnik sa I sastanka Naučnog veća Arheološkog instituta održanog 18. januara 1966. godine.*

Д-5, *Zapisnik sa VI sastanka Naučnog veća Arheološkog instituta održanog 3. novembra 1966. godine.*

Д-5, *Zapisnik sa 28. sastanka Upravnog odbora Arheološkog instituta održanog 14. marta 1969. godine.*

Д-5, *Zapisnik sa 32. sastanka Naučnog veća Arheološkog instituta održanog 25.02.1970, бр. 01-175/2, 25.02.1970.*

Д-5, *Zapisnik sa 32. sastanka Naučnog veća Arheološkog instituta održanog 30.03.1970.*

Д-5, *Zapisnik sa 66. sastanka Naučnog veća Arheološkog instituta održanog 5. marta 1976. godine.*

Д-5, *Zapisnik sa 68. sastanka Naučnog veća Arheološkog instituta održanog 28. juna 1976. godine.*

Д-9, Археолошки институт САН, *Molba za postavljanje Slobodana Živkovića* (према М. Миловановић), бр. 42/1, 12.04.1952.

Д-9, Српска академија наука, *Rešenje o prevođenju Đorđa Stričevića za asistenta Arheološkog instituta SAN*, бр. 4201, 22.04.1952.

Д-9, Археолошки институт САН, *Srpskoj akademiji nauka. Personalnom otseku, Beograd* (Molba za unapređenje Aleksandra Zvekića), бр. 10/ZM, 06.01.1951.

Д-9, бр. 442, 02.06.1951.

Д-9, бр. 248/1, 23.06.1951.

Д-9, *Образложење за одговарајуће службено звање Александра Звекића* (према М. Миловановић), март, 1952.

Д-9, Археолошки институт САН, бр. 281/1, 16.04.1952.

Д-9, Археолошки институт САН, *Одлука о смањењу броја административних службеника* (према М. Миловановић), бр. 338, 13.05.1952.

Д-9, бр. 4201, 26.05.1952.

Д-9, Археолошки института САН, *Prijava u vezi putovanja asistenata u Grčku* (према М. Миловановић), бр. 568/2, 20.08.1952.

Д-9, Археолошки институт САН, *Odluka Arheološkog instituta o rukovođenju epiđiaskopom od strane asistenata* (према М. Миловановић), бр. 815, 05.11.1952.

Д-9, Археолошки института САН, *Odluka o rukovođenju dokumentacijom Arheološkog instituta od strane asistenata* (према М. Миловановић), бр. 816, 05.11.1952.

Д-9, Савезни институт за заштиту споменика културе, *Потврда* (Потврда о волонтерском и хонорарном радном односу у Савезном институту, према М. Миловановић), бр. 634, 12.03.1955.

Д-9, Археолошки институт САН, *Rešenje o sistematizaciji službeničkih mesta u Arheološkom institutu Srpske akademije nauka u Beogradu*, бр. 472, 02.07.1955.

Д-9, Археолошки институт САН, *Molba za saglasnost o postavljanju Ljubice Zotović za asistenta* (према М. Миловановић), бр. 443, 19.07.1955.

Д-9, Савет за просвету и културу, *Потврда о постављању Љубице Зотовић у Археолошком институту* (према М. Миловановић), бр. 7591, 26.07.1955.

Д-9, *Spisak kandidata prijavljenih na konkurs za radno mesto registratora* (1955).

Д-9, *Referat Arheološkom institutu SAN izboru registratora*, бр. 443/1955.

Д-9, *Arheološki institut – registrator za naučnu i tehničku dokumentaciju*.

Д-10, Савезни институт за заштиту споменика културе, *Слање картона на попуњавање*, бр. 87, 12.01.1952.

Д-10, Археолошки институт САН, *Dopis Arheološkom muzeju Skoplje* (према М. Миловановић), бр. 655, 19.10.1957.

Д-11, *Plan rada Arheološkog instituta za 1954. godinu. Prihvaćen na sastanku Institutskog veća*, 4.01.1954.

Д-11, Археолошки институт САН, *Plan investicija za 1954. godinu*, бр. 97, 27.03.1954.

Д-11, *Образложење за нова постављања у Археолошком институту у 1955. години*, бр. 563, 28.09.1954.

Д-11, Археолошки институт САН, *Образложење предрачуна буџета за 1955. годину Археолошког института*, бр. 337/2-54, 21.01.1955.

Д-11, Археолошки институт САН, *Извештај Археолошког института САН за 1955. годину*, бр. 44, 31.01.1956.

Д-11, Археолошки институт САН, *Извештај Љубице Зотовић о раду у 1956. години* (према М. Миловановић), бр. 671, 22.11.1956.

Д-11, Археолошки институт САН, *Plan rada Ljubice Zotović u Arheološkom institutu SAN za 1959. godinu* (према М. Миловановић), бр. 1037/1, 19.12.1958.

Д-11, *Извештај о раду Археолошког института Српске академије наука у 1958. години*.

Д-11, *Извештај о раду Љубице Зотовић у Археолошком институту САН за 1958. годину* (према М. Миловановић).

Д-11, Археолошки институт Српске академије наука, *Извештај о раду Љубице Зотовић у Археолошком институту за 1959. годину* (према М. Миловановић), бр. 661/1, 03.12.1959.

Д-12, *Zapisnik sa 13. sednice Upravnog odbora Arheološkog instituta održane 15. septembra 1954.*

Д-12, *Zapisnik sa 20. sednice Upravnog odbora Arheološkog instituta održane 4. marta 1955.*

Д-12, *Zapisnik sa 23. sednice Upravnog odbora Arheološkog instituta održane 30. maja 1955. g.*

- Д-12, *Zapisnik sa 49. sednice Upravnog odbora Arheološkog instituta održane 23. decembra 1957.*
- Д-12, *Zapisnik sa VI sednice Saveta Arheološkog instituta Srpske akademije nauka održane 23. januara 1959. godine.*
- Д-12, *Zapisnik sa XV sednice Saveta Arheološkog instituta održane u utorak, 17. januara 1961. godine.*
- Д-12, Археолошки институт, *Zapisnik sa V sednice Saveta Instituta održane 7. februara 1962, бр. 50/2, 07.02.1962.*
- Д-12, Археолошки институт, *Zapisnik sa VI sednice Saveta Arheološkog instituta održane 29. marta 1962. godine, бр. 166/2, 29.03.1962.*
- Д-12, *Zapisnik sa 39. sastanka Upravnog odbora Arheološkog instituta održanog 18. aprila t.g. (1968).*
- Д-16, *Pravila o organizaciji i poslovanju Arheološkog instituta Srpske akademije nauka, 02.10.1958.*
- Д-17, Археолошки институт САН, *Molba za dodeljivanje prostorija, бр. 02-249/1, 17.04.1958.*
- Д-18, Археолошки институт САН, *Upravi poslova Srpske akademije nauka, бр. 700/1, 30.12.1959.*
- Д-20, Археолошки институт САН, *Izveštaj o boravku u Francuskoj arheološkoj školi u Atini, бр. 08 6/1, 09.01.1959.*
- Д-20, *Zavod za zaštitu i naučno proučavanje spomenika kulture NRS, Izveštaj o arheološkim iskopavanjima na trasi autoputa Niš-Leskovac-Risovac (према М. Миловановић), 24.11.1959.*
- Д-20, Археолошки институт САН, *Odluka o angažovanju Ljubice Prodanović na arheološkim iskopavanjima u Omoljici (према: М. Миловановић), бр. 01-197/3, 04.05.1960.*
- Д-20, Народни музеј Београд, *Преглед одредби новог закона за заштиту споменика културе (према М. Миловановић), бр. 501/1, 03.06.1960.*
- Д-20, Археолошки институт САН, *Odluka o odobrenju putovanja Ljubice Zotović na terenska istraživanja (према М. Миловановић), бр. 01-438/1, 09.09.1960.*
- Д-20, *Zavod za zaštitu i научно проучавање споменика културе НР Србије, Дозвола за археолошка ископавања Омољице код Панчева, бр. 568, 24.09.1960.*
- Д-20, *Arheološka istraživanja ostataka antičkog grada Sirmijuma (1960).*
- Д-24, *Извештај о раду Народног музеја за 1960. годину.*
- Д-22, Археолошки институт САН, *Molba za saglasnost za ponovni izbor Ljubice Zotović u zvanje asistenta, бр. 04-47/1, 27.01.1959.*
- Д-22, Археолошки институт САН, *Rešenje o ponovnom izboru asistenta Ljubice Zotović, бр. 47/5, 27.11.1959.*
- Д-22, Археолошки институт, *Rešenje o određivanju ličnog dohotka Ljubici Zotović, asistentu arheološkog instituta, бр. 01-303/1, 28.12.1961.*

Д-22, *Образложење уз упоредни преглед* (Правила и организација рада Археолошког института, према М. Миловановић).

Д-22, Археолошки институт, *Уговор о honorарној служби потписан између Археолошког института и Лјубице Продановић*, бр. 01 18/1, 15.01.1962.

Д-22, Народни музеј у Београду, *Потврда о ангаџовању Лјубице Продановић на сређивању документације у Народном музеју у Београду* (према М. Миловановић), бр. 177/3, 10.03.1962.

Д-22, Археолошки институт, *Савету Археолошког института* (Извештај referenta за избор кандидата за радно место стручног сарадника за документацију), бр. 01 70/2, 28.03.1962.

Д-22, Археолошки институт, *Одлука о избору кандидата за документаристу након пријављеног конкурса* (према: М. Миловановић), бр. 01-177/1, 31.03.1962.

Д-22, Археолошки институт, *Решење о постављању Лјубице Продановић*, бр. 170, 31.03.1962.

Д-22, Археолошки институт, *Уговор о honorарној служби закључен између Археолошког института и Владислава Поповића*, бр. 01-869/1, 15.12.1962.

Д-22а, Program Godišnje skupštine Arheološkog društva Jugoslavije. Ohrid od 6–11. juna 1960. g.

Д-22а, Petogodišnji plan investicija Arheološkog instituta za period od 1961–1965. godine.

Д-22а, *Predloženi plan rada Ljubice Prodanović u toku 1963. godine.*

Д-22а, *Arheološki spomenici u Đerdapu ugroženih gradnjom Hidrocentrale I potrebna sredstva za njihovu zaštitu uzimanjem naučne dokumentacije* (1964).

Д-22а, *Predlog plana rada Arheološkog instituta za 1965. godinu.*

Д-26, Међуакадемијски одбор за материјалну културу, *Проучавање материјалне културе прошлости Југославије (заједнички рад трију академија)*, 25.04.1961.

Д-26, Археолошки институт, *Извештај о прегледу стања документације са истраживања Sirmijuma и Pokrajинском zavodu за заштиту споменика и Novom Sadu* (према М. Миловановић), бр. 01 355/2, 20.06.1962.

Д-26, Завод за унапређење комуналне делатности, *Уговор између Zavода за unapređenje komunalne delatности NRS и Arheološkog instituta. Predmet ugovora: Izrada elaborata о prikazu istorijsko-kulturnih spomenika на priobalnom području Dunava од Beograda до bugarske granice и predlozi за njihovu заштиту*, бр. 741/1, 06.08.1962.

Д-26, Археолошки институт, *Одлука о службеном одласку Лјубице Продановић у Sremsku Mitrovicu и Novi Sad ради сређивања теренске документације Sirmijuma*, бр. 01-348/54, 30.08.1962.

Д-28, Археолошки институт, *Потврда о учешћу Ане Premk на сређивању документације и обављању административних послова у Археолошком институту* (према М. Миловановић), бр. 648-1, 08.08.1963.

Д-28, Археолошки институт, *Потврда о учешћу Лјилјане Поповић Мјаловић на сређивању документације у Sremsкој Mitrovici* (према М. Миловановић), бр. 01-685/1, 17.08.1963.

Д-28, Археолошки институт, *Решење о додели средстава за подстицај у раду Лјубице Продановић* (према М. Миловановић), бр. 01-104/1, 27.02.1964.

Д-30, Zavod za unapređenje komunalne delatnosti, Molba Arheološkom institutu, br. 77/1, 20.01.1964.

Д-30, Dopis Svetislava Vučenovića Arheološkom institutu, februar 1964.

Д-30, Археолошки институт, *Izveštaj Ljubice Prodanović sa službenog putovanja u Novom Sadu*, бр. 01-163-02, 09.04.1964.

Д-34-02, Археолошки институт, бр. 01-530/02, 19.5.1967.

Д-34, Vojni muzej Jugoslovenske narodne armije, *Dopis Petka Lokovića Arheološkom institutu*, br. k. 716, 20.07.1965.

Д-34, Археолошки институт, *Izveštaj o sistematskim iskopavanjima na arheološkim lokalitetima u Đerdapu u 1965. godini*, бр. 01-993/3, 23.12.1966.

Д-35, Археолошки институт, *Statut Arheološkog instituta*, бр. 01-1085, 30.12.1965.

Д-36, *Zapisnik sa 32. sastanka Radne zajednice održane 4. juna 1968. godine*, бр. 01-356/2, 14.06.1968.

Д-36, *Zapisnik sa 35. sastanka Radne zajednice Arheološkog instituta održanog 16. oktobra 1968. godine*.

Д-36, *Zapisnik sa 72. sastanka Radne zajednice Arheološkog instituta održane na dan 20. aprila 1972. godine*, бр. 01-275/2, 20.04.1972.

Д-36, Археолошки институт, *Zapisnik sa 139. sastanka Radne zajednice Arheološkog instituta održanog dana 10. decembra 1975. godine*, бр. 01-1129/2, 10.12.1975.

Д-36, Археолошки институт, *Izveštaj konkursne komisije za izbor stručnog saradnika-dokumentariste na određeno i neodređeno vreme* (према М. Миловановић), бр. 01-101/2, 15.03.1976.

Д-36, *Zapisnik sa 50. sastanka Radne zajednice Arheološkog instituta održanog 30. marta 1970. godine*.

Д-36, *Zapisnik sa 147. sastanka Radnih ljudi Arheološkog instituta održanog 31. marta 1976. godine*.

Д-38, Археолошки институт, *Odluka o putovanju Ljubice Prodanović u Sarajevo*, бр. 01-13/1, 10.01.1966.

Д-38, Археолошки институт, *Odluka o putovanju Ljubice Prodanović u Prilep*, бр. 01-40/1, 22.01.1966.

Д-38, Археолошки институт, *Odluka o putovanju Ljubice Prodanović u Split i Zagreb*, бр. 01-162, 24.03.1966.

Д-38, Археолошки институт, *Odluka da Ljubice Prodanović učestvuje na arheološkim iskopavanjima u Ulcinju*, бр. 380/1, 24.05.1966.

Д-38, Археолошки институт, *Odluka da Ljubice Prodanović učestvuje na arheološkim iskopavanjima na Velikom Grdacu*, бр. 01-449/7, 25.08.1966.

Д-38, Археолошки институт, *Molba Arheološkog instituta za izradu terenske dokumentacije prema Uputstvu* (према М. Миловановић), бр. 890/1, 10.11.1967.

Д-40, *Ugovor sklopljen između Međuaakademijskog odbora za limes i Arheološkog instituta u Beogradu*.

- Д-47, *Izveštaj o radu Arheološkog instituta u 1967. godini*, br. 320/1.
- Д-47, Археолошки институт, *Izveštaj o radu Arheološkog instituta u 1968. godini*, бр. 01-380/2, 19.06.1969.
- Д-47, Археолошки институт, *Izveštaj o radu Arheološkog instituta u 1969. godini*, бр. 01-245/2, 16.04.1970.
- Д-47, Археолошки институт, *Izveštaj Republičkoj zajednici za naučni rad*, br. 01-881/4, 23.10.1970.
- Д-47, Археолошки институт, *Izveštaj o radu Arheološkog instituta za 1973. godinu*, бр. 01-454/1, 06.05.1974.
- Д-47, Археолошки институт, *Izveštaj o radu Arheološkog instituta za 1974. godinu*, бр. 1059/1, 03. 12. 1974.
- Д-47, *Sistematska i zaštitna istraživanja na Đerdapu*.
- Д-53, *Zapisnik sa 218. sednice Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta održane 27. novembra 1979. godine*.
- Д- 53, Археолошки институт, бр. 1052, 20.12.1983.
- Д-65, Археолошки институт, *Ugovor između Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Beograda i Arheološkog instituta o realizaciji terenskih radova na Beogradskoj tvrđavi*, бр. 276/1, 09.02.1976.
- Д-70, *Godišnji izveštaji o radu Arheološkog instituta (1976-1980)*.
- Д-73, *Zapisnik sa 163. sastanka Radne zajednice Arheološkog instituta održanog 22. marta 1977. godine*.
- Д-73, *Program sprovođenja Zakona o udruženom radu u radnoj organizaciji Arheološkog instituta u Beogradu (1977)*.
- Д-73, *Zapisnik sa 206. sastanka Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta održanog 11. januara 1979. godine*.
- Д-73, *Zapisnik sa 208. sastanka Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta održanog 19. februara 1979. godine*.
- Д-73, *Zapisnik sa 219. sednice Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta održane 28. novembra 1979. godine*.
- Д-73, *Zapisnik sa 219. sednice Zbora radnih ljudi Arheološkog instituta održane 17. januara 1980. godine*.
- Д- 73, *Zapisnik sa 224. sednice Zbora radnih ljudi održane 28. aprila 1980. godine*.
- Д-73, *Zapisnik sa 233. sednice Zbora radnih ljudi održane 8. decembra 1980. godine*.
- Д-73, Археолошки институт, *Odluka o raspisivanju konkursa za stručnog saradnika dokumentaristu – pripravnika*, бр. 1393/1, 30.12.1981.
- Д-94а, II *Centar za dokumentaciju (Izveštaj o arheološkim radovima na Beogradskoj tvrđavi u 1981. godini, према: М. Миловановић)*.
- Д-94а, *Zaključci informacije o stanju i problemima u oblasti arheoloških istraživanja i iskopavanja (1983)*.

Д-94а, Српска академија наука и уметности, *Самоуправни споразум о изградњи јединственог система научнотехнолошких и пословних информација*, бр. 1029/1, 16.05.1988.

Д-94а, Археолошки институт, *Godišnji Izveštaj o radu i postignutim rezultatima u 1991. godini* (Projekat: *Arheološka karta Srbije*), бр. 539/1, 30.12.1991.

Д-94а, *Informacioni sistem iz arheologije* (ISA), бр. 175/1, 13.5.1993.

Д-97, *Pravila Arheološkog instituta SAN* (1954).

Д-97, Археолошки институт САН, *Rešenje o sistematizaciji službeničkih mesta u Arheološkom institutu SAN u Beogradu*, бр. 695, 03.11.1955.

Д-97, Археолошки институт САН, *Novo rešenje o sistematizaciji službeničkih mesta u Arheološkom institutu SAN*, бр. 662/1, 19.11.1956.

Д-97, Археолошки институт, *Pravilnik Dokumentacije Arheološkog instituta*, бр. 445, 19.06.1968.

Д-97, *Pravila o organizaciji i poslovanju Arheološkog instituta SAN*.

Д-97, *Pravila o organizaciji i radu Arheološkog instituta*.

Фонд Г-187, Министарство науке и културе НРС

Д-1, бр. 1719, 05. 03.1950.

Д-1, *Министарство за науку и културу НРС по местима* (према М. Миловановић).

Фонд Г-189, Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе Владе НР Србије

Д-1, *Анализа. Српска академија наука* (Извештај Комитета о раду за 1947. годину).

Д-1, *Извештај о раду Персоналног одељења Комитета за научне установе, универзитет и високе школе Владе Н.Р. Србије од 15. јула до 15. октобра*.

Д-4, Е. Хасанагић, *Извештај о стању просторног капацитета у просветним и научним установама у Београду* (према М. Миловановић).

Д-5, *Извештај САН о просторно-кадровском стању и предложеним износима буџета за 1947-1949 годину* (према М. Миловановић).

Д-19, бр. 97, 19.05.1947. *Фармаколошки институт*.

Д-19, *Правилник о организацији лабораторије за научна снимања Медицинске велике школе у Београду*, бр. 95, 14.01.1949.

Д-19, *Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе Н. Р. Србије* (Предлог сарадње између САН и Фотографског одељења Хистолошког института Медицинског факултета, према М. Миловановић), бр. 618, 23.03.1948.

Д-19, *Комитету за научне установе Универзитет и високе школе Владе НР Србије* (Образложење Медицинске високе школе у вези акта бр. 3042).

Д-29, *Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе Владе Н.Р.С. Српској академији наука, Београд*, бр. 192, 06.05.1947.

Д-29, Српска академија наука, *Комитету за научне установе, Универзитет и високе школе Н.Р. Србије, Београд*, (В. Петровић, Предлог буџета Археолошког института САН), бр. 380, 20.06.1947.

Д-29, *Образложење. Предлог закона о Српској академији наука.*

Д-30, Српска академија наука, *Комитету за научне установе, Универзитет и високе школе Н.Р. Србије, Београд* (Прилози: Елаборати за оснивање института), бр. 326, 27.05.1947.

Д-30, Српска академија наука, *Комитету за научне установе, Универзитет и високе школе Н.Р. Србије (одељење за научне установе), Београд* (В. В. Мишковић, Прилог плана рада Археолошког института САН), бр. 475, 22.07.1947.

Д-30, *Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе Владе Н.Р. Србије, Српској академији наука, Београд*, бр. 9354, 15.10.1947.

Д-30, Српска академија наука, *Комитету за научне установе, Универзитете и високе школе* (М. Миланковић, Молба Комитету за решење проблема недостатка просторија академијиних института), бр. 1284, 15.10.1947.

Д-30, *Археолошки институт Српске академије наука* (према М. Миловановић), (ул. Богојављенска бр. 8 (Списак чланова Научног савета Археолошког института САН).

Д-30, *Институти Српске академије наука, I Рад на оснивању института.*

Д-31, Српска академија наука, *Комитету за научне установе, Универзитет и високе школе Владе НР Србије – Одељење за научне установе* (Молба САН упућена Комитету за премештај Археолошког института САН), бр. 1067, 17.10.1947.

Д- 31, НР Србија, Министарство просвете, Београд, *Комитету за научне установе, Универзитете и високе школе Владе НР Србије, Београд* (Сагласност за смештај Археолошког института САН у просторије Завода за заштиту и проучавање споменика културе), бр. 42517, 04.11.1947.

Д-31, *Ministarstvo za nauku i kulturu Vlade FNRJ, Комитету за научне установе, Универзитет и високе школе НР Србије, Београд* (Саветовање археолога ФНРЈ), бр. 24133, 3.11.1949.

Д-31, *Археолошки институт* (Сагласност за постављање у институт, бр. 593).

Д-31, *Археолошки институт* (списак политичко-идеолошких особина сарадника Археолошког института).

Д-31, *Археолошки институт Српске академије наука* (списак хонорарних научних сарадника).

Д-31, *Хонорарни/стални* (списак политичко-идеолошких особина сарадника Археолошког института, ручно састављен рукопис).

Д-34, *Zapisnik sa sastanka održanog 10.03.1965. godine u Arheološkom institutu.*

Д-41, *Финансијско Рачунско-ревизионо одељење, финансијска документа* (Извештај за утрошен буџет у 1948. години).

Д-43, Народна Република Србија, Министарство просвете, Опште одељење, *Комитету за научне установе, Универзитет и високе школе, Београд*, I бр. 1980, 14.04.1974.

Д-45, *Анализа рада Рачунско-ревизионог одељења Комитета у времену од 1. јануара до 20. марта 1948. год.*

Д-45, Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе Владе Н.Р.С. Министарству просвете Н. Р. Србије, бр. 335, 19.05.1947.

Д-45, *Plan investicija za 1949. godinu Instituta za izučavanje ekonomskih problema N.R.S.*

Д-47, Комитет за научне установе Универзитет и високе школе Владе Н. Р. Србије, *Одлука о набавци материјала за картотеку и стварања евиденције за научне установе* (према М. Миловановић), бр. 12526, 20.12, 1949.

Д-47, Комитет за научне установе Универзитет и високе школе Владе Н. Р. Србије, *Образложење буџета за 1949. годину.*

Д-62, Комитет за научне установе Универзитет и високе школе Владе НР Србије, *Министарство трговина и снабдевања НРС. Дирекција за дистрибуцију и хартија, Београд*, бр. 11422, 27.11.1947.

Фонд Г-189, Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе Владе НР Србије – Разграничење

Д-6, Разграничење, А. Д. Маневски, 1943. *Основни музејно – Краеведческог дела*, Москва (Извод из брошуре), 3, 5-6.

Фонд Министарства просвете

Деловодни протокол за 1908, бр. 4408.

ЛЕГАТИ

Музеј Српске православне цркве

Легат Радослава Грујића

Бр. 1347, Министарство просвете Краљевине Југославије, Опште одељење, *Одлука да Радослав Грујић буде члан комисије за оснивање Археолошког института Краљевине Југославије*, бр. 30632, 18.08.1939.

Бр. 1347, *Уредба о Археолошком институту Краљевине Југославије* (1939).

Археолошки институт, Београд

Легат Ђурђа Бошковића

Zakon o zaštiti kulturnih spomenika, prirodnjačkih retkosti i narodnog folklora Demokratske Federativne Jugoslavije.

ФИЛМСКИ АРХИВИ

Програмски Архив РТС

Nešto sasvim lično – Milutin Garašanin, ARH 257638.

БИБЛИОТЕКЕ

Библиотека САНУ

Ф-259/2, Владимир Петковић.

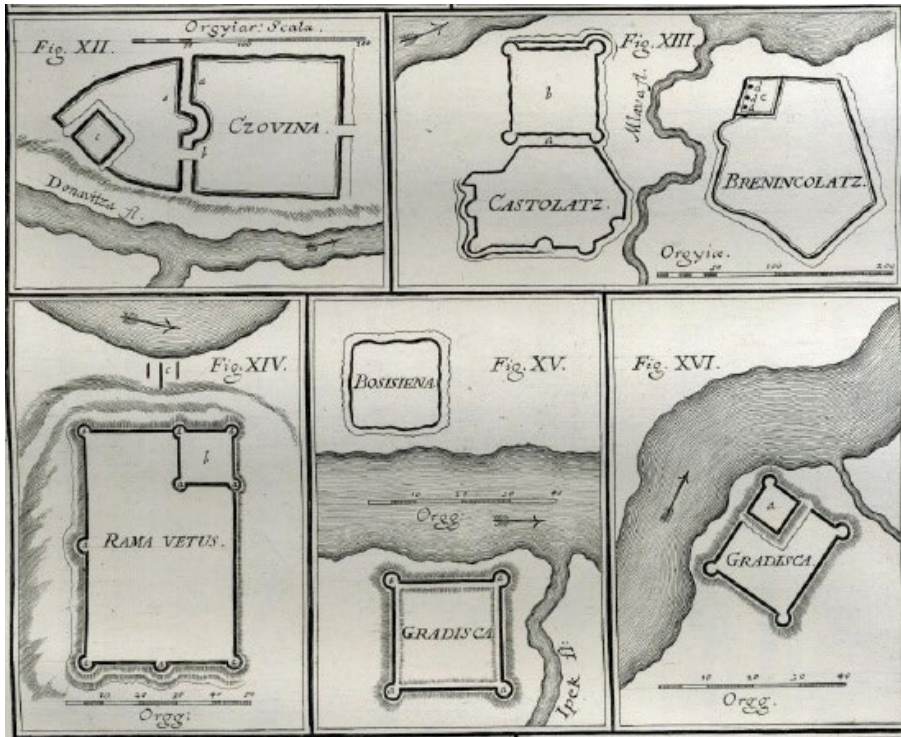
Ф-484-12, Милоје Васић.

Ф-512-7, Александар Дероко.

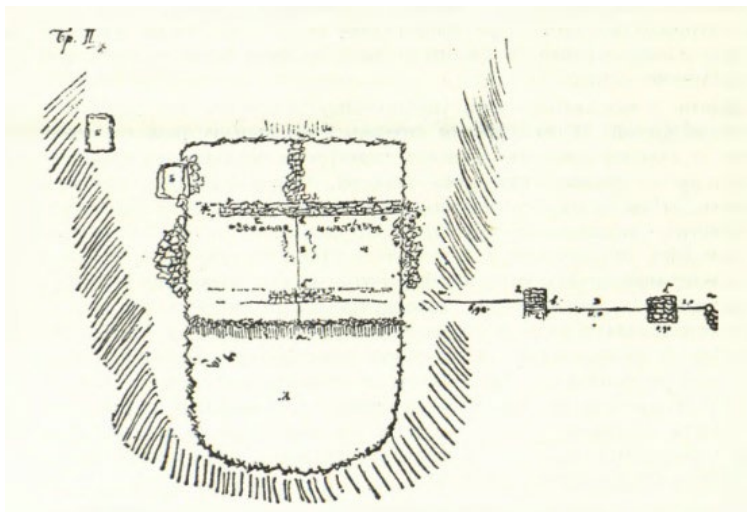
ИЛУСТРАЦИЈЕ

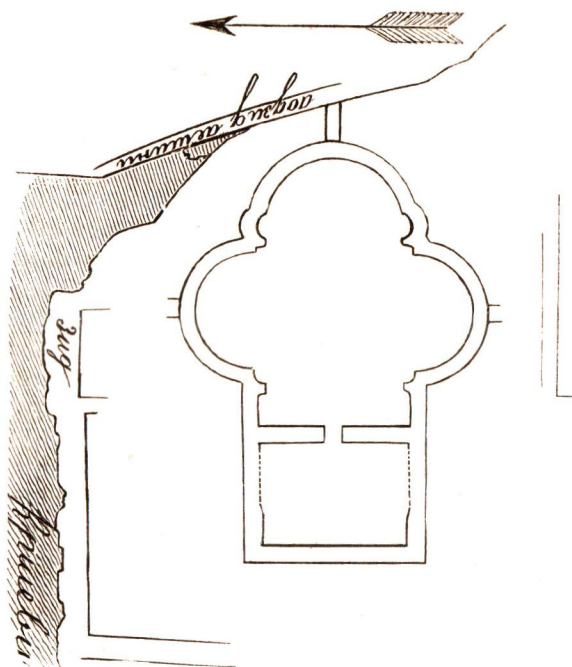
Сл. 1. Зграда САНУ у којој се налази Археолошки институт од оснивања 1947. године (Преузето из: Васић 2017, 10, Сл. 1).

Сл. 2. Марсиљијеве скице основе утврђених насеља у српском Подунављу (Преузето из: Marsilius 1726, Т. 6).

Сл. 3. Шафарикова скица античког објекта на Руднику (Преузето из: Милинковић 1985, 76).

Сл. 4. Објављена скица основе цркве Благовештења у Горњачкој клисури (Преузето из: Поповић 1867, 43).

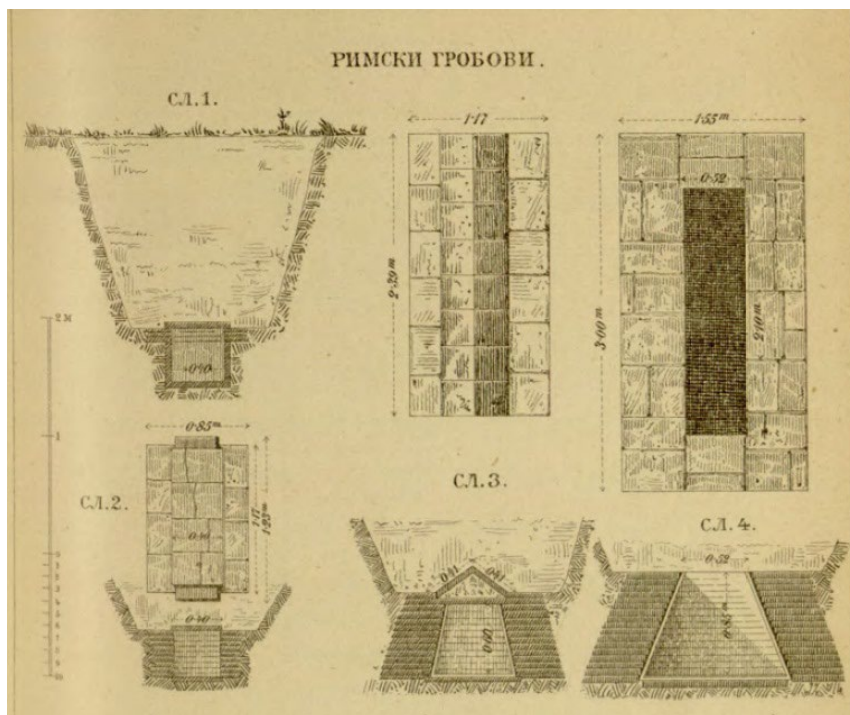
Сл. 5. Драгашевићева скица ситуационог плана локалитета Зад у Рибару код Жагубице (Преузето из: Драгашевић 1876, 327).

Сл. 6. Михаило Валтровић (1839-1915) (Преузто из: Милинковић 1984, 15).

Сл. 7. Валтровићев ситуациони план Виманцијума са представљеним сондама (Валтровић 1884, Т. V).

Сл. 8. Валтровићеви теренски цртежи гробних целина са Виминацијума (Преузето из: Валтровић 1884, Т. I).

Сл. 9. Милоје Васић (1869-1956) (Преузето из: Библиотека САНУ, Ф-484-12).

ПОД ВИСОКИМ ПОКРОВИТЕЉСТВОМ
Њ. КР. В. КНЕЗА НАМЕСНИКА ПАВЛА
ИНСТИТУТ Н. П. КОНДАНОВ
ЗА ВИЗАНТОЛОГИЈУ И АРХЕОЛОГИЈУ
БЕОГРАД

Цвијићева 61

30 новембра 1940 год.

Министарству Просвете
Опште Одељење
Београд

Управи Института Кондакова част је замолити да се Институту отвори кредит од дин. 33.000 одобрени му за треће четворомесечје (од 1 децембра до 31 марта) ове 1940/1941 буџетске године.

Овај кредит утрошиће се за ове најнеопходније потребе Института Кондакова:

	<u>Динара</u>
1. Плата секретару Института Др.Димитрију А.Расовском по 2.000 дин. месечно	8.000
2. Награда помоћном сараднику за рад у канцеларији, редакцији и омотецети Института по 500 дин. месечно	2.000
3. Хонорар управнику Института Др.Георгију А.Острогорском	1.200
4. Кирија за просторије Института по 1350 дин. месечно	5.400
5. Огрев	1.600
6. Осветљење	500
7. Чишћење просторија и послуга по 250 дин. месечно	1.000
8. Набавка нових књига и часописа	1.000
9. Канцеларијски трошкови	200
10. Поштански трошкови за кореспонденцију и експедицију издавања..	300
11. Штампаче часописа "Анали Института Кондакова"	11.100
	<u>37.300</u>

свега 37.300

Управи Института част је упозорити да су сви горе наведени издатци оправдани реалним и најминималнијим потребама Института и да су апсолутно неопходни за одржавање његовог рада.

с одличним поштовањем

Управник Института *Др. Ј. Острогорски*

Секретар *Др. Дим. Расовски*

13-29-41

Сл. 10. Институт Кондаков за византологију и археологију, молба Министарству просвете Краљевине Југославије за отварање кредита (Преузето из: АЈ, 66-3272-2469).

Министарство просвете
Краљевине Југославије
Опште одељење
Iбр.30632
18 августа 1939 год.
Београд.

Господин

Грујић др.Радослав, редован професор
Универзитета
Београд.

Г.Министар просвете одлуком Iбр.30632 од 17 августа о.г. образовао је комисију за израду пројекта Уредбе са законском снагом о музејима, Уредбе са законском снагом о даштити старине Уредбе са законском снагом о оснивању и уређењу Археолошког института Краљевине Југославије у Београду. Истом одлуком одредио Вас је и за члана комисије. Комисија има отпочети рад 21 августа 1939 године у Београду.

Част ми је о предјем известити Вас ради знања.

По наређењу
Министра просвете
начелник Општег одељења,

Сл. 11. Одлука о образовању комисије за оснивање Археолошког института Краљевине Југославије (ЈРГ, Музеј СПЦ, бр. 1347).

Сл. 12. Владимир Петковић (1874-1956) (Преузето из: Библиотека САНУ, Ф-259/2).

Сл. 13. Ђурђе Бошковић (1904-1990) (Преузето из: ДАИ).

Сл. 14. Александар Дероко (1894-1988) (Преузето из: Библиотека САНУ, Ф-512/7).

Бр. 326
27 мај 1947. год.
БЕОГРАД

КОМИТЕТУ ЗА НАУЧНЕ УСТАНОВЕ, УНИВЕРЗИТЕТ И ВИСОКЕ ШКОЛЕ Н.Р. СРБИЈЕ

ПРЕДМЕТ: Елаборати за оснивање института.

Б Е О Г Р А Д

Одбор за вођење послова Српске Академије Наука и Уметности доставља у прилогу елаборате за оснивања Академијиних института:

1. Археолошког
- ✓ 2. Географског
- ✓ 3. Геолошког
4. Историског
5. Института за проучавање књижевности
6. Института за српски језик

с тим да би Институт за проучавање књижевности требало да предузме као непосредни задатак, за ову 1947 годину, прикупљање грађе о Негошу /у Бечу, Москви, а нарочито у Задру, Дубровнику и Котору/. Исто тако требало би некоме поверити да у Москви истражи архивални материјал Гагића. У томе циљу већ сада треба задужити лица од предложених осигуравањима им путовања и трошкове. А, тај посао, мора се радити у континуитету јер ће скоро доћи 1951 година, 100-годишњица Негошеве смрти.

ПРИЛОЗИ: 6 елабората

Смрт фашизму - Слобода народу !

НАРОДНА РЕПУБЛИКА СРБИЈА
КОМИТЕТ ЗА НАУЧНЕ УСТАНОВЕ, УНИВЕРЗИТЕТ
И ВИСОКЕ ШКОЛЕ ВЛАДЕ Н.Р. СРБИЈЕ

Бр. 425
28-V 1947. г.
БЕОГРАД

СЕКРЕТАР ОДБОРА
за вођење послова САН,

Везко Петровић
/ Везко Петровић /

Сл. 15. Списак Института који су имали готове Елаборате за оснивање при САН (Преузето из: ДАС, Г-189, Д-30, САН, бр. 326м 27.5.1947.).

Бр. 1067
17 - X - 1947. ГОД.
БЕОГРАД

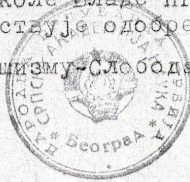
КОМИТЕТУ ЗА НАУЧНЕ УСТАНОВЕ, УНИВЕРЗИТЕТ И ВИСОКЕ
ШКОЛЕ ВЛАДЕ НР СРБИЈЕ-Одељење за научне установе-
БЕОГРАД

Управник Археолошког института САН, Др Владимир Г. Петковић, актом својим бр. 59, од 20 септембра тек. године, поднео је Српској академији наука свој образложени предлог о смештају Археолошког института САН у просторије Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије, које се сада реновирају, а које се налазе у Кнегиње Љубице улици. Ово с тога, јер је Археолошки институт САН, по природи свога посла, упућен на најужу сарадњу са поменутим заводом, те би се без великих тешкоћа, могле остварити и заједничке картотеке, фототеке и археолошке карте, као и заједнички рад на терену.

Према извештају Управника Археолошког института САН, у згради Завода има довољно места и за смештај поменутог Института.

Институтска комисија САН, на својој XVIII седници од 6 октобра тек. године, усвојила је овај предлог Управника Археолошког института САН. С тога Српска академија наука моли Комитет за научне установе, Универзитет и високе школе владе НР Србије, да за овај смештај Археолошког института САН, издејстаује одобрење од Министарства просвете НР Србије.

Смрт фашизму-Слобода народу!

Секретар
Српске академије наука
В. В. Миливојевић
/Др Војислав В. Миливојевић/

Сл. 16. Одлука Институтске комисије САН о смештају Археолошког института САН (Преузето из: ДАС, Г-189, Д-31, САН, бр.1067, 17.10.1947.).

АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА

Седиште: Београду Боројављеваца ул.бр.8

Управник: Др.Владимир Петковић, академик

Научни савет:

Др.Владимир Петковић, управник Института
Др.Радослав Грујић, дописни члан САН
Др.Милоје Васић, дописни члан САН
Др.Лазар Мирковић, професор Универзитета
Др.Александар Дероко, научни сарадник Института, професор
Универзитета
Др.Ђурђе Бошковић, професор Универзитета
Др.Светозар Радојчић, професор Универзитета

Институт ради под општим руководством Одељења друштвених наука Српске академије наука у Београду.

Задатак Института:

Задатак Археолошког института је проучавање прошлости југословенских и јужнословенских народа, а посебно срба, на основу археолошке научне документације.

Институт је основан одлуком Председништва Српске академије наука уз сагласност Комитета за научне установе, Универзитет и велике школе НР Србије бр.593 од 4 јуна 1947. године.

Институт објављује своје радове кроз следеће публикације:

Посебна издања Одељења друштвених наука Српске академије наука

Институт има:

Сталних научних сарадника нема
хонорарних научних сарадника.13

Сл. 17. Научни савет Археолошког института САН (Преузето из: ДАС, Г-189, Д-30).

φ
NARODNA REPUBLIKA SRBIJA
SRPSKA AKADEMIJA NAUKA
Br. 663
26-II-1954 g.
Beograd

Na osnovu čl. 1, 3 i 10 Osnovne uredbe o ustanovama sa samostalnim finansiranjem /Službeni list FNRJ br. 51/53/ i zaključaka Izvršnog veća NR Srbije br. 1929/54, Srpske akademije nauka donosi

R E Š E N J E

O PRLASKU ARHEOLOŠKOG INSTITUTA SRPSKE AKADEMIJE NAUKA U BEOGRADU NA POSLOVANJE KAO USTANOVE SA SAMOSTALNIM FINANSIRANJEM

I - Arheološki institut Srpske akademije nauka osnovan 4-VI-1947 godine, prelazi na poslovanje kao ustanova sa samostalnim finansiranjem pod imenom: ARHEOLOŠKI INSTITUT SRPSKE AKADEMIJE NAUKA / u daljem tekstu Institut/.

Sedište Instituta je u Beogradu

II - U delokrug rada Instituta spada:

1/ Proučavanje istoriskog i socijalno-ekonomskog, kulturnog i umetničkog razvoja na teritoriji naše zemlje, prvenstveno NR Srbije na osnovu ostataka materijalne kulture, počevši od formiranja prvih društvenih zajednica do kraja srednjeg veka.

2/ Pružanje naučne pomoći zainteresovanim arheološkim i drugim ustanovama.

3/ Uskladjivanje arheološkog rada na teritoriji NR Srbije.

4/ Usavršavanja naučnog arheološkog kadra.

III - Institut upravlja celokupnom imovinom kojom je upravljao Arheološki institut Srpske akademije nauka kao budžetska ustanova.

Vrednost imovine iz prethodnog stava utvrdiće se komisijski na osnovu opšteg inventara SAN i inventara Instituta.

IV - Institutom upravlja upravni odbor od 5 članova kao kolektivni organ upravljanja.

Službenici i radnici Instituta biraju iz svoje sredine dva člana Upravnog odbora, a ostale članove Upravnog odbora imenuje Srpske akademije nauka kao organ nadležan za poslove i zadatke Instituta.

Upravnika bira Kolektiv a potvrđuje Srpske akademije nauka. Po odluci Upravnog odbora upravnik postavlja i otpušta službenike, s tim da za naučne saradnike mora pribaviti saglasnost Srpske akademije nauka.

U pogledu obavljanja naučnih radova Institut mora da ima saglasnost stručnog odeljenja Srpske akademije nauka.

V - Institut ima sledeće fondove:

a/ fond za nagrađivanje radnika i službenika

b/ fond za naučno-istraživački rad i

v/ rezervni fond.

VI - Srpske akademije nauka nadležna je za poslove i zadatke Instituta.

VII - Ovo Rešenje objaviti u Službenom glasniku Narodne Republike Srbije, a primenjivaće se od 1 januara 1954 godine.

SRPSKA AKADEMIJA NAUKA, Br. 663, 26 februara 1954 godine

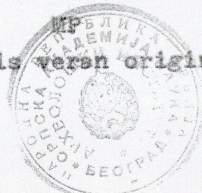
SEKRETAR

Srpske akademije nauka
P.S. Jovanović s.r.

PRETSEDNIK

SRPSKE AKADEMIJE NAUKA
akademik
A.Belić s.r.

Da je ovaj prepis veran originalu overava

SEKRETAR INSTITUTA

naučni saradnik

Radivoje Ljubinković

[Signature]

Сл. 18. Решење о преласку Археолошког института САН на пословање као установе са самосталним финансирањем (Преузето из: ДАС, ФАИ, Д-97, САН, бр. 663, 26.2.1954.).

Z A P I S N I K

sa 20 sednice Upravnog odbora
Arheološkog instituta, održane
4 marta 1955

Prisutni: Dj.Bošković, A.Deroko, S.Radojčić, M.Grbić,
Dj.Mano Zisi i V.Korać.

Sednicu je otvorio upravnik Bošković u 11.30 časova.
Zapisnik sa prošle sednice primljen je bez primedbi.

1/ Upravnik podneo je izveštaj o odobrenom budžetu za 1955 godinu i o predviđenim sumama za pojedine pozicije.

Zatim se prešlo na diskusiju o raspisivanju konkursa za novo radno mesto.-registratora za naučnu i tehničku dokumentaciju.

A.Deroko smatra da bi, s obzirom na ograničene finansijske mogućnosti, trebalo prvenstveno angažovati jednog službenika za opšte p-oslove, sa znanjem daktilografije po mogućnosti i crtanja, koji bi pomogao i u izdavačkoj delatnosti Instituta. Stoga je potrebno da se u konkursu naznači tehnička sprema kandidata, a da se u uslovima podvuče da će ~~biti~~ registrator pored stručnih poslova imati da vrši i navedene dužnosti.

M.Grbić obrazlaže potrebu za postavljenjem dokumentatora, s tim da to bude tehničko lice koje će pomagati i u administraciji.

S.Radojčić je mišljenja da osnovno zaduženje novog službenika treba da bude sredjivanje dokumentacionog materijala. Uz to on će pomagati i u ostalim službama Instituta.

Dj.Bošković ističe da po odobrenom budžetu postoji samo novo radno mesto za asistenta-dokumentatora a ne za administrativnog službenika. Stoga i konkurs može biti raspisan samo u tome smislu. Prihvata mišljenje da će novi službenik morati da pomaže i u ostalim poslovima Instituta kda se za to ukaže potreba.

V.Korać smatra da je Institutu neophodno potreban dokumentator koji će snositi i materijalnu odgovornost za materijal kojim rukuje. Predlaže da se izrade bliži uslovi za novo radno mesto.

Po završenoj diskusiji redigovan je tekst konkursa koji treba da se objavi i odlučeno je da se izrade bliži uslovi za ovo radno mesto koji će se saopštiti kandidatima pri predaji prijave. Ovi uslovi izradiće se u smislu gledišta izraženih u diskusiji.

2/ Urednik Starinara Dj.Bošković podneo je izveštaj o ~~prethodni~~ primljenim i referisanim radovima za STARINAR VI VI. Doneta je odluka da se od Odeljenja društvenih nauka zatraži potrebna saglasnost za štampanje ovih radova u narednoj knjizi Starinara.- Za referenta za rad L.Mirkovića o Niškoj grobnici odredjen je Dj.Bošković.

Сл. 20. Љубица Зотовић 1931-1921 (Преузето из: ДАИ).

16

АРХЕОЛОШКОМ ИНСТИТУТУ СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА
БЕОГРАД

Поводом расписаног конкурса за археолога, пријављујем се за то место. Дипломирах сам на археолошкој групи Филозофског факултета у Београду 5-VI-1954 године са средњом дипломском оценом 9,50 и општом средњом оценом 8,60.

У току студија учествовала сам на ископавањима у Рајани са д-ром М. Гарашанином и на ископавањима Царичиног Града, којима је руководио проф. Ђ. Маџо, Зиси. Као студент треће године провела сам девет месеци на волонтерском раду у античком одељењу Народног музеја у Београду, код проф. Зиса.

По свршетку студија, на предлог Археолошког семинара ишла сам са групом студената и дипломираних археолога у Грчку о трошку Филозофског факултета. Као дипломирани археолог учествовала сам на рекогносцирању терена Космета у екипи којом је руководио д-р М. Гарашанин.

Од октобра 1954 волонтерски и хонорарно радила сам на сређивању хемеротеке и картотеке археолошких ископавања у Савезном институту за заштиту споменика културе, ради чега сам децембра 1954 од овог Института упућена на терен са задатком да на територији Далмације прикупим податке о археолошким радовима који су овде вршени од ослобођења до данас. На раду у Савезном институту провела сам шест месеци о чему подносим потврду.

У овом самосталном раду већу пажњу сам посветила класичној археологији где ме је специјално заинтересовала римска провинциска култура.

Служим се француским језиком и знам да пишем на писаћој машини.

15 марта 1955 год.
Београд

Љубица Зотовић
Зотовић Љубица, археолог
Младе Босне бр. 7, Београд/

НАРОДНА СЛУЖБЕНИКА СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ
Бр. 132
16. III. 55
БЕОГРАД

Сл. 21. Пријава Љубице Зотовић на конкурс за радно место документаристе Археолошког института САН (Преузето из: ДАС, ФАИ, Д-9, АИСАН, бр. 132, 16.3.1955).

РЕФЕРАТ

Sada. У смислу чл.24 Правилника о извршењу буџета Археолошког института САН молим да се за потребе Археолошког института одобри и то: *исечака од 500 једин. за исечке из новина за месец фебруар. Месеци су исплатени за рад у Археолошком институту* 002/10

За ову набавку постоји слободног кредита по парт. поз. у кварталу предрачуна буџета Археолошког института за 1954 годину.

Референт

извој 27
Вуковић Јовић

ОДОБРАВАМ

да се предња набавка изврши, с тим да за ову исплату има расположивог кредита на одговарајућим партијама и позицијама предрачуна буџета Археолошког института САН за 1954 годину.

НАРОДНА РЕПУБЛИКА СРПСКА
АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ

117
8-11-1956
БЕОГРАД

НАРЕДБОДАВАЦ

[Signature]

Da su prednji isecci nabavljeni za potrebe naučnog rada u Arheološkom institutu i da su zavedeni u inventaru na strani 103-104 pod brojem 1334-1339 tvrdi i overava

UPRAVNIK
ARHEOLOŠKOG INSTITUTA

Primila na rukovanje

[Signature]
/Lj.Zotović/

[Signature]
/Dj.Bošković/

Да је набавка-рад у овом рачуну извршена у складу са захтевом, да је исправно примљена и изведена у Дневник набавана и услуга на стр. 47 бр. 16 и књигу потрошног материјала — инвентара на стр. бр. тврди:

Примио на руковање,

[Signature]

НАРОДНА РЕПУБЛИКА СРПСКА
АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ

117
8-11-56
БЕОГРАД

Сл. 22. Молба за одвајање исечака из новина за хемеротеку Археолошког института САН (Преузето из: ДАИ).

Сл. 23. Љубица Продановић (1935-1992) (Преузето из: ДАИ).

Сл. 24. Владислав Поповић (1930-1999) (Преузето из: Бикић, Шарић (ур.) 2017, 32).

НАРОДНА РЕПУБЛИКА СРБИЈА
АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ
01- Бр. 152/2
28.II 1963.
Београд
Кнез Михаилова 35

U cilju ostvarenja plana rada Arheološkog instituta za 1963.god., a na osnovu čl. 1 i 22-26 Uredbe o naknadama putnih i drugih troškova javnih službenika /Sl.list 9/1960/ i Odluke o visini dnevnica, naknade zbog odvojenog života i naknade u vidu kilometraže /Sl.gl. 16/60, 31/61 i 51/62/, donosim sledeću

O D L U K U

da dr VLADISLAV POPOVIĆ, honorarni naučni saradnik, i LJUBICA NONIN, stručni saradnik, otputuju u Novi Sad radi predaje dokumentacionog materijala u vezi sa radovima na Sirmijumu.

Imenovani će se na ovom službenom putu zadržati jedan dan /1.III 1963/.

Za ovo službeno putovanje imenovanim pripada naknada putnih troškova i odgovarajuće dnevnice.

DIREKTOR INSTITUTA,
Dj. Bošković

Сл. 25. Одлука Археолошког института о путовању Владислава Поповића и Љубице Пордановић у Нови Сад (Преузето из: ДАИ).

U G O V O R

O HONORARNOM RADU NA ODREDJENOM ZADATKU

zaključen između Arheološkog instituta u Beogradu sa jedne i BRATISLAVA LUKIĆA iz Beograda, sa druge strane. Ugovorene strane sporazumele su se o sledećem:

1.

Arheološki institut (u daljem tekstu: Institut) angažuje Bratislava Lukića, fotografa iz Beograda, u svojstvu spoljnog saradnika (u daljem tekstu: saradnik).

2.

Saradnik se obavezuje da će fotografije raditi od svoga materijala po ceni:

I. Fotografije formata 6 x 9 cm	Dinara 36.-
" " formata 9 x 12 cm	" 72.-
" " 13 x 18 cm	" 180.-
" " 18 x 24 cm	" 360.-
" " 30 x 40 cm	" 500.-

II. Reprodukције iz knjiga, snimanje statua i raznih arheoloških predmeta, na filmu lajka formata, maksimum povećanja 9x12 cm, fotografije namenjene za naučni rad i dokumentaciju po jednom snimku 240.- dinara. Izrada fotografija po gore navedenim cenama.

III. Dijapozitiv, filmovi i ploče za projekciju kompletno sa di-ramom 24 x 36 mm po snimku 360.- dinara; 6 x 9 cm po snimku 600.- dinara.

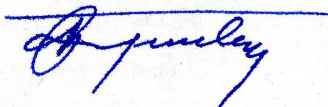
3.

Autor se odriče autorskih imovinskih prava za izradjene fotografije prema ovom Ugovoru pošto se ~~nik~~ te prave iscrpljuju sumama navedenim u tač. 2.

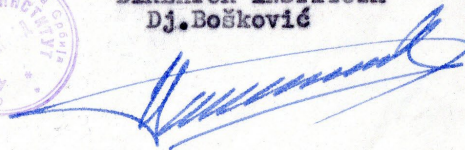
4.

Ovaj Ugovor sačinjen je u 3 ravnoglasna primerka od kojih jedan pripada Institutu, jedan računovodstvu Instituta i 1 saradniku.

Ugovarač:
Bratislav Lukić

DIREKTOR INSTITUTA
Dj. Bošković

Сл. 26. Уговор о ангажовању братислава Лукића у Археолошком институту (Преузето из: ДАИ).

Савремена администрација Републике Србије
АДМИНИСТРАЦИЈА ЗА ПУТНИ НАЛОГ
 (Установа — предузеће) **37/1**
 Бр. **01** Број **196** год.
12.III 1966.g. **ПУТНИ НАЛОГ**

Одређујем да др **Ljubica LJUBICA PRODANOVIĆ**
 звање **Stručni saradnik** на дужности _____
 службено отпутује дана **15.III 1966** у **Zagreb i Split**

са задатком **obilazak tamošnjih muzejskih zbirki, drugih ustanova i pregleda njihove dokumentacije**

Одобравам употребу _____

Дневница за ово службено путовање припада у износу од Дин. _____
 На путу ће се задржати најдуже до **24.III** 1966. године,
 а по повратку, у року од 48 часова по доласку на дужност, поднеће писмени извештај
 о извршењу постављеног задатка. Рачун о учињеним путним трошковима именовани ће
 поднети у року од три дана.
 Путни трошкови падају на терет: предрачуна расхода _____
 за 196. год., а по тром. плану _____ буџета 196. год., на терет
 партије _____ позиције _____ с тим да за ову исплату има
 довољно кредита (односно на терет _____)

Одобравам исплату аконтације у износу од Динара **Novih 500.-**

Наредбодавац,
 (М. П.) _____

Издање: „Савремена администрација“ — Београд (6)
 Ознака за поруџбину: Обр. бр. 6/142

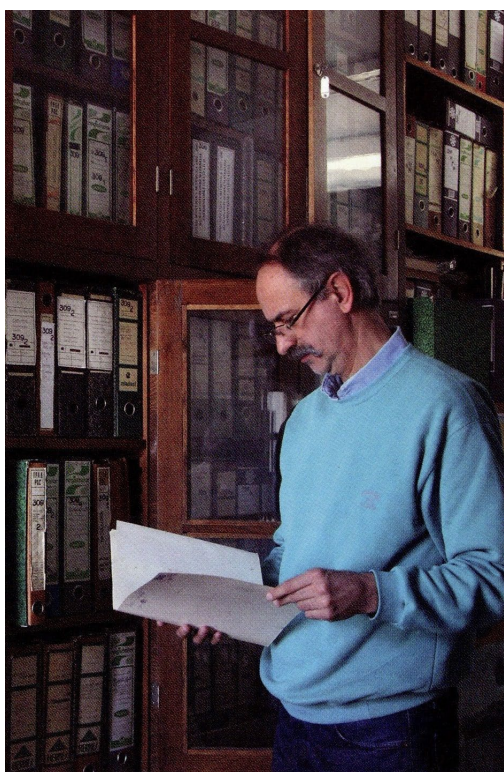
Сл. 27. Љубицу Продановић – путни налаог за обилазак музеја у Загребу и Сплиту (Преузето из: ДАИ).

Сл. 28. Археолошка екипа на Великом Градцу у 1966. години (Љубица Продановић у средини у белој одећи) (Преузето из: ДАИ, фототека/негативи, сигнатура 32/08).

Сл. 29. Софијана Стојковић (1952-1999?) (Преузето из: ДАИ).

Сл. 30. Зоран Бошковић (1961-2020) (Преузето из: Бошковић 2017, 267).

File Definition

Field Name	Attributes	Format
br_kartona	TXT	IXU 20
nalaziste	TXT CON	40
godina	DAT	dd mmm yyyy
lokalitet	TXT CON	IXD 40
sonda	TXT	40
kvadrat_celina	TXT	40
sloj_nivo	TXT	40
str_dnevnika	TXT	40
materijal	TXT	IXD 80
predmet	TXT	IXD 80

Text External Validation
 Numeric Required Calculation
 Date / Time Read Only Constant
 Virtual

Field:

Сл. 31. Дефинисана поља у претраживој Кораћевој бази за „С налазе“ (Преузето из: Korać 1999, 92).

Superbase - C:\SB4\WB\DATA\CKARTON Indexed on br_kartona

```

br_kartona: 103/1975
nalaziste: Medijana
godina: 9 Jul 1975
lokalitet: Mediana - N.Banja
sonda: 38
kvadrat_celina: prostorija 1 - uz zid 2
sloj_nivo:
str_dnevnika:
materijal: staklo
predmet: tri fragmenta case
p_duzina: 9.88
p_sirina: 6.28
p_visina:
stanje_ocuvano: u fragmentima
tip:
crtaz:
foto:
slajd:
lab_anal:
smestaj: NM His
muz_karton: 1019
opis: Tri fragmenta gornje polovine konicne staklene case. Fragmenti se spajaju. Obod ravan, blago naglasen. Stakl
datovanje:
prinedbe:
slika: slike\103/1975.pcx
R1:
R2:
dim_presek:
alter_duzina:
alter_sirina:
alter_visina:
  
```

Ready

Сл. 32. Пример Кораћеве претраживе базе података (Преузето из: Korać 1999, 104).

Сл. 33. Распоред досијеа у главној канцеларији Документације Археолошког института у Београду (Фото: М. Миловановић).

Локалитет	K O S T O L 236	
Објект	Pontes - Utvrđenje i most	
Време Аутор	rimski epoha	Тип
Снимио Проучио Када	M. Crbić, 1950- Dj. Bošković, 1963, 1966, 1981 B. Jovanović, 1965 M. Kovačević, 1967 B. Lukić, 1969, 1984	R. Vasić, 1973, 1979- M. Garašanin 1979, 1980 M. Vasić 1979, 1980- M. Jeremić, 1979
сигнатура Фотографија	236/1950-1973(i. 319), 236/1979, 1980/i. 1862, 2033/ 236/1981, 1982(i. 2227, 2232, 2340, 2495)	
сигнатура Негатива	XXIV/2, 7; XXVII/21; XXXII/1; XXXIII/17; 91, 756, 884, 2185, 4193-4222, 4250, 4379-4405, 4611-4636, 4664, 4666, 4750, 4864-4872, 4989, 5196,	
сигнатура Клишеа	сигнатура ДМ	Л. 24/1-3; 32/40; 64/68-77; 88/100-109; 103/90-93; 115/104-125; 116/1-102; 116/103-125 117/1-125; 118/1-17
сигнатура Копија	F/236	V. 15/65; 4/54-62;
сигнатура Цртежа	812, 6243-6253(M), 6254-6389, 7287-7460, 1105-1190	сигнатура Снимака
сигнатура Бележака Записника Дневника	D/236-Radovi 1979: Centralni dnevnik+dnevnici sektora/6;/Opis slo jeva, nivoa, jama; Kartoni A, B, B1, B2, E, G, C, D, D1, D2; Crteži profila, detalja, grobova; nivelmanski zapisnik; C-kartoni tegova i tipologija tegova	

Сл. 34. Пример картице централне картотеке (Преузето из: ДАИ).

Сл. 35. Фототека, распоређена у читаоници Археолошког института (Фото: М. Миловановић).

Сл. 36. Смештај негатива у читаоници Археолошког института (Фото: М. Миловановић).

Сл. 37. Смештај дијапозитива у канцеларији Документације Археолошког института (Фото: М. Миловановић).

Инвентарски број 1862	Број објекта 236	Сигнатура фотографије 236/1979	Сигнатура негатива 1,2,3, 4218 4.4216
НАЗИВ ОБЈЕКТА Kostol - Pontes Stub I, istočna strana, temeljna zona			Ко је снимео и када М. Јерemić, 1979
			
			

Сл. 38. Пример фотографског картона (Преузето из: ДАИ).

Сл. 39. Смештај теренских цртежа – планотеке у просторијама Археолошког института (Фото: М. Миловановић).

9.7.23

YUGOPRESS

Novinska agencija — Features and News Agency —
Agence de presse — Pressedienst

Tel. 24-163 BEOGRAD P.O.B. 842
30-515/loc. 009

SERVIS DOKUMENTACIJE
SERVICE DE DOCUMENTATION

Isečak iz lista
Extrait du journal.

ПОЛИТИКА

27. VI. 1954

Нова археолошка налазишта у околини Лесковца

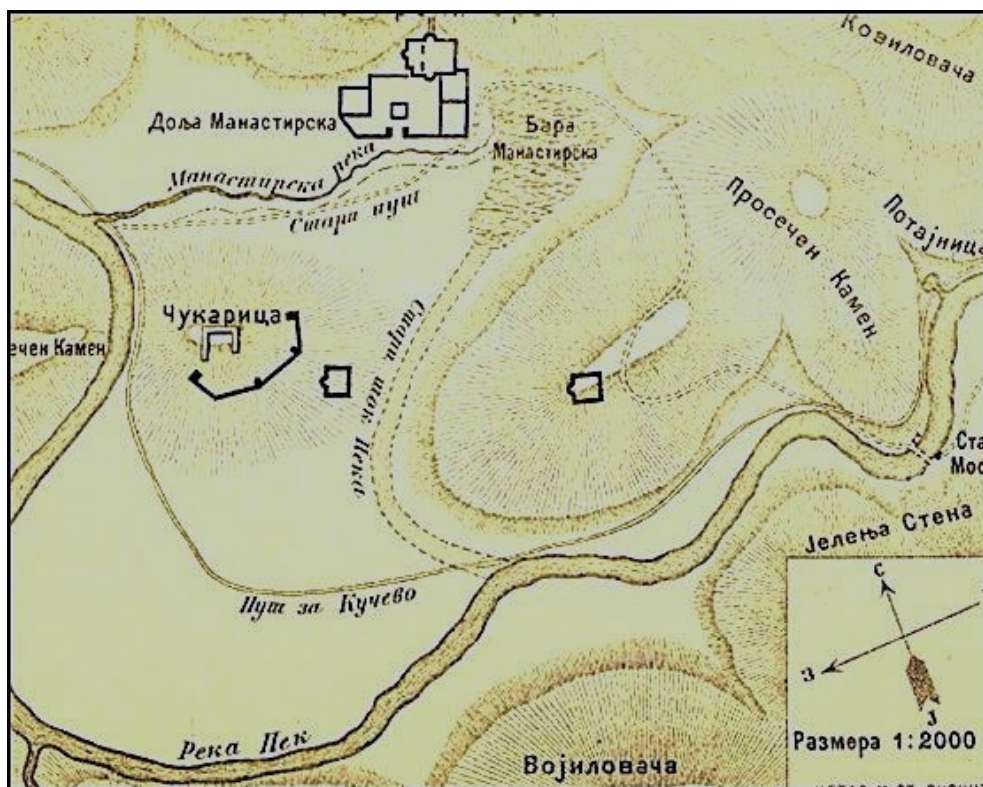
Лесковац, 26 јуна

Археолошки институт Српске академије наука уз помоћ Народног музеја у Лесковцу завршио је испитивање на територији лесковачког музеја. Откривена су 63 нова археолошка налазишта међу којима девет преисториских, 19 римских, 10 турских итд. Са ранијим испитивањима на овој територији, која обухвата Лесковачки, Власотиначки и Јабланички срез, откривено је укупно 187 налазишта и насеља из разних доба.

Последње археолошко испитивање дало је веома добре резултате. У селу Лапотинцу, у Јабланичком срезу, пронађен је један гроб из доцнијег бронзаног доба — 1500 година пре наше ере. Ово је прво овакво налазиште у лесковачком крају. Оно потврђује историску везу јужног Поморавља с јужним делом Балканског Полуострва. У селу Бољару, у Власотиначком срезу, откривено је једно насеље такође из бронзаног доба — прво овакве врсте у Власини. Међу најинтересантнија открића спадају један оловни византички печат и неке повеље нађене на брду Хисару код Лесковца, на коме су постојала људска насеља још у доба неолита.

Археолошки институт почиње половином јула нова ископавања у близини Лебана у Јабланичком срезу. На ископавањима ће радити 70 радника.

Циљ је да се што детаљније проучи велико и богато насеље из VI и VII века наше ере — Царичин Град.
Н. Ж.

Сл. 41. Скица ситуационог плана локалитета Чукарелје у Каони код Кучева (Преузето из: Ризнић 1888, Т. V).

НАРОДНА РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ
БР. 39
1 јуна 1955 год.
СВЕТОЗАРЕВО

Ђекић

СРЕСКОМ НАРОДНОМ ОДБОРУ

СВЕТОЗАРЕВО

У вези Вашег усменог тражења, а по акту број: 274 Српске академије наука, достављамо Вам тражене податке, који се одnose на споменике и налазишта у нашем срезу.

- I. На Јухору, јужно од Светозарева, а западно од Мораве, код места зв. "Девојачке стене" налазе септрагови старог града који се приписује Бурђезој Јерини.
- II. Драгошевац - изнад села место зв. "Стара градина" остаци града, на месту зв. "Горуља" остаци римских плоча.
- III! Беочић - остаци старог манастира место зв. "Беочић у Ивковачком прљавору манастир" Ивковић.
- IV. Мишевић - између села В. Сугубине и Мишевића налазе се остаци "Јерининог града"
- V. Бунара - 3 до 4 км. јужно од Бунара локалитет "Старо село" - преисториско насеље. Место "рибљак" исто у Бунару нађено неколико бакарних предмета.
- VI. Шантаровац - место "Валоге" - преисториско гробље, нађена урна са пепелом.
- VII. Рибник - 3 км. од Рибника, недовољно одређено.
- VIII. Војска - место зв. "Главица" - остаци старог града.
- IX. Багрдан - место зв. "Црквине" - старо гробље и кућиште.
- X. Белица - место звано "Гробиште".
- XI. Врба - место "Бубањ" 8 гробље најстаријег порекла.
- XII. Драгоцвет - "Гробиште" - римско.
- XIII. Међуреч - место "Селиште", "Бубањ" и "Делисанац" и два гробишта.
- XIV. Мајур - остаци "Романове" цркве.
- XV. Црче - место зв. "Ивања" - црква.
- XVI! Каленовац - место зв. "Црквине" 8 гробље.
- XVII. Дубока - манастир "Јаковић".
- XVIII. Ланиште - место зв. "Црквине" - на темељима сране цркве подигнута нова. Остаци старог гробља.
- XIX. Нађено је неколико фрагментованих судова у рововима цилане у Светозареву.
- XX. Локалитет "Сарина међа" - где је откривен део гробља, свакако из византиског доба.

НАРОДНА РЕПУБЛИКА СРБИЈА
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ
Бр. 274
5. VI. 1955 год.
БЕОГРАД

Управник
Душан Викићевић
/ Душан Викићевић /

Сл. 42. Преписка између Завичајног музеја из Светозарева и Археолошког института САН (Преузето из: ДАИ).

Чланови Уметничког Музеја из Београда у нашем Округу

Ових дана, 22 и 23 октобра, боравили су у нашој средини чланови и сарадници Уметничког музеја у Београду, који су дошли са задатком да прикупе грађу о Ђури Јакшићу као сликару, затим да прегледају терен у Костолцу, где ће се на пролеће вршити археолошка ископавања већих размера, и да посете манастир Витовницу, ради снимања познатог старосрпског натписа из 1218 године.

Том приликом су другарица Симић-Миловановић Зора, кустос, са другом Ј. Ковачевићем прегледали обе пожаревачке цркве и неке приватне куће, затим су обишли манастир Витовницу, где је вршио епиграфска снимања др. Рад Марић.

Другу екипу сачињавали су археолози Ђорђе Мано—Зиси, кустос, М. Гарашанин и Ирма Чремошник. У пратњи окружног референта за чување старина, Ђорђа Орлова, професора, обишли су 23 о. м. Стари Костолац, где је некада била стара римска варош Вимина-

цијум, средиште провинције Горње Мезије, после тога прегледали су терен старог "Кастела" код Тодићеве задужбине, на коме се напролеће треба да врше ископавања ширих размера. Затим су прешли на десну обалу Млаве, у непосредној близини садањег села Костолаца, где треба да се врше археолошка ископавања, која захтевају вотирање већих кредита, али ће зато и резултати несумњиво бити већи од претходних који су вршени последњих шест деценија. Екипа је том приликом разгледала и збирку римских надгробних споменика, која се сада налази у рударском насељу Костолаца, а која се мора што пре, по одлуци Београдског музеја, пренети на чување у Браничевски музеј у Пожаревцу, где би се боље чувала од квара и пропадања, а уз то би били изложене публици.

Међу тим споменицима налази се врло лепо, ретко и интересантно примерци од уметничког и научног значаја. Г. О.

пропашћавале децу.

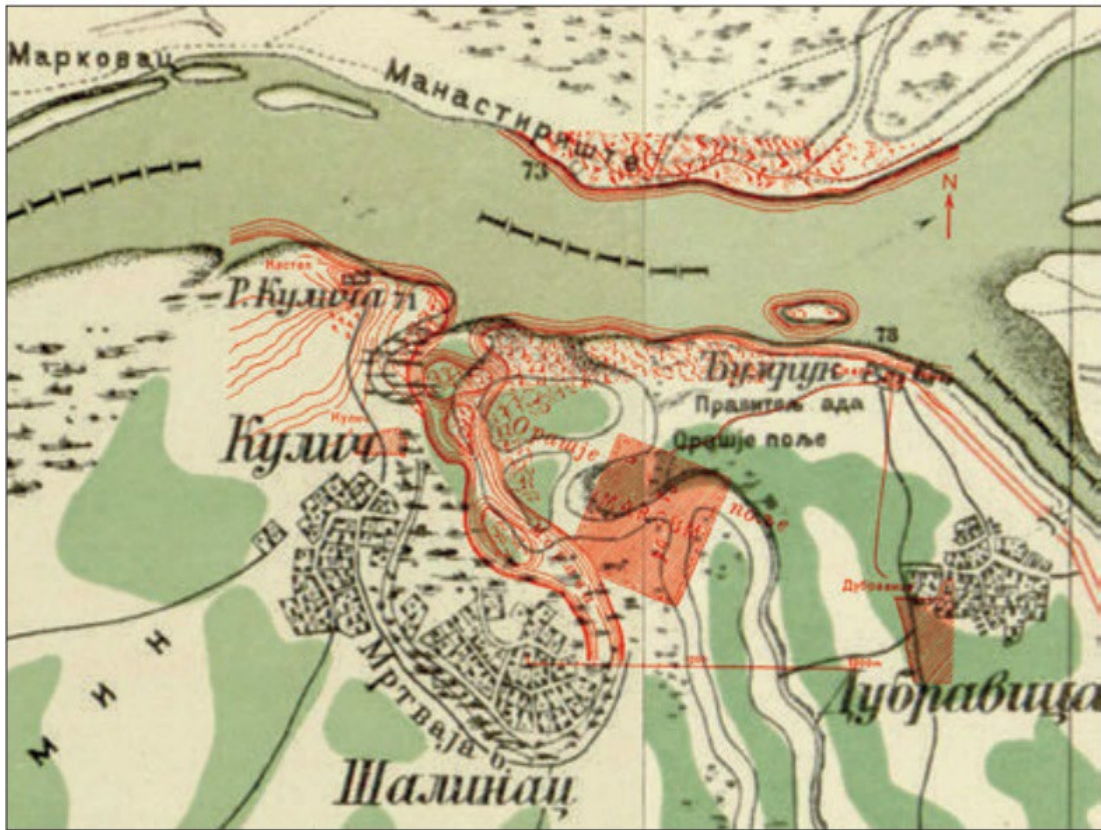
Пре извесног времена у ово село постављена је Стевић Стојана дипломирана бабица, те је оно први пут у својој историји добило стручну бабицу.

Из овога се најбоље види колико народне власти воде рачуна о селу. Ова млада и агилна бабица у своме раду за кратко време показала је добре резултате. Љубисав Миљковић

БЕСПЛАТНИ ЛЕКАРСКИ ПРЕГЛЕДИ И ЛЕКОВИ ЗА РАТНЕ ИНВАЛИДЕ

Према одлуци Министарства народног здравља Србије, сви ратни инвалиди имају право на бесплатни лекарски преглед код свих лекара у јавној служби, као и по свима државним санитетским установама. Приватни лекари врше преглед ратних инвалида само у хитним оправданим случајевима, када у близини нема лекара запослених у државним установама. Исто тако сви ратни инвалиди имају право на бесплатне лекове у свима државним и приватним апотекама, са рецептом који мора бити оверен од стране месног или градског одбора онога места у коме дотични инвалид живи.

Сл. 43. Реч народа, 1946 – обилазак локалитета у околини Пожаревца (Преузето из: Библиотека Илија М. Петровић у Пожаревцу).

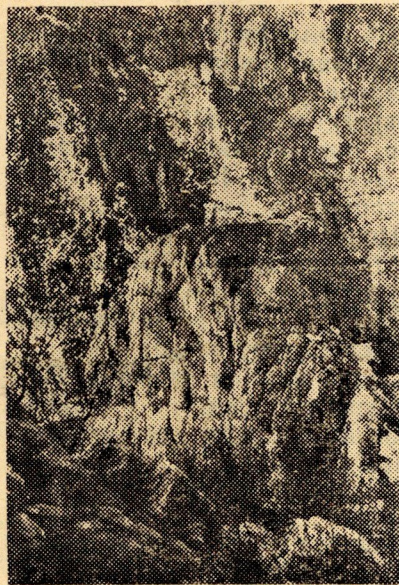
Сл. 44. Топографија Маргума крајем 19. века (Преузето из: Иванишевић, Бугарски 2012, 245, Сл. 4).

Сл. 45. Београдска тврђава, цртеж из 1688. године (Преузето из: ДАИ, дијапозитив, инв. бр. 19/102).

НОВА АРХЕОЛОШКА ОТКРИЋА У ХОМОЉУ

Почетком месеца септембра ове године екипа Археолошког института Српске академије наука, извршила је рекогносцирање терена и снимање остатака средњевековних тврђаза, светилишта и градова на територији бившег Млавског и Хомољског среза. Међу значајним споменицима, које је екипа успела да обиђе, вредно је споменути развалине манастира „Бралаче“ у селу Кули, остатке цркве и конака у долини „Решковице“ у атару села Ждрела, као и руине „Митрополије“ и „Капеле“ са интересантном надгробном ознаком на којој је рељефно изражен орнаментисан крст. Слични надгробни споменици налазе се у околини Пећке патријаршије за које се претпо-

Јеринин град

Сл. 46. Реч народа, 1956 – вест о спроведеном рекогносцирању у Хомољу (Преузето из: Библиотека Илија М. Петровић у Пожаревцу).

тој ствари упитала. Др Јелена Банковић је и овог пута одговорила: „Кад ти умре ћерка дођи да ти дам савет а сада не, храни дете како знаш!“.

Х. Николић

Зашто се уништава археолошки материјал?

У Костолцу се ових дана изводи канализација града. Близу електричне централе радници су ископали неколико римских гробова, али остаци костију, грнчарије, и друго упропашћено је приликом копања и избацавања земље Радницима нико није

скренуо пажњу на то, те је уништено 95% драгоценог археолошког материјала.

Мислим да би музеј у Пожаревцу требало да се интересује за радове овакве врсте, а и руководство тих радова да о томе обавештава музеј.

Д.М.

Поступци који штете

Приликом отварања сезоне ова у Пожаревачком селу,

а нису ни дозвољени. Управа ловачког друштва је неке од

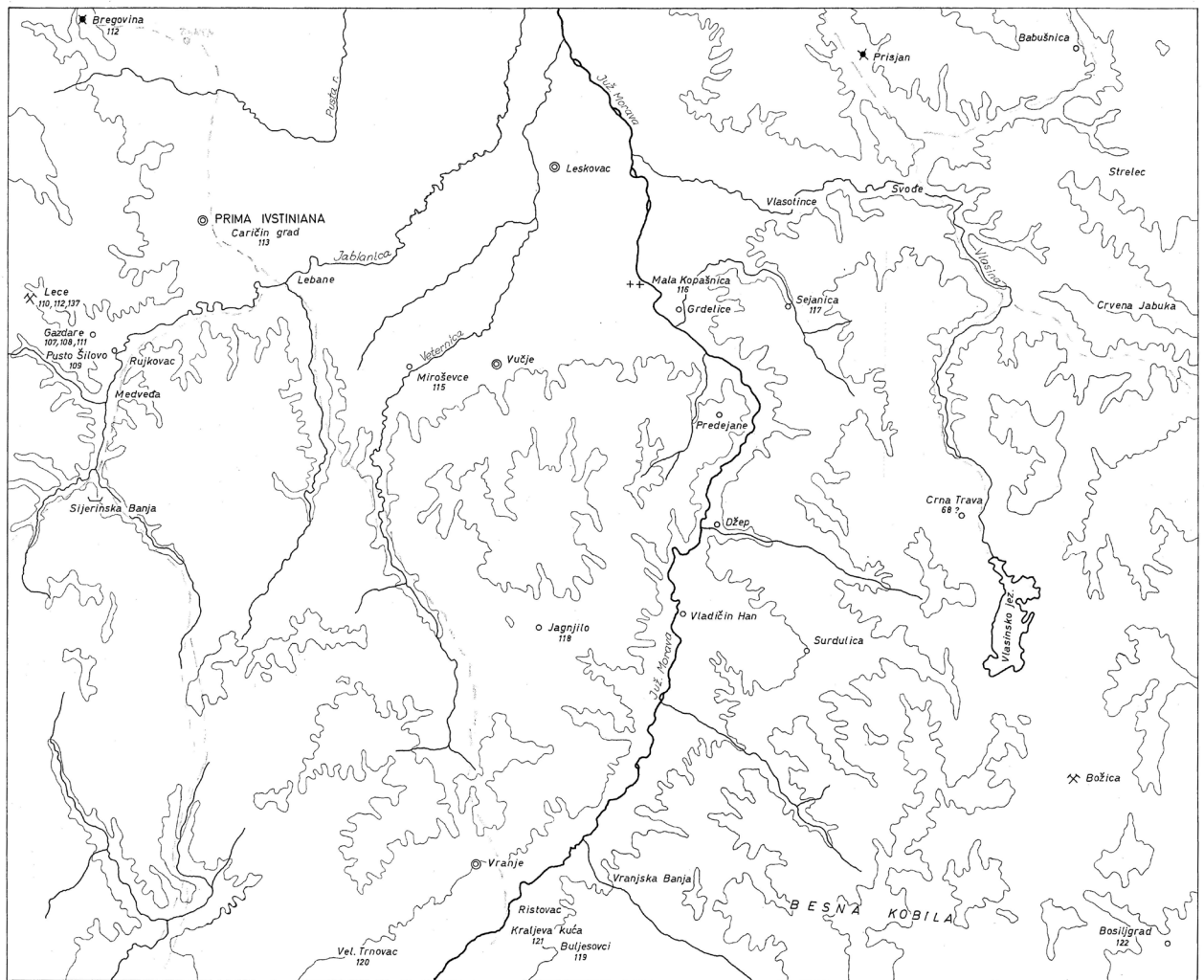
Сл. 47. Реч народа, 1952 – вест о случајно пронађеним римским налазима у Костолцу (Преузето из: Библиотека Илија М. Петровић у Пожаревцу).

SREZ ŠTAVIČKI - TUTIN

RAZNO

Gluhavica/Crkvine/	Džurnjača, fragmenti keramike, cigle Grobovi u potoku
Godovo/Dečane/	Ostaci zidova u pećini
Delovo/Dečane/	Stare groblje
Melaje/Melaje/	Kišni Do, Gradina, Ogradje, Stare Selo, Bi- ševo Brdo, Dobevo, Kamena, Bogiče, Lisevski Krš, Vlačke groblje, Stare groblje
Bačica/Melaje/	Ruševine crkvice/Metch Sopoćana?/
Istočni Mojstir/Mojstir/	Kula, Kućetine, Vrtašće, Bgluk, Crkvine, Se- lišće, Gradina.
Zapadni Mojstir/Mojstir/	Milanovo Kućišće, Malo i Veliko Selišće, Gradina, Jasiće, Hajske kuće, Latinsko gro- blje.
Šaronje/Reževiče/	Gradina, Latinsko groblje
Reževiče/Reževiče/	Kula, Kućetine Grčko groblje Čalića groblje, Grčka crkva, Trojan, Gradina
Orlje/Orlje/	Luka, Kućetine, Opere, Grebeje, Klekoviti Iaz, Sami grob, Stare Selo, Grčko groblje, Šedine bare, Okamenjeni Svatovi.
Suvi Do/Suvi DO/	Kula, Selišće, Karadža,
Crkvine/Crkvine/	Latinsko groblje, Džurnjača, Piskopovec, Kovače.
Merani/Noćaje/	Latinsko Groblje
Doberi Dub/Noćaje/	Latinsko groblje, Kraljica
Ljeskova i Naboje/Ljeskova/	Na tri mesta Latinska groblja

Сл. 49. Пример индикатива за археолошко рекогносцрање (Преузето из: ДАИ).

Сл. 50. Убикација касноантичких утврђења у околини Лесковца (Преузето из: ДАИ).

9.VII.1963 godine

U okviru sondažnog rekognosciranja sektora I. pošla sam sa jednim radnikom da pregledam dvorišta i bašte u ulici Moše Pijade, Borisa Kidriča i Trga Braće Radića. Prethodno sam ^{pregledala} ~~izvela~~ dnevnika radova na sektoru I iz 1960 godine, jer je tada već bilo jedno sondiranje ovoga terena, u manjem obimu. Situacija ovih radova postoji u srazmjeri 1:1000.

ULICA BORISA KIDRIČA

- Br. 2. -dvorište pošte, lokalitet 22, sistematski ispitan. *i. arb. 9135*
- Br. 4. -dvorište jako malo, celo betonirano.
- Br. 6. -malo popločano dvorište, bez bašte.
- Br. 8. -predaje dvorište malo, celo popločano opekom, Zadnje dvorište je također malo, ravno, sa nabijenom zemljom. Može se postaviti manja sonda na južnom i istočnom deli dvorišta.
- Br. 10. -uzano, dugačo popločano dvorište, bez bašte.
- Br. 12. -"- -"- -"- -"- -"-
- Br. 14. -Vlasnik Bežanović Djordje. Dvorište je malo, popločano, nepodesno za sondiranje. Bašta je prostrana zasadjena vočkama i povrćem. Prednji deo bašte nije pod kulturom. Mogla bi se postaviti koso preko bašte sonda a da se ne načini nikakva šteta. I u severnom delu bašte mogla bi se postaviti jedna uzdužna sonda veličine 10x3m., s tim da se uništi samo povrće a voće ne. Južni deo bašte je malo neravan, ali vlasnik tvrdi da na tome mestu nije primetio ništa karakteristično što bi govorilo da blizu površine ima arhitekture. Taj deo zasadjem je vočkama. Vlasnik dozvoljava sondažno ispitivanje.
- Br. 16. -Vlasnici časne sestre. Dvorište je betonirano. Bašta je gusto zasadjena povrćem, cvećem i vočkama. Ravna je. Najmanja šteta bi se načinila postavljanjem uzdužne sonde pri kraju severnog dela bašte, veličine 10 x 3 m.

Сл. 51а. Сирмијум – Сектор I, дневник рекогносцирања из 1963. године (Преузето из: ДАИ).

L I P I N O V I Ć I
lokalitet Mramorje

Velika srednjovekovna nekropola nedaleko od puta Krupanj-Zavlaka, u ataru sela Lipinovići. Nekropola je smeštena na ravnom terenu. Na njoj se održao kontinuitet sahranjivanja sve do početka XX^{og} veka. Ima veoma različitih oblika spomenika- od sasvim neobradjenog kamena postavljenog kao beleg-usadnik, do fino obradjenog slemenjaka sa plastičnim ukrasima. Isto tako je velika razlika i u načinu obrade. Dosta spomenika je polomljeno, dosta poremećeno sa prvobitnog mesta /meštani su pod bolje obradjenim kopali tražeći blago/. Medjutim, i u preostalim se i dalje uočavaju pravilni redovi . Mnogi spomenici su delimično ili sasvim utonuli u zemlju.

Jedan bolje obradjeni sarkofag sa plastičnim predstavama fantastične životinje, luka i razvražale lozice nalazi se danas u Etnografskom muzeju u Beogradu.

1. Usadnik u vidu vertikalno postavljene ploče ,grubo obradjenih površina, sa krovom na dve vode. Na istočnoj strani je plastična predstava krsta proširenog donjeg kraka.

visina spomenika 1,47cm, širina 53cm, debljina 18 cm.

2. Usadnik u vidu vertikalno postavljene ploče grube obrade, nepravilno završene na gornjem kraju/možda oštećene/.

visina 110 cm, širina 50 cm, debljina 12 cm.

Сл. 51b. Липовац – пример дневника са археолошког рекогносцирања (Преузето из: ДАИ, инв. бр. 111).

ПЛАНИНАРСКО ДРУШТВО
„МАЧКОВ КАМЕН“

Бр. 26

1-07

1955 год.

КРУПЊА

Археолошком институту

Београд.

Овим се извештава наслов да је археолошка група овога друштва обила на дан 2-VI-1955 год. стари ~~кр~~ град у селу Томљу на брду званом СУВОДАЉ.

На само месту не постоје зидови града него велика количина камења т.ј грађевинског материјала од сами зидина. Делове познју темељи четири куле које су имале кружни облик а такође се познаје темељ зида који се спуштао доле ка реки.

На наведеноме ~~м~~ месту смо нашли одломак једне ~~и~~ плоче од белог камена на којој се види један део ногу са римском одећом и један део копља. Према пројацима које смо добили од другог Андрије Радовановића ментана тога сала на целој плочи је би рељефно исклесан римски војник са штитом у левој руци и копљем ~~к~~ у десној руци, испод ногу војника је има натпис латиницом а испод натписа један ред римски бројки. Са друге стране плоче налази рељефно исклесане маказе. Ми смо претражили цели терен али нисмо могли наћи други део плоче али када смо се враћали кући свратили смо до куће Матије Владимира чија је кућа одмах испод града и у зиду саме куће нашли смо наведени део плоче која је узидан тако да је рељеф и натпис унутар самога зида. Наведени домаћин је казао да је стварно то та плоча и да је рад исту извадити само да ми нађемо тако погодан камен на место те плоче.

При доласку до наведеног места у шуми више њиве Матије Владимира из Томља нашли смо на остатке старог римског пута у дужини од 4-5 метара а посто вероватно је који део тога пута али је затрпан.

У селу ~~Дворској~~ удаљено од Крупња 12 киломера на месту градине ментани су сами почели прије неколико месеци да копају и том приликом су нашли на чврсти дебели зид који даје ишао у брдо. У тој околини ментани су налазили старог новца и фрагменте земљаног посуђа што вероватно доказива да је ту постојао неки објекат у старо време.

Уз ~~кр~~ ово писмо шаљемо вам стари новац који је нађен на месту Градине у Дворској. У колико је наслов потребан тај новац можете задржати а ако вам није преко потребан молимо вас да нам вратите ради наше друштвене збирке, само би то приликом молили да нас известите из којег доба је новац који владар на новцу и шта представља бик на полеђини новца и да преведете на српски натпис.

Унапред смо захвални на вашој помоћи.

Председник друштва.

Довољен
Баеглавић Станислав.

НАРОДНА РЕПУБЛИКА СРБИЈА
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ

Бр. 339

13. VI.

1955 год.

БЕОГРАД

*Домошња списа филмо ср.
Прит, као му уговорима и сави
јер, а односно новца и др.
та на. у. Марит, 7 Мар. Муриу.
13. VI. 1955*

Сл. 52. Планинарско друштво Мачков камен из Крупња – сарадња са Археолошким институтом САН (Преузето из: ДАИ).

Свогазовци - црква "Високоград" 17-IX-48
отпуило је "заг. логат" какој нешто

Мана црквица на северу и северозападу.
Почетак цркве још и нешто изнад и одозго
дрветом кров

Над градином, на манастирском камену
Обу цркви Високоград отпавио Рајфел Сидић
са својим кметом и грађанима с. Свогазоваца 1939 год.

на дивља кров на коме пише:

ХР

квоград?

1803029.

КРДОВА =

Н.Н.МРНІ =

А.БГОРОА =

ИЦА.ИМ =

ЛАДА СВЕ =

ТА НЕДЕЉ =

А.ОВАІ СДО =

МРН ДИИ =

Р.ЛАЗА

ЈНКОВИ

Б

1830 Г.

и Марија

Богородица

и млади

своја девица

олај ситмен

дигне

лази

Јанковић

То је у цркви сази од 1803, где 1939 био је
од великих камених плоча

АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ

ИНВ. БР. 224

Сл. 53. Пример белешки са археолошких рекогносцирања – црква Стогазовац
(Преузето из. ДАИ, инв. бр. 224).

Број:
Сигнатура:

МНО и засеок

Седиште СНО-а

Археолошки теренски записник

I Подаци за одређивање културе и времена.

Врста, (насеље, утврђење, светилиште, гробље, остава, рудник, пут, водовод) и материјал од чега је:	Народ или етничка група коме припада:
Стил, доба, уметник:	За кога је грађено, (организација, установа, личност):

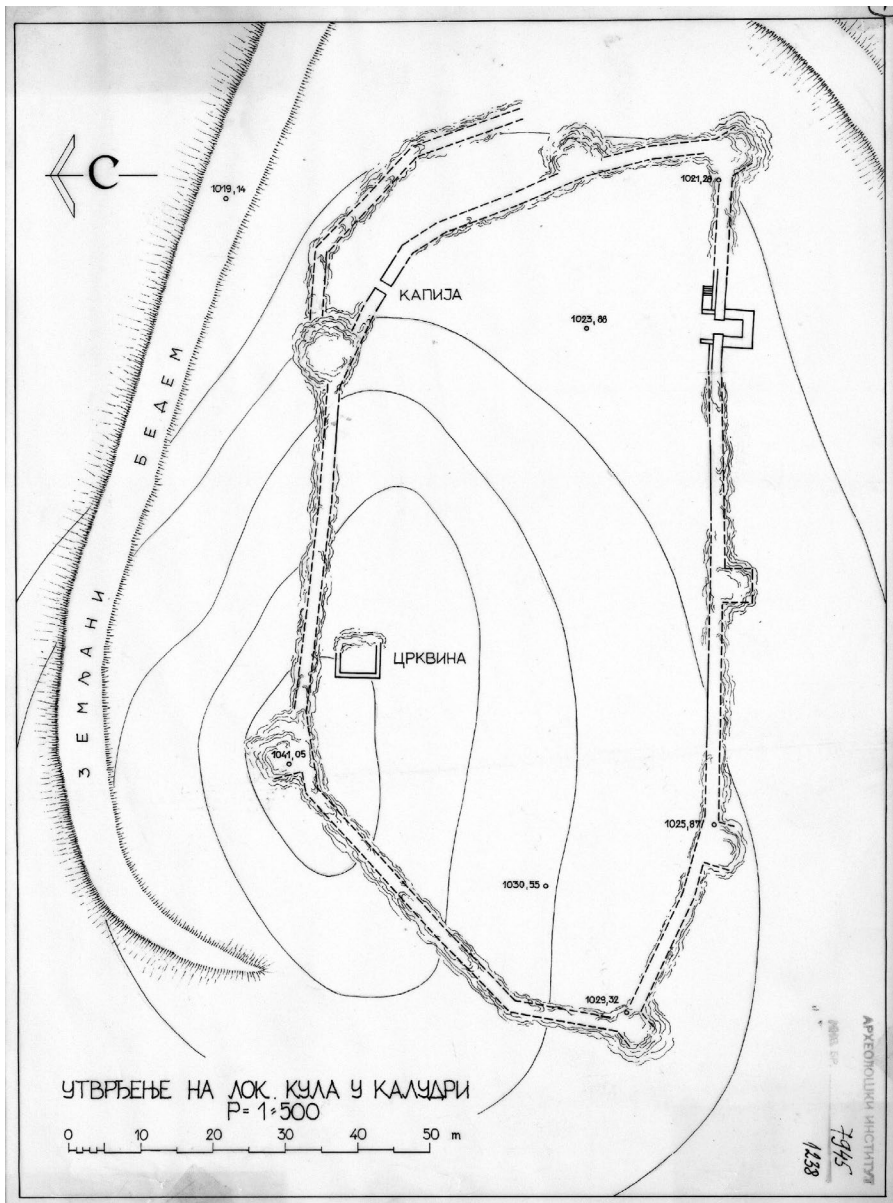
II Општи подаци:

Поље и број или улица и број:	Власници и њихове адресе:	
Катаст. општ.:	Секције 1:100.000, — 1:50.000, — 1:25.000.	
Зем. књ. ул:	Кат. чест.:	
Удаљеност од МНО у км., правцем према месту:	Чему служи данас:	Стање очуваности:
Хитне мере потребне:		Примедба:

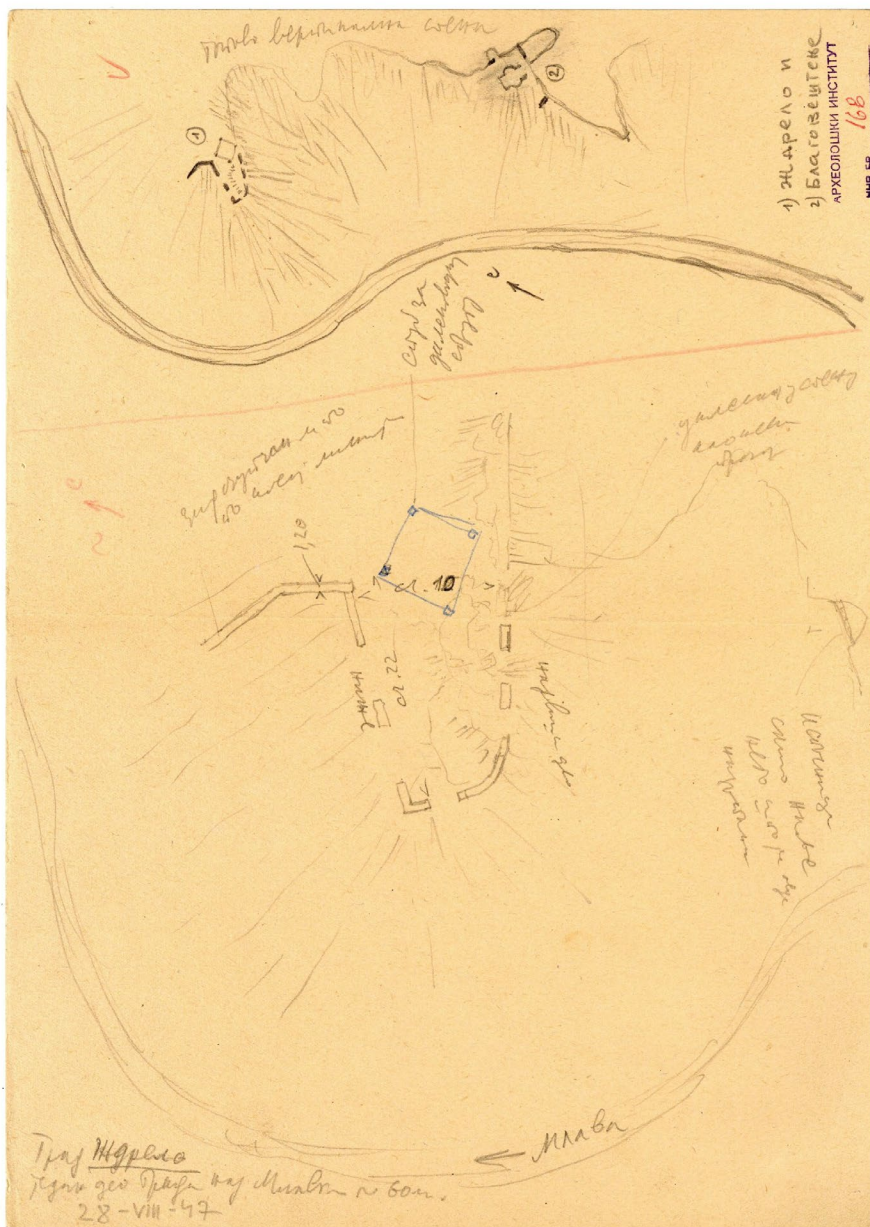
III Историјат рада на налазишту-споменику:

Записничар, одакле је, датум обиласка налазишта:	Податке дао, одакле је, стар:
Раније саопштено и истраживано од кога, када и коме:	
Раније вршена ископавања од кога, када и коме:	
Главни штампани извештај о истраживању или ископавању:	

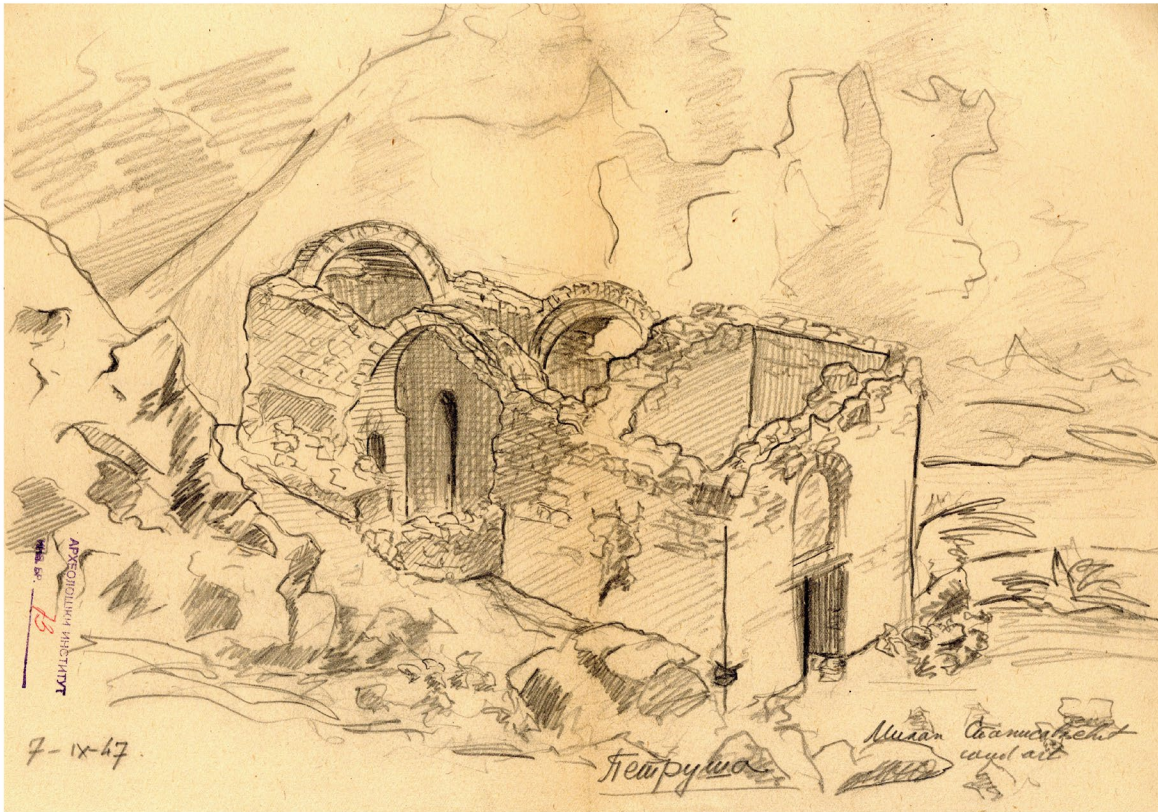
Свако налазиште — споменик на засебан записник.

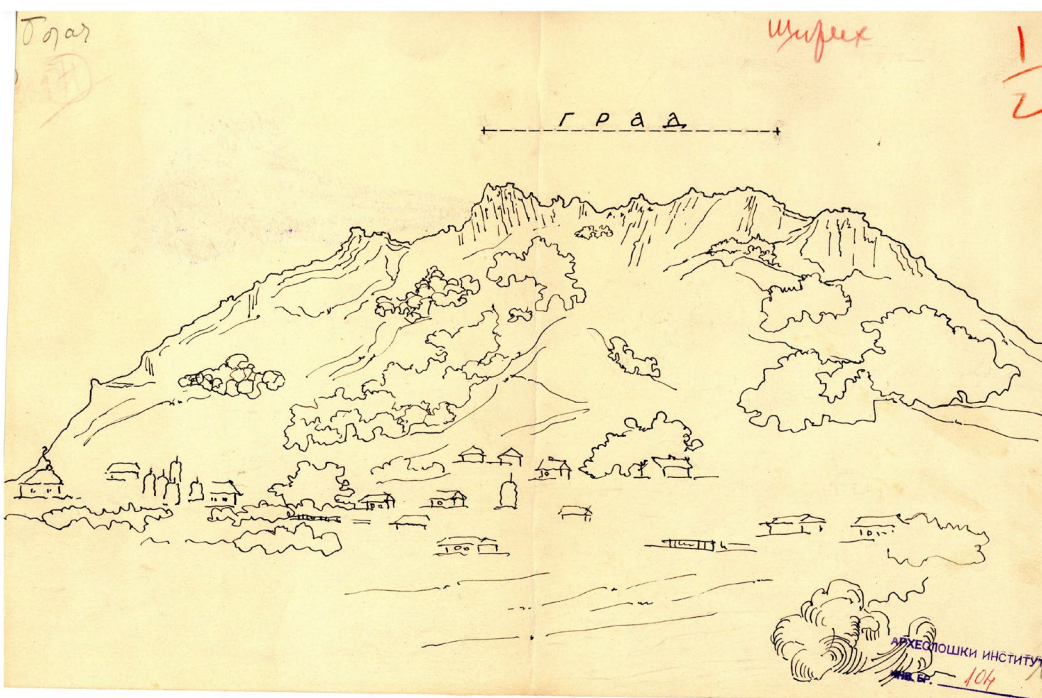
Сл. 55. Ситуациони план локалитета Кула Калудра (Преузето из. ДАИ, инв. бр. 7945).

Сл. 56. Скица ситуационог плана тврђаве Ждрело у Горњачкој клисури (Преузето из: ДАИ, инв. бр. 168).

Сл. 58. Скица манастира Петруша (Преузето иу: ДАИ, инв. бр. 73).

Сл. 59. Скица географског положаја локалитета Борач (Преузето из: ДАИ, инв. бр. 104).

АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ

ИНВ. БР.

2718, 66

ИЗВЕШТАЈ

СА РЕКОГНОСЦИРАЊА ТЕРЕНА У ОКОЛИНИ ГРА-
ЧАНИЦЕ И ЛИПЉАНА /ЛОКАЛИТЕТИ: БЕДЕМ ГРАД,
СТАРА ГРАДИНА, ГРОБНИЦА, ЛАПЉЕ СЕЛО, ЛИПЉАН
ГОРЊА ГУШТЕРИЦА И ЦАГЛАВИЦА /.

Експедиција у саставу М. Бајаловић, М. Си-
мити, Т. Милић и В. Јовановић напустила је Во-
во Брдо у уторак 12. VIII. 1952 год. у 6³⁰ h и
сипала у Грагавицу око 9^h истога дана.

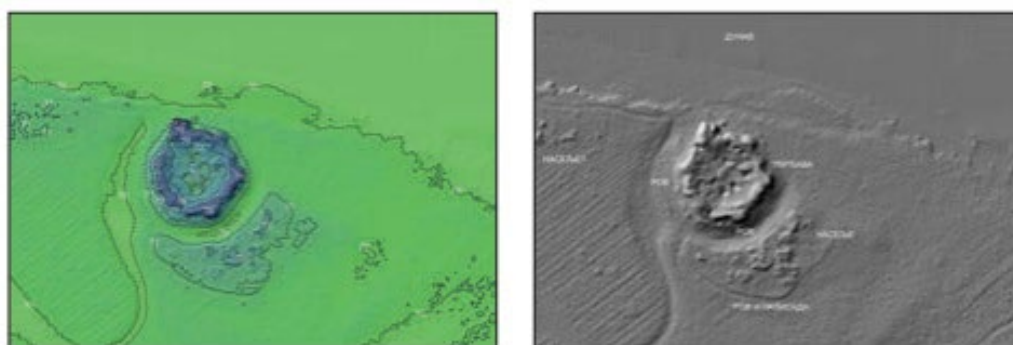
До 11^h главног експедиције разгледали су локалитет,
а после тога настављен је пут према лока-
литетима "Стара Градина", "Бедем Град" и "Гробница"
који се налазе на око 1 км. западно од цркве,
десно од друма за Лапље село.*¹

На поменутиим локалитетима констатовани су
познати зидови али само на местима са ко-
јих су становници околних села вадили камен,
док је највећи део простора који улази у ове лока-
литете претворен у њиве, и високи слој ку-
лтуре окелотутије зидовима до на површину
земље мењаву своје облике. Изузетак сретано

*¹ Препознато се да су ова три локалитета
улазила у оквир великог касноантичког насеља
Ултичане.

Сл. 61. Геофизичка истраживања на Виминацијуму (Преузето из: Когаџ 2019, fig. 71).

Сл. 62. Детаљ обрађеног DTM-а утврђења Кулич након LiDAR снимања (Преузето из: Иванишевић, Бугарски 2012, 252, Сл. 9).

Сл. 63. Деструкција локалитета Маргум услед промене тока Велике Мораве (Преузето из: ДАИ; Дигитализацију спровео: АВА САНУ).

31

ARHEOLOŠKOM INSTITUTU

Beograd

R A Č U N

za tehničku obradu i sredjivanje materijala i planova sa iskopavanja u Sremskoj Mitrovici.

1. Situacija severnog bedema: unošenje 60 sondi sa naznakom katastarskih čestica i ubacivanjem ostataka arhitekture sa tuširanjem. 50 časova
2. Situacija južnog bedema: korekcije, iznalaženje i unošenje katastarskih brojeva. 10 časova
3. Situacija lokaliteta 26: unošenje sondi sa grobnim nalazima, naznaka katastarskih brojeva sa tuširanjem. 10 časova
4. Izrada situacija sektora VII, XI, Trg Braće Radića i zapadnog bedema sa unošenjem ostataka arhitekture, katastarskih čestica i tuširanjem. 25 časova
5. Tehnička obrada 10 sondi (sa južnog i severnog bedema): iscrtavanje i korekcije - bez zuširanja. 25 časova
6. Revizija i korekcija planova (30 komada) lokaliteta 30 sa izradom osnove lokaliteta u koje su naznačene sonde i numeracija zidova - bez tuširanja. 40 časova
7. Korekcije osnova 1:50 i osnove srušenih zidova lokaliteta 4 i izrada plana 1:100 lokaliteta 4 (povezivanje plana sa iskopavanja 1962 god. sa planovima od ranijih godina) iscrtavanje bez tuširanja. 30 časova
8. Revizija planova lokaliteta 33: dve osnove i tri preseka - bez tuširanja. 5 časova
9. Sračunavanje 6 nivelmanskih zapisnika severnog i 2 južnog bedema. 15 časova
10. Sredjivanje i korigovanje svih nivelmanskih zapisnika (63 sonde, lokaliteti 4, 28, 30 i 33). 60 časova
11. Izrada statistike sondi, provera numeracije i sredjivanje originala 260 planova, parcijalno za kopiranje i definitivno za predaju. 50 časova

Ukupno utrošeno 320 časova po 200 dinara.

Ukupna suma 64.000 dinara

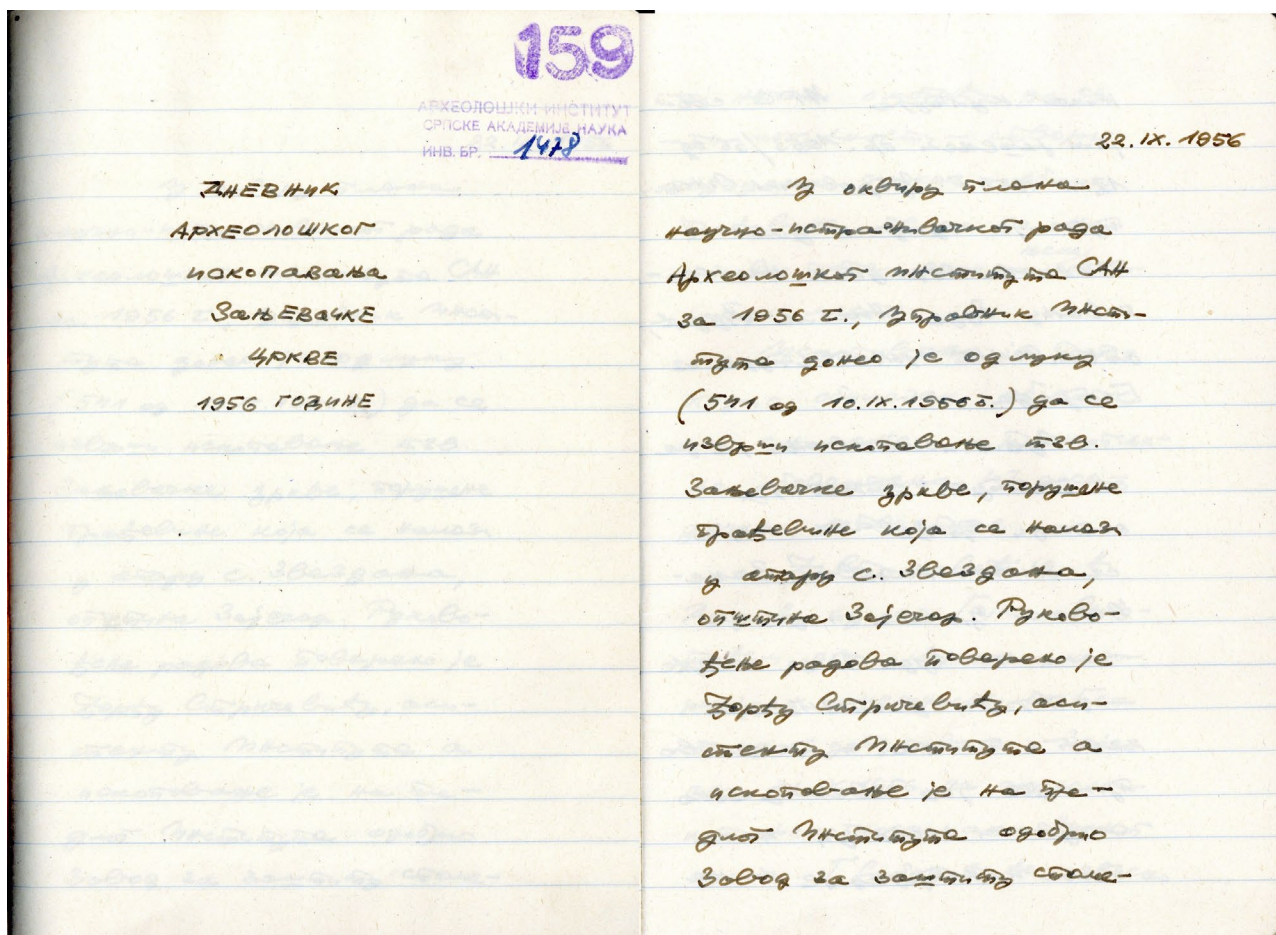
64.000
2255
61.747

Božidar Hlavaček

BOŽIDAR HLAVAČEK
student arhitekture
Kornelija Stankovića 9
l.k. 401711, Bgd.

br. žiro računa 101-11-620-2-45-6240-42081

Сл. 64. Приказ обављених радова од стране студента архитектуре Божидача Хлавечека за потребе археолошких истраживања (Преузето из: ДАИ).

Сл. 65. Дневник археолошких ископавања Зањевачке цркве (Преузето из: ДАИ, инв. бр. 199).

LO K A L I T E T 30

Na sastanku predstavnika Arheološkog instituta, Pokrajinskog z. voda za zaštitu spomenika, koji je održan 25.IV.1962. godine u Novom Sadu, odlučeno je da se ove godine nastave sistematska istraživanja lokaliteta 30. i da se izvrši njegovo eventualno spajanje sa lokalitetom 29.

20.VI.1962. godine

Rad je počeo u 6. časova i 30 minuta sa četiri radnika u rešiji. Od 10 časova radilo je 6 radnika. Na terenu prisutni Jelena Milojević, arheolog i Georgij Kovaljev, apsolvent arheologije. Da bi moglo da nastavi sistematsko istraživanje lokaliteta preduzeto je čišćenje istog. U isto vreme je čišćen lokalitet 29. Rad je završen u 14. časova.

21.VI.1962. godine

Rad je počeo u 6 časova sa 5 radnika u rešiji. Do 8 časova radilo je 7 radnika, a od 8 šest radnika. Nastavljeno je sa čišćenjem lokaliteta 30 i 29. Rad je završen u 14. časova.

22.VI.1962. godine

Rad je počeo u 6 časova sa 7 radnika u rešiji. Završeno je čišćenje lokaliteta 30. Otvorena je sonda a, sa istočne strane pilastra XXIIe, orijentisan istok-zapad, da bi se ispitali temelji pilastra. Dimenzije sonde su 1,40 x 1m. Na dubini od 0,35m. od nivoa iskopa pojavila se voda. Radovi su prekinuti i sonda zatvorena. U toku iskopavanja nađen je jedan fragment dna sivo-crno pečene keramike karakteristične frakture sa primesom tučane školjke; 1 fragment oboda i deo trbuha sa plastičnim rebrom staklenog suda, Inv. br. 327. 1 fragment oboda od fino prečišćene sivo pečene keramike. Od 8,30 časova radnici rade na lokalitetu 29 gde je nastavljeno čišćenje iskopa. Rad je završen u 14. časova.

Сл. 66. Дневник археолошких радова у Сирмијуму – Локалитет 30 (Преузето из: ДАИ, инв. бр. 924а).

Day Book of Locality 26
Site XII A
North Quadrant

August 1970
Bradley Bartel

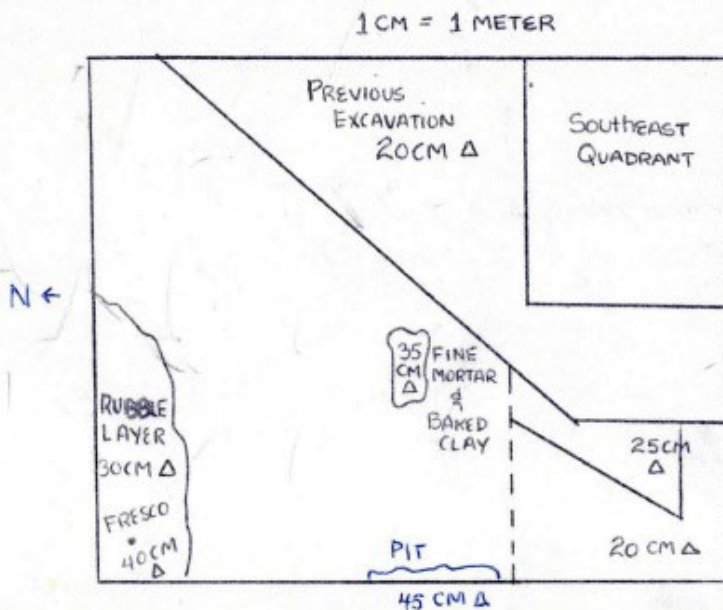
Week of 11/VIII/70

11/VIII/70

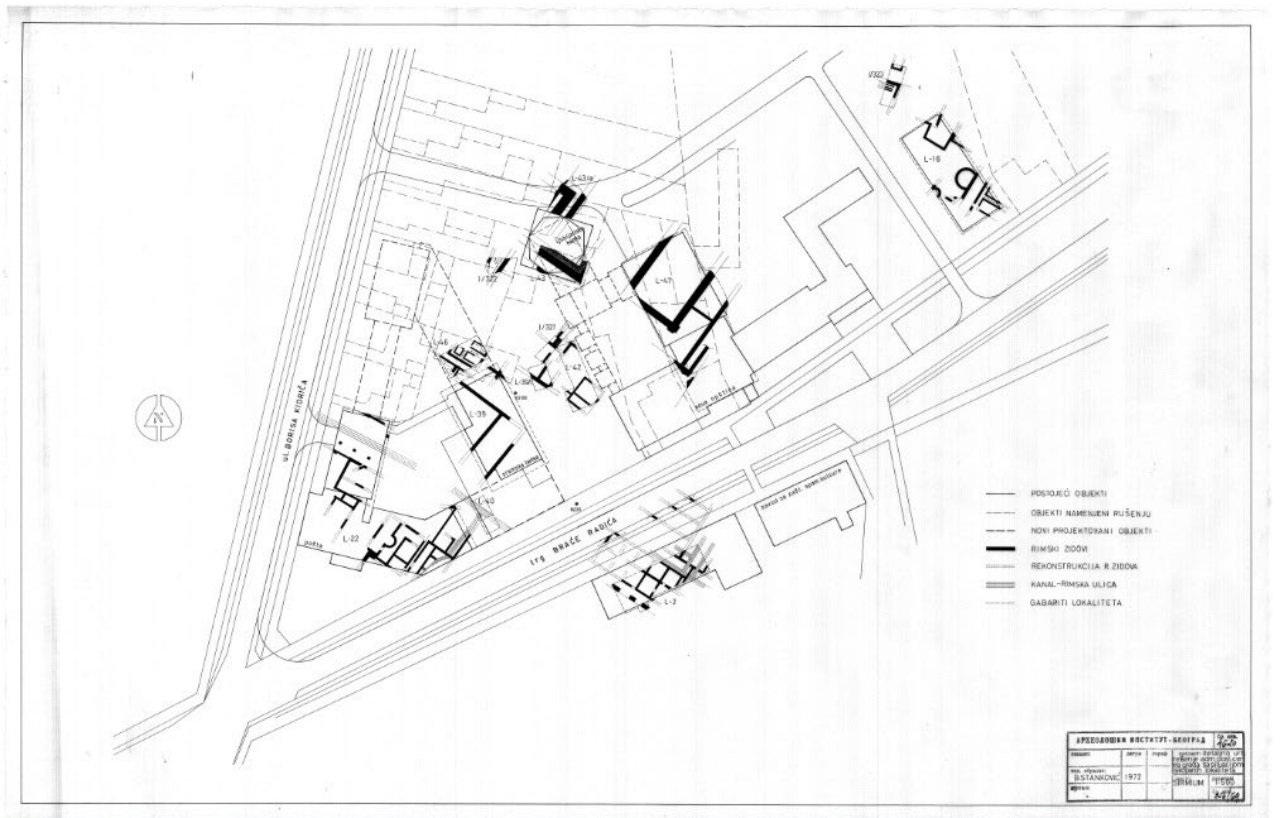
- (A) Started with three workmen leveling the rubble layer in the northwest corner of the plot. The rubble consists of crude mortar, roofing tiles and two brick types averaging 3 cm and 5 cm in thickness respectively. Rubble was taken down in 3 cm levels.
- (B) A concentration of fine mortar with areas of baked clay located 4.5 - 5.2 meters from the north, 3.9 - 4.4 meters from the west at a depth of 35 cm.
- (C) Fresco fragments located in rubble layer 60 cm from west, 65 cm north at a depth of 40 cm.
- (D) Sweeping of the plot produced signs of possible pit areas in the southwest, along the west balk 5 meters - 7.2 meters from the north at a depth of 45 cm.

Average closing depths due to natural slope of land: 11/VIII/70

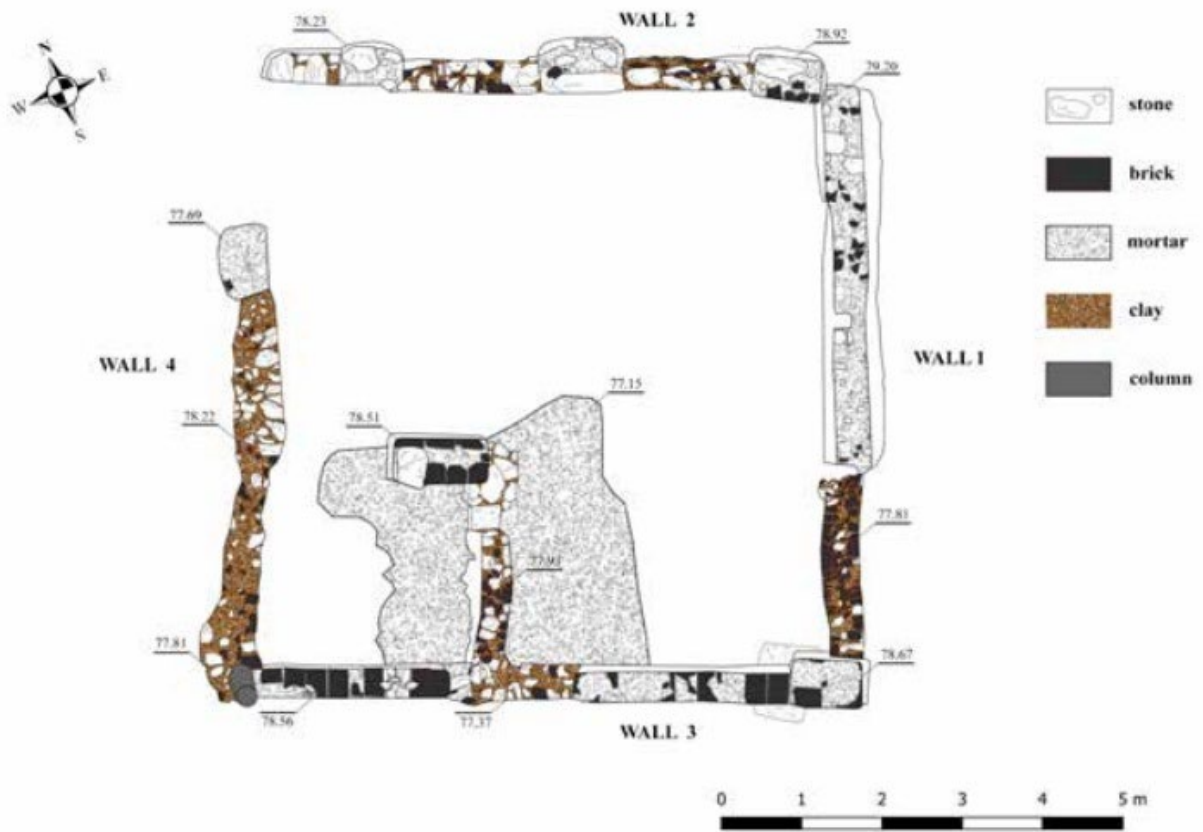
SW - 50 cm
NW - 30 cm
NE - 30 cm

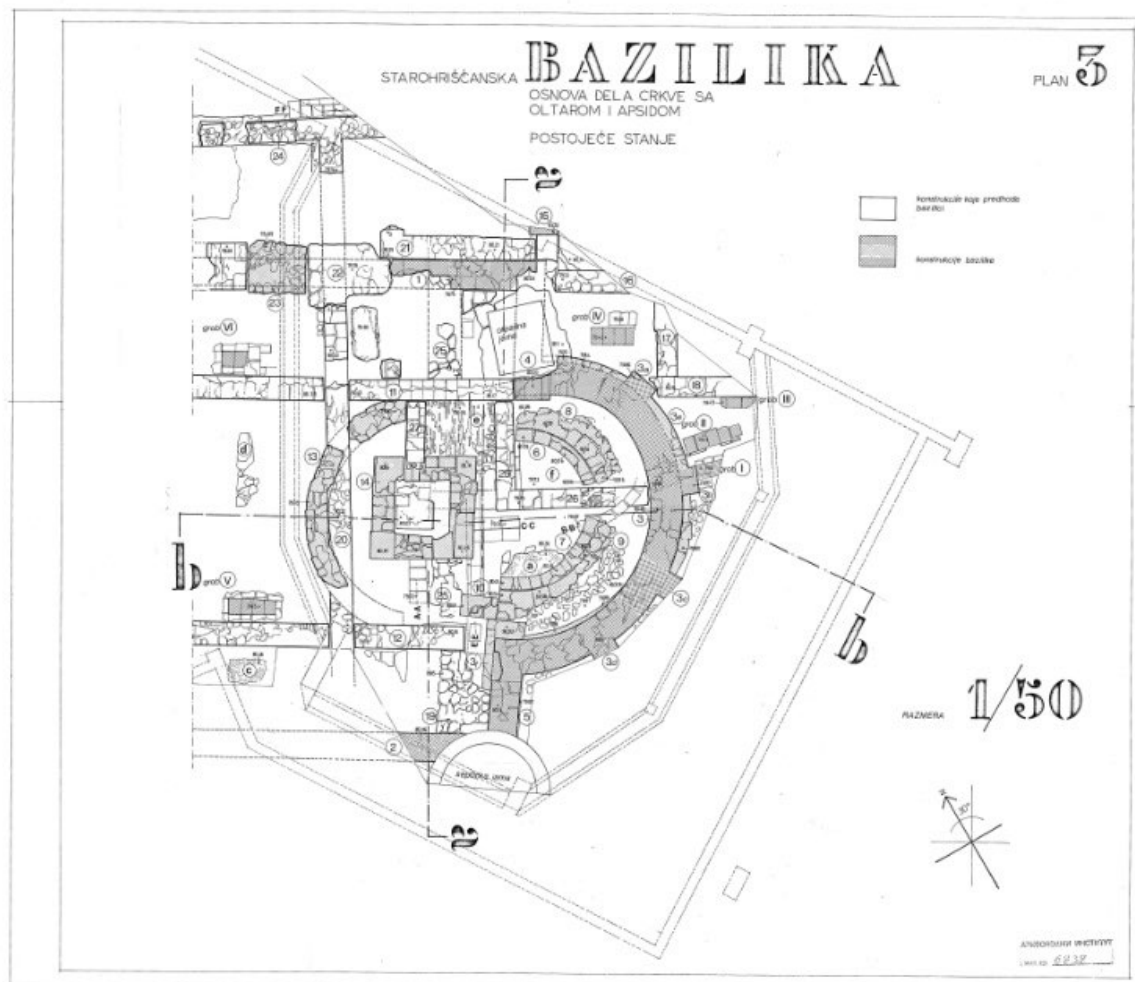
Сл. 67. Дневник археолошких ископавања са скицом као прилог на Сирмијуму – Локалитет 26 (Преузето из: ДАИ; инв. бр. 932).

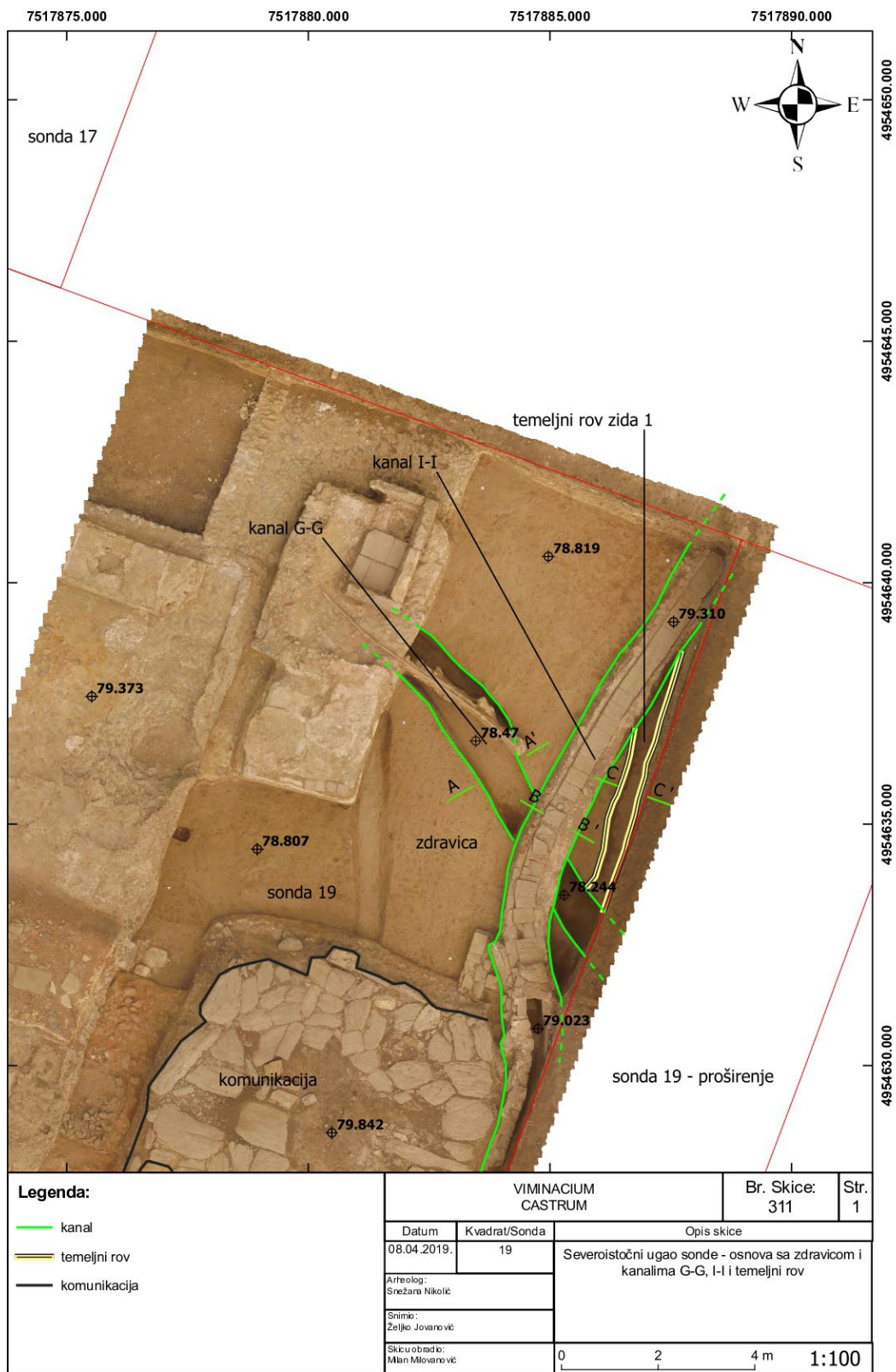
Сл. 68. Сирмиујум – ситуациони план (Преузето из: ДАИ, инв. бр. 4620).

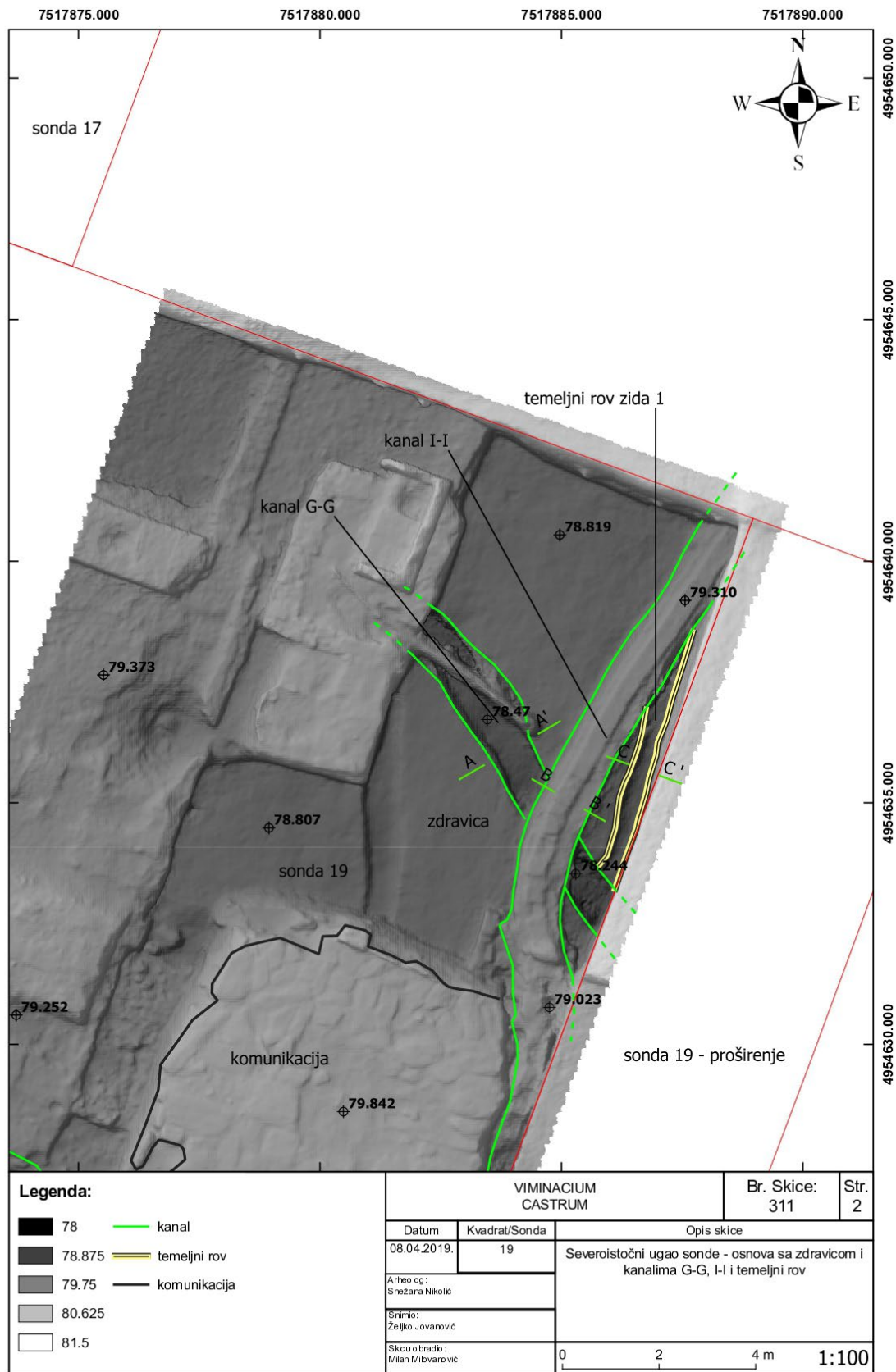
Сл. 69. Снимак римске грађевине на Виминацијуму након цртања у AutoCAD-у (Преузето из: Stojić, Marjanović 2020, 23, Pl. 1).

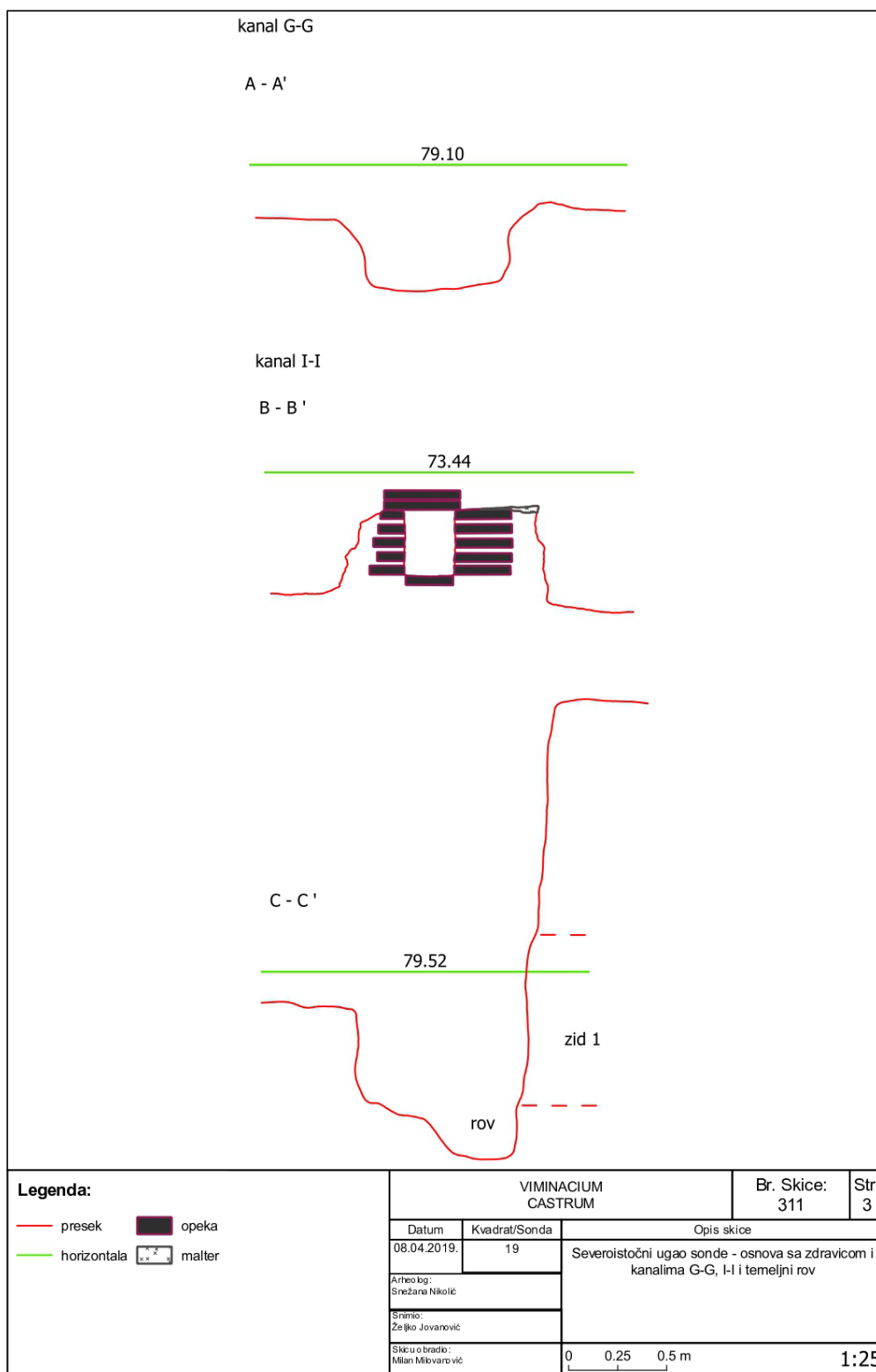
Сл. 70. Сирмијум – ситуација базилике Св. Димитрија (Преузето из: инв. бр. 6838).

Сл. 71а. Ортофото скица, Виминацијум (Преузето из: ДАИ).

Сл. 71b. DEM (Digital Elevation Model), Виминацијум (Преузето из: ДАИ).

Сл. 71с. Пример израђених пресека уз помоћ AutoCAD концепције, Виминацијум (Преузето из: ДАИ).

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ БЕОГРАД * Centar za arheološka istraživanja

ИНВ. БР. 2713

F

ЛОКАЛИТЕТ ТАБАЧИНА

KOL-
C B

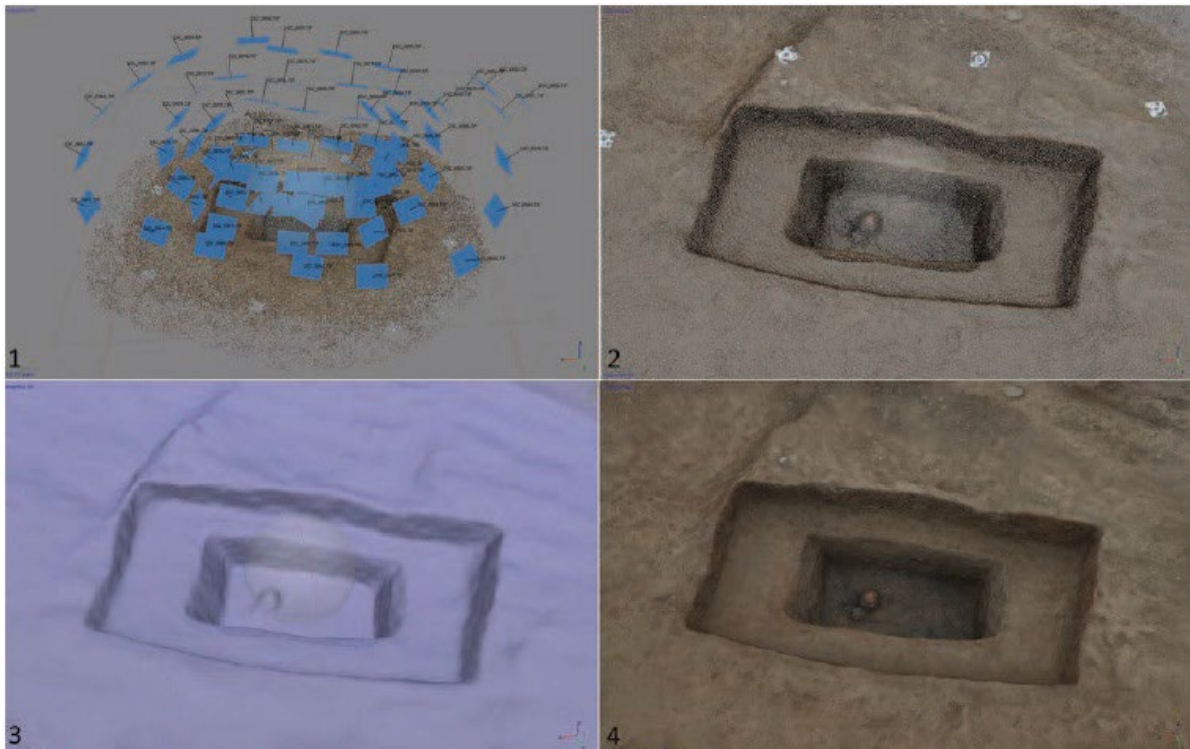
FILM ORWO S NP

22 DIN-a Film 1

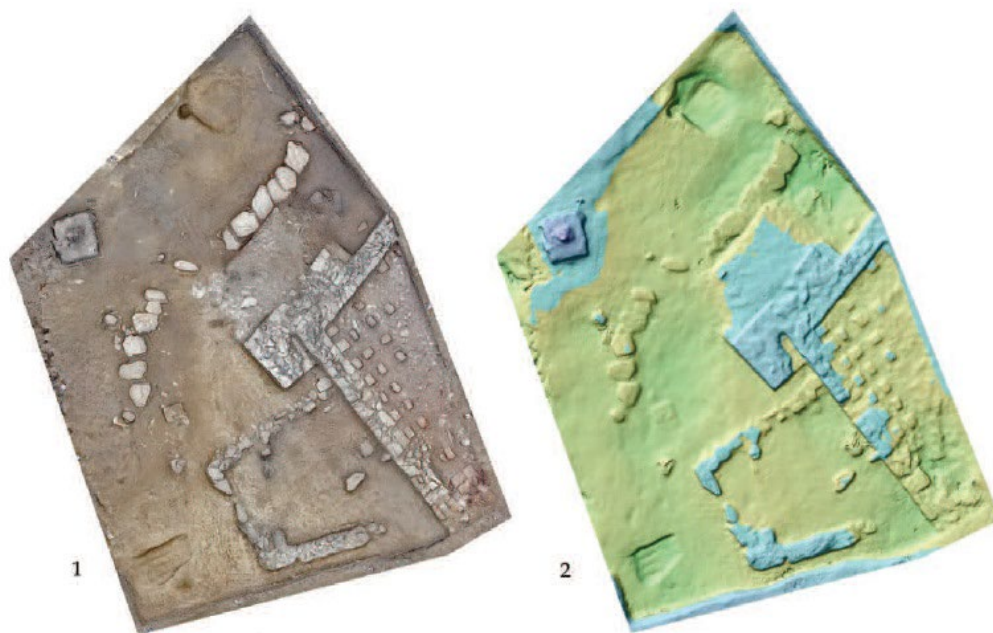
N
1.

Red. broj	Datum	O P I S	PRIMEDBA	SIGN.
1.	18.7.84. (59-60)	Ostaci otkopanog zida na istočnom kraju nekropole na Tabaćini.		
2.	" (61-62)	Položaj nadgrobnih obeležja u severnom delu proširenog iskopa (sonde) iz 1982.g. (kočići označavaju mesta na kojim su nađene kosti i klinovi).		
3.	" (63-64)	" " (iz drugog ugla, bliže).		
4.	" (65-66)	Deo nadgrobne ploče T5 sa stilizovanom ljudskom figurom, zatečene na crkvi.		
5.	" (67-68)	Deo groblja na lokalitetu Kleče, iznad sela Šavci, ispod Jovanovog brda).		
6.	" (69-70)	Tabaćina, pogled na iskop 1.		
7.	19.7.84. (71-72)	Nadgrobni spomenik T6 tipa nišan (in situ).		
8.	" (73-74)	Jedan spomenik sa krstom i dva obična, neukrašena (in situ).		
9.	" (75-76)	Grob br. 6.		
10.	" (77-78)	"		

Сл. 72. Табачина – фотодневник (Преузето из: ДАИ, инв. бр. 2713).

Сл. 73. Мала Копашинца, израда фотограмтрије: 1. Поравнање фотографија; 2. Креирање облака тачака; 3. Израда полигоналне мреже и модела; 4. Наношење текстуре (Преузето из: Иванишевић, и др. 2017, 234, Сл. 2).

Сл. 74. Мала Копашница, израда ортофото снимка и дигиталног модела терена (Преузето из: Иванишевић, и др. 2017, 241, Сл. 6).

Redni broj	Datum	Mesto nalaza	Opis predmeta	Сметнај	Ц р т е ж	Број негатива	Примедба
1.	30. VIII 68.	Rek.	Deo trbuha suda većih dimenzija. Ukrašen ornamentom plastične trake polumesečastog oblika i ispunene udubljenjima. Boje blede crvene sa prevlakom. Zemlja pomešana sa plevom i lošije pečena. Dužina 6 cm. Širina 10,5 cm.	Red.br. NMEŠ 671		671	
2.	"	"	Deo trbuha suda, ukrašen sa urezanim horizontalnim linijama. Boje svetlo crvene. Zemlja pomešana sa plevom i slabije pečena. Dužina 8,6 cm. Širina 8,5 cm.	672		672	
3.	"	"	Noga žrtvenika sa delom recipijenta. Boje svetlo crvene sa prevlakom. Zemlja dobro pročišćena i pečena. Visina noge 6 cm.	673		673	

Сл. 75. Документациони инвентар покрених археолошких налаза (Преузето из: ДАИ, инв. бр. 921).

A	datum	lokal./sonda	kvadrat/celina	sloj/nivo	dub. koord.
	ceo sud broj fragm.	dnevnik str.	crtež br.	neg.br.	smeštaj
karton br.	oblik celog suda ili fragmenta			dimenzije	
tip br.				okvirno datovanje	
način izrade			faktura		
boja pečenja	spolja	iznutra	na prelomu		
obrada površine	spolja	iznutra	labor.analiza E br.		
ornament			pečat / znak / natpis		

Сл. 76. А картон (Преузето из: ДАИ).

C	Godina	Lok/sonda	Kvadrat/celina	Sloj/nivo	Dnevnik str.
	Materijal	Predmet	Dimenzije	Stanje očuvan.	Tip broj
	Crtež broj	Neg.br. Poz.br.	Labor.anal.broj	Smeštaj	Muzej.kart broj
Karton br.	Opis				
	Datovanje		Primedba		

Сл. 81. С картон (Преузето из: ДАИ).

D	godina	lokal./sonda	kvadrat/celina	sloj/nivo
karton br.	dnevnik str.	crtež	neg.br. poz.br.	smeštaj
tip br.	spis/vrsta veza sa arhitekturom			
	boja pečenja	faktura	deb.spojnice	E br.
	cele	fragm.	pečat / znak / natpis / ornament	
	duž. šir. deb.			
	dim. otam.: spolja iznutra			
	usne vis. izn. vis. spolja deb. vrha			

Сл. 82. D картон (Преузето из: ДАИ).

D ₁	godina	lokal./sonda	kvadrat/celina	sloj/nivo			
veza sa arhitekturom							
D br.	tip	dimenzije	boja pečenja	faktura	oznaka ili pečat	broj	smeštaj

Сл. 83. D1 картон (Преузето из: ДАИ).

E	datum	lokal./sonda	kvadrat/celina	sloj/nivo	dnevnik str.
karton br.	predmet grupa				
uslovi pod kojima je uzorak uzet					karton C
					kesa/kutija SMEŠTAJ
					broj/količina
uzorci poslani	datum	laboratorija		stručnjak	
rezultat dobijen	datum	izveštaj		uzorak vraćen	
vrsta analize					
rezultat analize					

Сл. 85. Е картон (Преузето из: ДАИ).

F	Godina	lok./sonda	kvadrat/ celina	sloj/nivo	planovi	neg. poz.	dnevnih str.
karton br.	opis sloja / nivoa					ispod	
						iznad	
						seče	
						presečen	
						dodiruje	
Odgovarajuća arhitektura							
	keramika	metal	staklo	kost	ostalo	opeke	uzorci
	A	C	C	C	C	D	E
	B				D1		
	B1				D2		
	B2 B				D3		
	B3						
dnevnik str.							
fotosi							
crteži							
labor. anal. E br.							
smeštaj							
numizmatički nalazi							
C	J	datovanje		dnevnik	C	J	datovanje
							dnevnik
datovanje sloja/nivoa							

Сл. 86. F картон (Преузето из: ДАИ).

G	datum	lokal./sonda	kvadrat/celina	sloj/nivo	dubina
karton br.	orijentacija	dim.groba	tip	dnevnik str.	planovi
grob br.	neg. poz.	labor.anal. E br.	odnos sa susednim grobovima		
opis groba					
s k e l e t					
položaj				orijentacija	
postojeće kosti				visina	
pol	starost	očuvanost	smeštaj		
grobni inventar					
kart.br.	predmet	smeštaj	kart.br.	predmet	smeštaj
datovanje		skica sa položajem predmeta u grobu			
arheolog					
antropolog					
primedbe					
veza sa pokr.nalaz. izvan groba					

Сл. 87. G картон (Преузето из: ДАИ).

G ₁ karton br. grob. br.	datum	lokal./zonda	kvadr./celina	sloj/nivo	dubina	
	orijentacija	dim.groba	tip	dnevnik str.	planovi	
	neg. poz.	labor.anal. E br.	odnos sa susédnim gradovima			
Opis groba						
osteološki nat.	Smeštaj		zaključci			
grobni inventar						
kart. br.	predmet		smeštaj	kart. br.	predmet	smeštaj
datovanje			skica sa položajem predmeta u grobu			
arheolog						
antropolog						
primedbe						
veza sa pokr.nalaz. izvan groba						

Сл. 88. G1 картон (Преузето из: ДАИ).

J-2

god. year	lok./sonda loc./sounding	kvadrat/celina square/unit
--------------	-----------------------------	-------------------------------

No

sloj/nivo layer/level	broj primeraka number of coins	novac - coins od from do to
--------------------------	-----------------------------------	--------------------------------

numericki - numerical %																

period																
komada pieces																
%																

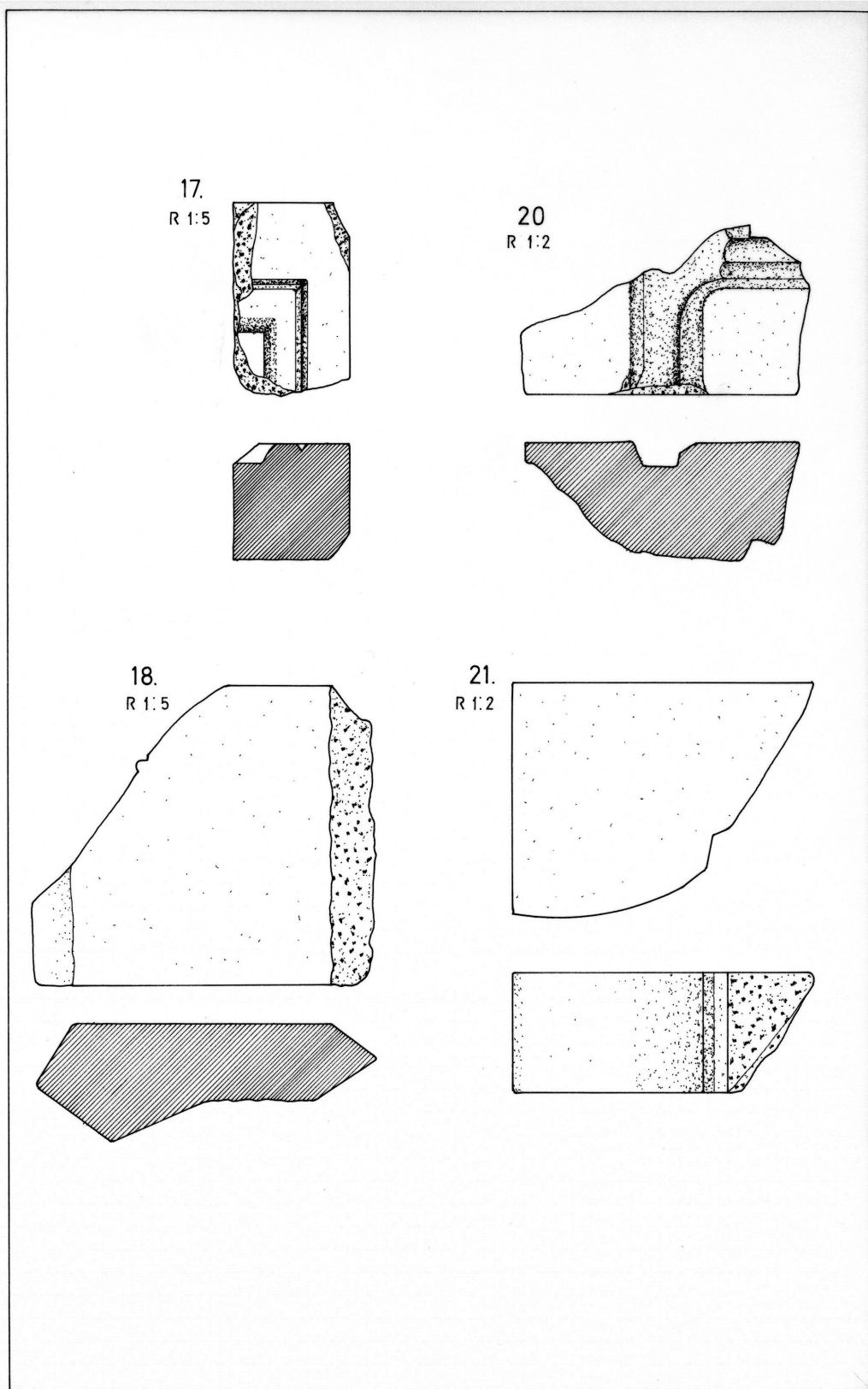
godisnji - yearly %																

period																
god. years																
god. yearly index																
god. yearly % /o																

Сл. 90. J2 картон (Преузето из: ДАИ).

Z	God.		Lok./sonda	Kvadrat/celina	Sloj/nivo	
	Karton	Dr.	Predmet/grupa		Smeštaj	
Karton broj	Arh. inv.	Dr.				
Muzejski inv. br.	Muzej primio		Datum	Arheolog		
	Predato		Datum	Vraćeno		Datum

Сл. 91. Z картон (Преузето из: ДАИ).

Сл. 92. Табла покретних налаза, локалитет Рудник – Миса (Преузето из: ДАИ, инв. бр. 3017).

Summary Report Locality 26 XI M, N, N (ext) and 12A

Attempting to draw conclusions on the basis of the excavations in these four areas seems to indicate something of a topical approach. The outstanding features that were present include the particularly well preserved cremation pit (Burial 7) located in XI N, in addition to three others that were examined. (Burials XI M 4, XI M 8, and XI N (ext) 3).

A second major problem began to emerge in XI N and took a major role in shaping the location of future soundings in the area, the problem of the wall and pilasters.

Two tombs were located within these four soundings. Some attention will be given to these features.

Although a considerable number of coins were found (38) within the four areas, the general result is rather disappointing. These features that one would like to have dated were not accompanied with helpful coin finds

Cremations

It would seem important to note that in the case of all of the four cremation pits disclosed, one of the characteristics that is outstanding is the matter of direction. Each of the four investigated had an east-west orientation. There is also a matter of uniformity in depth. It would appear from these observations that a rather uniform relative depth of 120 to 160 cm. was present. This matter should be investigated more thoroughly through the assistance of the architect's drawings for each.

In addition to the four pits carefully examined, two others came to this investigator's attention. In area XII Burial 12 intruded upon a cremation pit. Again, the direction and level was consistent. The second cremation was principally in outline form on the bank of the old excavation in XII A. Two inconsistencies were present, reading from this profile. First, it was not oriented E/W, second, it failed to conform to the general pattern observed in the five other cases, a trough shaped base.

The suggestion is made, then, that two patterns, at least are present in cremation burials. One seems to be linked with E/W orientation and is formed by creating a deep flat to rounded

Сл. 94. Извештај са археолошких ископавања, Сирмијум – Локалитет 26 (Преузето из: ДАИ, инв. бр. 932).

Sirmium 197og.
lok.26.

STRATIGRAFIJA NALAZA U SONDI JX

Dub.	Disloc. grob	Grob skelet	Grobna konstr.	Fragm. kost.	Tegule	N A L A Z I	
Do 0,95m	—	1-----	grob sa pločom, tegule gornje tačka	-	-	377-379	St.m.k.94
1,00	—	—	—	—	—	—	—
1,10m	—	—	—	lobanja	fragm.	—	—
1,12	—	—	—	lobanja	—	—	—
1,30	—	—	dno grob	butne k.	—	434	—
1,44m	—	—	—	lobanja	—	413/pozn. fib./	—
"-	—	—	—	lobanja	—	414	—
1,25	—	—	—	—	—	—	St.mat.
1,30	—	—	—	—	—	531,532	117a,117
1,84	—	2 broj	—	—	—	—	—

Milunović

Сл. 95. Стратиграфски преглед налаза као прилог у дневнику, Сирмијум – Локалитет 26 (Преузето из: ДАИ, инв. бр. 932).

Majer dr Dušan Pribakević
rukevedilac arheoloških istraživanja
srednjevekovnog utvrdjenja "Ras"
Smederevo, 21. 06. 1972.

ИНВ. БР.

863

VARIJANTA II

Specifikacija troškova za
radeve na lokalitetu "Ras"
1972. godinje.

НАЧЕЛНИКУ ВОЈНОГ МУЗЕЈА - БЕОГРАД

U vezi Vašeg usmenog naredjenja dostavljam specifikaciju troškova
/varijanta II/ tj. sledeći:

ОРИЈЕНТАЦИОНИ ФИНАНСИЈСКИ ПОКАЗАТЕЉ ЗА РАДОВЕ У 1972. ГОДИНИ

Struktura i namena potrešnje finansijskih sredstava/vrsta radova, sprema, ekipa, zadatak/	Predračunska suma u n/dinarima
--	-----------------------------------

A/ Planirani troškovi ekipe

- majer dr Dušan Pribakević, rukevedilac radova, 45 dana à 120,00.....	5.400,00
- magistar arheologije Marke Pepević i dipl.arheolog Siniša Perića, po 20 dana à 120,00.....	4.800,00
- jedan student arheologije, 40 dana à 100,00.....	4.000,00
- jedan arhit.tehničar, 25 dana à 100,00.....	2.500,00
- foto-reporter Drageslav Elezević, dva delaska po 4 dana à 120,00.....	960,00
SVEGA.....	17.660,00

B/ Povremeni delasci članova kolektiva Vojnog muzeja /kontrola,
konsultacija, kosačar, nabavljač, finansista/

- rezervisane.....	2.000,00
--------------------	----------

C/ Fizička radna snaga

- 20 fizičkih radnika, 35 radnih dana à 80,00 računajući obavezno osiguranje i deprimese.....	56.000,00
--	-----------

D/ Troškovi izrade obavezne dokumentacije

- arhitektonska obrada plana utvrdjenja Ras u razmeri 1:500 sa detaljima u razmeri 1:200, 1:500, 1:1000 i 1:200 /iscrtavanje u razmeri, tuširanje, kopiranje na ozelitu/.....	1.500,00
- izrada foto i kine-dokumentacije /kupovina filmova, kopiranje oko 200 fotosa izgleda i detalja pre, u teku i posle iskopavanja vel.13 x 18 cm/.....	1.000,00
- geodetske osnove kompleksa "Gradina-Pazarište" u razmeri 1:2.500 i 1:1.000 peručena kod "Geokarte" po ugovoru br.243 od 25.XII 1971.....	14.030,00

АРХЕОЛОШКОМ ИНСТИТУТУ - Београд

Dostavljam Vam terensku dokumentaciju sa arheološkog iskopa-
vanja na lokalitetu "Tabačina" više Pazarišta (Trgovišta) obavljenog
1984. godine. Molim da se za potrebe studijskog rada obezbedi po jed-
na kopija od svakog priloga (br. 1 - 11).

1 Dnevnik radova (str. 1 - 34 daktilografisanog teksta,
pri čemu se str. 1 - 3 odnose na Dnevnik iz 1982. godine).

2 Grobni zapisnici (br. 1a - 74, pri čemu su grobovi br.
1 i 2 istraženi 1980. a grobovi br. 3, 4 i 5, 1982. godine).

3 Pregled studijskog materijala (str. 1 - 17 daktilografisanog
teksta).

4 Inventar pokretnog materijala (br. 1 - 68, na 14 stranica
štampanog formulara - tekst, i 14 tabli crteža na pausu).

5 Foto-dnevnik (str. 1 - 19 štampanog formulara F).

6 Nivelmanski dnavnik (str. 1 - 19 štampanog formulara Nd).

7 Situacioni plan nekropole sa crkvom i do sada istraženim
grobovima (tuširani crtež na pausu).

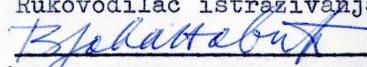
8 Osnova crkve (R 1:25), sa grobovima br. 1a i 2 (tuširani
crtež na pausu).

9 Osnova crkve (R:25), sa grobovima u naosu i priprat (tuširan
crtež na pausu).

10 Izgledi zidova crkve u naosu (R 1:25).

11 Izgledi zidova crkve u priprati (R 1:25).

U Beogradu,
30 maja 1985.

Rukovodilac istraživanja

(Prof. Vojislav Jovanović)

УПРАВИ ВОЈНОГ МУЗЕЈА

Наша историјска наука веома је још увек сиромашна документима и подацима који би што више унели светлости у познавање прошлости наше земље. Нарочито су у томе сиромашне војна историја и археологија.

Откопавања и проучавања старих објеката на терену могу ~~бити~~ много у тој области. То су већ добро, поред осталих, доказали и радови на локалитетима, недавно на Бердалу, а раније на старим тврђавама Смедереву, Звечану, Магличу и Голупцу. И Војни Музеј је добио неке нове драгоцене експонате нађене приликом тих радова.

Један од таквих локалитета је и стара Градина-Пазариште код Новог Пазара. На томе локалитету су прелиминарна рекогносцирања већ извршена и показало се да је то била тврђава већих димензија. У њеним рушевинама, па и у остацима подграђа, свакако би се могли откопати објекти интересантни за Музеј а такође и они интересантни за проучавање и познавање начина живота у старим временима. Била би највећа штета не само за науку већ и за културу уопште целе земље ако се радови на овоме објекту не би наставили, нарочито кад постоји тако погодна могућност да радове обави наша Армија са својим стручњацима (мајором др. Душаном Прибаковићем, дипл. археологом Петром Поп-Лазивићем, дипл. археологом Марком Поповићем, и многим консултантима из редова професора Универзитета и осталих научника).

Потписани, који се научним истраживањем ове врсте већ дужи низ година баве и увиђају сву корист његову, најтоплије препоручују да се рад на ~~реликвијама~~ откопавању и истраживању локалитета Градине - Пазаришта ~~не~~ ^узоставно настави ове године и за то обезбеде потребна средства.

У Београду
12 маја 1971. год.

Александар Дероко
(Александар Дероко)
Академик и професор Универзитета
Слободан Нанадовић
(др. Слободан Нанадовић)
Професор Универзитета

SUMMARY

Awareness of the importance and creation of conditions in the management of scientific and technical documentation was present with the first manager of the Archaeological Institute, Vladimir Petković, and his senior associates, who acquired their field knowledge and experience during the first half of the 20th century, i.e. at the time when archeology was still forming as a scientific discipline in these regions. The introductory chapters of the dissertation present the history of the creation and documentation of field materials in Serbia from earlier times to create a clearer picture of its development before the establishment of the Archaeological Institute. Field research went through different stages of development before the formation of the first archaeological institutions in Serbia. It seems that Serbia in the 19th century is a good example where we can chronologically follow the accelerated progress in the study of localities carried out by devotees of antiquities, pioneers of archeology, and scientists. The common feature in all three cases refers to the collection of materials for the preparation of documentation. Before archeology in Serbia went through institutionalization during the 19th century, numerous domestic and foreign antiquities devotees conducted a whole series of studies, leaving behind numerous notes and drawings that represent the starting point for today's researchers in the study of the terrain. In parallel with such an attitude towards antiquities, visiting localities, and compiling notes and sketches, during 1844 there was a need to establish a museum and pass a Decree prohibiting the demolition of old cities and their ruins. Immediately after the opening of the Muzeum Serbski, the first pioneering field works began, and we also found data on the inventory and description of the collected items.

The opening of the museum provided a good basis for further pioneering research. The first of its kind was carried out by Janko Šafarik when he carried out the reconnaissance and excavation of ancient sites in Rudnik, leaving behind the first field documentation. Awareness of documentation through technical drawings, but also the publication of archaeological results, will begin after Valtrović's excavations of Viminacium in the fall of 1882. Archival news tells us that Valtrović, as the manager of the National Museum in Belgrade, advocated for the production of photographs and the acquisition of forms for the inventory of archaeological objects. With the full right, we can also assume that during his lectures, Valtrović also gave students courses related to the importance and method of preparing field archaeological documentation. In addition to his numerous efforts to raise the study of sites and church monuments to a higher level (e.g. the drafting of laws on the protection of antiquities, and the establishment of the Serbian Archaeological Society), Valtrović also worked on the training of scientific personnel which the state, at his suggestion, sent abroad so that the selected cadets would acquire knowledge in archeological fields. One of those young candidates was Vladimir Petković.

The need to establish an Archaeological Institute arose several times during the first half of the 20th century. The leading role in the conceptual attempt to open a scientific organization of this type (in 1908 and 1927) in the first wave was played by Miloje Vasić, who believed that the museum in Belgrade must relieve itself of the extensive work it has to do. Officially, the first scientific institution that dealt with the study of archeology in these areas, but in a different way, was the Kondakov Institute for Byzantology and Archeology in Belgrade (1938-1941), which as acting director directed by Georgije Ostrogorski. The history of the work of this organization is particularly significant because, after the Liberation, its members were the leading core in the formation and further development of the Archaeological Institute SAN (Vladimir Petković, Đurđe Bošković, Svetozar Radojčić, and Miodrag Grbić).

The policy of the new government in the new state after Liberation aimed at public enlightenment. In the field of science development, this meant creating the same model of opening institutions as in the USSR, which implied the establishment of an institute at the Academy. The phenomenon of the formation of scientific institutes at the Academy of Sciences was one of the leading state plans after 1945. Among the numerous institutes that were founded until 1947, there was also the Archaeological Institute, which was formed at the suggestion of the academician Prof. Dr. Vladimir Petković. Immediately before the official establishment, Aleksandar Deroko drew up the Elaborate of the future institution, in which it was emphasized that the Archaeological Institute of SAN will deal with the examination and study of monuments of material culture from the territory of the Republic of Serbia. This document provides for the management of documentation, i.e. the beginning of work on the creation of files and inventories, as well as the procurement of the necessary material for its creation. Formally, Petković will be appointed head of the Archaeological Institute on May 31, 1947. Immediately at the private meetings of the institution's part-time associates, the procurement of materials for the production of scientific and technical documentation was discussed to create the conditions for fieldwork. In parallel with that, the administration determined a work plan that included the study of the past of the South Slavic peoples, especially the Serbs, based on archaeological documentation. As explained in the draft of that plan, to carry out the archaeological research of the proposed peoples, it was necessary to form certain documentation units: an archive with a photo library, archaeological maps, and a collection of architectural monuments.

Based on written sources from the Fund of the Archaeological Institute in the State Archives of Serbia and the published annual reports of the Serbian Academy of Sciences since 1947, the beginnings of work in documenting field archaeological material at the Archaeological Institute can be reconstructed to a good extent. First of all, it should be mentioned that in the autumn of that year, the collaborators carried out archaeological field research in Serbia (reconnaissance, excavations, tours). After the completed works, in the archive news, we find the earliest data on the arrangement of field documentation, which entered the first stage of development (1947-1961). The increase in the number of documentary materials obviously influenced the management of the Archaeological Institute to take the final step in the realization of the systematization of archaeological field documentation. Officially, as the first documentarian of the Institute, Ljubica Zotović performed the tasks of recording and publishing photos and plans, and professional training followed after working hours. In addition to the aforementioned activities, she kept an inventory book quite meticulously. Based on it, it is possible to chronologically follow her work in the entry and inventory of documentary field material and the newspaper archive, which dates back to 1962.

A new stage (1962-1992) in the management of archaeological documentation brought new personnel changes and consolidation after the Archaeological Institute became an independent institution in 1961. It should be said that at that time the institution achieved numerous collaborations with institutions in the country and abroad when certain projects were realized (eg Đerdap I) but also the training of students, the main goal of which was training them to work in the field, which also included training in the field of creating scientific and technical documentation. In 1962, Ljubica Zotović left her job as a documentation manager and focused her career on field research as a research associate. In the same year, graduate archaeologist Ljubica Prodanović took the place of the new documentarian on the recommendation of Đorđe Mano-Zisi. In thirty years of her work, she introduced a new system of keeping field archaeological documentation, together with the

creation of the Rules and Procedures of Documentation. These endeavors will rightfully mark her fruitful career.

At the time when Ljubica Prodanović started working, the Institute had already started preparing or implementing several large archaeological projects (Đerdap I, Ulcinj, Sirmium, etc.). Research on Djerdap is particularly important because the Republic Commission for Scientific Research and Protection of Cultural and Natural Monuments in Djerdap insisted on well-prepared and modern scientific documentation. Until 1970, when the project on Đerdap was completed, Ljubica Prodanović had before her the task of introducing a unique system in the management of field documentation to the Institute. In the realization of this undertaking, her participation in several field investigations of archaeological sites of different cultural and chronological affiliations was also important. Her next task was to write the Rules and Procedures on Documentation of the Archaeological Institute, within which the goals and tasks of the Department were defined, as well as provisions in the management and issuing of field material. Ljubica Prodanović developed a new management system for documentary units through the use of a central register, within which the following are distinguished:

1. Central Archive - files with data on archaeological sites that were the subject of research by the Archaeological Institute. In the files there are inventory numbers and signatures of the entered documentary units for their easier search;
2. Files - binders with data from reconnaissance and documentation from archaeological excavations, which basically includes diaries, notes, sketches, leveling and photo diaries, reports, files of moving finds, burial records and drawings, financial documentation;
3. Photo library - records of negatives, photographs, and slides that are filed under folders containing information about the time and place of shooting. Photo library material has an inventory number and signature for each object.
4. Planotheca- a record of field drawings in the appropriate tracing paper and Ozalid: situations, bases, presses, layouts, details, reconstructions.

At the beginning of the third stage (1993-2020) of the proposed historical development and management of the Documentation, personnel changes took place. After the sudden death of Ljubica Prodanović in 1992, only the photographer Nebojša Borić was employed in the Documentation office, at the time when Vladimir Kondić was the director of the Archaeological Institute. According to archival data, the history of the Organizational Unit's work can be traced only from 1994, when Zoran Bošković, a graduate archaeologist, who was heavily involved in the Archaeological Map of Serbia project, came as the new manager. The expansion of computers and the improvement of software created new conceptual possibilities for digital data processing, but according to the available sources and the oral statements of senior colleagues of the Institute, everything ultimately remained only on attempts. In this stage, the documentation was still manually processed, recorded, and managed, according to the unique system established by Ljubica Prodanović.

Zoran Bošković's work in Documentation is primarily remembered because he recognized the importance of information technology and digitization of complex and extensive documentation. During the difficult 90s, he tried to realize the automatic processing of archaeological field materials and to create an archaeological information database for the territory of the whole of Serbia in the Institute's Documentation. The goal was easy searchability and availability of field information to documentation users. Even though everything remained an attempt, Zoran Bošković, together with Miomir Korać, remains remembered as the originator of a great idea.

During the 1990s, Miomir Korać also drew attention to the importance of the application of the archaeological database for mobile finds, within which, in the first place, the collection, processing, and distribution of data stand out as the central activities of the information system, whose task was to enable accurate, complete and timely information. The model of the archaeological database was created by Korać with the help of the Clipper program, which implements 10 types of databases. The next attempt to create a database in Documentation was presented by Korać in the book *Superbases for Archaeologists*, which provided a conceptual draft of creating a central database for field documentation. The peculiarity of its content is reflected in the fact that the author presented all the steps related to the way of work, starting with installation, through general terms, to the final items of the database. Korać, going item by item, presented all the possibilities of creating a unique database for archaeological movable finds.

Today, the field documentation of the Archaeological Institute is distributed in several separate rooms. It is managed by a dissertation candidate from March 2021, as a professional associate. In the beginning, the work was carried out on the organization and arrangement of the workspace, as well as the procurement of office materials that are necessary for the performance of work in the Documentation office. For easier management and recording of field archeological documentation, work biographies and annual reports of previous collaborators who worked in Documentation, as well as the Institute's archival material, were used.

The general structure of the analog scientific and technical documentation of the Archaeological Institute is divided into several units: Central register, files, planotheca, photo archive, file archive, and hemeroteca. According to Zoran Bošković, the number of documentation units until 2017 was as follows: in the reading room of the Institute there is a photo library (photos and negatives) which is kept in the already mentioned metal cabinets. Some 6,881 negatives of various formats were recorded, while there are over 150,000 photographs. The slides, which are in wooden boxes, are divided by format into two groups: smaller (like) of which there are 19,242, and large formats, of which there are 1,795. In the corridor of the Institute, there are metal cabinets in whose drawers is a planotheca, that is, technical plans originating from archaeological research, as well as sectional maps of which there are more than 1,350. The number of processed original plans and copies is around 12,000. The central archive, which has data on localities from the former Yugoslavia (SFRJ), has about 1,400 files arranged in alphabetical order. When it comes to the files in the central archive, where the sites outside Yugoslavia are registered, there are 393 of them, arranged in alphabetical order.

From 2021, the intensive digitization of the entire documentation (files, photo library, and planotheca) was started, which is still ongoing. After the received sample, and the separation of the first phase of metadata, we started with the conceptual design of the Central Database, where users will find the necessary data more easily and quickly. First of all, the document manager familiarized himself with the greater part of the Institute's recorded field materials to create a clear picture of the general condition, content, scope, typology, and degree of preservation of the material produced. Based on the insight found and the approach to digitization, conditions were created for defining the type, scope, and method of creating metadata through which the database will be searchable.

The central database for the documentation of the Archaeological Institute is designed to be searchable according to general units, which will enable the user to have a simpler insight into digitized field material. The goal is to organize digital archeological documents in a way that allows for easier searching and access to the necessary data. The first step in the search enables the selection of administrative-territorial areas (municipalities, administrative

districts, and regions), within which a list of all localities that have been the subject of research by the Institute's associates from 1947 to the present is published. The search is made possible based on the selection of locality, research manager, or chronological affiliation. After the selected general search units, the user gets an insight into the documentary material, which is separated by type: diary, report, find cards, field drawings, photographs, etc. For each type of documentation, metadata has been separated, which enables the researcher to have a clearer overview of the requested material. At the end of the search and selection of documentation, it is possible to export the desired content for further scientific processing.

It should be noted that the associates of the institution have suggested on several occasions that it is necessary to unify documentation at the level of the whole of Serbia within the framework of archaeological institutions (institutes, museums, bureaus, faculties). The approach related to the notion of uniformity and unification is only one of the conditions that should contribute to the realization of an important project in Serbian archaeology. This would be the networking of all documentation units within all archaeological institutions so that scientists would have the best and clearest insight into the entire documentation material through the history of the work. For this idea to be fully realized, it is necessary to adopt certain legal norms and approach general digitization, which will further network all documentation departments in the country. Such an approach, in which scientific and technical documentation at the level of the entire country will be digitally unified and available as a source of information, will certainly be an important step in the further development of Serbian archaeology.

Биографија

Милан Б. Миловановић рођен је у Пожаревцу 1988. године. Основне студије археологије завршио је на Филозофском факултету у Београду на Одељењу за археологију (2013). Мастер академске студије археологије завршио је на истом Одељењу (2016) одбранивши завршни рад под називом „Браничево у рановизантијском периоду на основу археолошких налаза“. Звање кустоса добио је након полагања стручног испита у Народном музеју у Београду и одбране хабилитационог рада под називом „Рановизантијски локалитети у Хомољу“. Током студирања и стажирања у Народном музеју у Пожаревцу, учествовао је на археолошким ископавањима у Србији (Градина на Јелици и др.) и рекогносцирањима у Браничевском округу. Од 2017. године ангажован је на пројекту „Виминацијум“ испред Археолошког института у Београду. Као стручни сарадник за документацију у Археолошком институту запослен је од 2021. године. Објављује стручне радове и учествује на домаћим конференцијама. Научна област и интересовање: касноантичка археологија, археологија Велике Сеобе народа, византологија, историјат српске археологије, културна историја, архивистика, документалистика.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Милан Б. Миловановић

Број досијеа 21048/Д

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Архивско-документалистичка грађа Археолошког института у Београду:
историјат, структура, дигитализација

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација ни у целини ни у деловима није била предложена за стицање дипломе студијских програма других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, _____

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Милан Б. Миловановић

Број досијеа 21048/Д

Студијски програм језик, књижевност, култура

Наслов рада Архивско-документалистичка грађа Археолошког института у Београду: историјат, структура, дигитализација

Ментор проф. др Бојан Ђорђевић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, _____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Архивско-документалистичка грађа Археолошког института у Београду: историјат, структура, дигитализација

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду, и доступну у отвореном приступу, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла:

1. Ауторство (CC BY)

2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)

3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)

5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)

6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _____

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.